Onderhorigheid en separatisme

Koloniaal bestuur en lokale politiek op Aruba, 1816-1955

Onderhorigheid en separatisme

Koloniaal bestuur en lokale politiek op Aruba, 1816-1955

Luc Alofs

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van de Rector Magnificus prof. mr. P.F. van der Heijden
volgens besluit van het College van Promoties
te verdedigen op donderdag 27 oktober 2011
klokke 15.00 uur

door
Luc Alofs
Geboren te Kilder, ’s-Heerenberg in 1960.

Promotiecommissie:

Promotor
Prof. Dr. G.J. Oostindie,
hoogleraar in de Faculteit der Geesteswetenschappen, Universiteit Leiden.

Overige leden:
Dr. A.G. Croes, voorheen medewerker aan de Universiteit van de Nederlandse Antillen
Prof. dr. H.J. den Heijer, verbonden aan de Universiteit Leiden
Dr. P.J.J. Meel, verbonden aan de Universiteit Leiden
Prof. Dr. W. Rutgers, verbonden aan de Universiteit van Curaçao
Prof. Dr. A.A. van Stipriaan Luïscius, verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam

Kaft:
Een in 1907 gedrukte prent van de waterput te Mahuma, Aruba naar een foto van Robert Soublette (Soublette et Fils, Curaçao) uit 1906. Links de heuvel Canashito. De heer rechts met het zwarte jasje is gezaghebber G.R. Zeppenfeldt.

Dit onderzoek is mogelijk gemaakt door onderzoekbeurzen van WOTRO en UNOCA (Aruba), een fellowship aan het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land en Volkenkunde en een studieverlof van het Instituto Pedagogico Arubano.

© 2011 L. Alofs

Voorwoord

Het Nederlandse Koninkrijk in de West kent een koloniale geschiedenis van gedwongen eenwording en een dekolonisatietendens van insularisme en desintegratie. Dit spanningsveld wordt nergens duidelijker dan in de politieke geschiedenis van Aruba. Het eiland kent een traditie van insulair nationalisme waarbij de tendens tot isolement vaak sterker was dan de neiging tot samenwerking en integratie.

De politieke en staatkundige geschiedenis van Aruba, de Nederlandse Antillen, Suriname en Nederland voor de totstandkoming van het *Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden* uit 1954 en de *Staatsregeling van de Nederlandse Antillen* uit 1955 is vanuit diverse perspectieven beschreven, maar nog niet op basis van onderzoek in de archieven van Aruba's bestuursorganen en de sociale dynamiek van de Arubaanse samenleving. De werking van het bestuur op het koloniale Aruba in de negentiende eeuw en de rol van Aruba in de dekolonisatie zijn nog onvoldoende belicht. Deze studie wil inzicht verschaffen in de koloniale bestuursgeschiedenis van Aruba en de Koninkrijksrelaties tussen 1816 en 1955 vanuit een Arubaanse en Caraïbische optiek. 'Arubaanse optiek' in de zin dat de Arubaanse ervaring met koloniaal bestuur en de Arubaanse bijdrage aan de veranderde verhoudingen en de (voorlopige) eindsituatie anno 1955 onderwerp van analyse is. 'Caraïbische optiek', in de zin dat we het bestuur op Aruba tussen 1816 en 1955 plaatsen in een regionaal perspectief waarbij niet het moederland of de grotere en/of meer welvarende eilanden centraal staan, maar een onderhorig eiland in een langdurig verwaarloosde kolonie. De geschiedenis van lokale bestuursorganen als het Vredegerecht (1824-1869) de Adviserende Commissie (1848-1867), de Raad van Politie op Aruba (1865-1948) en de Eilandraad (1951 tot 1955) dient bij dit alles als vertrekpunt.

Schrijven over politiek is op Aruba een hachelijke zaak omdat politiek wel een verleden kent, maar geen verleden tijd. De beleving van voorbije gebeurtenissen staat zelden los van actuele partijpolitiek; van persoonlijke voorkeuren, vetes en vijandigheden. Wellicht kan wetenschappelijke documentatie van Aruba's vroegste parlementaire geschiedenis bijdragen aan een politieke canon over de grenzen van personen en partijen heen. Ik verontschuldig mij voor de hoeveelheid pagina's met het argument dat, zeker in kleinschalige verbanden, essenties de neiging hebben om zich te verschuilen in details.

Dit boek is een afrekening met mijn verleden en het bevat een ereschuld. Deze studie is deels gebaseerd op onderzoek dat ik in de jaren negentig van de vorige eeuw verrichtte. Het eerste deel is gebaseerd op een project dat ik kon doen met hulp van UNOCA in het Archivo Nacional Aruba, de Biblioteca Nacional Aruba, het Centraal Historisch Archief te Willemstad, Curaçao en het Nationaal Archief te Den Haag, Nederland. Ik prijs me gelukkig met het welkom en de collegialiteit van deze instellingen. Het onderzoek voor het tweede deel, dat ik als eerste schreef, was mogelijk dankzij een beurs van WOTRO die ik kreeg met hulp van prof. dr. Harry Hoetink (†) en prof. dr. Arie de Ruijter. Ik koester de herinnering aan beiden en aan de lange, spannende dagen en maanden in de archieven.

Schrijven kan een sociale of een eenzame bezigheid zijn. Dit boek is een voorbeeld van het laatste en toch zijn er velen die mij inhoudelijk en moreel bijstonden. Mijn broers Marijn en Ric Alofs becommentarieerden delen van het manuscript. Britt

Fontaine las mee tot ze van een paard viel en Ruud Derix maakte de grafieken en de landkaarten. Ron Heijer voerde de tekstredactie, terwijl G.F. 'Ito' Tromp en Annemiek van Vliet de vertalingen van de samenvatting in het Papiamento en Engels voor hun rekening namen. De vierde en laatste sectie van de epiloog is gebaseerd op een publieke samenspraak met Jan Veneman tijdens het symposium *Toekomst van het Koninkrijk: Wederzijdse baten van het Koninkrijk voor Aruba en voor Nederland, Aruba 29 juni 2010*.

Prof. dr. Gert Oostindie was bereid om op te treden als promotor en zo groeide een manuscript uit tot een dissertatie. Een fellowship aan het Koninklijk Insituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde in Leiden en een studieverlof van het Instituto Pedagogico Arubano maakten het mogelijk om dit proefschrift in relatieve rust af te ronden. Dr. Rosemarijn Höfte en Ellen Sintijak (KITLV) begeleidden het drukproces van dit proefschrift. Dit is de plaats voor een warm en welgemeend woord van dank.

Leontine Merkies en Ravi Alofs zagen geduldig op dit alles toe; van het eerste begin tot nu, hier naast me, tijdens het ontbijt, terwijl ik dit dankwoord en daarmee dit boek afrond.

Dat ik dit boek opdraag ter nagedachtenis aan mijn vader, Gerard Alofs (1919-1991) en aan het leven en welzijn van mijn moeder, Jo Alofs-Lucassen en mijn schoonouders Kees en Tiny Merkies, zal niemand die mij kent verbazen.

Oosterbeek, 1-8-2011

Inhoudsopgave

Inleiding

> *De koloniale staat is een staat die ten opzichte van zijn maatschappelijke ontwikkeling, blijkens de geschiedenis van dezen staat, wezenlijk staatkundig afhankelijk is van een anderen, leiding gevenden, staat.*
> Da Costa Gomez (1935, p. 66)
>
> *The colonial state, which developed in the Netherlands Indies at the turn of the twentieth century, would produce only a fragmented and refractured Western democracy. (...) Colonial democracy was a patchwork of limited rights and extensive regulations, originating in the strident Dutch wish to control political development among the indigenous population as closely as possible.*
> Locher-Scholten (2000, p. 151)

In dit boek gebruik ik, in navolging van Da Costa Gomez (1935), Locher-Scholten (2000) en anderen, de term koloniale staat. Dit begrip wordt veelvuldig gebruikt, vooral als het gaat om kolonialisme in Azië, maar doorgaans ontbreekt een duidelijke definitie en het verdient daarom enige toelichting (1). Da Costa Gomez wees in zijn studie naar het wetgevend orgaan op Curaçao (de Koloniale Raad) uit 1935 op het asymmetrische karakter van de verhouding tussen de koloniserende, ‘leiding gevenden’ staat en de ‘afhankelijke’ koloniale staat. Locher-Scholten (2000) analyseerde de relatie tussen kolonialisme, koloniale staat en moderniteit in Nederlands-Indië. Zij beschreef de koloniale staat als een volledig toegerust bestuursapparaat, gevormd naar voorbeeld van de Europese natiestaat, waarin koloniale proto-parlementen als de Indische Volksraad (1918) geen daadwerkelijke zeggenschap hadden. De koloniale staat was modernistisch van opzet, maar koloniaal in uitvoering.

In Nederlands-Indië kwam de koloniale staat tot stand na 1900, toen de pacificatie van de buitengewesten was voltooid en in Nederland de ethische politiek opkwam. In de Caraïbische regio was deze ontwikkeling al eerder ingezet, namelijk na de opheffing van de Compagnieën en Sociëteiten die tot ver in de achttiende eeuw namens Europese staten het bestuur voerden over de overzeese bezittingen.

Onder de koloniale staat versta ik, voortbordurend op Hillebrink (2007: 3-7, 50-1), het koloniaal bestuur zoals zich dat ontwikkelde nadat Europese landen het bestuur van de overzeese bezittingen hadden overgenomen van de Compagnieën tot de formele dekolonisatie na de Tweede Wereldoorlog. Koloniale staten zijn bestuurlijke eenheden die, zonder instemming van de betrokken bevolking, deel uitmaken van Europese imperiale rijken – empire-states, imperial nation-states – die daarin een ondergeschikte en afhankelijke plaats innemen en waarbij de kolonisator een doorslaggevende stem heeft in het bestuur, dominerend over de lokale (gekoloniseerde) bevolking. Pacificatie en unificatie van het gekoloniseerde territorium zijn voorwaarden voor het ontstaan van koloniale staten. Zij hebben de structuur van de Europese natiestaten, maar zijn niet soeverein en ontberen een democratische bestuurspraktijk. Koloniale staten kunnen onder verschillende namen

---

1 Bijvoorbeeld Van Baal, 1976; Rodney, 1982; Schalkwijk, 2004; Millette, 2004, Allen, 2007; Bloembergen en Raben (red.), 2009; Van den Doel 2011.

door het leven gaan, zoals dominions, bezittingen, (win)gewesten, overzeese gebiedsdelen of overzeese rijksdelen (2).

De koloniale constellatie bereikte zijn hoogtepunt tussen ca. 1890 en 1920, toen niet alleen de Caraïbische regio, maar ook vrijwel geheel Afrika en grote delen van Azië aan Europese mogendheden waren onderworpen: the age of empire. Het eerste deel van deze studie beschrijft het bestuur op Aruba, een onderhorig eiland in de kolonie Curaçao vanaf restauratie (1814-1816) tot aan 1922, toen een Grondwetswijziging de hervorming van het koloniale stelsel in het vooruitzicht stelde. In 1924 vestigde de olie-industrie zich op Aruba. Er kwam een einde aan een eeuw van isolement en stagnatie, maar niet aan de bestuurlijke onderhorigheid. Net als in Nederlands-Indië gaf de ethische politiek een impuls aan koloniale hervorming en net als in Indië was die halfslachtig. Hervorming van de koloniale staat bleef een halfingeloste belofte: hervorming zonder democratisering.

Het koloniale tijdperk kwam ten einde toen koloniën na afloop van de Tweede Wereldoorlog zelfbeschikkingsrecht verkregen overeenkomstig het handvest van de Verenigde Naties en daarmee het recht om te breken met de koloniale constellatie. Een wereldwijde golf van dekolonisatie kwam op gang. Het tweede deel van deze studie beschrijft de rol en inzet van Aruba bij het proces van bestuurlijke hervorming tussen 1922 en 1954/5, toen nieuwe verhoudingen in het postkoloniale Koninkrijk plaatsvond.

Net als de burgerlijke staat in Europa was de koloniale staat in een voortdurend proces van vorming en verandering. Het koloniale bestel moest een aantal fundamentele zaken regelen. In de eerste plaats moest de positie van de overzeese bezittingen ten opzichte van de koloniserende mogendheid worden gedefinieerd. Na de opheffing van de West-Indische Compagnie (1792) en de Sociëteit van Suriname (1795) werden de zogenaamde bezittingen, wingewesten of beheersobjecten gaandeweg erkend als deel van het rijk en de bevolking daarvan als eigen rechtsgemeenschap. De Staatsregeling van de Bataafsche Republiek (1798) merkte de West-Indische gebieden Suriname en Curaçao aan als ‘koloniën en bezittingen’, een formulering die na de restauratie werd gecontinueerd in de achtereenvolgende Grondwetten. Door de Grondwetswijziging van 1922 werden de overzeese gebieden erkend als zelfstandige rechtsgemeenschappen én als delen van het Koninkrijk. De betrekking veranderde van bezits- tot rechtsverhouding; de koloniën werden van *bezit-van* tot *deel-van* het Koninkrijk. De preambule van het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden uit 1954 erkende de gelijkwaardigheid van de samenstellende delen van het Koninkrijk. De preambule heeft overigens, in tegenstelling tot de rest van het Statuut, geen bindende rechtskracht en geen vanzelfsprekend politiek gewicht.

---

2 Vergelijk Hillebrink (2007, pp. 50-51): ‘A legal definition of the term colonies – a term that is nowadays rarely used in the legal scholarship – should include the following characteristics: an overseas territory of a Western state, which is subordinated to the metropolis and has a separate legal status from the metropolitan territory. If the territory possesses a form of autonomy, this will either be revocable by the mother country, or be subject to the authority of the metropolitan government to intervene in the internal affairs of the territory. The metropolis is authorized to legislate for the colony, although this authority may be constitutionally restricted. The status of the territory is not based on free choice by the population. Politically, the metropolitan government is still a dominant factor in the government of the territory, which is in some sense dependent on the metropolis.’

In de tweede plaats moest de bestuurlijke inrichting van de koloniale staat worden vastgelegd. Dit gebeurde niet langer in charters of octrooien, zoals dat van de WIC, maar in koloniale regeringsreglementen. De grondwet van de moderne staat diende als blauwdruk. De koloniale staat verkreeg de grondvorm van een burgerlijke staat, maar behield de ondergeschiktheid van een kolonie. In koloniale staatsinrichtingen waren verworvenheden van de Europese natiestaat, zoals het burgerrecht en de trias politica, in afgeslankte vorm overgezet naar de koloniën. Burgerrecht werd in vrijwel alle koloniën op enig moment in enigerlei vorm ingevoerd, maar de mate waarin dit vrijheid en rechtszekerheid bood verschilde per gebied en per bevolkingsgroep. Vrije Arubanen verkregen dat recht in 1831, slaven niet. Voor hen was manumissie de enige route naar burgerrecht totdat de slavernij in 1863 ten einde kwam.

Caraïbische koloniën kenden alle op enig moment een vorm van burgervertegenwoordiging, maar de wijze van samenstelling en de zeggenschap van de proto-parlementen varieerden. In koloniale staten domineert de uitvoerende macht over de wetgevende macht, dat wil zeggen gouverneurs over lokale vertegenwoordigende en wetgevende lichamen. Er vond verzelfstandiging en codificatie plaats van de rechterlijke macht. Arubanen namen vanaf 1824 deel in het Vredegerecht, dat geldt als voorloper van de huidige Staten van Aruba en vanwege rechtsprekende taken eveneens van het Gerecht in Eerste Aanleg.

In de derde plaats moest de samenstelling van de koloniën worden bepaald. Kolonisatoren groepeerden eilanden in grotere verbanden zoals de Britse Leeward Islands Federation en de Windward Islands Federation, de Franse eenheidskolonie Guadeloupe, waaronder de noordelijke helft van het eiland Saint Martin ressorteerde, en de Nederlandse kolonie Curaçao en onderhorigheden, waartoe vanaf 1845 de zes eilanden van de latere Nederlandse Antillen behoorden. Europese kolonisatoren riepen deze verbanden in het leven om praktische redenen: in de hoop dat dit zou leiden tot bezuiniging op de bestuurskosten of economische groei. Het gedwongen samengaan genoot op de eilanden zelden veel populariteit.

Kolonialisme moest worden ingepast in een imperiale ideologie die koloniaal bezit en ongelijkwaardigheid rechtvaardigde. In de negentiende eeuw boden sociaal-darwinistische wereldbeelden rechtvaardigingen voor kolonialisme en uitbuiting, maar rond 1900 deed zich een wending voor. Er ontstonden koloniaal-humanistische opvattingen. Koloniale imperia werden voorgesteld als verbeelde gemeenschappen waarin sprake was van een betekenisvolle relatie tussen kolonie en kolonisator. Europese beschavingsidealen moesten worden verspreid in het imperium. In het Franse rijk sprak men van een ‘mission civilisatrice’; in het Britse imperium zag men de koloniale opgave als ‘the white man’s burden’ (3). In Den Haag manifesteerde dit nieuwe koloniale denken in de ethische politiek die niet alleen de Oost, maar ook de West bereikte. Cooper (2005), Wilder (2005) en al eerder Willemsen (1980) wezen op de ambivalentie van het nieuwe denken. Koloniaal humanisme stelde sociale, economische en bestuurlijke hervorming in het vooruitzicht, maar ging uit van

---

3 De Britse tegenhanger van het koloniaal humanisme laat zich beschrijven aan de hand van de rapporten van de Royal Commissions (1882, 1897, 1920, 1938/9). In de Law of Development and Wellfare of the Colonies (1939) stelde de Britse overheid zich wettelijk gebonden om het welzijn van de bevolking te bevorderen. Dit was een antwoord op de onrust in de Caraïbische koloniën en de opbrengst van het werk van de Royal Commission van 1938 (bijv. A. Lewis, 1993; Oostindie en Klinkers, 2003, p. 19, Bryan, 2004, pp.150-151).

Europese waarden en een bevoogdende opstelling van de kolonisator. Parijs, Londen of Den Haag bepaalde richting en tempo van de hervorming van de koloniale staat (4).

In de vijfde plaats moest het koloniale bestel tegenwicht bieden aan de roep om bestuurlijke hervorming vanuit de koloniën zelf. Knight (1990, p. 160) typeerde de bestuurlijke ontwikkeling in de regio als hervorming zonder democratisering. In Caraïbische samenlevingen kon van natievorming nauwelijks sprake zijn. Of het de exploitatiekoloniën of de vaak wat grotere vestigingskoloniën als Cuba, Jamaica of Suriname betrof, Caraïbische samenlevingen waren sociaaleconomisch, juridisch, cultureel, religieus en raciaal tot op het bot gefragmenteerd. Politieke belangen van verschillende bevolkingsgroepen stonden diametraal tegenover elkaar. Slaven streefden naar emancipatie, vrije gekleurden naar politieke medezeggenschap. Blanke elitegroepen streefden naar meer zelfbestuur ten opzichte van de metropool, maar wensten hun macht niet te delen met de opkomende creoolse middenklasse. Politieke allianties en gezamenlijk optreden tegen de metropool, zoals tijdens de Cubaanse burgeroorlogen van 1868-1878 en 1895-1898, waren een uitzondering. Het laatste woord over bestuur en inrichting van de koloniale staat was aan de metropool. Nederland was terughoudend waar het de bestuurlijke hervorming in Suriname of de kolonie Curaçao betrof.

Tot slot, en op de zesde plaats, diende de militaire aanwezigheid de koloniale verhoudingen te behoeden voor opstand en revolutie en als waarborg van het geopolitieke evenwicht in de gekoloniseerde wereld. Voor de koloniën Suriname en Curaçao brak na de restauratie van het Nederlandse gezag in 1816 een periode van relatieve stabiliteit aan. Wel vroeg de relatie met het overzeese buurland Venezuela voortdurend de aandacht.

Wetenschappelijk onderzoek: een stand van zaken

Het is bekend hoe de koloniale regeringsreglementen voor de kolonie Curaçao tot stand kwamen en in elkaar zaten (Bordewijk, 1911, 1914; Van Aller, 1994), maar het is niet altijd duidelijk hoe deze in de praktijk uitwerkten. Voor wat betreft het eiland Curaçao toonden De Gaay Fortman (o.a. 1922, 1923, 1934, 1947), De Costa Gomez (1935), Kasteel (1956), Van Soest (1981), Renkema (1983a, 1983b, 2009) en Goslinga (1990, pp. 524-545) aan dat er onvrede bestond. Daar knelden de banden tussen gouverneur en Koloniale Raad, maar de aard en achtergronden daarvan zijn nog niet afdoende ontleed (5).

De werking van de regeringsreglementen op de eilanden buiten Curaçao is nauwelijks onderzocht. Bordewijk (1911) stelde dat de gezaghebbers ter plaatse almachtig waren en Kasteel (1956, p. 31) oordeelde dat de Raden van Politie een beperkt bestuurlijk gewicht hadden; eilandpolitiek had een ‘gemoedelijk karakter’. Römer-Kenepa (1983) stelde vast dat de Raad van Politie op Bonaire enige politieke invloed had. Zij baseerde zich op verkennend archiefonderzoek en presenteerde haar stelling met de nodige terughoudendheid. Dat Sint Maartenaren bij tijd en wijle ageerden tegen de centralistische bestuursvorm is bekend, maar werd nimmer op waarde geschat (6).

---

4 Furnivall, 1976, p. 225 e.v.; Breman, 1993; Van den Doel, 1996; Locher-Scholten, 2000; Oostindie, 2006, 2010; Jones, 2007; Bloembergen en Raben (red.), 2009.

5 Voor Suriname zie onder meer Buiskool (1937), Van Lier (1971, p. 298 e.v.), Goslinga (1990, pp. 429-460, 629-659), Dew (1996, pp. 20-40), Meel (1999, pp. 20-32) en Marshall (2003, pp. 17-62).

6 De Gaay Fortman (1947, pp. 19-20), Kasteel (1956, pp. 25-35, Goslinga (1990, pp. 379-380) en Dalhuisen e.a. (red. 2009, p. 155).

Van het koloniale bestuur op het negentiende-eeuwse Aruba zijn fragmenten beschreven. Onderzoek naar het Vredegerecht (1824-1869), de Adviserende Commissie (1848-1865) en de Raad van Politie (1865-1948) hebben een verkennend karakter (Voges, 1982; Bossers, 1997a, 1997b; Alofs, 2006a, 2006b; Van der Velden 2011). Of op het onderhorige Aruba onvrede bestond met de koloniale bestuursinrichting is onbekend. Die vraag krijgt een antwoord in het eerste deel van deze studie dat zich afspeelt tussen 1816 en 1922.

Over de hervorming van het koloniale stelsel in de Nederlandse Antillen en Suriname en de totstandkoming van het Koninkrijksstatuut is veelvuldig gepubliceerd. In studies door Van Helsdingen (o.a. 1955) en Kasteel (1956), maar ook Verton (1977), Paula (1989), Alofs en Merkies (1990, 2001) en Van Aller (1994) ontbrak uitputtend onderzoek in de archieven van de Arubaanse bestuursorganen. Oostindie en Klinkers (2001a-c, 2003) reconstrueerden het staatkundige proces na 1940. Zij brengen bestaande studies samen en vullen deze aan met recent beschikbaar gekomen Nederlandse regeringsbronnen. Hun *Knellende Koninkrijksbanden* is een mijlpaal in de historiografie van de Caraïbisch-Nederlandse Koninkrijksverhoudingen. Het dient als startpunt voor toekomstige studies naar de bijdragen van de Rijksdelen in het proces van staatkundige reconstructie na 1940. Het tweede deel van dit boek bouwt daarop voort.

De invloed van de ethische politiek in de kolonie Curaçao en Suriname is tot heden niet diepgaand bestudeerd. Da Costa Gomez (1935) en Buiskool (1937) keerden zich tegen de trage democratisering van het Koninkrijk. De Gaay Fortman verdedigde de welvaartspolitiek van gouverneur Helfrich en hij resumeerde politieke spanningen binnen de kolonie sinds de opkomst van de ethische politiek in tal van publicaties (7).Willemsen (1980, pp. 211, 295-300) constateerde dat de welvaartspolitiek in Suriname nimmer ‘het niveau van liefdadigheid in de vorm van bestuurlijke maatregelen [heeft] overschreden’. In zijn geschiedenis van de Eilandraad van Curaçao wees Van Soest (1981, pp. 10, 27-30) op de relatie tussen de ethische politiek, de ontwikkelingen in Oost-Indië en die in de kolonie Curaçao, maar dit werk kreeg te weinig aandacht. Oostindie (2006) besprak de ethische politiek in de West, maar een gedetailleerde uitwerking bleef achterwege. De effecten van de ethische politiek voor de beoogde opheffing van de bevolking is hierdoor nog onduidelijk. Ethische politiek in de West had overwegend betrekking op thema’s als bestuur, welvaartsbeleid, cultuur en onderwijs.

Taalbarrières en academische tradities hebben een fragmenterend effect gehad op de studie van de dekolonisatie in de Caraïbische regio. Klassieke werken, zoals G.K. Lewis (1968, 1983), Williams (1978) en Knight (1978, 1990) keken zelden over de grenzen van de voormalige koloniale rijken, constateerde Meel (1999), en de Nederlandse Caraïben kwamen er vaak bekaaid van af (8). Sindsdien is daarin

---

7 Van Lier (1971, oorspr. 1949) was dankzij het werk van Furnivall bekend met de invloed die de ethische politiek op de politieke en sociale ontwikkelingen in Nederlands-Indië. Van Lier werkte wel Furnivalls pluralismemodel uit, maar zag de gevolgen van de ethisch politieke voor ontwikkelingen in Suriname over het hoofd. Kasteel (1956) volgde hem daarin.

8 In 1954 vergeleken overwegend Europese deskundigen van de Caribbean Commission het dekolonisatiebeleid van Nederland, Frankrijk, Engeland en de VS. De desbetreffende uitgave *Developments* (1955) bleef in veel latere werken onvermeld. Van Soest (1981), Kunst (1981, pp. 149-161), Oostindie (1997, pp. 109-205) en Milette (1999) verkenden een vergelijkend perspectief. Grugel (1995) zocht overeenkomsten in de

verandering gekomen. Ramos en Rivera (red. 2001) en Clegg en Pantolas-García (red. 2009) vergeleken de uitkomsten van de (onvoltooide) dekolonisatie in niet-zelfbesturende gebieden in de regio. Oostindie en Klinkers (2003) vergeleken Caraïbische dekolonisatieprocessen sinds 1940. Millette (2004) beschreef dekolonisatie en natievorming tussen circa 1945 en 1970 in UNESCO's *General History of the Caribbean*. Zijn analyse gaf blijk van een voorkeur voor onafhankelijkheid als eindpunt van dekolonisatie. Hillebrink (2007) toonde aan dat dit volgens de Verenigde Naties niet de enige uitkomst hoeft te zijn. Ook de vrije associatie en volledige integratie in een ander land zijn opties om van het zelfbeschikkingsrecht gebruik te maken. Nauta (2007) vergeleek de kwaliteit van bestuur in gedekoloniseerde landen en gebieden in de regio.

In studies over kolonialisme en dekolonisatie in het Caraïbisch gebied staan grote landen en eilanden veelal centraal en blijven kleine, onderhorige eilanden onderbelicht. Auteurs als G.K. Lewis (1968) en Oostindie en Klinkers (2003) stellen dat samengestelde koloniën niet bijzonder succesvol waren en weinig populariteit genoten. Premdas (1998, 1999, 2000) besteedde aandacht aan afscheidingsbewegingen in de regio. Luke (2007) valt op omdat hij het gedwongen samengaan van Tobago en Trinidad in kaart brengt vanuit het perspectief van het bevoogde Tobago. In de historiografie van het Nederlandse Koninkrijk ontbreekt onderzoek naar de Arubaanse ervaring met koloniaal bestuur en de inzet van Aruba tijdens de dekolonisatie tot aan 1955. Dit boek wil die leemte opvullen.

Vraagstelling en opzet

Dit boek beschrijft de opkomst en de hervorming of opheffing van de koloniale staat op de latere Nederlandse Antillen en de positie van het onderhorige eiland Aruba tussen 1816 en 1954. Deel 1 doet verslag van de Arubaanse ervaring met koloniaal bestuur vanaf de restauratie in Nederland en het herstel van het Nederlandse gezag op de eilanden in 1816 tot aan de Grondwetswijziging van 1922. De Grondwetswijziging erkende de voormalige koloniën als zelfstandige rechtsgemeenschappen en schreef voor dat wetgevende activiteiten voor het lokale bestuur meer dan voorheen moesten plaatsvinden in de overzeese Rijksdelen in plaats van in Den Haag. Het bevatte een belofte van koloniale hervorming.

Het tweede deel beschrijft de opkomst en de tijdlijke ondergang van de Separacionbeweging tussen 1922 en 1955. In 1924 vestigde de olie-industrie zich op Aruba. Dat gegeven maakte een einde aan de vanzelfsprekendheid van de onderhorigheid aan Curaçao in het toekomstig bestuur. Arubaanse politici en bevolkingsgroepen wensten zich niet neer te leggen bij een ondergeschikte positie van het eiland in het toekomstig bestuur. De hervorming van het koloniale stelsel nam ruim drie decennia in beslag. In 1954 kwam het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden tot stand en een jaar later de Staatsregeling van de Nederlandse Antillen.

In de inleiding kwamen vijf kenmerken van koloniale staten en imperiale rijken ter sprake: de grondwettelijke relatie tussen metropool en kolonie, de bestuurlijke inrichting van de kolonie, de samenstelling van koloniale staten die meerdere eilanden omvatten, de roep om hervorming vanuit de koloniën en ten slotte het (al dan niet) ontstaan van een gedeelde imperiale ideologie. Deze thema's verschaffen de leidraad en de vraagstelling van dit onderzoek naar de Arubaanse

---

ontwikkelingen in the Caribbean Basin: Latijns-Amerika en het Caraïbisch gebied. Zie ook Stone (1985); Beckles en Shepherd (red. 1993); Meel (1999, p. 3); Millette (1999, 2004); Barrow-Giles (2002); Maingot (2004).

ervaring met koloniaal bestuur tot 1922 en de Arubaanse rol in de dekolonisatie tot 1955.

De volgende vijf vragen geven richting aan dit onderzoek

1. De koloniën en Nederland: hoe veranderde de rechtsbetrekking tussen de kolonie en Nederland zoals vastgelegd in de Nederlandse Grondwet vanaf de restauratie tot 1955?

2. Bestuursinrichting: hoe functioneerde het ‘inwendig bestuur’ van de kolonie Curaçao (en onderhorigheden) zoals vastgelegd in de achtereenvolgende regeringsreglementen en staatsregelingen?

3. Eenheid en onderhorigheid: hoe functioneerde het koloniaal bestuur op (het aan Curaçao onderhorige) Aruba tussen 1816 en 1955?

4. Imperiale ideologie en nationalisme: ontstond op het koloniale Aruba en/of in de kolonie Curaçao (en onderhorigheden) een aantoonbare identificatie met het Koninkrijk en hoe verhield deze identificatie zich eventueel tot levende dekolonisatiewensen?

5. De roep om hervorming: wat waren de achtergronden van de roep om hervorming van de koloniale bestuursinrichting op de eilanden en in hoeverre gaf het koloniale bestuur daaraan gehoor?

Om deze vragen vanuit een vergelijkend perspectief te beantwoorden, beschrijven we eerst de ontwikkeling van koloniale staten in de Caraïbische regio in de negentiende eeuw. We sluiten aan op het werk van onder meer Lewis (1968, 1983), Van Soest (1981), Knight (1978, 1990), Martínez-Fernandez (1994), Oostindie en Klinkers (2003), Martínez-Vergne (2005), en, via een omweg langs Frans West-Afrika, Cooper (2005) en Wilder (2005) alsmede, zij het zijdelings, Nederlands-Indië, Furnivall (1976), Breman (1993), Locher-Scholten (2000), Oostindie (2006), Bloembergen en Raben (2009) en Van den Doel (1996, 2011). In de resterende hoofdstukken komen de achtereenvolgende regeringsreglementen en de werking daarvan op het koloniale Aruba aan bod. Daarin staat de vraag centraal of zich, voorafgaande aan de komst van de olie-industrie in 1924, voortekenen aandienden van de afscheidingsbeweging, zoals die zich zou manifesteren in de jaren 1947-1954 en 1971-1985.

Aan de hand van dezelfde onderzoeksvragen beschrijft deel twee van deze uitgave Aruba’s bijdrage aan de dekolonisatie tussen 1922 en 1955, meer in het bijzonder de opkomst en ondergang van de afscheidingsbeweging tot aan de afkondiging van het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden in 1954 en de Staatsregeling van de Nederlandse Antillen in 1955. Ook dit deel vangt aan met een bespreking van dekolonisatieprocessen in de Caraïbische regio in de eerste helft van de twintigste eeuw, met incidentele uitlopers naar de huidige tijd. We maken (opnieuw) gebruik van Burton en Reno (eds. 1995), Meel (1999), Marshall (2003) en Oostindie en Klinkers (2003), maar ook van onder meer Marshall (2003), Ramos en Rivera (2001), A.G. Croes (2006), Hillebrink (2007), Luke (2007), Nauta (2007) en Clegg en Pantojas-Garcia (2009). Daarna volgt een hoofdstuk over de economische, demografische en sociale veranderingen op Aruba na de komst van de olie-industrie in 1924. In de twee resterende hoofdstukken komen de doelstellingen en strategieën

van de afscheidingsbeweging aan bod en de omstandigheden die bijdroegen aan de neergang van het separatisme. In een balans beantwoorden we de vragen die richting gaven aan dit onderzoek.

De epiloog, ten slotte, brengt de bevindingen van deel 1 en 2 met elkaar in verband en werpt een blik op de ontwikkelingen in het Koninkrijk tussen 1955 en 2010.

Bronnen

Deze studie beschrijft de Arubaanse ervaring met het koloniaal bestuur vanaf 1816 en de Arubaanse bijdrage aan de voorlopige dekolonisatie tot 1954/5. Notulen van de wetgevende activiteiten van op Aruba zetelende organen als het Vredegerecht (1824-1869 en de Adviserende Commissie (1848-1867) zijn niet bewaard gebleven en waarschijnlijk ook nooit opgemaakt. Om deze leemte op te vullen zijn de correspondentie tussen de commandeurs/gezaghebbers en de gouverneurs, de journalen van de commandeurs/gezaghebbers en de gerechtelijke notulen van het Vredegerecht bestudeerd. De notulen van de Raad van Politie zijn getuigen van het functioneren van het koloniale bestuur onder het Regeringsreglement van 1869.

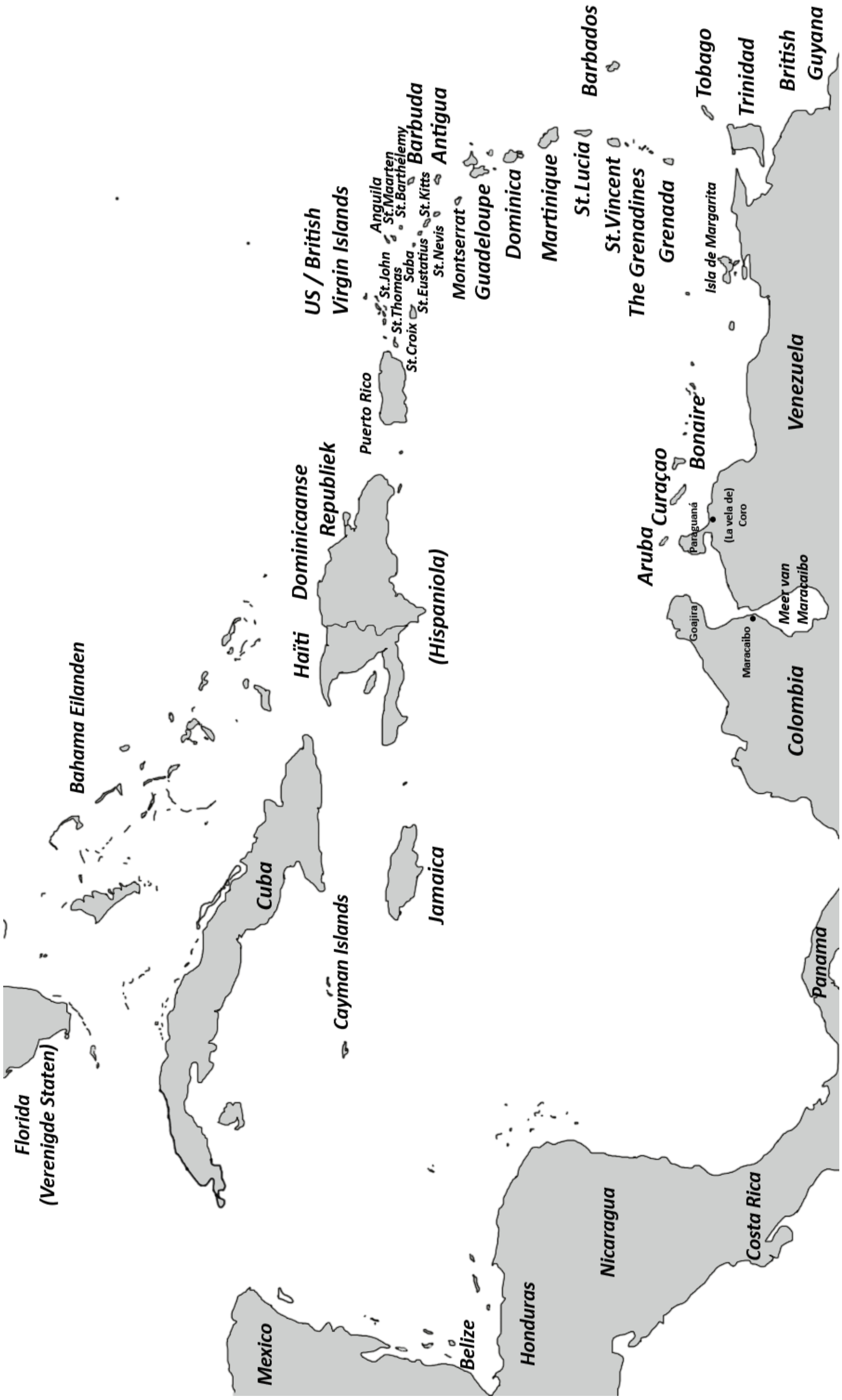
Om inzicht te krijgen in de ontwikkelingen op het koloniale niveau zijn de notulen en achterliggende stukken van de Koloniale Raad (na 1937 Koloniale Staten) doorgenomen. Documenten over de decentralisatiebeweging in het eerste kwart van de twintigste eeuw zijn opgenomen in zogenaamde objectendossiers in het Centraal Historisch Archief te Willemstad. Ook is de correspondentie tussen de commandeur en (na 1848) gezaghebber te Aruba en de gouverneur op Curaçao tussen 1816 en 1955 bestudeerd.

Voor wat betreft de Nederlandse bemoeienis met het bestuur en beleid ten aanzien van Aruba heb ik gebruik gemaakt van de Koloniale Verslagen, het archief van het Ministerie van Koloniën in het Rijksarchief te Den Haag en dat van de gouverneur in het Centraal Historisch Archief te Curaçao. Het Nederlandse beleid tussen 1899 en 1917 voor de koloniën Suriname en Curaçao bespreek ik op basis van het overzicht van parlementaire activiteiten door Plante Feburé (1918). Ook de werken van Bordewijk (1911, 1914), Da Costa Gomez (1935) en Buiskool (1937) en de vele publicaties van De Gaay Fortman (o.a. 1947) verschaften inzicht in de politieke ontwikkelingen tot 1947.

Aan de periode 1924-1955 is in bestaande studies meer aandacht besteed, zij het niet op basis van systematisch onderzoek van Arubaanse archieven. Gaandeweg nestelt deze studie zich tussen bestaande werken zoals dat van Kasteel (1956), Paula (1989), Van Aller (1994) en Oostindie en Klinkers (2001a-c, 2003). We volgen de notulen van de Raad van Politie tot 1948, het jaar dat de Raad de activiteiten staakte, en de notulen van Koloniale Staten (1937-1949). Voor de jaren 1952-1955 zijn de notulen van de Eilandraad doorgenomen en die van de Staten van Curaçao (1949-1954), alsmede de correspondentie tussen gezaghebbers en gouverneurs en diverse dag- en weekbladen.

De beraadslagingen voorafgaande aan de afkondiging van het Statuut zijn gevolgd via ‘the paper trail’, het papieren spoor van het rapport van de Commissie Staal (1923), via de verslagen van de Commissie van Poelje en de notulen van de Ronde Tafel Conferenties van 1948 en 1952-1954, tot aan het advies van professor Kranenburg uit 1954 dat de Eilandraad van Aruba ertoe bracht om de conclusies van de Ronde Tafel Conferentie later dat jaar te aanvaarden.

Kaart van de Caraïbische regio

Kaart: Ruud Derix, 2011

Klein calendarium van de Koninkrijksverhoudingen

1581-1795: De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden
- 1629-1674: West-Indische Compagnie
- 1674-1791: Nieuwe West-Indische Compagnie
- 1792-1795: Raad der Koloniën in de Westindiën

1795-1806: Bataafsche Republiek
- 1795-1801: Committé tot de Zaken van de Coloniën en Bezittingen op de kust van Guinea en in America
- 1801-1806: Raad der Amerikaansche Coloniën en Bezittingen
- 1801-1803 Eerste Engelse tussenbestuur

1806-1810: Koninkrijk Holland
- 1807-1816 Tweede Engelse tussenbestuur

1810-1813: Frans Keizerrijk
1813-1815: Vereenigde Nederlanden
- 1806-1816: Engels tussenbestuur van de kolonie

1815-1839: Verenigd Koninkrijk der Nederlanden
1815-1828: Het tijdperk der 3 koloniën
- 1815 Reglement op het beleid van de Regering, het Justitiewezen, den Handel en Scheepvaart op Curaçao, en onderhoorige Eilanden
- 1815 Reglement op het beleid van de Regering, het Justitie-wezen, den Handel en Scheepvaart op de Eilanden St. Eustatius, St. Martin en Saba
- 1823/4 Reglement van Administratie en Bestuur voor het eiland Aruba
- 1823/4 Reglement van Administratie en Bestuur voor het eiland Bonaire

1828-1845: De drie koloniën samengevoegd en weer opgedeeld
- 1828 Reglement op het beleid van de Regeering, het Justitie wezen, den handel en scheepvaart op Curaçao, en onderhoorige Eilanden
- 1828 Reglement op het beleid van de Regeering, het Justitie Weezen, den Handel en Scheepvaart op de Eilanden St. Eustatius en Saba
- 1833 Reglement op het beleid der Regering in de kolonie Curaçao en onderhoorige Eilanden.
- 1833 Reglement op het beleid der Regering in de kolonie St. Eustatius en Saba
- 1833 Reglement op het beleid der Regering in de kolonie St.Martin

1839-heden: Koninkrijk der Nederlanden
- 1840 Grondwetswijziging
- 1845 De zes eilanden in één kolonie verenigd
- 1848 Reglement op het beleid der Regeering in de kolonie Curaçao en onderhoorigheden
- 1865 Reglement op het beleid der Regeering in de kolonie Curaçao
- 1936 De Curaçaose Staatsregeling
- 1948 Wijziging van de Curaçaose Staatsregeling
- 1950-1 Interimregeling
- 1951 Eilandenregeling van de Nederlandse Antillen
- 1954 Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden
- 1955 Staatsregeling van de Nederlandse Antillen
- 1954-1985: Aruba is een eilandgebied van de Nederlandse Antillen
- 1975: Suriname treedt uit het Koninkrijk
- 1986: Aruba treedt uit de Nederlandse Antillen als autonoom land binnen het Koninkrijk
- 2010: Opheffing van de Nederlandse Antillen

Deel 1 Onderhorigheid: Aruba en de koloniale staat, 1816-1924

Proloog: Caraïbische contekst I

Iedere historische atlas van Europa beschrijft de verschuivingen in de politieke en staatkundige kaart van het Europa van 1780 en circa 1850. Een beslissende periode in het proces van staatsvorming brak aan. Revoluties en burger- en expansieoorlogen brachten nieuwe samenlevings- en staatsverbanden tot stand. De geünificeerde natiestaat werd de dominante staatsvorm (Gellner, 1983; Hobsbawm, 1992; Hoekstra, 2005; Cooper, 2005; Wilder, 2005; WRR, 2007). Oude staten kregen nieuwe grenzen en benamingen en vernieuwde bestuursinrichtingen. De scheiding tussen kerk en staat vond ingang, net als de trias politica en de burgerrechten. De monarchie nam als dominante staatsvorm in belang af en waar deze behouden bleef, verloren koningshuizen veel ten gunste van burgerij en parlement. Adel en kerk leverden een deel van hun macht in. Kansarme groepen, zoals arbeiders en vrouwen streefden naar erkenning van vakbonden en politieke deelname.

In 1795 lijfde Frankrijk de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden in. De Bataafsche Republiek kwam tot stand. Engeland nam vrijwel onmiddellijk de Nederlandse koloniën in, waaronder Curaçao en Aruba. In 1806 richtte Frankrijk het Koninkrijk Holland op, dat in de vier jaar van haar bestaan werd geregeerd door koning Lodewijk Napoleon. In 1810 lijfde Frankrijk het Koninkrijk in bij het Franse keizerrijk. In 1815 herkreeg Nederland de onafhankelijkheid en ontstond het Verenigd Koninkrijk. De restauratie was een feit.

Het bestuur van de resterende koloniën was aan verandering toe. De tijd van de Nederlandse, Britse (1672-1752), Franse (1664-1674) en Deense (1671-1776) compagnieën was voorbij. Private ondernemingen belast met het koloniaal bestuur zoals de VOC (1602-1799), de WIC (1621-1791) en de ‘Geoctroyeerde Sociëteit van Suriname’ (1683-1795) pasten niet langer in het bestuurlijk denken (Schutte, 1974; Meel, 1999, pp. 16-18; Den Heijer, 2002, p. 191; Van den Doel 2011: 21 e.v.). De staat nam schuld en boedel van de handelsbedrijven over en ving het bestuur over de koloniën aan.

Europa’s koloniale buitengrenzen werden opnieuw vastgesteld. Koloniale mogendheden maakten een nieuwe Caraïbische kaart op. Engeland en Frankrijk bleven politieke grootmachten, alhoewel Frankrijk sterk aan belang inboette door het verlies van Haïti. De Monroe-doctrine stelde dat de VS de beschermheer moest zijn van de onafhankelijk te worden staten in de Nieuwe Wereld. De VS tolereerde de aanwezigheid van Europese kolonisatoren in de Caraïben, maar vulde het geopolitieke vacuüm op dat het verzwakte Spanje liet vallen. De oorlogsverklaring aan Spanje leidde rond 1900 tot de overdracht van Puerto Rico en de formele onafhankelijkheid van Cuba. Een reeks van militaire interventies op verschillende eilanden en de overname van de Deense Virgin Islands in 1917 voltooide de doorbraak van de VS als kolonisator.

De Nederlandse aanwezigheid in de Caraïben werd niet groter, laat staan profijtelijker. In 1814 keerden Suriname, de Beneden- en de Bovenwinden en Indië terug in Nederlandse handen. Demerara, Essequibo en Berbice in het huidige Guyana vielen aan de Engelsen toe, net als de Kaapkolonie en Ceylon. Het in voorbije eeuwen invloedrijke Nederland was voortaan een bescheiden speler op de Caraïbische kaart. Suriname en Curaçao bleven behouden, maar de vraag rees of de Surinaamse plantage-economie opnieuw de hoogte van de voorbije eeuwen kon bereiken. Ook was het dubieus of Curaçao en Sint Eustatius zich nogmaals tot regionale marktplaats zouden opwerken.

Onafhankelijkheid en de opkomst van de VS: Haïti, de Spaanse en Deense Caraïben

Binnen de Caraïbische regio deed zich een tweedeling voor. Europese bezittingen verwierven onafhankelijkheid of gingen op in de vorming van een nieuw koloniaal stelsel. Andere koloniën kregen een nieuwe kolonisator en een nieuw koloniaal bestuur. In 1804 maakte de Franse kolonie Saint Domingue zich vrij van het kolonialisme na een lange periode van burgeroorlog en vrijheidsstrijd. Haïtiaanse onafhankelijkheid stak schril af bij het hernieuwde kolonialisme in Cuba, Santo Domingo en Puerto Rico. Spanje bevond zich in een diepe economische en constitutionele crisis. Het was in 1808 bezet door Frankrijk en een acht jaar durende oorlog stelde Spanjes bestuurlijke structuren zwaar op de proef. Landbouw, handel en industrie werden vrijwel geheel verwoest. Spanje raakte bovendien de koloniën in Zuid- en Midden-Amerika kwijt en de maritieme oorlog met Engeland bemoeilijkte het contact met de Caraïbische koloniën.

Santo Domingo riep in 1821 de onafhankelijkheid uit, maar die hield niet lang stand. Haïti bezette de voormalige Spaanse kolonie van 1822 tot 1844, waarna Juan Pablo Duarte de onafhankelijke Dominicaanse Republiek uitriep. De republiek was echter intern verdeeld. Voormalige slaven vreesden dat de creoolse machthebbers aansluiting bij Spanje nastreefden. Hoewel de VS de republiek in 1854 wilde aankopen, hield de onafhankelijkheid stand tot 1861. Dat jaar assimileerde, zoals de voormalige slaven reeds vreesden, met instemming van de elite Santo Domingo zich in het Spaanse rijk. Tot 1865 was het een Spaanse provincie, daarna werd de onafhankelijke Dominicaanse Republiek nieuw leven ingeblazen. De VS bezette de instabiele Republiek tussen 1916 en 1924 (Hoetink, 1971 pp. 112-137; Martínez-Fernández, 1994; San Minguel, 2005).

Het ontbrak aan kapitaal om in de koloniale economieën te investeren. Cuba’s economie bloeide op dankzij lokale inspanningen. Terwijl de plantage-economieën elders in de regio in crisis geraakten, bloeide de suikerrietindustrie op Cuba op, een bloei die aanhield tot in de jaren 1920. Spanje weigerde echter om de lokale elite politieke rechten te verlenen. Er ontstond een verwijdering tussen kolonie en metropool. Tussen 1868 en 1878 vochten creolen en vrije zwarten in een bloedige, maar vergeefse onafhankelijkheidsoorlog. In 1895 brak, onder het leiderschap van José Martí (1853-1895), de tweede Cubaanse onafhankelijkheidsoorlog uit. Blank, creool, mulat en zwart Cuba bundelden hun krachten (Martínez-Fernández, 1995; Van Vuurde, 1998, pp. 157-198; Elliot, 2006, pp. 372 e.v.; Martí in Shookal, 2007, pp. 36 e.v., 190 e.v.). De oorlog eindigde met een militaire interventie door de Verenigde Staten in 1897/8, dat daarmee de Monroe-leer voor het eerst met militaire middelen kracht bijzette.

De Spaans-Amerikaanse oorlog (april-augustus 1898) mondde uit in de overdracht van Cuba en Puerto Rico en ook de Filippijnen en het eiland Guam aan de VS. In 1902 verklaarde de VS Cuba tot republiek, maar dit was niet meer dan een satellietstaat. Er volgden nieuwe invasies en bezettingen in 1906-1909 en 1917-1922.

Het Spaanse Puerto Rico leefde van de handel, maar voer overwegend op Engeland en de VS. Het eiland werd in 1869 een provincie en in 1897 verleende Spanje Puerto Rico autonomie. Het eiland werd een jaar later alsnog aan de Verenigde Staten overgedragen. Puerto Rico werd in 1900 een Amerikaans ‘Territory’. De Amerikaanse aanwezigheid in de regio intensiveerde na de overname van de Deense Virgin Islands in 1917, sindsdien de US Virgin Islands.

De koloniale staat in de Britse en Franse Caraïben: eenheid en onderhorigheid
De koloniale politiek van de twee grote resterende kolonisatoren, Engeland en Frankrijk, verschilde hemelsbreed. Het Britse en Franse kolonialisme ontwikkelde zich tussen de polen van autonomie en assimilatie, tussen het overhevelen van wetgevend en uitvoerende bestuursmacht naar de koloniën en het centraliseren van beleid en bestuur in de metropool. Frankrijk koos voor een assimilatiepolitiek, waarbij voormalige koloniën werden geïncorporeerd in – en dus deel werden van – het Europese rijksdeel. Engeland streefde aanvankelijk 'home rule' na, maar verving deze door de gecentraliseerde 'kroonkolonie'. De koloniale staat kreeg sterk uiteenlopende gedaantes.

Van Soest (1981, pp. 68-69) en Lassere en Mabileu (1993) beschrijven de adviserende raden in de Franse koloniën tijdens het Ancien Régime. Na de revolutie van 1789 verkregen die op Martinique en Guadeloupe wetgevende taken. De koloniën kenden een gekozen afvaardiging in de Nationale Vergadering in Parijs. Deze laatste verworvenheid werd tussen 1815 en 1848 en tussen 1854 en 1871 ingetrokken, maar even vaak weer hersteld, voor het laatst in 1871. Sindsdien 'heeft in Parijs de stem van de Franse Antillen onafgebroken geklonken uit de mond van de Caraïbische afgevaardigden' (Van Soest, 1981, p. 69; ook Hintjens, 1995).

Het beleid stond ter discussie. Progressief of links Frankrijk was voor vrijheid door assimilatie en de uitbreiding van de Franse wetgeving overzee; politiek rechts was daar tegen. 'Emancipatory legislation – abolition of slavery (1848), universal suffrage, freedom of press, parliamentary representation, free, mandatory and secular education – was attributed to the Left, its retraction to the Right' (Miles, 2001, p. 47).

Uiteraard bestonden binnen de koloniën belangenverschillen. Zelfbestuur kwam tegemoet aan de wens van de blanke elite, maar de in 1848 geëmancipeerde zwarte bevolking verkoos assimilatie boven de (dreigende) overheersing van de blanke elite. Na de totstandkoming van de Derde Republiek (1871-1940) kozen de inwoners van Guadeloupe en Martinique via algemeen stemrecht de Conseils Généraux. Gouverneur en Conseil stelden de begroting vast en ook de belastingen om de lokale kosten te dekken (Van Soest, 1981, p. 69). De bestuurlijke autonomie was ingeperkt doordat het bestuur grotendeels gevoerd werd in Parijs en in principe overeenstemde met dat voor de rest van Frankrijk. Oostindie en Klinkers (2003, p. 31) signaleren de tweeslachtigheid van het representatieve stelsel: representatieve organen hadden adviserend karakter, terwijl het electoraal systeem de belangen van de blanke minderheid beschermde. Wetgevende bevoegdheden vielen toe aan het Franse parlement.

Lokale autonomie was beperkt en hoewel conflicten tussen gouverneur en bevolking op de Franse eilanden niet van de lucht waren, klonk de roep om meer autonomie er maar zwak. Terugkeer naar de situatie onder het Ancien Régime werd te zeer met de slavernij geassocieerd (Lassere en Malibeau, 1993, p. 446). Bovendien bood het nieuwe stelsel voordelen. De kolonie had budgetrecht en was grotendeels verantwoordelijk voor de eigen uitgaven en inkomsten, een onderwerp dat de politieke verhoudingen in de kolonie Curaçao na 1901 op scherp stelde.

Engeland diende de tegenstrijdige belangen tussen metropool en kolonie en tussen lokale elite en de (vrije, geëmancipeerde) bevolking te reguleren en sloeg een andere weg in dan Frankrijk. In de achttiende eeuw introduceerde Engeland 'home rule' in koloniën als Grenada, Dominica, St. Vincent en Tobago. Lokale gekozen wetgevende organen, House of Assembly, verkregen een betrekkelijk sterke en onafhankelijke positie.

In de loop van de negentiende eeuw werd de autonomie van het Old Representative System vervangen door de kroonkolonie. Bij de overname van Trinidad in 1797 meende Londen dat een representatief systeem voor dit eiland niet geschikt was. Het eiland telde een groot aantal Franse onderdanen, en een groeiend aantal vrije zwarten maakte aanspraak op bestuurlijke deelname. Londen vreesde voor een tekort aan loyaliteit en wilde voorkomen dat een te grote autonomie de Britse belangen zou schaden. Tussen 1802 en 1832 hief Londen de House of Assembly op. De nieuwe Legislative Council werd niet door verkiezing, maar door benoeming samengesteld. Burgerleden werden geselecteerd onder de gezagsgetrouwe leden van de gegoede bevolking (Augier en Gordon, 1962, pp. 217-298; G.K. Lewis, 1968, pp. 95 e.v.; Van Soest, 1981, pp. 69-71; Ryan, 1972, pp. 24-25; Williams, 1978, pp. 392-407; Benn, 2002).

Het kroonkolonieregime breidde zich uit. In 1859 werden de Britse Virgin Islands een kroonkolonie. Na het fiasco van de Morant Bay-rebellie op Jamaica in 1865 was het lot van het representatieve bestuur getekend. Het kroonkoloniestelsel drong door tot zowel op de (grotere, noordelijke) Leeward islands als in Jamaica en op de (kleinere oostelijke) Windward islands : Antigua, St. Kitts en Nevis in 1866, St. Vincent volgde in 1868, Grenada in 1875 en Tobago in 1876. Barbados, Bermuda, de Bahama’s en Guyana werden van het kroonkoloniesysteem uitgezonderd (Augier en Gordon, 1962, pp. 217-298; G.K. Lewis, 1968, pp. 97, 232-233; Van Soest, 1981, p. 71; Luke, 2007, p. 28).

De kroonkolonie was gebaseerd op twee bestuurlijke ingrepen. Op de eerste plaats maakte Londen de wetgevende organen ondergeschikt aan de uitvoerende organen, dat wil zeggen de Assemblees aan de gouverneur. Op de tweede plaats werden koloniale overheden ondergeschikt gemaakt aan de metropool, dus de gouverneur aan de Colonial Office in Londen. Wetgevende en uitvoerende macht kwamen in handen van het bestuur in Londen. Binnen de kolonie was de gouverneur doorgaans onaantastbaar. De lokale bevolking had nauwelijks of geen politiek platform en ontbeerde mogelijkheden om de gouverneur te overstemmen. De planterselite en de opkomende middenklasse stonden aan de zijlijn. De arbeidende klasse was politiek monddood (Benn, 2002, p.15).

De uitschakeling van de Assemblees vond een rechtvaardiging in de stelling dat vertegenwoordiging van de gehele bevolking onmogelijk was omdat de midden- en de arbeidersklassen niet rijp waren voor stemrecht. Het uitsluitend verlenen van stemrecht aan de elite zou ertoe leiden dat het wetgevende lichaam niet representatief zou zijn. De kroonkolonie werd een obstakel voor vernieuwing.

In de negentiende eeuw domineerden elitaire vormen van nationalistisch denken (G.K. Lewis, 1983). Creoolse elites drongen aan op politieke deelname en zeggenschap. In de eerste helft van de twintigste eeuw streefde de gewone bevolking steeds nadrukkelijker naar sociale hervorming, de erkenning van vakbonden, politieke partijen en bestuurlijke participatie. Londen, Parijs en Den Haag moesten hierop reageren. Londen stuurde Royal Commissions in 1882, 1897, 1922 (de Commissie Wood) en 1938 naar de West om de economische en bestuurlijke stand van zaken op te nemen en te adviseren over de toekomst van het koloniale stelsel. In 1925 vonden in Trinidad en Tobago voor het eerst verkiezingen plaats. Zes procent van de bevolking verkreeg stemrecht. Elf jaar nadat Trinidad en Tobago ter stembus gingen, maakte de Staatsregeling van 1936 verkiezing van een beperkt deel van de Koloniale Staten van Curaçao mogelijk. Het percentage stemgerechtigden varieerde van 1,2 op Bonaire tot 7,2 op Curaçao.

Engeland en Frankrijk dienden een volgende bestuurlijke kwestie op te lossen die ook op de Nederlands eilanden speelde, namelijk de dreigende fragmentatie van het bestuur over de vele kleine eilanden. Frankrijk koos voor een snelle oplossing. Het Franse deel van Saint Martin en de eilanden Marie Galante, Les Saintes en Saint Barthélemy kwamen als 'dependencies' onder het bestuur van Guadeloupe te vallen. De lokale zelfstandigheid was gering, maar de inwoners verkregen wel stemrecht. Inwoners van de Franse helft van Saint Martin namen deel aan de verkiezingen voor het centraal bestuur op Guadeloupe, terwijl de Nederlandse Sint Maartenaren geen deelname in de Koloniale Raad op Curaçao hadden. Andersom kende de Franse onderdanen geen gekozen Raad van Politie, zoals de Nederlandse Sint Maartenaren.

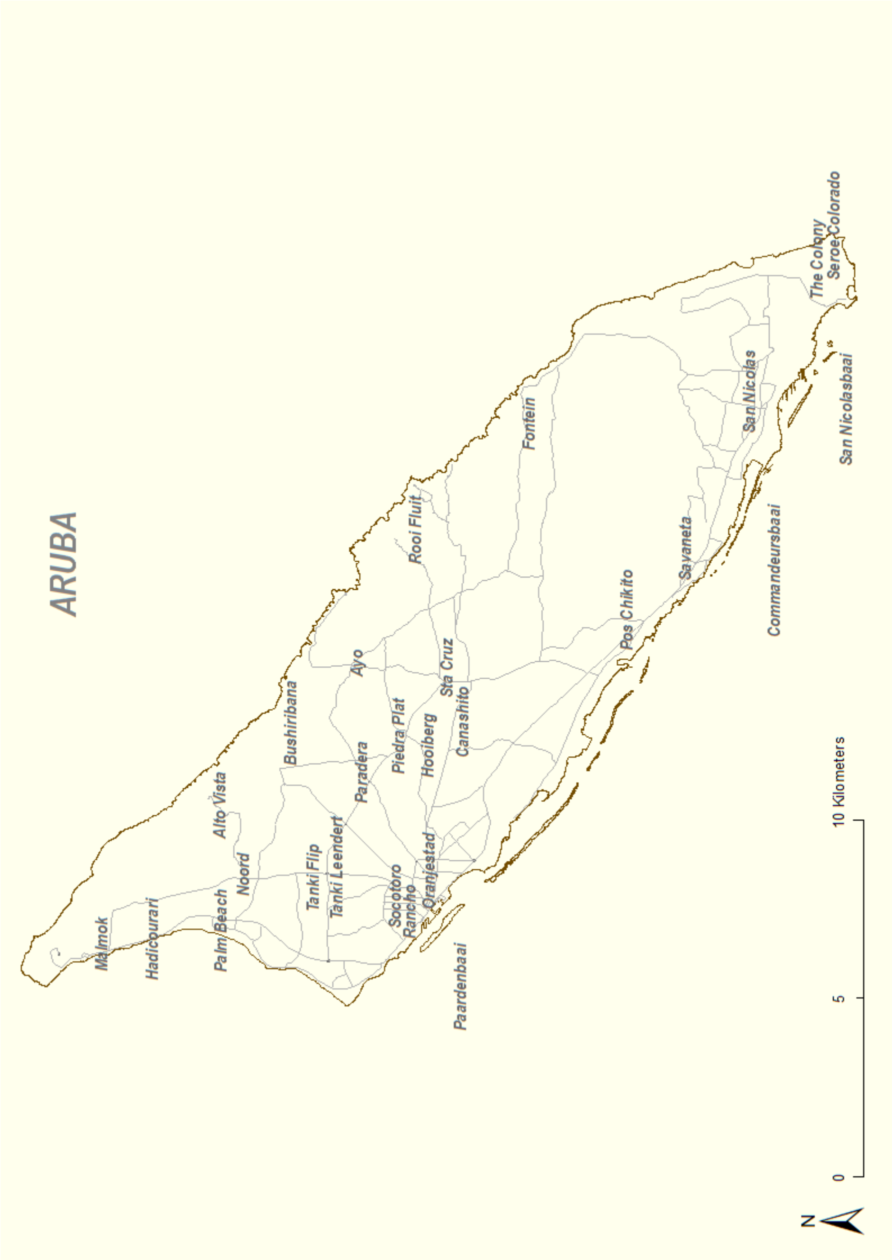
Ook Groot-Brittannië pakte het fragmentatievraagstuk aan. Brits-Guyana kwam in 1831 tot stand toen de (voorheen Nederlandse) koloniale nederzettingen van Demerara, Berbice en Essequibo werden samengevoegd. Tegen de wil van de politieke voorhoede van Tobago, voegde Londen Trinidad en Tobago in 1899 samen tot een kolonie, waarbij Tobago al snel in een onderhorige positie kwam te verkeren (Luke, 2007, pp. 101-124). Londen plaatste kleinere eilanden bij elkaar in eenheden met twee bestuurslagen. In 1871 vormden St. Kitts, Nevis, Barbuda, Anguilla, Antigua, Montserat en (tot 1940) Dominica samen de Leeward Island Federation (1871-1958), terwijl St. Lucia, St. Vincent en Grenada samen de Windward Island Federation (1879-1885) vormden. In de opgelegde federaties voegde het moeizame samenspel tussen federatieve en lokale organen een nieuwe dimensie toe aan de bestuurlijke problematiek. Sprudle (1962 in Rouse-Jones, 1999) stelde dat het samengaan van de Leeward Island Federation weinig succesvol was (9). Oostindie en Klinkers (2003, p. 18) bevestigden dat 'the federal legislatures always lacked money, the local legislatures held all vital powers, means of transportation were limited and thus communication and trade between the islands severely hindered'. De kolonie Curaçao ondervond soortgelijke nadelen van de bestuurlijke gelaagdheid.

Op onderhorige eilanden als Tobago en Sint Maarten ontstond een roep om hervorming van het koloniaal bestuur door deelname in de vertegenwoordigende organen op het hoofdeiland, decentralisatie of afscheiding. De tussenbalans aan het einde van dit eerste deel plaatst de Arubaanse ervaring in de kolonie Curaçao (en onderhorigheden) in een vergelijkend perspectief. De verhouding tussen Trinidad en Tabogo vertoont overeenkomsten, maar ook verschillen met die tussen Aruba en Curaçao.

---

9 Historische verschillen bemoeilijkten het samengaan in de Windward Island Federation. Dominica, Grenada en St. Vincent behoorden sinds 1763 tot het Britse imperium; St. Lucia pas sinds 1814. Grenada en Dominica waren Frans-georiënteerd (G.K. Lewis, 1968, p. 144; Luke, 2009, p. 221).

Kaart van het eiland Aruba

Kaart: Ruud Derix, 2011

Hoofdstuk 1: Van Compagnie naar koloniale staat, 1636-1924

1.1.1 De West-Indische Compagnie op de Benedenwinden 1634-1792

De Republiek der Zeven Verenigde Provinciën richtte de aandacht pas laat op de Nieuwe Wereld. De handelsnatie had de ogen en scheepsboegen gericht op het Baltisch gebied in Oost Europa en via de Verenigde Oost-Indische Compagnie (1602) op Azië. Het uitbreken van de Tachtigjarige Oorlog in 1568 bracht verandering. Vanaf dat moment bekostigde Spanje de oorlog met de opstandige provinciën uit de opbrengsten van het Atlantische monopolie waarover het – samen met Portugal – beschikte. Ondermijning van dat monopolie moest Spanje schade toebrengen.

In 1609, het jaar dat het twaalfjarig bestand aanving, publiceerde Hugo de Groot (Grotius 2004, zie ook Armitage, 2004) het vlugschrift Mare Liberum. De Groot bestreed de stelling dat Europese landen het uitsluitende recht bezaten op vrije doorvaart op de oceanen of het recht hadden om gebieden toe te eigenen die aan inheemse bevolkingen toevielen. Hij stelde daarom dat de Nederlandse handel en scheepvaart in Azië en Amerika niet mocht worden gedwarsboomd door Portugese of Spaanse claims op exclusieve toegang tot het Verre Oosten of het Atlantisch gebied. De Groot leverde de juridische grondslag en legitimatie van de Nederlandse expansie op het westelijke halfrond en de oprichting van de Geoctroyeerde West-Indische Compagnie.

Willem Usselincx, oprichter van de Compagnie, stond een Atlantische expansie voor ogen waarbij landbouwkolonisatie, vreedzame handel en bekering van de inheemse Amerikaan centraal stonden. Usselincx wilde volksplantingen starten die onder bescherming van een compagnie zouden staan. Net als De Groot erkende hij de rechten van lokale bevolkingen en was hij tegen onderwerping en slavernij. Usselincx' visie op de Nederlandse expansie betrof een commercieel imperium en geen koloniaal rijk gekenmerkt door territoriale expansie en inheemse onderwerping.

In 1621, kort nadat de Tachtigjarige Oorlog oplaaide, kwam de WIC tot stand. De successen van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (1602) dienden als inspiratiebron en voorbeeld. In het octrooi van de WIC klonken de liberale en humanitaire intenties van De Groot en Usselincx (Octroy, 1621) nog door. Tijdens de resterende decennia van de oorlog (1848) ontplooide de WIC zich als oorlogsinstrument. In 1624 stuurde de Compagnie eskaders naar het Caraïbisch gebied om er Spaanse schepen en bezittingen te overvallen. In 1629 veroverde de Republiek Pernambuco in Noord-Oost Brazilië, Nederlands eerste suiker- en slavenkolonie in de Nieuwe Wereld. Republiek en Compagnie kregen vaste voet aan de grond in de Nieuwe Wereld: aan de Hudson-rivier, op Tobago, in Suriname, Pomeroon, Demerara, Essequibo en Berbice verschenen handelsposten en patroonschappen. Hollandse en Zeeuwse kolonisten vestigden zich op Sint Eustatius, Sint Maarten, Guadeloupe, Barbados en St. Kitts (Alofs, 2009).

Zout lokte de Compagnie naar de Benedenwindse Eilanden. Na 1621 kon Nederland niet langer zout betrekken van het Iberisch schiereiland. In 1630 nam de WIC het zouteiland Sint Maarten in, maar na drie jaar ging dat weer verloren. De WIC veroverde Curaçao in 1634. Er was zout voorradig en de binnenwateren waren geschikt als uitvalsbasis voor de kaapvaart, de smokkelhandel met de Spaanse kust en als tussenhaven voor het verkeer tussen Nederland, Brazilië en Nieuw Amsterdam. Twee jaar later maakt de WIC zich meester van Bonaire en Aruba.

Het Octrooy van de West-Indische Compagnie is de voorloper van het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden. Het bepaalde dat de overzeese bezittingen werden bestuurd door de Heren XIX, de vertegenwoordigers van de Kamers van

Amsterdam, Zeeland en andere steden en gewesten die tezamen de WIC hadden opgericht. Nadat in 1674 de eerste WIC was ontbonden, werd de tweede WIC opgezet. Voor de eilanden had de hervorming weinig gevolgen. De Ordre van Regering uit 1629 bevatte het eerste koloniale Regeringsreglement. Curaçao, Aruba en Bonaire vormden met de Nederlandse bezittingen rond Recife (Brazilië) een bestuurseenheid. De nabijgelegen eilandengroepen Mongues en Roques werden incidenteel tot de bezittingen van de WIC gerekend (bijv. Hamelberg, 1979, documenten, p. 50). Na de val van Recife in 1654 vormden de Benedenwinden een bestuurseenheid met Nieuw Nederland en na de Britse overname van Nieuw Amsterdam in 1664 vormden de drie eilanden een bestuurseenheid.

Op Curaçao zetelde een directeur. Naast hem stond een Raad, die uit zeven compagniesbedienden en drie burgers bestond. De Raad had wetgevende, rechtsprekende en uitvoerende bevoegdheden, maar was in de praktijk vooral een adviesorgaan. Op Aruba en Bonaire verbleven bestuurders met de titel gouverneur of commandeur. Zij kregen bijstand van enkele ruiters (soldaten) die de orde moesten handhaven en de omliggende wateren in de gaten hielden op de aanwezigheid van vijandige schepen. Een kapitein der indianen was verantwoordelijk voor het contact met de indiaanse bevolking. Het beleid over Aruba en Bonaire werd uitgewerkt in instructies voor de dienstdoende bestuurders, aangevuld met losse publicaties, keuren, verordeningen en plakkaten.

Het bezit van Aruba was van weinig belang. Het drijven van handel via dit eiland zou slechts nadeel brengen aan Curaçao. De Compagnie teelde er geiten en schapen voor de voedselvoorziening van Curaçao. Paarden, ezels en muilezels werden met wisselend succes voor de export gefokt. Pogingen om het bezit van Aruba anderszins te gelde te maken, leverden geen resultaat op. Een voorstel van kolonisatie van het eiland door commandeur Flaccius in 1713 haalde het niet. Een experiment met een maïsplantage tussen 1716 en 1719 mislukte (Jordaan, 1997). In 1725-1726 was mijnbouwdeskundige Prinz niet in staat de aanwezigheid van edele metalen aan te tonen (P. Prins, 1997). De Compagnie had op Aruba maar weinig autoriteit. In 1747 en 1751 landden Engelse en Spaanse commissievaarders op Aruba zonder zich van het gezag van Compagnie of commandeur iets aan te trekken. Investeren in een onbewaakt eiland was daarom riskant, concludeerde Faesch en verdere benutting bleef achterwege (10). In 1747 stelde J.W.C. van Laar voor om Aruba aan een Nederlands genootschap te verhuren. Twee jaar later meende de Curaçaose handelaar-planter Willem Kock dat de aanleg van vier plantages met gezamenlijk 200 slaven op Bonaire en twee plantages met samen 100 slaven op Aruba de moeite zou lonen. Het bestuur van de tweede WIC, de Heren X, wees de voorstellen af (11).

In 1754 wijzigde Faesch zijn beleid. Hij willigde een verzoek van de Sefardische Jood Mozes Maduro in om op Aruba een maïsplantage te mogen starten. Faesch' motieven om akkoord te gaan laten zich raden. De overlast van Spaanse en Engelse kaapvaarders was afgenomen. De Curaçaose plantages produceerden onvoldoende voedsel om in de behoefte van dat eiland te voorzien en aanvulling was daarom welkom. Maduro zwoer zich te zullen 'gedragen als trouw opgezetene'. Hij zou de Commandeur in alles gehoorzamen en net als de andere bewoners herendiensten verrichten voor de Compagnie. Maduro vestigde zich met vrouw en

10 NA, WIC inv. nr. 316, 24-7-1745; 27-8-1747 Faesch aan heren Tien; idem inv. nr. 317, 28-6-1749; 12-10-1751; 9-2-1751; 16-4-1752 Faesch aan heren Tien.

11 NA, WIC inv. nr. 317 15-4-1752; Goslinga, 1985, pp. 115, 188; Van Laar, 1998, p. 93; Jordaan, 1998.

kinderen oostelijk van de Paardenbaai (Hamelberg, 1969 documenten: p. 106). Een bericht van de ontsnapping van een kleermaker-slaaf uit 1765 toont aan dat Maduro de eerste particuliere slaven naar Aruba bracht.

Het kolonisatieplan draaide om de grootschalige akkerbouw. Het drijven van handel was verboden en Maduro mocht geen vee houden. In 1767 omvatte zijn plantage 108 hectare. Maduro was niet de enige kolonist die op Aruba een bestaan mocht opbouwen. Ook Jacobus, Daniël, Adriaan en Jan Arents beschikten in 1767 over uitgestrekte plantages. Het plan faalde en de plantages gingen ten onder. Directeur Johannes de Veer (1782-1796) klaagde over de schade die de kolonisatie aan de landsveeteelt toebracht. Op zijn advies gelastte de Kamer van Amsterdam, die het bestuur over de Benedenwinden voerde, in 1785 om geen nieuwe kolonisten toe te laten.

Aruba leverde weinig op. In 1794 presenteerde de Commissie Sontag een overzicht van de inkomsten en uitgaven tussen 1782 en 1791. De uitgaven bedroegen 335 peso's en inkomsten 6.882 peso's. De opbrengsten van Bonaire waren 9.462 peso's. De Commissie oordeelde dat het bestuur in het beheer van Bonaire had gefaald. Van dat eiland waren hogere inkomsten mogelijk, terwijl de benutting van Aruba niet voor verbetering vatbaar was. Over Aruba schreef men:

> *Wat Aruba betreft, 't zelve is tot weinig anders dan tot vheë Fokkerije geschikt; en dient ook tot anker plaats voor vaartuigen welke Curaçao miszeilen en van daar wederom Cours neemen. De inkomsten van dit eiland zijn wel gering, maar echter ruim voldoende voor de weinige kosten welke daaraan worden besteed; en dus vinden wij geen grond om 't zelve te verwaarloozen, of te verlaaten, maar integendeel om de Regeringe op Curaçao te gelasten de vheë Fokkerije aldaar aan te moedigen, en voorts deszelfs consideratien op te geeven wegens de verbetering welke men aan Aruba zoude kunnen in 't werk stellen; welke voordelen daarvan te verwachten zijn; en welke kosten daartoe zouden moeten worden aangewend? ten einde, na 't inkomen van dat advies, hier omtrent nader te disponeren* (12).

1.1.2 Geknechte bondgenoten: rechtspositie en herendiensten

De rechten en plichten van de inwoners van de Benedenwinden waren uitgewerkt in de instructies die directeuren en lagere bestuurders van de Compagnie ontvingen. Bestaande studies aarzelen bij het vaststellen van de rechtspositie van de inheemse bevolking van Aruba. Zij hadden geen burgerrechten en zwoeren geen trouw aan de Compagnie. Formeel waren zij geen slaaf, in de praktijk evenmin kolonist. Schiltkamp (1972, pp. 9-10) en Van Grol (1980 deel I, p. 141) vergeleken hun rechtspositie met die van contractarbeiders en noemden hen verbonden kolonist (13).

Hugo de Groot, Willem Usselincx en ook het octrooi van de WIC erkenden soevereiniteit van de inheemse volken. Volgens artikel 2 van dat octrooi kon de Compagnie allianties aangaan met de 'Princen en Natturellen' om de Spaanse vijand te benadelen. Zolang de Tachtigjarige Oorlog voortduurde stond het streven naar

---

12 NA, Directie Ad Interim/Raad van Koloniën inv. nr. 120. Rapport Sontag, p. 50 en bijlage 12.

13 Zie ook Van der Velden 2011: 107-110). Jacobs (2009, pp. 206-211) beschreef de positie van de indianen, 'wilden' genoemd, in Nieuw Nederland. Zij mochten niet tot slaaf worden gemaakt. De Compagnie erkende hun recht op vergoeding voor arbeid of verleende diensten en zij getuigden incidenteel in rechtszaken. Het bestuur rekende hen tot een andere natie en weliswaar niet-Nederlands, maar ook niet rechteloos. Zie ook Van der Velden 2011: 107-110).

bondgenootschappen voorop; ook op de Benedenwindse Eilanden. De Compagnie nam het waarschijnlijk verlaten Aruba geruisloos in. De indianen die men in 1642 op het eiland aantrof beschouwde men als een vrije natie en als een potentiële bondgenoot. Mogelijk waren deze indianen vluchtelingen uit de regio Maracaibo waar Spaans-indiaanse pacificatieoorlogen heersten. Dat jaar voerde de WIC onder leiding van Petrus Stuyvesant bij wijze van vergelding een rooftocht uit op het vasteland. De Compagnie overviel enkele veeteeltbedrijven en Arubaanse indianen fungeerden bij deze tocht als gids. Zij werden na afloop op Aruba aangesteld als veewachters. Nog in 1646 spoorde de Staten-Generaal de WIC aan om nieuwe verbintenissen aan te gaan met 'vreemde princen' om zich te versterken in de strijd tegen de Spanjaarden. De oproep gold Nieuw Nederland, maar ook 'd'eijlanden Curaçao, Buenaire en Aruba' (Hamelberg, 1979, documenten: 69; Alofs, 1997a).

Aan de indiaanse bevolking werd in directeursinstructies weinig aandacht besteed. De directeur kon indiaanse arbeid opeisen ten behoeve van de exploitatie van de eilanden, maar van slavernij was geen sprake. Artikel 17 van de instructie van Matthias Beck (1655-1668), waarnemend directeur van Curaçao, Bonaire en Aruba van 1655 stelde dat de naturellen geen 'hart slaevisch ende onchristelijk tractement' ten deel zou mogen vallen. Dwang en slavernij waren taboe en indianen moesten tot dienstbaarheid worden overgehaald (Schiltkamp en De Smidt red., 1987b, p. 56). Wanneer de herendiensten werden verplicht is onbekend. Mogelijk formaliseerde directeur Van Collen (1704, 1709, 1710-1715) de herendiensten (14). De instructie van vice-commandeur Willem de Vosch uit 1711 (art. 8) bevestigt dat de indianen op Aruba voor de Compagnie werkten: 'daar in dienstbaerheyd synde van de Edele Compagnie' (15).

De herendiensten vormden de kern van de verbintenis tussen Compagnie en indiaanse bevolking. Indianen werkten twee of drie dagen per week voor de Compagnie in ruil voor het recht zich op Aruba te mogen vestigen, er bescheiden kostgronden te bewerken en kleine kuddes te houden zonder belasting te hoeven betalen. De werkzaamheden betroffen het onderhoud van waterputten (tanki's) voor de veeteelt, het kappen van brandhout en het vangen van vee.

De herendiensten werden voorgesteld als ruil; een arbeidsplicht als vervanging voor het betalen van belastingen. Dat de indiaanse gemeenschap geen passieve semi-slaven waren blijkt uit het verzet tegen misbruik van herendiensten. In 1769 kwam het tot een werkweigering. Voorheen kapten de indianen hout voor de Compagnie, waarna Curaçaose compagnieslaven het inscheepten. Toen de Compagnie de Arubanen met het vervoer naar de baai en de inscheping wilde belasten, volgde een afwijzing. De indianen achtten zich slechts verplicht tot het kapwerk (16). Kolonisten en indianen werden in 1786 verplicht weiderechten en belasting op de verkoop van vee te betalen en zij moesten bij wijze van herendienst een kalkoven aanleggen voor de bouw van een verdedigingsbatterij. De indianen weigerden (17). In 1795 leidde misbruik van de herendiensten tot een opstand in het dorp Noord, waarbij een dode en enkele gewonden vielen (Alofs, 1996a). De herendiensten werden in 1824, toen een nieuw *Reglement van Administratie en Bestuur* van kracht werd, omgedoopt tot arbeidsplicht.

---

14 NA, WIC inv. nr. 1174 fol. 921 Bonaire 8-11-1767.

15 Schiltkamp en Smidt red., 1978a: 108 no.70 Instruktie voor W. de Vosch, vice-kommandeur van Aruba, 1711, januari 24.

16 NA, WIC inv. nr. 607 fol. 356-7. 5-10-1769.

17 NA, WIC inv. nr. 1174 fol. 243. 1-6-1786, fol. 243-4. 12-6-1786.

De bestuursinstructie van 1636 stelde dat de indianen beschaafd en onderwezen behoorden te worden en een beroep moesten krijgen. De instructie voor de predikanten uit 1638 stelde 'dat zij ook de zwarten en de indianen in de christelijke religie moesten onderwijzen'. Dit bleef grotendeels uit, waardoor de kerstening in handen kwam van visiterende priesters uit Coro, onder wier leiding in 1750 de Kapel te Alto Vista en in 1777 de Sint Annakerk in Noord verrezen. Aruba kende daardoor twee gescheiden regimes: het religieuze regime van het bisdom Coro en het wereldlijke regime van de West-Indische Compagnie.

Het aantal indianen op Aruba bedroeg 393 in 1715, een aantal dat geleidelijk opliep. In 1767 telde Aruba tot 120 huishoudens. Twaalf families waren aan de WIC verbonden, de overige huishoudens bestonden uit (nakomelingen van) indianen en enkele kolonisten. De Arubaanse landbouwers combineerden de akkerbouw op kleine kostgronden met kleinschalige veeteelt. Driekwart van de huishoudens had minder dan twee hectare grond in gebruik. Van de 78 geitenhouders hadden er 47 minder dan 30 geiten en slechts 7 meer dan 60. Minder dan 14 huishoudens bezaten schapen. Daarvan beschikten er slechts 5 over kuddes van 30 of meer stuks (18).

De WIC beschermde de veeteelt en houtkap door restricties vast te stellen voor vestiging, veebezit en grondgebruik. Het was slechts toegestaan om westelijk van de Hooiberg te wonen. De zuidoostelijke zijde van het eiland was voor de veeteelt gereserveerd. Grootschalige veeteelt was verboden. Toen in 1772 bleek dat de indiaanse Maria Tromp 800 schapen bezat, onteigende de Compagnie er daarvan 700 (19). Het arbeidsextensieve karakter van veeteelt en houtkap maakte de stationering van grote aantallen slaven overbodig. Hun aantal bedroeg zelden meer dan een handvol: een meestal oudere veewachter en enkele jongeren, mogelijk kinderen. De rest van de arbeid voor de Compagnie kwam van de handen van de geknechte indiaanse bondgenoten.

1.2 De kolonistensamenleving 1816-1865

Na de opheffing van de WIC in 1792 ving een woelige periode aan. Het bestuur over de West-Indische bezittingen viel toe aan de koning en de Staten-Generaal. In 1795 kwam de Bataafsche Republiek tot stand. Het bestuur kwam in handen van Committé tot de Zaken van de Coloniën en Bezittingen op de kust van Guinea en in America (1795-1801) en de Raad der Amerikaansche Coloniën en Bezittingen (1801-1806). In 1806 volgde de afkondiging van het Koninkrijk Holland en in 1810 de inlijving in het Franse rijk. Tussen 1801 en 1803 waren de Benedenwinden onder Engelse controle. In 1806 verbleef de Venezolaanse onafhankelijkheidstrijder Francisco de Miranda tweemaal op Aruba. Tussen 1807 tot 1816 volgde een tweede Engels tussenbestuur. In 1814 gaven de Engelsen de eilanden terug aan wat inmiddels de Verenigde Nederlanden heette, maar de overdracht van de Benedenwindse Eilanden vond pas plaats in 1816. Ongewild en ongepland was de ontsluiting van Aruba op gang gekomen. Drie ontwikkelingen waren van betekenis: de handel via de Paardenbaai, de versoepeling van het vestigingsbeleid en de goudvondsten van 1824. Het *Reglement van Administratie en Bestuur* uit 1824 stond kolonisatie toe. Er ontstond een bescheiden kolonistensamenleving die 3487 inwoners telde in 1862.

---

18 NA, WIC inv. nr. 606 10-12-1767; Alofs, 1996a, 2001; Heinze en Alofs, 1997; Jordaan, 1997.

19 NA, WIC. inv. nr. 606 20-7-1776; 25-4-1775; Schiltkamp en De Smidt red., 1978a: p. 377 no.311.

1.2.1 Welvaart, demografie en migratie I: 1804-1819

De oudste bevolkingscijfers van Aruba kwamen reeds ter sprake. In 1715 werden 393 inwoners geteld. In 1767 bedroeg het aantal huishoudens 120. De census van 1806 stelt dat er 1546 ‘zielen’ op Aruba woonden (20). Het aantal huishoudens was intussen gestegen tot 256. De natuurlijke aanwas was sterk: 511 van de 1546 inwoners waren jonger dan elf jaar. Er waren 283 personen elders geboren. De grootste groep nieuwkomers was afkomstig van Curaçao, namelijk 206 personen. De resterende 75 migranten waren van elders in de Caraïbische regio of van het vasteland afkomstig. Zij trokken veelal via Curaçao naar Aruba. Kolonisten waren handelaren, scheepseigenaren en/of neringdoenden. Zij brachten slaven mee. Er waren 207 zwarten op het eiland. De meeste van de 194 slaven behoorden tot deze groep.

In 1819, tien jaar Engels tussenbestuur (1807-1816) was inmiddels voorbij, telde Aruba 1845 inwoners; een groei van 299 personen in dertien jaar. De telling maakte een onderscheid tussen blanken, vrije inboorlingen (verder onderverdeeld in indianen en vrije zwarten). De grootste bevolkingsgroep was de die van de vrije (indiaanse) inboorlingen, namelijk 1254. Het aantal blanken bedroeg 158 waarvan er 74 op Aruba en 71 op Curaçao waren geboren. Vrije vreemdelingen en slaven waren verdeeld in gekleurden (‘gecouleurden’) en zwarten. Het aantal de vrije gekleurde vreemdelingen bedroeg 75. Zij waren waarschijnlijk afkomstig van Curaçao en het vasteland. Er waren negentien vrije zwarten op Aruba. Het aantal slaven was met 129 personen gestegen van 194 naar 323 (21).

20 Hartog, 1980, p. 112. De commissie voegde toe: ‘In Augustus 1804 bij de Voorige opneming bedroeg het getal der Inwoners op Aruba 1155, Dus is het zelve tot nu toe aangewassen met 391 Menschen’.

21 Deze telling is, vooral waar het het gebruik van raciale categorieën betreft, nauwkeuriger en beter toegelicht dan de veelgebruikte telling uit 1816 (zie De Hullu, 1923; Hartog, 1980 p. 125).

Tabel 1 *Lijst der bevolking op het eiland Aruba tot 31 december 1819*

Blanken	
Aruba	74
Curaçao	71
Nederland	2
andere Europeanen	3
vreemdelingen	8
Totaal blanken	158
vrije lieden	
vrije inboorlingen, inboorlingen van Aruba, indiaans … zijnde pustissen, kastissen en mulatten	1254
Zwarten	16
vrije inboorlingen	1270
vrije lieden vreemdeling	
gekleurde	75
Zwarten	19
Aantal vrije lieden	94
Slaven	
gekleurde sub	142
zwarte	181
Aantal slaven:	323
Totaal	
mannelijke secte:	869
vrouwelijke secte	976
totaal generaal	1845

Bron: NA, OAC1 inv. nr. 333-I no. 90 Vice Kommandeur van Aruba, Jan van der Biest aan gouvernementsecretaris Willem Price, 6-6-1820.

1.2.2 Handel en handelaren I: veeteelt 1792-1865

Aruba dankte de handelsopleving na 1795 aan de geografische ligging en de politieke situatie in de regio. De burgeroorlog in het Franse Saint Domingue, het huidige Haïti, dwong de Curaçaose handel haar routes te verleggen. In toenemende mate dreven de Curaçaose koophuizen handel met het vasteland. Geitenhuiden, cacao en tabak waren de voornaamste handelswaar en de Paardenbaai diende als tussenhaven in het nieuwe netwerk. Gouverneur Lauffer (1796-1803) versoepelde de handel aan de Paardenbaai. In 1798 verrees daar Fort Zoutman om de Curaçaose handelsvloot te beschermen tegen kaapvaarders en er ontstond een dorp dat in 1824 de naam Oranjestad kreeg (Alofs 1995a, 2006c). Gedurende het Engelse tussenbestuur (1801-1803, 1806-1816) was de landsveeteelt verwaarloosd en grotendeels geprivatiseerd. Particuliere veetelers maakten gebruik van de handelsroutes op het vasteland. Curaçaose en Britse schepen (uit Jamaica) deden de Paardenbaai aan in de handel naar Europa en Noord Amerika.

In 1818 hielden negen personen op Aruba meer dan 50 geiten, terwijl twee Arubanen 100 of meer schapen bezaten (22). De veeteelt werd in 1824 definitief geliberaliseerd. Kleinere landbouwers combineerden de akkerbouw met de veeteelt. Zij hielden kuddes van soms enkele tientallen geiten en een handvol schapen. Bij de

22 ANA, ASF Lijst der Belasting op het Veeteelt Aruba 1818.

grote veetelers bestond een voorkeur voor de schaapsteelt (23). In 1837 trachtte de overheid de wolproductie te verhogen door de schapenstand te veredelen. De overheid importeerde honderd merinosschapen en kocht wol op van de veetelers, maar tot export van enige omvang kwam het niet (24). De geringe regenval was een voortdurende bron van zorg. Door de hitte droogden weidegronden uit en er viel onvoldoende regen om de waterreservoirs (tanki's) met drinkwater te vullen. Geiten en schapen bleken beter bestand tegen de droogte dan paarden, ezels en koeien. In 1839 telde het eiland 6794 schapen en 5541 geiten (25). Het bezit van kuddes tot 50 beesten overheerste. Van de 178 veetelers hadden er 27 meer dan 100 geiten en/of schapen, maar de droogte van 1839 tot 1845 pleegde een aanslag op het schapenbestand.

Handel en veeteelt waren met elkaar verstrengeld. In 1816 telde Aruba een zeewaardig golet, een bark, negen 'landjes' (lancha's), drie kano's en 49 visserskano's (26). Een aantal – deels Joodse – scheepseigenaren was verbonden aan Curaçaose handelshuizen. De handel in veehuiden domineerde. In 1821 en 1822 was sprake van een kortstondige bloei van de smokkelhandel. Bolívars onafhankelijkheidsoorlog liep ten einde en de strijdende partijen zaten verlegen om wapens, munitie en voedsel. Ook Aruba profiteerde daarvan. In 1822 bracht het eiland 'rijkelijk voordeel aan de koloniale kas aan ... wegens den handel die van hier over hetzelve op den vaste kust gevoerd wordt; en ook door de inkomende en uitgaande regten aldaar betaald' (27). De overwinning van Bolívar op de Spanjaarden in 1822 en 1823 maakte een einde aan de opleving.

Dankzij het RAB (art. 16) en het *Reglement op den handel en scheepvaart van het eiland Aruba* (Pb. 1824 no.79) konden schippers voortaan koloniale producten van elders invoeren, maar handelswaar mocht men alleen via Curaçao uitvoeren. Aruba voerde rond 1828 kalk, geelhout en/of brazielhout uit dat deels van het vasteland afkomstig was (28). Omdat de reguliere handel in staat van ontbinding was, resteerde de smokkelhandel op het vasteland, maar in 1828 verscherpte het gezag aldaar het toezicht. Terwijl er in 1823 nog 87 schepen binnenliepen, waren er dat in 1831 nog slechts 28 (29).

De handelsbeperkingen belemmerden de stapelfunctie van de Paardenbaai en door de aanhoudende droogte had het eiland geen landbouw- of veeteeltoverschotten. In de Koloniale Verslagen bleef de Arubaanse handel daarom onvermeld. In 1850/1 omvatte Aruba's handelsvloot nog slechts drie schepen. Zelfs de meest

---

23 Ofschoon de gouvernementsveeteelt in 1816 stil lag, schreef de overheid deze bron van inkomsten niet direct af. Het gouvernement hield een vaste voorraad van 300 ezels aan. Wanneer dit aantal werd overschreden volgde verkoop. In 1843 waren de ezels na jarenlange droogte zo sterk vermagerd dat ze onverkoopbaar waren. De landsveeteelt nam af om geruisloos te verdwijnen.

24 NA, OAC2 inv. nr. 112 Jaar 29-11-1837.

25 NA, OAC2 inv. nr. 114 Aruba 1-2-1839, Opgave luitenant Van Spall.

26 Een golet was een zeewaardig zeilschip. Landjes waren een stuk kleiner, maar nog wel geschikt voor de vaart op Curaçao en het vasteland. Beide begrippen zijn in het Nederlands verloren gegaan, maar worden nog wel gebruikt in het Papiamento.

27 CHA, Jaarlijks Verslag 1822.

28 ANA, Rekwesten 3-1-1817; 7-1-1828.

29 CHA, Koloniaal Archief inv. nr. 3850. KV1831 Supplement; Bosch 1985: 60. Commandeur Jarman wilde de handel versterken. In 1839 verviel een deel van de ankergelden en twee jaar later verzocht hij om een loods voor de Paardenbaai. De resultaten waren mager.

vooraanstaande burgers zegden de handel en scheepvaart vaarwel. De handelscrisis duurde voort tot de jaren 1860 (Almanak, 1859).

1.2.3 Teleurgestelde verwachtingen 1: goud

De bedrijvigheid in de goudwinning verbloemde enige tijd de armoede die volgde op het inzakken van de handel. Willem Rasmijn is een beroemd Arubaan. In het voorjaar van 1824 ontdekte hij goud terwijl hij bij Rooi Fluit aan de noordkust de schapen van zijn vader hoedde. Het koloniaal bestuur schortte de landbouwparagrafen van het recent afgekondigde *Reglement van Administratie en Bestuur* op en eigende zich het recht op de goudwinning toe. Nederland droeg buiten de koloniale kas om de exploitatiekosten. Aanvankelijk heerste alom optimisme, dat nog eens toenam toen in 1825 een goudmijn te Hadicourari werd ontdekt. In tegenstelling tot het rooigoud was hier goud uit erts gewassen. De opbrengsten vielen tegen en de overheid staakte de goudwinning. Vanaf 1829 konden ingezetenen van Aruba, Bonaire en Curaçao voor 60 gulden per jaar een concessie verwerven. Concessiehouders moesten lokale arbeiders in dienst nemen en hun concessie negen maanden per jaar bewerken. Men was verplicht het gevonden goud aan het gouvernement te leveren tegen tweederde van de marktwaarde. Het systeem werd een fiasco. Er werden slechts 320 van de 1534 uitgezette percelen uitgegeven en na vier maanden staakten de leenhouders hun werkzaamheden wegens gebrek aan resultaat (30).

Er kwamen goedkopere varianten. Vanaf maart 1831 kwamen gratis percelen beschikbaar, ‘ieder voor de arbeid van een man berekend’ (31). In 1832 kostte een permit 1 gulden per maand en het goud hoefde men niet aan het gouvernement te leveren. De opbrengsten vielen tegen. Pas medio 1839 de toonde de bevolking belangstelling toen de droogte hen dwong om de goudwinning weer op te pakken. Enkele burgers richtten compagnieschappen op die kleine aantallen arbeiders in dienst namen. Men groef putten tot twaalf voet diepte maar winning bleek onmogelijk omdat grondwater de putten vulde (32).

In 1836 trad Reinier F. van Raders (1836-1845) aan als hoofd van de deelkolonie. De economie bevond zich in een diep dal en goud moest uitkomst brengen. Aruba was weliswaar niet het Ophir geworden waarop men had gehoopt, maar ‘den rijkdom der schatten onder deszelfs oppervlakte verholen; deze schatten bestaan niet in verbeelding, maar in der daad’. Tevergeefs pleitte Van Raders voor overheidssteun (33). Na Van Raders promotie tot gouverneur van Suriname keerde opvolger Esser zich tegen overheidsbemoeienis in de goudwinning. Hij wilde de koloniale tekorten terugdringen (34). De tweede goudperiode ving aan in 1854 toen de goudwinning in handen kwam van de Haagse ondernemer L.J. de Jongh. Hij nam enkele tientallen Arubanen in dienst, maar al in 1866 staakte hij de werkzaamheden toen hij niet aan zijn financiële verplichtingen kon voldoen.

1.2.4 Zelfvoorzienende en commerciële landbouw 1824-1865

In 1816 waren er 281 huishoudens op het eiland. Arubanen verbouwden maïs, bonen en andere voedselgewassen op 261 kostgronden, zogenaamde cunuku’s. De wetgeving rond het grondbezit was verouderd. Met het wegvallen van de handel en de

---

30 CHA, Koloniaal Archief inv. nr. 2039 Brievenboek 1827-1831 1-5-1829, 22-8-1829.

31 Pb 1831 no. 96 *Reglement op het in concessie geven van gronden op het eiland Aruba door het Gouvernement-generaal*. 4 febr. 1831.

32 NA, OAC2 inv. nr. 114 31-5-1839, 17-9-1841, NA, OAC2 inv. nr. 118 10-1-1843.

33 CHA, Jaarlijks Verslag 1839; NA, OAC2 inv. nr. 1239 29-7-1844.

34 CHA, Jaarlijks Verslag 1844-1845.

goudwinning werd de bevolking teruggeworpen op de landbouw, de veeteelt en de visserij. Het RAB van 1824 legde de basis voor de vorming van een vrije landbouwersstand. Het Reglement verleende inwoners met een concessie of privilege hun terrein in ‘vollen en vrijen’ eigendom.

Hervorming van de wetgeving ging niet gepaard met modernisering van de landbouw en terwijl het bevolkingsaantal steeg, resulteerden droogtes veelvuldig in voedseltekorten en hongersnoden. Voor commandeur Gravenhorst was dit al in 1832 aanleiding om een modelboerderij te willen beginnen, maar Curaçao wees zijn plan af (35). Het gebrek aan beleid wreekte zich en maakte werkverschaffing noodzakelijk. Daarvan was de kap van brazielhout in 1837 vermoedelijk het begin (36). Het hout werd door het gouvernement opgekocht, naar Curaçao verscheept en daar doorverkocht. Van de opbrengst ontvingen de kappers hun vergoeding. De onderneming mocht niet te veel kosten, want zodra de voorraden te groot waren, staakte men het kappen. Later werd op dezelfde wijze divipeulen geraapt, wayaka (pokhout) gekapt en orchillagras gesneden (37). Als er voldoende regen was gevallen of er goud was gevonden, verviel de werkverschaffing.

Onder het bestuur van Van Raders kwamen nieuwe regelingen rond het grondgebruik tot stand om de kleinschalige, zelfvoorzienende landbouw en de commerciële landbouw te bevorderen. In 1839 kregen landbouwers concessiegronden toegewezen ‘met aankleving van een grondbelasting van twee gulden per bunder’ (38). De concessieterreinen waren berekend op de arbeid van een huishouden. De pachtgronden moesten worden omheind. Niet omheinde domeingronden golden als publieke weide. In 1839, toen Aruba ongeveer 2750 inwoners telde, waren 417 terreinen met een totaaloppervlak van 794 hectare uitgegeven. Maar liefst 345 kostgronden waren minder dan 2 hectare groot. Slechts 24 terreinen omvatten meer dan 6 hectare (39).

Door de groei van het landbouwareaal kromp de omvang van het weidegronden. Kuddes graasden de akkers leeg voor de oogst was binnengehaald. Het invoeren van een herderplicht in 1845 moest de landbouwers beschermen, maar bracht de veetelers in de problemen. Landloze Arubanen waren niet in staat om wachters bij hun kuddes aan te stellen, terwijl grotere veetelers bezwaar maakten tegen de nieuwe kostenpost. Na 1861 was toestemming nodig voor het houden van meer dan 100 stuks vee (40). Steeds meer inwoners stootten de veeteelt af en de emancipatie van 496 slaven per 1 juli 1863 vergrootte de druk op de beschikbare weidegronden. De spanningen rond de landbouw- en veeteeltproblematiek komen ter sprake in hoofdstuk 3.

---

35 NA, OAC2 inv. nr. 107 26-4-1832.

36 NA, OAC2 inv. nr. 110 22-1-1835; 30-3-1835; idem inv. nr. 1234 17-2-1835.

37 NA, OAC2 inv. nr. 1234 4-4-1837, 14-8-1837, 29-4-1841; 13-4-1847. Schaarse gegevens over de hoeveelheden gekapt hout lopen uiteen van 20 tot 40 tonnen per jaar. CHA, Jaarlijks Verslag 1840, NA, OAC2 inv. nr. 116, 9-12-1841; NA, idem inv. nr. 117. 5-12-1842. De vrucht van de watapanaboom of divi-divi is bruikbaar als middel om leer te looien. De plukkers ontvingen 2 gulden per 100 pond in 1842. Het verzamelen van verf- of orchillagras leverde 15 cent per pond op.

38 Van Grol, 1980, pp. 148-149; E.J. Prins, 1955; Renkema, 1981, pp. 71-93, 144-59, 2009.

39 NA, OAC2 inv. nr. 375: Naamlijst van Personen, die op het Eiland Aruba gronden in bebouwing hebben, ..., 23 mei 1839. Heinze en Alofs, 1997, p. 181. In 1841 werden gronden in eigendom gegeven. Vanaf 1877 bedroeg de huur fl. 1,25 per hectare.

40 Pb. 1845 no.6; Pb. 1846 no. 27; ANA, Beschikkingen van de gezaghebber 25-7-1861.

Al voor zijn benoeming tot hoofd van de deelkolonie kondigde Van Raders aan nieuwe bronnen van welvaart te zullen aanboren. Hij stelde de handel centraal, maar anders dan zijn voorgangers wilde hij ook exportproducten ontwikkelen en die zocht hij in de landbouw en de zoutwinning. Producten als schapenwol, katoen, tabak, cochenille (een pigment gevormd door insecten op zogenaamde nopaalcactussen) en aloë moesten de handel nieuw leven inblazen en de koloniale begroting in evenwicht brengen (41). Van Raders zag perspectieven voor de particuliere aloë- en de nopaalteelt op Aruba en een modelboerderij moest als voorbeeld dienen. In 1839 kocht de overheid het terrein Socotoro. Voor de aanleg van het etablissement nam zij vrije arbeiders in dienst. In 1841 legde gouverneur-generaal J.C. Rijk de kostbare experimenten stil. Eerst moest Van Raders het nut van zijn onderneming aantonen. Commandeur Jarman (1839-1859) reageerde geschokt. De werkgelegenheid was nodig om de uitgehongerde bevolking in leven houden. Een jaar later smeekte hij het experiment in afgeslankte vorm te mogen hervatten (42). In 1843-1844 overtuigde Van Raders Den Haag van de waarde van zijn experimenten en hij mocht die hervatten. Socotoro bleek echter ongeschikt voor de cochenille- of nopaalteelt. Daarop kocht het gouvernement een terrein te Canashito. Zestig arbeiders vonden er werk en in 1847 bracht de oogst fl. 3320,50 op (43). Socotoro richtte zich op de aloë- en de behenteelt. De olie van de behenboom (moringa-oleifra) diende als instrumentolie of als basis bij de bereiding van parfum. In 1845 steeg het aantal behenbomen van 3324 tot maar liefst 18 262. Het experiment was van korte duur. De kosten overtroffen de baten en de bomen werden een jaar later gerooid (44).

Voor zijn experimenten vrucht afwierpen werd Van Raders benoemd tot gouverneur van Suriname. De eenheidskolonie werd in 1845 opgeheven en Van Raders verloor zijn bemoeienis met de Benedenwinden. Net als de gouverneurs-generaal Rijk en Elias en was Van Raders’ opvolger Esser niet te spreken over de kostbare experimenten. Hij stelde de aankoop van een derde landsplantage uit en maakte er een einde aan de nopaalteelt. Een deel van het werkvolk kreeg ontslag. Esser was tevreden over opzichter Wagner (de latere gouverneur) en deze kreeg het opzichterschap over beide plantages toegewezen, terwijl Jarman een ernstige vermaning wegens misleidende berichtgeving ontving (45). Van Raders’ poging om de koloniale begroting in evenwicht te brengen was mislukt. Esser verlaagde de tekorten door te snoeien op de landbouwuitgaven.

Wel legde de overheid aan de tot dan verlaten Commandeursbaai een bescheiden derde plantage aan. Hier kreeg de verpauperde blanke bevolking nieuwe vestigings- en bestaansmogelijkheden aangeboden. Het dorp Savaneta was geboren (KV 1852, 1854; Alofs, 1997b). De exploitatie van Socotoro en Canashito kwam

41 Ook bepleitte hij intensivering van de nijverheid door het vervaardigen van meubels, sigaren en strohoeden. NA, Archief Gouverneur-Generaal te Paramaribo, inv. nr. 725; stuk nr. 9. 6-3-1836; Tweede Rapport 1856: 16; Van Soest, 1978, pp. 64-66; Renkema, 2009, p. 279 e.v.

42 NA, OAC2 inv. nr. 1238. 6-6-1842.

43 NA, OAC2 inv. nr. 118. 10-11-1843; 14-122-1843; ANA, Archief van de Gezaghebber, Verslag van de Cochenilleteelt 15-7-1850; Van Soest, 1978, p. 64.

44 CHA, Koloniaal Archief, Econ. aangelegenheden. inv. nr. 9: Register aantonende de stand der cultures op Curaçao, Aruba en Bonaire, april 1844 - februari 1853. Medio 1847 was op de eilanden fl. 8.573,– aan de behenteelt uitgegeven, de inkomsten bedroegen fl. 384,–. Op Curaçao en Bonaire werden de moringabomen in 1848 gerooid (Renkema, 1981, p. 89).

45 NA, OAC2 inv. nr. 1240. Extract etc. 25-7-1845.

alsnog ten einde. Canashito werd in 1857 verkocht en Socotoro in 1867 (KV 1857, 1867).

De grootgrondbezitters op Curaçao toonden weinig animo voor overname van Van Raders' experimenten; zij die zich daar toch aan waagden, kampten met tegenvallende resultaten. Ook commandeur Jarman moest de inwoners van Aruba aansporen tot de commerciële landbouw. In 1837 vingen enkele burgers aan met de aloë-, cochenille- en katoenteelt, maar de resultaten waren negatief. In 1840 konden belangstellenden voor de katoenteelt een hectare grond in huur of concessie krijgen tegen een belasting van 2 gulden per jaar. Zodra het terrein beplant was kon men meer aanvragen. Louis Bazin was een van de weinigen die katoen verbouwde. In 1842 gaf hij zijn pogingen op (46). Steeds temperden droogtes, verwaarlozing van de velden of dalende afzetprijzen het optimisme. Zelfs toen Arubanen in 1850 kosteloos gronden konden aanvragen en nopaalplanten konden afhalen, hapte men niet toe. Aloë bleek Aruba's voornaamste handelsgewas, maar ook dat bleef geen leed bespaard als gevolg van schommelende afzetprijzen, bodemuitputting, terugkerende droogtes en aanhoudende last van ongedierte.

1.2.5 Kerk en staat I: de wijngaard des Heren

In 1816 waren de betrekkingen tussen wereldlijk en religieus gezag aan herziening toe, zowel in het verre Europa als in de koloniën. Sinds de Bataafse revolutie was in het moederland de scheiding tussen kerk en staat een feit: de gereformeerde godsdienst was niet langer de uitsluitende staatsgodsdienst. Het beleid van koning Willem I was erop gericht om de verschillende protestantse denominaties in de koloniën te verenigen. In 1822 werden hervormden en lutheranen van Aruba daarom in een gemeenschap samengevoegd, die in 1860 de naam Arubaanse Protestantse Gemeente (APG) kreeg. De Gemeente telde omstreeks 400 leden en het was een elitekerk voor een grotendeels verarmende sociale bovenlaag. De protestanten bleven afhankelijk van de zustergemeente op Curaçao: voor de bezoeken van dominees, voor armenzorg en kerkbouw en bij het keren van de invloed van de katholieke geestelijken.

Het *Provisionele Reglement op het Schoolwezen* uit 1819 reguleerde het particulier onderwijs. Er kwamen landsscholen die een nauwelijks verholen protestantse signatuur hadden. De landsonderwijzer trad op als protestants godsdienst-onderwijzer en lekenpredikant. Tijdens de aanwezigheid van onderwijzer Klaas van Eekhout tussen 1822 en 1831 bloeide het protestantisme, maar daarna kwam het in de problemen. De religieuze zorg bleef beperkt tot zesmaandelijkse bezoeken van dominees uit Curaçao. Dominee Bosch (1985, pp. 106-107) bezocht Aruba in de jaren dertig en hij roemde de samenwerking van katholiek en protestant als 'medearbeiders in de wijngaard des Heren'. Maar daaraan kwam een einde. Het landsonderwijs en de protestantse zorg kwamen in handen van minder sterke leiders (Van Oers, 1997).

In 1824 ving met de komst van pastoor Martinus Niewindt een nieuw tijdperk van missionering in de kolonie aan. Het religieuze regime dat hij stichtte, ontwikkelde zich tot een geduchte machtsfactor in de kolonie die regelmatig met het koloniaal gezag in conflict kwam (A. Lampe, 1988, 2001a). Hoewel in 1829 een verbod voor Spaanse priesters was afgekondigd, kregen die toch toegang tot de kolonie. In 1836 kwam Manuel Romero naar Aruba. Deze Venezolaanse priester-politicus en beschermeling van Nieuwindt bouwde het katholieke regime uit met behulp van

46 OAC2 inv. nr. 117 5-1-1842.

armenzorg, onderwijs en zijn kundigheden als medicus (47). Inkomsten uit collectes en giften werden doorgespeeld aan verarmde buurtgenoten. Indien die protestant waren, werden aan de bedeling voorwaarden verbonden: het overgaan tot de Rooms-Katholieke Kerk, proselitisme in de Arubaanse wijngaard.

Het landsonderwijs was niet in staat om in de behoefte te voorzien. In 1837 kreeg de Katholieke Kerk daarom toestemming onderwijs te verzorgen. Vijf jaar later ving het katholieke armenonderwijs aan (A. Lampe, 1991, p. 18, 25). Wel was het verboden les te geven op basis van religieuze beginselen. De scholen moesten kinderen van alle gezindten aannemen. Ook was vereist dat de scholen in het ‘Nederduits’ onderwezen.

Tussen het katholieke volksonderwijs en het openbare landsonderwijs ontstond een schoolstrijd die de katholieken met glans wonnen. De spanningen namen toe toen landsonderwijzer Van Dragt en pastoor Romero beiden het onderwijs wilden domineren. Het Koloniaal Verslag van 1847 stelde dat ‘ook hier de geestelijken der Christelijke gemeenten er steeds op uit zijn, om zich te emanciperen, te heerschen en derzelven invloed en bemoeijenissen te vermeerderen’. De conflicten kwamen in 1848 ten einde toen Van Dragt overleed en Romero het eiland moest verlaten wegens zijn bemoeienissen met de politiek in Venezuela (Alofs, 2005a).

De Nederlandse Grondwet van 1848 kondigde het einde van de slavernij aan en de slaven moesten daarop worden voorbereid. De Katholieke Kerk kreeg gelegenheid om het armenonderwijs verder uit te breiden. In 1855 ging de school in Oranjestad van start. In 1857 gaven de zusters van Roosendaal er les aan ruim 124 vrije en slavenkinderen. In 1862 ving het ‘neutrale’ katholieke onderwijs in het jonge dorp Santa Cruz aan.

Om de opmars van de katholieken een halt toe te roepen, arriveerde ds. Kuiperi in 1859 op Aruba. Zijn buitensporig eurocentrisme en aanmatigend optreden leidde tot eindeloze twisten binnen de gemeente, maar niet tot het keren van de katholieke opmars. In 1871 verliet de verbitterde predikant het eiland. De Katholieke Kerk ontpopte zich als kerk van het gewone volk, terwijl de Arubaanse Protestantse Gemeente na het mislukken van Kuiperi’s missie verdeeld achterbleef (Hartog, 1968, pp. 93-95).

1.2.6 Welvaart, demografie en migratie I: 1816-1865

Na de definitieve ontsluiting in 1824 ontstond op Aruba een bescheiden koloniale samenleving. Joodse en protestantse handelaren en grootgrondbezitters vormden de bovenlaag, verarmde kolonisten waren de tweede stand van zelfvoorzienende landbouwers. De bevolking van het dorp Noord vormde een indiaanse enclave op het koloniale Aruba, maar ook deze groep spreidde zich uit. Zuidelijk in de richting van Oranjestad en oostelijk in de richting van Santa Cruz. Vermenging leidde ertoe dat het onderscheid tussen indianen en blanken verwaterde. Een aparte groep vrije zwarten ontbrak. Slaven vormden de derde, niet-vrije stand (48).

---

47 De Franciscaan liet zich na het vertrek van zijn orde uit Venezuela tot wereldheer verklaren. Hij was als ‘independent’ in Maracaibo actief als senator. Machtswisselingen dreven hem in 1835 naar Curaçao waar Niewindt hem in bescherming nam. Aanvankelijk hield de gouverneur zijn vertrek naar Aruba tegen. Twaalf jaar later moest hij de kolonie verlaten wegens ontoelaatbare bemoeienissen met de politiek in Venezuela. Later keerde hij terug naar Aruba (Brada, 1951).

48 Ook leefden op Aruba kleine aantallen indiaanse jongeren van het vasteland in omstandigheden die zich nauwelijks van slavernij onderscheidden. Zie hierover Alofs, 1995b.

De bevolking groeide snel, vooral als gevolg van geboorteoverschotten. Het aantal ingeboren blanken steeg tussen 1825 en 1837 van 79 tot 371. De daling tot 256 in 1845 laat zich verklaren door vertrek als gevolg van de recessie. Het aantal elders geboren vrije inwoners herstelde zich nadien. In 1855 leefden er 29 elders geborenen, maar in 1862 was dat aantal maar liefst 217. Het aantal Nederlanders schommelde tussen 9 en 29; het aantal in West-Indië geborenen tussen 18 en 132, en het aantal elders geborenen tussen 1 en 95. De grootste stijging van het aantal vrije, op Aruba geboren inwoners vond plaats in 1863. Dat jaar kwam aan de slavernij een einde.

Tabel 2 Totale bevolking verdeeld naar 'vrije inwoner' en 'slaaf'

Jaar	Slaven	Vrij	Totaal
1806	194	1352	1546
1816	336	1396	1732
1820	331	1556	1887
1830	365	2055	2420
1840	497	2245	2742
1849	597	2163	2760
1854	588	2708	3296
1857	502	2398	2900
1862	506	2978	3438

Bron: CHA, Jaarlijkse Verslagen; Koloniale Verslagen.

Onder de koloniale nieuwskomers namen Sefardische Joden aanvankelijk een belangrijke plaats in. Hun handelshuizen droegen bij aan de opname van de Paardenbaai in de handelsroutes. Het aantal Joden liep op tot 31 in 1833. Tussen 1833 en 1837 halveerde de Joodse populatie tot 15 en in 1845 woonde nog slechts één Jood op Aruba, waarschijnlijk David Capriles, handelsagent van de Curaçaose handelaar David Jeserun. Tussen 1848 en 1861 werden vijf tot tien Joden genoemd.

De protestantse elite baseerde haar positie op het scheeps-, vee-, grond- en slavenbezit. De deelname in het bestuur versterkte de positie van de gegoede burgerij.De volkstelling van 1855 toonde aan dat er 362 protestanten op het eiland woonden. De volkstelling van 1862 en latere opgaven berichten dat hun aantal tussen van 1862 tot eind 1869 schommelde tussen de 342 en 377. Natuurlijke aanwas compenseerde kennelijk het verlies door proselitisme.

Het aantal katholieke Arubanen liep op van 2340 eind 1848 tot 3215 op oudejaarsdag van 1866. Gebrek aan werkgelegenheid in de handel of goudwinning dreef de bevolking naar de landbouwgronden in de districten. Vissers vestigden zich in de jaren 1850 in het gehucht Rancho (49). Na 1845 daalde het aantal vrije dorpelingen van 839 in 1845 naar 747 in 1862, terwijl de vrije districtsbevolking in die periode bijna verdubbelde van 1137 tot 2231. Slaven hielden de overhand in de stad. Hun aantal liep licht terug in Oranjestad, van 315 in 1845 tot 297 in 1862, terwijl dat in de districten stabiliseerde: 215 in 1845 en 212 in 1862 (50).

De laagste klasse waren de slaven. Omdat Aruba geen plantages had en veel vrije inwoners werkloos waren, telde het eiland nooit meer dan 600 slaven. De meeste

49 CHA, Koloniaal Archief inv. nr. 430. Notulen Vredegeregt 4-4-1855.

50 ANA, ASF Staat der Bevolking 1845; CHA Koloniaal Archief-Aruba. inv. nr. 3849 Verslag Aruba 1861 (1862).

eigenaren hadden minder dan vijf slaven. Vrouwen werkten in het huishouden, mannen als ambachtsman in de stad of als tuinslaaf op de kostgronden. Kinderen mochten pas werken als ze veertien jaar waren, maar zij verrichten wel klusjes in en rond het huis.

Het economisch belang van de slavernij was gering en door de kleinschaligheid, onderhielden eigenaar en slaaf huiselijke contacten. Slaven gingen relaties aan met vrije Arubanen, participeerden in het kerkelijke leven en huwden voor de kerk. Slaven werden tegen wangedrag van hun eigenaren beschermd door wetgeving aangaande voeding, verzorging en bestraffing. De reglementen verboden lijfstraffen en stelden paal en perk aan de arbeidstijden voor slaven. Toen de emancipatie op zich liet wachten, onttrokken slaven zich steeds meer aan het regime van de onvrijheid. Eigenaren klaagden over het geringe gezag dat zij nog over hen hadden (Alofs, 2003, 2010).

1.3 Koloniaal Aruba, 1865-1924

1.3.1 Jaren van bloei I: goud en fosfaat 1865-1914

In 1867 verwierf Francisco de Isola de exploitatierechten voor de goudwinning op Aruba. Een reeks bedrijven trachtte de goudwinning rendabel te maken. De Isola deed de concessie in 1869 over aan de firma Ricketts Bros uit New York. Na drie succesvolle jaren deden zij de concessie weer over aan de Aruba Island Goldmining Company Ltd (AIGMC), uit Londen. Deze overname luidde de grootschalige goudwinning in, maar aan de bedrijfswisselingen kwam geen einde. De AIGMC bouwde een goudstamperij te Bushiribana (KV's 1873-80). In 1881 besteedde de AIGMC de exploitatie uit aan dochterbedrijf Aruba Agency Company, maar na 1883 viel de winning stil. In 1889 hervatte de AIGMC de activiteiten met technieken die de extractie van grotere hoeveelheden goud uit het kwartsgesteente mogelijk maakten. Er brak een bescheiden bloeiperiode aan. Er kwam zelfs een nieuwe goudmaatschappij bij, de Aruba Gold Concessions Ltd. Beide bedrijven maakten gebruik van de goudsmelterij te Balashi uit 1902. In 1908 staakte de AGC de werkzaamheden.

Bezorgd over de werkloosheid richtten Arubanen en Curaçaoënaars de Aruba Goudmaatschappij (AGM) op. Dankzij nieuwe investeringen en het afwentelen van het bedrijfsrisico op de arbeiders maakte het bedrijf winst. Het tribuutsysteem behelsde dat iedereen kwartsgesteente kon graven een aanleveren aan de AGM, die er vervolgens het goud aan onttrok. Aanvankelijk leek dat een oplossing, want in 1914 keerde de AGM een dividend van 39% uit. De winning stagneerde na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. De bedrijfsvoering stopte in 1916. Vier jaar later verviel de concessie en was de goudwinning verleden tijd (51).

In 1845 maakte gezaghebber/directeur Van Raders voor het eerst melding van de aanwezigheid van gefosforesceerde meeuwenmest op Aruba. Aan de oostpunt van het eiland op en rond de Seroe Colorado was meeuwennest omgevormd tot fosfaatrijke guano. Van Raders' aansporingen om deze te winnen liepen op niets uit (Renkema, 1981 p. 87). Ook de herontdekking van de voorraden door J.R. Kimbell – een schipper in dienst van de op de Venezolaanse eilanden werkzame Philadelphia Guano Company – in 1859 resulteerden evenmin in exploitatie en zelfs toen de op Curaçao werkzame fosfaatmagnaat John Godden de winning in 1874 wilde opstarten, duurde het nog jaren voor het eerste fosfaat werd uitgevoerd. Slepende rechtszaken

51 CHA OD 20-9 passim; BNA, Kostbare Collectie nr. 206 Beredeneerd verslag van de werking en den toestand van de N.V. Aruba Goud Maatschappij 1914-1915; Stienstra, 1988.

over de exploitatierechten leidden ertoe dat de winning pas in 1879 aanving (Stienstra, 1988; Van Aller, 1997).

In 1882 had Goddens Aruba Phosphaat Maatschappij 250 arbeiders in dienst. De werkgelegenheid liep op tot incidenteel 600 arbeidsplaatsen. De winning viel terug vanaf 1889, toen de voorraden aan de oppervlakte waren afgegraven. Voortaan moest men het fosfaat winnen via kostbaarder schachten. Terwijl de productiekosten stegen, daalden de afzetprijzen na de ontdekking van fosfaat in Florida. Omdat ook nog eens de kwaliteit van de voorraden verminderde, daalden de winsten en vanaf 1893 leed de APM verlies.

Dankzij de fosfaatinkomsten van Curaçao en vooral Aruba kon de kolonie het tussen 1882 en 1895 zonder subsidie stellen. Het verzachten van het belastingregime bood enig soelaas, voortaan profiteerden nog slechts de arbeiders en de koloniale kas van de export. Toen in 1914 de Eerste Wereldoorlog uitbrak, werd de winning gestaakt. Op 3 juni 1915 werd de APM ontbonden (Stienstra, 1988, pp. 241-247). Met het stilvallen van de goud- en fosfaatwinning werden de Arubaanse arbeiders teruggeworpen op de traditionele bestaansmiddelen van zelfvoorzienende landbouw, visserij, huisnijverheid, werkverschaffing en arbeidsmigratie.

1.3.2 Landbouw en handel in mineur

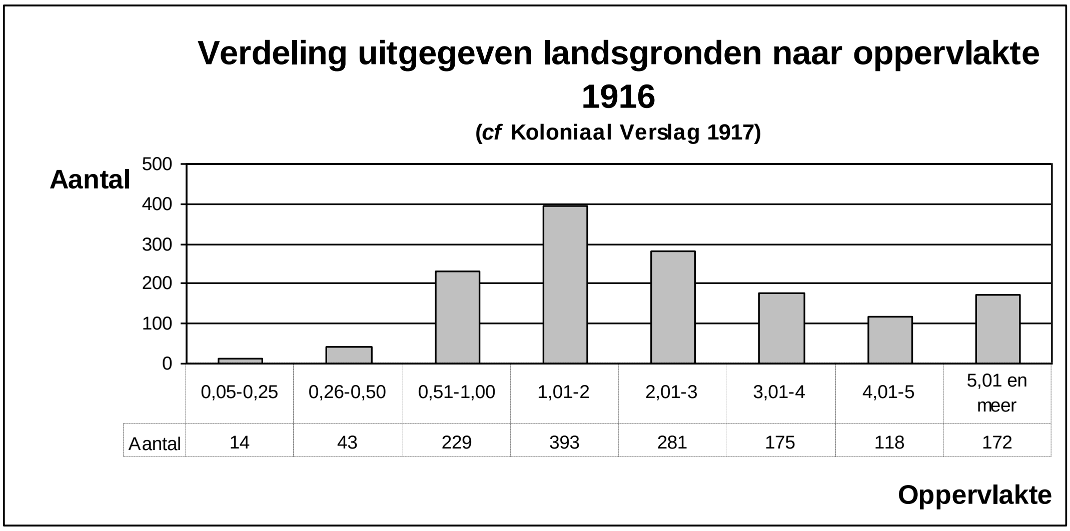
De emancipatie van 496 slaven op 1 juli 1863 vergrootte de druk op de beschikbare landbouwgrond. De Koloniale Verslagen vermeldden een stijging van 495 naar 667 uitgegeven concessies in de periode 1863-1866, waardoor het totale akkerbouwareaal steeg van 934 naar 1509 hectare. Hiermee werd het in 1851 geschat areaal van 1200 hectare ruimschoots overschreden. Droogtes teisterden het eiland in de jaren na de emancipatie. Het gevolg was veesterfte, mislukte oogsten, arbeidsmigratie en gedwongen voedselinvoer. De overheid stimuleerde de emigratie naar Suriname en had daarbij op Aruba enig succes. De omvang van de emigratie is onbekend. Gezaghebber Ferguson (1866-1871) beijverde zich voor de oprichting van een werkhuis voor de armen en een gasthuis voor de zieken (1869). Om landbouwers aan kredieten te helpen, richtte hij een Spaar- en Kredietbank op, maar die stortte in toen Ferguson in 1871 Aruba verliet (KV 1865-1871, Pietersz, 1985, p. 54).

Ook de rest van de eeuw overheerste de droogte en was er nauwelijks innovatie in de landbouw. De particuliere aloëteelt breidde zich uit, aanvankelijk vooral in gegoede kringen. De aanvoer van hars en de afzetprijzen van ingekookte aloë waren wisselvallig en er ontstond een tekort aan brandhout. De overheid stimuleerde vanaf ongeveer 1898 de aloëteelt door aan kleine landbouwers gronden ter beschikking te stellen, maar ook dat mocht niet baten. Was het te droog, dan leden de maïs- en de veeteelt schade; was het te nat, dan ging het slecht met de aloë. Bovendien kampte men met bodemuitputting.

Gedurende de gehele negentiende eeuw trokken mannen naar het buitenland om er werk te vinden. De koloniale overheid stimuleerde na de afschaffing van de slavernij zelfs de emigratie van werklozen naar Suriname (KV 1886). Pietersz (1985, 1997) analyseerde de trek van de arbeiders na 1890. Mannen maakten reizen van meestal enkele maanden. Bestemmingen waren de grote landbouwbedrijven in Venezuela en Colombia, Suriname, waar Arubanen werkten in de spoorwegaanleg en Panama waar het Panamakanaal werd gegraven. Op Curaçao boden de fosfaat- en, na 1915, de olie-industrie werkgelegenheid. De stroom arbeiders die naar Cuba vertrok was de meest omvangrijke. Tussen 1917 en 1922 maakten Arubaanse arbeiders 4072 reizen naar Cuba om op de suikerplantages te werken. Achtergebleven familieleden leefden ondertussen van de opbrengsten van de cunuku en de huisnijverheid. Het

inzakken van de suikerproductie in Cuba in 1922 en de komst van de olie-industrie naar Aruba, twee jaar later maakten een einde aan de gedwongen arbeidsmigratie. Het Koloniaal Verslag van 1917 beschrijft de gronduitgiften bij de aanvang van het voorafgaande jaar, toen 9076 mensen op Aruba leefden. Kleinschalige, zelfvoorzienende landbouw op kostgronden van één tot drie hectare omvang overheerste.

Grafiek 1 Verdeling uitgegeven landsgronden naar oppervlakte in hectare, 1916

Bron: KV 1917 Bijlage X Verdeling der percelen naar oppervlakte, Aruba 31-12-1916.

Sinds de invoering van het *Reglement van Administratie en Bestuur* van 1824 was de Arubaanse handel ondergeschikt aan die van Curaçao. Een eigen handelsstroom kwam nauwelijks op gang omdat in- en uitvoer moest geschieden via Curaçao en omdat Aruba niet over eigen exportproducten beschikte. In 1865 bestond het exportpakket uit divi-divipeulen, zout, cochenille, aloë, eieren, kippen, strohoeden en wat vee. De rest van de eeuw kwam daarin maar weinig verandering, de goud- en fosfaatexport uiteraard uitgezonderd.

In 1881 introduceerde Venezuela de Antillen-heffing om de handel vanuit de Benedenwinden (en ook Trinidad) aan banden te leggen. President Guzman Blanco revancheerde zich voor zijn verwijdering uit Curaçao enkele jaren eerder (zie hoofdstuk 5). Periodes van illegale wapenhandel tijdens de vele burgeroorlogen in Venezuela waren kortstondig. Naast staatsgrepen en burgeroorlogen, legden ook pokkenuitbraken in havensteden in Venezuela en Colombia het scheepsverkeer regelmatig stil. Incidentele landbouwoverschotten en schaarse handelsgewassen vormden Aruba's bescheiden exportpakket: aloë, pinda's, dividivipeulen en incidenteel wat zout of geitenmest en strohoeden (KV 1894; Kroonenberg, 1948; Pietersz, 1985 p. 89). Na de eeuwwisseling vond er een bescheiden kentering plaats:

> *Evenals in vorige jaren strekte op Aruba de handel zich uit tot dien van Europa en de Verenigde Staten van Noord-Amerika, verder de vaart tusschen Aruba en Curaçao en eindelijk tusschen Aruba, Colombia en Venezuela. De gestadige in die twee laatstgenoemde landen heerschende revolutie's hebben echter nadelige invloed gehad voor den handel en de scheepvaart van het eiland...* (KV 1903)

Aruba voerde geitenmest, gewonnen in spelonken, uit naar Barbados. Uitvoerfirma's van J.A. Arend, M.F. Arend, R.M. Arend, Cornelis A. Eman en co. Adriaan Laclé en

zoon, en Gerard de Veer exporteerden aloë, dividivi en strohoeden. Zij brachten Arubaanse arbeiders naar de suikervelden op Cuba en elders (S. van Deventer, 1920, p. 209). Arubaanse handelaren smokkelden sterke drank. Rum uit Suriname en Demerara (in Brits-Guyana) werden op de Venezolaanse Monges-eilanden illegaal overgescheept en daarna ongeregistreerd op Aruba aan land gebracht. De illegale handel stelde de relatie met het koloniaale bestuur zwaar op de proef, waarover meer in hoofdstuk 5.

De handelsopleving kwam op een ongelukkig moment. Men ondervond last van de gevolgen van de militaire blokkades van 1902-1903 en 1906 die het Venezolaanse bewind op de knieën moesten krijgen om de aflossing van de buitenlandse schulden af te dwingen, een onderwerp dat in hoofdstuk 6 uitgebreid ter sprake komt. Bestrijding van de smokkel door de koloniale autoriteiten, de bewaking van de territoriale wateren door de Venezolaanse kustwacht en gebrekkige havenfaciliteiten traineerden de handelsopbloei. In 1919 omvatte de Arubaanse koopvaardijvloot vier tweemasters en tien kotters, een absolute stilstand vergeleken met de situatie in 1816. Het Koloniaal Verslag van 1923 spreekt klare taal: Handel en scheepvaart 'stonden zo goed als stil'. De aloë-export was stilgevallen, de export van mest was gestaakt en Arubaanse arbeiders reisden niet langer af naar Cuba. Er resteerde alleen nog wat scheepsverkeer met Curaçao.

1.3.3 Werkloosheid en welvaartsplannen I: 1900-1924

Planters, cunukero's en overheid stonden machteloos tegenover de terugkerende droogtes op het eiland. Door het uitblijven van een effectief landbouwbeleid, het onregelmatige werk in de mijnen en de afhankelijkheid van de arbeidsmigratie werd de groeiende Arubaanse bevolking steeds gevoeliger voor tegenslagen in de landbouw. De overheid moest bijspringen via werkverschaffing en bedeling. In 1886 kregen arbeiders werk in het onderhoud van de wegen om hun families aan inkomen te helpen. Ook vanuit Nederland kwam er hulp. Een (onbekend gebleven) liefdadigheidsorganisatie bracht in 1865 en 1866 fl. 4.237,75 op om de Arubaanse noden te ledigen. In Nederland kwam de ethische politiek op. Koloniale winsten – mits die er waren – moesten gedeeltelijke ter beschikking komen voor de verheffing van de standaard van leven en cultuur in de koloniën, Indië uiteraard voorop. Socialistisch parlementariër Van Kol propageerde de ethische gedachte voor de West.

Gouverneur De Jong van Beek en Donk (1901-1909), zelf deskundige op dat gebied, gaf de landbouw nieuwe impulsen (Havelaar, 1901; Kakebeeke, 1912). In 1908 startte de overheid een experiment met de teelt van sisal waarmee touw kon worden gemaakt. De pastoor van Noord startte ook een touwslagerij, maar beide initiatieven bleken na enkele jaren tevergeefs en vergeten. Vanaf 1911 verleende de overheid renteloze voorschotten aan arme landbouwers om hun aloëvelden te vernieuwen. Ook werden proeven genomen met kunstmatige bemesting van de aloëgronden. Het uitdelen van plantzaad wees uit dat vooral het klimaat en de wijze van grondbewerking de verbetering de landbouw in de weg stonden (KV 1915, bijlage D).

De Jong van Beek en Donk trachtte ook de visserij te versterken (Boeke, 1909-1917). In 1884 omvatte de Arubaanse vissersvloot ongeveer tien schepen die onder meer rond de Venezolaanse Mongues-eilanden visten. Politieke conflicten tussen Venezuela en de Europese mogendheden over uitstaande staatschulden mondden uit in militaire blokkades in 1902-1903 en 1908 en verscherpt toezicht op het scheepsverkeer. Het afsluiten van de Venezolaanse kustwateren en het toezicht op de illegale handel en visserij door de Venezolaanse kustwacht maakten een einde aan

de bescheiden opbloei. In hoofdstuk 5 komen de overlast en schade voor de Arubaanse handel en visserij uitgebreid ter sprake.

Nabij het vissersgehucht Rancho verrees in 1909 op kosten van het gouvernement een koelhuis, waarvandaan vis naar Curaçao werd verscheept. Slechte scheepsverbindingen en technische problemen maakten dat het experiment maar matig succesvol was. In 1915 verleende de overheid fl. 2.500,– aan voorschotten voor de aanschaf van boten en nieuw vistuig. Tevergeefs: de vissers konden de leningen niet terugbetalen en de oninbare voorschotten zijn in 1925 afgeschreven. Het bedrijf Neptunes van koopman-politicus Henny Eman en zijn Curaçaose compagnon C. de Haseth kreeg het koelhuis in 1915 in bruikleen en exporteerde tussen 1915 en ca. 1924 vis. Het bedrijf ondervond voortdurend tegenslag met de koelhuizen op Aruba en Curaçao, en was niet opgewassen tegen de concurrentie van de Curaçaose visserij (KV's 1890-1925).

Onder deze omstandigheden was verpaupering het lot van het merendeel van de bevolking. De overheid stimuleerde daarom de nijverheid door het verzorgen van vlechtcursussen voor vrouwen en meisjes, maar desondanks stelde het Koloniaal Verslag over 1924 dat deze tak van nijverheid niet levensvatbaar was (Pietersz, 1985, pp. 89-91; Van Aller, 1999). Armoedebestrijding duurde voort tot het begin van de twintigste eeuw. In 1908, het rampjaar 1912 en van 1914 tot 1916 vonden op grote schaal werkverschaffing en armenbedeling plaats. De overheid en de Katholieke Kerk deelden op scholen beschuit uit. Op kosten van het gouvernement en het in Nederland opgerichte Ondersteuningfonds Nederlandse Antillen verzamelden werklozen dividivi, ontdeden zij de velden van cactus en verspreid over het eiland onderhielden zij tanki's. Arbeiders kregen werk bij de aanleg van openbare wegen. In 1915 bedroegen de uitgaven ruim fl. 30.650,– aan de werkverschaffing, fl. 2.200,– aan beschuituitdeling op de scholen en fl. 15.100,– in contanten aan 'noodlijdenden' (52). Tuberculose en scheurbuik waren aan de orde van de dag. Droogtes leidden tot ondervoeding, ziekte en sterfte. In 1918 en 1922 bedroeg de zuigelingensterfte ruim 15%. Er stierven dat jaar 45 zuigelingen (KV 1919, 1923).

Willemsen (1980), Dekker (1982) en Allen (2001, 2007) beschreven de sociale ontwikkeling in Suriname en op Curaçao in de periode tussen de afschaffing van de slavernij en de komst van de olie-industrie. Zij constateerden dat de sociale ellende groot was. Subsidiëring en voorschotten, vlechtcursussen en koelhuizen, werkverschaffing en arbeidsmigratie waren druppels op de gloeiende plaat van armoede, maar voor de Koloniale Raad in Willemstad was het koren op de politieke molen. De Raad wilde investeren in infrastructurele (haven)werken om de economie weer op gang te krijgen. De welvaartszorg leek op de experimenten van Van Raders, een halve eeuw eerder: ze vormden een zware belasting de koloniale begroting, maar brachten weinig op. Dat stond effectuering van het budgetrecht en de autonomie van de Koloniale Raad in de weg en daar was het om te doen. De politieke spanningen tussen gouverneur en Koloniale Raad die daaruit voortvloeiden staan centraal in hoofdstuk 5 en 6.

1.3.4 Kerk en staat II: over God en vaderland

De verhouding tussen Katholieke Kerk en overheid was tweeslachtig. In 1860 prees gezaghebber De Veer het werk van pater Paulus Willemse (1851-1863) en de zusters van liefdadigheid, maar katholieke geestelijken kwamen later veelvuldig met de

---

52 CHA, OD 26-20 brief Gouverneur aan MvK 24-2-1916.

overheid in conflict (53). In 1869 bemoeide pastoor Te Riele (1863-1879) zich wel erg nadrukkelijk met het politieke leven toen hij zijn parochianen opriep de stembriefjes bij hem in te leveren. Pastoor H.G. de Vries moest in 1881 voor het kantonrecht verschijnen omdat hij zieltjes had willen winnen in het huis van een stervende (54).

In 1880 kwamen de Dominicanen naar Aruba. Zij ontpopten zich als promotoren van het Papiamento. Zij ondervonden dat hun kerkdiensten en onderwijs slechts beklijfden als zij zich bedienden van de landstaal (Smeulders, 1987, pp. 44 e.v.). De Dominicanen breidden het onderwijs in Oranjestad en Santa Cruz uit en stichtten scholen in Noord en het gehucht Savaneta. De bouw van kerken en scholen versterkte het katholieke regime in de districten.

Rond de eeuwwisseling brak met de ethische politiek en de versterkte welvaartszorg een periode van Holandisashon ofwel ver-Nederlandsing aan (55). Nooit eerder getroostte de koloniale overheid zich zo veel moeite om de Nederlandse taal en cultuur in de kolonie te verspreiden. Gouverneur De Jong van Beek de Donk wilde de rol van de Katholieke Kerk en het Papiamento in het onderwijs en het openbare leven verminderen. Gesteund door instellingen als het Algemeen Nederlands Verbond trachtte het bestuur de invloed van de Dominicanen te keren onder meer door de bevoegdheden van de leerkrachten te controleren. In de gehele kolonie dreigde het onderwijs in te storten en Den Haag greep in. De Tweede Kamer had weliswaar voorkeur voor neutraal Nederlandstalig onderwijs door gediplomeerde leerkrachten, maar erkende dat dat onbetaalbaar was. De bevoegdhedenregeling voor onderwijsgevenden en de eis tot het spreken van Nederlands werden opgevoerd, maar de zusters mochten wel les geven in de katholieke leerstellingen (Plante Feburé, 1918, p. 168). Zo bleef het volksonderwijs Nederlandstalig en betaalbaar en werd de positie van de katholieke scholen versterkt.

In 1914 draaide de wind. De Fraters van Tilburg en de Zusters Dominicanessen kwamen naar Aruba. Zij namen het rooms-katholieke onderwijs over en verwierpen het Papiamento ten gunste van het Nederlands als taal van onderwijs en beschaving. Ondertussen klaagde de overwegend protestantse Koloniale Raad dat de Rooms-Katholieke Kerk het openbaar onderwijs tegenwerkte en dat de uitgaven daaraan te zwaar op de koloniale begroting drukten. Die uitgaven stonden effectuering van het budgetrecht in de weg.

De Protestantse Gemeente verloor terrein. Pas onder dominee Duyneveldt (1887-1901) stabiliseerde de Gemeente (Hartog, 1969, pp. 95-97). Hij bouwde in 1899 een kerkje in Piedra Plat, waaraan in 1903 een schooltje werd verbonden. Protestantse ouders hoefden hun kinderen niet langer naar de zusterscholen te sturen, maar het was te laat om de katholieke missionering te keren.

1.3.5 Shons en cunukero's

In de historische sociologie van de Caraïbische regio neemt Aruba een bijzondere positie in. Bij aanvang van de negentiende eeuw kende de Arubaanse bevolking een sterk indiaanse inslag. De oorsprong van deze groep ging terug op de vroege jaren van de bezetting van het eiland door de West-Indische Compagnie. De banden met het

---

53 ANA, Brievenboek 9-1-1860.

54 APG, Brievenboek: Verslag des Kerkeraads der Protestantse Gemeente van Aruba over 1864; idem 1881. Deze en andere gebeurtenissen leverden pastoor Ter Riele de bijnaam Terrible (de Vreselijke) op.

55 BNA, Kostbare Collectie *Neerlandia* 1911; Smeulders 1987: 64 e.v., 152 e.v.; Rutgers 1994: 133 e.v.; Van Putte 1999, Waltmans en Groothoff 1999.

vasteland waren intensief, niet in de laatste plaats dankzij de banden met katholieke bisdom te Coro. In tegenstelling tot de indiaanse populaties van Dominica of Trinidad of de Black Caribs van Belize en Guatamala vond er na de kolonisatie van het eiland geen marginalisering of enclavering van deze bevolkingsgroep plaats. Arubaanse indianen integreerden in het koloniale Aruba. Kolonisten met uiteenlopende Europese achtergronden en hun slaven migreerden naar het eiland. De omvang van de Arubaanse slavernij bleef beperkt als gevolg van het ontbreken van een plantage-economie. Na de emancipatie per 1 juli 1863 integreerden 486 voormalige slaven in de vrije samenleving en brachten het tot landbouwer of veldwachter. Hun kinderen schopten het tot handelaar (S.N. Ecury), scheepseigenaar (L. Rosenberg) of lid van de Raad van Politie, waarnemend kantonrechter en notaris (L.C. Kwarts). De erfenis van slavernij raakte al snel in vergetelheid.

Tabel 3 Bevolkingsamenstelling naar religie 1850-1920

	protestants	r.-k.	Israëlieten	anders	totaal
1860*	344	2501	4	-	2849
1870	377	3486	18	-	3881
1880	445	5756	3	-	6204
1890**	443	7299	1	-	7743
1900**	***771	8930	1	1	9702
1910**	362	8992	3	-	9357
1920	327	7937	1	-	8265

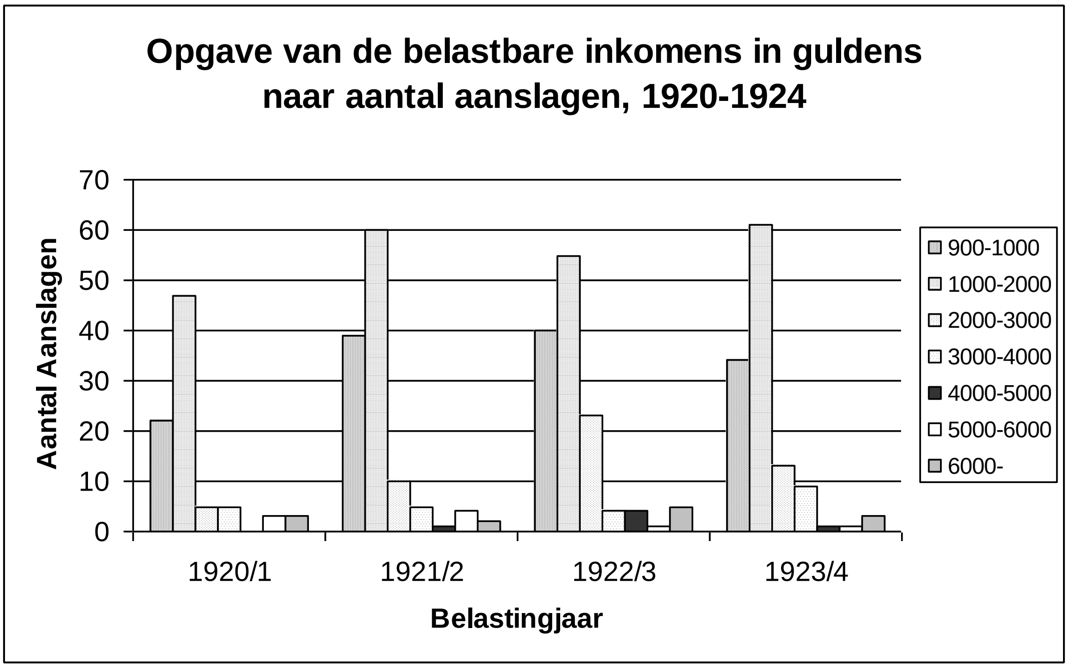
Bron: KV 1851, 1861, 1871, Pietersz, 1985, pp. 124-125.
* Bijgestelde bevolkingscijfers na de volkstelling van 1857.
** Officiële cijfers bijgesteld na de volkstellingen van 1883 en 1907 (Pietersz, 1985, p. 125).
*** Het onwaarschijnlijke aantal van 771 protestanten in 1900 moet op een drukfout berusten.

Het aantal Joden liep na een opleving rond 1870 terug. Landraad David Capriles en scheeps- en steigereigenaar J.B. Capriles waren de laatste invloedrijke Sefardische Joden op het eiland. Minder fortuinlijke familes gingen over tot de Katholieke Kerk.

De Arubaanse Protestantse Gemeente bleef het bolwerk van de gegoede burgerij. De protestantse elitefamilies baseerden hun positie onverminderd op het scheeps-, vee-, en grondbezit en een endogame huwelijkstraditie zorgde ervoor dat de schaarse welvaartsbronnen in bezit van een beperkt aantal families bleven. Gedwongen winkelnering vierde hoogtij. Arbeiders ontvingen hun loon niet of niet alleen in geld, maar ook in de vorm van levensmiddelen en goederen uit de winkels van hun werkgevers. Die maakten zodoende tweemaal winst. Eenmaal op de arbeid op de velden en eenmaal in de winkel. Het systeem creëerde schulden en een dubbele binding ten gunste van de elite.

Bescheiden bronnen van inkomsten maakten hun entree, zoals de vaart op de bestemmingen van de Arubaanse trekarbeiders, de export van spelonkmest naar Barbados, de export van zand naar Curaçao, de watervoorziening en enkele nieuwe aloëplantages en de deelname in de Aruba Phosphaat Maatschappij. Incidenteel studeerden protestantse jongens in Nederland om arts of notaris te worden. Getalenteerde katholieke meisjes volgden een onderwijzersopleiding in Nederland. Voor de gewone bevolking kwamen er na de eeuwwisseling vlechtcursussen en visserijsubsidies.

Grafiek 2 Opgave van de belastbare inkomens naar aantal aanslagen 1920-1924

Bron: KV 1922 Bijlage T, KV 1923 (Zie bijlage 1.1).

De schifting tussen rijke en arme protestanten zette zich voort. Verarmde protestanten gingen, overgehaald door de armenbedeling, over tot de Katholieke Kerk. Verarming verklaart ook het geografische patroon dat ontstond nadat de vestiging oostelijk van de Hooiberg, in Santa Cruz en Savaneta was toegestaan. In 1866 werd een nieuwe districtsindeling ingevoerd rond de nieuwe bevolkingscentra: Oranjestad, Noord, Santa Cruz en Savaneta (56).

De tegenstelling tussen stad en platteland viel samen met het onderscheid tussen shon's en cunukero's; tussen de gegoede klasse en die van de zelfvoorzienende landbouwers. Neringdoenden in Oranjestad en zelfstandige landbouwers waren het gewone volk. Zij waren van politieke deelname grotendeels uitgesloten. Zij kwamen in aanmerking voor stemrecht als zij ambtenaar waren of beschikten over voldoende opleiding of inkomen. De belastingoverzichten van de jaren 1920-1924 tonen de mate van sociale ongelijkheid op het eiland aan de vooravond van de komst van de olie-industrie. Van de belastingplichtige mannen had het merendeel een inkomen tot 1500 gulden. Tussen 1920 en 1924 varieerde het aantal mannen met inkomens boven fl. 2000,– van 16 tot 37; het aantal Arubaanse grootverdieners met een opgave boven fl. 6000,– was op één hand te tellen. Mannen met een inkomen tot fl. 900,– werden kennelijk niet aangeslagen. In de politieke arena waren zijn monddood.

56. ANA Brievenboek 2-7-1866.

Hoofdstuk 2: Vernieuwd koloniaal bestuur, 1815-1845/8

In 1816 keerden Suriname, de Beneden- en de Bovenwinden, na een decennium van Brits bestuur, terug in Nederlandse handen. Het koloniale rijk werd opnieuw ingericht op grond van moderne burgerlijke beginselen. De scheiding der machten vond ingang, zij het stapsgewijs, en het burgerrecht werd uitgebreid. De Gereformeerde Kerk had niet langer de status van staatskerk. De ontwikkeling van het koloniale stelsel volgde de wording van de burgerlijke staat in Europa, maar met een eigen dynamiek en tempo en met behoud van koloniale ondergeschiktheid.

Op de bestuurlijke erfenis van de West-Indische Compagnie kwam een nieuwe bestuursinrichting tot stand (paragraaf 2.1). De onderhorigheid van Aruba en Bonaire aan Curaçao werd bekrachtigd. Beide eilanden kregen na enige discussie tussen Den Haag en Willemstad in 1824 een *Reglement van Administratie en Bestuur* (paragraaf 2.2). Voor Bonaire bracht dat weinig verandering. Kolonisatie bleef er voorlopig verboden. Op Aruba daarentegen werd de vrije vestiging toegestaan. Er kwam een vorm van burgerparticipatie in het bestuur, maar de lokale bevoegdheden waren gering (paragraaf 2.3).

2.1 Kroon en kolonie I

Bij de restauratie bezat Nederland nog altijd drie Caraïbische koloniën: Suriname, Curaçao en de Bovenwinden. Van veel groter belang was Indië. Volgens de Nederlandse Grondwet van 1814 waren de koloniën zuivere wingewesten. ‘Deze gewesten zijn geen deelen van den Staat, geen zelfstandige gemeenschappen, maar koloniën en bezittingen van den Staat’ (Da Costa Gomez, 1935, p. 26; Buiskool, 1937, p. 6). De Grondwet van 1806 stelde reeds dat het bestuur van de koloniën bij uitsluiting aan de koning zou toebehoren. De Grondwet van 1814 herhaalde deze toestand onder de noemer van Koninklijk opperbestuur. De koning stelde zonder enige parlementaire controle het beleid vast en voerde dit uit. Hem stonden achtereenvolgens het Departement voor de Zaken van Koophandel en Koloniën (1814-1815) en het Departement van Onderwijs, Nationale Nijverheid en Koloniën (1815) ter zijde. In 1818 werd mr. A.R. Falck (1818-1824), een vertrouweling Willem I, de eerste Nederlands minister van Koophandel en Koloniën. Hij was verantwoording verschuldigd aan de koning en niet aan het parlement. Aanvankelijk liet Willem I het bestuur over aan minister en departement, maar na 1821 trok hij het bestuur steeds meer naar zich toe. Haagse ministers en parlement speelden zodoende aanvankelijk een bescheiden rol in het negentiende-eeuwse kolonialisme. De overzeese bezittingen waren letterlijk een kroonkolonie (57).

In de jaren dertig daalde de populariteit van koning Willem I. De afscheiding van België (1830-1839) werd aan zijn falen toegeschreven. De economische vooruitgang in Nederland stagneerde en het verzet tegen de centrale rol van de vorst steeg. De steun voor parlementaire controle op het overheidsbeleid groeide. De Grondwet van 1840 regelde niet alleen de scheiding met België maar maakte ook een einde aan het Koninklijk opperbestuur over de koloniën. De koning moest de Staten-Generaal voortaan jaarlijks informeren over de inkomsten en uitgaven van de bezittingen overzee. De baten – vooral afkomstig uit Indië, waar het cultuurstelsel was geïntroduceerd – kwam beschikbaar voor de staatskas. Eventueel kon Nederland de Indische opbrengsten aanwenden voor het dekken van de tekorten in de West. De

57 Encyclopaedie 1981: 472-4, Oostindie, 2006, pp. 23-25; Hermans en Hooghiemstra, 2008, p. 56.

koloniën werden van wingewest voor de koning tot wingewest voor de Staten-Generaal. De eigenstandigheid van de overzeese gebieden werd niet erkend. Buiskool (1937, pp. 6-9) stelde dat zij volgens de wet geen deel waren van de Nederlandse staat, maar bezittingen. Inwoners van de koloniën behoorden niet tot het Nederlandse volk en de koloniën waren geen zelfstandige rechtsgemeenschappen (58).

In maart 1816 nam gouverneur-generaal Albert Kikkert (1816-1819) het bestuur van de Benedenwindse Eilanden over. Die kregen een gecentraliseerd bestuur. De uitvoerende en de rechtsprekende macht waren van elkaar gescheiden. Het *Reglement op het beleid van de Regering, het Justitiewezen, den Handel en Scheepvaart op Curaçao en Onderhoorige eilanden* van 14 September 1815 bepaalde dat de uitvoerende macht in handen kwam van de gouverneur-generaal die werd bijgestaan door een Raad van Politie (politie in de betekenis van bestuur), bestaande uit twee ambtelijke en vier benoemde burgerleden uit Curaçao. De overige eilanden werden niet in de Raad vertegenwoordigd. De hogere rechtspraak geschiedde voortaan door de Raad van Civiele en Criminele Justitie, die een eigen voorzitter had. Omdat Kikkerts opvolger Cantz'laar (1820-1828) een toezichthoudende rol over de Raad van Civiele en Criminele Justitie verwierf, was de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht in het geding. Tussen Cantz'laar en de Raad bestond een zekere na-ijver (59).

Kikkert trof een economie in mineur aan. De handel was verlamd en de kolonie kon de eigen onkosten niet dekken. Kikkert kreeg begrotingssteun voor militaire uitgaven, maar verder moest de kolonie zichzelf bedruipen. De handel bevond zich in een diep dal. Frans Saint Domingue (Haïti) was door de burgeroorlog als handelspartner weggevallen. De onafhankelijkheidsstrijd in Zuid-Amerika verlamde de doorvoerhandel tussen Europa en de Spaanse koloniën in Zuid-Amerika. De trans-Atlantische slavenhandel was afgeschaft en bij teruggave van de eilanden hadden de Engelsen afgedwongen dat het verbod werd nageleefd. Nederlandse handelaren verloren hun belangstelling voor de West, terwijl Engeland (St. Barths), Denemarken (St. Kitts) en Noord-Amerika de Caraïbische handel juist versterkten.

Al in 1806 zocht een commissie in opdracht van koning Lodewijk Napoleon naar nieuwe exploitatiemogelijkheden voor de West-Indische bezittingen bij een eventuele terugkeer in Nederlandse handen. Men oordeelde de Benedenwinden als ongeschikt voor de landbouw; wel lagen er mogelijkheden in de handel (De Hullu, 1922, pp. 391-393). Ook na de restauratie dichtte het Koninkrijk Holland Curaçao een rol toe als centrum voor de handel op Zuid-Amerika, maar het trof geen maatregelen om het herstel daadwerkelijk te bevorderen (Regeringsreglement 1815 art. 69). De handel liep zelfs terug. Resteerde de smokkel op het vasteland, waar Spaanse troepen en de 'onafhankelijken' waren verwikkeld in de onafhankelijkheidsoorlog. In 1822 schafte Nederland de in- en uitvoerheffingen voor de Curaçaose haven af en op

---

58 De Franse koloniën golden al in 1790 als deel van het Franse rijk (Kunst, 1981, p. 155). Korte tijd later deed koning Willem I afstand van de troon teneinde te huwen met de katholieke Belgische gravin Henriette d'Oultrement (Hermans en Hooghiemstra, 2008, pp. 151-60)

59 Gouverneur Changuion bracht december 1806 een scheiding aan tussen de bestuurlijke en de justitiële macht, maar tijdens het Engels tussenbestuur werd dit ongedaan gemaakt. De Gaay Fortman, 1945, p. 231; De la Try Ellis, 1981, Hartog, 1980, pp. 133-134: Bossers, 1998; Renkema, 2009, pp.5-7). Alleen Kikkert verkreeg de titel gouverneur-generaal. Opvolger Cantz'laar droeg de meer bescheiden titel gouverneur, een weerspiegeling van de afgenomen verwachtingen rond de (deel)kolonie. Aan het hoofd van de eenheidskolonie stond een gouverneur-generaal.

aandringen van gouverneur Cantz'laar nam het een neutraliteitsbeleid aan: voortaan konden beide strijdende partijen oorlogsmateriaal en voorraden op Curaçao inkopen. Na overwinningen van Bolívar (1822-1824) kwam aan de opleving een einde. Ook Aruba, dat diende als tussenhaven in de oorlogshandel, ondervond nadeel van de beëindiging van de strijd.

In 1827 stuurde Willem I commissaris-generaal graaf Johannes van den Bosch naar de West om maatregelen te ontwerpen en in te voeren die de bestuurskosten konden terugdringen en de koloniale economie zouden doen opleven. In 1828 voegde Van den Bosch de drie koloniën samen in één geheel dat bestuurd werd vanuit Paramaribo. Het *Reglement op het beleid der regering van de Nederlandsche West-Indische bezittingen* uit 1828 legde de bestuurlijke vereniging vast. Cantz'laar kreeg promotie en vertrok naar Paramaribo. Hij bestuurde de eenheidskolonie tot zijn overlijden in 1831. Bestuur en autonomie van de Benedenwindse deelkolonie waren vastgelegd in het *Regeringsreglement voor Curaçao en onderhorige eilanden*.

Er kwam één begroting voor de gehele kolonie. Een directeur bestuurde de deelkolonie Curaçao, waartoe ook Aruba en Bonaire behoorden. Hij werd bijgestaan door een Raad van Politie en een gemeentebestuur. In de Raad van Politie zaten naast de directeur twee benoemde ingezetenen. De directeur raadpleegde de Raad bij de vaststelling van het budget en bij 'zaken van algemene aangelegenheid, bij welke het Gouvernement in Europa een meer onmiddellijk belang heeft'. Ook was de Raad de economische verbetering van Bonaire en Aruba opgedragen.

Het gemeentebestuur bestond uit de directeur, twee wethouders, vier raadsleden en een secretaris. Dit orgaan voerde de directie over huishoudelijke aangelegenheden, waaronder de kerken, het onderwijs, het armenwezen, de politie en de publieke werken. Beslissingen van de gemeenteraad vereisten goedkeuring van de directeur en de Raad van Politie. Een belangrijke stap voor de scheiding der machten was de verzelfstandiging van de rechtspraak: de Raad van Justitie was voortaan het hoogste rechtsorgaan ter plaatse.

Het *Regeringsreglement voor Curaçao en onderhorige eilanden* van 1828 werd gevolgd door het Regeringsreglement van 1833, dat in 1834 van kracht werd. Aan het hoofd van de deelkolonie stond voortaan een gezaghebber. Hij was ondergeschikt aan het bestuur te Paramaribo. Het overbodig bevonden gemeentebestuur was al in april 1833 afgeschaft. De Raad van Politie heette voortaan Koloniale Raad, die tot ergernis van de burgerij uitsluitend een niet-bindende adviestaak kreeg toebedeeld (Pb. 1833 no.175, Bordewijk, 1911, p. 49; De la Try Ellis, 1981, pp. 35-40; Renkema, 2009, pp. 9-25).

Wetgevende en rechtsprekende macht waren formeel gescheiden van de uitvoerende macht, maar in de praktijk hieraan ondergeschikt. De scheiding van de machten werd op het personele vlak ongedaan gemaakt door de overheersende rol van de gezaghebber. Hij domineerde alle lokale bestuurlijke organen en deelname in de Koloniale Raad was voorbehouden aan de protestantse blanke elite. Het duurde tot 1865 voor de eerste joodse vertegenwoordiger in de Raad werd opgenomen. Welvarende katholieken en kleurlingen werden geweerd. Om het confessionele evenwicht in de Koloniale Raad te bewaken stuurde Nederland meestal katholieke gouverneurs naar de kolonie. Van lokale autonomie was nauwelijks sprake. Het budgetrecht was beperkt tot de plaatselijke middelen. De gezaghebber kon bovendien adviezen of besluiten ter vernietiging voorleggen aan de gouverneur-generaal te Paramaribo en uiteindelijk Den Haag (60).

---

60 Bordewijk, 1911, pp.40-49; Buiskool, 1937, pp.7-8; Van Soest, 1978, p.52; Kunst,

De invoering van het burgerrecht was aangekondigd in artikel 52 van het Regeringsreglement van 1828 en het kwam in 1831 tot stand (Pb. 1831 no.100, no.161). Het bepaalde de inhoud van het burgerrecht en ook wie het burgerrecht kon verwerven. Kunst (1981, p. 255) stelde: ‘voor 1816 in de kolonie geborenen, daarna als vrije personen met een paspoort of als ambtenaar binnen gekomenen, vrijgelaten in de kolonie wonende ex-slaven, de kinderen van genoemden, van buiten komende vrouwen die met burgers huwden, militairen zolang zij in de kolonie verbleven, onder bepaalde voorwaarde toegelatenen’. Alle vrijgeborenen die vóór 1816 in de kolonie woonden verkregen burgerrecht (art. 7). Wel kon men na drie achtereenvolgende jaren van afwezigheid uit de kolonie het burgerrecht verliezen (61). Kunst vatte de inhoud als volgt samen: ‘Daarmee konden zij verkiesbaar zijn voor ambten en betrekkingen. Zij konden onroerend goed in de kolonie verwerven en patenten verkrijgen die nodig waren om een beroep uit te oefenen. Hun rechtszaken werden voor de door de wet aangewezen rechtbanken behandeld enz.’ Aldus kregen kolonisten, ongeacht hun religieuze achtergrond en herkomst (al dan niet Nederlands), maar ook de voorheen geknechte indiaanse bevolking en de kleine groep van vrije zwarten en kleurlingen gelijke rechten. Slaven waren van het burgerrecht uitgesloten. Het reglement van 1831 bleef met enkele wijzigingen van kracht tot 1868, toen een nieuw Burgerlijk Wetboek tot stand kwam dat grotendeels overeenstemde met het Nederlandse Burgerlijk Wetboek (Encyclopedie 1969, p.118; Sjiem Fat, 1984, pp.319-320).

Van groter belang dan de bestuurlijke hervormingen van 1828 en 1833 was de ratio daarachter. Commissaris-generaal Johannes van den Bosch meende dat de handel van Curaçao en de landbouw van Suriname elkaar zouden bevorderen. De Curaçaose haven was in 1827 naar voorbeeld van St. Thomas en St. Barths opengesteld voor schepen van alle naties en de havengelden waren verlaagd. Van den Bosch hervormde het belasting- en het muntstelsel. Er werden een bank en de Kamer van Koophandel opgericht. Willem I vormde de West-Indische Maatschappij voor de handel op de Nieuwe Wereld met Curaçao als bruggenhoofd (62). Hij richtte consulaten op op het vasteland en sloot in 1829 een handelsverdrag met de republiek Grand Colombia (Van Soest, 1978, pp.53-55; Meel, 1999, p. 19).

De maatregelen rendeerden niet. Gran Colombia viel uiteen. In Venezuela ving weliswaar een periode van relatieve politieke stabiliteit aan, maar de Benedenwindse handel wist daarvan niet te profiteren. De economische recessie bereikte een nieuw dieptepunt en Nederland moest de armlastige kolonie voor lange tijd subsidiëren (63).

Het gelaagde bestuur was geen succes. De eerste gezaghebber Rammelman Elsevier (1828-1836) schikte zich in zijn ambtelijke beperkingen, maar zijn opvolger Van Raders deed dat niet. De slechte verbinding tussen Paramaribo en Willemstad,

---

1981 p.247; Van Aller, 1994, p. 95; Meel, 1999, pp.18-19. De gouverneur-generaal had een Hoge Raad naast zich maar ook deze was machteloos. Het gaf vrijblijvend advies en was niet door verkiezing samengesteld.

61 De emancipatie van sefardische Joden vond in 1825 plaats. NA, MvK. inv. nr. 3609, 1825 no.95.

62 Willem I had grote financiële belangen in de West-Indische Maatschappij. Bij zijn overlijden betrof het een bedrag van 3,4 miljoen gulden. Het was een van zijn grootste bezittingen. De maatschappij is in 1863 ontbonden. De Gaay Fortman, 1929; Oostindie, 2006, p. 24; Hermans en Hooghiemstra, 2008, pp.151.

63 T. de Jong, 1966, pp.150 e.v.; Van Soest, 1978, pp.56-62; Goslinga, 1990, pp.314-315.

het feit dat – na 1831 – niet Suriname maar Nederland de Curaçaose tekorten aanvulde, de vele persoonlijke contacten van Van Raders met (oud-commissaris-generaal) minister Johannes van den Bosch (1834-1840), resulteerden erin dat Van Raders aanvankelijk veelal rechtstreeks met Den Haag overleg voerde. Toen de wacht in Den Haag en Paramaribo wisselde moest Van Raders zich schikken in zijn onderhorige rol. Minister Baud (1840-1848) en de gouverneurs-generaal Rijk (1839-1842) en Elias (1842-1845) hielden vast aan de eenheid van de kolonie en de bestuurlijke zeggenschap van Paramaribo. Van Raders berustte, maar kwam onverholen uit voor zijn visie dat de samenvoeging een mislukking was. Hij pleitte voor een directe band met Nederland en zelfs zijn tegenstanders, te vinden in kringen van grootgrondbezitters en burgerleden van de Koloniale Raad, waren dat hartgrondig met hem eens (Renkema, 2009, pp. 339-384, 409-11).

In 1843 was ook in Den Haag duidelijk dat de doelstellingen van de samenvoeging niet waren gerealiseerd. De eenheidskolonie was financieel niet zelfstandig en economisch herstel bleef uit. Het handelsverkeer tussen Willemstad en Paramaribo was te verwaarlozen en opdeling kwam weer in zicht. Minister van Koloniën Baud opperde de mogelijkheid dat 'de eilandjes St. Eustatius en St. Maarten bij eene scheiding onder het oppertoezicht van Curaçao dan wel in onmiddellijke betrekking tot het moederland geplaatst zouden behoren te worden' (Bordewijk, 1911, p. 51). Antillen dus of Koninkrijkseilanden. Het werden Antillen.

Gouverneur-generaal van de eenheidskolonie Elias en de gezaghebber van de deelkolonie Van Raders adviseerden de regering en hun dispuut illustreert de moeizame verhouding tussen beide bestuurslagen. Elias stelde dat de samenwerking tussen Paramaribo en Willemstad stroef was en beschuldigde Van Raders ervan dat hij zich voorturend aan het gezag van Paramaribo onttrok. Van Raders repliceerde dat Elias zijn beleid dwarsboomde en zich onvoldoende moeite troostte om de deelkolonie vooruit te helpen. Elias beknotte de Curaçaose autonomie continu door:

> 'alle bij den gezaghebber der ondergeschikte kolonie (Curaçao) aan te wenden pogingen, ter opbeuring van haar bestaan, zooveel mogelijk te onderdrukken, terwijl zijne plannen worden bestempeld als te berusten in schoonklinkende theorieën en als hersenschimmig te zijn' (Bordewijk, 1911, p. 52).

Wellicht had Elias gelijk. Van Raders' welvaartsplannen leverden weinig op, maar belangrijker is de bevestiging dat het niet boterde tussen Paramaribo en Willemstad. Gelaagd bestuur in de geografisch en insulair verdeelde eenheidskolonie werkte niet. De eenheidskolonie werd per 1845 opgeheven. De zes Caraïbische eilanden vormden voor het eerst een zelfstandige kolonie. De gezaghebber van Curaçao stond voortaan 'in rechtstreekse betrekking … onder het Departement van Koloniën', terwijl zijn bestuur zich voortaan uitstrekte tot de eilanden St. Eustatius, Saba en St. Martin (Nederlands gedeelte) (64). Het *Reglement op het Beleid der Regering in de kolonie Curaçao en onderhorigheden* kwam tot stand in 1848.

2.2 Aruba: liberalisering en verzet

Nadat in 1816 de Commissie van Overname van het eiland Aruba enige provisionele ingrepen in de bestuurssituatie trof, werd de bestuurlijke organisatie van Aruba definitief vastgelegd in het *Reglement van Administratie en Bestuur* van 1824. Het was de uitkomst van een discussie tussen de behoudende elite van Curaçao onder

---

64 Gouverneur-generaal Elias hief de eenheidskolonie zelfs twee weken voor de voorgeschreven datum op. NA, MvK inv. nr. 335 Pb. 1845 no. 5.

leiding van Kikkert en de liberale Haagse minister van Koloniën, waarbij de keuze ging tussen voortgezette gouvernementsexploitatie of het doorzetten van de liberalisering van vestiging, handel en veeteelt.

Kikkert had als eerste taak om te zorgen voor een sluitende koloniale begroting en zocht naar mogelijkheden om de kosten voor Aruba en Bonaire te verminderen en de opbrengsten te vergroten. Het Regeringsreglement van 1815 schreef voor dat op Bonaire en Aruba de maïsteelt, de houtkap, het kalkbranden, de zoutwinning en de veeteelt moesten worden ontwikkeld (65). Op 5 maart 1816, daags na zijn aankomst op Curaçao, benoemde Kikkert een Commissie van Overname die de situatie op Aruba moest onderzoeken en aanbevelingen diende te formuleren voor de verbetering van het bestuur en de exploitatie. De Commissie bezocht Aruba op 11 maart 1816. De Engelse commandeur luitenant James Cantfort maakte plaats voor luitenant Lodewijk Boyé.

De rapporteurs troffen als meest recente richtlijnen de bestuursinstructie voor commandeur Van der Biest uit 1792 aan. Deze schreef voor dat de commandeur bijstand kreeg van een vicecommandeur, een Kapitein der Indianen en eventueel een Luitenant en ruiters. De Commissie adviseerde een administrateur te benoemen die voor de belastinginning moest zorgdragen.

De rapporteurs ontraadden de overheid om de ezelteelt opnieuw ter hand te nemen vanwege de schade die deze beesten aan de weiden en het overige vee toebrachten en omdat het vangloon hoger was dan de te verwachten opbrengsten. Indien de overheid de ezelteelt toch hervatte, dan was het raadzaam om de teelt van geiten, schapen en rundvee aan de inwoners over te laten. De Commissie suggereerde de zoutpannen vanwege het gebrek aan landsslaven niet te exploiteren, maar te verhuren. Wegens de geringe begroeiing kwam Aruba niet voor houtkap in aanmerking. De verbouw van katoen, suikerriet en cochenille raadde zij af. Inkomsten uit de verhuur van de zoutpannen en belastingheffing op landbouw en veeteelt moesten de kosten van het eilandbestuur dekken (66).

De Raad van Politie onderschreef het belang van de koloniale inkomsten en liet die prevaleren boven bestuurlijke vernieuwing. Benutting van de economische bronnen door particuliere kolonisten kwam in zicht. In navolging van de rapporteurs, keerde de Raad zich tegen de landsezelteelt, maar wel wilde men exploitatie van de zoutpannen in eigen hand houden. De particuliere veeteelt kon inderdaad worden belast. Het gouvernement zou ‘zoo veel mogelijk voordeel trekken van de landbouw, de ezelteelt, de zoutpannen, het kalkbranden en het hout aldaar [...], terwijl de vrije teelt van vee en andere soorten van dieren aan de ingezetenen van dat eiland tegen betaling van zekere belasting zou kunnen worden toegestaan.’

De instructie voor de commandeur van 24 september 1816 weerspiegelde het voorgenomen beleid (67). De exploitatie van de hout- en zoutvoorraden en de ezelteelt waren ‘alleenrecht voor den lande’. Het houden van andere veesoorten kon worden geprivatiseerd. Vooral de geitenteelt zou meer opbrengen indien vrijgegeven en belast. De commandeur moest erop toezien ‘dat door niemand eenige andere gronden, dan die reeds ingesloten waren, omheind, of beplant werden, zonder consent van den Gouverneur-generaal en ook dat niemand zonder zoodanig consent, eenig nieuw huis opmaakte of bouwde’. Om de handel van Curaçao te beschermen, was

65 In Bordewijk, 1911, p. 174; MvK inv. nr. 3603 Reglement op beleid etc. 14 sept. 1814.

66 De Hullu, 1923; Hartog, 1980, pp. 126-130.

67 CHA, OD 1-22 Rapport Gravenhorst 1893. Voor de volledige instructie zie NA, MvK. inv. nr. 3740 en MvK inv. nr. 3741 Jaarlijks Verslag 1816, 12-6-1817.

Aruba's handelsvrijheid ingeperkt. Handel met de vaste wal diende via Curaçao te geschieden.

De verhuur van de zoutpannen vond geen doorgang. December 1816 schreef Kikkert het Departement van Koophandel en Koloniën dat hij geen huurder kon vinden en hij stelde voor om de exploitatie zelf ter hand nemen. De houtkap en het kalkbranden verdienden nader onderzoek. Kikkert stuurde kapitein Abbring in juni 1817 naar Aruba. Die adviseerde de verwaarloosde zoutpannen te herstellen en van overheidswege te exploiteren. Volgens Abbring waren de bossen op Aruba 'zeer uitgestrekt', vooral rond de Paardenbaai, maar het hout was er te kort van stuk. Hij was voor herbeplanting en het aanleggen van kalkovens. Kikkert steunde het voorstel (68).

Ondertussen vond in Nederland een koerswijziging plaats. Op 19 november 1818 informeerde minister Falck waarom de handel, teelt van ezels en ander vee, de zoutwinning en het kalkbranden op Aruba en Bonaire afwisselend in overheids- en particuliere handen werden gesteld en waarom er geen vrije vestiging op beide eilanden was toegestaan. De toelichting op zijn vragen was veelzeggend:

> *dat het eenig doel der bovenvermelde vragen was, ten opzichte dier eilanden <u>een meer liberaal stelsel</u> [onderstreping, L.A.] te volgen, dan tot dusver was geschied, en alzoo de inwoners daarvan dezelfde vrijheden te verleenen, als die, waarop ingezeten eener andere kolonie aanspraak kon maken, zoodanig nochthans, dat die twee eilanden voor zover het politiek, financieel en commercieel bestuur betreft, aan Curaçao onder hoorig zouden moeten blijven* (69).

Aansluitend gebood hij Kikkert voorstellen te doen voor reglementen en instructies voor de commandeurs van de eilanden die deze liberale bedoelingen reflecteerden. De Raad van Politie sprak zich echter uit tegen wijziging van het bestaande stelsel. Vooral het vrijgeven van de handel viel slecht. De Raad stelde: 'dat Bonaire daarvoor niet in aanmerking kwam door zijn ongunstige ligging, en van den vrijen handel voor Aruba, dat reeds smokkelhandel op de Spaansche kust dreef, werd algemeen de doodsteek voor den Curaçaoschen handel verwacht'. Kikkert hield vast aan het voorstel van zijn Raad en gaf geen gehoor aan het verzoek tot het opstellen van nieuwe, meer liberale reglementen (70). Hij overleed korte tijd later, op 18 december 1819.

Kikkerts plotselinge overlijden maakte een eind aan het Haags-Curaçaose geschil. Onder opvolger Cantz'laar lagen de kaarten anders. Deze wierp zich niet op als woordvoerder van de Curaçaose handelsklasse en hij wilde Aruba als vee-eiland behouden door er een particuliere 'stapelplaats van Bestialen' voor de handel op Santo Domingo en Jamaica te vestigen. De terugtreding van het gouvernement zou ruimte scheppen voor de particuliere veeteelt en de overheid kon inkomsten genereren uit de in- en uitgaande rechten van de veehandel (Hartog, 1980, p.134). Ondertussen ging het dankzij de oorlogsactiviteiten op het vasteland in 1821-1823 tijdelijk wat beter met de Curaçaose handel. En ook met die van Aruba. Het Jaarlijkse Verslag over 1822 vormde mogelijk een pleidooi voor een liberaler beleid.

---

68 ANA, ASF Rapport Abbring 1817; CHA, OD 1-22 Rapport Gravenhorst: 1893; NA, MvK inv. nr. 3740. Ook NA, OAC1; inv. nr. 353 no.70 Brief Kikkert aan Staatsraad Directeur Generaal van het Departement van Koophandel en Koloniën 12-6-1817. Afgedrukt in M. Coomans-Eustatia, H.E. Coomans en T. van der Lee (red.), 1998, pp. 163-166.

69 CHA, OD 1-22 Rapport Gravenhorst 1893.

70 NA, MvK inv. nr. 3746 2-10-1819.

> *De eilanden Bonaire en Aruba hebben rijkelijk voordeel aan de koloniale kas aangebracht; ... het laatst gemelde hoofdzakelijk wegens den handel die van hier over hetzelve op den vaste kust gevoerd wordt; en ook door de inkomende en uitgaande regten aldaar betaald. Dat eiland neemt ongemerkt in welvaart en beschaving toe en de toestand deszelven is, naar tijdsomstandigheden, tamelijk gunstig* (71).

In 1823 werd de discussie over de benutting van Aruba en Bonaire beslecht met de vaststelling van Reglementen van Administratie en Bestuur voor beide eilanden. Bonaire bleef een gouvernementsplantage waar (tot 1863) gouvernementsslaven werden ingezet in de houtkap, zoutwinning en ezelteelt. Het *Reglement van Administratie en Bestuur* bevestigde de openstelling van Aruba voor kolonisatie.

Toen de Benedenwindse handel na de verdrijving van de Spanjaarden uit Zuid-Amerika inzakte, werd het bezit van de kolonie voor Nederland al snel dermate oninteressant dat verkoop aan Engeland werd overwogen. Cantz'laar was daar tegen. De ontdekking van goud in het voorjaar van 1824 stemde tot optimisme. Na zijn bezoek aan de Arubaanse goudvelden in augustus 1824 schreef hij in het diepste geheim:

> *Dewijl ik vernomen heb dat er tusschen Zijne Majesteit en het Britsche Gouvernement eene onderhandeling zoude plaatshebben nopens den afstand van Curaçao en onderhoorige Eilanden aan Groot-Brittanje, zal ik voorzigtigheids halve over de verEnigde Staten van Noord-America en door andere kanalen trachten om Zijner Majesteits Ambassadeur in London met de voormelde gedane ontdekking op Aruba bekend te maken, ten einde de voormelde Heer Ambassadeur, daarvan niet onkundig moge blijven, bij aldien door eenig ongelukkig toeval niet spoedig genoeg of in het geheel niet behouden mogt aankomen en Zijne Excellentie daardoor vanwege zijne Majesteit die meededeeling niet zoude mogen verkrijgen welke aan Hoogstdezelve zouden kunnen behagen te doen; mij vleiende dat deze voorzorge van mijne zijde in het belang van het Rijk bij Uwe Excellentie niet onaangenaam zal zijn* (72).

Cantz'laar oordeelde dat het Arubaanse goud reden was om de eilanden te behouden. Nederland ontkende overigens het bestaan van verkoopplannen.

2.3 Het Reglement van Administratie en Bestuur

Het *Reglement van Administratie en Bestuur* van 1824 (Pb. 1823 no.67) legde de bestuurswijze voor de Arubaanse kolonistensamenleving vast. De trias politica werd geïntroduceerd, zij het in kleine stappen. Persoonsgebonden commandeursinstructies maakten plaats voor reguliere wetgeving en vaststaande reglementen. Bossers (1997b, p. 141) spreekt van de overgang van ambtelijk naar bestuurlijk commandeurschap. De commandeur (na 1848: gezaghebber) bleef de belangrijkste bestuurder op het eiland. Een commandeur was doorgaans Europese Nederlander of lid van koloniale bestuursgeslachten zoals De Veer en Beaujon. Gegoede burgers vervulden zogenoemde honerefieke posities in het eilandbestuur. Dit waren doorgaans leden van loyale bestuursfamilies uit het WIC-tijdperk (zoals Croes, Van der Biest) kolonisten

---

71 NA, OAC1 inv. nr. 354 Jaarlijks Verslag 1822 (1-4-1823).

72 NA, MvK inv. nr. 3758 Brief Gouverneur aan MvK 26-7-1824; Renkema, 2009, p. 118.

die zich na de opheffing van de WIC op het eiland hadden gevestigd (Capriles, Eman, Oduber, Bazin) en hun nageslacht (73).

De uitvoerende macht werd gereorganiseerd. De functies van Kapitein en Luitenant der Indianen en ruiter vervielen. Aruba werd in zes districten verdeeld, waarover vier districtsmeesters werden aangesteld. Oranjestad bestond uit een oostelijk en een westelijk deel, die ieder een wijkmeester kregen. Districts- en wijkmeesters maakten gouvernementsmededelingen bekend en waren verantwoordelijk voor de naleving van de arbeids- en de schuttersplicht. Districtsmeesters konden wetsovertreders aanbrengen, eventueel met hulp van de inwoners uit hun district (Pb. 1824 no.64; 86).

Al in 1816 was er een armenkas, waarover twee vooraanstaande burgers de administratie voerden (74). Nieuwe organen zagen het licht. Ook daarin namen gegoede burgers zitting, meestal onder voorzitterschap van de commandeur. De schoolcommissie bestond uit de commandeur en twee burgerleden. De Wees- en Onbeheerde Boedelkamer beheerde erfenissen van minderjarige wezen tot zij in staat waren zelf hun bezit te beheren. De kamer had voogdijbevoegdheden en beheerde boedels waarvan de eigendomsrechten onduidelijk waren. Het functioneerde ook als spaar- en leenbank (75). Een reglement voor de schutterij verplichtte mannen tussen de 18 en 50 jaar om wacht te lopen bij Fort Zoutman en bij ongeregeldheden de eilandverdediging op zich te nemen. De schuttersplicht werd nauwelijks nagekomen en in 1840 en 1842 mislukten pogingen om de schutterij opnieuw tot leven te wekken (76).

Het Reglement bepaalde dat een Vredegerecht belast zou worden met taken van uitvoerend bestuur, rechtspraak en wetgeving. Nog in 1824 werden de artikelen uit het RAB voor het Vredegerecht uitgewerkt (Pb. 1824 no. 86) (77). Het Vredegerecht bestond uit de commandeur, die voorzitter was, en twee op zijn voorstel benoemde ingezetenen die de titel magistraat kregen. Zij werden geselecteerd uit de meest vooraanstaande en vooral gezagsgetrouwe ingezetenen. Kandidaat-magistraten mochten hun benoeming niet weigeren. Een schrijver, die tevens dienst deed als deurwaarder, assisteerde het gerecht (Pb. 1824 no.81 art. 1; Pb. 1824 no.86 art. 27).

---

73 Weigering van het aannemen van deze onbezoldigde functies kon resulteren in intrekking van de verblijfvergunning.

74 In tegenstelling tot Curaçao werd geen armenkas per geloofsgemeenschap opgericht.

75 De kamer werd in 1869 opgeheven toen de Spaar- en Beleenbank tot stand kwam.

76 NA, OAC2 inv. nr. 115 12-5-1840; inv. nr. 117 13-6-1842.

77 Voges, 1982; Bossers, 1997a; Van Aller, 1994, pp. 92-94. In de voorafgaande 180 jaar hadden de commandeurs rechtsprekende functies, maar deze waren conciliair van aard. Dit was vastgelegd in persoonlijke instructies. Artikel 13 tot en met 18 van de Instructie van commandeur Samuel Van den Broek uit 1806 bepaalden dat de commandeur ‘naar exigentie van zaaken’ straffen kon opleggen (veroordelen en uitvoeren) bij overtredingen bij het niet nakomen van de arbeidsplicht (de oude herendiensten), illegaal snijden en verkopen van gras, kappen van hout of vestiging dan wel verblijf op het eiland. Alle maatregelen die de landsveeteelt op het eiland moesten beschermen. De rechtsgang voor de overtredingen werd in de instructie niet aangeven. Artikel 19 tot en met 23 bepaalden dat de commandeur conflicten diende te voorkomen en te bemiddelen. Indien dat niet lukte kon de commandeur samen met de vicecommandeur en de Kapitein der Indianen over geschillen beslissen, maar mochten er bezwaren tegen deze besluiten vallen of indien er sprake was van ‘eenige misdaad bij de wet strafbaar, of aan eenig zwaar misdrijf of ongeregeldheid of verregaande buitenspoorigheid’, dan kon de persoon worden gearresteerd om naar Curaçao te worden verzonden (Bossers, 1997b, pp.143-144).

Bij ziekte of overlijden van de commandeur namen de magistraten zijn functie waar. Na het overlijden van commandeur Simon Plats in 1827 voerden zodoende Aruba's eerste magistraten, godsdienstonderwijzer Klaas van Eekhout en handelaar J.H.G. Eman tijdelijk het bestuur. In 1837 nam magistraat Lourens Croes het bestuur over na de dood van commandeur Gravenhorst (78).

Het Vredegerecht beschikte over uitvoerende, rechtsprekende en wetgevende taken. De uitvoerende taken van het Vredegerecht leken op die van het gemeentebestuur van Curaçao tussen 1828 en 1833 (RAB art. 28-30). Magistraten hielpen de commandeur bij de dagelijkse uitvoerende taken. Het gerecht hield toezicht op de openbare wegen en was belast met het verlijden van hypotheekakten en het transporteren van onroerend goed. Voor het voltrekken van huwelijken was de aanwezigheid van één magistraat vereist; bij afwezigheid van de commandeur was hun beider presentie verplicht.

Het Vredegerecht had beperkte wetgevende bevoegdheden, namelijk tot het vaststellen van zogenaamde plaatselijke keuren en het doen van voorstellen aan het bestuur op Curaçao. De rol van de magistraten was louter adviserend. Het wetgevende overleg is nauwelijks gedocumenteerd. Vermoedelijk werden adviezen van de magistraten alleen mondeling ingewonnen. Lokale wetgeving kon beginnen bij het overleg met de magistraten. Zo maakte het gerecht op 7 februari 1827 een einde aan de 'disorder' rond de verkoop van levensmiddelen door in overleg met de magistraten een vaste broodprijs te bepalen. Dezelfde dag besloot commandeur Plats na 'deliberatie' met de magistraten belasting te heffen op het organiseren van tamboefeesten (79). De Koloniale Raad op Curaçao stelde in 1842 vast dat drankwinkels tot 22.00 uur geopend mochten zijn. Dit gebeurde formeel op voordracht van de commandeur en 'na gemeen overleg met het Vredegerecht' (80).

De inbreng van de magistraten viel niet altijd in goede aarde. In 1841 oordeelde commandeur Jarman dat zij zich onvoldoende inspanden om de problemen van de op dat moment lege armenkas op te lossen (81). In de jaren die volgden verzandde Jarman in een eindeloze reeks conflicten met zijn magistraten. Het Vredegerecht was niet in staat om belangrijke kwesties, bijvoorbeeld over het schutten van vee op te lossen. Deze kwestie komt ter sprake in het volgende hoofdstuk.

Het Vredegerecht was bevoegd tot het spreken van recht in niet-criminele zaken en het beslissen in geldelijke geschillen met een maximumbedrag van 90 peso's (circa fl. 180,–). De zwaarste straffen die het kon opleggen waren boetes tot 100 peso's of gevangenisstraffen van veertien dagen. Voor zwaardere misdrijven en het hoger beroep was men aangewezen op de Raad van Civiele en Criminele Justitie op Curaçao. Bestraften konden zich via een beroepsrecht tot de gouverneur wenden. Naast de civiele bevoegdheden beschikte het gerecht over mogelijkheden tot correctioneel judicieel optreden. De commandeur bezat ook rechterlijke machten buiten het Vredegerecht om. Hij kon ordeverstoorders twee dagen gevangen zetten en eventueel naar Curaçao doorsturen (RAB art. 39). In 1830 vormden frequente schendingen van het verbod op het betreden van de goudvelden aanleiding voor het voorstel gedaan om ook zwaardere overtredingen door het Vredegerecht te laten

---

78 NA, OAC2 inv. nr. 112 29-11-1837.
79 CHA, Koloniaal Archief inv. nr. 2039 Brievenboek 1827-1831 7-2-1827.
80 NA, MvK inv. nr. 332 Pb. 1842 no. 13 Houdende bepalingen van het uur tot het welk de drankwinkels op het eiland Aruba mogen open blijven. 14/15-12-1842.
81 NA, OAC2 inv. nr. 116 4-10-1841.

behandelen of een reizende krijgsraad in het leven te roepen, maar daarvan kwam niets terecht (82).

De notulen van de rechtszaken voor het Vredegerecht zijn vrijwel compleet bewaard gebleven. Zaken hadden betrekking op (huiselijk) geweld, diefstal, belediging en verstoring van de openbare orde. Zo veel mogelijk trachtte het gerecht geschillen tussen ingezetenen door bemiddeling (comparatie) op te lossen. Na de instelling van het verbod tot het betreden van goudvelden in 1829-1833 veroordeelde het Vredegerecht een groot aantal overtreders. In 1838 legde burger Willem Wever na een echtelijke ruzie een groot deel van Oranjestad in de as, waarna het Vredegerecht meewerkte aan zijn verwijdering van het eiland (83).

Vonnissen werden vrijwel zonder uitzondering unaniem geveld en straffen eensluidend opgelegd. Meningsverschillen tussen de voorzitter en de magistraten kwamen zelden voor of bleven discreet buiten de boeken. Een uitzondering was de rechtszaak tegen een slavin uit 1848. Zij werd door haar eigenaresse beschuldigd van lichamelijk geweld tijdens een huiselijke ruzie. Een van de magistraten bracht voor dat de aanklaagster geen getuigen kon aandragen. De voorzitter-commandeur wierp tegen dat bij zaken tegen slaven geen ooggetuigen nodig waren en dat het woord van de eigenaar voldeed. De slavin werd veroordeeld tot twee maanden gevangenisstraf, binnen het Arubaanse slavernijregime een uitzonderlijk hoge straf (84).

Het nut van een driekoppig rechterschap kan in twijfel worden getrokken, getuige de grote unanimiteit bij de vonnissen. De kwaliteit van de rechtspraak was betwistbaar omdat sprake was van lekenrechtspraak. Magistraten waren niet juridisch onderlegd. De scheiding der machten was in het geding omdat de commandeur voorzitter van het gerecht was en tevens optrad als hoofd van het openbaar ministerie, hoewel deze functie formeel niet bestond. Het rechtsorgaan kreeg veel kritiek te verduren.

De wetgevende autonomie van het Vredegerecht was beperkt omdat het geen budgetrecht had. De kortstondige welvaart die Aruba in de eerste helft van de jaren 1820 kende, resulteerde in plannen om Aruba meer financiële autonomie te verlenen. Het eiland genereerde tot 1824 inkomsten voor de koloniale kas, maar toen de welvaart afnam en Aruba een lastpost werd, suggereerde directeur Rammelman Elsevier dat uitgaven op Aruba ‘uit eigene middelen zoude behooren bekostigd te worden alles volgens vaste bepalingen’. In 1828 stemden de uitgaven en inkomsten voor het eiland met elkaar overeen, namelijk fl. 5580,34. De kosten en baten van de goudwinning waren daarbij niet inbegrepen (85). Het jaarlijkse verslag over 1829 pleitte voor financiële zelfstandigheid mits een einde kwam aan de belemmeringen die waren ingevoerd om de handel van Curaçao te beschermen.

> *Betrekkelijk tot de financiële aangelegenheid zoude het systema dat iedere kolonie zichzelve onderhoude moet, op Aruba ook behooren toepasselijk gemaakt te worden, voor zoo ver alleen het huishoudelijke van hetzelve aangaat, om dat het billijk is dat iedere gemeente hare eigene lasten draagt. In dat geval zoude dat eiland in de mogelijkheid moeten gesteld worden om de middelen ter bestrijding van die lasten te vinden; en de bepalingen die op den handel met dat eiland bestaan, ter begunstiging van den handel van Curaçao,*

---

82 CHA, JV 1830; Alofs, 2006a

83 NA, OAC2 inv. nr. 1270 Notulen van het Vredegerecht 1838-1844, 12-9-1838.

84 CHA, Koloniaal Archief inv. nr. 430 Vredegeregt Notulen 1846-1857 not. 14-6-1848.

85 NA, OAC1 inv. nr. 362 Staat Rekening van het Eiland over het jaar 1828.

> *zouden moeten opgeheven worden, onverminderd anderen daarentegen te maken waarbij de handel en scheepvaart van Curaçao eenige voorregten boven die van vreemden zouden genieten.* (CHA, Jaarlijks Verslag 1829)

Zover zou het niet komen. Aruba stond aan de vooravond van een lange periode van negatieve saldi. Tussen 1830 en 1844 liep het tekort op tot fl. 48.368,12 ½ (86). Van Rammelman Elseviers budgetvoorstel werd dan ook niets meer vernomen.

Besluit: functionele scheiding, institutionele hereniging

Na 1816 werd Aruba opgenomen in het koloniaal stelsel. Hoewel op Curaçao Kikkerts Raad van Politie zich keerde tegen liberalisering van het beleid ten aanzien van Aruba legde het RAB nieuwe vrijheden en restricties van de Arubaanse bevolking vast. De invoering van het burgerrecht in 1831 leidde ertoe dat de juridische verschillen tussen de verschillende bevolkingsgroepen, de slaven uitgezonderd, verdwenen. De onder de West-Indische Compagnie geknechte indiaanse bondgenoten werden burger.

Aruba's positie binnen de kolonie werd opnieuw bepaald. Het *Reglement van Administratie en Bestuur* bepaalde dat de commandeur de spil was van het eilandelijk bestuur. Hij was verantwoording schuldig aan de gouverneur, gaf leiding aan de wijk- en districtsmeesters en domineerde in alle lokale bestuursorganen, van schoolcommissie tot schutterij; van armenkas tot Vredegerecht. Het Vredegerecht onderscheidde wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende taken. Rechtspraak geschiedde door leken onder leiding van de commandeur; de wetgevende bevoegdheden waren gering en budgetrecht ontbrak. Door de deelname van de burgerij geldt het Vredegerecht als voorloper van de moderne volksvertegenwoordiging, maar het democratische gehalte was gering omdat de magistraten zorgvuldig werden geselecteerd onder de meest gezagsgetrouwe leden van de gegoede burgerij. De machtenscheiding werd ongedaan gemaakt door het feit dat één bestuursorgaan alle drie poten van de Trias Politica bestreek. Een scheiding: wel van tafel, maar niet van bed en steeds weer bevond de commandeur zich aan het hoofdeinde. Het *Reglement van Administratie en Bestuur* bevestigde de onderhorige positie die Aruba innam in het koloniale stelsel. De bestuurlijke reorganisaties van 1828, 1833 en 1845 hadden daarop weinig invloed.

---

86 ANA, Brieven van de gouverneur 30-10-1845.

Hoofdstuk 3 Aruba en het Regeringsreglement van 1848

> *om Vrienden met de Arubianen te zijn, kan men, geen behoorlijk dienaar van het Gouvernement wezen.*
> Bron: ANA, brief Gezaghebber Jarman aan gouverneur Van Lansberge, 20 mei 1858 (87)

Op 1 augustus 1845 kwam een einde aan de vereniging van de koloniën Suriname, Benedenwinden en Bovenwinden. Het experiment om de economiën van Suriname en Curaçao elkaar te laten bevorderen was mislukt. Besparingen op de bestuurskosten waren uitgebleven. De noodzaak tot subsidiëring van de kolonie bleef bestaan en de contacten tussen de deelkoloniën waren kunstmatig en gespannen. De zeventien jaar eerder gevormde eenheidskolonie viel uiteen (88).

Paramaribo en Willemstad hadden een uiteenlopende kijk op de nieuw te creëren verhoudingen. Gouverneur-generaal Elias bepleitte vanuit Paramaribo een directe band van Sint Maarten en Sint Eustatius met Nederland. Elias was voorstander van de aanhoudende vereniging van Suriname en de resterende vier eilanden. In Willemstad opteerde Van Raders voor een directe band van de kolonie Curaçao met Nederland en hij kreeg zijn zin. Het kwam tot een tweedeling van de kolonie, waarbij de Boven- en de Benedenwindse deelkoloniën voor het eerst tot één geheel werden samengevoegd. Suriname en Curaçao bleven justitieel nog verbonden omdat het gerechtshof te Paramaribo (tot 1865) de hogere beroepsinstantie voor de Antilliaanse rechtspraak was (89). Van Raders volgde Elias op, niet als gouverneur-generaal van de eenheidskolonie, maar van de afzonderlijke kolonie Suriname. Rutger H. Esser nam Van Raders' plaats in als gouverneur te Willemstad.

In 1848 – in Nederland het jaar van Thorbecke – kwam op Aruba een Adviserende Commissie tot stand, een bescheiden wetgevend college. Een nieuwe stap in de scheiding van de machten, maar geen doorbraak in termen van burgerlijk medebestuur.

3.1 Kroon en kolonie II

> *Er had voorts eene groote versterking plaats van het autocratisch beginsel, vermits de Koloniale Raden slechts eene adviseerende bevoegdheid kregen en de gemeentebesturen weer verdwenen.*
> Bordewijk in *Encyclopaedie van Nederlands West-Indië* (1981, p. 129)

Het *Reglement op het beleid der Regeering in de kolonie Curaçao en onderhoorigheden* uit 1848 regelde het bestuur van de nieuwe kolonie. De Europese staatsinrichting was uitgangspunt van de bestuurlijke inrichting, maar met de beperkingen van het koloniale stelsel. De uitvoerende macht domineerde de wetgevende en rechtsprekende macht. De kolonie Curaçao kende, net als Suriname, geen vertegenwoordigend lichaam. Op Curaçao zetelde een gouverneur. De Koloniale Raden hadden slechts een adviserende stem en geen controlerende functie. Vergaderingen van de Raad waren besloten en notulen werden er nauwelijks bijgehouden. Doorgaans werden alleen de besluiten op schrift gesteld. De Koloniale

---

87 ANA, Brievenboek 20-5-1858.

88 Bordewijk, 1911, pp.59-62; Goslinga, 1990, p. 314; Van Aller, 1994, pp. 94-100. Een eeuw later, in 1946, staken nieuwe gedachten omtrent de vorming van een Nederlands Caraïbische eenheidskolonie opnieuw de kop op. Voorstellen in die richting door de commissie Van Helsdingen (1946) haalden het niet.

89 Bordewijk, 1911, p. 64; Kasteel, 1956, p.14; Fliek, 1969; Van Aller, 1994, p. 102.

Raad bestond uit zeven leden: de gouverneur, twee ambtelijke leden en vier door de koning benoemde burgers. Stemrecht voor de (gegoede) bevolking bleef dus uit. De kolonie kon een eigen begroting opstellen, maar had geen budgetrecht omdat de begroting via het Ministerie van Koloniën door de koning moest worden goedgekeurd. De gouverneur kwam versterkt uit de bestuurlijke hervorming tevoorschijn. Hij verkreeg het recht om onder dringende omstandigheden, waarin geen gelegenheid bestond om Den Haag te raadplegen, naar eigen inzicht maatregelen te treffen en mocht daarbij de Koloniale Raad passeren (Bordewijk, 1911, pp. 63-70, 253; Van Soest, 1981, pp. 64-68). Deze bepaling trok tot aan de Tweede Wereldoorlog een zware wissel op de relatie tussen de vertegenwoordiger van de Kroon en de burgervertegenwoordigers van de kolonie. Bij uitzondering lieten gouverneurs zich veel gelegen liggen aan de mening van de Koloniale Raad. Van Soest (1981, pp. 65-66) noemt Esser (1845-1848) en I.J. Rammelman Elsevier (1848-1854) als bewindslieden die de mening van de Koloniale Raad tenminste meewogen in hun besluiten.

Nog voor de inwerkingtreding van het nieuwe Regeringsreglement tekenden twee (oud-)leden van de Koloniale Raad, H. van der Meulen en J. Schotborg Mzn. bezwaar aan tegen het uitblijven van versterking van de Koloniale Raad. Zij protesteerden dat de wetgevende macht uitsluitend aan de uitvoerende macht was toevertrouwd; dat de Koloniale Raad slechts een adviserende en geen wetgevende bevoegdheid verkreeg. De Koning stelde in een uitgebreide reactie dat hij de bedenkingen van de schrijvers ‘niet ongegrond oordeelde’ en meende dat de bestuurlijke ontwikkelingen in de kolonie reden gaven tot meer bestuursdeelname van de bevolking. Ook de minister adviseerde de invloed van de ingezetenen via de Koloniale Raad te versterken. De koning moest het bestuur over de koloniën echter afstaan aan de Staten-Generaal en de minister van Koloniën. Hij was daarom niet in staat om wijzigingen in het Regeringsreglement door te zetten (Renkema, 1983b, 2009. pp. 15-16).

Kort na de invoering van het Regeringsreglement werd de nieuwe Grondwet van kracht die Nederland tot een parlementaire monarchie maakte. De Grondwet sprak nog steeds van koloniën en *bezittingen van* het rijk. Da Costa Gomez (1935, p. 38) en Buiskool (1937, p. 10) constateren dat nog altijd sprake was van een bezits- en niet van een rechtsverhouding. Hoewel de koloniale artikelen in de Grondwet nog onder het hoofdstuk Van de macht des konings vielen, kwam het koloniaal beleid niet langer per Koninklijk Besluit, maar per wet tot stand. Koloniale wetgeving stond formeel onder toezicht van de koning en ook moest hij de koloniale begroting goedkeuren, maar in werkelijkheid namen de minister en het Ministerie van Koloniën het bestuur over. Het feit dat ministers van Koloniën deze post vaak maar korte tijd vervulden, droeg niet bij aan de continuïteit en slagvaardigheid van het koloniaal beleid (Encyclopaedie, 1981, pp. 472-474; Furnivall, 1976, p.262) (90). De invoering van de Grondwetswijziging van 1848 maakte een wijziging van het afgekondigde Regeringsreglement noodzakelijk. Voortaan kwamen koloniale regeringsreglementen niet langer per Koninklijk Besluit, maar per wet, dus door de Staten-Generaal tot stand. Onder Haagse politici bestond maar weinig belangstelling voor het beleid ten aanzien van de West en een invloedrijke koloniale lobby die het beleid voor Suriname

90 Bordewijk, 1911, pp. 3, 51-52, 57-66; Da Costa Gomez, 1935, p. 36; Buiskool, 1937, 9-11; Kunst, 1981, pp. 243-244; Van Aller, 1994, pp. 102, 107; Van Soest, 1981, pp. 23, 34-36; Sjiem Fat, 1986, pp. 17-18.

en de kolonie Curaçao onder de aandacht bracht ontbrak (91). Omdat eerst de afschaffing van de slavernij moest worden geregeld, kwam het nieuwe Regeringsreglement pas in 1865 tot stand.

3.2 De Adviserende Commissie

De dubbele bestuurslaag binnen de kolonie Curaçao en onderhorigheden bleef intact. De eilanden buiten Curaçao kregen in 1845 het stempel ‘onderhorigheid’. De titel commandeur maakte plaats voor die van gezaghebber. Het Regeringsreglement bepaalde dat gezaghebbers de onderhorige eilanden bestuurden. Zij werden door de koning benoemd. De Arubaanse gezaghebber kreeg steun van de Adviserende Commissie, die als wetgevend orgaan gold en het Vredegerecht, dat voortaan nog slechts rechtsprekende en notariële functies had. De Adviserende Commissie bestond uit de gezaghebber en twee voorname burgers. Zij werden op voordracht van de gezaghebber en onder goedkeuring van de koning voor drie jaar benoemd (Alofs, 2006a, 2006b).

De taken van de Adviserende Commissie waren vastgelegd in de tweede titel van het Regeringsreglement (Pb. 1848 no. 276; Bordewijk, 1911, p.67; Kunst, 1981, p. 248). De gezaghebber riep de Raad bijeen indien de plaatselijke belangen dat vorderden (art. 32); de leden waren verplicht om de gezaghebber desgevraagd schriftelijk te adviseren (art. 33). Ook moest de gezaghebber de Commissie horen voor hij plaatselijke keuren bij de gouverneur mocht voorstellen (art. 34). Bij het onverwacht openvallen van het ambt van gezaghebber zou de in leeftijd oudste van de Commissieleden in zijn plaats treden (en niet het langst zittende lid van het Vredegerecht, zoals voorheen) (art. 37). De Adviserende Commissie nam ook de taken van de schoolcommissie over.

Van autonomie of decentralisatie was geen sprake. Gezaghebber en Adviserende Commissie konden geen eigen begroting of wettelijke bepalingen vaststellen en mochten slechts beperkte, huishoudelijke uitgaven doen. De Commissie was weinig democratisch omdat de toch al zorgvuldig geselecteerde burgerleden louter een adviserende stem hadden. Een regeling die hen in staat stelde vergaderingen te beleggen of wetsinitiatieven te ontplooien, was niet opgenomen.

Commandeur Jacobus Jarman bestuurde sinds 1839 het verpauperende Aruba. De handel was stilgevallen, de goudwinning bleek niet winstgevend en de landbouw ging gebukt onder aanhoudende droogte, verouderde landbouwmethodes en een gebrekkige grondpolitiek. Jarman was aanvankelijk een steunpilaar voor de ambitieuze directeur (gouverneur) Van Raders. Jarman zag diens landbouwexperimenten als verkapte wijze van werkverschaffing voor de verarmde kolonisten en niet als motor van de Curaçaose handelsopleving. Na het vertrek van Van Raders raakte Jarman in een isolement. Al in 1845, na het eerste bezoek van de nieuwe gouverneur Esser kreeg Jarman het verwijt dat hij zijn eiland slecht bestuurde en dat hij ‘onvoldoende spaarzaamheid betrachtte’ (92). De tekorten op de eilandbegroting beliepen jaarlijks enkele duizenden guldens.

Er kwamen vaker klachten binnen over Jarmans bestuurlijke kwaliteiten, bijvoorbeeld door de Staatscommissie ter voorbereiding van de afschaffing van de slavernij (Staatscommissie 1856). Daartegenover stond dat Curaçao het onderhorige

91 Het ontbreken van een koloniale lobby bleek uit de politieke stilte rond de afschaffing van de slavernij in de Nederlandse koloniën. Zie Dresher, 1995.

92 ANA, Brieven van de Gouverneur 30-10-1845.

eiland in bestuurlijk opzicht volstrekt verwaarloosde. Jarman stond een klein bestuursapparaat ter beschikking in een vaak vijandige omgeving (93). Jarman werd nimmer uit zijn functie ontheven. Toen hij in 1858 met pensioen ging, werd geen opvolger aangewezen. Jarman bleef in functie tot zijn overlijden, een jaar later (Hartog, 1980, p. 482).

In zijn correspondentie met Curaçao en zijn journalen toont Jarman zich in toenemende mate een geïsoleerde en verbitterde bestuurder, die noch op Curaçao, noch onder de Arubaanse burgerij veel vertrouwen genoot. Tijdens de affaire rond de Venezolaanse pastoor Manuel Romero traden maatschappelijke geschillen op het eiland aan het licht. Romero beijverde zich voor de verspreiding van de katholieke leer en schroomde niet om in ruil voor katholieke armenhulp, verarmde protestantse zieltjes te winnen. Hooglopende conflicten tussen de katholieke en de protestantse gemeenschap waren het gevolg. Ook liet Romero zich vanuit Aruba in met de politieke onrust in zijn vaderland. Daarmee doorkruiste hij het Nederlandse beleid van neutraliteit ten aanzien van de Venezolaanse binnenlandse politiek.

De affaire verlamde de bestuurlijke verhoudingen. Jarman sloot een groot deel van de gegoede bevolking uit van deelname in de Adviserende Commissie en het Vredegerecht. Hij weigerde leden van de familie Oduber voor te dragen omdat ‘die zich van het gouvernement niets aantrokken’. Net als pastoor Romero stoorden zij zich niet aan het Nederlandse neutraliteitsbeleid. Zij betuigden openlijk steun aan Venezolaanse opstandelingen en smokkelden wapens naar het vasteland (94).

Binnen het gezagsgetrouwe deel van de bevolking speelden andere kwesties. Zo waren veel gegadigden verwant aan elkaar waardoor hun benoeming niet was toegestaan. Anderen beheersten het Nederlands onvoldoende. Zelfs indien de vacatures waren vervuld, rezen er problemen. Bijeenkomsten van de Adviserende Commissie gingen niet door wegens afwezigheid of dronkenschap van de leden. Jarman wilde dat David Capriles zijn lidmaatschap van het Vredegerecht opzegde na veelvuldig verzuim, maar deze weigerde, volgens Jarman vanwege de status die Capriles daaraan toeschreef (95).

Door gebrek aan documentatie is maar gedeeltelijk bekend wie lid waren van de Adviserende Commissie. In 1852 waren dat Louis Bazin en Marten Evertsz, beiden recente kolonisten afkomstig uit Frankrijk en Curaçao. Zij waren grootgrondbezitter, cochenilleteler, veeteler, handelaar en slaveneigenaar. De Sefardisch Joodse handelaar David Capriles en B.S. Croes waren vanaf 1855 in functie. Zij namen in 1859 samen het eilandbestuur op zich na het overlijden van Jarman (en dus niet het oudste lid, zoals voorgeschreven). J.H. van der Biest was lid in 1861 en 1863 (96).

Terwijl de werkzaamheden van het Vredegerecht zorgvuldig werden genotuleerd, ontbreken verslagen van de Adviserende Commissie. Schriftelijke adviezen van de burgerleden zijn niet aangetroffen. Wellicht werden de leden slechts mondeling gehoord. Zelfs in de journalen en de correspondentie van gezaghebber en gouverneur komen nauwelijks verwijzingen naar de Adviserende Commissie voor. Waarschijnlijk was de Commissie maar weinig actief.

De financiële tekorten van het eiland droegen ongetwijfeld bij aan het gebrekkige functioneren van de Commissie. In 1846 bedroegen de uitgaven voor Aruba ruim fl. 11.171,–, waartegenover inkomsten stonden van niet meer dan fl.

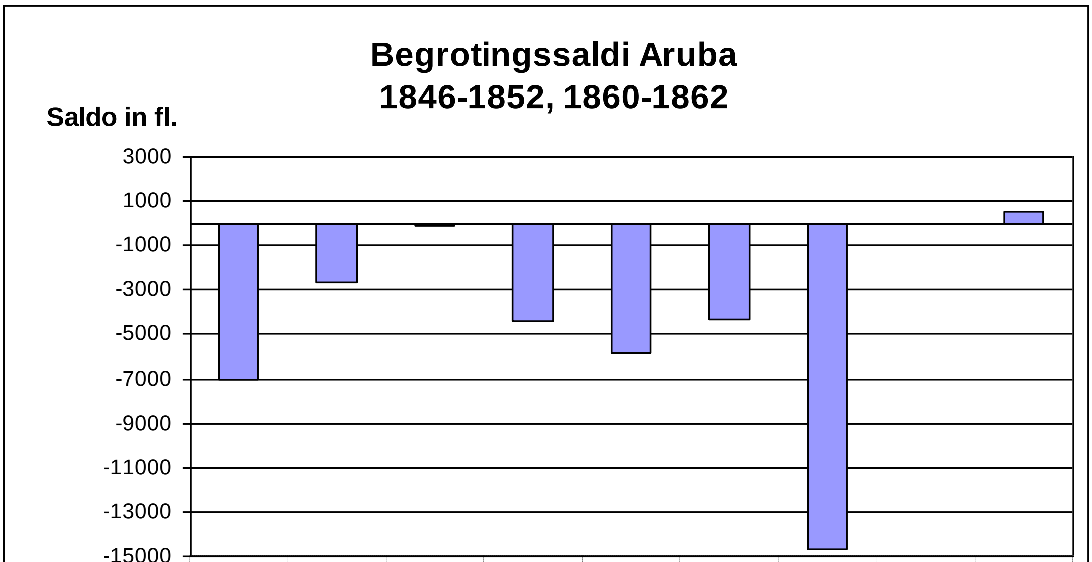
93 ANA, Brievenboek 1-5-1860.

94 ANA, Brievenboek 26-9-1853; 14-10-1853.

95 ANA, Brievenboek 5-9-1850; 6-1-1853; 26-9-1853.

96 CHA, Koloniaal Archief Corr. Gvnr aan Gzh. 1844-1879; inv. nr. 4960 4-11-1852; 16-9-1855; idem inv. nr. 4961 20-1-1863.

4.782, –. Het eiland kostte de de koloniale kas fl. 6.999, –. Door bezuinigingen op de landbouwexperimenten was het tekort in 1848 teruggebracht tot fl. 116,49,5. Naderhand liepen deze weer op totdat gezaghebber De Veer orde op zaken stelde (97).

	1846	1847	1848	1850	1851	1852	1860	1861	1862
Begrotingssaldo (fl.)	-6.999,06	-2.656,76	-116,49	-4.376,85	-5.808,36	-4.304,34	-14.717,03	0,00	570,28

Bron: CHA, Jaarverslagen Aruba; CHA, Kol Archief-Aruba. inv. nr. 3849 Verslag nopens den toestand des eilandse Aruba; Koloniaal Verslag 1861, 1962.

De Commissie kampte met problemen van daadkracht en bevoegdheid; van electorale representativiteit en maatschappelijke erkenning. Uitbreiding van de medische zorg of verbetering van de postverbinding met Curaçao bleef uit, ook nadat de bevolking daar in een petitie aan de gezaghebber om had verzocht. Het gebrek aan daadkracht kwam aan het licht tijdens de weidekwestie. Dit twistpunt tussen arme landbouwers en welgestelde veetelers speelde al in 1839 en kwam gedurende de gehele periode dat het RR van 1848 van kracht was niet tot een oplossing.

Na de inwerkingtreding van het Reglement van Administratie en Bestuur van 1824, was de landsveeteelt grotendeels overgegaan in particuliere handen. In 1839 telde Aruba 178 veetelers. Veertien Arubanen bezaten meer dan honderd geiten en zeventien Arubanen meer dan honderd schapen. De overige veetelers hadden kleinere kuddes (98). Vanaf 1840 bereikten commandeur Jarman klachten van landbouwers. Nog voor zij konden oogsten, vraten loslopende geiten de velden leeg. Men moest kostbare wachters bij de akkers plaatsen, terwijl het vee van de veelal gegoede eigenaren kosteloos rondzwierf. Jarman verzocht Curaçao om maatregelen, maar die kwamen er niet (99). In 1845 bracht overleg met gegoede inwoners annex veetelers

97 CHA, Jaarlijkse Verslagen. Het Jaarlijks Verslag over 1847 stelde: ‘De uitgaven voor Aruba in 1847, na aftrek van de opbrengsten en alle onkosten, hebben bedragen de som van f 2.656,76. Dat is f 4.342,30 1/2, minder dan zulks over 1846 gekost heeft’.
98 NA, OAC2 inv. nr. 114 1-2-1839. Er waren slechts zes personen ‘gepriviligeerd’ tot het houden van vee. In totaal waren er 6794 schapen en 5541 geiten op het eiland.
99 NA, OAC2 inv. nr. 116 15-1-1840.

evenmin een oplossing. Een voorstel om een herdersplicht in te voeren haalde het niet. Volgens Jarman wilde de veetelers niet voor de extra kosten opdraaien (100).

In 1845 stuurde Jarman het aan op invoering van een herders- en schutplicht voor de veetelers. Overdag moesten de kuddes onder toezicht van een herder staan; in de nacht moesten zij worden geschut om de particuliere landbouwgronden en de landsplantages te Socotoro en Canashito te beschermen (Pb. 1845 no.6). De publicatie leidde tot protest door circa dertig veetelers onder leiding van het latere lid van de Adviserende Commissie Louis Bazin. Volgens hen jaagde de herder- en schutplicht de veetelers op kosten, ook de landloze veetelers. Juist de laatsten waren aangewezen op de publieke weides. Zij konden geen herder betalen. De landsplantages waren bovendien al voorzien van een omheining en een opzichter.

Jarman stelde nu voor om de herdersplicht te laten vervallen en een plicht tot het omheinen van de cunuku's in te voeren (101). Bij schade door vee zouden omheinde tuinen voor vergoeding in aanmerking komen. In een straal van een half uur rond de gouvernementsplantages mocht geen vee worden gehoed (102). Curaçao schoof Jarmans advies ter zijde. Zonder diens instemming kondigde gouverneur Esser in 1846 een andere publicatie af. De plicht om veehoeders bij de kuddes te plaatsen bleef bestaan. Loslopend vee kon worden opgebracht. Eigenaren konden hun bezit tegen betaling van een boete terugkrijgen. Ook werd een omheiningplicht ingevoerd. Landeigenaren moesten hun akkers omheinen om schade aan hun aanplant door loslopend vee met succes te kunnen verhalen. Er kwam een nieuw permissiesysteem voor de veehouderij. Personen met minder dan honderd stuks vee konden een vergunning aanvragen bij de commandeur; mensen met meer vee moesten dat doen op Curaçao (Pb. 1846 no.271).

De publicatie was ontworpen om de Curaçaose weideproblematiek op te lossen, maar jaagde op Aruba zowel de landbouwers als de veetelers op kosten. Jarman vond de boetetarieven te hoog. Veehouders verzochten vrijstelling van de kostbare weideplicht (103). De publicatie werd nauwelijks nageleefd. In 1857 spoorde gouverneur Van Lansberge (1856-1859) Jarman aan om de regelgeving streng na te leven. Loslopend vee moest worden gevangen of afgeschoten; veehouders dienden hun vee onder een hoeder te plaatsen. Het bevel was niet uitvoerbaar. Veehouders weigerden herders aan te stellen en verzochten om uitstel van het afschieten van loslopend vee. De districtsmeesters – vaak zelf veehouder – weigerden de naleving te controleren. Jarman klaagde dat de publicatie zonder zijn advies tot stand was gekomen. Zij zagen zich geplaatst tussen het bestuur op Curaçao en een onwillige bevolking. Jarman en zijn zoon, die districtsmeester was, zagen toe op de naleving van de publicatie. Zij maakten zich mateloos impopulair, 'Maar hij nog ik stooren zich daar niet aan, om Vrienden met de Arubianen te zijn, kan men, geen behoorlijk dienaar van het Gouvernement wezen' (104).

Jarmans opvolger, Michael de Veer, bevestigde in 1859 dat de publicatie niet werd nageleefd en ook hij had geen middelen om naleving af te dwingen. Bemiddeling mislukte en toen hij bij wijze van proef een aantal ezels oppakte, kwamen de eigenaren niet opdagen om hun vee tegen boetebetaling op te halen. Op de

100 NA, OAC2 inv. nr. 120 2-6-1845.
101 NA, OAC2 inv. nr 1240 Extract 24-11-1845, no 505/114.
102 NA, OAC2 inv. nr. 120. 12-11-1845.
103 ANA, Brievenboek 8-5-1850; 16-5-1850.
104 ANA, Brievenboek 19-12-1857, 15-1-1858, 28-1-1858; 20-5-1858.

daaropvolgende publieke veiling werd geen enkel bod op de dieren uitgebracht (105). Een patstelling.

Een nieuw dieptepunt in de verhouding tussen burgerij en bestuur vormde de werkweigering van 1859. De Veer wilde de staat van de sterk verwaarloosde openbare wegen verbeteren maar beschikte niet over de geldelijke middelen. Arubanen kwamen in verzet toen De Veer hen verplichtte de werkzaamheden uit te voeren bij wijze van arbeidsplicht. Na dreigementen van De Veer ging men aan het werk, maar nadien deed geen enkele gezaghebber nog een beroep op artikel 45 van het RAB 1824. Er kwam een eind aan de herendiensten die sinds de WIC de verhouding tussen bestuur en bevolking had gekenmerkt (KV 1859, Alofs, 1996a)

Dat de weide- en veeteeltkwestie vooral de gegoede bevolking raakte, bleek een jaar later. In 1860 kwamen verzoeken binnen voor het uitgeven van landbouwgronden in het tweede district, zuidoostelijk van Oranjestad, waar belangrijke veehouders hun kuddes lieten grazen. De Veer schakelde de Adviserende Commissie in, wellicht omdat de verzoeken de veeteeltkwestie raakten. De Commissieleden onderstreepten het belang van de veeteelt, maar verenigden zich bij het uitgeven van gronden met kleine landbouwers. Veetelers werden gemaand om hun vee elders te laten grazen (106).

Tevergeefs, want in oktober verzocht een groep ingezetenen de gouverneur om maatregelen die de veeteelt vrij baan moesten verschaffen. Zo wilde men landbouwers opnieuw verplichten hun gronden te omzerken en de beboeting van vee-eigenaren terugdringen. De Veer wees erop dat de veetelers simpelweg weigerden te investeren in de veeteelt en kosten op de landbouwers afwentelden (107). De gouverneur wees het verzoekschrift van de hand en kondigde een verordening af die de naleving van de vergunningsplicht voor het weiden op publieke gronden aanscherpte. Ook dit bleek geen oplossing. Weer een jaar later besloot het bestuur, na de Adviserende Commissie te hebben gehoord, dat twee maanden na datum alle loslopende vee verbeurd zou worden verklaard (108). De patstelling hield aan nadat het Regeringreglement van 1848 was vervangen. In 1866 boden veetelers tegenwerking bij het opmeten van concessiegronden voor landbouwdoeleinden nabij hun weidegronden om zo aan de herders- en schutplicht te ontkomen, maar de gewraakte wetgeving kwam pas in 1908 te vervallen (109).

De weidekwestie toonde de onmacht van de Adviserende Commissie en de zwakte van het uitvoerende bestuur. De claim die landbouwers en veetelers legden op de beperkte gronden was groot. Het één ging onvermijdelijk ten koste van het ander en de wetgever was niet in staat de verschillende belangen met elkaar te verenigen. Protesterende veetelers lapten de regelgeving aan hun laars en de overheid was niet in staat om naleving af te dwingen omdat de districts- en wijkmeesters zelf tot de veetelers behoorden. Gouverneurs luisterden niet naar de gezaghebber. De Adviserende Commissie speelde, zeker tijdens het bestuur van Jacobus Jarman, geen rol van betekenis.

Het Regeringsreglement van 1865 kondigde de opheffing van de Adviserende Commissie aan. Daarvoor in de plaats kwam een Raad van Politie. Opvallend is dat

105 ANA, Brievenboek 8-10-1857 t/m 29-10-1860, 28-7-1859.

106. ANA, Beschikkingen van de gezaghebber 28-5-1860.

107 ANA, Brievenboek 16-9-1860, 29-10-1860. Directeur Van Raders gaf de voorkeur aan de akkerbouw. De veeteelt verkreeg weinig aandacht.

108 ANA, Beschikkingen van de gezaghebber 16-9-1861.

109 ANA, Beschikkingen van de gezaghebber 20-6-1866 no.7; Pb. 908 no.73 met betrekking tot het weiden van vee op publieke gronden op Aruba en Bonaire.

de nieuwe gezaghebber Jan Ferguson bij de vaststelling van het stemrecht voor de Raad van Politie regelmatig een beroep deed op de Adviserende Commissie, zelfs tot in 1867, toen het nieuwe Regeringsreglement al van kracht was (110).

Besluit: institutionele scheiding, personele vereniging

Het RR van 1848 maakte van zes eilanden een gecentraliseerde kolonie met twee bestuurslagen. De macht van de Koning was teruggedrongen ten gunste van het parlement, maar dit toonde voor Curaçao en onderhorigheden weinig belangstelling. De afstand tussen Den Haag en Willemstad was groot en het samenspel van minister en gouverneur bepaalde het bestuur over de eilanden. De gouverneur was het centrum van de koloniale macht. In zijn naam voerden gezaghebbers het bestuur op de onderhorige eilanden. Noch de Adviserende Commissie noch de gezaghebber konden een begroting of wettelijke bepalingen opstellen. Autonomie en decentralisatie ontbraken.

De Trias Politica werd versterkt door de wetgevende bevoegdheden en uitvoerende taken van het Vredegerecht onder te brengen bij de Adviserende Commissie. Burgerleden werden geselecteerd onder de gezagsgetrouwe elite. Hun deelname had weinig effect. Gezaghebber en gouverneur namen hun adviezen vrijblijvend in overweging. Recht op initiatief ontbrak. Eén onderwerp beheerste het politieke leven gedurende vele jaren: de weideproblematiek. Als gevolg van de lichtzinnige toepassing van Curaçaose wetgeving ontstond op Aruba al in 1839 een herdersprobleem. De machteloosheid van de Adviserende Commissie bleek uit het feit dat in al die jaren geen oplossing werd gevonden. Vermoedelijk hechtte de bevolking weinig waarde aan de Commissie. Die was wat actiever na de dood van gezaghebber Jarman, maar tot krachtdadig optreden kwam het niet.

De institutionele scheiding van de machten werd op het personele vlak ongedaan gemaakt doordat de gezaghebber de functies van voorzitter van het Vredegerecht en de Adviserende Commissie in zich verenigde. De leidende rol van de uitvoerende macht stond niet ter discussie en de verhouding tussen bestuur en bevolking was ronduit slecht. In 1859 erfde gezaghebber Michael de Veer een bestuurlijke chaos die het gevolg was van twintig jaar bestuurlijke verwaarlozing vanuit Curaçao en een ingesleten wantrouwen tussen een groot deel van de burgerij en zijn voorganger. Om ‘vriend van de Arubianen te zijn, kan men, geen dienaar van het gouvernement wezen’.

---

110 ANA, Brievenboek 30-10-1865; CHA Koloniaal Archief Correspondentie Gouverneur aan gezaghebber 1844-1879. inv. nr. 4962. 1-2-1867.

Hoofdstuk 4 De kolonie Curaçao, 1865 en verder

Samenvoeging moest de kostbare versplintering van het bestuur in de Caraïbische regio tegengaan. De vorming van de British Leeward Island Federation en de British Windward Islands Federation maakte een einde aan de bestuurlijke verbrokkeling van de eilandengroepen. De zes Nederlandse eilanden, die aanmerkelijk verder uit elkaar lagen, vormden sinds 1845 een gecentraliseerde eenheidskolonie met een dubbele bestuurslaag. De macht van de kolonisten was gering, zowel op Curaçao, waar de lokale elite was uitgesloten van bestuurlijke deelname, als op de eilanden die als ‘onderhorigheden’ werden aangeduid.

Het Regeringsreglement van 1865 legde de nieuwe bestuursinrichting van de kolonie Curaçao vast. Het regelde de afschaffing van de slavernij, maar was in bestuurlijk opzicht behoudend. Het Regeringsreglement bood een bijna compleet parlementair stelsel: een wetgevend orgaan, de Koloniale Raad, die beschikte over recht van initiatief, amendement en interpellatie. De kolonie verkreeg echter slechts autonomie indien deze een begrotingsevenwicht of overschot kon presenteren. Met andere woorden: het budgetrecht kon worden geëffectueerd als er geen subsidies vanuit Den Haag nodig waren (Van Soest,1981, p. 5). De Koloniale Raad gold als medewetgevend orgaan, maar het werd – in tegenstelling tot de deels gekozen Koloniale Staten van Suriname – geheel door benoeming samengesteld. Wel bracht het Regeringsreglement een beperkt census- en capaciteitenstemrecht op de onderhorige eilanden. Mannen met voldoende opleiding of inkomsten kregen stemrecht voor de Raden van Politie.

Het Regeringsreglement van 1865 bracht een reorganisatie van de rechterlijke macht. Sinds 1850 werkte een staatscommissie aan het vergroten van de afstand tussen uitvoerende en rechterlijke macht en het vraagstuk van de lekenrechtspraak. Op Aruba resulteerde dit in de opheffing van het Vredegerecht per 1869 en de oprichting van het kantongerecht (111).

Curaçao bleef een kroonkolonie en hoewel de toevoeging ‘en onderhorigheden’ in de benaming van de kolonie verviel, kwam in de onderhorige positie van de eilanden buiten Curaçao geen verandering. Burgerdeelname in de Koloniale Raad en de Raad van Politie versterkte de roep om representatieve vertegenwoordiging en wetgevende bevoegdheid. Dat bleek vooral nadat de Grondwetswijziging van 1901 voorschreef dat wetgevende bevoegdheden zo veel mogelijk naar de koloniën moesten worden overgeheveld en de Koloniale Raad voortaan louter uit burgerleden bestond. Koloniale Raad en ook de Raden van Politie eisten steeds nadrukkelijker parlementaire verantwoordelijkheid op. Het Regeringsreglement van 1865 was ruim een halve eeuw van kracht, maar de koloniale banden gingen steeds meer knellen.

4.1 Kroon en kolonie III

Het Regeringsreglement bracht enige verandering in de rechtsverhouding tussen de koloniën en Nederland. Suriname en Curaçao werden als rechtsgemeenschappen erkend, maar niet als zelfstandige delen van de Nederlandse staat (112). In de Memorie van toelichting van de Grondwetswijziging van 1887 stond dat de koloniën bezittingen van het moederland waren en de ingezetenen niet dezelfde rechten

---

111 Fliek, 1969, Sjiem Fat, 1986; Van Aller, 1994, pp. 159-160; Alofs, 2006.

112 Goslinga, 1990, p. 314; Meel, 1999, pp. 18 e.v.; Oostindie en Klinkers, 2003, pp. 60-62.

verkregen als de Europese Nederlanders. Zij verkregen geen staatsburgerschapsrechten. In 1892 kwam daarin verandering. Vanaf dat jaar vormden de koloniën Suriname en Curaçao en moederland Nederland tesamen de Nederlandse staat. De ingezetenen waren voortaan staatsburgers, die waren 'opgenomen in de Nederlandsche staats- en volksgemeenschap'. In 1927 werd de Wet op het Nederlands onderdaanschap uitgebreid tot de bevolking van deze koloniën, maar dat wilde niet zeggen dat zij stemrecht verwierven voor de wetgevende volksvertegenwoordiging. Het inlandse en grootste deel van de bevolking van Indië kreeg geen Nederlanderschap. Daar verkregen alleen Europese Nederlanders en hun kinderen het Nederlanderschap (113).

Het Regeringsreglement onderstreepte dat de gouverneur de uitvoerende macht verkreeg, 'met stipte inachtneming van 's koning bevelen', die hem door de verantwoordelijke minister van Koloniën werden opgedragen. De gouverneur bezat formeel geen eigen uitvoerende macht. Hij voerde louter het Nederlandse beleid uit, maar in de praktijk drukte hij wel degelijk een groot stempel op lokaal bestuur. Via het Ministerie van Koloniën kon hij het Nederlandse koloniale beleid beïnvloeden.

Een Raad van Bestuur adviseerde de gouverneur. Deze bestond uit vijf hoge ambtenaren onder wie de procureur-generaal. Zij hadden eveneens zitting in de Koloniale Raad. Daarin waren verder acht burgers op voordracht van de gouverneur opgenomen. De Koloniale Raad gold als medewetgevend orgaan en zodoende werd de kolonie een zekere mate van zelfbestuur in het vooruitzicht gesteld. De Raad had geen initiatiefrecht en beschikte slechts over budgetrecht indien de kolonie een sluitende begroting kon overleggen, maar dat was maar zelden het geval. De kolonie beschikte in 1873 en (mede dankzij de fosfaatwinsten van Aruba) tussen 1882 en 1894 over een sluitende begroting. Andere jaren gingen eventuele overschotten van het eiland Curaçao en inkomsten uit de Arubaanse fosfaatopbrengsten op aan het onderhoud van de overige eilanden.

Er kwam onderscheid tussen plaatselijke keuren, dat wil zeggen plaatselijke wetgeving die de Koloniale Raad kon vaststellen, en verordeningen, dat wil zeggen wetgeving van meer algemene strekking die door de Kroon moest worden bekrachtigd. De gouverneur was verplicht om advies van de Koloniale Raad in te winnen bij het afkondigen van wetten, maar hij kon weigeren om een door de Koloniale Raad goedgekeurde verordening af te kondigen. Mochten gouverneur en Koloniale Raad er niet uitkomen, dan bestond er de mogelijkheid om'de Haagse Weg' te bewandelen: de Kroon kon op advies van de gouverneur koloniale verordeningen tegenhouden of afdwingen en posten op de koloniale begroting op- of afvoeren (De Gaay Fortman, 1922-1924, pp. 536-539). De gouverneur en de Raad van Bestuur domineerden de Koloniale Raad, maar na het vertrek van de leden van de Raad van Bestuur in 1901, ontstond een nieuwe dynamiek tussen gouverneur en de door burgerleden gedomineerde Koloniale Raad. Net als in Suriname (bijv. Meel, 1999, p. 21) werd het budgetrecht de inzet in de machtsstrijd tussen Koloniale Raad en gouverneur. Bij een begrotingsevenwicht of -overschot verwierf de Raad budgetrecht en steeg haar bestuurlijke invloed ten koste van de Nederlandse gouverneur en zijn meerderen in Nederland (114).

---

113 De *Rijkswet op het Nederlanderschap* en het ingezetenschap van 1892 werd meermalen gewijzigd. De *Wet op het Nederlanderschap* is opgenomen in het Statuut en de Nederlandse Grondwet. De wet bepaalt dat het Koninkrijk één nationaliteit kent en dat naturalisatie geschiedt bij Rijkswet (Da Costa Gomez, 1935, pp. 38-42, 67; Locher-Scholten, 2000, p. 38; Borman, 2005, p. 71; Jones, 2007, pp. 58-65, 188-90).

114 In 1949 ontleedde Van Lier (1971, pp. 302-303, 315 e.v.) de spanningen tussen Den

In tegenstelling tot in Suriname kende noch het eiland Curaçao, noch de kolonie Curaçao stemrecht. De Nederlandse regering voerde daarvoor meerdere argumenten aan. De minister meende geen Koloniale Raad te kunnen samenstellen waarin alle eilanden zitting hadden. De onderlinge afstanden waren te groot en de onderhorige eilanden waren te arm om een aanvaardbare censuseis voor het stemrecht vast te stellen. Bovendien hadden de eilanden 'schier geene aanraking en verkeer en geene gemeenschappelijke belangen' (Da Costa Gomez, 1935, p. 71). Het gebrek aan nationale eenheid was aldus een argument om de onderhorige eilanden vertegenwoordiging in het wetgevende orgaan te onthouden.

In zijn toelichting op de wetswijziging wees de minister van Koloniën op de tekorten op de koloniale begroting en de gedwongen subsidiëring door het moederland. Curaçao was bovendien te zeer verdeeld in verschillende bevolkingsgroepen. De minister oordeelde dat de kolonie 'alle gegevens mist voor eene behoorlijk samen te stellen en met eenige kans van goeden uitslag in het leven te roepen vertegenwoordiging' (115), Toen enkele parlementariërs hun verwondering te kennen gaven over de ongelijke behandeling van Suriname en Curaçao, antwoordde de minister 'dat het thans onverstandig ware de kleeren die eerst den man zullen passen, aan te trekken aan het kind' (in: Dip, 1998, p. 120). Uiteindelijk stemden 42 kamerleden voor en 16 kamerleden tegen het nieuwe stelsel (Van Soest, 1981, p. 75).

Behoudende krachten in de kolonie steunden de Haagse stellingname. De gouverneur en de (overwegend protestantse) Koloniale Raad gaven aan dat de bevolking niet rijp was voor stemrecht. Zij vreesden de opkomst van zowel de joden als de (katholieke) voormalige slaven. De eersten waren volgens hen onvoldoende Nederlandsgezind; de laatsten waren niet voldoende ontwikkeld voor kiesrecht. De eilanden buiten Curaçao konden ook volgens hen wegens de transportproblemen niet deelnemen in de Koloniale Staten. Gouverneur en Raad vreesden voor maatschappelijke verdeeldheid als kiesrecht werd ingevoerd en prefereerden 'zuiver koloniaal bestuur' (in Dip, 1998, pp. 118-120; Da Costa Gomez, 1935, pp. 71-72).

Hoewel de Koloniale Raad had gepleit tegen het stemrecht, meldt Dip (1998, p. 116) dat kort na inwerkingtreding van het Regeringsreglement binnen de Raad daartegen protest klonk. De joodse handelaar De Lima, het eerste benoemde niet-protestantse lid van de Koloniale Raad, trok van leer tegen de ten achterstelling bij Suriname en de onderhorige eilanden. Gouverneur De Rouville (1866-1870) reageerde met te stellen dat het niet wijs was om het pas ingevoerde Regeringsreglement al te beoordelen. De Lima kreeg toch enige bijval. De protestantse schrijver C. Gorsira prees zijn strijdbare houding.

Naderhand haalde de kiesrechtkwestie met regelmaat de Curaçaose pers (116). Het weekblad *Civilisado* (19-2-1874) richtte zich in 1874 in scherpe woorden tot de jarige koning Willem III. De bevolking was rijp voor kiesrecht en wenste controle

---

Haag, gouverneur en Koloniale Raad in Suriname onder het Regeringsreglement van 1865. Van Lier merkte op dat Den Haag voor 1901 slechts eenmaal ingreep in het bestuur in Suriname. Het terugkerend nepotisme onder de achtereenvolgende gouverneurs resulteerde in conflicten met de naar emancipatie strevende Koloniale Raad. Hoogtepunt was een conflict rond de autocratische gouverneur Savornin Lohman (1889-1891) dat het politieke en maatschappelijke leven in de kolonie verlamde. Uiteindelijk moest de gouverneur het veld ruimen (Van Lier, 1971, pp. 33-58; Ramsoedh 2007).

115 Eindverslag 29-10-1864 in Bordewijk, 1911, p. 97. Ook: Bordewijk, 1911, pp. 83-99; 1914, pp 210-226; Da Costa Gomez, 1935, pp. 71-79; voor Suriname Buiskool, 1937, pp. 27-28; Van Lier, 1971, pp. 298-299; Meel, 1999, pp. 20-32.

116 Ontleend aan Da Costa Gomez (1935: 140-148).

over de wetgevende macht. *Civilisado* hekelde de zittende leden van de Koloniale Raad. Die reageerden een week later in hetzelfde weekblad met een rechtvaardiging van het geldende stelsel. Drie jaar later wijdde De *Vrijmoedige* enkele felle artikelen aan de kwestie.

> *Het behoeft geen betoog dat de wijze van benoeming van de Koloniale Raad niet goed kan zijn, er geen ongelukkiger bepaling uitgedacht kan worden dan die van art. 72 van het Regeeringsreglement, volgens welke de Raad zich uit boezem recruteert ... Zoo de rechtstreeksche verkiezingen bestonden en al de leden van den Raad door stemgerechtigden moesten gekozen worden, ..., dan zou het er in de kolonie stellig geheel anders aan toegaan* (*Vrijmoedige,* 15-2-1874).

De bespreking van de kiesrechtkwestie in de Staten-Generaal was een belediging van Curaçao: ‘men besprak de zaak, men raasde en tierde en schreef ook al tegen de onbillijke beoordeling volgens welke wij onrijp zouden zijn’ (*Vrijmoedige,* 30-8-1877). De *Curaçaose Courant* (17-2-1877) vond het onrechtvaardig dat de zusterkolonie Suriname kiesrecht kende en Curaçao niet. Het tijdschrift *De Wekker* eiste gedurende de jaren 1880 veelvuldig beperkt stemrecht op.

Niet alleen stemrecht, maar ook de discussie over de mogelijke verkoop van de kolonie stak bij tijd en wijle de kop op. In 1869 stelden Nederlandse parlementariërs de vraag of het niet beter was de kolonie Curaçao ‘los te laten’. De kolonie kostte meer dan ze opbracht en veroorzaakte diplomatieke onrust vanwege de samenscholingen door Venezolaanse opstandelingen. De Koloniale Raad en de Curaçaose burgerij merkten geagiteerd op dat Nederland zelf de kolonie op kosten jaagde door de hoge traktementen van lokale ambtenaren. Niettemin zou ‘van de bevolking der kolonie ... nimmer de stem uitgaan om te verzoeken dat Curaçao van Nederland worde losgemaakt’ (Van Soest, 1981, p. 85). Ondenkbaar was de mogelijkheid van verkoop of loslating niet, want Nederland ruilde in 1871 de bezittingen op de Afrikaanse kust uit tegen de soevereiniteit over Sumatra en in Suriname gingen stemmen op om zich van Nederland af te scheiden. Dat jaar droeg het eiland Curaçao 80% van de eigen bestuurskosten. Op de andere eilanden lag dat percentage aanmerkelijk lager. Bonaire stond op 54%, Sint Maarten op 49%. Aruba droeg slechts 37% van de eigen kosten, terwijl Saba en Sint Eustatius niet meer dan elf procent zelf opbrachten (Van Soest, 1978, p. 107; Van den Doel 2011: 107).

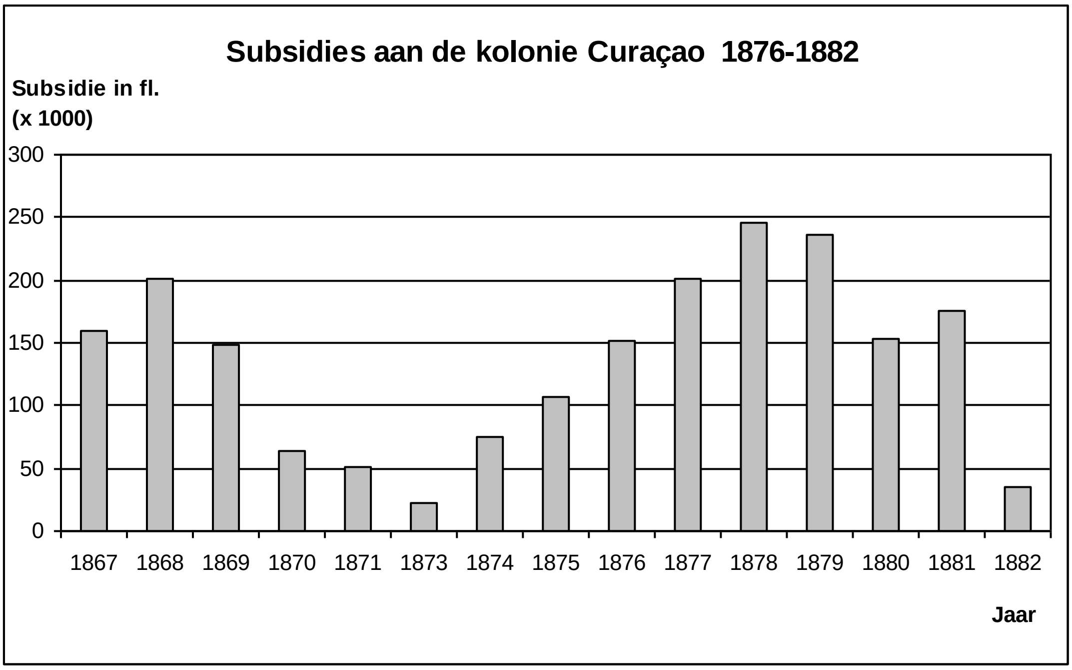
In 1876 opperde het Nederlandse kamerlid Des Amonie van der Hoeven het idee om ‘de droge rots’ (Curaçao) edelmoediglijk aan Venezuela te schenke’, hetgeen hem afwijzende reacties in de Kamer opleverde (Van Vuurde, 1998, p 97). De Venezolaanse president Guzman Blanco toonde een jaar later, in 1877, belangstelling voor de aankoop van Curaçao (en ook Trinidad). De Curaçaose publicist A.M. Chumaceiro (1998a, 1998b, 1998c) klom in 1879 in de pen om de verkoopplannen te bestrijden. Hij onderstreepte de eenheid van Curaçao en Nederland, maar benadrukte ook de goede betrekking tussen Curaçao en de grote zuiderbuur (117).

De financiële huishouding van de kolonie herstelde tussen 1883 en 1894 dankzij de fosfaatwinning op Aruba, Curaçao en Klein Curaçao. Geruchten over de verkoop van de kolonie ebden weg om de kop weer op te steken zodra de koloniale tekorten en de sociale ellende toenamen. Vanaf 1900 trachtte het socialistische

117 Goslinga, 1975, pp. 85-91; Renkema, 1976; Van Soest, 1981, 85; Dip, 1998. Ook Duitsland toonde belangstelling voor aankoop van de kolonie (Van Vuurde, 1998, pp. 95, 97-101).

Kamerlid Henri van Kol om de sociale toestand in de koloniën in de West meer parlementaire aandacht te geven (Van Kol, 1901, 1904). Dat jaar verzuchtte hij dat, indien de Tweede Kamer niet bereid was om de kolonie Curaçao te ondersteunen, 'men dan de moet hebbe ze deemoedig af te staan en die Boven- en Benedenwindse Eilanden te verkopen aan den meestbiedende', waarover later meer (Plante Feburé, 1918, p. 191).

Grafiek 3 Subsidies aan de kolonie Curaçao, 1876-1882

Bron: Plante Feburé, 1918, pp. 145-146 (zie ook bijlage 4.1).

Tot 1892 werd over de stemrechtkwestie van Curaçao in het Nederlandse parlement weinig gesproken en toen dat wel het geval was, stelde de Nederlandse minister van Koloniën, W.K. baron van Dedem (1891-1894) 'Van eenige behoefte of wenschelijkheid om in deze instelling (Koloniale Raad) verandering te brengen is … niet gebleken' (Da Costa Gomez, 1935, p. 79). Van Dedem had het bij het verkeerde eind. Al in 'Is Curaçao te Koop' (1879) bepleitte Chumaceiro vrije verkiezingen (118) en in mei 1893 richtten 236 Curaçaoënaars zich met een verzoekschrift tot de Staten-Generaal in de hoop kiesrecht te verwerven. Van Dedem toonde zich na herhaalde Kamervragen in 1894 bereid om de zaak in studie te nemen en een regeling te ontwerpen, waarbij de welbekende obstakels dienden te worden verholpen. Daarmee doelde hij op de praktische onmogelijkheid om de eilanden buiten Curaçao in de Raad op te nemen en wellicht op het risico dat Joden of vrije zwarten de Koloniale Raad zouden overnemen. Tot een regeling kwam het niet (Bordewijk, 1914, p. 849; Da Costa Gomez, 1935, pp. 79-87; Kasteel, 1956, pp. 13-19).

Er waren ook tegenstanders van stemrecht. Lokale ambtenaren als J. Hamelberg (1894, zie Dip, 1998) keerden zich tegen het kiesrecht. Hij bouwde voort op de eerdere argumenten van gouverneur en Koloniale Raad. Bij een hoge kiesdrempel verkregen veel welvarende Joden kiesrecht en mogelijk zelfs een overwicht in de KR. Bij een lage kiesdrempel kreeg de gekleurde bevolking de overhand. Hamelberg vreesde de invloed van beiden. Hij betoogde dat de Joodse

118 Zie Da Costa Gomez, 1935, p. 140, noot 1.

handelsgroep niet in staat was andere dan de eigen belangen voor te staan in de Koloniale Raad. Bovendien waren Joden ‘noch door banden des bloeds, der historie of traditie aan het moederland verbonden’. Wat betreft de geëmancipeerde Afro-Curaçaose bevolking verwees Hamelberg naar het debacle van de Haïtiaanse onafhankelijkheid. Daar had zwart zelfbestuur geleid tot barbarij en kannibalisme.

Chumaceiro (1998d) reageerde in 1895 met zijn beroemd geworden vlugschrift ‘Zal het Kiesrecht Curaçao tot kannibalisme voeren?’ Hij verwees naar de Franse koloniën waar wetgevende lichamen door verkiezing waren samengesteld. Hij betoogde dat samenwerking tussen de joodse en protestantse handelsklassen wel degelijke mogelijk was, wat de praktijk van de Curaçaose Kamer van Koophandel genoegzaam aantoonde. Bovendien streefde vrijwel niemand – ook Chumaceiro niet – naar algemeen kiesrecht. De vrees voor kannibalisme was ongegrond.

Ook de Koloniale Raad was het oneens met Hamelberg en drong in 1895 unaniem, maar tevergeefs aan op de invoering van beperkt stemrecht (Plante Feburé, 1918, p. 179). Onder druk van de Tweede Kamer beloofde minister Bergsma (1894-1897) om een conceptwet ter invoering van kiesrecht te ontwerpen, maar ook deze kwam er niet. Nog in 1897 beriep minister Cremer zich op oude argumenten: de onrijpheid van de bevolking, de onmogelijkheid om de onderhorige eilanden te vertegenwoordigen en de onwenselijkheid om slechts één eiland of één elitegroep stemrecht te verlenen (119).

Het vraagstuk leefde voort. In de aanloop naar de Grondwetswijziging van 1901 refereerden kamerleden Van Kol en Rink herhaaldelijk aan het volgens hen onrechtmatige verschil tussen de gekozen Surinaamse Koloniale Staten en de benoemde Koloniale Raad van Curaçao. Van Kol zag geen reden om dit onderscheid te handhaven en vroeg de minister om tekst en uitleg. De minister erkende dat de stemrechtkwestie al eerder in de Kamer was besproken. Toen was gebleken dat invoering van stemrecht alleen mogelijk was door wijziging van het Regeringsreglement. Hij wees wederom op het probleem van de afvaardiging van de kleine eilanden in de Raad (120).

De Grondwetswijziging van 1901 maakte een voorlopig einde aan de discussie over stemrecht en verkoop. De wijziging stelde onder meer: ‘De Koloniale Raad is zamengesteld uit dertien door den Koning te benoemen leden.’ De kolonie Curaçao bleef achtergesteld bij Suriname. Daar kwamen de gehele Koloniale Staten te bestaan uit door beperkt stemrecht gekozen burgerleden. Op Curaçao verdwenen de leden van de Raad van Bestuur uit de Koloniale Raad die kwam te bestaan uit louter benoemde burgers. Omdat de Koloniale Raad vooral bestond uit vooraanstaande blanke protestanten en Sefardische Joden, wees Nederland voor de overwegend katholieke kolonie doorgaans katholieke gouverneurs aan. Incidenteel kwamen Arubanen en Bonaireanen gevestigd op Curaçao in de Koloniale Raad, maar permanente vertegenwoordiging van de onderhorige eilanden bleef achterwege (121). De stelregel dat de kolonie slechts bij een begrotingsevenwicht budgetrecht verwierf, bleef staan. Hoe onbeduidend de wijziging van 1901 ook toeschijnt, het bracht een nieuwe politieke dynamiek in de kolonie tot stand. Inzet was de machtsverhouding tussen de Koloniale Raad en het hoofd van de kroonkolonie: de gouverneur.

---

119 Bordewijk, 1914, pp. 849-850; Plante Feburé, 1918, p. 179; Da Costa Gomez, 1935, pp. 81-84.

120 Van Kol, 1901; Encyclopaedie, 1981, p. 130; Plante Feburé, 1918, p. 180; Da Costa Gomez, 1935, pp. 81-87; Kasteel, 1956, p. 334.

121 Da Costa Gomez, 1935, pp. 85-87. Voor Suriname zie: Buiskool, 1937, p. 28; Van Lier, 1971, pp. 299-300; Meel, 1999, p. 22.

4.2 De tweede bestuurslaag: Raden van Politie

> *De Gezaghebber, bijgestaan door twee Landraden, waarvan de oudste hen bij ontstentenis verving, bestuurde het eiland; echter er werd toen weinig of zoo goed als geen notie genoomen van die heeren 'Volksvertegenwoordigers' het woord van den Gezaghebber strekte tot wet en ging vóór, vandaar ook dat de Landraden van vroeger, den bijnaam verkregen van "Ja-baas", omdat zij met alles moesten instemmen.*
> H.E. Lampe, *Aruba voorheen en thans* (1932).

De gouverneur bestuurde het eiland Curaçao. Gezaghebbers stonden aan het hoofd van de onderhorige eilanden Aruba, Bonaire en de Bovenwinden. Saba en Sint Eustatius kregen in 1920 een ondergezaghebber die onder de gezaghebber van Sint Maarten viel. Discussies in Den Haag om op Curaçao een tweede bestuurslaag in te voeren, waarbij de districtsmeesters en een Raad van Politie meer bevoegdheden verkregen, leverden geen resultaat op (Bordewijk, 1914. p. 563).

De Raden van Politie bestonden uit de gezaghebber en twee gekozen landraden. De Raad was – voor wat Aruba betreft – de opvolger van de Adviserende Commissie, die de gezaghebber tussen 1845 en 1867 meer met raad dan met daad bijstond. Het representatieve gehalte van de nieuwe Raden van Politie was hoger dan die van Koloniale Raad of de Adviserende Commissie omdat daarin twee gekozen landraden zitting hadden. Een regeling die het (actief en passief) kiesrecht vastlegde kwam pas in 1869 tot stand. Net als de Adviserende Commissie had de Raad van Politie een adviserende en ondersteunende functie. Uitvoerende taken hadden de overhand boven wetgevende bevoegdheden. Het legislatieve gewicht bleef onbeduidend.

De handelingen van de Staten-Generaal over de totstandkoming van het regeringsbeleid laten geen twijfel bestaan over de Haagse positie ten aanzien van de zelfstandigheid van de onderhorige eilanden. Den Haag laveerde tussen de strijdige beginselen van lokale representatie en onderhorigheid aan de gouverneur en koos nadrukkelijk voor het laatste. De Tweede Kamer besefte dat de zelfstandigheid van de eilanden gering was, maar 'Thans (voor 1865) zijn zij nog veel meer van Curaçao afhankelijk' (Bordewijk, 1911, p. 563).

Landraden moesten de belangen van hun eilanden behartigen en kregen daartoe geen ander middel ter beschikking dan het vrijblijvend advies. Artikel 125 stelde over de landraad 'Hij is bevoegd de belangen van het eiland bij den Koning, de Staten-Generaal, den Gouverneur en den Kolonialen Raad voor te staan'. Volgens de Memorie van Toelichting (art. 117) konden de landraden 'eenigermate vergeleken worden met de wethouders in onze (Nederlandse) gemeenten'. De landraden zouden de gezaghebber helpen bij het vaststellen van plaatselijke keuren die aan de gouverneur werden voorgelegd. Den Haag typeerde het landraadschap als erepost (2e MvT art. 117): een vergunde functie en geen representatieve. In de Kamerbeschouwingen werd gesteld dat de plaatselijke vertegenwoordiging 'niet veel, althans zeer weinig te betekenen' had.

De wetgevende bevoegdheden van de Raad waren beperkt. De Raad kon kleine keuren en verordeningen uitvaardigen (art. 129), maar indien de gezaghebber de visie van de Raad niet deelde, kon de gouverneur Raadsbesluiten vernietigen (art. 130-131). Het recht van initiatief lag niet duidelijk vast. Landraden hadden het recht om de Raad bijeen te roepen (art. 122), maar zij maakten van die mogelijkheid zelden of nooit gebruik.

De uitvoerende taken van de Raad waren beter vastgesteld en die benadrukten de assisterende functie van de landraden. Zij moesten de gezaghebber bijstaan in diens uitvoerende taken door het bijhouden van de kiezerslijsten en het houden van toezicht op de wegen (art. 126) en de armenkas (art. 127) en de schoolaangelegenheden (art. 128). De oudste landraad (d.w.z. die het eerst aan de beurt van aftreden is) werd belast met de taak van ambtenaar van de burgerlijke stand (art. 133). Bij afwezigheid van de gezaghebber trad hij op als waarnemend gezaghebber.

De Raad was afhankelijk van het centrale bestuur. Zij had geen budgetrecht. De gezaghebber stelde jaarlijks een ontwerpbegroting op. De gouverneur paste deze in in de koloniale begroting. Gezaghebber en Raad konden slechts huishoudelijke uitgaven doen tot een bedrag van honderd gulden. Van Aller (1994, pp. 147-148) constateert dat het bestuurlijke gewicht van de Raad van Politie minimaal was. De bevoegdheden toonden de ondergeschiktheid van het wetgevende aan het uitvoerende gezag en de onderhorigheid van de eilanden buiten Curaçao aan het bestuur door de gouverneur. De Raden van Politie functioneerden gebrekkig, niet alleen op Aruba. De samenwerking tussen gezaghebbers en landraden varieerde; de belangstelling van de bevolking voor de landraadsverkiezing liep snel terug.

4.3 Kroniek: de Arubaanse Raad van Politie, 1865-1901

De Raad van Politie op Aruba kende een moeizame aanloop. Twee zaken waren nog niet geregeld. Het kiesrecht voor de aanwijzing van de landraden en het *Reglement van orde van de Raad van Politie* moesten bij Koloniale Verordening worden vastgesteld. Dat gebeurde pas na de inwerkingtreding van het Regeringsreglement.

Allereerst moest het kiesrecht worden vastgelegd. Er zou een beperkt mannelijk census- en capaciteitenkiesrecht komen; vrouwen kregen bij voorbaat geen stemrecht. De vaststelling zou in overleg met de gezaghebber plaatsvinden. Op 18 november 1865 gaf gezaghebber Van den Bossche (1863-1866) zijn visie op het stemrechtvraagstuk, maar zijn advies is niet aangetroffen. Later dat jaar besprak gezaghebber Ferguson (1866-1871) het onderwerp in de Adviserende Commissie. Feit is dat in 1866 een ruimhartig reglement voor het stemrecht werd afgekondigd. Aruba kende tussen 1867 en 1869 algemeen actief kiesrecht voor volwassen mannelijke ingezetenen die in het bezit waren van burgerrechten, langer dan een jaar en zes weken op het eiland woonden en geen belastingschulden hadden. Waren zij langer dan twee jaar op het eiland woonachtig, dan kwamen zij ook in aanmerking voor passief kiesrecht. De landraden kregen een benoeming voor twee jaar. Zij werden beurtelings vervangen of herkozen in de maand november (Pb. 1866 no.27, art 1, 9, 39).

Een tweede punt van aandacht was het reglement van orde en de vaststelling van taken en bevoegdheden van de landraden. De kwestie nam geruime tijd in beslag en veroorzaakte spanningen binnen de Raad. Begin 1867 was de Adviserende Commissie nog altijd actief. In januari besprak de Commissie op verzoek van de gouverneur een ontwerpreglement van orde voor de op te richten Raad van Politie, maar een daadwerkelijk advies is niet aangetroffen (122).

De eerste verkiezingen voor de Raad vonden plaats op 6 maart 1867. Die werden gewonnen door de geneesheer Alexander de Hoffman (die werd belast met de burgerlijke stand) en de Joodse handelaar Juan B. Capriles (die de functie van hulpambtenaar kreeg). P.J.C. Lampe was de eerste griffier van de Raad. Er ontstonden

122 CHA, Koloniaal Archief inv. nr. 4958-4966; CHA, Correspondentie Gouverneur aan gezaghebber 1844-1879; inv. nr. 4962, 14-1-1867, 1-2-1867.

al snel problemen toen de landraden schriftelijk verzochten een raadsvergadering te beleggen. De gezaghebber aarzelde omdat de Raad nog geen Reglement van orde had. De Hoffman legde uit protest zijn ambt neer. In juni stapte hij op, formeel wegens drukke werkzaamheden (123). Een maand later werd de Verordening houdende vaststelling van het *Reglement van orde voor de Raden van Policie* van kracht (Pb. 1867no.10). Landraden mochten de gezaghebber wel degelijk verzoeken een vergadering te beleggen. Ook stelde het dat indien landraden vier maal achtereen zonder bericht wegbleven zij geacht werden ontslag te hebben genomen. Dit artikel werd na een half jaar vernietigd (Pb. 1867 10 art. 3-5; Pb 1868 no.1).

Johan Michael Eman verving De Hoffman, maar hij legde in november, na enkele dagen als waarnemend gezaghebber te zijn opgetreden, het landraadschap naast zich neer. Jan van der Biest, voormalig lid van de Adviserende Commissie, volgde Eman op zonder dat er verkiezingen aan te pas kwamen. Het kiesrecht was kennelijk buiten werking gesteld. De eerste poging de Raad van Politie tot leven te wekken was mislukt.

Met een vers *Reglement van orde voor de Raad van Politie* vonden in juli 1869 nieuwe verkiezingen plaats. Het kwam tot ongeregeldheden. Een geagiteerde gezaghebber Ferguson schreef dat de landraden Van der Biest en Capriles de verkiezingen hadden verstoord door burgers te informeren dat zij de stembiljetten – deze waren voorafgaand aan de verkiezing uitgereikt – moesten inleveren bij het lokaal van de Raad van Politie en niet – zoals hoorde – bij het gezaghebberkantoor. Ferguson onthief de landraden uit hun functie als stemopnemer en wees vervangers aan. Uit het proces verbaal bleek dat Capriles het inleveren van de stembriefjes verstoorde omdat die volgens hem niet goed waren uitgereikt (124). Pas in december bleek wat de motieven van de landraden waren: zij waren niet voor advies geraadpleegd bij de vaststelling van de censuseis van het kiesreglement (125).

B. van der Veen Quant won de verkiezing met een meerderheid van 121 van de 123 geldig uitgebrachte stemmen. Van der Veen Quant werd (voor zover de stukken dat vertellen) niet benoemd en de activiteiten van de Raad vielen stil (126). Ook de tweede poging om de Raad nieuw leven in te blazen was op een mislukking uitgelopen.

De omstreden publicatie omtrent het kiesreglement uit november 1869 (Pb. 1869 no.24) bepaalde dat mannelijke inwoners ouder dan 25 jaar, die beschikten over burgerrechten en onroerende goederen ter waarde van fl. 500,– ofwel een bepaalde militaire of ambtelijke status hadden of voldoende opleiding hadden genoten, mochten

---

123 ANA, Beschikkingen van de gezaghebber 4-3-1867; 7-4-1867; 18-6-1867.

124 ANA, Brievenboek 20-7-1869. Volgens de gezaghebber deden zich tijdens de voorbereidingen van de verkiezingen geen problemen voor.

125 De *Curaçaosche Courant* (11-12-1869) plaatste een bericht van Van der Biest en Capriles: ‘In het verslag van het verhandelde in den zitting van den Kolonialen Raad van den 22 sten November, opgenomen in uw geacht blad No. 47, komt voor, dat eene vraag door het achtbaar lid H. Evertsz gedaan “of de opgave der census geschied is in overleg met den betrokken Raad van policie” bevestigend is beantwoord. De ondergetekenden leden van den Raad van Policie van Aruba verklaren dat zij nimmer omtrent het vaststellen der census door den Gezaghebber zijn geraadpleegd geworden. Voor hun eiland dus, is de vaststelling deser census, vereischt om stemgeregtigd te zijn, niet geschiedt in overleg met den Raad van policie.’

126 ANA, RvP Afschrift Proces verbaal van de inlevering van de stembiljetten, 20-7-1869; RvP not. 18-9-1869.

stemmen en gekozen konden worden. Wel moest men tenminste een jaar officieel in de kolonie verblijven. Vrouwen waren van stemrecht uitgesloten.

Het door Van der Biest en Capriles bestreden reglement was niet in overleg met de Raad tot stand gekomen en de onvrede hield aan. De nog altijd opstandige landraden verschenen niet ter vergadering toen de kieslijst moest worden opgesteld. In de daaropvolgende raadsvergadering herhaalden zij hun bezwaar en werkten onder protest mee aan het opstellen van de kiezerslijst. Er woonden 3862 personen op het eiland, daarvan waren 116 mannen kiesgerechtigd, ofwel drie procent van de bevolking (127).

De Raad ging eindelijk van start en vergaderde tot april 1873 maar liefst 33 maal. Tijdens de droogte van 1867 en 1868 versoepelde de Raad de reglementering rond het weiden en schutten van vee ten behoeve van de arme veetelers. De Raad besprak de herziening van het belastingstelsel, de ontheffing van de grondbelasting in tijden van droogte en hongersnood (1868-1869); de armenzorg, de arbeidsmigratie en de ambtenarensalarissen (1870), steeds in de hoop dat het bestuur te Curaçao de adviezen zou overnemen.

Toch hielden de kinderziekten aan. Talloze incidenten speelden zich af in en rond de Raad. In juni 1870 traineerden de landraden de vaststelling van een reglement van veiligheid in de mijnen, een reglement dat nodig was geworden nadat twee doden waren gevallen bij het instorten van een mijnschacht (128). In 1871 ging de bekendmaking van de verkiezingsdatum niet door omdat de politiepaarden tijdens de droogte waren bezweken (129). In 1875 speelde de taalkwestie. Eén van de landraden sprak geen Nederlands en hij was daarom niet in staat om het werk van ambtenaar van de burgerlijke stand uit te oefenen. Er ontstonden irritaties toen twee personen niet op de kieslijst waren geplaatst. Gouverneur Wagner (1870/1-1877), die ongetwijfeld was geïnformeerd door gezaghebber Bennenbroek Gravenhorst (1871-1876) waarschuwde landraad Croes om de bevolking niet op te zetten tegen het bestuur (130).

Het kiesrecht hield de gemoederen ook in 1877 bezig. Burger B.T. Henriquez protesteerde tegen de kiezerslijst. Hij wilde de veldwachters van de lijst laten schrappen. Zij verkregen stemrecht op grond van hun functie als ambtenaar, maar Henriquez merkte op dat zij geen volwaardige ambtenaren waren: zij genoten geen pensioen en hadden geen vaste benoeming. Henriquez vond dat de veldwachters behoorden tot de ‘onkundigen en onwetenden man’, en daarom geen stemrecht verdienden. De Raad van Politie wees Henriquez’ redenering van de hand.

Ook een tweede bezwaarschrift haalde het niet. Henriquez protesteerde dat twee scheepseigenaren van de lijst waren afgevoerd omdat hun schip geen Nederlandse, maar Venezolaanse papieren had. Eén landraad viel Henriquez bij. Gezaghebber J.H.R. Beaujon was het beu. Na bestudering van de stukken van de Raad en zijn voorgangers oordeelde de gezaghebber dat tien jaar na de invoering van de Raad

> *geene verkiezing van een landraad alhier bedaard en zonder moeijelijkheden kan plaatsvinden; dat allerhande onderhandsche middelen worden aangewend om den anderen partij te belagen, dat personaliteiten en persoonlijke veten in het leven worden geroepen,... en dat ... het heel [goed] zou zijn, zou de verkiezing van landraden voor goed afgeschaft werd* (131).

---

127 ANA, RvP not. 21-2-1870, KV 1870.
128 ANA, Brievenboek 18-6-1870.
129 ANA, Brievenboek 26-3-1871.
130 ANA, Beschikkingen van de gouverneur d.d. 1-3-1875; 5-3-1875.
131 ANA, Brievenboek 16-2-1877.

Naderhand maakte de Raad een verbleekte indruk. Men hield plichtmatig de administratie van de kieslijst en de armenkas bij en zag toe op de werkzaamheden van de schoolcommissie. In zowel 1878 als 1879 kwam de Raad zeven maal bijeen zonder dat er serieuze beleidsonderwerpen aan bod kwamen. In 1880 vergaderde de Raad vijf maal.

Na een aantal jaren van plichtmatige werkzaamheden stond gezaghebber tevens kantonrechter Beaujon (1876-1883) in maart 1882 tegenover de landraden en een groot deel van de burgerij. In een schriftelijk rekwest 'door de aanzienlijkste ingezetenen ondertekend', maakte de burgerij kenbaar dat zij naar voorbeeld van Sint Maarten en Sint Eustatius een eigen Raad van Justitie wenste. Hierdoor kon men voortaan op het eiland zelf in beroep gaan tegen vonnissen van de kantonrechter (132). De rekwestranten vonden dat criminele zaken ter plaatse en niet op Curaçao moesten voorkomen. De landraden verzochten – al dan niet via de Raad – de gouverneur om een Raad van Justitie in het leven te roepen. Het verzoek werd afgewezen.

Na het vertrek van gezaghebber Beaujon in 1883, verslapten de activiteiten van de Raad van Politie opnieuw. Landraad J.N. Oduber bijvoorbeeld woonde in 1883 geen enkele vergadering bij. Ook de deelname aan de verkiezingen verbleekte. Aruba telde in 1870 116 stemgerechtigden. Later daalde dit aantal tot 90 à 100 in de jaren 1871-1882 en nog slechts ongeveer 30 begin 1884. De daling kwam aan het licht na nieuwe incidenten in de eilandpolitiek. In augustus 1883 moest de verkiezingsuitslag worden vernietigd wegens (onbekend gebleven) onregelmatigheden (133). Nieuwe verkiezingen brachten geen oplossing. Landraad Zeppenfeldt maakte bezwaar tegen de benoeming van de gekozen kandidaat Generoso Maduro omdat hij minder dan twee jaar op Aruba ingeschreven was. Hoewel de nieuwe gezaghebber David Gäerste (1883-1888) opmerkte dat deze eis rond het passief kiesrecht nimmer was nageleefd, trad hij in overleg met de gouverneur. Het resultaat was dat Maduro niet werd benoemd (134). In oktober haalden nog maar 21 personen hun biljet af voor een volgende stemming (135). In januari 1884 voldeden nog 30 Arubanen aan de eisen van het kiesrecht.

Op de andere eilanden hing de electorale vlag er niet veel beter bij. In het Koloniaal Verslag verklaarde gouverneur Van den Brandhof (1882-1890) de terugloop van de burgerparticipatie in het eilandbestuur:

> *Waarschijnlijk ten gevolge van nalatigheid zijn vele, zo niet de meeste inwoners van de onderhoorige eilanden niet ingeschreven, waardoor zij geen deel kunnen nemen aan de bij het Regeringsreglement aan de ingezetenen toegekende bevoegdheid tot het verkiezen van landraden, terwijl zij om dezelfde reden een der vereischten missen om tot landraad benoembaar te zijn...*

De gouverneur stelde dat kandidaat-stemmers zich overeenkomstig de bestaande verordeningen opnieuw moesten inschrijven opdat zij na één jaar opnieuw kiesgerechtigd waren en na twee jaar weer verkiesbaar zouden zijn. Het verzoek van

---

132 ANA, RvP not. 16-3-1882. Zie ook KV 1881; Van Aller, 1994, pp. 155-159; Alofs, 2006a, 2006b. Het verzoek volgde op een aanvaring met de gezaghebber/kantonrechter over een gerechtelijke uitspraak.

133 ANA, RvP not. 20-8-1883.

134 ANA, RvP not. 3-9-1883. ANA Beschikkingen gouverneur 25-10-1883; ANA RvP not. 30-1-1884.

135 ANA, Archief van de gezaghebber, Lijst van kiezers, oktober 1883.

een groep burgers om met terugwerkende kracht niet uitgeschreven te worden, vond geen gehoor. Ofschoon de gouverneur zijn gezaghebbers aanspoorde om ‘alles aan te wenden wat in hun vermogen ligt om de inwoners te bewegen dat zij zich alsnog als ingezetenen laten inschrijven’, bleef de opkomst bij verkiezingen ook nadien beperkt. Doorgaans werden er omtrent 50 Arubanen kiesgerechtigd verklaard. Op 18 februari 1885 werd E.L. Zeppenfeldt tot landraad gekozen, ‘welke verkiezing wegens gebrek aan kiesbevoegden niet eerder had kunnen plaatshebben’ (136).

De Raad hervatte de werkzaamheden op de oude voet. In geval van orkaanschade (1886) of armoede en hongersnood (1885-1887, 1889) overlegde men over gepaste maatregelen. In 1888 vergaderde de Raad slechts eenmaal. Het aantal stemgerechtigden nam af tot 44 in 1901 en klom daarna tot 67 in 1902. Een bijzonder punt van zorg betrof het uitdelen van de stembriefjes aan de stemgerechtigden. Meestal gebeurde dat geruime tijd voor de feitelijke verkiezingen, soms zelfs enkele maanden. Hierdoor ontstond het gevaar van fraude, bijvoorbeeld indien katholieke pastores hun gelovigen opriepen de stembriefjes bij hen in te leveren. In 1904 werd daarom de termijn tussen uitreiking en inlevering van de stembriefjes bekort (137). In 1905 stonden 83 personen op de kieslijst.

De Raad koerste af op een mislukking. De toch al impopulaire gezaghebber G.R. Zeppenfeldt kwam hard in aanvaring met de burgerij over de havenuitbreidingen en de smokkelhandel, over het quarantainebeleid en over de neutraliteit ten aanzien van Venezuela. Ondertussen veranderde de samenstelling van de Koloniale Raad en verhoudingen op het politieke krachtenveld. De koloniale banden gingen knellen, op Curaçao én op de onderhorige eilanden.

---

136 ANA Brievenboek 24-2-1885.

137 CHA, OD 4-29 Stukken betr. wijziging van de verordening aangaande de verkiezing van Landraden (1904-1934) brief gezaghebber Zeppenfeldt. 9-4-1904.

Hoofdstuk 5 De Raad van Politie, 1901-1906/7

Smokkelhandel en havenwerken beheersten het Arubaanse politieke leven in het eerste decennium van de twintigste eeuw. Minder bekend is de quarantaineproblematiek die betrekking had op het weren van schepen afkomstig uit gebieden waar besmettelijke ziekten heersten. Deze kwesties speelden tijdens de diplomatieke crisis tussen Nederland en Venezuela en toenemende spanningen tussen de Koloniale Raad en de gouverneur als gevolg van de wijziging van de samenstelling van de KR in 1901. Tevens veerde juist in deze jaren de Arubaanse (smokkel)handel enigszins op. Arubaanse handelaren trachtten via de Raad van Politie hun wensen naar voren te brengen.

Diplomatieke spanningen resulteerden erin dat de Venezolaanse kustwacht en het koloniaal bestuur het scheepsverkeer rond de Benedenwindse Eilanden nauwgezet in de gaten hielden. De Koloniale Raad weigerde om het bestuur middelen te verschaffen om de illegale wapenhandel en het ontduiken van invoerrechten effectiever te bestrijden. Deze omstandigheden, samen met de geringe invloed van de landraden en een hardnekkige vete tussen gezaghebber Gerard R. Zeppenfeldt (1901-1907) en landraad Cornelis.A. Eman (1900-1907) verlamden de werkzaamheden van de Raad van Politie aan het begin van de twintigste eeuw.

5.1 Regionale onrust en diplomatieke verwikkelingen, 1870-1908

De gehele negentiende eeuw was het Nederlandse beleid erop gericht om de neutraliteit te bewaren ten aanzien van de strijdende partijen in Venezuela, het overzeese buurland dat gebukt ging onder staatsgrepen en burgeroorlogen, dictatuur en corruptie (138). Dit beleid vond onder de handeldrijvende elites van Curaçao en Aruba weinig bijval vanwege de commerciële en verwantschappelijke betrekkingen met het vasteland. Lokale handelaren hadden juist belang bij vrije scheepvaart en minder toezicht door de Nederlandse of Venezolaanse kustwacht.

Gouverneurs en gezaghebbers werden voortdurend aangespoord de goede betrekking met Venezuela met zorg te bewaken. Betrokkenheid bij binnenlandse opstanden moest worden vermeden en de territoriale grenzen van het Venezolaanse dienden te worden gerespecteerd. Nog in augustus 1869 kondigde de gezaghebber een beschikking af dat de handelsregels van het *Reglement van Administratie en Bestuur* uit 1824 nageleefd en streng gecontroleerd zou worden (139).

Het behoedzame beleid keerde zich tegen Nederland nadat het koloniale bestuur in 1870 een groep Venezolaanse opstandelingen waaronder Antonio Guzman Blanco Curaçao uit zette. De verwijdering moest het zittende bewind tevreden stellen, maar nadat Guzman Blanco een geslaagde staatsgreep pleegde, strafte hij Nederland en Curaçao door de inbeslagname van Curaçaose schepen en het (tijdelijk) sluiten van de havens van Coro en Maracaibo voor Curaçaose en Arubaanse schepen. Andere strafmaatregelen volgden (Goslinga, 1975; Van Soest, 1980).

In 1881 voerde Guzman Blanco de Antillenrechten (of surtaxe) in. Op vrijwel alle goederen uit de Antillen, moesten additionele invoerrechten van maar liefst 30% worden betaald. Guzman Blanco verbrak ten slotte de diplomatieke betrekkingen. Pas in 1894, onder president Crespo, werden die hersteld onder voorwaarde dat Nederland

---

138 Zie Corporaal, 1920, pp. 368-525; Van Soest, 1977, pp. 85-97, 1983, pp. 179-180; Blink, 1989, pp. 17-18; Goslinga, 1990, pp. 595-605; Van Vuurde, 1998.

139 ANA, Beschikkingen van de gezaghebber 7-8-1869.

Venezolaanse revolutionairen niet langer zou steunen en dat de illegale (wapen)handel stopte. De afschaffing van de Antillenheffing was nog niet aan de orde en Nederland hoopte die via de diplomatie van tafel te krijgen. Nadat gouverneur Barge (1890-1901) Venezuela bezocht om het herstel van de diplomatieke betrekkingen te bezegelen, zette Barge zich in om de verstandhouding met Venezuela verder te verbeteren. Politieke afzijdigheid en smokkelbestrijding hadden zijn hoogste prioriteit.

Na een periode van betrekkelijke rust stelde de Venezolaanse president Cipriano Castro in 1901 een commissie in die zich boog over de problematiek van de staatsschulden. Castro was na een staatsgreep in 1899 aan de macht gekomen, maar trof een lege staatskas aan en torenhoge schulden, bijvoorbeeld voor infrastructurele werken als spoorwegaanleg, bij machtige landen als Duitsland, Frankrijk en Engeland. Castro’s commissie stelde vast dat slechts een deel van de buitenlandse schuldenclaims kon worden gehonoreerd. Met andere woorden, schuldeisende landen konden een deel van hun geld vergeten. Internationale protesten liepen op niets uit. Diplomatieke spanningen liepen verder op toen de Venezolaanse kustwacht op 16 juli 1901 het Arubaanse schip de (Neuva) Adelaide al dan niet in de Nederlandse territoriale wateren op smokkel betrapte en na een achtervolging op 25 kilometer afstand van Curaçao aanhield. Omdat de papieren en de lading van het schip in orde waren, liet de kustwacht het schip gaan, maar een diplomatieke rel was geboren. Nederland – zelf een bescheiden schuldeiser en fervent aanhanger van de neutraliteitspolitiek – raakte betrokken bij de Venezolaanse kwestie. Het scheepsverkeer rond Aruba werd nauwlettend in de gaten gehouden en nog diverse malen bracht de Venezolaanse kustwacht Arubaanse schepen op (Van Vuurde, 1998, pp. 313-314).

Om Castro tot betaling te dwingen, gingen Engeland en Duitsland op 20 december 1902 over tot een militaire blokkade van de Venezolaanse havens. Italië sloot zich korte tijd later bij beide landen aan. Nederland deed niet mee aan de blokkade omdat Engeland de Antillenheffing niet als inzet van het conflict had opgenomen en om de toch al kwetsbare verstandhouding met Venezuela niet verder te belasten. Wel stond het paradoxaal genoeg toe dat Duitsland de blokkadeschepen vanuit Curaçao foerageerde. Afzijdigheid was diplomatieke schijn, geen militaire werkelijkheid (Van Vuurde, 1998, pp. 344, 350-354).

De blokkade was vanuit Europees oogpunt effectief. Er kwamen onderhandelingen op gang met als resultaat dat Venezuela toezegde de schulden gefaseerd af te lossen. Nederland kwam als een van de laatsten aan de beurt. De blokkade eindigde op 14 februari 1903, maar voor de Antilliaanse handel kwam er geen einde aan de onrust. Venezuela, gekwetst door de Nederlandse rol in de blokkade, riep de consuls op Curaçao en Aruba terug; schepen kregen geen visa meer om op Venezuela te kunnen varen. In 1903 en 1904 sloot Venezuela de haven van La Vela de Coro voor schepen van Curaçao (en Aruba) en in 1906 besloot Castro dat alle invoer in de westelijke havens van Venezuela via Puerto Cabello moest geschieden. Antilliaanse schepen met een geringere omvang dan 40 ton waren in het geheel niet welkom in de Venezolaanse havens. Later mochten alleen schepen voorzien van een vergunning van een consul in Venezolaanse havens aanleggen. In april en mei 1908 verklaarde Castro dat goederen die op Trinidad en Curaçao waren overgeladen niet langer in Venezuela mochten worden ingevoerd. De Venezolaanse kustwacht patrouilleerde om naleving van de strafmaatregelen af te dwingen (Corporaal, 1920, pp. 456-457, Van Vuurde, 1998, p. 387).

Curaçao stond buitenspel als tussenhaven. De scheepvaart viel stil en de werkloosheid steeg. Hoewel daarover in de Tweede Kamer werd gespeculeerd, was Nederland niet direct in staat diplomatiek in te grijpen. Van Kol verklaarde (in de woorden van Plante Feburé, 1918, p. 150) in de Tweede Kamer; 'Een betere verhouding met Venezuela onder den vrijwel krankzinnigen president Castro was (volgens spreker) onmogelijk' (140).

Keer op keer bracht de Venezolaanse kustwacht Nederlandse schepen op, waaronder Arubaanse. In juni 1908 werden de barken Carmita en de Marion aangehouden, drie dagen vastgehouden en geïnspecteerd in La Vela (Corporaal, 1920, p. 449). Nederland stelde Venezuela een ultimatum om de regelgeving ongedaan te maken en toen deze verstreek verliet Nederland de weg der diplomatie. In mei 1908 hief het de ban op wapenexport op en het stuurde vijf oorlogsschepen naar de westelijke havens van Venezuela voor wat Corporaal (1920) noemde een maritieme represaille. Aanvankelijk sloeg de vreedzame blokkade niet erg aan, maar toen de Nederlandse marine twee Venezolaanse marineschepen innam, sorteerde het alsnog het gewenste effect. De buitenwereld stond niet afwijzend tegenover de eenzijdige Nederlandse actie. Bij de entering van twee Venezolaanse kustwachtschepen keek een Amerikaans oorlogsschip toe, maar greep niet in (Goslinga, 1990, p. 599; Van Vuurde, 1998, pp. 415-422).

Het toch al verzwakte bewind van Castro bezweek onder de diplomatieke en militaire druk. De bevolking keerde zich tegen de president. Op 20 december 1908 vond een machtswisseling plaats. De wegens ziekte uitlandige Castro maakte plaats voor zijn vicepresident Juan Vicente Gomez. Deze nam een meer verzoeningsgericht buitenlands beleid aan. Hij herstelde de diplomatieke relaties en trok de Puerto Cabello-maatregel en andere scheepvaartbelemmeringen in. Nederland kondigde als tegenprestatie het verbod op de wapenexport opnieuw af en Curaçao vatte de rol als maritieme voorpost weer op (141). Aruba kreeg in 1908 opnieuw een Venezolaanse viceconsul, terwijl in 1909 Venezuela handelsagentschappen op Aruba en Bonaire vestigde, waardoor schepen niet langer tot de omweg via Curaçao waren gedwongen (KV 1908, 1910, Van Vuurde, 1998, p. 418). Toen ook nog een deel van de scheepsbelastingen werd afgeschaft, geraakte de Arubaanse scheepvaart enkele jaren in goed vaarwater. In 1915 maakte Gomez de vestiging van de olie-industrie op Curaçao mogelijk. Negen jaar later was het de beurt aan Aruba. De Antillenheffing kwam pas te vervallen in 1974.

---

140 Zie Van Vuurde, 1998, pp. 281-283. Exact honderd jaar later leidden soortgelijke uitlatingen door de Nederlandse minister van Defensie Kamp aan het adres van de Venezolaanse president Chávez en diens leger tot een diplomatieke rel. Kamp noemde Chávez 'een onverdraagzame populist'. Zijn leger beschikte slechts over 'een tweedehands marineschip'. Chávez betitelde Kamp vervolgens als 'spion van Washington' (*Elsevier,* 3-4-2006; Sluis 2010; Koopman 2011: 157-177).

141 Het duurde geruime tijd tot de diplomatieke relaties met Venezuela waren hersteld. Nog in een 1914 verweet Kamerlid Van Vuuren minister van Koloniën Pleyte (1913-1918) dat het herstel van de betrekkingen met Venezuela meer aandacht vroeg. De minister antwoordde – in even weinig diplomatieke termen als zijn voorganger – dat 'dit zou zijn als boter aan de galg' (in Plante Feburé, 1918, p. 191).

5.2 Ethische politiek versus versobering: de Grondwetswijziging van 1901

> *Een eerste stap op den weg van de staatkundige ontwikkeling der kolonie is de instelling van een wetgevenden raad nevens den Gouverneur, die niet alleen uit hoofdambtenaren bestaat, doch bovendien eenige ingezetenen onder zijn leden telt en bestemd is, den kolonialen landvoogd met de wenschen en behoeften der bevolking bekend te maken en met hem de wetgevende macht binnen zekere grenzen uit te oefenen.*
> De Louter in: Bordewijk, Encyclopaedie, 1981, p. 131.

Rond de eeuwwisseling kwamen de koloniale verhoudingen ter discussie te staan in Nederland, Frankrijk en Engeland en uiteraard in de koloniën (Wilder, 2005; Cooper, 2005). Er stak een nieuwe politieke wind op. In het artikel 'Een ereschuld' (1899) pleitte C.Th. van Deventer (1993; Breman, 1993), na decennia van uitbuiting via het cultuurstelsel, voor een beleid gericht op de zedelijke verheffing in de belangrijkste Nederlandse kolonie, Indië. Daar moest een beleid van armoedebestrijding, onderwijs, alfabetisering en missionering ten goede komen aan de bevolking. Sociale en economische ontwikkeling moest zowel de kolonie als Nederland ten goede komen. Het beschavingsoffensief kon worden bekostigd uit de voormalige winsten uit de kolonie. Van Deventer bouwde voort op de ideeën van anti-revolutionair Abraham Kuiper: gekoloniseerde volkeren dienden onder voogdij van de kolonisator tot grotere volwassenheid te worden gebracht. Het beschavingsideaal was op Nederlandse leest geschoeid.

De ethische politiek werd door het kabinet Kuiper in de troonrede van 1901 min of meer geofficialiseerd. Het kabinet kon rekenen op brede steun in de Haagse politieke arena. Minister van Koloniën Van Dedem pleitte al in de jaren 1880 en bij zijn aantreden als minister in 1891 voor decentralisatie en een welvaartsbeleid voor Indië. Van Deventer was liberaal. Drievoudig minister van Koloniën Idenburg was antirevolutionair. Minister Pleyte (1913-1918) was voorheen advocaat op het kantoor van Van Deventer. Socialist Van Kol promootte en vertaalde de ethische visie voor de West (142).

Het ethisch hervormingsdenken werd opgenomen in de regeringsverklaring van het kabinet Kuiper en bekrachtigd in de Grondwetswijziging, beide in 1901. Als gevolg van de Grondwetswijziging van 1901 maakten de leden van de Raad van Bestuur op Curaçao niet langer deel uit van de Koloniale Raad. De Raad bestond voortaan louter uit benoemde leden. Versterkte burgerdeelname intensiveerde de wens tot volwaardige vertegenwoordiging en meer zeggenschap. In navolging van Suriname dat al sinds 1865 een min of meer representatieve Koloniale Staten kende, kwam in de Koloniale Raad op Curaçao een emancipatieproces op gang (143). De burgerleden profileerden zich als autonome machtsfactor in het koloniale bestuur; de facto als vertegenwoordiger van de Curaçaose handelselite. De Raad wilde de

---

142 A.W.F. Idenburg was minister van 25-9-1902 tot 16-8-1905, van 20-5-1908 tot 16-8-1909 en van 10-9-1918 tot 13-11-1919. Veel politieke hoofdrolspelers in de ethische beweging in Nederland hadden bestuurlijke ervaring opgedaan in Indië, zoals ministers Idenburg, Fock en Welter en gouverneur Kielstra van Suriname. Ook de latere gezaghebber Wagemaker werkte voor zijn komst naar Aruba in Indië (Van Brooshoofd 1901; Furnivall, 1976, pp. 225 e.v.; Van Soest, 1981, p. 27; Fasseur 1982, p. 170; Drooglever, 2009, p. 128; Waaldijk en Legêne, 2009, p. 187; Oostindie, 2010b. Van den Doel 2011: 161-168).

143 In Suriname werden tussen 1901 en 1936 alle Statenleden gekozen door beperkt stemrecht. De benoemde vertegenwoordiging van groepen zonder stemrecht (voormalige slaven) kwam te vervallen omdat dit stelsel niet aan de verwachting had voldaan.

politieke invloed vergroten en trachtte dit te bereiken door het afdwingen van begrotingsevenwicht. In dat geval was het niet vereist dat Den Haag de koloniale begroting moest goedkeuren en verwierf de Koloniale Raad budgetrecht en groeide de autonomie ten opzichte van de Kroon.

Er volgden enkele decennia van toenemende koloniale bevoogding, vooral richting Indië, maar ook ten aanzien van de West. De ethische politiek kreeg een West-Indische variant in de Holandisashon (ver-Nederlandsing) en de welvaartspolitiek voor de koloniën. De Groot-Nederlandse gedachte werd uitgedragen door lokale afdelingen van het Algemeen Nederlands Verbond (*Neerlandia* 1911, Algemeen Nederlands Verbond, 1923, Waltmans en Groothoff, 1998) en de Koninklijke Vereniging Oost en West (1933), door Oranjeverenigingen die op de eilanden tot stand kwamen en door Nederlandse religieuzen die het kerkelijke leven en het volksonderwijs domineerden. In fraaie gedenkboeken vierde de Nederlandse onderdaan het driehonderdjarig kolonialisme (Gedenkboek, 1934). Nederland intensiveerde de politieke en culturele aanwezigheid. Welvaartspolitiek en schoolstrijd waren speerpunten in het ethische beschavingsoffensief, maar deze brachten kosten met zich mee die de Koloniale Raad niet op haar begroting opgevoerd wenste te zien. De Raad zag de voornaamste bron van welvaart in de handel en hield maatregelen tegen die de handel (legaal dan wel illegaal) schade konden berokkenen. De Raad streefde boven alles naar effectuering van het budgetrecht en kwam veelvuldig in conflict met de gouverneur.

5.3 Casus 1: gezaghebber versus landraad

Diplomatieke spanningen tussen Nederland en Venezuela resulteerden erin dat de Arubaanse kustwateren nadrukkelijk in het oog werden gehouden, zowel door de Venezolaanse kustwacht als door het koloniaal bestuur. Sinds het vertrek van de ambtelijke leden voer de Koloniale Raad steeds meer een eigen en minder Nederlandse koers. Door het bereiken van begrotingsevenwicht wilde de burgerleden het budgetrecht verzilveren. De Raden van Politie op de onderhorige eilanden hadden nauwelijks politiek gewicht.

De onmacht van de Raad van Politie kwam aan het licht toen handelaar-landraad Cornelis Eman (1900-1907) in en buiten de Raad van Politie opkwam voor de Arubaanse handelsbelangen. De bestrijding van de smokkelhandel in een tijd van gespannen diplomatieke relaties met Venezuela en pogingen om de havenfaciliteiten te verbeteren stelden de relatie tussen burgerij en bestuur op de proef. Gezaghebber Zeppenfeldt (1901-1907) was een formele en afstandelijke bestuurder, die weinig voeling had met de bevolking en sterk leunde op de medewerking van gezagsgetrouwe landraden als Juan C. Croes (W.F.M. Lampe, 1968. p. 38). Tussen Zeppenfeldt en landraad Eman rezen conflicten die al snel het karakter kregen van een persoonlijke vete.

5.3.1 Sluikhandel, quarantainebeleid en diplomatieke relaties

De invoering van de Antillenrechten verlamde de toch al kwijnende handel en scheepvaart (KV1880-1900; Pietersz, 1985, pp. 89-90). Rond de eeuwwisseling kwam daar enige verandering in. Arubaanse handelaren voerden geitenmest uit naar Barbados en voeren incidenteel op Cuba en de VS. De vaart op Venezuela en Colombia veerde op terwijl de politieke spanningen tussen Nederland en Venezuela opliepen. Maatregelen om het illegale transport van wapens te bestrijden en de invoer van sterke drank zwaarder te belasten, hadden een tegengesteld effect. Hogere belasting zette juist aan tot smokkel. De overheid wendde wetgeving om besmettelijke

ziektes buiten te houden aan om de sluikhandel te bestrijden en de diplomatieke spanningen met Venezuela te kanaliseren. Net als in de Koloniale Raad groeide in de Raad van Politie het verzet tegen de bestuurlijke machteloosheid.

Gouverneur Barge intensiveerde het toezicht op de scheepvaart tussen Curaçao, Aruba en Venezuela. Voor Aruba kwam nieuwe wetgeving op de invoer van sterke drank tot stand waarbij de invoerrechten omhooggingen. Dit zette onbedoeld aan tot belastingontduiking: smokkel. Nog in 1894 werden de eerste Arubaanse schepen opgebracht. Ook de smokkel via Aruba nam toe (144). Curaçaose handelaren kozen Aruba (en Bonaire) als tussenhaven of eindbestemming omdat de Venezolaanse handelsagent op Curaçao verdachte schepen daar in het oog hield. De Venezolaanse kustwacht hield met grote regelmaat schepen aan die van en naar Aruba voeren (145).

Gouverneur Barge was vastbesloten om de smokkel van en naar Aruba een halt toe te roepen. Vanwege de grilligheid en verlatenheid van grote delen van de kustlijn, stelde Barge in 1898 voor om niet de kust, maar het vervoer van sterke drank aan land intensiever te controleren (146). De Koloniale Raad liet niet de diplomatieke belangen van Nederland, maar de commerciële belangen van Curaçao prevaleren. De Raad stelde dat transportcontrole even onrealistisch was als invoercontrole en men vreesde voor een terreur aan huiszoekingen. De Raad verwierp de ontwerpverordening (147). Besluitvorming stagneerde en Barge instrueerde de gezaghebber om hem te informeren over verdachte schepen uit Curaçao zodat hij die bij terugkeer konden laten inspecteren.

Nadat de smokkelhandel in 1900 in het Nederlandse parlement andermaal ter sprake kwam, trachtte Barge die opnieuw te beteugelen. Met hetzelfde plan en hetzelfde resultaat. Barge hield de Koloniale Raad voor dat de smokkel weer toenam, maar de Raad wees de verordening ten tweeden male van de hand (148).

Ook gezondheidsomstandigheden veroorzaakten conflicten tussen bestuur en burgerij. In naburige havens als Rio Hacha en Maracaibo heersten met regelmaat

---

144 ANA, Brievenboek 13-3-1894, 31-7-1894; ANA, Brievenboek 10-3-1896. Schipper Adriaan Laclé staakte na de introductie van de accijnzen de invoer van sterke drank wat de autoriteiten deed vermoeden dat hij overstapte op de smokkel. In maart 1896 betrapte de districtsmeester Laclé’s schip Esthetica in de doorgaans verlaten San Nicolas-baai. Bij gebrek aan bewijs kwam het niet tot een rechtszaak.

145 Maart 1897 hield de kustwacht de schoener Jupiter van J. Arends drie dagen vast in de haven van La Vela de Coro. Het schip beschikte over een visserspas, maar werd verdacht van smokkel. Arends ontving later een compensatie van 520 Bolivar (Corporaal, 1920, p. 419).

146 ANA, Brievenboek 27-10-1898. Volgens dit ontwerp zou drankvervoer naar de districten moeten gebeuren met een betalingsbewijs van de belastingontvanger. Ook wilde gouverneur Barge een voorraadbeperking aan de drankwinkels opleggen. Buiten de stad mocht men niet meer dan 7,2 liter sterkedrank in voorraad hebben.

147 CHA, OD 21-40 Ontwerpverordening houdende bepalingen omtrent het over land vervoeren van aan accijnsrecht onderhevige zaken op het eiland Aruba. Met MvT 14-5-1898; Voorlopig verslag van de Commissie van rapporteurs uit de afdelingen (v.d. Kol raad) 20-5-1898; Memorie van Antwoord 25-5-1898. ANA, Brievenboek 27-10-1898.

148 Plante Feburé, 1918, p. 187, CHA, OD 21-40 Ontwerpverordening, houdende bepalingen omtrent het over land vervoeren van aan accijnsrecht onderhevige zaken op het eiland Aruba, Memorie van Toelichting 17-2-1900 en Voorlopig Verslag Commissie van Rapporteurs 24-2-1900. Op 19 mei 1900 hield de kustwacht het barkje Arubaanse Philomena aan op verdenking van smokkel. Venezuela onderschepte de Leoncita afkomstig van Aruba op verdenking van het vervoeren van ‘politieke correspondentie’ (CHA, OD 21-40 Brief gouverneur aan MvK 20-1-1900. Corporaal, 1920, p. 380.)

pokkenepidemieën die via scheepsverkeer naar de eilanden konden overslaan. Incidenteel werden schoolkinderen ingeënt met koepokstof, maar bij een massale pokkenuitbraak stond Aruba machteloos (149). Het bestuur nam maatregelen. Binnenkomende schippers moesten voortaan gezondheidspassen overleggen waaruit bleek dat zij uit veilige havens afkomstig waren. Een zogenaamde quarantaineloods visiteerde verdachte schepen.

Het bestuur zette het toezicht op de scheepvaart al snel in als wapen in de strijd tegen de sluikhandel. In juni 1900 werd de quarantaineloods aangewezen als ambtenaar 'belast met het opsporen van misdaden en wanbedrijven, volgens de onderscheidingen, bij algemene verordeningen gemaakt' (Pb 1900 no.21). Geneesheer Horacio Oduber controleerde tegen verplichte betaling van tien gulden schepen zonder gezondheidspas. De Koloniale Raad bood tegenwerking en versoepelde het systeem: schepen zonder pas konden ook gedurende drie dagen in observatiequarantaine gaan. Zo kon een schipper tien gulden uitsparen en, zeker zo belangrijk, inspectie door de arts vermijden. Willemstad en Den Haag noemden deze ingreep een provocatie. De Raad van Politie wilde bijdragen aan de smokkelbestrijding. Op Aruba wijdde waarnemend gezaghebber Jacob Thielen (1900-1901) en de gezagsgetrouwe landraad J. Lampe een vergaderding aan het beperken van het aantal ligplaatsen voor schepen om de pakkans voor smokkelaars te vergroten. Landraad-handelaar Eman liet verstek gaan (150). De verhoging van de accijnsrechten en de inzet van marechaussee en quarantaineloods waren succesvol want de afdracht van accijnsrechten steeg van fl. 888,58 in 1901 naar fl. 17.456,60 in 1902 (151).

De diplomatieke spanningen met Venezuela liepen ondertussen op. De Venezolaanse kustwacht hield talloze schepen afkomstig van Aruba en elders aan, ladingen werden verbeurd verklaard, bemanningen aangeklaagd en eigenaren ondervraagd (152). Berichten rond landraad Cornelis Eman liepen in het oog. In juli 1902 zette een schip van Eman negen veronderstelde Venezolaanse revolutionairen aan land. Eman zou hen naar Curaçao varen, maar iedereen wist dat hij ze in Venezuela aan wal zou zetten, schreef gezaghebber Zeppenfeldt. Hij vreesde dat de kustwacht het schip zou oppakken en voorzag een internationale rel. Volgens de gezaghebber nam de landraad het niet al te nauw met de diplomatieke zorgvuldigheid (153).

---

149 KV 1899, 1901. In 1904 werden waterpokken geconstateerd in Oranjestad en de districten. In 1905 telde het buurtschap Ajo 50 gevallen van scheurbuik als gevolg van de slechte drinkwatervoorziening. ANA, Journaal 26-4-1902, 15-9-1905. Zie Van Soest, 1977, pp. 17-18.

150 ANA, RvP not. 16-1-1901.

151 De wetgeving belastte de handel, en scheepseigenaren verzochten al in 1901 om de accijnzen weer te verlagen. Scheidend gezaghebber Thielen toonde begrip. De hoge accijnzen zetten juist aan tot smokkel, stelde hij vast. Het verzoek was niet gehonoreerd en de smokkel nam weer toe. In 1903 ontving Aruba nog slechts fl. 4121,10 aan accijnzen. ANA, Brievenboek 19-1-1901, 15-3-1901. ANA, Brievenboek 23-12-1902; ANA, Brievenboek 7-1-1904.

152 Op 6 februari 1902 passeerde het Venezolaanse stoomschip El Libertador de Arubaanse kust op geringe afstand, maar niet met de zichtbare bedoeling te landen. Opvarenden waren opstandelingen die werden gezocht door het Venezolaanse bestuur (ANA, Journaal 6-2-1902). Twee maanden later arriveerden 74 vluchtelingen uit het nabijgelegen Rio Hacha op Aruba. Zij hadden hals over kop huis en have verlaten uit vrees te worden vermoord door revolutionairen (ANA, Journaal 25-4-1902. ANA, Brievenboek 11-6-1902; 12-6-1902, 16-6-1902. Corporaal, 1920, pp. 380-385; Van Vuurde, 1998, pp. 318, 326).

153 ANA, Brievenboek 5-7-1902; ANA, Journaal 2 en 4-7 1902.

De smokkelkwestie kwam nog in 1902 opnieuw in het Nederlandse parlement ter sprake en het koloniaal bestuur ondernam een nieuwe poging om de zaak aan te pakken. Gezaghebber Zeppenfeldt schatte dat de koloniale kas jaarlijks fl. 16.000,– aan belastinginkomsten misliep. Kustcontrole achtte hij ondoenlijk vanwege de grilligheid van de kustlijn en bovendien vreesde hij dat politie- en rechercheambtenaren zich lieten omkopen. Hij stelde voor om, net als op Saba, een draw back-systeem te introduceren: schippers moesten de herkomst en bestemming van hun voorraden aantonen. Zoals Zeppenfeldt vreesde, schaarde de Koloniale Raad zich opnieuw aan de zijde van de (smokkel)handelaren en wees het voorstel af (154).

Op verzoek van Eman besprak de Raad van Politie de smokkel- en quarantaineproblematiek. Eman wilde niet alleen de gezondheidspas, maar ook de vrijwillige quarantaine afschaffen. De voor de gelegenheid opgeroepen geneesheer Horacio Oduber stelde dat handhaving van de quarantaine noodzakelijk was om de volksgezondheid te beschermen. De aap kwam uit de mouw: Eman beschuldigde Oduber ervan de kapitein van zijn schip Nazarino tien gulden te hebben laten betalen onder dreigement van drie dagen quarantainestelling (155). Politieke tegenstellingen en persoonlijke vetes gingen hand in hand.

De verhouding tussen de nieuwe gezaghebber en de landraad bereikte een dieptepunt. Zeppenfeldt betitelde Eman als de spil van de ‘anti-gouvernementele’ garde (156). In augustus 1902 adviseerde Zeppenfeldt gouverneur De Jong van Beek en Donk om bij zijn afwezigheid niet, zoals voorgeschreven, de langst zittende landraad – op dat moment Eman – als waarnemend gezaghebber te benoemen. Die gaf zich in met smokkel, zette anderen daartoe aan en was ‘de grootste tegenstander van het Nederlandse gouvernement’ (157). De gouverneur suggereerde om daarom griffier J.J. Beaujon aan te wijzen als waarnemend gezaghebber, hetgeen later regelmatig gebeurde (158). Eman van zijn kant klaagde bij de gouverneur over Zeppenfeldt. Die zou zich niet houden aan lokale verordeningen (de gezondheidspassen) en slecht zorgen voor het welzijn van Aruba. Zeppenfeldt reageerde, geheel in de trant van voorganger Jarman een halve eeuw eerder, met een klaagzang over de Arubaanse loyaliteit aan het Nederlandse gezag.

> *Ik kan UHEG de verzekering geven dat mijn taak als gezaghebber van dit eiland zeer dikwijls alles behalve gemakkelijk is, daar een gedeelte van de bevolking per se tegen het bestuur is, omdat ik hen volgens plicht en geweten niet mag laten smokkelen of doen hetgeen zij verkiezen. Een Gezaghebber die*

---

154 Plante Feburé, 1918, p. 187; CHA, OD 8-40 Corr. 15-3, 27-3, 3-4-1902. ANA, archief Jacob Thielen 6-12-1902.

155 ANA, RvP not. 26-10-1902; ANA, archief Jacob Thielen geheim schrijven aan gouverneur 17-3-1903.

156 Jaarlijks werd op Aruba de verjaardag van koningin Wilhelmina gevierd: op Hollandse wijze, met aubades, volksspelen en een receptie voor de voornaamste ingezeten bij de gezaghebber. In 1902 was het idee geopperd om de vorstin een fotoboek van Aruba aan te bieden. Om de kosten te dekken organiseerde Zeppenfeldt een inschrijving. Hij had daarin weinig vertrouwen en stelde dat het met loyaliteit aan het gouvernement slecht was gesteld. De inschrijving bracht zestig gulden op. Eman was met zestig gulden de meest gulle gever. ANA, Brievenboek 24-6-1902, ANA, Journaal 5-5-1903. ANA, algemeen, inschrijfdocument 1902.

157 ANA, archief Jacob Thielen, brief aan de gouverneur 15-8-1902.

158 ANA, archief Jacob Thielen, brief aan de gouverneur 20-8-1902, idem. 13-9-1902. Landraad Lampe trad wel op als waarnemend gezaghebber als hij de oudste landraad was.

> *op dit eiland zijn plicht doet, kan [het] niet een ieder naar den zin maken, en maakt zich daarmee vele vijanden* (159).

Onder dit gesternte vonden in juli 1903 landraadsverkiezingen plaats (160). Het was Emans periodieke beurt van aftreden. Er trad een splitsing op tussen gezagsgetrouwe burgers, zoals landraad J. Lampe, en de handeldrijvende elite onder leiding van Eman. Eman won de verkiezingen, maar niet zonder tegenstand. Hij kreeg 31 stemmen; zijn tegenkandidaat, de gematigde B.E. van der Veen Zeppenfeldt (in 1906 werd hij de eerste Arubaan in de Koloniale Raad) verkreeg er 26 (161). De betrekkelijk hoge opkomst duidt erop dat de strijd om het landraadschap in relatieve hevigheid was uitgevochten. Het laat zich raden dat Van der Veen Zeppenfeldt naarvoor was geschoven door de gezaghebber, die aldus de werkelijke verliezer van de verkiezing was (162). De gezaghebber en landraad waren niet in staat hun verschillen te overbruggen. Bij de bezoeken van gouverneur De Jong van Beek en Donk in augustus 1903, juli 1904 en oktober 1905 maakte de landraad geen deel uit van de ontvangstcommissie. Gezaghebber Zeppenfeldt bezocht regelmatig de districten. Landraad Lampe vergezelde hem herhaaldelijk, Eman was zelden of nooit van de partij.

Het verkeer van wapens, vluchtelingen en revolutionairen van en naar Venezuela vormden ook na de internationale blokkade van 1902-1903 een bedreiging voor de relatie met Venezuela. Hoewel de omvang niet vaststaat werden vanuit het Nederlandse eiland wapens naar Venezuela verhandeld (163). Dat de smokkel de gemoederen bleef bezighouden bleek toen schipper Gilberto G. Arends werd betrapt

---

159 ANA, RvP not. 26-10-1902; ANA, archief Jacob Thielen, geheim schrijven aan de gouverneur 17-3-1903. Ook het gebruik van het Papiamento in de Raad kwam ter sprake. Zeppenfeldt reageerde dat Eman zich slechts eenmaal tegen het stelsel van de gezondheidspassen had gekeerd en dat hij tijdens die vergadering Papiamento had mogen spreken omdat zijn Nederlands ontoereikend was.

160 De conflicten stapelden zich in hoog tempo op. Op 8 april weigerde Zeppenfeldt om landraad Eman een zeebrief te verlenen en Eman klaagde bij de gouverneur. De gezaghebber beweerde dat Eman uit wraak handelde omdat hem een illegaal omheind stuk grond was afgenomen (ANA, archief Jacob Thielen 8-4-1903). Een week later brachten Eman en Max F. Arends (scheepsbezitter en volgens Zeppenfeldt eveneens smokkelaar) 48 halve okshoofden sterke drank naar Aruba, waarover zij fl. 3600,– invoer moesten betalen. Eman en Arends stelden dat ze de drank wilden doorvoeren en er geen rechten geheven konden worden. De gezaghebber zag kwade opzet. De schippers zouden hun waar daags daarna volgende dag alsnog illigaal aan land brengen (ANA, archief Jacob Thielen 24-4-1903).

161 ANA, Journaal 21-7-1903.

162 ANA, RvP not. 20-7 en 1-8-1903. ANA, Brievenboek 27-1903 en 7-9-1903. Tijdens de verkiezing deed zich weer een incident voor. Een veldwachter (met de gepaste naam Hollander) en stemmer Carmilio Gomez raakten slaags. Volgens Eman had de veldwachter Gomes geslagen; de gezaghebber en landraad Lampe beweerden dat hij hem slechts had geduwd.

163 Gezaghebber Zeppenfeldt hield de wapensmokkel angstvallig in de gaten. In mei 1904 controleerde hij het strand van Balashi op wapens (ANA, Journaal 5-5-1904). De vluchtelingenproblematiek hield eveneens aan. In oktober en november 1904 arriveerden tenminste viermaal Venezolaanse vluchtelingen op Aruba. In juni 1905 weken twee Venezolanen uit wegens een epidemie. Het Openbaar Ministerie verwijderde hen (ANA, Journaal 15-10-1905, 22-10-1904, 16-11-1904, 30-11-1905, 6-6-1905).

en veroordeeld tot een gevangenisstraf. In 1905 adviseerde Zeppenfeldt negatief op een gratieverzoek. Volgens hem moest de gouverneur een voorbeeld stellen (164).

Pas na de Nederlandse maritieme blokkade van 1908 en de val van president Cipriano keerde de rust in de Arubaanse wateren terug. Dat bleek uit het lot van scheepseigenaar Rosenberg. In oktober 1903 had de Venezolaanse kustwacht zijn schip de Estella aangehouden op verdenking van smokkel. De bemanning kwam na enkele dagen vrij, de schipper pas na twee maanden. Eigenaar Rosenberg kreeg zijn schip pas terug in 1908, na de blokkade (Corporaal, 1920, pp. 444-445).

5.3.2 De haven ter discussie

Lokale handelaren kwamen op voor hun belangen. De haven in de Paardenbaai kampte met voortdurende verzanding, terwijl de pieren verwaarloosd waren en met de opkomst van de stoomvaart voortdurend te kort waren (165). In januari 1902 richtte landraad Cornelis Eman met een aantal vooraanstaande inwoners een verzoekschrift tot het bestuur waarin zij verzochten om de stoomschepen van de Koninklijke West-Indische pakketdienst eens per week Aruba aan te laten doen om zo het post- en goederenverkeer zeker te stellen. De nog nieuwe gezaghebber Zeppenfeldt ondersteunde het verzoek met het argument dat ook personen regelmatig meer dan drie dagen onderweg waren naar het eiland. De actie was tevergeefs want in 1905 voer de overheidsschoener twee maal per vier weken tussen Aruba en Curaçao (166).

Eveneens in januari 1902 werd een commissie in het leven geroepen die moest nagaan wat gedaan kon worden aan de verzanding van de Paardenbaai. De particuliere leden (handelaren en scheepseigenaren) meenden dat het uitbaggeren van de groeiende zandbank het beste was. Opnieuw steunde de gezaghebber het voorstel van de commissie. Hij wilde de baggermachine uit Curaçao naar Aruba laten overkomen (167). De havencommissie berekende dat voor het uitbaggeren van de baai maar liefst fl. 30.000,– nodig was. De gezaghebber vond de kostenraming was te hoog en wees erop dat op Aruba schepen ontbraken die de bagger konden vervoeren (168).

In 1904 kwam de havenkwestie aan bod in de Koloniale Raad. De Raad vond dat de twee bestaande steigers voldoende waren. Zeppenfeldt bestreed dat en memoreerde dat één steiger alleen door de Aruba Goudmaatschappij werd gebruikt en dat een andere steiger privé-eigendom was van J.B. Capriles. Die was in slechte staat en nauwelijks bruikbaar. De gouvernementssteiger moest daarom wel degelijk worden verlengd. In 1904 kregen de Arubaanse Goudmaatschappij en Capriles toestemming hun steigers te verlengen, maar voor de landssteiger was nog geen geld beschikbaar (169). De Raad van Politie werd herhaaldelijk voor advies geraadpleegd tijdens de besluitvorming rond de havenwerken (170). Februari 1905 besprak de Raad de

164 ANA, archief Jacob Thielen brieven aan de gouverneur 27-3-1905, 23-8-1905.

165 Hartog (1980, pp. 257-258, 376-377) beschreef de haven in deze tijd. Nabij Fort Zoutman was een kleine pier die bekend stond als ‘de Waf di Polis’ (politiehaven); even verderop, centraal in de baai was de gouvernementssteiger, de ‘Waf di Rei’ (letterlijk: haven van de Koning), waar mits deze in goede staat verkeerde en de baai niet was verzand, schoeners konden aanleggen. Ook was er de kleine pier die in 1865 door Juan Capriles was aangelegd. Westelijk in de Paardenbaai lagen de faciliteiten van de Aruba Gold Mining Company, het meest bedrijvige deel van de baai.

166 ANA, Brievenboek 28-1-1902; KV 1906.

167 ANA, Brievenboek 1-3-1902.

168 ANA, Brievenboek 7-5-1902.

169 ANA, Brievenboek 12-4-1904, 4-7-1904.

170 ANA, RvP not. 9-7-1904, 10-10-1904.

ontwerpbegroting voor Aruba, uiteraard slechts bij wijze van advies. De Raad vroeg aandacht voor de slechte wegen en verlichting, en uiteraard bracht landraad Eman de havenwerken ter sprake. Hij wilde fl. 1.500,– uittrekken voor het verlengen van de gouvernementssteiger en een even groot bedrag voor de (omstreden) quarantainevoorziening (171).

In 1905 kwam de plaats van landraad J.G. Lampe beschikbaar. Twee kandidaten meldden zich aan, beiden uit het gematigde kamp. J.B. Arends bond de strijd aan tegen Lindoro C. Kwarts. Arends verwierf 38 stemmen, Kwarts kreeg er 31. Kwarts zou later zijn entree in de eilandpolitiek maken. Arends was maar korte tijd lid van de Raad. In juni 1905 bood hij zijn ontslag aan. Tijdens de daaropvolgende verkiezingen werd oudgediende J.G. Lampe met alle 43 uitgebrachte stemmen herkozen. ‘De uitslag van deze verkiezing is een groot bewijs van de populariteit van den heer J.G. Lampe op Aruba’, vertrouwde de opgeluchte gezaghebber toe aan zijn journaal. De machtsbalans in zijn Raad van Politie was behouden (172).

Eman bleef aandringen op uitbreiding van de haven. Begin 1906 besprak de Raad de conceptbegroting voor Aruba. Eman hamerde op de noodzaak van verdere havenverbeteringen: de verzande Paardenbaai moest worden uitgebaggerd en de overheidssteiger moest worden verlengd om de handelskansen van het eiland te vergroten (173). Dat jaar werd de landssteiger met tien meter verlengd en konden Arubaanse schepen er aanleggen, maar nog altijd was de bevolking niet tevreden. Onder leiding van landraad Eman verzochten dertig handelaren en scheepseigenaren de Koloniale Raad om de gouvernementssteiger te verlengen en de steigerbelasting af te schaffen. Een verbeten gezaghebber Zeppenfeldt reageerde met te stellen dat twaalf ondertekenaars geen kooplieden of scheepseigenaren waren en dat sinds de laatste verlenging alle schoeners er uitstekend konden aanleggen. Volgens de gezaghebber viel het met de noodzaak tot nieuwe havenwerken dus mee. Wel moest de steigerbelasting worden afgeschaft omdat deze een te zware last op de handel legde (174).

Tot samenwerking tussen de starre gezaghebber en de eigenzinnige landraad kwam het niet. Beiden stonden op het punt het politieke toneel te verlaten. In de resterende vergaderingen van 1906 en januari 1907 bleef landraad Eman steevast weg. Bij afwezigheid van de zieke Zeppenfeldt trad niet Eman op als waarnemend gezaghebber, maar griffier J.J. Beaujon. Gezaghebber Hendrik J. Beaujon nam april 1907 het bestuur over (175). Eman trad in oktober 1907 uit de Raad. Zijn opvolger Max F. Arends had 45 van de 70 uitgebrachte stemmen verkregen (KV 1908). Of Eman verkiesbaar was is niet duidelijk. In 1909 werd oudgediende J.G. Lampe herkozen. In een weinig geanimeerde verkiezing verwierf hij 18 van de schamele 20 uitgebrachte stemmen. De politieke belangstelling daalde na het vertrek van Eman.

Verdere verbeteringen van de faciliteiten in de Paardenbaai lieten op zich wachten. In 1907 besprak de Tweede Kamer het idee om studie te doen naar de

---

171 ANA, RvP not. 2-2-1905.

172 ANA, Journaal 10-7-1905, 18-7-1905. L.C. Kwarts werd per november aangewezen als plaatsvervangend kantonrechter. CHA, OD 33-13 Gouvernementsbeschikking 31-10-1905.

173 ANA, RvP not. 13-1-1906.

174 KV 1906, ANA, Jacob Thielen brief aan de gouverneur 7-9-1906.

175 Hendrik J. Beaujon was de zoon van oud-gezaghebber J.H.R. Beaujon (1876-1883). Bij Beaujons bestuursovername op 18 april 1907 legde Eman een uitgebreide verklaring af die door beschadiging onleesbaar is. ANA, RvP not. 18-4-1907.

noodzaak van havenwerken op Aruba. De minister wees het voorstel van de hand omdat 'het nut niet geëvenredigd zou zijn aan de hoge kosten' (Plante Feburé, 1918, p. 124). Een jaar later, tijdens de aanloop naar de Nederlandse blokkade van de Venezolaanse havens, trad het verzandingsprobleem pijnlijk aan het licht toen het enige Nederlandse marineschip 'de Gelderlander' in de Paardenbaai aan de grond liep (Van Vuurde, 1998, p. 393). In 1910 vonden verbeteringen plaats: De gouvernementssteiger werd opnieuw verlengd, er kwamen boeien in de baai en het radiografisch station kwam tot stand. Een jaar later verscheen een bescheiden koelhuis voor de visserij in de haven (KV 1911, 1912).

De haven voldeed nog niet aan de Arubaanse wensen. In 1912 pleitte landraad Juan C. Croes opnieuw voor het uitbaggeren van de Paardenbaai. Na 1914 protesteerden landraden Lindoro Kwarts en Max Arends vrijwel jaarlijks tegen het uitblijven van aanvullende havenwerken (176). In 1914 kwam de verzanding van de Paardenbaai opnieuw in de Tweede Kamer ter sprake. Kamerleden wilden de baggermachine uit Curaçao inzetten (Plante Feburé, 1918, p. 151). Pas in 1920 was het zover. Gouverneur Helfrich (1919-1921) en de Koloniale Raad vonden elkaar in een nieuw economisch beleid voor de kolonie. De uitbaggering vond plaats en er kwamen nieuwe kades. Emans naam bleef verbonden aan de haven, doordat een van de aanlegkades naar hem werd vernoemd. Hartog merkte op dat de Raad van Politie bij die zo belangrijke besluitvorming volledig buitenspel stond (KV1921; Hartog, 1980, pp. 257, 367-368).

Besluit: gescheiden machten, machteloze bestuursdeelname

De invoering van de Raad van Politie leek een stap in de richting van modern bestuur: een gekozen Raad van Politie verving de benoemde Adviserende Commissie, maar de wetgevende bevoegdheden van de Raad waren slechts van adviserende aard en het representatieve gehalte schoot tekort. Het aantal stemgerechtigden bleef laag; de opkomst bij verkiezingen meestal nog lager. Jarmans dilemma van het burgerlijk medebestuur kwam opnieuw aan de oppervlakte: hoe verzekerde de gezaghebber zich van deelname van burgers die bereid waren tot advies en medebestuur binnen de grenzen die het koloniale gezag stelde? Hoe verzekerde de gezaghebber zich van tenminste één medestander in de Raad van Politie: een 'Ja-baas'. De loyaliteit van een aanzienlijk deel van de vooraanstaande bevolking aan het Nederlandse gezag stond niet vast. De haven-, smokkel- en quarantainekwestie zweepten aan het begin van de twintigste eeuw de bestuurlijke spanningen in de Raad van Politie hoog op. Op Curaçao kwam de Holandisashon op gang kwam, maar op Aruba kwijnde de imperiale gedachte. De Paardenbaai was verzand en zo ook de verhoudingen in de Raad van Politie.

---

176 CHA, OD 4-30 RvP-Aruba, not. 11-12-1912.

Hoofdstuk 6 Het Regeringsreglement onder druk 1906/7 - 1924

Hoewel Aruba met de fosfaatwinsten substantieel bijdroeg aan de (tijdelijke) overschotten op de koloniale begroting en hoewel de uitbreidingen van de haven uitbleven, ageerde de Raad van Politie nauwelijks tegen de geringe bestuurlijke of financiële autonomie. Op 26 november 1890 stelde een anoniem bericht in het blad *La Union* dat Aruba onvoldoende werd ‘begunstigd’ door de fosfaatopbrengsten (in Paula, 1988, p. 42), maar tot protest tegen de bestuursinrichting kwam het niet. Landraad Eman zette zich in voor haven, handel en stoomvaart, maar het Regeringsreglement stelde zelfs hij niet ter discussie. Impulsen tot bestuurlijke vernieuwing kwamen niet van Aruba, maar door de ontwikkelingen in Den Haag, Curaçao en Sint Maarten.

Het neutraliteitsbeleid en de ethische politiek leidden tot toenemende Haagse bemoeienissen met de West en tot extra uitgaven voor de landbouw, het onderwijs en het bestuur op de Bovenwinden. Hierdoor zag de Koloniale Raad zich belemmerd in het streven naar begrotingsevenwicht en het effecturen van het budgetrecht. De emancipatie van de Raad werd geblokkeerd door de centrale rol van de opeenvolgende gouverneurs in het koloniaal bestuur. In Willemstad groeide het verzet tegen het autocratische gouverneursbestuur onder het Regeringsreglement van 1865.

De machtsbalans tussen gouverneur en Koloniale Raad moest opnieuw worden vastgesteld, maar ook die tussen de eilanden onderling en tussen gezaghebbers en landraden. Ook op de onderhorige eilanden stond het Regeringsreglement onder druk. Op Sint Maarten stuurde de gekleurde middenklasse aan op bestuurlijke hervorming. Bestaande studies beschrijven de bestuurlijke botsingen in het eerste kwart van de twintigste eeuw als geïsoleerde incidenten (177). Dit hoofdstuk brengt de samenhang daarvan in beeld. Om de plaats en positie van Aruba binnen de kolonie te bepalen, schetsen we eerst de ontwikkelingen in Den Haag, Willemstad en Philipsburg.

6.1 Koloniale loopgraven

> *Een deel der geschiedenis van onze West-Indische Koloniën wordt op het Plein en het Binnenhof gemaakt. Dit geschiedde soms wel wat ál te veel, zoo dat er niet voldoende plaats overbleef voor de staatkundige ontwikkeling der Kolonie door Autonomie.*
> H.D. Benjamins, Een woord vooraf, in Plante Feburé *West Indië in het Parlement 1897-1917.*

Benjamins constateerde in 1918 dat de Koloniale Raad maar weinig politieke invloed had. De Gaay Fortman constateerde nog in 1947 schijnbaar met verbaasde ondertoon dat ‘in de Staten-Generaal zelden bezwaar werd gemaakt tegen de vele afwijkingen door de Kroon van de beslissingen van den Kolonialen Raad’. Nederland toonde lange tijd weinig interesse in de Caraïbische koloniën. De handelingen van de Tweede Kamer vertonen steeds hetzelfde beeld. In het koloniale debat ging alle aandacht uit naar de Oost; de West werd afgeraffeld. En dan nog ging Suriname vooraf aan Curaçao. De eilanden buiten Curaçao kwamen als laatste, of geheel niet aan bod.

---

177 De Gaay Fortman, 1947, pp. 19-20, Kasteel, 1956, pp. 25-35; Goslinga, 1990, pp. 616-623; Dalhuisen e.a. (red.), 2009, pp. 155.

6.1.1 Den Haag: ethische betrokkenheid en koloniale bezuiniging

Rond de eeuwwisseling nam de koloniale politiek van Nederland een wending door de opkomst van de ethische politiek. De politieke belangstelling voor de West nam toe na bezoeken van socialistisch kamerlid Henri van Kol in 1903 en Cornelis Lely, oud-gouverneur van Suriname en inmiddels parlementariër. Socialist Van Kol (1901, 1904) vertaalde het ethische gedachtegoed in voorstellen voor een koloniale politiek voor de West. Van Kol, maar ook kamerleden als Kraus en Van Vuuren vroegen meer aandacht voor de West. Dit vond plaats in een tijd van opklimmende spanning tussen gouverneur en Koloniale Raad.

De ethische politiek vertaalde zich in de West in een toenemende bemoeienis van Nederland met de culturele en sociale ontwikkelingen in de kolonie die bekend staat als Holandisashion, de (opgelegde) vernederlandsing, een beschavingsoffensief dat tevens een antwoord was op de katholieke missionering in (de tweede helft van) de negentiende eeuw. De Groot-Nederlandse Gedachte werd vanaf de eeuwwisseling uitgedragen door het Algemeen Nederlands Verbond, dat op de eilanden afdelingen verkreeg of tenminste enkele leden telde, er bibliotheken en leesgezelschappen oprichtte en themanummers van de *Neerlandia* aan de drie Benedenwindse Eilanden wijdde. Net als in Nederland, kwam de schoolstrijd tussen overheid (het openbaar landsonderwijs) en het bijzonder (katholiek) onderwijs in een beslissende fase, waarbij de gouverneur het initiatief nam. Naast de subsidiëring van het bijzonder confessioneel volksonderwijs, stonden de bevoegdheid van de leerkrachten en het vermeende belang van de Nederlandse taal en cultuur centraal in de schoolstrijd (Smeulders, 1987, pp. 64-74; Rutgers, 1994, pp. 133 e.v.; Van Putte, 1997, 1999).

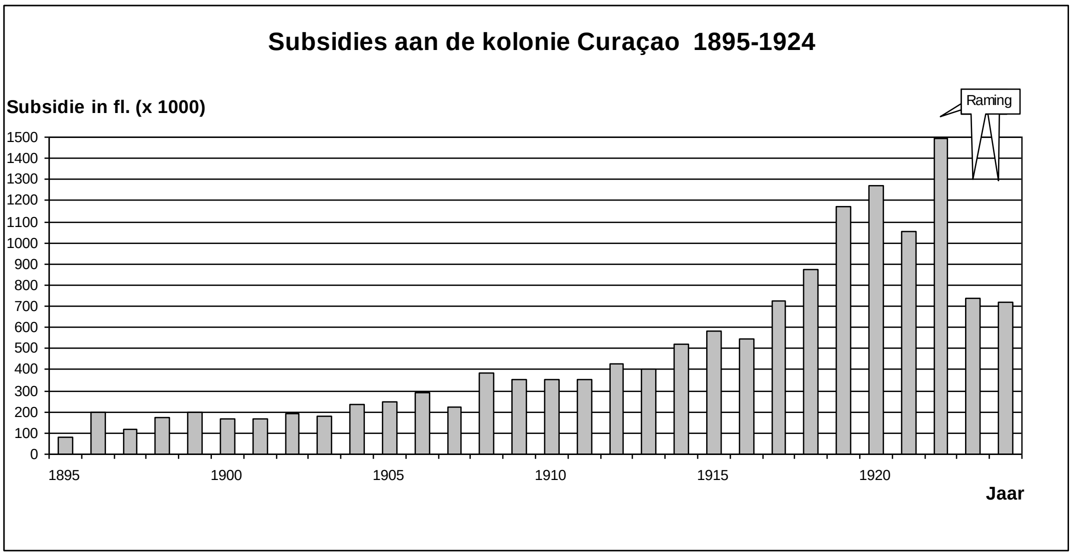
Welvaartsplannen concentreerden zich op de directe verbetering van de positie van de lokale bevolking door landbouwbevorderende maatregelen, visserijexperimenten en het stimuleren van de huisnijverheid in het bijzonder de strohoedenvlechterij. Om een en ander te realiseren, versterkte de overheid de aanwezigheid op de eilanden, groeide het ambtenarenapparaat en kwamen met regelmaat Nederlandse deskundigen over om kostbare, maar volgens de Koloniale Raad onbruikbare, adviezen op te stellen. En dat alles ten laste van de koloniale begroting.

Dat de belangstelling voor de West toenam was niet alleen het gevolg van de ethische betrokkenheid. De tekorten op de koloniale begrotingen van de kolonie Curaçao (en ook Suriname) namen na de eeuwwisseling in rap tempo toe. Het wegvallen van de fosfaatinkomsten – niet in de laatste plaats van Aruba – drukte zwaar op de koloniale begroting. De kolonie stond vanaf 1895 weer in het rood. Het eiland Curaçao kende nog wel overschotten. In 1899 bijvoorbeeld had dat eiland een positief saldo van fl. 77.722,–, terwijl de andere eilanden samen een tekort van fl. 97.630,– vertoonden (Bordewijk,1914, p. 550). De Nederlandse subsidie steeg van ruim fl. 168.000,– in 1900 tot een geraamde fl. 716.360,– in 1917. De geraamde tekorten voor 1914-1917 bleken te laag geschat. In 1918 werd de koloniale begroting voor maar liefst 49% gedekt uit subsidie (Goslinga, 1990, p. 530) (178).

---

178 In de periode 1867-1916 bedroeg de subsidie in totaal fl. 8.469.762 1/2. De jaren 1873, 1882-1885, 1889 en 1890 hadden een batig saldo. In de jaren 1886-1888, 1891-1895 werden de toen geboekte tegoeden opgeteerd en was geen subsidie van Nederland nodig. Hierbij waren niet inbegrepen de kosten voor defensie van de kolonie, die jaarlijks ongeveer fl. 300.000,– bedroegen (De Gaay Fortman, 1921a, p. 119, noot 1).

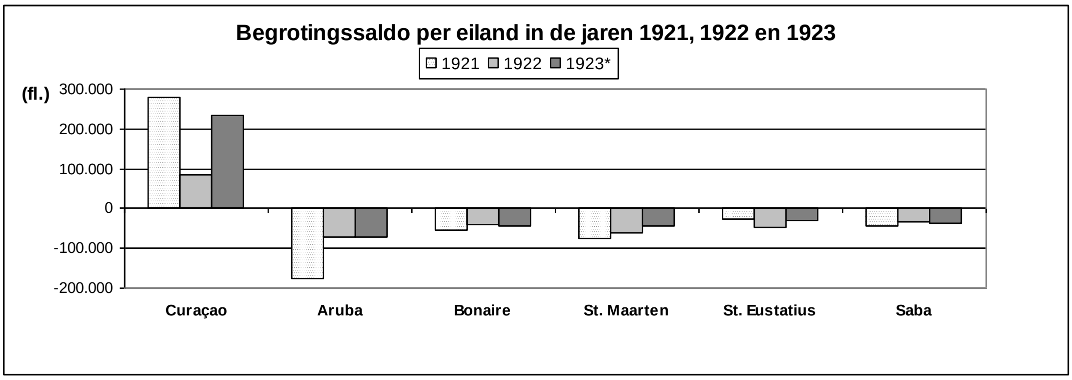
Grafiek 4 Subsidies aan de kolonie Curaçao, 1895-1924

Bron: Plante Feburé, 1918, pp. 145-146; De Gaay Fortman, 1922-1924, p. 568. De jaren 1895 en 1896 zijn voorschotten. De opgaven voor 1922-1924 betreffen ramingen (zie ook bijlage 6.1)

De Nederlandse economie raakte in een crisis. De Eerste Wereldoorlog verlamde de vaderlandse economie en ook in de kolonie Suriname liepen de tekorten op. De vestiging van de olie-industrie op Curaçao in 1915 en op Aruba in 1924 bracht een kentering teweeg. Al in 1921, zo stelt De Gaay Fortman (1922-1924, p. 551), zou Curaçao zichzelf kunnen bedruipen. Hoewel Aruba na het wegvallen van de fosfaatwinning en ook Bonaire forse tekorten hadden, hadden de Benedenwindse Eilandengroep tezamen een positief saldo. Saba was relatief het meest afhankelijk van aanvullingen op de eigen inkomsten, maar de grootste absolute lastpost was Sint Maarten. In 1924 herstelde het begrotingsevenwicht dankzij de inkomsten uit de olie-industrie op Curaçao.

Grafiek 5 Begrotingssaldo per eiland in de jaren 1921, 1922 en 1923

* ‘Voor 1923 is geen rekening gehouden met eene bij Nota van wijzigingen aan de Tweede Kamer voorgestelde verlaging der uitgaven met ruim f. 100.000,– en verhooging der middelen met f. 300.000, –’. Bron: De Gaay Fortman, 1922-1924, pp. 550-551 (Zie ook bijlage 6.2).

Ministerieel beleid en parlementaire discussie waren enerzijds gericht op het politieke denken van de dag: de ethische politiek, de Groot-Nederlandse Gedachte, uitbreiding en standaardisering van onderwijs (de schoolstrijd) en de welvaartspolitiek door

bevordering van landbouw en visserij. Anderzijds streefde Den Haag naar het terugdringen van de begrotingstekorten: een versoberingspolitiek dus (Goslinga, 1990, p. 525). Geruchten omtrent de verkoop van de kolonie vertonen, net als voorheen, een samenhang met de koloniale tekorten (179). In 1900 verzuchtte Van Kol dat, indien de Tweede Kamer niet bereid was om de kolonie te ondersteunen, ‘men dan de moet hebbe ze deemoedig af te staan en die Boven- en Benedenwindse Eilanden te verkopen aan den meestbiedende’ (Plante Feburé, 1918, p. 191). In 1906 keurde Van Kol de mogelijke verkoop van Sint Eustatius af in het *Tijdschrift Nederlandse Maatschappij ter Bevordering van de Nijverheid*. Aanleiding en argumentatie zijn onbekend gebleven (180).

In 1917, nadat de VS de Deense Virgin Islands kochten, wierp een schertsende landraad uit Sint Maarten een balletje op om ook de Bovenwinden aan de VS over te doen. Een verder onbekend gebleven B. Boekhoudt (1918 in Römer, 2003) pleitte in Nederland voor de verkoop van de kolonie Curaçao omdat die te veel geld zou kosten. Opvallend is dat Corporaal nog in 1920 (p. 427) suggereerde dat de strafmaatregelen van de Venezolaanse president Cipriano uit 1902-1908 erop gericht waren om de Curaçaose economie op de knieën te krijgen en Nederland aan te zetten tot de verkoop van de kolonie. Daarmee kon de speculatie over de verkoop zich bijna verheugen op het eerste eeuwfeest. In 1824 reageerde gouverneur Cantz’laar op een dergelijk gerucht met het advies om Aruba niet te verkopen. 1924 bracht wel een omkeer, maar geen verkoop.

Het bestuurlijke bouwwerk van het Regeringsreglement van 1865 vertoonde barsten. Vier onderwerpen keerden steeds weer terug op de politieke agenda. In de eerste plaats was er de vraag naar de bevoegdheden van de Koloniale Raad. De macht van de Raad werd vooral ingeperkt door het ontbreken van budgetrecht. Om zich dit recht te verwerven, moest de kolonie een sluitende begroting presenteren en dat was sinds het wegzakken de Arubaanse fosfaatwinning in 1894 niet meer het geval. Nederlandse ministers en Kamerleden aarzelden tussen ethische betrokkenheid en de noodzaak tot koloniale bezuiniging. Zolang de economie in het slop zat, bestond de noodzaak tot begrotingsdiscipline en sociale soberheid. De Koloniale Raad wenste te bezuinigen op de bestuurskosten, bijvoorbeeld op de ambtenarensalarissen, terwijl gouverneurs en ministers juist de belastinginkomsten wilden verhogen. Dezelfde recessie resulteerde echter in armoede en sociale ellende en dat vroeg om een welzijnsbeleid, maar een uitbundig welvaartsbeleid hield de Koloniale Raad af van het budgetrecht.

Ook diende zich vragen aan of de kolonie naar voorbeeld van Suriname stemrecht verdiende en of de eilanden buiten Curaçao in de Koloniale Raad konden

179 Ook de Nederlandse oud-kapitein der Mariniers K.H. Koentze (1998) wees in 1900 de koloniale tekorten aan als argument om de kolonie van de hand te doen. Zie ook Oostindie (1998)

180 In *Bibliografie* (1975, p. 193). In dezelfde trant klaagde Kamerlid Kleerekoper in 1914 over het gebrek aan Haagse interesse voor de West. Hij oordeelde dat de onverschilligheid wederzijds was: ‘Eenige belangstelling voor de publieke zaak treft men in de kolonie (Curaçao) absoluut niet aan, noch voor het moederland, noch voor de kolonie zelf, en ik zou geneigd zijn te zeggen dat men in Curaçao te weinig heeft van wat er in Suriname te veel is. In Curaçao is het geheele kiesrecht een onbekende zaak; het wetgevend lichaam, dat de kolonie heeft te besturen, vult zich zelf weer aan wanneer er plaatsen open komen. Het volk weet van die zaken niets af, bemoeit zich er niet mede en heeft geen enkele verstandhouding met de boven hen gestelden.’ Minister Pleyte reageerde niet op de verzuchting (Bordewijk in Encyclopaedie 1981, p. 131).

worden vertegenwoordigd. Moizes F. de Costa Gomez stelde in 1935 de vraag of ook vertegenwoordigers van het (veelal arme) katholieke volksdeel in de Koloniale Raad konden plaatsnemen.

In de derde plaats speelde de kwestie van de financiële afscheiding van de Bovenwindse Eilanden. Terwijl afscheiding van de Bovenwinden voor de Koloniale Raad financieel aantrekkelijk was, kon voor de separatisten van Sint Maarten – hoe gering in aantal ook – de afscheiding leiden tot grotere zelfstandigheid ten opzichte van het centrale bestuur van Willemstad. De roep om bestuurlijke vernieuwing op Curaçao en op Sint Maarten en de toenemende belangstelling in het parlement resulteerde in een intensieve briefwisseling tussen Den Haag en Willemstad, tussen gouverneur en Koloniale Raad en tussen gouverneurs en gezaghebbers met hun Raden van Politie (181). Een vierde kwestie, de omvang, de wijze van samenstelling en de bevoegdheden van de Raden van Politie speelde vooral op eilandniveau, maar ook hierover had de gouverneur het laatste woord.

Achter de koloniale coulissen ontspon zich een debat over de wenselijkheid van hervorming van de kolonie Curaçao. De Grondwetswijziging van 1922 maakte een voorlopig einde aan de lokale discussie over de bestuurlijke verhoudingen. De weg naar decentralisatie en autonomie werd geblokkeerd in plaats van geplaveid.

6.1.2 Willemstad: de Koloniale Raad versus de gouverneur

Op Curaçao verflauwde de discussie over het stemrecht na de wijziging van de benoeming van de Koloniale Raad in 1901. De bevoegdheden van de Raad waren ongewijzigd (De Gaay Fortman, 1922-1924, p. 537). Het budgetrecht en de begrotingsdiscipline die daarvoor vereist was; maar ook de Curaçaose handelsbelangen, de welvaartspolitiek en de schoolstrijd waren bronnen van frictie en conflict tussen Kroon en kolonie.

Al in 1901-1903 tijdens de pogingen om de smokkelhandel te bestrijden, bleek dat de Koloniale Raad een eigen koers wilde varen. De Raad werkte welvaartsmaatregelen in de landbouw en veeteelt tegen. Ook ergerde de Koloniale Raad zich aan de in Den Haag opgedrongen uitgaven aan het bestuursapparaat. Zo kwam het met regelmaat voor dat de wenselijkheidbegroting in Den Haag werd aangevuld met kostbare maatregelen, bijvoorbeeld om de landbouwpolitiek van gouverneur De Jong van Beek en Donk te financieren. Hij haalde deskundigen als Havelaar (1901), Went (1902) en Boeke (1909-1917) naar de eilanden om onderzoek te doen naar visserij en landbouw. Hij stelde landbouwinspecteurs en coördinatoren voor de hoedenvlechterij aan en liet nieuwe landkaarten van de eilanden maken. Dit alles zeer tegen de zin van de Koloniale Raad. Het begrotingsevenwicht raakte verder uit zicht (182).

Een dieptepunt in de relatie tussen de Koloniale Raad en de gouverneur vormde het aftreden van vrijwel de gehele Koloniale Raad in 1905-1906 (183). In hun toelichting aan koningin Wilhelmina stelden de afgetreden leden dat het bestuur zelden rekening hield met het oordeel van de Koloniale Raad. In het bijzonder

---

181 CHA, OD 1-6, 1-7, 1-8 en CHA, OD 4-30, 4-31 en 4-33 (Raad van Politie Aruba).

182 Voor Van Beek en Donks landbouwbeleid en de reacties van de Koloniale Raad zie: Kasteel, 1956, p. 22; Renkema, 1981, p. 159; Van Soest, 1977, pp. 77-84; 1983, pp.185, 188; Goslinga, 1990, p. 525; Van Krogt, 2005.

183 W.F.M. Lampe (1968, p. 21) over de houding van minister Idenburg in de Tweede Kamer ten opzichte van de Koloniale Raad: ‘U kunt ervan verzekerd zijn, dat de belastingontwerpen met of zonder de Koloniale Raad erdoor zullen komen’. Ook Van Soest, 1981, p.83; Goslinga, 1990, p. 526.

hekelde men (Kort Woord, 1906, p. 2) dat Den Haag herhaaldelijk de reeds op Curaçao behandelde begrotingen in Den Haag wijzigde. Onkunde van de zijde van de gouverneur of Den Haag bracht de schatkist op kosten zonder dat er enig profijt te verwachten was. De gouverneur omzeilde de besluiten van de Koloniale Raad door deze door de Nederlandse regering te laten vernietigen en door nutteloze kostenposten via Den Haag op de koloniale begroting te plaatsen. De gouverneur negeerde stelselmatig de visie van de Raad aangaande de welvaartspolitiek. De Koloniale Raad was dankbaar voor de Nederlandse financiële hulp, maar zag er geen heil in om die te besteden aan zinloze landbouwexperimenten (De Gaay Fortman, 1947, p. 11).

De Koloniale Raad keerde zich tegen het autocratische gouverneursbestuur en protesteerde tegen de geringe zeggenschap, vooral wat betreft de inkomsten en uitgaven. De banden mochten in de kolonie knellen, maar in Nederland maakte de kwestie weinig indruk. Minister van Koloniën Fock (1905-1908) trok de zaak in de Tweede Kamer in het belachelijke. Er zou sprake zijn van een persoonlijke vete tussen leden van de Koloniale Raad en de gouverneur. De regering benoemde na het aftreden van de Koloniale Raad een nieuwe Raad die ‘blijkbaar beter voldeed’. ‘Van werkstakingen, sabotage en dergelijke weinig parlementaire extremen is sedertdien in den Kolonialen Raad geen tweede geval meer voorgekomen’ (Plante Feburé, 1918, pp. 158-159).

Oog voor de achtergronden van de affaire was er niet. Den Haag twijfelde niet aan het autocratische gouverneursbestuur. Ook in de nieuwe Raad domineerden protestanten en Sefardische Joden. Het aantal katholieke leden bleef doorgaans beperkt tot twee, gezien het aandeel in de totale bevolking een gering aantal. Protestanten bleven onverminderd in de meerderheid. De spanningen hielden daarom aan en in 1911 kwam de verhouding tussen de volgende gouverneur, Nuyens (1909-1919), en de Koloniale Raad opnieuw in de Tweede Kamer ter sprake. Aanleiding was de schoolstrijd. De katholieke gouverneur Nuyens wilde de Katholieke Kerk belasten met de uitbreiding van het onderwijs. De Koloniale Raad vreesde een machtsoffensief. De burgerleden beschuldigden de gouverneur ervan dat hij het bijzonder onderwijs begunstigde en de ontwikkeling van het openbaar onderwijs tegenwerkte (Plante Feburé, 1918, p.148).

Den Haag sloeg geen acht op het verzet. De spanningen tussen gouverneur Nuyens en de Koloniale Raad hielden aan. Een decennium lang streden gouverneur en Raad een machtstrijd uit met als inzet de plaats van het bijzonder (lees: katholiek) onderwijs. De Raad wierp zich op als hoeder van het elitaire openbare onderwijs en niet als bewaker van het algemeen belang van de (katholieke) volksklasse. Leden van de Tweede Kamer beschuldigden de Koloniale Raad dat zij de gouverneur tegenwerkte. Voor de Koloniale Raad, zo stelde het Tweede Kamerlid met de toepasselijke naam De Meester in 1913, was de werkelijke inzet van de schoolstrijd de autonomie van de Koloniale Raad (Plante Feburé, 1918, pp. 168-170). Hij had daarin gelijk.

Niet alleen in de schoolstrijd heersten meningsverschillen. De economische politiek was een aanhoudende bron van geschil tussen gouverneur en Koloniale Raad. De Raad was met name terughoudend ten aanzien van Nuyens pogingen om de landbouw in de kolonie te doen herleven. Voortdurend werden de aanbevelingen van de Koloniale Raad terzijde geschoven. Nadat de Raad zich – gesteund door het advies van landbouwkundige Kakebeeke (1912) – keerde tegen de hoge landbouwuitgaven, voerde Nederland de kostenpost toch weer op. De Raad stelde dat Den Haag en gouverneur te weinig oog hadden voor de economische mogelijkheden die de naderende opening van het Panamakanaal aan Curaçao zou bieden. Opnieuw

protesteerden leden van de Koloniale Raad tegen het negeren van haar adviezen (De Gaay Fortman, 1921a, pp. 122, 124-125; Paula, 1989, p. 10).

In 1919 wilde (de katholieke) gouverneur Nuyens het aandeel van de katholieke leden van de Koloniale Raad uitbreiden tot vier leden opdat de Raad de belangen van de grootste bevolkingsgroep beter kon vertegenwoordigen. De Koloniale Raad ondersteunde Nuyens kandidaat Ch.W. de la Try Ellis niet en beklaagde zich: protestanten en Joden konden net zo goed waken over de katholieke volksbelangen (Van Soest, 1981, p. 81). De klachten uit 1906 waren onverminderd en ongewijzigd van kracht.

Tussen 1918 en 1921 kwam het tot een conflict tussen Koloniale Raad en dezelfde gouverneur Nuyens naar aanleiding van een belastingverhoging in verband met de oorlogssituatie in Europa, waardoor Europese Nederlanders op Curaçao werden bevoordeeld. Het kwam tot openlijk protest in de Koloniale Raad en daarbuiten. De kwestie sleepte zich voort tot 1921 (Dip, 1999).

Een verbetering in het meestal moeizame samenspel tussen gouverneur, Koloniale Raad en Den Haag vond plaats na het vertrek van Nuyens, tijdens het bestuur van gouverneur Helfrich, althans totdat Helfrich opstapte na een conflict met minister van Koloniën De Graaf (1919-1925). De aanvang van de twintigste eeuw bracht de kolonie weinig voorspoed. De Bovenwindse Antillen kenden nauwelijks economische ontplooiing. Arbeidsmigratie was een uitvlucht. De toestand op Aruba was desastreus na het stilvallen van de goud- en fosfaatwinning. De landbouw ging gebukt onder aanhoudende droogtes en de kindersterfte liep in 1919 en 1923 op tot zo'n 15% (KV 1919, 1923). Op Bonaire was de situatie niet veel beter. Helfrich ontwierp een welvaartsplan rond de publieke werken, de landbouw en de veeteelt. De Koloniale Raad sputterde aanvankelijk tegen vanwege de hoge kosten, maar Helfrich nam een deel van de bezwaren weg. Investeringen in de landbouw werden omgebogen. Haven en handel kregen de aandacht waar de Koloniale Raad al lange tijd om vroeg. In de wenselijkheidbegroting van 1921, uit in juni 1920, reserveerde Helfrich fl. 73.000,– voor havenwerken op Curaçao, fl. 102.000,– voor verbetering van de Paardenbaai en de aanschaf van een sleepboot. Bonaire kreeg een toezegging van een nieuwe steiger ter waarde van fl. 48.000,–.

Helfrich erkende het standpunt van de Koloniale Raad dat de akkerbouw geen blijvende bron van welvaart kon zijn op de droge eilanden. Hij stelde daarom voor de veeteelt te intensiveren en de landbouw daaraan ondergeschikt te maken door voedergewassen te verbouwen. Voor Aruba stelde hij investeringen voor in de aloëteelt 'daar dit de kurk is waarop Aruba thans drijft'. Om de armoede te verlichten versterkte Helfrich de gesubsidieerde strohoedennijverheid. De Koloniale Raad ging daarmee akkoord. Helfrich sloeg een brug naar de Koloniale Raad, maar vervreemdde van zijn minister. Minister de Graaf leek aanvankelijk enthousiast over de welvaartsplannen, maar later bracht hij het budget voor de welvaartsplannen terug van fl. 600.000,– naar een schamele fl. 123.000,–. Helfrich trok zijn conclusie en stapte als eerste en laatste gouverneur van de Antillen op uit protest tegen de Haagse bemoeienis (De Gaay Fortman, 1921a, p. 201; Goslinga, 1990, p. 623).

6.1.3 Philipsburg: onderhorigheid of eenheidskolonie?

Een belangrijk thema wierp zijn schaduw vooruit op het politieke leven in de kolonie, namelijk de financiële decentralisatie, in dit geval de mogelijke afscheiding van de Bovenwinden van de kolonie. Deze kwestie was in de loop van de negentiende eeuw herhaaldelijk onder de aandacht geweest. In de bestuursinrichtingen die in de negentiende eeuw waren ingevoerd en weer ongedaan gemaakt, waren de

Bovenwinden afwisselend een zelfstandige kolonie (1815), een deelkolonie (1828) of onderhorigheid van Curaçao (1845). De eilanden werden doorgaans door aparte gezaghebbers bestuurd, maar in 1919 werden zij verenigd onder één gezaghebber zetelend op Sint Maarten terwijl Saba en Sint Eustatius een plaatsvervangende gezaghebber kregen (184).

De eenheid in de kolonie bleek een kwetsbaar punt. Op Sint Maarten kondigde zich al in 1863 een bescheiden decentralisatie-, mogelijk afscheidingsbeweging aan. Volgens Belinfante (1863 in: De Gaay Fortman, 1922-1924, p. 296) streefde men ernaar om ‘van Curaçao te worden gescheiden en tot een afzonderlijk bewind te worden verheven, met een plaatselijken Raad die in rechtstreeksche gemeenschap met het Ministerie onderhield’. Een directe band met Nederland, ofwel: Separacion of Status Aparte. Over deze beweging is weinig bekend. Gelijkertijd maakte een Statiaanse planter zich sterk voor de afscheiding van zijn eiland van Curaçao, een streven dat naar eigen zeggen alom werd ondersteund (Goslinga, 1990, p. 379).

De afscheidingskwestie haalde in 1899 en in 1901 de Tweede Kamer en daarna weer in 1907, 1909 en 1910, maar nu vanuit een Curaçaos perspectief. In 1900 opperden Haagse Kamerleden de mogelijkheid om Curaçao staatsrechtelijk van de andere eilanden af te scheiden omdat dit eiland in staat zou zijn om in de eigen financiële behoeften te voorzien, terwijl bij de andere eilanden – met uitzondering van Aruba – de uitgaven aanmerkelijk hoger waren dan de inkomsten. Financiële afscheiding van de Bovenwinden zou het eiland een grotere mate van zelfbestuur verschaffen omdat dan het budgetrecht kon worden geëffectueerd (185).

Minister Cremer (1897-1901) keerde zich tegen deze redenering. In alle landen en koloniën draagt welvaart in de ene streek bij aan minder welvarende regio’s. Cremer wees erop dat ook Curaçao in het recente verleden voordeel had getrokken van de Arubaanse fosfaatwinsten. ‘Daarbij komt dat de wensch van Curaçao tot afscheiding minder op den voorgrond is getreden, toen het het leeuwendeel trok van de mijnen van Aruba.’ Hij gaf daarbij – in een bijzin – toe dat Aruba maar ‘zeer weinig profiteerde’ van de fosfaatwinning (Bordewijk, 1991, pp. 548-553; Plante Feburé, 1918, pp. 133-136).

Ook benadrukten ministers en gouverneurs dat splitsing van de kolonie niet zou leiden tot besparing maar integendeel extra uitgaven met zich mee zou brengen. In de hoop dat dit tot een begrotingsevenwicht zou leiden, stelde Van Kol in 1902 voor dat de inkomsten van de kolonie de eigen uitgaven moesten dekken, maar dat Nederland de zogenaamde imperiale uitgaven, zoals die voor de verdediging, moest betalen (Plante Feburé, 1918, p. 143) (186).

Tussen 1904 en 1908 gingen op Sint Maarten opnieuw, en wederom slecht gedocumenteerde, stemmen op voor decentralisatie. Goslinga (1990, p. 623) stelt dat

---

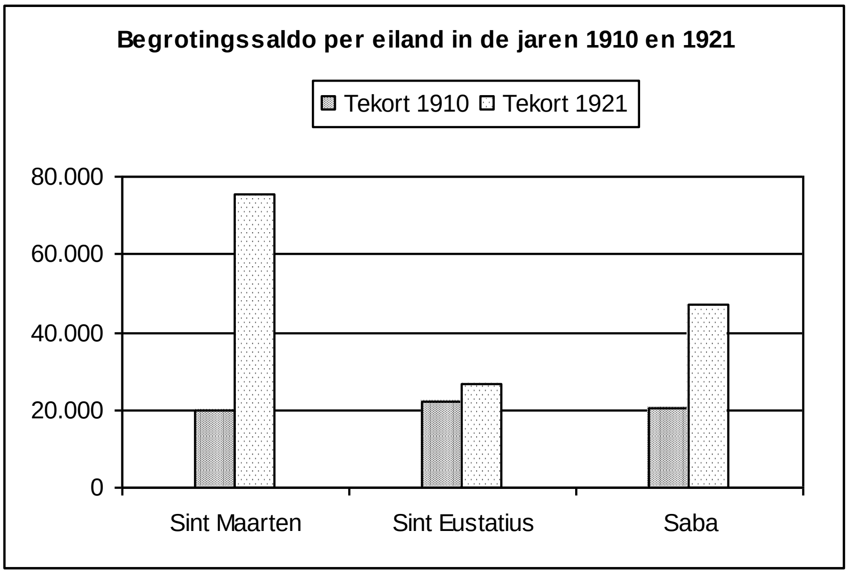
184 Saba en Sint Eustatius hadden van 1937 tot 1951 ieder een ondergezaghebber. Van 1951 tot 1983 een administrateur en na 1983 een eigen gezaghebber (Encyclopedie, 1985, p. 209).

185 De kwestie kwam in het voorlopige verslag van begrotingsbesprekingen in de Tweede Kamer in 1901 voor het eerst ter sprake (Plante Feburé, 1918, p. 135).

186 In 1903 opende de Decentralisatiewet van minister Idenburg mogelijkheid tot enige gewestelijke autonomie in Indië. Op grond van deze wet werden op Java en Madura in de vijftien gewesten gewestelijke raden vergelijkbaar met gemeenten ingesteld. In 1917 kwam er beperkt stemrecht voor de gemeenteraden. In 1922 kwamen regentschapsraden op het platteland van Java tot stand en in 1916 zelfs een adviserende Volksraad, die als protoparlement gold (Furnivall, 1976. pp. 245-246; Fasseur, 1982; Drooglever, 1982, 2009; Locher-Scholten, 2000, pp. 150-186).

decentralisatie voor wat Sint Maarten betreft in 1904 in het Haagse parlement was besproken. In 1907 pleitte gezaghebber Van Grol voor 'the full possession of a common freedom and of a local patriarchal government for the leeward group'. Bestuurlijk Curaçao toonde te weinig belangstelling voor de Bovenwindse Eilanden.

Grafiek 6 Inkomsten en uitgaven op Sint Maarten, Sint Eustatius en Saba, 1910, 1921

Bron: Goslinga, 1990, p. 662, op basis van KV's (zie ook bijlage 6.3.).

De Bovenwinden drukten steeds zwaarder op de koloniale begroting. De uitgaven aan de drie eilanden waren niet buitensporig en toch moest er steeds geld bij. De problematiek van de Bovenwinden ging niet aan de Haagse politiek voorbij, maar tot een oplossing kwam het niet. Nog in 1914 wees minister Pleijte (1913-1918) de mogelijke opsplitsing af wegens de financiële afhankelijkheid van de eilanden (187). In 1919 flakkerde op Sint Maarten het decentralisatievuur andermaal op. Twee jaar na de verkoop van de Virgin Islands door Denemarken aan de VS, richtte een landraad een verzoek aan de Amerikaanse president Wilson opdat de VS het verwaarloosde eiland naar Deens voorbeeld zouden kopen:

> *Our aspirations are to be annexed, now that the Danish islands, our neighbors, have been acquired by your government, our jealousies are aroused* (geciteerd in Goslinga, 1990, p. 617).

De ministers van Koloniën en Buitenlandse Zaken haastten zich om het gerucht van ophanden zijnde verkoop te weerspreken (Hamelberg, 1918, p. 1; Van Soest, 1981, p. 81). De verkoopkwestie werd de opmaat tot een beweging die een grotere Bovenwindse zelfstandigheid ten opzichte van Curaçao voorstond. De drie Bovenwindse Eilanden waren in 1919 verenigd in één bestuurseenheid onder één gezaghebber, die voortaan vanuit Den Haag werd benoemd. Dit werd de in mei 1919 aanvankelijk enthousiast onthaalde G.J. Tymstra, trots betiteld als the Governor straight from Holland. De blanke en gekleurde middenklasse van Sint Maarten onder leiding van journalist en landraad Josiah C. Waymouth, D.H. Nisbet en A.C. Whathey

---

187 In 1916 werd tijdens de begrotingsbesprekingen in de Tweede Kamer tevergeefs de mogelijkheid geopperd om het aantal leden voor de Raad van Politie voor de Bovenwindse eilanden uit te breiden (De Gaay Fortman, 1922-1924, p. 544).

zagen de vereniging van de drie eilanden onder één gezaghebber als eerste stap in de richting van decentralisatie ten opzichte van Curaçao (Langemeyer, 1922, p. 209; Goslinga, 1990, p. 622). Tymstra bleek niet de gehoopte pleitbezorger van de Bovenwindse autonomie. Tussen Waymouth en Tymstra ontspon zich een felle en persoonlijke vete, waarbij Waymouth zijn krant *St. Martin Day by Day* inzette om de bestuurssituatie voor het voetlicht te brengen.

Op 12 september 1919 protesteerden enkele honderden Sint-Maartenaren uit de lokale blanke en lichtgekleurde middenklasse onder leiding van Waymouth tegen de bestuurlijke verwaarlozing van de Bovenwindse Eilanden. Een veelheid van klachten passeerde de revue: de ondergeschiktheid van de Bovenwindse gezaghebber aan Curaçao, het ontbreken van Bovenwindse vertegenwoordigers in de Koloniale Raad en van eigen rechtspraak. De financiële lasten die voortvloeiden uit de verbondenheid met de Benedenwinden werden als klacht aangevoerd: de Bovenwinden werden weliswaar flink gesubsidieerd, maar de eilanden hadden geen enkele invloed op de bestedingen.

Het zwaartepunt van de decentralisatiebeweging lag op Sint Maarten. In hetzelfde najaar werd Waymouth verkozen tot landraad dankzij een nipte overwinning van 37 tegen 30 stemmen. In de Raad van Politie stonden Tymstra en Waymouth tegenover elkaar. Gouverneur Helfrich bezocht Sint Maarten om de situatie op te nemen. Hoewel Waymouth op Saba en Sint Eustatius geen steun verkreeg, bleef de roep om hervorming en decentralisatie klinken op Sint Maarten.

De afscheidingskwestie stond niet alleen op Sint Maarten ter discussie. De Koloniale Raad zag in de (financiële) afscheiding een kans om de begroting voor Curaçao sluitend te krijgen en stond welwillend tegenover de politieke beweging. In Den Haag namen de Eerste Kamerleden Van Kol en Kraus het in 1920 op voor de separatisten van Sint Maarten. Minister De Graaff voelde echter niets voor het opdelen van de kolonie vanwege de kosten die dat met zich zou meebrengen. Wel onderschreef hij het beginsel dat lokale (eilandelijke) belangen zo veel mogelijk lokaal moesten worden geregeld. Dat was immers de richting die de Grondwetswijziging van 1901 had ingeslagen (De Gaay Fortman, 1922-1924, p. 298, 1947, p. 20).

Het Curaçaose dagblad *Voz di Pueblo* publiceerde een aantal artikelen – wellicht van de hand van Waymouth – waarin de stem van Sint Maarten doorklonk. De redactie becommentarieerde:

> *Wij kunnen er geen bezwaar in zien dat de kolonie in verschillende gemeenten verdeeld wordt, die tezamen een soort provincie vormen, waarin de schakel met het rijk in Europa evengoed kan bestaan als bij iedere gemeente in Nederland. Iedere gemeente met haar burgemeester en de provincie met haar Commissaris van de Koningin* (in De Gaay Fortman, 1922-1924, p. 545).

Tijdens een tweede Bovenwinds gouverneursbezoek in augustus 1920 vond op het gezaghebberkantoor te Philipsburg een publieke ontmoeting plaats met Helfrich, gezaghebber Tymstra, de landraden Waymouth en J.A. Richardson en twaalf vooraanstaande burgers, voornamelijk grootgrondbezitters en handelaren. Helfrich lichtte toe dat hij in navolging van het beleid van minister Idenburg uit 1904 de mogelijkheid onderzocht om de Raden van Politie meer autonomie te verlenen, en de voor- en nadelen van financiële decentralisatie bestudeerde. De landraden boden Helfrich 400 handtekeningen aan waarin werd aangedrongen ‘op meerdere zelfstandigheid en rechtstreeks bestuur onder het moederland’. Waymouth en Richardson legden een afscheidings- of decentralisatievoorstel voor de Bovenwinden

voor. Daarin werd de gezaghebber voortaan direct door de koningin benoemd, kwam er een nieuwe Executive Council die de gezaghebber van advies voorzag. Aangaande de samenstelling en bevoegdheden bood het voorstel geen duidelijkheid.

Namens de gegoede klasse verklaarde E.G. van Romondt dat zij de afscheidingsactie van de landraden deels ondersteunden en de klachten tegen Tymstra onderschreven. Gezaghebbers moesten direct door Nederland worden benoemd en meer macht krijgen om met kennis van zaken tot beter lokaal bestuur te komen. Het voorstel van Waymouth en Richardson had men niet kunnen bestuderen. Van Romondt onderschreef de wenselijkheid van afscheiding en autonomie, maar hij wees er ook op dat Saba en Sint Eustatius niet wilden meegaan met Sint Maarten. Namens zijn achterban zegde hij toe alsnog schriftelijk op het voorstel van Waymouth en Richardson te reageren (188)

Die schriftelijke reactie is er voor zover bekend niet gekomen en het kwam tot een splitsing tussen de gekozen landraden en de kleine, maar machtige gegoede klasse (189). Saba en Sint Eustatius wezen de pleidooien voor afscheiding van de drie eilanden inderdaad af. In mei berichtte Tymstra dat de landraden van Saba en Sint Eustatius nadrukkelijk hadden gevraagd de financiële decentralisatie van de Bovenwinden te voorkomen. Op Sint Eustatius gold het motto: ‘Down with St. Martin, Curaçao for us’ (190).

Op Sint Maarten speelde de teleurgestelde verwachting rond de vereniging van de drie Bovenwinden onder gezaghebber Tymstra een belangrijke rol, maar ook de ontwikkelingen in de regio gingen niet aan de eilandbevolking voorbij. De verkoop van de Deense Virgin Islands aan de VS in 1917 kwam reeds ter sprake. Ooggetuige Langemeyer (1922) constateerde dat de bestuurlijke betrokkenheid vanuit Willemstad ongunstig afstak bij die vanuit Guadeloupe voor de Franse helft van het eiland.

> *Daar hoorde men veel meer klachten, misschien wel omdat het bestuur er op zuiver democratische leest was geschoeid, meer als een Fransche gemeente, met een mairie en een gemeenteraad. Het binnenlandsch bestuur stond onder den Gouverneur van Guadeloupe, doch men had niet geschroomd grooten invloed van de bevolking toe te kennen en de hooge functies niet uitsluitend voor blanken te reserveeren. Zoo had Guadeloupe ook kamerafgevaardigden, en deze députés kwamen in tijden van verkiezingen ook naar Marigot om er de belangen van hun verkiezing te bepleiten. Deze députés waren geen blanken. (…) Zonder het systeem geheel te willen aanprijzen, wil ik zeggen dat de gedachte van mede-zeggenschap misschien wel tot den goeden geest in die kolonie medewerkte.*

In vergelijking met de Franse kolonie, kende de Nederlandse eilanden een benauwend, centralistisch bestuur. De zeggenschap van de Koloniale Raad was gebrekkig en vertegenwoordiging van de onderhorige eilanden ontbrak. De beweging op Sint Maarten bloedde dood. De veelgeplaagde Tymstra werd in 1920 vervangen, aanvankelijk door waarnemende gezaghebbers en in 1923 trok de Arubaan Richard J. Beaujon voor een termijn van vier jaar naar Philipsburg.

De Gaay Fortman legde de anatomie van de Bovenwindse onvrede bloot. Volgens hem was van enige verbondenheid van de Bovenwinden en de

188 CHA, OD 1-8 Verslag Public Meeting Gouverneur Helfrich op bureau van de gezaghebber te Philipsburg 11-8-1920.

189 CHA, OD 1-8 brief gezaghebber Tymstra aan gouverneur 8-4-1920; De Gaay Fortman, 1922-1924, pp. 296-299

190 CHA, OD 1-8 brief gezaghebber Tymstra aan gouverneur 3-5-1920.

Benedenwinden geen sprake. Terwijl de Koloniale Raad op Curaçao aanstuurde op afscheiding, wenste Sint Maarten decentralisatie om de bestuurlijke verwaarlozing te keren. De decentralisatiebeweging en de discussie over de opwaardering van de Raden van Politie vielen stil na het vertrek van gouverneur Helfrich en de Grondwetswijziging van 1922. Bovendien veranderden de politieke verhoudingen na de komst van de olie-industrie naar Aruba en Curaçao en de daaropvolgende migratie naar deze eilanden. Het afscheidingsvuur verplaatste zich van Sint Maarten naar Aruba.

6.2 Casus 2: Aruba en de Raden van Politie

In 1911 beweerde de afdeling Aruba van het Algemeen Nederlands Verbond in het Aruba-nummer van het tijdschrift *Neerlandia* (1911 p. 288) dat het eiland vanwege fosfaatbijdragen aan de koloniale kas recht had op meer geld voor (openbaar) onderwijs. Indrukwekkend was het protest tegen de afroming van de fosfaatwinsten van het eiland niet. In Nederland leken parlementariërs zich meer bewust van het belang van de Arubaanse fosfaatwinsten. Het Arubaanse fosfaat kwam ter sprake in een Kamerdiscussie en op de vraag of het rechtvaardig was om het eiland Curaçao op te zadelen met de bestuurslast en de onkosten voor de kleine eilanden, werd gereageerd: ‘dat bovendien niet uit het oog verloren moest worden verloren, dat het eiland Curaçao veel voordelen heeft genoten van de fosfaatexploitatie op Aruba, welk laatste eiland daarvan zeer weinig profiteerde’ (Bordewijk, 1914, p. 548).

Toch gistte ook op de eilanden de onvrede met het snel verouderende Regeringsreglement van 1865. In 1884 bleek dat nog slechts 30 personen (lees: mannen) voldeden aan de vereisten voor het stemrecht. De situatie op de andere eilanden was niet gunstiger. Het aantal jaarlijkse raadsvergaderingen was gering en kwam buiten Aruba nimmer boven de tien. De spanningen tussen gezaghebbers en landraden namen toe en af met het komen en gaan van de spelers op het politieke speelveld. Uit de conflicten tussen gezaghebber Zeppenfeldt en landraad Eman bleek dat de Raad weinig daadwerkelijke invloed had. Visies en adviezen hadden nauwelijks gewicht bij politieke besluitvorming. Sinds jaar en dag was duidelijk dat de landraden afhankelijk waren van de goede wil van gezaghebber en gouverneur en dat zij de Raad meer serieus namen naarmate er meer welgezinde landraden – de zogenaamde ja-bazen – zitting hadden. Als vertegenwoordigend lichaam hadden de Raden weinig invloed en de belangstelling voor het orgaan verslapte op alle eilanden.

Dit overzicht vangt aan in het jaar 1906, toen de conflicten tussen gezaghebber Zeppenfeldt en landraad Eman een hoogtepunt bereikten en burgerleden van de Koloniale Raad op Curaçao uit protest opstapten. Voor het eerst werd een geboren Arubaan, B.E. van der Veen Zeppenfeldt in de Koloniale Raad opgenomen, overigens ter vervanging van de uit protest opgestapte leden van de Koloniale Raad.

Na het vertrek van Zeppenfeldt en Eman uit de Raad van Politie in 1907 keerde de rust terug in de eilandpolitiek. De gezagsgetrouwe J.G. Lampe bleef lid van de Raad tot zijn overlijden in 1911. Hij werd aanvankelijk vervangen door ambtenaar R.M. Muskus, waardoor de vervlechting van bestuurlijke en burgerlijke deelname versterkte. Gematigde krachten domineerden de Raad (191). Beaujon was

---

191 De Koloniale Verslagen geven een overzicht van het komen en gaan van landraden, maar zij bevatten leemtes en onjuistheden. Landraad Max Arends werd in 1911 herkozen. In 1913 waren de landraden J.C. Croes en J.E.R. Herrera beiden (en niet Max Arends) aan de beurt van aftreden. Beide landraden werden herkozen. Een jaar later namen beide landraden om onbekende reden ontslag uit hun functie. In hun plaats werden L.Ch. Kwarts en P.L. de Haseth verkozen, maar in de notulen van de Raad wordt Max Arends als landraad genoemd

gezaghebber, J.C. Croes en Max Arends de landraden. Het werk van de Raad verloor aan kleur en belang. De Raad toonde zich tijdens de twaalf vergaderingen van 1912 een bleek administratief orgaan. Men maakte de kiezerslijsten op en voerde de administratie van de armenkas. Meer aandacht ging uit naar de taak van de Raad als onderwijscommissie.

Initiatieven van landraden waren een zeldzaamheid. In december 1912 pleitte landraad J.C. Croes voor de vestiging van een apotheek op het eiland en ook maakte hij zich sterk voor de verbetering van de Paardenbaai. Zijns inziens moest de aanlegplaats westelijk van de gouvernementspier worden verdiept. Een maand later deden de landraden de suggestie om de huurgronden voortaan weer in concessie te geven (192). In 1913 kwam de Raad niet meer dan zesmaal en dan nog slechts plichtmatig bij elkaar.

6.2.1 Raden ter discussie I: 1907-1917

Ondertussen nam in Nederland de belangstelling voor de West toe. De koloniale begrotingstekorten liepen gestaag op van fl. 220.459,– in 1907 tot een geraamd tekort van fl. 716.360,– tien jaar later. In de hoop dat dit tot besparingen zou leiden, pleitten Nederlandse parlementariërs herhaaldelijk voor decentralisatie en de mogelijkheid van versterking van de Raden van Politie.

Incidenteel vormde het democratisch deficit op de eilanden het onderwerp van gesprek in Den Haag. In de Memorie van Antwoord Begroting 1907 stelde minister Fock ‘dat door de aan de Raden van Politie verleende macht aan de kleinere eilanden die meer mate van zelfstandigheid was toegekend, waarop zij naar het oordeel van minister Fock aanspraak hadden’. Ofwel: de Raden van Politie verschaften eilanden voldoende zelfstandigheid, zo oordeelde de minster (Plante Feburé, 1918, p. 178).

Gouverneur De Jong van Beek en Donk polste de nieuwe gezaghebber H.J. Beaujon in 1907 over de wenselijkheid van de invoering van een gemeentebestuur op Aruba. Beaujon stelde dat van Aruba geen bezuinigingen te verwachten waren. De traktementen voor ambtenaren waren al lager dan op de overige eilanden en andere uitgavenposten dienden slechts om de allernoodzakelijkste behoeften te dekken. Beaujon zag geen heil in een bestuurlijk experiment.

> *Volgens mijn zienswijze is de beschaving en ontwikkeling van de bevolking van Aruba niet van dien aard dat het invoeren van gemeentebestuur alhier gemotiveerd zoude zijn. Een gemeentebestuur op dit eiland zou wegens den eigenaardigen plaatselijken toestand aanleiding geven tot allerlei kwesties en haspelarijen van den leden onder elkander benevens vele moeilijkheden met het hoofdbestuur, terwijl voorts in dit geval de administratie op een geheel andere leest moet worden geschoeid. Een gemeentebestuur op Aruba zal volgens mijne meening geen vereenvoudiging van het Bestuur teweeg brengen en ook tot geene belangrijke bezuinigingen leiden* (193).

Het laat zich raden dat de gezaghebber de vele conflicten tussen voorganger Zeppenfeldt en landraad Eman en diens achterban in gedachten had. De rol van de

---

(KV1915). In 1915 doet zich een dubbele herverkiezing voor. M.F. Arends en P.L. de Haseth traden af en werden direct herkozen. Waar Kwarts was gebleven is onduidelijk. In 1917 traden ook L.Ch. Kwarts en J.E.R. Herrera af om direct te worden herkozen. Ditmaal blijft het lot van Arends en De Haseth in het ongewisse (KV1915-1919).

192 CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 11-12-1912, 29-1-1913.

193 CHA, OD 1-6 Decentralisatie Curaçao 1907: Correspondentie van de gezaghebber aan gouverneur 2-3-1907.

Raden van Politie was op de Haagse politieke agenda geplaatst, maar effect sorteerde dat niet. Van Kol drong in 1908 aan op een zwaardere rol voor de Raden van Politie, maar vond geen gehoor. In 1910-1911 stelde de minister van Koloniën dat de vermeerdering van het aantal leden van de Raad van Politie ‘deel uitmaakte van de in behandeling zijnde plannen tot uitbreiding van het zelfbestuur op de onderhoorige eilanden’ (Plante Feburé, 1918, p. 178).

Den Haag had feitelijk geen zicht op de werking van de Raden van Politie. Herhaaldelijk drongen Van Kol en Van Vuuren aan op het publiceren van de notulen van de Raden (Plante Feburé, 1918, p. 178). Op verzoek van de Tweede Kamer, informeerde minister van Koloniën Pleyte (1913-1918) in 1913-1914 bij gouverneur Nuyens naar het functioneren van de landraden op de onderhorige eilanden. De gouverneur besprak de situatie uit en te na en liet een duidelijk, maar eenzijdig beeld zien van de bestuurlijke verhoudingen op de eilanden. Hoewel de situatie per eiland en per gezaghebber wisselde, functioneerden de Raden van Politie niet als de krachtige lokale organen die zij volgens het Regeringsreglement konden zijn. Op Aruba, Saba en Bonaire was de samenwerking tussen gezaghebber en landraden op dat moment uitstekend. Op Sint Eustatius lag het anders, ‘waar den landraden met den gezaghebber voortdurend quaestie hebben en deze op tal van wyzen trachten tegen te werken en te dwarsboomen’. Op Sint Maarten was de situatie altijd tamelijk gespannen, waardoor ook daar samenwerking verre van optimaal was. Het eindoordeel over de Raden van Politie was negatief.

De gouverneur zag meerdere oorzaken van het gebrekkig functioneren van de Raden van Politie. Hoofdoorzaak was de soms gespannen persoonlijke verhouding tussen gezaghebber en landraden. De gouverneur verweet een aantal gezaghebbers een gebrek aan tact en beschuldigde sommige (niet bij name genoemde) landraden van opzettelijke tegenwerking van het bestuur. Daarbij speelde mee dat ‘op de kleine eilanden de persoonlijke belangen, de belangen van vrienden en familieleden, en tal van andere invloeden, zich veel te veel doen gelden en de publieke belangen dikwijls uit het oog doen verliezen’. Er dreigde bestuurlijke verlamming indien de landraden meer dan gebruikelijk was, gehoord moesten worden. Besluitvorming op grond van meerderheid van stemmen maakte de positie van gezaghebber kwetsbaar en ongeloofwaardig (194).

Een oplossing kon de gouverneur niet bieden. Nuyens’ bevindingen bereikten de Tweede Kamer via minister Pleyte. Toen die zich boog over de mogelijkheid tot het instellen van gekozen gemeenteraden steunde de minister de gouverneur in diens overtuiging dat een dergelijk voorstel onhaalbaar was, omdat de plaatselijke (financiële) middelen onvoldoende waren (Plante Feburé, 1918, p. 146). Hoewel gouverneur, minister en Kamer een eenzijdige blik hadden op de bestuurlijke problematiek, groeide het besef dat de Raden van Politie niet goed werkten.

Op 24 augustus 1914 verliet oudgediende landraad Juan C. Croes de Raad om te worden opgevolgd door Lindoro C. Kwarts, vader van de latere gezaghebber Kwartsz (met de toevoeging z). Kwarts senior was in 1905 verliezend landraadkandidaat, maar in 1914 maakte hij alsnog zijn entree in de Raad. Hij werd de eerste landraad die herhaaldelijk de invloed van de Raad ter discussie stelde en ontwikkelde zich tot de belangrijkste politieke woordvoerder van zijn tijd. Al bij zijn eerste toespraak toonde hij zich een vernieuwingsdenker. Hij deed dat in gematigde termen:

---

194 Plante Feburé, 1918, p. 178; CHA, OD 1-7. Decentralisatie Curaçao 1909-1913, geheim schrijven Gouverneur aan MvK 13-1-1914.

> *Alhoewel ik de mening ben toegedaan dat de Raad van Politie op de onderhorige eilanden niet dan een zeer beperkte invloed heeft en veeleer het karakter draagt van een adresserend lichaam, stel ik het zeer op prijs dat mij de gelegenheid is gegeven mijne medewerking te verlenen tot behartiging van de belangen mijner geboorteplaats* (195).

Kwarts was een meer actieve en initiatiefrijke landraad dan de meeste van zijn voorgangers, maar niettemin sukkelde de Raad in slaap. Ook de bevolking liet zich maar weinig gelegen liggen aan de Raad. Rond Kwarts' intrede, maar los daarvan, richtte een groep veetelers en een groep aloëtelers een verzoek tot bemiddeling aan de Raad omdat men elkaar schade zou berokkenen. De Raad was reeds op de hoogte van het probleem, maar had geen oplossing en liet de zaak rusten (196). Een veelzeggende houding van een machteloos orgaan.

In 1915 overheerste passiviteit. Er vonden slechts vijf raadsvergaderingen plaats. Onderwerpen waren de kiezerslijsten (124 kiezers) en de schoolverslagen. De ontwerpbegroting voor 1917 ontlokte niet meer dan kanttekeningen van de zijde van de landraden. De notulen van 1916 zijn niet aangetroffen, maar het beeld van 1917 (zeven vergaderingen) en 1918 (veertien vergaderingen) wijken niet af van die 1915. Voornaamste gebeurtenissen waren de herverkiezingen van de landraden. Kiezerslijsten, onderwijs en de jaarlijkse begroting beheersten de agenda's van de in slaap gesukkelde Raad. Aan beleidsvorming of belangenbehartiging kwam de Raad zelden of nooit toe. Jaarlijks werd bij de begrotingsbespreking de toestand in de Paardenbaai ter sprake gebracht. Gelden waren na jaren van aandringen eindelijk gereserveerd, maar de uitvoering geschiedde pas in 1921 (197). De verhoudingen in de Raad waren goed maar bloedeloos. Koloniale bestuurders vonden het best, maar in Den Haag betoogde Van Kol nog in 1916 dat de

> *groote bevoegdheden, die bij het Regeerings-Reglement aan de Raden van Politie waren gegeven, in de praktijk tot werkelijk dienden te worden gemaakt en dat de verkiezingen voor die Raden in het geheim zouden moeten gehouden, daar thans de menschen wraak van anderen te vreezen hadden indien bekend werd hoe ze gestemd hadden.*

Nederlandse parlementariërs opperden in 1917 zelfs de mogelijkheid het bestuur op Aruba te decentraliseren, opdat 'de eigen inkomsten van het eiland in hoofdzaak zouden kunnen worden gebruikt voor de voorziening in eigen behoeften' (Plante Feburé, 1918, p. 136). Dat gezaghebber Beaujon niet werd verlokt tot het steunen van voorstellen tot versterking van de lokale invloed in het bestuur bleek opnieuw in 1918-1919. Koloniale bestuurders stonden het contact tussen volksvertegenwoordigers als Van Kol en Kwarts in de weg.

6.2.2 Raden ter discussie II: 1918-1919

De Nederlandse tweeslachtigheid die bij de instelling van de Raden van Politie zichtbaar was, bleek keer op keer op de verschillende eilanden: de eilanden hadden een geringe onderlinge verbondenheid en van vertegenwoordig in de Koloniale Raad was geen sprake. Wel was het zelfbestuur der eilanden vastgelegd in de instelling van

195. CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 24-8-1914.
196 CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 3-12-1914.
197 CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 1917, 1918. De landraden Max Arends en Lindoro Kwarts en gezaghebber Beaujon bespraken de mogelijkheid om (net als op Sint Eustatius) bij wijze van werkproject sisal te gaan telen, maar twijfelden aan de rentabiliteit van dit product.

de Raden van Politie. Deze hadden gemeentelijke kenmerken, maar boden in de praktijk geen soulaas voor de emancipatoire ambities van de landraden en hun achterbannen. In 1918 kwamen op Sint Eustatius gezaghebber Van Grol en de landraden hard in aanvaring nadat de gezaghebber te kennen had gegeven dat hij geen van zijn verantwoordelijkheden aan zijn landraden durfde toe te vertrouwen. Een daarop volgend handgemeen in de Raadsvergadering leidde ertoe dat de landraden een boete van maar liefst fl. 300 en fl. 400 kregen (De Gaay Fortman, 1922-1924, p. 543). Van Kol wees in 1918 op het frequente verzuim van de landraden van Sint Maarten en het (zodoende) ontbreken van overleg bij de goedkeuring van lokale keuren. De voortekenen voor bestuurlijke vernieuwing waren gunstig. In 1918 stelde minister Pleyte dat uitbreiding van de Raden van Politie met enkele door de gouverneur te benoemen leden mogelijk was bij een aanstaande wijziging van het Regeringsreglement (De Gaay Fortman, 1922-1924, p. 545).

In opdracht van Den Haag, waar minister Pleyte plaatsmaakte voor de kortstondig terugkerende Idenburg (september 1918 – november 1919), peilde gouverneur Nuyens de gedachten van de gezaghebbers omtrent de mogelijkheid om het ledenaantal van de Raden van Politie op de onderhorige eilanden uit te breiden. De gezaghebber van Bonaire en zijn landraden wezen erop dat er op dat eiland geen geschikte, voldoende ontwikkelde en onafhankelijke personen te vinden zouden zijn. Zowel potentiële kiezers als kandidaten toonden weinig politieke belangstelling (198). De gezaghebber van Saba klaagde dat hij de zittende landraden met moeite voor het landraadschap had weten te interesseren (199). Zijn ambtgenoot op Sint Maarten wees eveneens op de geringe belangstelling voor de Raad van Politie en hij verwachtte een quorumprobleem bij uitbreiding van de Raad. Bovendien meende hij dat landraden te veel de eigen, en te weinig de algemene belangen voorstonden (200). Op Sint Eustatius lag de zaak anders. De gezaghebber aldaar voorzag dat uitbreiding van het kiesrecht ertoe zou leiden dat de zwarte bevolking oververtegenwoordigd zou worden.

> *Het verder gebruik van de stembus, gelet op de geringheid van de bevolking, den kleine kring waarin zij leeft en het ontwikkelingsstadium van het overwegend zwarte element lijkt me echter meer dan verwerpelijk.*

Op Curaçao liet de procureur-generaal zijn licht schijnen over het onderwerp. Hij oordeelde dat uitbreiding van het aantal landraden niet zou betekenen dat de bevolking meer invloed zou krijgen. Daarvoor moesten eerst de bevoegdheden van de Raad van Politie worden uitgebreid (201). Positief waren de reacties op het Haagse initiatief niet, maar zo bleef de samenstelling en bevoegdheid van de Raad van Politie op de bestuurlijke agenda staan.

Aruba’s gezaghebber Beaujon reageerde onverschillig en stelde dat hij van uitbreiding van de bevoegdheden en het aantal leden van de Raad met enkele benoemde leden ‘weinig goeds’ verwachtte, maar dat dit wegens de ‘geringen uitgebreidheid der bestuurs- of wetgevende functies van de Raden van Politie ... ook niet veel kwaad kon’.

Beaujon had het onderwerp in de Raad besproken (de notulen daarvan zijn niet aangetroffen) en die verwierp de Nederlandse suggestie. Men twijfelde over het effect van de uitbreiding en vreesde machtsspellen van individuele raadsleden. Beaujon

198 CHA, OD 1-8 brief gezaghebber Bonaire (A. Thielen) aan gouverneur 16-10-1918.
199 CHA, OD 1-8 brief gezaghebber Saba aan gouverneur 31-10-1918.
200 CHA, OD 1-8 brief gezaghebber Sint Maarten (M.J. Thielen) aan gouverneur 8-11-1918.
201 CHA, OD 1-8 brief Procureur-generaal aan gouverneur 21-12-1918.

benadrukte (al dan niet namens de landraden) dat het laatste woord bij het hogere bestuur moest liggen. Toch zette hij de deur open naar uitbreiding van de Raad van Politie:

> *En aangezien eenigen de meening schijnen toegedaan te zijn, dat de teegenwoordige bestuursinrichting niet ten volle voldoet, zou 't naar 't mij voorkomt, volkoomen gemotiveerd zijn meerdere mate bevoegdheid in handen van den Raad van Politie te leggen. Kwaad of tenminste veel kwaad kan dit in geen geval en mogelijk dat de belangen van het betrokken eiland er door behartigd worden* (202).

Beaujons terughoudende positie week weinig tot niets af van die welke hij in maart 1907 had ingenomen. Het politiek gewicht van de Raad van Politie bleek andermaal gering. De Raad was in de verstikkende bestuurlijke verhoudingen in de kolonie niet bij machte op te komen voor de lokale belangen. Haar rol was teruggebracht tot die van de Adviserende Commissie (1848-1865): vrijblijvend advies, het bijhouden van de kiezerslijsten en het assisteren in uitvoerende functies zoals die van ambtenaar van de burgerlijke stand.

De Raad kwam plichtmatig bij elkaar, maar de ergernissen liepen op. In december 1918 spraken de landraden de wens uit om beter geïnformeerd te worden over de bestuurlijke processen in de kolonie. Men vroeg om inzage in de Koloniale Verslagen en de notulen van de Koloniale Raad. In februari 1919 reageerde landraad Kwarts geërgerd toen de landraden geen verslag van de gouvernementsgeneeskundige ontvingen, terwijl de zuigelingensterfte als gevolg van de hongersnood niet minder dan 15% bedroeg (203). In 1919 vergaderde de Raad veertien maal, zonder dat daar één lokale verordening (keur) uit voortkwam. In december leidde de invoering van een verordening over de in- en uitvoer van maïs en maïsmeel (Pb 1919 no.61) tot verontwaardiging onder de landraden en de burgerij. Lokale handelaren achtten zich benadeeld en riepen de Raad van Politie op met het 'hoofdbestuur' in onderhandeling te treden. Dit maal stonden de gezaghebber en zijn landraden tegenover elkaar (204).

Nadat minister Pleyte in september 1918 werd opgevolgd door Idenburg, maakte gouverneur Nuyens in juni 1919 plaats voor Oskar Helfrich. Idenburg was aanvankelijk niet tegen decentralisatie. In 1919 stelde hij nog dat eilanden of eilandengroepen in aanmerking konden komen voor 'administratieve zelfstandigheid der onderdelen', althans als de 'inwendige toestand die maatregel gedoogt' (De Gaay Fortman, 1922-1924, p. 545). Het was wachten of Idenburg en Helfrich het hervormingsdenken in de kolonie zouden temperen of aanwakkeren. Dat laatste bleek het geval. Ondanks de weinig enthousiaste reacties van de gezaghebbers over de mogelijkheden om het aantal leden van de Raden van Politie uit te breiden, volgde een nieuwe ronde van informatie en overleg. Ditmaal stonden niet alleen de omvang maar ook de bevoegdheden van de Raden ter discussie. Een nieuwe ronde langs de eilanden.

De waarnemend gezaghebber van Bonaire toonde zich na samenspraak met de landraden andermaal terughoudend. Volgens hem waren de bestaande bevoegdheden van de Raad voldoende om de plaatselijke belangen te behartigen en bovendien

202 CHA, OD 1-8 brief gezaghebber Thielen aan gouverneur 14-10-1918, 17-8-1919.
203 KV 1919; CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 12-12-1918, 6-2-1919.
204 CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 17-12-1919, 22-12-1919.

ontbrak het aan geschikte kandidaten voor het landraadschap (205). Gezaghebber A.Thielen van Bonaire bevestigde deze overwegingen desgevraagd. Geschikte landraden hadden weinig tijd voor bestuurszaken en slechts indien het landraadschap een betaalde functie zou worden, kon men verwachten dat de Raden beter zouden functioneren (206).

Een daarvoor in het leven geroepen commissie adviseerde om het aantal gekozen landraden uit te breiden tot vier. De commissie was verdeeld over de uitbreiding van het kiesrecht en weersprak principiële argumenten voor uitvoering van het stemrecht of zelfs invoering van algemeen mannelijk en vrouwelijk kiesrecht door te stellen dat de. ‘graad van ontwikkeling van de volksklasse’ dat niet toeliet. Wel adviseerde de commissie een tussenweg, namelijk het uitbreiden van het census- en capaciteitenkiesrecht. Ook moesten de openbare vergaderingen van de Raden plaatsvinden op momenten dat belangstellenden redelijkerwijs aanwezig konden zijn. Over de uitbreiding van de bevoegdheden van de Raden en van het stemrecht bereikte de commissie geen overeenstemming. Uitbreiding van de bevoegdheden van de Raden was een serieuze overweging, omdat de kennis van de lokale situatie, zoals die van de armenkas en het opzicht der wegen, in de Raden beter was dan op Curaçao. Anderzijds aarzelde men om de eilanden de daartoe benodigde uitbreiding van het budgetrecht te geven en de koloniale begrotingspolitieke om te gooien. Opnieuw adviseerde men een proef te doen op een van de eilanden. Tegen het invoeren van presentiegelden voor de landraden had men geen bezwaar indien dat de werkzaamheid van de Raden bevorderde (207).

Gouverneur Helfrich bezocht Aruba al tijdens de eerste maanden van zijn bestuur. De Raad van Politie reageerde positief op zijn bezoek en op zijn voornemens tot bestuurlijke vernieuwing. De landsraden Kwarts en Arends zagen daarin aanleiding om een uitgebreide beschouwing te geven op de bestuurlijke toestand in de kolonie en op het eiland. Kennelijk was de afkeer van het uitblijven van bestuurlijke vernieuwing sterker dan de notulen van de Raad uit de voorafgaande jaren doen vermoeden. Kwarts voerde het woord en bracht de ‘scheeve’ positie van de landraden, de rol van de Koloniale Raad en de zelfstandigheid van de eilanden buiten Curaçao ter sprake. Kwarts verwoordde als eerste de Arubaanse kritiek op het Regeringsreglement van 1865. Hij bracht op 13 december 1919 de positie van de landraden ter sprake.

> *Ik doel op het feit, dat waar de Landraden de door het Regeeringsreglement aangewezen personen zijn om den Gezaghebber van bericht en raad te dienen in alle zaken het eiland betreffende, die volksvertegenwoordigers in het eerste geval afzonderlijk en in ’t tweede als leden van dien Raad, bijna altijd genegeerd werden, zoodat alles buiten hen om, zijn beslag kreeg* (208).

Kennelijk had Helfrich aangekondigd dat de landraadfunctie zou worden opgewaardeerd.

> *Het is blijkbaar tegen den geest van het Regeeringsreglement zelf indruisend steeds gevolgd systeem heeft thans plaats gemaakt voor een nieuwe, ook met den geest des tijds overeenstemmend stelsel om in alle bestuursraden, rekening te houden met.’s volks wenschen en ‘s volks bedenkingen.*

---

205 CHA, OD 1-8 gezaghebber Bonaire aan gouverneur 20-08-1919.

206 CHA, OD 1-8 A. Thielen aan gouverneur 22-10-1919. Thielen was tijdelijk van zijn functie als gezaghebber vrijgesteld en nam onder meer waar op de Bovenwinden.

207 CHA, OD 1-1 Commissie Raden van Politie aan gouverneur 12-11-1919.

208 CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 13-12-1919.

Aangaande de problematiek van de vertegenwoordiging van de eilanden buiten Curaçao bleek Kwarts goed geïnformeerd over de ontwikkelingen in Den Haag. Daar had kamerlid Van Vuuren gepleit voor deelname van de eilanden in de Koloniale Raad. Kwarts stelde:

> *In 't antwoord van zijn Excellentie, den thans helaas afgetreden Minister van Koloniën, over het door 't kamerlid Van Vuuren bij de begrotingsbehandeling van 1919 in de tweede Kamer gedaan verzoek, om de stem van de andere eilanden in den Kolonialen Raad betere te doen horen dan thans het geval is, meen ik ook een hoopvolle toekomst tegemoet te zien. Ik zal gaarne het gevoelen van den nieuwe Gouverneur daaromtrent hooren, heeft zijn Excellentie gezegd en ietwat verder: 'Mijn gedachten bewegen zich namelijk in de richting van decentralisatie en administratieve zelfstandigheid van de onderdeelen.'*

Kwarts sprak de hoop uit dat Helfrich het hervormingsstreven in de kolonie bekend zou maken aan Den Haag en bestuurlijke hervorming zou doorvoeren. Over het gecentraliseerde bestuur en de deelname van de eilanden daarin stelde Kwarts:

> *Want, mijnheer de Voorzitter, hoe meenige verordening met voor alle eilanden der Kolonie, waar toch de toestanden zoo verschillend kunnen zijn, bindende bepalingen krijgt op Curaçao haar beslag, zonder dat de eilanden in de gelegenheid gesteld worden, hunnen meeningen daaromtrent kenbaar te maken en waarbij derzelver ingezetenen zich dan als voor een fait accompli moeten neerleggen.*
> *Wij meenen dan, Mijnheer de Voorzitter, alle redenen te hebben om de hoop te koesteren dat … spoedig een nieuwe tijd zal aanbreeken, waarin de stem der aan Curaçao onderhoorige eilanden weerklank zal kunnen vinden in hoogere bestuurskringen en dat aan Aruba en de overige zuster eilanden, die wellicht in den zelfden toestand verkeeren in zoverre Administratieve zelfstandigheid verleend worde, als aan haar economische middelen en haar onderhoorigheid aan het hoofdeiland aanpast.*

Kwarts besloot zijn toespraak:

> *We hopen tevens dat 't den nieuwen Gouverneur kan gegeven zijn, niet alleen 't hoofdeiland Curaçao in welvaart te doen toenemen doch ook Aruba en de overige eilanden der kolonie uit hun in menig opzicht verwaarloosden toestand op te heffen, in welk loffelijk streven zijn HoogEdelGestr. ongetwijfeld op de meest welwillende medewerking der Politie Raden in 't bijzonderen de bevolking in het algemeen zal kunnen staatmaken.*

Gezaghebber Beaujon toonde zich nu ook positief over het hervormingsdenken. Hij wilde de functie van landraad opwaarderen en de stem van de eilanden duidelijker laten klinken op Curaçao. De gezaghebber verliet de in 1907 en nog onlangs opnieuw ingenomen behoudende positie ten aanzien van de bestuurlijke hervorming en ging mee in het vernieuwingsdenken van Helfrich (209). Alle zaken die het bestuurlijke denken de komende twee jaar zouden beheersen stonden op de kaart: de positie van de landraden, de samenstelling van de koloniale raad en de decentralisatie. De gouverneur had tijdens zijn bezoek aan Aruba zijn positie duidelijk gemaakt en ook de Arubaanse landraden drongen aan op het daadwerkelijk inzetten van de Raad van

---

209 CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 13-12-1919, 17-12-1919, 22-12-1919.

Politie als politiek orgaan. Kwarts had een dergelijke positie al ingenomen in zijn eerste politieke rede in de Raad in 1914.

In de correspondentie tussen gezaghebber Beaujon en gouverneur Helfrich kwam de rol van de Raad van Politie en de positie van de landraden opnieuw ter sprake. In een geheim schrijven gaf gezaghebber Hendrik J. Beaujon een maand later opnieuw aan voorstander te zijn van uitbreiding van de bevoegdheden van de Raad van Politie. Hij wilde de adviserende functie van de Raad uitbreiden tot ‘meerdere uitvoerende bevoegdheid, ofschoon ik er niet voor kan instaan dat zulks tot de verwachte resultaten zal leiden’. Beaujon erkende dat het beginsel van besluitvorming door meerderheid van stemmen in de Raad het gezag van de gezaghebber zou ondergraven. In dat geval moest de (beslissende) stem van de gouverneur worden gehoord. Beaujon koos voor een versterkte Raad, want ‘elk mensch aanvaardt de verantwoordelijkheid voor door hem verrichte handelingen en niet die van anderen’ (210). Daarmee herhaalde hij zijn stellingname in de raadsvergaderingen van december 1919.

Er brak een half jaar aan van ongekende activiteiten. Er kwamen verzoeken van burgers in de Raad aan bod, waardoor het orgaan een meer vertegenwoordigende functie kreeg. De Raad werd ook initiatiefrijker. De drinkwatervoorziening in de districten stond regelmatig op de agenda. De aloëcultuur en de mogelijke hervatting van de fosfaatexport kregen aandacht. De havenwerken van 1921 leidden tot discussies over de ontwikkeling van de Paardenbaai (211).

Onder Helfrichs gouverneurschap vond ook in bestuurskringen op Curaçao een wending in het denken plaats. Een onbekend gebleven hoge ambtenaar adviseerde Helfrich desgevraagd om de eilanden meer ‘soevereiniteit’ te geven in lokale aangelegenheden – de Tweede Kamer had dat al in 1917 voor Aruba gesuggereerd. Op Aruba en Sint Maarten zou er belangstelling voor de politiek bestaan, maar landraden stonden machteloos tegenover gezaghebber, Koloniale Raad en gouverneur. Die wogen de adviezen van de landraden onvoldoende in de besluitvorming. Daar waar de belangstelling voor het bestuur aanwezig was, namen persoonlijke zaken al snel de overhand over beginselen of idealen. Feitelijk was sprake van een ‘stelselmatige negeering der betekenis van de Raden van Politie in ons bestuursstelsel’. De Raad van Politie?: ‘Het geeft toch niets.’ Het was aan te bevelen om de wetgevende en de uitvoerende bevoegdheden van de Raden uit te breiden. Door de eilanden recht te geven op eigen belastingheffing konden (of moesten) zij hun eigen onkosten dekken. De enthousiaste ambtenaar zag in de opgewaardeerde landraad een nieuw soort wethouder waarbij de belastingontvanger de taken van de gezaghebber zou overnemen. Zelfs meende hij dat in de toekomst nog maar één gezaghebber nodig was voor alle eilanden buiten Curaçao (212). Zo ver kwam het niet.

Op Bonaire stuitte het vernieuwingsdenken op weerstand. Op 19 april 1920 berichtte de tijdelijk teruggekeerde gezaghebber Jacob Thielen dat navraag uitwees dat voor hervorming op Bonaire weinig belangstelling bestond. Een openbare vergadering had weinig bezoekers getrokken en slechts in het afgelegen dorp Rincon had het voorstel grote bijval gekregen. De leden van de Bonaireaanse Raad van Politie zagen geen heil in de bestuurlijke voornemens (213).

---

210 Vermeld in CHA, OD-1-8 Correspondentie gezaghebber aan gouverneur 23-1-1920.

211 CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 22-12-1919, 30-1-1920, 19-2-1920, 23-2-1920, 26-3-1920, 8-4-1920, 3-5-1920, 28-5-1920.

212 CHA, OD 1-8 brief gezaghebber Aruba aan gouverneur 19-3-1920.

213 CHA, OD 1-8 brief gezaghebber Bonaire aan gouverneur 19-4-1920.

Op Sint Maarten was het politieke vuur gedoofd. Terwijl in augustus 400 Sint Maartenaren nog de moeite namen om hun handtekening te plaatsen onder de petitie aan de gouverneur, haalde geen enkele stemgerechtigde zijn stembriefje op voor de landraadverkiezing van 6 oktober 1920. Hoewel dergelijke situaties op Aruba zich hadden voorgedaan, bevatte het kiesreglement uit 1869 nog steeds geen oplossing voor het wegblijven van het voltallige electoraat. De Koloniale Raad stelde daarom vast voortaan drie weken na de mislukte verkiezing een nieuwe verkiezingsronde te houden. Naar aanleiding van dit incident overwoog het Departement van Koloniën de mogelijkheid om landraden in de toekomst te benoemen indien de stemmers wegbleven bij de verkiezingen. De gouverneur wees erop dat het ontbreken van landraadkandidaten of het wegblijven van stemmers uitzonderlijk was. Toch ondersteunde hij het idee:

> *Niettemin meen ik Uwer Excellentie de overweging te moeten aanbevelen van een voorziening in den door Haar aangegeven zin, om de aanvulling van de Raden van Politie, ingeval van doorlopende onthouding van verkiezing te voorzien* (214).

Op 29 juni 1920 presenteerde de Arubaanse Raad van Politie opnieuw haar visie op de bestuurlijke situatie in de kolonie in het licht van de decentralisatie. Niet de rol van de Raden van Politie stond centraal, maar deelbaarheid van de kolonie. De Raad stelde dat wijziging in het bestuur wenselijk was, maar twijfelde niet aan de centrale rol van Curaçao en de gouverneur. De Raad was voor verkiezing van de Koloniale Raad onder vermelding dat daaraan ook de onderhorige eilanden moesten deelnemen. Daarbij pleitte men uitdrukkelijk voor een beperkt stemrecht. De Raad wees de invoering van algemeen kiesrecht af.

Ten aanzien van de financiële decentralisatie ten gunste van de eilanden meende de Raad dat dat door de slechte economische situatie niet mogelijk was. Men was in principe voorstander, maar vreesde over onvoldoende inkomsten te beschikken om deze gestalte te kunnen geven. Bij invoering van de decentralisatie diende wel de bevoegdheden van de Raad van Politie te worden uitgebreid en moest er een duidelijke scheiding komen tussen de koloniale of algemene financiën, en de plaatselijke of eilandelijke financiën. Indien het tot decentralisatie zou komen, diende vertegenwoordiging van de eilanden buiten Curaçao in de Koloniale Raad als het ware dubbel te geschieden. Eén lid van de Koloniale Raad diende door directe (maar beperkte) verkiezing te worden aangewezen; de Raad van Politie zou een tweede lid aanwijzen (215). Het is onduidelijk welk raadslid het sterkst zijn stempel op de reactie had gedrukt: gezaghebber Beaujon of landraad Kwarts. Waarschijnlijk herkenden beiden zich in het Arubaanse standpunt.

Beaujon en Kwarts legden tijdens het bestuur van Helfrich de basis van het gematigde hervormingsdenken dat na de komst van de olie-industrie gedragen zou worden door (eveneens gematigde) landsraden als dr. Coco Arends en dr. Adriaan Dussenbroek.

---

214 CHA, OD 4-29 Stukken betr. wijziging van de verordening aang. de verkiezing van Landraden (1904-1934). Brief MvK aan gouverneur 5-3-1921, 16-4-1921.

215 ANA, RvP Brievenboek 29-6-1920; CHA, OD 1-8 brief RvP aan gouverneur 29-6-1920.

6.3.1 Casus 3: Aruba en de decentralisatiebeweging, 1919-1921

Op Aruba sukkelde de Raad van Politie in slaap, maar op Curaçao en vooral Sint Maarten culmineerde de bestuurlijke onvrede. Daar pleitte de middenklasse onder leiding van Waymouth voor decentralisatie van het centrale bestuur op Curaçao. De (Curaçaose) Koloniale Raad pleitte voor financiële afscheiding van de Bovenwinden om de eigen begroting in evenwicht te krijgen. Helfrich vormde nog in 1919 een commissie die onderzocht of financiële afscheiding van de Bovenwinden zou kunnen leiden tot verlichting van de subsidielasten voor het moederland en een sluitende begroting voor de Benedenwinden.

In mei 1920 stond de voorlopige koloniale begroting voor het dienstjaar 1921 op de agenda van de Koloniale Raad. Ook kwamen de bestuurlijke ontwikkelingen in kolonie en Koninkrijk en vooral het stemrecht voor de Koloniale Raad aan bod (216). De voorlopige begroting kende een tekort van fl. 1.170.000, terwijl de invoerrechten en inkomstenbelastingen nota bene waren verhoogd. Het protestantse Raadslid Winkel trok fel van leer tegen de voortdurende bemoeienis van de Staten-Generaal met het beleid in de kolonie. Winkel hekelde het feit dat in Den Haag voortdurend neerbuigend over de Koloniale Raad werd gesproken. De Koloniale Raad zou niet goed zijn samengesteld en de belangen van de eilanden buiten Curaçao niet behartigen uit onkundigheid of eigenbelang. Winkel draaide het verwijt om. Haagse parlementariërs (Van Kol incluis) hadden geen inzicht in de toestand van de kolonie. Hij nam hen hun steun kwalijk aan de katholieke missie in de uitbouw van het onderwijs en de ziekenzorg en de daaruit voortvloeiende verhoging van de koloniale uitgaven. Hij verweet de (katholiek) Helfrich de katholieke kant te kiezen en bepleitte afscheiding van de Bovenwinden om Curaçao uitzicht op begrotingsevenwicht en autonomie te bieden. Ook raadsleden als Statius Muller en Forbes wilden bezuinigen op posten als de (katholieke) gezondheidszorg en de landbouwuitgaven.

Meer nog dan de uitgaven beheerste de kwestie van het stemrecht de vergadering. Het uit Aruba afkomstige lid Bernardus E. Zeppenfeldt stelde dat bij de herziening van het bestuur alle eilanden in het wetgevend lichaam vertegenwoordigd moesten worden. Zeppenfeldt bepleitte zelfs algemeen (mannelijk) stemrecht met als argument dat ook de ‘niet-bezittende klasse’ belastinginkomsten genereerde. Census- en capaciteitenkiesrecht gingen aan dat gegeven voorbij. Zeppenfeldt en ook Raadslid Sutherland keerden zich tegen Winkels fulminaties tegen de Katholieke Kerk. Zeppenfeldt benadrukte het belang van de missie in de maatschappelijke ontwikkeling; Sutherland verwees naar de pleidooien van Chumaceiro voor kiesrecht en weersprak dat Helfrich aan de leiband van de missie liep.

Gemachtigde van de gouverneur Gorsira (geen raadslid) wees erop dat de kwestie van de samenstelling van de Koloniale Raad als sinds 1893 hangende was en dat invoering van het algemeen stemrecht ‘de tijdsgeest in aanmerking nemende niet aanbevelingswaardig was’. Wel werkte de gouverneur aan nieuwe plannen, maar deze waren nog niet vastomlijnd en dus niet aan bespreking toe. De andere gemachtigde Prakken voegde toe dat de gouverneur ook de mogelijkheid bekeek of financiële decentralisatie van de Bovenwinden tot bezuiniging zou leiden. Op dat punt liep het overleg vast. Wel zaten Winkel, Zeppenfeldt en Sutherland op één lijn voor wat betreft het algemeen stemrecht: dat moest niet per direct worden ingevoerd, maar via de weg der geleidelijkheid: als de tijd rijp was.

216 CHA, OD 1-8 Koloniale Raad not. 8-5-1920.

Helfrich en de Koloniale Raad bestudeerden de gevolgen van een mogelijke financiële decentralisatie/afscheiding van de Bovenwinden voor de mogelijke invoering van stemrecht voor de Koloniale Raad. Wellicht kwamen Curaçao of zelfs de drie gezamenlijke Benedenwinden in aanmerking voor een verdergaande mate van zelfbestuur, bijvoorbeeld zoals in Suriname, waar de Koloniale Staten sinds 1901 weer door verkiezing (via beperkt stemrecht) werden samengesteld.

Medio 1921 tekenden de bevindingen van Helfrichs decentralisatiecommissie zich af. De commissie ondersteunde de decentralisatie met twee argumenten. In de eerste plaats zou het de Benedenwindse Eilanden in staat stellen de felbegeerde sluitende begroting te realiseren. In de tweede plaats was zelfs een vermindering van de belastindruk een mogelijkheid. De landbouwdienst voor de Benedenwindse Eilanden kon van de commissie verdwijnen. Net als de Koloniale Raad was de commissie voor financiële afscheiding van de Bovenwinden. Op de koloniale uitgaven moest worden bezuinigd, de medezeggenschap in de kolonie moest worden vergroot. De belastingen konden omhoog om het begeerde begrotingsevenwicht te realiseren. De Bovenwinden zouden door de financiële afscheiding een eigen begroting krijgen die niet drukte op die der Benedenwinden. De gouverneur kon het bestuur over de Bovenwinden vanuit Willemstad voeren (De Gaay Fortman, 1922-1924, pp. 290, 303; 1947, pp. 21-22).

Niet alleen de decentralisatiegedachte werd in deze maanden duidelijk. Ook bleek dat gouverneur Helfrich in Nederland niet die steun kreeg die hij nodig had om de patstellingen in de kolonie te doorbreken. Gouverneur Helfrich raakte met minister De Graaf in conflict omtrent zijn – nota bene door de Koloniale Raad gesteunde – welvaartsplannen. In plaats van de door de Koloniale Raad voor de welvaartszorg opgevoerde fl. 600.000,– plaatste de Nederlandse regering slechts fl. 123.000,– op de koloniale begroting. Helfrich stapte in juni 1920 op (De Gaay Fortman, 1921b, Hartog, 1968,p. 329, Tang 2010: 133-134). De Arubaanse Raad van Politie betreurde het vertrek van de vernieuwingsgezinde gouverneur. Al op 20 juni 1921 besprak de Raad zijn ontslag. Landraad Kwarts voerde het woord. Hij stelde dat Helfrich veel had gedaan voor de kleine eilanden en benadrukte zijn bijdrage aan de opwaardering van de taak van de landraden. Kwarts prees Helfrichs begrip voor de wens van Aruba voor een vaste vertegenwoordiging in de Koloniale Raad.

> *Waar vroeger nagenoeg alles op de eilanden buiten hen (de landraden, L.A.) om geschiedde, waar tegen de nadrukkelijke voorschriften van het Regerings-reglement in, slechts de gezaghebber het hoofdbestuur van bericht en raad gediend had, heeft Gouverneur Helfrich 't ongezonde, 't ontwettelijke van dezen toestand direct ingezien en gemaakt dat de landraden medezeggenschap gekregen hebben in de plaatselijke aangelegenheden, zodat hun tusschenkomst de werkelijke behoeften en wenschen der door de bevolking ter kennis van het Bestuur kunnen komen.*
> *Moge zijn opvolger in het bijzonder op dezen ingeslagen weg verder treden, en 't daarheen leiden dat deze eilanden buiten Curaçao in den Kolonialen Raad vertegenwoordigd worden, eerst dan, zal dat college ten volle aan zijne roeping kunnen beantwoorden en met meer recht den naam van Kolonialen Raad kunnen voeren* (217).

Duidelijke taal: Kwarts ging uit van een representatieve taakopvatting van het landraadschap en een wetgevende bevoegdheid van de Raad van Politie. Ten aanzien

217 CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 20-6-1921. ANA, RvP Brievenboek 20-6-1921.

van de Koloniale Raad stond hem een duidelijk doel voor ogen: deelname van Aruba en de andere eilanden.

In juni en november 1921, na het vertrek van Helfrich, besprak ook de Koloniale Raad de decentralisatie en verschillende mogelijkheden van samenstelling van de Koloniale Raad. Autonomie en decentralisatie werden in een en hetzelfde document behandeld. De Koloniale Raad stond afscheiding van de Bovenwinden voor. De deelname van Aruba en Bonaire in de Koloniale Raad speelden in de beraadslagingen geen enkele rol. Daar was het duidelijk niet om te doen.

De Bovenwinden en Benedenwinden, zo stelde de Koloniale Raad, hadden geen culturele of taalkundige verbanden en de samenvoeging van 1845 was een historische vergissing geweest. De Benedenwinder had een Latijns karakter (met ‘het laissez aller van het Latynse ras’); de Bovenwinder behoorde tot het Angelsaksische ras. De Koloniale Raad noemde zelfbestuur een eis van de tijd. Zelfbestuur wilde vooral zeggen: financiële autonomie en budgetrecht. Daartegenover diende de kolonie de eigen uitgaven uit de eigen inkomsten te dekken. Voor de arme en kleine Bovenwinden zou dit onmogelijk zijn en ook voor de Benedenwinden diende Nederland te blijven subsidiëren. Nederland had zelf ook belang bij de handelsmogelijkheden die het bezit van Curaçao (en Aruba) bood en zou daarom moeten bijspringen in de uitgaven voor de kosten van de gouverneur, de defensie, de verbindingen tussen de eilanden, onderwijs en eredienst, en ‘de proefnemingen ter verbetering van de economische toestand’ (lees: de opgedrongen alfabetisering door de katholieke missie en omstreden landbouwexperimenten).

Over de samenstelling van de vertegenwoordigende lichamen bestond geen overeenstemming. Een groep leden bepleitte een overgangsmaatregel die inhield dat de helft van de leden van Koloniale Raad werd benoemd en andere helft via beperkt stemrecht werd gekozen. Een tweede groep leden wenste eveneens beperkt stemrecht dan dan voor de verkiezing van de gehele Koloniale Raad. Een derde groep wenste een tweekamerstelsel voor elk van de Benedenwinden, terwijl ieder van de drie Bovenwindse Eilanden een eenkamerstelsel verdienden. De kamers dienden ook volgens hen via beperkt stemrecht te worden samengesteld. Bij de reorganisatie van de Koloniale Raad moesten de raadsadviezen meer gehoord moesten worden in Nederland. Het was kennelijk de bedoeling van de raadsleden om een representatieve Koloniale Raad van de ‘eenheidskolonie’ te vormen.

Opvallend is dat algemeen kiesrecht werd afgewezen. De voorstanders van kiesrecht stelden dat er op Curaçao ongeveer 800 tot 1000 mannen aan eisen van beperkt stemrecht konden voldoen. Kiezersdeelname van Aruba en Bonaire kwam niet ter sprake. Gekozen of benoemde vertegenwoordiging van de eilanden buiten Curaçao leek dankzij de stoomvaart mogelijk, maar werd niet eens overwogen (218).

De decentralisatiebeweging kwam op stoom, zowel op Curaçao als op Aruba en Sint Maarten, maar er rezen obstakels. Zonder Helfrich aan het hoofd van de kolonie werd het vervolg van de decentralisatiediscussie onzeker. Op Sint Maarten scheidden de wegen van de landraden Waymouth en Richardson zich van die de traditionele elite, terwijl Saba en Sint Eustatius niet volgden in een Bovenwinds afscheidingsavontuur. Op Aruba keerde het politieke tij. Daarna verdween gezaghebber J.H. Beaujon van het toneel. Beaujon kreeg verlof, aanvankelijk voor de duur van één jaar, maar de

218 CHA, OD 1-8 Correspondentie Koloniale Raad aan Gouverneur 23-11-1921. Voor een toelichting op dit standpunt door de Koloniale Raad, zie Da Costa Gomez, 1935, pp. 140-148 en Kasteel, 1956, p. 37.

raadsvergadering van 27 juli 1920 bleek zijn laatste. Beaujon keerde niet terug. Tijdens zijn afwezigheid trad landraad Lindoro Kwarts op als waarnemend gezaghebber. Hij droeg deze functie op 24 november 1920 over aan gezaghebber J.F. Frits Quast (1920-1928) (219). Het gematigde hervormingsdenken van het duo Beaujon-Kwarts viel stil. De landraden waren onverminderd overgeleverd aan de welwillendheid van de nieuwe gezaghebber en de nieuwe gouverneur om hun adviezen in overweging te nemen. Het decentralisatie-denken werd de pas afgesneden toen de Grondwetsherziening van 1922 de administratieve en financiële eenheid van de kolonie bevestigde. De Boven- en Benedenwinden bleven één (220).

6.3.2 De Grondwetswijziging en de Commissie Staal

Niet alleen het vertrek van Beaujon en Helfrich frustreerde de in gang gezette hervorming van de Raden van Politie en de decentralisatiebeweging. In 1922 vond in Nederland een Grondwetswijziging plaats. Het eerste artikel van de Grondwet luidde voortaan: ‘Het Koninkrijk der Nederlanden omvat het grondgebied van Nederland, Nederlandsch Indië, Suriname en Curaçao.’ De begrippen koloniën en bezittingen vervielen. Hoewel staatkundige gelijkwaardigheid niet aan de orde was, was wel sprake van erkenning van een partnerschap in het Koninkrijk. Artikel 60 schreef voor dat het opperbestuur formeel aan de koning toeviel maar het algemeen (lees: dagelijks) bestuur zou gaan toevallen aan een gouverneur-generaal in Nederlands-Indië en aan gouverneurs van Suriname en Curaçao. Artikel 61 stelde dat de buiten-Europese Rijksgebiedsdelen (Nederlands-Indië, Suriname en Curaçao) voortaan een vertegenwoordigend lichaam moesten hebben. De Grondwetswijziging schreef voor dat ieder van de gebiedsdelen een eigen Staatsregeling zou krijgen. Wetgeving moest zo veel mogelijk in de koloniën zelf geschieden en daar waar wetgeving vanuit Den Haag vereist was, mocht dit alleen gebeuren na voorlichting door de vertegenwoordigende organen ter plaatse. Wel moest de koning lokale wetgeving in strijd met de Grondwet, de wet of het algemeen belang kunnen schorsen (artikel 62). De gouverneurs zouden niet langer de bevelen van de koning opvolgen, maar handelen in overeenstemming met zijn aanwijzingen. Daarbij was hij geen verantwoording schuldig aan het lokale parlement (221).

De Grondwetswijziging stelde een versterkte koloniale staat in het vooruitzicht. De autonomie en bestuursparticipatie via de volksvertegenwoordiging zouden worden uitgebreid, maar voorlopig bleef het Haagse parlement eindverantwoordelijk voor de koloniale wetgeving en de minister van Koloniën voor de uitvoering daarvan. Deelname van de bevolking in de koloniën aan de verkiezing van de Staten-Generaal of een Koninkrijksparlement, zoals op de Franse eilanden, was ondenkbaar.

De Gaay Fortman (1922-1924, pp. 299; 1947, pp. 24-25, 29-30) beschreef de reacties op de Grondwetswijziging. Vertrekkend gouverneur Helfrich sprak de hoop uit dat de wijziging zou leiden tot meer zeggenschap van de bevolking, ‘tot autonomie op ieder stuk van intern beleid’. Aantredend gouverneur Brantjes (1921-1928) hoopte dat de Koloniale Raad in de toekomst gedeeltelijk door ‘volkskeuze’ zou zijn samengesteld. Bij zijn ambtsaanvaarding erkende Brantjes ‘de rechtmatige aanspraken van de

219 CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 23-7-1920, 24-11-1920.

220 Bordewijk, 1911, pp. 295-296, 301, 850; De Gaay Fortman, 1947, pp. 21-23; Kasteel, 1956, pp. 23, 27-28.

221 Da Costa Gomez, 1935; Buiskool, 1937, pp. 30 e.v.; Van Aller, 1994, pp. 178-181; Oostindie en Klinkers, 2003, p. 19

bevolking met betrekking tot invloed op en aandeel in het bestuur'. Het dagblad *Amigoe* meende dat het verlangen naar zelfbestuur en zelfbestemmingrecht sterk leefde onder de bevolking en ook in de pers. Dat bleek wel toen de Curaçaose praktizijn Bodenburg Helmund in de *Voz di Pueblo* van 6 augustus 1922 stelde dat het bestuur van de kolonie drastisch hervormd moest worden, naar voorbeeld van het Nederlandse bestuursmodel, waarbij de eilanden een eigen variant van het gemeentebestuur verdienden. Voorzitter mr. Schagen van Leeuwen van de Curaçaose Vrijheidsbond bepleitte autonomie voor de plaatselijke overheden onder toezicht van het moederland.

De Grondwetswijziging bevatte onduidelijkheden en stagneerde het ingezette hervormingsdenken. Voor wat betreft de naam van de kolonie wees een aantal leden van de Eerste Kamer erop dat de eilandnaam niet geschikt was als eigennaam voor de eilandengroep. Men was voorstander van de administratieve splitsing van de Boven- en Benedenwinden, in de trant van het nieuwe bestuurlijke denken in de kolonie. De regering stelde dat de naamgeving van de kolonie 'Curaçao' reeds vaststond en dat de eenheid van de kolonie geen punt van discussie was (De Gaay Fortman, 1922-1924, p. 300).

De Commissie Staal ging na of het nodig was om de Regeringsreglementen van Suriname en Curaçao te wijzigen (222). Uitgangspunt was dat het inwendige bestuur naar de lokale bestuursorganen werd overgeheveld. De Commissie adviseerde snel en voortvarend en ondersteunde de voorzichtige roep om democratisering. De Commissie adviseerde om de Koloniale Raad van Curaçao en de Koloniale Staten van Suriname voortaan in hun geheel door verkiezing te laten samenstellen, maar was tevens van mening dat het nog te vroeg was voor de invoering van algemeen kiesrecht. Invoering van beperkt stemrecht was het alternatief, maar dan wel op alle eilanden.

De Commissie kon de begrotingsproblematiek in de kolonie Curaçao gezien de economische situatie niet oplossen. Subsidiering van de kolonie was voorlopig nog wel nodig (Commissie Staal, 1923, pp. 1-7). De Commissie keerde zich tegen afscheiding van de Bovenwinden. Men meende, zoals Van Kol in 1908, dat een gemeentelijke indeling van de kolonie een beter alternatief was dan (financiële) opdeling. De Commissie bracht het functioneren van de Raden van Politie op de eilanden buiten Curaçao ter sprake. Het oordeel was ongunstig:

> *Het historisch te verklaren systeem van bijstand in eigenlijke bestuursuitoefening door landraden, gekozen door stemgerechtigde ingezetenen, wordt door de commissie verlaten. In de praktijk wordt van de voorlichting door bestuursdaden door landraden nagenoeg nooit gebruik gemaakt; indien meer dan één eiland onder het bestuur van één gezaghebber is gesteld, is het inroepen van bijstand zelfs dikwijls onmogelijk. De commissie meent, dat het daarom veel meer aanbeveling verdient om de door het bestaande Regeeringsreglement gegeven voorschriften omtrent zelfregelende bevoegdheden van de Raden van Politie, die elk ook weer uit den gezaghebber en de landraden bestaan, zodaanig te wijzigen, dat ruimte wordt gegeven voor een behoorlijke ontwikkeling van de autonomiegedachte. Eerst als later zal zijn gebleken dat de gegeven meerdere autonomie levensvatbaar is, kan*

---

222 De commissie was vernoemd naar de voorzitter, tevens oud-gouverneur van Suriname. Leden waren onder andere de reeds veelvuldig geciteerde auteurs H.W.C. Bordewijk en B. de Gaay Fortman en voorts oud-gouverneur Nuyens en Suriname/Antillen-specialist en Kamerlid Van Vuuren.

> *worden uitgemaakt in hoeverre aan betrokken autonome lichamen meer medezeggenschap kan worden verleend* (Commissie Staal, 1923, p. 6; ook Van Aller, 1994, pp. 178-181).

De Grondwetswijziging leidde in juridische kringen tot verwarring over vraagstukken als de gelijkwaardigheid van de samenstellende delen van het Koninkrijk en de betekenis van het koninklijk opperbestuur, een term die in 1848 welbewust uit de Grondwet was geschreven (Da Costa Gomez, 1935, pp. 53-63; Buiskool, 1937, pp. 30-65). Oostindie en Klinkers (2001a, pp. 51-52) noemden de wetswijziging halfslachtig. Curaçao was niet langer een kolonie, maar de naam Koloniale Raad als aanduiding voor het wetgevende orgaan bleef ongewijzigd. Het Haagse departement heette niet langer het Ministerie van Koloniën, maar de verantwoordelijke minister was nog altijd die van Koloniën (223). Conflicten tussen gouverneur en Koloniale Raad konden nog altijd via Den Haag worden beslecht. De Grondwetswijziging was een oproep tot het verlenen van meer wetgevende autonomie voor de gebiedsdelen, maar de regeling waarbij het bestaan van begrotingstekorten de autonomie inperkte, bleef ongewijzigd.

Als gevolg van het vroegtijdige vertrek van Helfrich is het decentralisatie-denken van de vooruitstrevende gouverneur nooit ten volle uitgewerkt. Wel tekenden de contouren zich daarvan af. Financieel-administratieve afscheiding van de Bovenwinden moest het mogelijk maken om voortaan twee gescheiden begrotingen op te stellen. Hierdoor hoefden de Benedenwindse overschotten de Bovenwindse tekorten niet te dekken. De Koloniale Raad zou daardoor budgetrecht voor wat betreft de Benedenwinden verkrijgen. Nederland zou de Bovenwindse tekorten aanzuiveren. De Commissie Staal week deels van deze denktrant af. De Commissie bepleitte decentralisatie en verstrekte lokaal (eiland)bestuur, maar stelde een gemeentemodel voor.

Op Aruba verdween Beaujon, de gezaghebber die zijn scepsis over bestuurlijke vernieuwing had laten varen voor het vernieuwingsdenken van Helfrich. Beaujon werd vervangen door J.F. Quast (1920-1928), volgens W.F.M. Lampe (1971, pp. 39-40) een behoudende en afstandelijke bestuurder, die het niet erg goed kon vinden met gouverneur Brantjes. In 1921 stelde Lindoro Kwarts zich opnieuw kandidaat als landraad. Hij won de verkiezing, maar bedankte aanvankelijk toch voor het landraadschap. Pas in tweede instantie nam hij de functie aan. Kwarts bleef een gematigde vernieuwingsdenker en een geziene persoon in de eilandpolitiek. Hij trad op als waarnemend gezaghebber toen gezaghebber Quast van juni tot november 1922 in Nederland verbleef. In dat jaar werd landraad Max Arends in de Raad vervangen door de latere bankier John G. Eman. Deze werd ruim een jaar later opgevolgd door familielid Henny Eman, de latere separacion-leider en zoon van voormalig landraad Cornelis Eman. Kwarts bleef tot 1924 lid van de Raad. J.B. Arends volgde hem op (224).

Met de nieuwe gezaghebber Quast aan het hoofd hervatte de Raad de werkzaamheden. In 1921 vergaderde de Raad twaalfmaal; een jaar later negenmaal. In

223 Kasteel (1956, p. 334) voegt toe: ‘De naam van het departement van Koloniën werd gewijzigd in departement van Overzeese Gebiedsdelen bij K.B. van 23 februari 1945, ..., in departement van Uniezaken en Overzeese Rijksdelen bij K.B. van 24 december 1949, ... en in departement van Overzeese Rijksdelen bij K.B. van 7 november 1952.’ Zie ook Oostindie en Klinkers, 2001; Jones, 2007.

224 KV1921-1925; CHA, OD 4-30; CHA, OD 4-31.

1923 kwam de Raad wederom twaalfmaal bij elkaar. De Raad trad op als schoolcommissie, stelde de kiezerslijsten vast en trad op als armenbestuur indien dat nodig was. De deplorabele voorzieningen op het eiland kwamen regelmatig ter sprake. Het bestuur op Curaçao schafte de functie van districtsmeester af ondanks het verzet van de Raad van Politie. Santa Cruz had volgens de Raadsleden net als Savaneta en het fosfaatgehucht San Nicolas (de baai aldaar werd gebruikt als quarantainehaven) een. politiewacht nodig. Het bestuur op Curaçao nam de aanbeveling van landraad Kwarts ten dele over. De gouverneur besloot in Santa Cruz een politiewacht op te richten (225).

John G. Eman hekelde in 1922 de verwaarlozing van de landsgebouwen (226). Een bijzonder voorval deed zich voor rond de tweede gouvernementsarts. De Raad spande zich in voor de komst van een tweede arts, wat ertoe leidde ertoe dat dr. Hopkins zich in 1921 (ten tweede male) op Aruba vestigde (227). Twee jaar later reageerde de Raad woedend toen Hopkins onaangekondigd naar Curaçao werd overgeplaatst. Men organiseerde een handtekeningenactie voor het behoud van de arts. De Raad kreeg steun van de katholieke geestelijkheid en stelde dat een tweede arts ‘zeer wenschelijk is, zelfs zoo wenschelijk dat die aan de noodzakelijkheid grenst’. Bij hongersnoden of epidemieën was een tweede arts onontbeerlijk. Aruba kreeg een nul op het rekest (228).

De Raad kwam voor de economische en sociale belangen voor Aruba op. In maart 1921 bereikten berichten over de toenemende armoede in de districten de Raad van Politie. Die beraadde zich over de mogelijkheid om tot werkverschaffing over te gaan (229). De arbeidsmigratie kwam ter sprake, net als de pogingen om de aloëteelt via subsidies te doen opleven. De Raad steunde verzoeken om de huurprijzen voor landbouwgronden niet te verhogen omdat de huren hoger waren dan de opbrengsten (230). De adviezen van de Raad bij de totstandkoming van de lokale keur met betrekking tot het havenreglement van de Paardenbaai werden deels gehonoreerd.

Particuliere ondernemers wendden zich tot de Raad. Johan van Meeteren verzocht een elektrische centrale op Aruba te mogen oprichten, hetgeen hem werd toegestaan (231). Henny Eman diende, twee jaar voor hij landraad werd, een verzoek in om de woningbouw in Rancho te stimuleren door de grondbelasting te verlagen en om de visserij te ondersteunen door het koelhuis aan de baai en een havensteiger – Forti Abao, het vervallen steunfort van Fort Zoutman – te verhuren (232).

Soms nam het gezag de adviezen van de Raad over, zoals bij de totstandkoming van het nieuwe havenreglement, en soms niet. Soms kregen de landraden bijval van de gezaghebber, maar vaak niet. Of aanbevelingen werden overgenomen, hing af van de welwillendheid van de hogere bestuurslagen en de financiële situatie in de kolonie. Curaçao en Nederland stonden er financieel slecht voor. In Willemstad was ondanks de vestiging van de olie-industrie nog geen

---

225 CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 24-12-1920, 29-1-1921.
226 CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 7-10-1922.
227 CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 14-2-1921, 8-2-1923.
228 CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 24-1-1923, 8-2-1923, 9-2-1923, 29-2-1923.
229 CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 7-3-1921.
230 CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 26-2-1923.
231 CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 24-1-1923, 9-4-1923. De centrale ging in 1930 over in handen van (voormalig landraad) John G. Eman (Hartog, 1980, p. 340).
232 CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 13-2-1922, 10-7-1922, 7-10-1922. Het Rancho-verzoek werd afgewezen. Eman huurde de steiger voor jaarlijks fl. 120,– en nam ook het koelhuis in gebruik (Pietersz, 1985, pp 90-91).

begrotingsevenwicht bereikt; in Nederland hielde de crisis aan. De notulen getuigen van een toenemende behoefte aan een vertegenwoordigend lichaam. Dat was de Raad van Politie niet, of niet voldoende.

In december 1923 vond in de Raad van Politie de (concept)begrotings-behandeling plaats. Tijdens een van zijn laatste optredens hekelde Kwarts de bezuinigingspolitiek en het ontbreken van Arubaanse vertegenwoordiging in de Koloniale Raad. Hij realiseerde zich dat Nederland in een financieel-economische crisis was beland, maar hij wees erop dat op Aruba alle investeringen uitbleven. Economische vooruitgang werd zo onmogelijk, de landsschool had een lerarentekort en zat zonder hoofd. Aruba was de tweede geneeskundige kwijtgeraakt, et cetera. Naar aanleiding van het rapport Staal sprak Kwarts de hoop uit dat na de herziening van het Regeringsreglement de eilanden buiten Curaçao in de Koloniale Raad vertegenwoordigd zouden worden.

> *En last but not least de bevolking van Aruba ziet verlangend uit naar de zoo lang aangekondigde herziening van het Regeeringsreglement, in de hoop dat daarin zoodanige bepalingen zullen worden opgenomen, waardoor de eilanden buiten Curaçao in de gelegenheid zullen gesteld worden hun stem in den Kolonialen Raad te laten hooren. Hoe zou die raad bestaande uit personen, die wel is waar zeer ontwikkeld kunnen zijn, doch die tot de Curaçaoschen handelsstand en Curaçaosch Ambtenaren corps behoorende, in menig opzicht onbekend zijn met de toestanden op de eilanden buiten Curaçao, met kennis van zaken kunnen oordelen wat al of niet in belang van dit of dat eiland zijn mocht of wetsbepalingen in het leven roepen, die voor alle eilanden der eilanden tegelijk bindend zijn. Nee, Meneer de Voorzitter, eerst dan als al de eilanden der Kolonie in dien raad vertegenwoordigd zijn, zal dit bestuursorgaan met recht Kolonialen Raad genaamd kunnen worden*' (233).

Inmiddels was landraad John G. Eman, die zich niet herkiesbaar had gesteld, vervangen door zijn neef Henny Eman. Het vervolg van de begrotingsbespreking stond in het teken van een heftige aanval door de nieuwe Eman op de landraden Kwarts en John G. Eman. Henny Eman verweet Kwarts dat hij als waarnemend gezaghebber niet had gefunctioneerd en beschuldigde John G. Eman ervan dat hij niets had gepresteerd. Hoewel gezaghebber Quast de landraad met klem tegensprak, was duidelijk dat de nieuwe Eman geen Ja-baas was zoals landraad J.G. Lampe en geen gematigde vernieuwingsdenker in de trant van Kwarts (234).

---

233 CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 6-12-1923. Kwarts opperde dit idee reeds bij het afscheid van Helfrich in 1921 (CHA, OD 4-31 RvP-Aruba not. 20-6-1921).

234 CHA, OD 4-30 RvP-Aruba not. 6-12-1923; KV 1924.

Tussenbalans: De koloniale staat, hervorming zonder democratisering

> *Some historians have called this period the 'Age of Democratic Revolution'. In many ways, this is a misleading interpretation. While there was much that was revolutionary, there was little that was truly democratic.*
> Knight (1990, p. 160)
>
> *In the framework of this Ethical Policy, the formation of the modern state proceeded cautiously through administrative and political reform. This process followed patterns of state formation in Europe, albeit in at a different pace and with more reluctance, colonial democracy would never be more than a caricature of its Western predecessors.*
> Locher-Scholten (2000, p. 18)

In dit deel gebruikten we het begrip koloniale staat om aan te geven dat de bestuurlijke hervormingen na de restauratie van het koloniale rijk waren gemodelleerd naar het voorbeeld van de Europese natiestaat. Nederland nam het bestuur in de West in 1816 ter hand, maar diende het koloniale rijk grondig te hervormen. Banden van koloniale onderwerping werden gecontinueerd door de voortdurende ondergeschiktheid van de lokale macht aan de metropool; door de suprematie van de uitvoerende macht boven de wetgevende en de rechterlijke macht. De kolonie Curaçao kreeg bovendien een dubbele bestuurslaag: de eilanden buiten Curaçao waren onderhorig aan het bestuur te Willemstad.

De kolonie Curaçao ontwikkelde zich tot een koloniale staat, maar het ontbrak aan natievorming en aan vrijwel alles van wat men een verbeelde gemeenschap kon noemen. De kolonie was verdeeld in vrijen en slaven, in rooms-katholieken, protestanten en Sefardische Joden, in Boven- en Benedenwinders, maar vooral in Arubanen, Bonaireanen, Curaçaoënaars, Sint Maartenaren, Statianen en Sabanen. Al in 1864 bevestigde de minister dat er 'schier geene aanraking en verkeer en geene gemeenschappelijke belangen' bestonden tussen Boven- en Benedenwinden (Da Costa Gomez, 1935, p. 71).

1. Nederland en de koloniën

In de negentiende eeuw verwierven Spaanse koloniën als Haïti, Santo Domingo/de Dominicaanse Republiek en Cuba onafhankelijkheid. Onafhankelijkheden die werden onderbroken door interventies door Haïti of de VS of door tijdelijke terugkeer in de koloniale moederschoot. Was de onafhankelijkheid eenmaal hersteld, dan regeerde de verdeeldheid en verhulden dictatoriale regimes het politiek stromanschap van de VS. De VS verleende Puerto Rico en de U.S. Virgin Islands een beperkte, koloniale versie van statehood.

Daar waar de koloniale banden niet werden beëindigd, kwamen nieuwe bestuursvormen tot stand: de koloniale staat. In koloniale staten zijn de bestuurlijke uitgangspunten van de Europese burgerlijke staat, zoals de scheiding van de machten en het burgerrecht zichtbaar, maar de metropool behoudt er een doorslaggevende stem in het bestuur. Koloniale staten en de rechtsverhouding tussen kolonie en metropool komen tot stand zonder instemming van de gekoloniseerde bevolking. Frankrijk en Groot-Brittannië kozen verschillende modellen van koloniaal bestuur. De Franse koloniën assimileerden in het ondeelbare Frankrijk, een proces dat in 1946 werd voltooid. Caraïbische onderdanen stemden voortaan mee voor de parlements-verkiezingen in Parijs. Groot-Brittannië koos voor de kroonkolonie: er was een lokaal

bestuur dat onder leiding van een Britse gouverneur stond, maar de werkelijke macht lag in Londen, bij de Kroon.

Het Nederlandse model in de West schurkte tegen het Britse aan. Er kwam een gecentraliseerd gouverneursbestuur en vertegenwoordiging in de Staten-Generaal ontbrak. De Staatsregeling van de Bataafsche Republiek uit 1798 merkte de West-Indische gebieden Suriname en Curaçao aan als koloniën en bezittingen, een formulering die na de restauratie werd gecontinueerd in de achtereenvolgende Nederlandse Grondwetten. Volgens de Grondwet van 1814 waren de koloniën zuivere wingewesten. ‘Deze gewesten zijn geen deelen van den Staat, geen zelfstandige gemeenschappen, maar koloniën en bezittingen van den Staat’ (geciteerd in Buiskool, 1937). De Grondwet plaatste de koloniën onder het opperbestuur van koning Willem I, die geen verantwoording verschuldigd was aan de volksvertegenwoordiging. Haagse ministers en parlement speelden aanvankelijk een bescheiden rol in het nieuwe kolonialisme.

De Grondwet van 1840 regelde de afscheiding van België en maakte een begin aan de afschaffing van het koninklijk opperbestuur. De Grondwet van 1848 introduceerde de ministeriële verantwoordelijkheid en de parlementaire controle. De Grondwet sprak van de koloniën als bezittingen van het Rijk. De Regeringsreglementen van Suriname en Curaçao uit 1865 erkenden de koloniën als rechtsgemeenschap, maar niet als zelfstandig deel van de staat. Vanaf 1892 vormden Suriname, Curaçao en Nederland samen de Nederlandse staat. In tegenstelling tot de Franse koloniën hadden de Nederlandse koloniën geen vertegenwoordiging in de Staten-Generaal. In de Grondwetswijziging van 1922 erkende Nederland de overzeese gebieden als eigenstandige rechtsgemeenschappen én als delen van het Koninkrijk. De betrekking veranderde van bezits- tot rechtsverhouding; de koloniën werden van *bezit-van* tot *deel-van* het Koninkrijk.

2. Bestuursinrichting

Koloniale regeringsreglementen moesten tegengestelde belangen van de metropool en de kolonie, van bestuur en lokale elite ter plaatse, van de lokale elite en de (voormalige) slavenbevolking verzoenen. In het Franse rijk was assimilatie het devies. De uitvoerende macht was stevig in handen van de gouverneur, maar lokale wetgevende organen kwamen na 1870 via stemrecht tot stand. De koloniën kozen vertegenwoordigers in het parlement te Parijs. De departementalisering en decentralisatie staan sindsdien onafgebroken op de Franse politieke agenda.

Het representatieve stelsel bood onvoldoende waarborg van de Britse belangen door de grote invloed van de lokaal gekozen Houses of Assembly. De kroonkolonie verstrekte de ondergeschiktheid aan Londen door tussenkomst van de gouverneur. De politieke rol van lokale burgerij was zwaar aangetast, de stem van de gekoloniseerde werd onhoorbaar. Het kroonkoloniesysteem was niet in staat om de dynamiek van de koloniale samenleving te volgen en, zo betoogde G.K. Lewis, verlamde politieke emancipatie en democratisering.

In Suriname en Curaçao ontstond een centralistisch gouverneursbestuur. De Trias Politica vond op papier ingang: uitvoerende, wetgevende en rechterlijke macht werden ontrafeld. Het burgerrecht werd ingevoerd voor de onder de WIC geknechte indiaanse bondgenoten, Europese kolonisten, Joden (1825) en vrije zwarten (1831). De uitvoerende macht kwam in handen een de gouverneur, die zijn ambt uitoefende in naam van de Kroon. Hij was de spil van het koloniale bestuur. De kolonie Curaçao kreeg een wetgevende Koloniale Raad, bestaande uit de gouverneur, zijn topambtenaren (verenigd in de Raad van Bestuur) en een aantal benoemde leden uit

de gegoede Curaçaose burgerij. Deelname van de zwarte volksklasse bleef uit omdat deze daarvoor niet rijp zou zijn. Hoewel Sefardische Joden sinds 1825 burgerrecht genoten, duurde het tot 1865 voor de eerste Jood als lid toetrad tot de Koloniale Raad.

De wetgevende bevoegdheden van de Koloniale Raad waren beperkt. Volgens het Regeringsreglement van 1865 kon de Raad het budgetrecht effectueren als er een begrotingsoverschot bestond, maar daarvan was zelden sprake. De eilanden buiten Curaçao waren niet in de Koloniale Raad vertegenwoordigd in verband met de slechte verbindingen tussen de eilanden en omdat buiten Curaçao nauwelijks personen waren te vinden die voldeden aan de (Nederlandse) richtlijnen van inkomen, opleiding en aanzien. In 1901 verdwenen de ambtelijke leden uit de Raad, maar stemrecht bleef achterwege. Nadat de burgerleden in 1906 uit protest tegen de stagnerende emancipatie uit de Koloniale Raad stapten, kreeg voor het eerst een Arubaan zitting in de Raad, de op Curaçao woonachtige B.E. van der Veen Zeppenfeldt. De Koloniale Raad was een medewetgevend orgaan zonder gewicht: de Raad wikt, de gouverneur beschikt.

3. Eenheid en onderhorigheid

Koloniale mogendheden kampten met het probleem van de eilandelijke fragmentatie en losten dit op door het samenvoegen van grotere en kleinere eilanden in een bestuurlijke eenheid. Frankrijk plaatste kleinere eilanden als Saint Martin onder de grotere, in dit geval Guadeloupe. Groot-Brittannië vormde de British Leeward Island Federation, de British Windward Island Federation. Onder Jamaica vielen de kleinere Turks- en Caicos-eilanden en de Cayman islands, terwijl Tobago onder Trinidad kwam te vallen (235).

In 1828 verenigde Johannes van den Bosch, gezant van Willem I, de Caraïbische bezittingen in één kolonie met Paramaribo als middelpunt. De samenvoeging leverde geen economische of financiële voordelen op en de samenwerking tussen Willemstad en Paramaribo was moeizaam. In 1845 werden

---

235 Er heeft nog weinig vergelijkend onderzoek plaatsgevonden naar de ervaring van onderhorige eilanden in koloniale staten in de Caraïbische regio. De studie van Luke (2007) over Tobago is de meest uitgebreide. Londen voegde dit eiland in 1898 als district toe aan de eenheidskolonie Trinidad en Tobago. Aan het hoofd van het eilandelijke districtsbestuur stond (tot 1913) een warden (voogd) De eenheidskolonie nam de schuldenlast van Tobago over, maar het eiland ondervond ook nadelen. De scheepsverbinding met Trinidad schoot tekort, de dienstverlening door overheid en notariaat liet te wensen over. De rechtspraak was ingeperkt. James A.A. Biggert leidde in 1919 een groep van 47 inwoners in hun pogingen de onderwijsvoorzieningen uit te breiden. De Tobago Planters Association spoorde het bestuur aan om de medische voorzieningen te verbeteren en bepleitte vertegenwoordiging van Tobago in de (geheel benoemde) Legislative Council en de sociaaleconomische adviesraad, de Development Committee in Port of Spain. Gouverneur Gordon stelde dat de scheepsverbinding voldeed, maar hield tevens vol dat deelname van Tobago onmogelijk was wegens de onregelmatigheid van diezelfde verbinding. Londen oordeelde dat de grieven van de Planters Association ongefundeerd waren maar benoemde een op Trinidad woonachtige ondernemer T. Orde, als lid van de Legislatieve Raad (Luke, 2007, pp. 101-124). Enkele jaren later, in 1925, vonden voor het eerst verkiezingen plaats in Trinidad en Tobago. Een kwart een na de ongevraagde samenvoeging kozen 547 van de 1500 stemgerechtigden Biggart in de Legislative Council (Luke, 2007, 125-133). Net als landraad Cornelis Eman pleitte hij voor intensievere scheepsverbindingen, verbeteringen van wegen, medische zorg en onderwijs op zijn eiland. Biggart legde het fundament van de autonomiebeweging op Tobago, maar in tegenstelling tot landraad Kwarts stelde hij de onderhorigheid – in zijn geval wardenship – niet stelselmatig ter discussie.

Suriname en de zes eilanden van elkaar gescheiden. De Boven- en de Benedenwinden vormden eerst twee (1815), later drie (1833) bestuurlijke eenheden en ten slotte (1845/1848) één opgelegd geheel: de kolonie Curaçao en onderhorigheden. De eilanden buiten Curaçao bleven onderhorigheden, ook nadat deze kwalificatie in 1865 verviel. Saba en Sint Eustatius werden in 1919 onder Sint Maarten geplaatst en vormden feitelijk een derde bestuurslaag.

Het *Reglement van Administratie en Bestuur* van 1824 legde het bestuur van de Arubaanse kolonistensamenleving vast. Het Vredegerecht kwam tot stand. Het bestond uit de commandeur en twee benoemde burgerleden: de magistraten. Het gerecht had wetgevende, uitvoerende en rechterlijke functies. Wetgevende bevoegdheden waren gering en de invloed van de magistraten was onbeduidend. Het driekoppig rechterschap droeg niet bij aan de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht. De commandeur stond aan het hoofd van de uitvoerende macht: de ambtenarij en de magistraten stonden hem bij. Uitvoerende, wetgevende en rechtsprekende macht waren functioneel onderscheiden, maar de scheiding werd op het institutionele vlak ongedaan gemaakt.

In 1848 vond de institutionele scheiding van de wetgevende en uitvoerende macht plaats. De Adviserende Commissie splitste zich af van het Vredegerecht. De Commissie had wetgevende functies, maar adviezen van de twee benoemde burgerleden zijn niet aangetroffen en indien deze al waren ingewonnen, konden gouverneur en commandeur die zonder opgaaf van reden terzijde schuiven. De machteloosheid van de Commissie bleek uit het feit dat deze geen oplossing kon vinden voor de slepende kwestie omtrent de regelgeving rond het hoeden en schutten van vee. De gespannen verhouding tussen gezaghebber Jarman (1839-1859) en de burgerij leidde ertoe dat vacatures voor de Adviserende Commissie en andere bestuurlijke functies maar moeizaam werden ingevuld.

Na de invoering van het Regeringsreglement van 1865 kregen de eilanden buiten Curaçao Raden van Politie. Naast de gezaghebber namen daarin twee gekozen landraden zitting. Het kantongerecht nam in 1869 de rechterlijke taken van het Vredegerecht over. De bestuurlijke macht op de eilanden was gering. De Raden van Politie waren eerder uitvoerende en adviserende organen dan wetgevende colleges. Als representatief orgaan schoten zij tekort. De werkzaamheden kwamen moeizaam op gang en de belangstelling voor de Raden was gering. In 1884 hadden de meeste kiesgerechtigde Arubanen hun stemrecht laten verlopen, op de andere eilanden was het niet beter gesteld. Verkiezingen werden voortdurend uitgesteld wegens gebrek aan kiezers en kandidaten.

De Raad van Politie had een representatieve opzet, maar geen wetgevend gewicht. Men kon kleine keuren en verordeningen van policie afkondigen, maar indien de gezaghebber of gouverneur die niet onderschreven, wezen zij keuren of voorstellen van de hand. Voor zover er wetgeving plaatsvond, fungeerde de Raad als stempelparlement avant la lettre. De doorgaans gezagsgetrouwe landraden verwierven de bijnaam Ja-baas. Dat sommige landraden een serieuze wetgevende taak voor zichzelf zagen weggelegd, bleek al bij het vertrek van de eerste landraden in 1869. Zij waren buitenspel gezet bij de totstandkoming van het kiesrecht. Indien landraden (zoals C. Eman) opkwamen voor de economische belangen van Aruba of pleitten voor hervorming van de bestuurlijke structuren (in het bijzonder L. Kwarts) ontbrak het hen aan democratische middelen om hun pleidooi kracht bij te zetten.

De scheiding van de machten in het Vredegerecht, de Adviserende Commissie, de Raad van Politie en het kantongerecht werd tenietgedaan doordat de gezaghebber in de regel de functie van voorzitter van de (wetgevende) Raad van

Politie, (rechtsprekend) kantonrechter en (uitvoerend) hoofd van politie en ambtenarij combineerde. Bordewijks (1911) stelling dat de gezaghebbers almachtig waren, lijkt te kloppen, mits daaronder verstaan wordt dat hij niet meer was dan een verlengstuk van de gouverneur. De bewering van Kasteel (1956) dat de Raden een beperkt bestuurlijk gewicht hadden, is correct, maar een ‘gemoedelijk karakter’ had de eilandpolitiek beslist niet. Gezapigheid en conflict wisselden elkaar af. Römer-Kenepa’s (1983) conclusie dat de Raad van Politie op Bonaire enig politiek gewicht had, geldt niet voor Aruba.

4. Imperiale ideologie

Kolonialisme vraagt om legitimering en die was vanaf het midden van de negentiende eeuw gelegen in sociaaldarwinistische theorieën. Cooper (2005) en Wilder (2005) wezen op de opkomst van (de gedachte van) de koloniale natiestaat en het koloniaal humanisme. Deze stonden voor een nieuwe, ambivalente benadering van het koloniale denken in ‘the Age of Empire’. Koloniale imperia werden voorgesteld als verbeelde gemeenschappen die, een trap hoger dan de (Europese) natiestaat, een bestaansrecht hadden en rechtvaardiging vonden in de historisch gegroeide eenheid van het imperium en de beschavingopdracht van de metropool. Universalistische pricipes van (republikeins) humanisme werden echter halfslachtig toegepast in de koloniën.

Hoekstra (2005) beschreef hoe arbeiders en vrouwen in Nederland voortdurend achterop liepen bij het verwerven van democratische rechten. Volgens het hierboven aangehaalde citaat van Locher-Scholten gold hetzelfde voor koloniën en koloniale onderdanen. Een imperiale ideologie die de eilandengroep met Nederland, Suriname en het verre Indië verbond, kwam pas rond 1900 enigszins tot stand. Sinds 1892 waren de ingezetenen van Surimane en de kolonie Curaçao staatsburgers: Caraïbisch Nederlander. Na 1900 dienden de ethische politiek en de Groot-Nederlandse Gedachte zich aan als politieke leer van het Nederlandse rijk. Het nieuwe koloniale humanisme bereikte de West onder meer dankzij de reizen van socialist Van Kol en het ministerschap van Idenburg. Op de eilanden verrezen afdelingen van het Algemeen Nederlands Verbond en de Vereniging Oost & West. Hun tijdschriften predikten de eenheid van de Nederlandse stam en de suprematie van de Nederlandse taal en cultuur. Het koningshuis vervulde steeds nadrukkelijker een bindende rol in de koloniale verhoudingen.

Het Nederlandse rijk was een verbeelde gemeenschap, al was het maar in de ogen van de Nederlandse politiek. De koloniën mochten zich verheugen in die vereniging en nieuw was het vertrouwen dat Nederlandse ethici stelden in ontwikkelingspotentieel van de koloniën. Welvaartsplannen moesten de armoede in de noodleidende kolonie verlichten; missionering en volksonderwijs zouden de bevolking verheffen. Bestuurlijke hervormingen moesten de scherptste kanten van koloniale onrecht verzachten.

Maar het nieuwe politieke denken was europacentrisch, ambivalent en bevoogdend. Nederland bepaalde de regie over koloniale hervoming uit handen te geven en om wezenlijke hervorming op korte termijn te realiseren. De kosten van de welvaartspolitiek kwamen bovendien voor rekening van de koloniale begroting. De ethische politiek manifesteerde zich terwijl de koloniale tekorten opliepen en Nederland te kampen kreeg met de economische gevolgen van de Eerste Wereldoorlog. Beknibbelingen volgden en het budgetrecht voor de Koloniale Raad bleef buiten bereik. De emancipatie van het protoparlement stagneerde. Bestuurlijke hervoming bleef uit. De betrokkenheid met het moederland bleek meer uit de protesten tegen de verkoop van de kolonie en de populariteit van het koningshuis, dan

uit het enthousiasme waarmee de Koloniale Raad de ethische politiek omarmde. Op het voorheen verwaarloosde Aruba groeide het gevoel van verbondenheid met het Koninkrijk, maar de identificatie met de kolonie Curaçao kwam onder druk te staan.

5. De roep om hervorming: de Grondwetswijzigingen van 1901 en 1922
Binnen de Caraïbische regio groeide het verzet tegen het democratisch deficit binnen de koloniale staat. Arbeidersbewegingen drongen aan op sociale en politieke hervorming. Op Trinidad deden zich in het eerste kwart van de twintigste eeuw spanningen voor tussen creolen en Aziatische contractarbeiders en hun nakomelingen. Cipriano Cipriani pleitte met zijn Legislative Reform Committee voor politieke en sociaaleconomische hervorming. De (eenmans)commissie Wood moest vaststellen of de gekleurde middenklasse in aanmerking kwam voor politieke vertegenwoordiging. Wood koos voor een beperkt stemrecht. Hij adviseerde om in de Legislatieve Raad voortaan dertien leden op te nemen: zeven door beperkt stemrecht gekozen leden en zes benoemde leden. Wood twijfelde niet aan de positie van de gouverneur of de almacht van de Home Office. Wood (in Williams, 1962, p. 218) voerde daarvoor vier argumenten aan.

> *(1) the mixed character of the population; (2) the absence of a leisured class, independent of local ties; (3) the necessity of Secretary of State to retain the controlling influence in order to secure uniformity of administration among the adjacent colonies; and (4) the small proportion of the electorate who in fact exercised the franchise in those colonies with representative government.*

Woods aanbevelingen leidden tot invoering van een beperkt stemrecht. Aan de verhouding tussen Trinidad en het bevoogde Tobago besteedde Wood weinig aandacht. In 1925 koos zes procent van de bevolking zeven leden in de Legislative Coucil. Daarmee bepaade Wood de koers voor de hervorming van de koloniale staat, maar ook het tempo. Voor de Nederlands Caraïbische koloniale geschiedschrijving is de commissie Wood van belang omdat de Grondwetswijziging van 1922 een vergelijkbare thematiek aansneed.

Op Curaçao ontstond als gevolg van de Grondwetswijziging van 1901 een machtsstrijd tussen gouverneur en Koloniale Raad. De leden van de Raad van Bestuur maakten niet langer deel uit van de Raad en de benoemde burgerleden eisten steeds nadrukkelijker parlementaire verantwoordelijkheid op. Burgerleden meenden dat niet de landbouw, maar de handel de motor van de economie moest zijn. Vooral het kostbare onderwijs- en welvaartsbeleid ergerde de Koloniale Raad. De kosten van de ethische bevlogenheid kwamen grotendeels ten laste van de koloniale begroting. De verhoging van de uitgaven doorkruiste het streven naar begrotingsevenwicht en het recht om de koloniale begroting zonder Haagse bemoeienis te mogen vaststellen. De leden streefden naar begrotingsevenwicht en uitbreiding van de zeggenschap van de Koloniale Raad; maar niet naar uitbreiding van het kiesrecht. Het gebrek aan erkenning leidde in 1906 tot de ontslagname van een groot deel van de Koloniale Raad, een politieke daad die ministers en parlementariërs in Den Haag niet op waarde wisten te schatten.

De machtstrijd tussen Koloniale Raad en gouverneur nam een wending tijdens het bestuur van Oscar Helfrich. Hij verenigde welvaartsbeleid met het handelsbelang en onderzocht de mogelijkheden tot financieel-administratieve afscheiding van de Bovenwinden. Helfrich steunde het idee om de Raden van Politie meer gewicht te geven. Zijn decentralisatiecommissie pleitte voor Bovenwindse afscheiding, voor het

terugdringen van de uitgaven en het verhogen van de belastingen. Meer zelfbestuur dus in ruil voor opdeling van de kolonie en een sterkere begrotingsdiscipline.

Ook buiten Curaçao groeide de weerstand tegen het Regeringsreglement. Net als de burgerleden in de Koloniale Raad, meende landraad Cornelis Eman dat de toekomst was gelegen in de handel en hij bepleitte modernisering van de haven. Het bestuur kampte met begrotingstekorten en een verstoorde relatie met Venezuela. Pogingen om de smokkelhandel te bestrijden resulteerden in conflicten tussen gezaghebber Beaujon en landraad Eman.

Na een halve eeuw van gebrekkig functioneren, pleitte landraad Lindoro Kwarts voor uitbreiding van het ledenaantal en de bevoegdheden van de Raad van Politie. Ook verzocht hij vertegenwoordiging van alle eilanden in de Koloniale Raad. Op Sint Maarten bloeide in 1919 de afscheidingswens op. Landraad Waymouth bepleitte rechtstreekse banden met Nederland. De inter-eilandelijke liefde bekoelde ook in de Koloniale Raad. De burgerleden wezen de kosten voor de Bovenwinden aan als een van de oorzaken van de begrotingstekorten. Bij financiële afscheiding beschikten de Benedenwindse Eilanden over een sluitende begroting en kwam het budgetrecht binnen handbereik.

De samenwerking tussen gouverneur, Koloniale Raad en de Raden van Politie kwam ten einde door het vertrek van Helfrich en de Grondwetwijziging van 1922. Helfrich stapte op nadat de minister de uitgaven voor zijn welvaartsplannen minimaliseerde. De Grondwetswijziging van 1922 schreef voor dat de wetgevende macht in de koloniën moest worden versterkt en de Commissie Staal werkte de consequenties daarvan uit. Staal stelde voor om het koloniaal bestuur te hervormen. Hij wilde de gehele Koloniale Raad door beperkt stemrecht laten samenstellen. Voor de eilanden bepleitte hij decentralisatie en lokaal bestuur volgens het gemeentemodel. Daarmee zetten Grondwetswijziging en de Commissie Staal een streep door de mogelijke opdeling van de kolonie.

Den Haag negeerde de roep om bestuurlijke vernieuwing vanuit Curaçao, Sint Maarten en Aruba of wist niet hoe daarop in te spelen. De Grondwetswijziging van 1922 bereikte het tegendeel van wat deze beoogde, te weten vertraging in plaats van hervorming. De Curaçaose decentralisatievoorstellen en de afscheidingswens op Sint Maarten stierven een gezamenlijke dood. Uitwerking van de Grondwetswijziging werd op de lange baan geschoven. Eerder duurde het zeventien jaar voordat de Grondwetswijziging van 1848 was uitgewerkt in het Regeringsreglement van 1865. Dit maal verstreek er veertien jaar voor Grondwetswijziging van 1922 vorm kreeg in de Staatsregeling van 1936. Die was verouderd op de dag dat ze van kracht werd. De tussenliggende jaren kenmerkten zich door ongekende economische vooruitgang en aanhoudende bestuurlijke stagnatie.

Deel 2: *Separacion!:* Aruba en de totstandkoming van het Statuut

In dit tweede deel staat het Arubaanse afscheidingsstreven tussen 1924 en 1954/5 centraal. In 1924 vestigde de olie-industrie zich op het eiland en ving een periode van ongekende economische en demografische groei aan. Aruba werd een van de meest welvarende eilanden in de regio en het vormde een krachtig aantrekkingsgebied voor migranten uit de Caraïben en andere delen van de wereld. Economische voorspoed en naderende hervorming van het koloniale bestuur versterkten de al levende hervormingswens. Politieke leiders verkozen aanvankelijk bestuurlijke vernieuwing op grond van het Nederlandse gemeentemodel zoals aangekondigd in de Grondwetswijziging van 1922, maar opteerden na 1947 met kracht voor een directe band met Nederland. Alles liever dan ongedeelde dekolonisatie in 'Antilliaans' verband. Volledige dekolonisatie in de zin van onafhankelijkheid was geen optie. Separacion! (afscheiding!) was de leuze voor dit streven.

We beschrijven de totstandkoming van het Statuut tegen de achtergrond van de politieke en maatschappelijke dynamiek op Aruba tussen 1924 en 1955. Dit deel vangt aan met een overzicht van koloniale hervormingen in de Caraïbische regio in de eerste helft van de twintigste eeuw. De VS diende zich aan als regionale grootmacht, terwijl Engeland, Frankrijk en Nederland hun koloniale rijken hervormden. Hoofdstuk 7 bevat een overzicht van de maatschappelijke ontwikkelingen op Aruba.

De twee daaropvolgende hoofdstukken beschrijven de opkomst en de ondergang van de Separacionbeweging. Zo voegt deze studie zich tussen bestaande overzichten van de politieke en staatkundige geschiedenis van Aruba, de Antillen en het Koninkrijk. Hoofdstuk 8 volgt de ontwikkelingen na het uiteenvallen van de decentralisatiebeweging in 1922. Het zijn de nadagen van de Raad van Politie en het mislukken van de Staatsregeling van 1936. Na de Tweede Wereldoorlog resulteerden onderhandelingen over dekolonisatie in de doorbraak van de separacion-wens. De populariteit van de beweging bereikte een hoogtepunt tussen 1947 en 1949.

In hoofdstuk 9 keert het tij voor de separatisten wanneer blijkt dat de electorale steun voor de groep Eman/de Arubaanse Volkspartij geringer is dan verwacht, en vallen zowel partij als afscheidingsbeweging uiteen. Ook aan de onderhandelingstafel blijft bijval voor de afscheiding achterwege. Het verloop en de uitkomst van de Ronde Tafelconferenties van 1948, 1952 en 1954 is voor de separatisten niet gunstig. Coalities tussen Arubaanse separatisten (AVP) en Da Costa Gomez' Antilliaanse nationalisten (NVP) verhullen de afkalvende invloed van Aruba's separatistische beweging. Met de verkiezingen van 1954 en 1955 en de afkondiging van Statuut en Staatregeling in diezelfde jaren eindigen de separacion-jaren en ook deze studie. De separacion-gedachte verdween naar de politieke achtergrond om een kleine twintig jaar later weer krachtig naar voren te treden.

Net als in deel 1 beantwoorden we vragen die richting gaven aan dit onderzoek in een eindbalans. De epiloog ten slotte verbindt de bevindingen van deel 1 en deel 2 met elkaar en legt die naast vergelijkbare ontwikkelingen van dekolonisatie, separatisme en fragmentatie elders in de Caraïbische regio en de gevolgen daarvan voor de verhoudingen tussen niet-onafhankelijke gebieden in de regio en hun voormalige kolonisatoren.

Proloog: Koloniaal humanisme en zefbeschikkingsrecht

Na de Napoleontische oorlogen werden de Europese overzeese bezittingen omgevormd tot koloniale staten: afzonderlijke, maar afhankelijke bestuurlijke eenheden die deel uitmaakten van het koloniale imperium van deze of gene Europese

grootmacht. Koloniale staten waren gemodelleerd naar voorbeeld van de Europese burgerlijk natiestaat (die zelf nog in ontwikkeling was), maar koloniale ondergeschiktheid bleef gehandhaafd. De invloed van de metropool overtrof de lokale macht; de uitvoerende macht stond boven de wetgevende en de rechtsprekende macht. Het verlenen van burgerrechten en het erkennen van burgerschap liep achter bij de ontwikkeling in Europa, hoewel ook daar arbeiders en vrouwen vaak nog geen stemrecht genoten.

Verschillende imperiale rijken ontwikkelden uiteenlopende koloniale staten met eigen bestuurlijke inrichtingen en praktijken, maar vrijwel overal brokkelde in de eerste helft van de twintigste eeuw het draagvlak daarvan af. Ondergeschiktheid was niet langer vanzelfsprekend. The Age of Empire kwam ten einde. Cooper (2005) sprak van een overgang van Empire-States naar Nation-States. Wilder (2005) spreekt van het koloniaal humanisme van de imperiale natiestaat. Het nieuwe koloniale denken stelde Europese opvattingen over bestuur en burgerschap, over culturele, sociale en economische ontwikkeling centraal, maar koloniaal humanisme bleek in de praktijk ambivalent. Frankrijk, Engeland en Nederland, de voornaamste kolonisatoren, zetten de deur naar koloniale hervorming open, maar kwamen de beloften niet, niet voldoende of te laat na. Evenals bij de afschaffing van de slavernij, moesten de gekoloniseerde volken aan de hand worden gehouden bij hun groei naar moderniteit. Voor- en tegenstanders debatteerden over het tempo van de hervorming. Gematigde krachten meenden dat snelle democratisering riskant was omdat de koloniën geen volwassen politieke structuren kenden. Anderen meenden dat de weg der geleidelijkheid averechts werkte omdat het de gekoloniseerde bevolkingen de kans ontnam om zelfbestuur en democratie te ontwikkelen. Het nieuwe imperiale denken verschoof steeds weer van positie; van republikeins universalisme tot koloniaal eurocentrisme; van bereidheid tot aarzeling om bestuurlijke hervorming ter hand te nemen (Cooper, 2005, p. 145).

Na de Tweede Wereldoorlog barstte een wereldwijze dekolonisatiegolf los die een einde maakte aan de imperiale ambities van koloniale mogendheden als Engeland, Frankrijk en Nederland. In 1945 erkende de VN het zelfbeschikkingsrecht van gekoloniseerde volkeren. Het begrip kolonie verdween naar de achtergrond. De VN sprak van niet-zelfbesturende gebieden ofwel Non Self-Governing Territories en maakte een lijst op van 72 koloniën die daaronder vielen. Koloniserende mogendheden moesten voortaan rapporteren over het bestuur en de ontwikkeling in de Niet-Zelfbesturende Gebieden. Het was aan de VN om te bepalen welke kolonisatoren onder de rapportageplicht zouden vallen. De VN stelde criteria op voor het uitoefenen van zelfbeschikkingsrecht: die moest tot stand komen op grond van een democratische keuze op basis van goede informatie over de te verwachten uitkomsten van de verschillende mogelijkheden (Hillebrink, 2006, 2007; ook Corbin, 2001; Ramos, 2001).

In de VN-agenda slopen tegenstrijdigheden. De VN erkende vanaf 1960 nog slechts drie uitkomsten van zelfbeschikking: volledige onafhankelijkheid, vrije associatie met een andere staat en volledige integratie in een andere staat.Ook speelde het non-disruption principle. In 1960 stelden de Verenigde Naties in resolutie 1514 vast dat koloniën na hun onafhankelijkheid zouden voortbestaan als ondeelbare, soevereine staten. De koloniale situatie van 1946 gold daarbij als uitgangspunt. De vraag rees of dat een terechte aanname was. In veel koloniën waren al te vaak verschillende volkeren ongevraagd in een koloniale staat verenigd. Eenmaal gedekoloniseerd, dreigde de samenstelling van opgelegde koloniale staten gecontinueerd te worden. Dit kon betekenen dat onderhorigheid en intern

kolonialisme het eindsstation van de dekolonisatie werden. Voor minderheidsgroepen, onderhorige eilanden en achtergestelde regio's was het vaak een wens zich af te scheiden voor aanvang van een gedwongen onafhankelijkheid als post-koloniale eenheidsstaat (Röling, 1980; Kapteyn, 1982, Smith 1983, Hillebrink 2007: 247-271).

Het zelfbeschikkingsrecht en (vooral na 1960) het non-disruption principle gaven richting aan de hervorming van de koloniale staat. Onder een gedekoloniseerde staat versta ik, in navolging van Hillebrand (2007), soevereine landen die in overeenstemming met de richtlijnen van de Verenigde Naties op basis van zelfbeschikking hebben geopteerd voor staatsrechtelijke onafhankelijkheid of vrijwillige associatie met een ander land. Net als de burgerlijke en de koloniale staat is de gedekoloniseerde staat in een voortdurend proces van vorming en verandering. Voormalige koloniën die integreerden in andere landen zijn niet soeverein en dus geen gedekoloniseerde staat. Indien integratie niet geschiedde in overeenstemming met de wensen van de gekoloniseerde bevolking en de procedures van de VN is het zelfbeschikkingsrecht niet uitgeoefend.

Caraïbische context II: hervorming van de koloniale staat

The Age of Empire liep ook in het Caraïbisch gebied ten einde. In de eerste helft van de twintigste eeuw werd de kaart van het koloniserende continent Europa en de gekoloniseerde continenten Afrika, Azië en de Caraïbische regio opnieuw opgemaakt. Het Verdrag van Versailles van 1919 stelde nieuwe Europese binnengrenzen vast en ook de koloniale buitengrenzen werden herzien. Duitsland verloor alle koloniën. In 1941, nog voor de VS in de Tweede Wereldoorlog betrokken raakte, verklaarden de VS en Engeland in het Atlantic Charter dat de oorlog geen invloed mocht hebben op de zelfbeschikking van de Caraïbische volken en dat beide landen niet uit waren op het vergroten van het eigen koloniaal bezit. Na de Tweede Wereldoorlog kwam een dekolonisatiegolf op gang die was gebaseerd op erkenning van het zelfbeschikkingsrecht van gekoloniseerde volkeren zoals vastgelegd in het handvest van de Verenigde Naties.

De Verenigde Staten profileerden zich sinds de overname van Cuba en Puerto Rico rond 1900 steeds nadrukkelijker als politieke grootmacht. Het rechtvaardigde het regionale leiderschap op de Monroeleer en het Manifest Destiny: Europees kolonialisme op het westelijke halfrond was niet langer gewenst. De aanwezigheid van Europese kolonisatoren werd getolereerd, maar uitbreiding van de koloniale bezittingen of koehandel van koloniën was uit den boze. Waar geopolitieke leemtes vielen, vulde de VS deze op. De VS koloniseerde door aankoop, via militaire interventie en stromanschap (Knight 1990; Sutton, 1993; Van Vuurde, 1998).

Vooral de relatie met de boedel van het Spaanse rijk, te weten Cuba, Santo Domingo en Puerto Rico moest worden vastgelegd. In 1898 intervenieerde de VS in de tweede Cubaanse onafhankelijkheidsoorlog en na afloop van de Spaans-Amerikaanse oorlog vond de overdracht van Cuba en Puerto Rico aan de VS plaats. In 1902 trok de VS haar militairen terug en kwam de eerste grondwet van het onafhankelijke Cuba tot stand. Middels de Platt Amandment dwong de VS af dat het toezicht bleef houden op de handel, militaire zaken en binnenlandse aangelegenheden. Cuba was zodoende noch een volledig onafhankelijke republiek, noch een kolonie. Er volgden nieuwe invasies en bezettingen in 1906-1909 en 1917-1922. Daarna gaven presidenten als Gerardo Machado y Morales (1925-1933) en Fulgencio Batista (1952-1959) leiding aan dictatoriale regimes. Buitenlandse investeringen in de Cubaanse economie kwamen nauwelijks ten goede aan de bevolking. De VS gaf steun aan de omstreden regimes. In 1959 slaagde een coup door een groep

onafhankelijkheidsstrijders en ving het Castro-regime aan (Knight, 1990, pp. 236-240).

Voor Puerto Rico en de in 1917 van Denemarken gekochte Virgin Islands ontwikkelde de VS een nieuw model van koloniale verhoudingen naast dat van de Franse assimilatie en de Britse kroonkolonie: dat van de unincorporated territory en uiteindelijk een Commonwealth, in het Spaans omschreven als Estado Asociado Libre. Puerto Rico werd in 1898 tot unincorporated territory verklaard. Na twee jaar militair bestuur werd de Organic Act van kracht. Een burger-gouverneur voerde het bestuur en er kwam een tweekamersysteem. De wetgevende macht kwam in handen van de Executive Council die bestond uit zes ambtelijke en vijf benoemde leden.

De bevolking kreeg beperkt stemrecht voor de gekozen leden van de zogenaamde Lower House of Legislature en voor de ambtsdragers in de gemeentelijke organen. Ook kozen zij de zogenaamde Resident Commissioner, die in the House of Representatives van de Senaat in Washington optrad als spreekbuis voor de Puerto Ricaanse belangen. De Resident Commissioner had recht van spreken maar, in tegenstelling tot de Frans Caraïbische volksvertegenwoordigers in Parijs, geen stemrecht. De president van de VS benoemde de rechterlijke macht.

De mate van zelfbestuur stelde de lokale politieke voorhoede teleur, terwijl de financiële en economische voordelen van de aansluiting bij de VS tegenvielen. Na een lobby bij de senaat, kregen Puerto Ricanen in 1917 dankzij de Organic Act het Amerikaanse staatsburgerschap. Het lokale Upper House kwam voortaan door verkiezing tot stand, maar de uitvoerende macht van de gouverneur werd uitgebreid. De ultieme wetgevende macht bleef in handen van de Amerikaanse senaat, waarin de Puerto Ricanen geen vertegenwoordiging hadden. Verkiezing van een Puerto Ricaanse gouverneur liet nog dertig jaar op zich wachten. In 1952, een jaar nadat tweederde van de bevolking daarmee in een referendum akkoord was gegaan, verkreeg Puerto Rico de status van Estado Libre Asociado. Puerto Rico koos voortaan de eigen gouverneur, maar men stemde (en stemt) niet mee bij de verkiezingen van Congres en Senaat en de presidentsverkiezingen. De nieuwe status kwam tegemoet aan de wens van de bevolking om noch (zoals de Filippijnen, dat evenlang in Amerikaanse handen was) de onafhankelijkheid, noch de volledige statehood te aanvaarden. Na de standaardisering van de dekolonisatiemodellen door de Verenigde Naties in 1960, rees de vraag of de Estado Libre Asociado overeenkwam met een van die drie modellen (namelijk vrije associatie) en of Puerto Rico feitelijk van het zelfbeschikkingsrecht gebruik heeft gemaakt. De verhouding tussen Puerto Rico en de VS is sindsdien ambivalent en omstreden, zowel op Puerto Rico als in de Dekolonisatiecommissie van de Verenigde Naties (Wells, 1955a, 1955c; Knight, 1990, pp. 257-274; Alegría Ortega, 2001; Hillebrink, 2007, pp. 110-118; Rivera 2009).

De VS creëerde voor de Virgin Islands een nog magerder postkoloniaal verband (Wells 1955b, 1955d. De eilanden werden in 1917 eveneens ongeïncorporeerd territorium van de VS. Een militaire gouverneur, die onder de president van de VS stond, voerde het bestuur. Pas in 1931 werd een niet-militair benoemd als gouverneur en sindsdien valt het bestuur onder het Ministerie van Binnenlandse Zaken in plaats van dat van Defensie. Vijf jaar later, in 1936 kreeg de bevolking stemrecht, maar deelname aan de presidentsverkiezingen of de Senaat en Congres bleef achterwege. De Virgin Islands ontbeerden bovendien een Resident Commissioner in Washington. De eilandengroep bleef – in overeenstemming met de Deense koloniale wetten – bestaan uit de ‘municipalities’ St. Thomas/St. Kitts en St. Croix waarvan de Raden door beperkt kiesrecht werden samengesteld. Terwijl Puerto

Rico is erkend als zelfbesturend, staan de US Virgin Islands als niet-zelfbesturend te boek. Hoewel inwoners van Puerto Rico en de US Virgin Islands staatsburger van de VS zijn, zijn beide gebieden volgens velen zowel kolonie als deel van de staat (Alegría Ortega, 1994; Corbin, 2001. p. 139; Oostindie en Klinkers, 2003, p. 53-56; Rivera 2009: 45-50).

Sinds 1884 regeerde de lokale plantocratie, de onafhankelijke, maar instabiele Dominicaanse Republiek. In 1916 greep de VS in. Tijdens een acht jaar durende bezetting voerde de VS landhervormingen door die de elite sterk begunstigden. Er werd een semi-militair apparaat gevormd: de Guardia Civil. Bij het vertrek van de VS-troepen in 1924 trad Horacio Vasquez aan als gekozen president zonder reëele machtsbasis. Zes jaar later, in 1930, vestigde Rafael Trujillo, die carrière had gemaakt in de Guardia Civil, zijn bewind op het fundament van de Amerikaanse bezetting. Het bewind hield stand tot de moord op Trujillo in 1961 (Knight, 1990, pp. 222-226).

De militaire bemoeienis van de VS met de Caraïben raakte in 1915 ook de republiek Haïti, toen de VS dat land bezette. Volgens Knight (1990, p. 220) hoopte de VS het wankele gezag aldaar te herstellen, maar men bleek niet in staat om in de bijna twintig jaar durende bezetting veel verbetering aan te brengen. Na het vertrek van de Amerikaanse troepen in 1934, gevolgd door een schijnverkiezing, vestigde François ‘Papa Doc’ Duvalier zijn dictatoriale bewind. De Amerikaanse politiek van militaire interventie en stromanschap bleek in democratisch opzicht contraproductief in de voormalige Spaanse koloniën, maar bevestigde de politieke hegemonie van de VS in de regio.

De doorbraak van de Amerikaanse invloed in de regio vond plaats vóór de economische crisis van de jaren dertig en de Tweede Wereldoorlog. Engeland en Nederland waren in deze periode bezig met voorzichtige hervorming van hun koloniën: Groot-Brittannië met de Commissies Woods (1922) en Moyne (1939-1940), Nederland met de Grondwetswijziging van 1922, het Rapport Staal (1923) en nieuwe Staatsregelingen voor Suriname en Curaçao in 1936. Maatschappelijke druk vanuit de koloniën en de opkomst van de VS dwongen de traditionele koloniale mogendheden tot modernisering van hun koloniale rijken. De geëmancipeerde bevolking voerde strijd voor sociale rechtvaardigheid, politieke participatie en erkenning van de vakbeweging. Ook klonk de roep om staatkundige hervorming steeds luider.

De jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw brachten een nieuwe sociale dynamiek op de Britse eilanden. In de negentiende eeuw koos vooral de lokale elite positie ten aanzien van het koloniale bestuur. In de eerste helft van de twintigste eeuw drong de gewone bevolking aan op sociale en politieke hervorming (Williams, 1978, pp. 470-478; G.K. Lewis, 1968, 1985; A. Lewis, 1993; Barrow-Giles, 2002, pp. 74-80; Bryan, 2004; Millette, 2004; Knight, 2004). Op Trinidad ontstond de Working Man’s Association, op Jamaica de United Negro Improvement Association en de Peoples National Partij en in Guyana de British Guyana Labour Union en de British Guyana Workers’ League. Het protest tegen het Kroonkoloniesysteem nam toe. Vanuit de arbeidende klassen en de opkomende vakbeweging klonk de roep om representatieve samenstelling van de wetgevende organen in de Britse Caraïben. Nadat het in diverse koloniën tot gewelddadige opstanden was gekomen, riep de Engelse regering in 1938-1939 de West India Royal Commission onder leiding van lord Moyne in het leven. Deze wees, net als de eerdere commissie Wood (1922), volledig zelfbestuur en algemeen kiesrecht van de hand en bepleitte de weg der geleidelijkheid: de stapsgewijze uitbreiding van burgerdeelname aan de wetgevende

raden. Representatie kon worden uitgebreid, maar zelfbestuur bleef buiten beeld. De uitvoerende macht bleef in handen van de gouverneur.

De commissie hield de kroonkolonie de hand voor het moment boven het hoofd, maar voor de lange termijn adviseerde het om de koloniën samen te voegen in één verband: de latere British West-Indian Federation. Ook pleitte de commissie voor sociale en economische hervorming in de door de mondiale crisis sterk geraakte eilanden. Als gevolg van de aanbevelingen kwam de Britse Law of Developement and Welfare in the Colonies tot stand, waarin de Britse overheid zich medeverantwoordelijk stelde voor de sociale ontwikkeling in de koloniën (MacInnes, 1955a, 1955b; Evans, 1955; Oostindie en Klinkers, 2003, pp. 18-19).

Na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog wijzigde Londen noodgedwongen het koloniale beleid. Het Westminstermodel kreeg gestalte. De (kroon)koloniën kregen zelfbestuur binnen de British Commonwealth in het vooruitzicht gesteld. In 1944 vonden op Jamaica verkiezingen plaats, lokale wetgevende organen wonnen aan invloed. Gaandeweg kwam een ministerieel systeem met een tweekamerstelsel tot stand. In beide kamers steeg het aantal gekozen leden. De invloed van gouverneur en kroon nam af, hoewel zij een toezichthoudende rol en vetorecht behielden. De oprichting van de door Moyne voorgestelde West Indische Federatie stagneerde.

Na 1945 trachtte het Verenigd Koninkrijk het koloniale imperium zo veel mogelijk te handhaven door het invoeren van de Dominionstatus. De koloniale banden moesten worden vervangen door een Commonwealth van vrije en zelfbesturende landen: de dominions. Tussen 1944 en 1955 volgden Barbados, British Guyana, British Honduras (Belize), Trinidad en de Windward Islands het voorbeeld van Jamaica. Engeland moest ondertussen toezien hoe koloniën als India, Pakistan, Ceylon en grote delen van Centraal en Zuidelijk Afrika zich in de naoorlogse dekolonisatiegolf van het moederland afkeerden. In plaats van het Verenigd Koninkrijk verkozen zij de onafhankelijkheid, met ten hoogste een symbolische voortzetting van de historische banden via het koningshuis. Voor de meeste Caraïbische eilanden was dat geen serieus alternatief.

Politieke integratie moest de bestuurskracht van de versnipperde eilanden vergroten en de bestuurskosten verlagen. Het vormen van de West Indische Federatie kostte elf jaar onderhandelen; het uiteenvallen nam vier jaar in beslag. Politieke tegenstellingen, economische concurrentie en een gebrek aan culturele verbondenheid ondergroeven het monsterverbond van de gemeenschappelijk gekoloniseerde volkeren. Gebundelde dekolonisatie mondde uit in desintegratie en gefragmenteerd nationalisme. Het geringe succes van de bundeling van de kleine Britse Windward en de Leeward Islands Federation in de negentiende eeuw werd herhaald. Al in 1954 wees Evans (1955, p. 238) erop dat de West Indian Federation even impopulair kon worden als de kroonkolonie:

> *There is (...) a chance that a British West Indies federation may be liable to become as unpopular as has been crown colony government, which was felt to be too remote, too costly and too bureaucratic, and which especially prevented West Indians from participating in government responsibility (...)*

De in 1958 gerealiseerde Federatie viel al in 1962 uit elkaar (236). Brits-Guyana en Brits-Honduras (Belize) deden van meet af aan niet mee. Jamaica en Trinidad en

236 De West Indian Federation is de best beschreven dekolonisatiepoging in de regio en ontbreekt in geen enkel handboek. Zie Lewis (1968); Knight (1990, pp. 275-306); Wallace

Tobago traden in 1962 uit de Federatie en verkozen de onafhankelijkheid. Jamaica verbrak de banden met de (onderhorige deelkoloniën) Turks- en Caicos-islands en de Cayman islands. Nog hetzelfde jaar volgde de ontmanteling van de West Indian Federation. De resterende eilanden stond de mogelijkheid open om zich als Dependent Territory bij het Verenigd Koninkrijk aan te sluiten. Pogingen om de resterende eilanden en Brits-Guyana bij elkaar te houden in de Eastern Caribbean Federation mislukten toen Barbados en Guyana in 1966 voor de onafhankelijkheid kozen.

De Tweede Wereldoorlog deed het koloniale stelsel op haar grondvesten schudden. Belangrijke koloniën werden van hun moederland losgemaakt door de bezetting van de metropool door Hitler-Duitsland en de bezetting van Aziatische koloniën zoals Nederlands-Indië of Frans Indochina (Vietnam/Cambodja) door Japan. Centraal en zuidelijk Afrikaanse en Caraïbische koloniën werden niet bezet, maar kwamen in een lastig parket. De Franse koloniën moesten kiezen tussen loyaliteit aan het vrije Frankrijk van De Gaulle of het collaborerende Vichy-regime van Pétain. De koloniale autoriteiten kozen de zijde van Pétain (Oostindie en Klinkers, 2003, p. 32; Füllberg-Stolberg, 2004, pp. 91-92).

Het naoorlogse Frankrijk (de Vierde Republiek, 1946-1958) trachtte eveneens door een monsterverbond onder federale vlag van de Union Française de oude koloniën aan zich te binden. Frankrijk koos voor voortzetting van de assimilatiepolitiek. Ofschoon daarover al jaren werd gesproken, bijvoorbeeld door de politieke voorman van Martinique, Aimé Césaire (1913-2008), kondigde Parijs eenzijdig de Assimilatiewet aangaande de overzeese departementen van Frankrijk af. De koloniën Martinique, Guadeloupe (omvattend onder meer Frans St. Martin), Frans Guyana en het vulkaaneiland Reunion (oostelijk van Madagaskar) verloren op 19 maart 1946 hun koloniale status door volledige integratie in het moederland.

Ruim een jaar later waren de gouverneurs vervangen door departementale prefecten, de Franse evenknie van de Nederlandse gouverneur. Hij was vertegenwoordiger van de centrale regering en voorzitter van de gekozen conseil prefecturé. Deze leverde autonomie in ten opzichte van de oude situatie. Op 1 januari 1948 werd de financiële huishouding overgedragen aan de ministeries in Parijs (in plaats van het Ministerie van Koloniën). Martinique kreeg drie gedeputeerden in de Assemblé Nationale en een in de Senaat. Wetten afgekondigd voor Frankrijk waren eveneens overzee van kracht. De juridische macht werd gesynchroniseerd met het Europese deel van Frankrijk (Lassere en Malibeau, 2002, pp. 448-449). De voorheen gekoloniseerde bevolking woonde voortaan in het ondeelbare Frankrijk. Een Ministerie van Koloniën was niet meer nodig, maar de staatsrechtelijke operatie was tot stand gekomen zonder veel overleg met de bevolking overzee. Fauvel (1955, pp. 166, 199) en Hintjens (1995) schreven de haastige besluitvorming toe aan de Franse vrees voor sociale onrust in de Caraïben en de expansionistische politiek van de VS. Cooper (2005. pp. 176, 204-230) voegde toe dat ook in de Franse gebieden de antikoloniale gevoelens toenamen, zowel in Indochina als in Noord-Afrika, waar arbeidsonrust en mobilisatie aan de fundamenten van het imperium knaagden.

De imperiale eenwording ondervond aanvankelijk brede steun in Frankrijk, maar in de gewezen koloniën bestonden meningsverschillen tussen gematigde voorstanders van stapsgewijze hervorming en voorstanders van snelle verandering. De overgang verliep niet zonder problemen, vooral waar het overzetting naar het belastingstelsel, de sociale zekerheid en de lonen betrof. Volksvertegenwoordigers

(1993); Oostindie en Klinkers (2003, pp. 20-24) en Millette (2004).

protesteerden tegen het verlies van financiële autonomie van de Conseil Préfecture (Spitz, 1955; Miles, 2001).

Aanpassingen van de nieuwe verhoudingen waren niet het gevolg van overgangsproblemen of Caraïbisch verzet. In 1958 werd de Union Française het slachtoffer van de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog. In het Midden-Oosten gingen Syrië en Libanon hun eigen weg. Congo, Vietnam (Indochina) en Algerije volgden. De Vijfde Republiek werd opgezet en de Franse eenheidsstaat (de Union) bestond nog slechts uit het Europese grondgebied en de Departements d'outre-mer (DOM). Eind jaren vijftig groeide in de DOM's het verzet tegen de geringe lokale autonomie. Om de aanspreekbaarheid van de centrale regering te vergroten, wees de Franse regering in 1958 één secretaris-generaal aan die het beleid voor de DOM's ging coördineren. De prefect bleef belast met de uitvoerende macht en de (wetgevende) General Council kreeg een grotere rol bij de vertaling van de wetgeving uit Parijs aan de omstandigheden overzee.

Uiteindelijk riep ook de aangepaste assimilatie verzet op. Op Martinique streefde Césaire, voorman van de negritude beweging, leider van de communistische partij en burgemeester van Fort-de-France, aanvankelijk naar vrijheid en gelijkheid door integratie in het Franse politieke systeem. Hij beklemtoonde dat staatkundige assimilatie niet moest resulteren in culturele assimilatie. Césaire keerde zich af van het assimilatiebeleid. Na zijn breuk met de Franse communisten in 1956 verlegde hij het accent naar autonomie. Nadien ontstonden ook in Guadeloupe en Frans Guyana partijen en bewegingen die streefden naar onafhankelijkheid. In de jaren zeventig en begin jaren tachtig kwam het in Guyana, Guadeloupe en Parijs tot soms gewelddadig verzet en bomaanslagen, maar de onafhankelijken verkregen weinig steun. Parijs was weinig toeschietelijk en kwam niet tegemoet aan de roep om decentralisatie. Economische groei bleef uit en de culturele autonomie stelde teleur, maar een breed gedragen alternatief voor de assimilatie ontbrak (237).

Ook het Nederlandse koloniale stelsel was aan reconstructie toe. De Grondwetswijziging van 1922 stelde hervorming in het vooruitzicht, maar vergrootte ongewild de afstand tussen Nederland en de Antillen. De hervormingsgerichte gouverneur Helfrich stapte in 1921 op en de decentralisatiebeweging viel uiteen. Commissie Staal (1923) stelde nieuwe kaders voor de politieke discussie vast: staatkundige hervorming op grond van het Nederlandse gemeentemodel. Bestuurlijke vernieuwing liet op zich wachten. Vanuit de Antillen en Suriname reageerden de juristen Da Costa Gomez (1935) en Buiskool (1937) met pleidooien voor versneld zelfbestuur en emancipatie van de gebiedsdelen binnen het Koninkrijk. De nationalistische beweging in Suriname ontwikkelde zich in het politieke vacuüm dat ontstond door de stagnerende bestuurlijke vernieuwing (De Kom, 1975; Meel, 1999; Marshal, 2003). Op Curaçao laaiden de conflicten tussen gouverneur en Koloniale Raad op. De Staatsregeling van 1936 was bij inwerkingtreding al verouderd.

In tegenstelling tot de Franse overzeese departementen weigerden de koloniën Suriname en Curaçao het collaborerende pro-Duitse bezettingsregime van Seyss-Inquart in Nederland te erkennen. Paramaribo, Willemstad en Oranjestad, bleven trouw aan het naar Londen uitgeweken gezag: de vorstin aan het hoofd van de Nederlandse regering in ballingschap. Wel hielden de conflicten tussen Koloniale Raad en gouverneur aan. Antilliaanse hervormingsdenkers dreven die niet op de spits om gezichtsverlies voor de kwetsbare regering in ballingschap te voorkomen (Da

---

237 Hintjens, 1995; Miles, 2001; Lassere en Malibeau, 2002, pp. 449-450; Oostindie en Klinkers, 2003. pp. 32-38; Maingot, 2004, pp. 329-330; Wilder, 2005.

Costa Gomez, 1956). De aanwezigheid van olieraffinaderijen in Aruba en Curaçao en bauxietvoorraden in Suriname maakten de gebieden van strategisch belang voor de geallieerde strijdkrachten. De eilanden stonden achtereenvolgens onder Franse, Engelse en Amerikaanse militaire protectie. Er kwam een schuttersplicht en er werd een eigen defensieapparaat in het leven geroepen. Arubanen, Antillianen en Surinamers in Nederland sloten zich aan bij het verzet (238).

In Indië nam de nationalistische beweging in kracht toe na het wegvallen van het Nederlandse gezag. Al tijdens de oorlog gaf Nederland te kennen het imperiale rijk te zullen hervormen op basis van overleg en vrijwilligheid. Nederland trachtte Indië aan zich te binden door een Nederlands-Indische Unie in het vooruitzicht te stellen. Het verdrag van Lingadjatti moest de opmars van de nationalisten stoppen, maar het hield geen stand. Na mislukte gewapende pogingen – de politionele acties van 1947 en 1948/9 – om de onafhankelijkheidsbeweging te smoren, moest Nederland eind 1949 de soeverieniteit overdragen en toezien dat Indonesië internationaal erkenning kreeg. Verwachtingen om de Molukken zelfstandigheid te bieden kon Nederland niet nakomen. In 1962 streek Nederland na internationale druk ook de vlag op West-Nieuw Guinea.

Van het eens imposante koloniale imperium resteerden Suriname en de kolonie Curaçao. Het handvest van de Verenigde Naties bepaalde dat koloniën recht hadden op zelfbestuur en zelfbeschikking. Het *Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden* en de *Staatsregeling van de Nederlandse Antillen* vormden de basis van het gemoderniseerde Koninkrijk. De Nederlandse Antillen, Suriname en Nederland waren volgens de preambule van het Statuut gelijkwaardige partners. Deel twee van deze studie beschrijft de rol en de politieke ambities van Aruba tijdens het onderhandelingsproces dat uitmondde in Statuut en Staatsregeling.

---

238 De verbannen Surinaamse revolutionair Anton de Kom trad toe tot het verzet. Hij werd in 1944 gearresteerd en overleed in gevangenschap. De Curaçaose verzetsstrijder George Maduro overleed in concentratiekamp Dachau. De Arubaan Boy Ecury werd in 1944 opgepakt en gefusilleerd. Er vonden collecties en inzamelingsacties plaats voor en direct na de oorlog. Antilliaanse vrijwilligers vertrokken naar de Oost om de ‘bevrijding’ van Indië te helpen. De Antillen droegen bij aan de Nederlandse begroting. Zie o.a. Rosheuvel, 1989; Van der Horst, 2004; Captain en Jones, 2010, pp. 65-149.

Hoofdstuk 7 Sociaaleconomische ontwikkelingen

> *Waar niet alle inwoners van de aanwezigheid van de maatschappij kunnen profiteren omdat ten slotte de vraag naar werkkrachten beperkt is en deze bevolking een landbouwbevolking zijnde die niet dadelijk in industriearbeiders zijn om te zetten, ondervindt het gedeelte dat met de maatschappij niet rechtstreeks in contact staat de deprimerende werking van een immer stijgende levensstandaard waar tegenover geen enkele gelijkmatige inkomst staat.*
> Gezaghebber Isaac Wagemaker
> Bron: ANA, Correspondentie van de gezaghebber 20-11-1929.

In 1924 vestigde de olie-industrie zich op Aruba. Aruba’s koloniale samenleving raakte in een stroomversnelling. De vraag naar loonarbeid resulteerde in het stilvallen van de landbouwactiviteiten. Industrialisering leidde tot de komst van tienduizenden migranten. Zij vonden werk in de olie-industrie, de bouw, de handel en de ambtenarij. Aruba werd een industriële samenleving waarin sociaaleconomische onderscheidingen en etniciteit een belangrijke rol speelden. Een ander gevolg van de toenemende welvaart was de opkomst van een politieke beweging die aanvankelijk een grotere mate van bestuurlijke onafhankelijkheid ten opzichte van Curaçao voorstond en na 1947 de afscheiding van de kolonie nastreefde.

De vestigingsfactoren van de olie-industrie op de Benedenwinden komen aan bod in paragraaf 7.1. De aard en omvang van de economische groei, de demografische ontwikkelingen en de beschrijving van de diverse migrantengroepen staan centraal in paragraaf 7.2. Paragraaf 7.3 beschrijft de sociaaleconomische ontwikkelingen in de jaren 1924-1948. De slotparagraaf bevat een beknopte beschrijving van de financiële situatie van het gebiedsdeel aan de hand van de begrotingssaldi en de uitgaven voor Aruba en Curaçao. De politieke ontwikkelingen in deze periode vormen het onderwerp van de hoofdstukken 8 en 9.

7.1 De vestiging van de olie-industrie

De vestiging van de olie-industrie op de Benedenwindse eilanden volgde op de ontdekking van olievoorraden in en rond het Meer van Maracaibo in Venezuela in 1914 en de crisis in de olie-industrie in Mexico rond 1920. Door de exploitatie van de olievoorraden in en rond het Meer van Maracaibo uit te besteden aan buitenlandse bedrijven, trachtte dictator Gomez internationale steun voor zijn bewind af te dwingen en de economie van dat land te verbeteren. De Royal Dutch/Shell (239) participeerde sinds 1912 in de exploratie van de Venezolaanse olievoorraden en het concern kreeg controle over een groot deel van het Maracaïbo-gebied. Dit wingebied was van belang vanwege het instabiele politieke klimaat in Mexico. Vanwege het gevaar van regionale opstanden, staatsgrepen, nationalisering van de olie-industrie en een ondiepte voor de monding van het Meer van Maracaïbo besloot Shell in 1915 tot de bouw van een overslagbedrijf en een raffinaderij op Curaçao (Fanning. 1947, pp. 18-23, 78-79; Van Soest, 1978, pp. 226-228; Ridderstaat, 2007, pp.21-37).

Politieke instabiliteit in Mexico en dreigende olietekorten dwongen de VS na de Eerste Wereldoorlog tot een wijziging van de oliepolitiek. Met steun van de regering penetreerde de Amerikaanse olie-industrie in Venezuela. In 1924 nam de Lago Petroleum Corporation de British Equatorial Oil Company over. Dit bedrijf was

---

239 De Nederlandse Royal Dutch en de Britse Royal Shell gingen in 1902 een samenwerkingsverband aan en vormden in 1914-8 de Curaçaose Petroleum Maatschappij, die in 1925 de Curaçao Petroleum Industrie Maatschappij en in 1959 de Shell Curaçao werd.

reeds op zoek naar een overslaglocatie nabij Maracaibo. Nadat Curaçao en het schiereiland Paraguaná waren afgewezen, koos Lago voor de San Nicolas-baai aan de zuidoostpunt van Aruba. Hier werd de Lago Oil and Transport Company gevestigd. In 1928 viel het besluit er een raffinaderij te bouwen. In 1929 verwerkte die de eerste ruwe olie (240). In 1927 besloot ook het Shell-concern om een raffinaderij op Aruba te vestigen: de Companía Mexicana de Petrolero El Aguila of Arend Petroleum Maatschappij, ook wel Arend of Eagle genoemd. Ten westen van Oranjestad verrees een raffinaderij en al in mei 1928 startte daar de productie.

De vestigingsfactoren voor de olie-industrie op Aruba en Curaçao waren grotendeels identiek. In de eerste plaats hadden de oliebedrijven belang bij de exploitatie van het Maracaibo-gebied. Dit was het meest belovende wingebied op het westelijke halfrond. De Nederlandse kolonie bood een politieke stabiliteit en ondanks de moeizame diplomatieke betrekkingen tussen Nederland en Venezuela in het verleden, stond dictator Gomez positief tegenover de vestiging op de Nederlandse Antillen. Bovendien stimuleerde Nederland de vestiging van de Nederlands-Britse Shell door het scheppen van een gunstig belastingklimaat op Curaçao. Dergelijke steun kreeg de Lago op Aruba pas in 1939 (Van Soest, 1977, pp. 167; 1978, pp. 225-227, 232; Blink, 1989, pp. 48-50).

Ook speelden geografische factoren een rol. Door de hoge kosten van de olietransporten was men aangewezen op bronraffinage. De ligging ten opzichte van het Panamakanaal, dat in 1914 was geopend, was gunstig omdat de oliemarkt aan de oostkust van de VS bereikbaar was. Een voordeel van Aruba was de aanwezigheid van bouwmaterialen als zand en grind. Dit voordeel moest Curaçao ontberen. Nadelen van de Benedenwinden waren het beperkte aanbod van water en geschoolde arbeid en het ontbreken van een goede infrastructuur (Van Soest, 1978, p. 230; Nordlohne, 1951, p. 103; R.M. Croes, 1987, pp. 14, 18).

7.2 Welvaart, demografie en migratie II: 1924-1954

De komst van de olie-industrie op Aruba leidde tot een sterke bevolkingsgroei van 8265 in 1920 tot 51 110 in 1948. De omvang van de beroepsbevolking steeg van 5392 in 1928 tot 10 835 personen in 1948 (R.M. Croes, 1987, pp. 61-6). Deze groei was het gevolg van een hoog geboorteoverschot en – na 1927 – van de immigratie van buitenlandse arbeiders, handelaren en ambtenaren (241). In 1931 en 1940-1941 was sprake van emigratie als gevolg van de mondiale economische malaise en het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. De immigratie tussen 1937 en 1940 en tussen

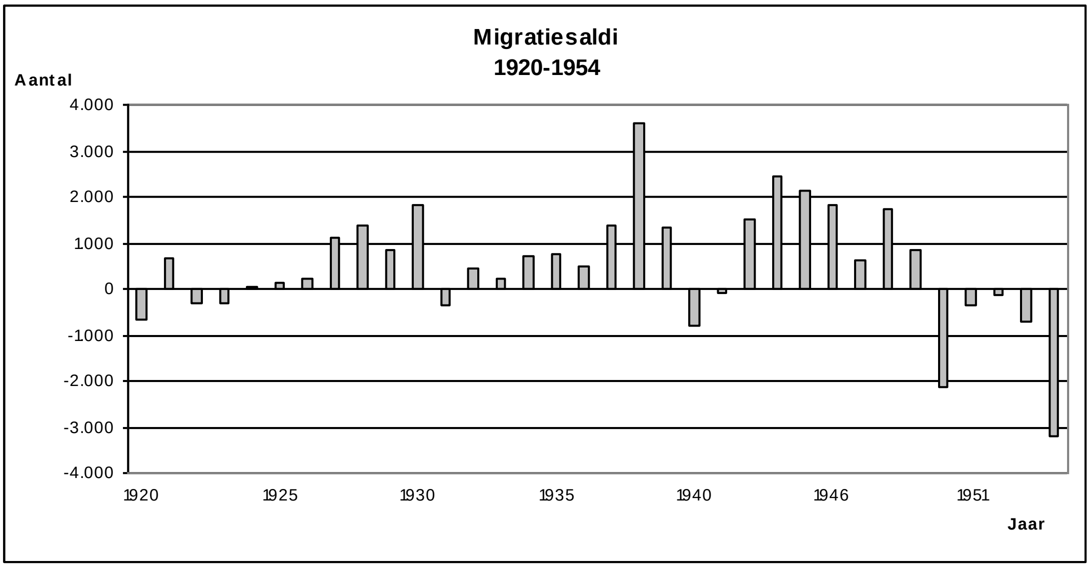
---

240 Fanning, 1947, pp. 2-3, 28, 79; Quast, 1925; R.M. Croes, 1987, pp. 10-21; Ridderstaat, 2007, pp 38-51. Lago was een dochter van de Pan American Petroleum Company, zelf een dochter van Standard Oil of Indiana.

241 Bij het aantrekken van buitenlandse arbeiders gold de regelgeving uit 1905 die in 1929 werd aangepast. Niet-Nederlandse arbeiders die in de mijn- of landbouw werk zochten en minder dan drie jaar in de kolonie verbleven, moesten een bewijs van goed gedrag overleggen en medische keuring ondergaan. Hun werkgevers moesten voor hen garant staan of een borgsom betalen die bij ontslag of wangedrag de terugreis naar het land van herkomst kon bekostigen (Immigration conditions 1-7-1929; ANA, Lago-archief brief gezaghebber aan Lago 2-5-1932; idem brief Lago aan gezaghebber 21-10-1929). Kinderen geboren op Aruba uit niet-Nederlandse ouders verwierven Nederlands onderdaanschap overeenkomstig de Wet op het Nederlandse Onderdaanschap uit 1910. De wet werd gewijzigd in 1949 waarna dergelijke kinderen niet langer de Nederlandse nationaliteit verkregen. Wel bleef het mogelijk om door naturalisatie, declaratie of huwelijk met een Nederlands onderdaan het Nederlanderschap te verwerven.

1942 en 1949 volgde op uitbreidingen en onderhoudswerkzaamheden bij de Lago. In 1948 telde Aruba 38 nationaliteiten. Automatiseringen bij dit bedrijf en de opheffing van de Arend in 1953 leidden nadien tot een emigratiegolf. Figuur 1a toont de migratiesaldi tussen 1920 en 1954. De jaren 1920 en 1921 laten nog zien hoe groot de invloed van de tijdelijke arbeidsmigratie op de bevolkingsssamenstelling was. In 1920 vertrokken ruim 600 mannen maar elders; een jaar later keerde een even groot aantal Arubanen terug.

Figuur 1a Migratiesaldi, 1920-1954

Bronnen: Pietersz, 1985, p. 125; R.M. Croes, 1987, p. 55; Stat. Med. Dec. 1956, 4(6), p. 5; BNA, Verslag Aruba 1951-1954 (242).

Bevolkingsgroei was niet enkel het resultaat van immigratie. Migranten trokken op jonge leeftijd naar Aruba en zij droegen sterk bij aan de groeiende geboorteoverschotten in hetzelfde tijdvak. In 1921 was er een bevolkingskrimp van 49 personen. De natuurlijke aanwas liep na de komst van de olie-industrie op tot een positief geboortesaldo van 1830 in 1953.

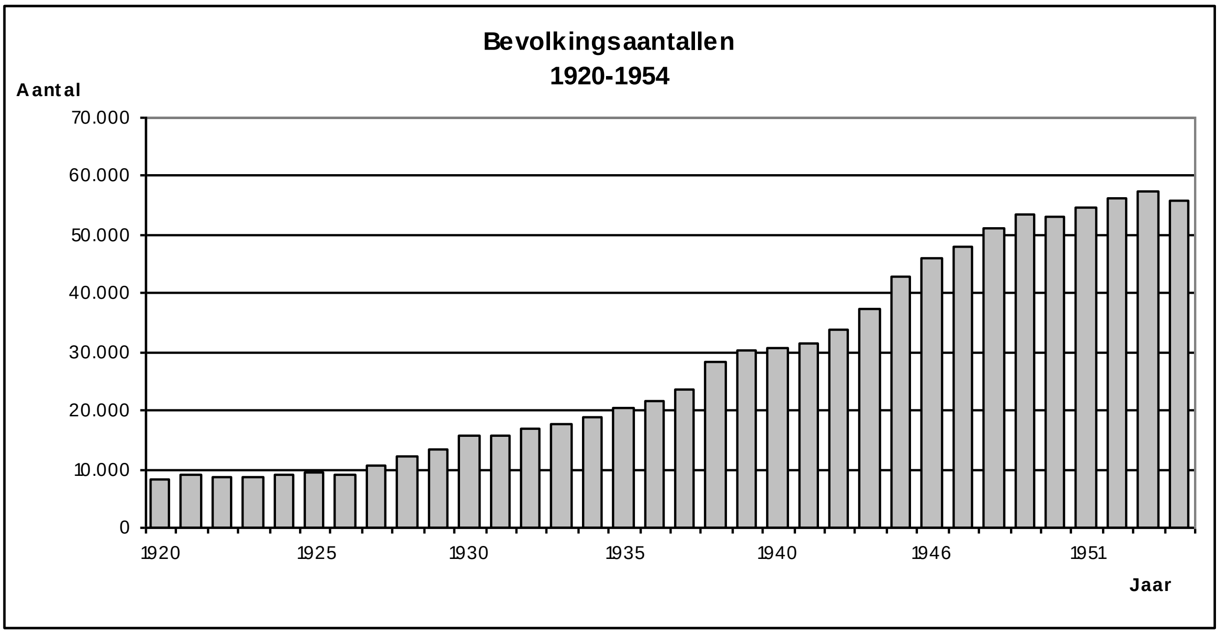
Het migratiegegeven, de arbeidsverdeling, sociaal-culturele verschillen en latente politieke tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen leidden tot het ontstaan van een kosmopolitische en sterk multiculturele samenleving (243). De meeste oliemigranten kwamen naar Aruba vanuit Noord- en Zuid-Amerika en het Caraïbisch gebied. Leidinggevenden en arbeiders bij de bouw van het raffinaderijcomplex vormden een voorhoede van de naderende migratiegolf. Bij de Lago waren dit overwegend Amerikanen uit de Verenigde Staten, bij de Arend voornamelijk Engelsen. De uitgezonden werknemers van de Lago werden gehuisvest op de concessie, in het dorp Seroe Colorado ofwel the Colony. De leiding van de Arend woonde op het gebied dat nog altijd Eagle heet.

---

242 De daling van 1931 is mede het gevolg van herijking na de volkstelling van 1930. De uitkomsten van deze bevolkingstelling zijn voor zover bekend niet volledig gepubliceerd. Delen zijn opgenomen in de *Amigoe di Curaçao* 16-4-1932 en Documented Paper (1957). Zie ook bijlage 7.1.

243 Zie Green (1969, 1974), Kalm (1975), Phalen (1977); Alofs en Merkies (1990, 2001).

Figuur 1b Bevolkingsaantallen, 1920-1954

Bronnen: Pietersz, 1985, p. 125; R.M. Croes, 1987, p. 55; Statische Mededelingen, December 1956 4(6), p.5; BNA, Verslag Aruba 1951-1954 (zie bijlage 7.1).

Lago’s keuze voor het Engels als bedrijfstaal had grote gevolgen voor de arbeidsverhoudingen op het eiland. Het legde de basis voor de migratie van duizenden Engelstalige arbeiders uit het Caraïbisch gebied. Deze *Inglés* werden veelal door werving aangetrokken, maar ook kwamen zij op eigen initiatief naar Aruba. In 1948 kwam ruim 40% van de Lago-arbeiders uit de (voormalige) Britse koloniën. Zij domineerden in het middenkader. Ook trokken migranten van de Franse Bovenwinden naar Aruba. Meer dan de Engelsen vonden zij werk bij nevenbedrijven van de Lago en in de bouw. In de jaren twintig en dertig trokken ook Venezolaanse en Colombiaanse arbeiders naar het eiland. Zij werkten voornamelijk bij de Lago en waren, net als de Caraïbische migranten, belangrijke concurrenten van de Arubaanse arbeiders. Ook Antillianen en Surinamers vestigden zich op Aruba. Antillianen konden zich vrij vestigen en de overheid beijverde zich voor hun tewerkstelling. Sabanen en Bonaireanen werkten veelal op de scheepvaartafdeling van de Lago. Omdat de lonen op Aruba hoger waren dan op Curaçao, trokken Nederlandse Bovenwinders vaak rechtstreeks naar Aruba.

Veel oliearbeiders kwamen als alleenstaanden naar Aruba en vestigden zich in San Nicolas (zie bijlage 7.2). Zij maakten een deel van hun salaris per postwissel over naar familie. Alleenstaande of gehuwde vrouwen kwamen naar Aruba om in de huishouding of in winkels te werken (Proudfoot, 1950). Aanvankelijk arriveerden velen van hen in de veronderstelling tijdelijk op Aruba te verblijven, maar toen in de jaren vijftig automatiseringen de werkgelegenheid schaadden, verliet slechts een deel van de oliemigranten Aruba. Vervangende werkgelegenheid was in het (ei-)land van herkomst niet voorhanden.

Tabel 4 Niet-Antilliaanse bevolking naar nationaliteit 1930-1948

Nationaliteit	1930	1948
Nederlandse nationaliteit		
Europese Nederlanders	32	812
Surinamers	97	1454
Nederlands Oost-Indiërs	1	29
Elders	-	1134
Overige nationaliteiten		
Verenigde Staten en Canada	675	2197
Groot-Brittanië	1607	9442
Frankrijk	134	794
Overige Caraïbische eilanden	35	622
Portugal/Madeira	5	139
Overige West-Europa	67	133
Oost-Europa	38	124
Syrië, Libanon, Turkije, Palestina	20	17
Venezuela en Colombia	327	3083
Overigen Midden- en Zuid-Amerika	7	51
China	140	271
Australië	1	0
Totaal	**3.106**	**20 302**

Bronnen: ANA, Manuscript Jaarverslag over 1930; Bevolkingsstaat 1948.

De handelsmigranten waren Chinezen, Joden, Libanezen, Syriërs en Palestijnen. Portugezen, afkomstig van het eiland Madeira, voegden zich in de jaren zestig bij hen. Handelsmigranten vormden, samen met bedrijfswinkels van Lago en Arend en met buitenlandse maatschappijen de concurrenten voor de traditionele handelselite. Het aantal Chinezen in tabel 4 is misleidend omdat ook een deel van de Caraïbische migranten van Chinese afkomst was. Zij werkten onder andere op de Lago-vloot, in de wasserij en de dining-hall. Al in de jaren dertig richtte een aantal Chinezen zich op de handel.

Rond 1900 was het Sefardisch-Joodse bevolkingselement op Aruba verdwenen. Wegens gebrek aan economische kansen en vervolgingen in nazi-Duitsland en Oost-Europa steeg de migratie van Askenazische Joden uit Oost-Europa en Duitsland na 1930. In 1954 woonden 81 Joodse gezinnen op Aruba (Hartog, 1980,

p. 367). Zij startten kleine bedrijfjes die uitgroeiden tot grote im- en exportbedrijven. De groep migranten uit het Midden-Oosten was weliswaar klein, maar bestond gedeeltelijk uit invloedrijke Arabieren (christelijke Libanezen). Joden en Libanezen verwierven machtige posities in de handel, niet in de laatste plaats dankzij de smokkelhandel op het vasteland in de jaren dertig en veertig. De Portugezen uit Madeira werkten aanvankelijk bij Lago en Arend en werden tot in de jaren vijftig door de overheid tewerkgesteld bij de Dienst Openbare Werken. Nadien vestigden zij zich als kleine ondernemers met supermarkten, rum-shops of als tuinman. Van de Indiase groep is weinig bekend. Zij kwam grotendeels vanuit het Caraïbisch gebied naar Aruba en startte er winkels.

Al in de jaren dertig kwamen Nederlanders naar Aruba om in de ambtenarij en het onderwijs te werken. Het politieapparaat werd door Nederlanders, Curaçaoënaars en Surinamers bemand. Het aantal ambtenaren steeg tussen 1923 en 1929 van 35 tot 101 (R.M. Croes, 1987, p. 61). Het rooms-katholieke onderwijs was van oudsher in handen van Nederlandse religieuzen, maar lekenonderwijzers uit Nederland en de koloniën namen een steeds belangrijker plaats in. Surinaamse onderwijzers en Curaçaose ambtenaren kwamen tijdens de Tweede Wereldoorlog naar Aruba omdat de aanvoer uit Nederland wegviel. In 1948 was het aantal ambtenaren opgelopen tot 516, waarvan 164 personen afkomstig uit Nederland (inclusief 76 man militaire politie), 156 uit Aruba, 83 uit Curaçao, 80 uit Suriname, 20 uit Bonaire, 11 uit de Nederlandse Bovenwinden en 2 uit Nederlands-Indië (244).

Migratie bracht concurrentierelaties tussen etnische groepen, de olie-industrie en de handel teweeg. De komst van ambtenaren en de toenemende bestuursbemoeienis vanuit Curaçao resulteerden in het verlies van bestuurlijke invloed van de oude elite. Geografische, culturele en sociale factoren droegen bij aan het ontstaan van een etnisch samenlevingspatroon. De tendens onder migranten om met partners van gelijke herkomst te huwen en de vorming van etnische clubs waren een uiting van de etnisering van de samenleving. Gegevenheden als het bij elkaar wonen van de migranten in San Nicolas, het feit dat zij eigen talen – Engels, Spaans, Chinees, Nederlands, Patois – spraken en eigen kerken stichtten, droegen hieraan bij. Vanaf 1937 bezorgde de uitbreiding van het kiesrecht ook niet-elitaire Arubanen en migranten met de Nederlandse nationaliteit een politieke stem.

7.3 Sociaaleconomische ontwikkelingen 1924-1954

De economische groei die volgde op de komst van de olie-industrie was ongekend. De Arubaanse welvaart overtrof die van Curaçao in de jaren vijftig. De overige eilanden van het gebiedsdeel profiteerden van de Benedenwindse welvaart dankzij de bijdragen van Curaçao en Aruba aan de koloniale kas, de arbeidsmigratie en de postwisseleconomie. Tabel 5 toont de groei van het inkomen per hoofd van de bevolking op de verschillende eilanden van het gebiedsdeel tussen 1917 en 1954. Ter vergelijking: in 1958 was het nationaal inkomen per hoofd van de bevolking op de Antillen 50% hoger dan in Nederland (Haan, 1998, p. 20).

---

244 BNA, Commissie Aruba-Curaçao, 1948c, p. 6.

Tabel 5 Inkomen per hoofd van de bevolking 1917-1954 in guldens

	Aruba	Curaçao	andere eilanden
1917/8	12	68	9
1932	22	198	29
1946	796	1057	105
1950	1150	1252	235
1954	1504	1283	310

Bron: Documented Paper, 1957, tabel I.1.2.

Door het ontbreken van alternatieve welvaartsbronnen werd de Arubaanse economie volledig afhankelijk van de olie-industrie. De stijgende vraag naar arbeid resulteerde in de ondergang van landbouw en visserij. In 1948 telde de beroepsbevolking 11 637 personen, 6702 daarvan werkten bij de Lago (245). De handel leefde op, maar deze was uitsluitend op de lokale markt gericht. In 1946 bestond de uitvoer voor 98% uit olieproducten (Nordlohne, 1951, p. 105). Die afhankelijkheid leidde ertoe dat na sluiting van de Arend en de afslanking van de Lago na 1948 nieuwe bronnen van welvaart gezocht moesten worden. Tot circa 1954 zijn vier fasen in de economische ontwikkeling aan te wijzen.

7.3.1 De constructiejaren: 1924-1929

De periode 1924-1929 was er een van groot optimisme. De situatie in de landbouw bleef zorgelijk, maar de werkgelegenheid in de olieindustrie en op Curaçao ook in de fosfaatwinning maakten dat de bevolking er ‘niet slecht aan toe’ was. Al in 1924 en 1925 daalde de werkloosheid en stegen de lonen (246). De economische situatie in 1927 was volgens het Koloniaal Verslag van 1928 ‘zeer gunstig, gunstiger nog dan in 1926’. Ofschoon er nog altijd een aantal Arubanen op Curaçao werkte, nam in deze jaren de immigratie van arbeiders en handelaren een aanvang. Aan het optimisme kwam een eind door de afronding van de eerste bouwwerkzaamheden bij de Lago en de handelscrisis van 1929.

7.3.1.1 Olie en arbeid

> *eerste aanvoer ruwe olie Lago Oil hedenmiddag boot geankerd taratata Quast*
> Telegram gezaghebber Quast aan gouverneur Van Slobbe dd. 31-10-1924.
> Bron: CHA Archief Vestiging Lago,

Tot grote vreugde van gezaghebber Quast meerde eind oktober 1924 de eerste olietanker aan op Aruba: *taratata*! Aan de zuidoostpunt van het eiland werden overslagschepen afgemeerd. Lake-tankers ofwel platbodems, die door hun geringe diepgang de zeedrempel bij de uitgang van het Meer van Maracaibo konden passeren, voerden ruwe olie aan uit Venezuela. Grotere tankers zorgden voor de uitvoer. In San Nicolas begon de Lago met de aanleg van de raffinaderij. In 1927 startte de overslag en in 1929 de raffinage. De Arend-raffinaderij nabij Oranjestad produceerde al olie in 1928.

---

245 R.M. Croes, 1987, p. 62. Het rapport van de Commissie Aruba-Curaçao schatte dat van de circa 13 000 arbeidskrachten in 1948 er 8236 direct en 2529 indirect in de olie-industrie werkzaam waren. In het kleinbedrijf werkten 1270 personen (BNA, Commissie Aruba-Curaçao, 1948b, p. 3).

246 KV 1924, 1926; Ridderstaat, 2007, p. 259. Voor een overzicht van de werkgelegenheidscijfers bij Lago, zie Bijlage II.2.

Tot 1929 stond de werkgelegenheid bij Lago in het teken van de bouwwerkzaamheden. De bouw van de raffinaderij was in handen van Amerikaanse bedrijven die met eigen personeel naar Aruba kwamen. Voor het ongeschoolde werk nam men Arubanen en migranten aan. Werkgelegenheidscijfers zijn schaars. In de laatste vier maanden van 1925 had de Lago dagelijks 300 arbeiders in dienst, maar dit aantal werd wegens het vorderen van de werkzaamheden gehalveerd (Quast, 1925; Pietersz, 1985, p. 95; zie ook bijlage 7.3). In 1929 kwam een einde aan de eerste bouwperiode. Amerikaanse bedrijven en hun werknemers verlieten Aruba, lokale arbeiders kregen deels ontslag. De Arend bood tot 1928 werk aan ongeveer 1000 personen, een aantal dat voor een deel uit Arubanen bestond. In het management werkten overwegend Engelsen. Het aantal werknemers dat Arend tijdens de productie nodig dacht te hebben, bedroeg 262 (R.M. Croes, 1987, p. 46).

Migratie leidde tot concurrentie tussen Arubaanse en allochtone oliearbeiders. De Arubanen waren in het nadeel. Zij waren ongeschoold, spraken geen Engels en hadden nauwelijks industriële ervaring. Ook het weigeren van regelmatige diensten, absenteïsme, onvoldoende arbeidsinzet en drankgebruik stonden hun carrièrekansen regelmatig in de weg (247). Terwijl migranten vaste contracten kregen, werden Arubanen veelal op dagbasis aangenomen. Degenen die bevielen, kwamen in aanmerking voor vast werk. Dankzij de toelatingsregelingen en de intensieve contacten met de oliebedrijven konden gouverneur Van Slobbe (1930-1936) en gezaghebber Isaac Wagemaker (1929-1945) invloed uitoefenen op het personeelsbeleid. In de loop der jaren trachtte Wagemaker honderden Arubanen aan het werk te krijgen. Hij verzocht Lago voorrang te geven aan gezinshoofden en oudste zonen (de ‘yui mayo’) die ervaring in de fosfaat- en olie-industrie op Curaçao hadden en Nederlands onderdaan waren (248). Wagemaker erkende dat zijn bemiddelingen weinig uithaalden:

> *Waar echter veelvuldig en willekeurig verzuim het bedrijf ontreddert, werd successievelijk het grootste deel der Arubanen weder vervangen door de vreemde werkkrachten* (249).

7.3.1.2 Landbouw, visserij en handel

Met de komst van de olie-industrie ontstonden nieuwe handelspatronen. In de jaren twintig en dertig verdwenen producten als divi-divipeulen, pinda’s, strohoeden, mest, geitenhuiden en aloëhars uit het exportpakket. De landbouw en visserij namen in belang af (KV 1925, 1929; R.M. Croes, 1987, pp. 33-4, 68-9, 75). Zakenlieden richtten zich op de stijgende vraag naar consumptiegoederen. De beëindiging van de bouwwerkzaamheden bij Lago, de opkomst van bedrijfswinkels en concurrentie van buitenlandse handelaren maakten eind 1929 een einde aan de bloei (250).

Om het prijspeil en het aanbod van levensmiddelen te beïnvloeden en gedwongen loonsverhogingen te voorkomen, richtten Lago en Arend bedrijfswinkels op (Van Soest, 1978, pp. 234-235; R.M. Croes, 1987, pp.78-79, 83-85). In 1929 kwam de handel in verzet. Men klaagde over valse concurrentie en drong aan op

---

247 Hartog, 1980, pp. 354-356; Kalm, 1975, pp. 47-48, 207; R.M. Croes, 1987, pp. 42-45. Van Soest (1978, p. 228) noemt dezelfde problemen met Curaçaose arbeiders bij Shell.

248 Vanaf 1931 kwamen Nederlandse arbeiders na bemiddeling door gouverneur Van Slobbe naar Aruba vanuit Curaçao toen de Shell daar inkromp (ANA, Brievenboek 7-2-1936).

249 ANA, Manuscript 1929.

250 ANA, Manuscript 1929.

assortimentbeperking door de bedrijfswinkels. Ook moest het beginsel worden nageleefd dat alleen employees van de maatschappijen er mochten inkopen (251).

Ook anderszins achtten de handelaren hun belangen geschaad. De infrastructuur schoot tekort. Er ontbrak een weg tussen Oranjestad en San Nicolas en de haven van Oranjestad voldeed niet aan de eisen van de nieuwe tijd. Door verzanding was de haven niet toegankelijk voor grotere schepen. Een derde bron van ergernis vormde de concurrentie van kooplieden uit India, Syrië en Libanon. Als straatventer deden zij hun waar van de hand voor prijzen waartegen de reguliere handel niet kon concurreren (252).

Gezaghebber Wagemaker erkende het probleem, maar wees ook de ontoereikende bedrijfsvoering van de handelaren aan als een van de oorzaken. In navolging van de handelaren pleitte hij voor de oprichting van een Kamer van Koophandel naar Curaçaos voorbeeld (253). Die kwam er in september 1930, toen ook de gevolgen van de Wall Street Crash Aruba bereikten.

7.3.2 Teleurgestelde verwachtingen, 1930-1935: the Wall Street Crash

7.3.2.1 Olie en malaise

Er ontstond onrust op de arbeidsmarkt. Spanningen op de arbeidsmarkt en daarbuiten hadden steeds weer een duidelijk etnische component. In 1928 raakte de Venezolaanse bevolkingsgroep in opspraak. Bij de Lago brak een staking uit. Het bestuur stuurde een militair detachement naar San Nicolas. Daar ontdekte men verder onbekend gebleven plannen tot 'openbare geweldpleging' en er werden wapens in beslag genomen. In 1929 ontstond onder de Venezolanen onrust wegens hun vermeende betrokkenheid bij de overval van de Venezolaanse generaal Urbina op Fort Amsterdam te Curaçao, waarbij gouverneur Fruytier (1928-1930) was gekidnapt. Gezaghebber en gouverneur correspondeerden in het geheim over de vondst van zes dozijn zogenoemde blanke wapens onder de Venezolanen, de arbeidsrust bij de Arend en het militaire detachement in San Nicolas (254).

Een groep Nederlandse Lago-werknemers klaagde over stelselmatige achterstelling ten opzichte van Amerikaanse collega's. Wagemaker vernam via een enquête dat Nederlandse werknemers gebukt gingen onder discriminatie door hun Amerikaanse collega's en superieuren. Bovendien klaagden zij over ongunstige werktijden en een geringe kans op promotie (255).

Een wel heel eigenaardige gebeurtenis vond plaats op 4 juli 1929. Een groep blanke Amerikaanse Lago-werknemers trok naar de politiepost van San Nicolas met het voornemen om de aanwezige Surinaamse agenten de post in te jagen en die vervolgens op te blazen. De Amerikanen waren er niet op gesteld om aanwijzingen van de creoolse agenten te moeten opvolgen. Wagemaker en de Lago-directie konden ternauwernood een bloedbad voorkomen (KV 1929).

---

251 ANA, Brievenboek 20-11-1929, 30-11-1929; *La Union* 21-11-1929; 27-2-1930.

252 KvK, Jaarverslag 1931, 1932. Ook: ANA, RvP not. 15-11-1929 en H.E. Lampe 1932: 12-5. Na omstreden bezuinigingen door het bestuur werd in 1930 toch begonnen met de aanleg van de weg.

253 ANA, Brievenboek 12-12-1929. Ook Alofs (1991b).

254 KV 1928, 1929; ANA, Geheime correspondentie gezaghebber aan gouverneur 9-8-1928; ANA, Arendarchief 14-6-1929. Zie ook De Gaay Fortman (1932).

255 ANA, Lago-archief, documenten zonder exacte datum en nummering, medio 1929.

De effecten van de beurskrach bereikten Aruba medio 1930. De prijzen van olieproducten daalden, terwijl de concurrentie uit Texas toenam. In de VS werd aangedrongen op een tariefwet die de invoer van buitenlandse olie moest beperken. Lago en Arend stelden hun uitbreidingsplannen uit, krompen de productie in en ontsloegen enkele honderden werknemers (256).

In de VS werd in 1932 een tariefwet van kracht die uitvoer naar dat land bemoeilijkte. 1932 en 1934 gaven dieptepunten in de olie-uitvoer te zien (257). De Lago boorde de afzetmarkt in Europa en Zuid-Amerika aan en hervatte de uitbreidingen. In 1934 was de raffinaderij de grootste ter wereld. De productie overtrof in 1939 het peil van 1929 (R.M. Croes, 1987, p. 30). Ook de Arend hervatte de investeringen van 1934 tot 1938 (258).

De crisis sloeg hard toe. In 1931 stegen werkloosheid en armoede. Wagemaker noemde de situatie op het eiland ‘zeer ernstig’; artsen klaagden over de volksgezondheid. Landraad Eman en vertegenwoordigers van de districten klaagden over de situatie in de landbouw, de werkloosheid en de ondergeschikte positie ten opzichte van buitenlandse werknemers in de olie-industrie. Eman repte voor het eerst over de oprichting van een arbeidersbond (259).

De crisis in de olie-industrie bleef van relatief korte duur, maar de sociale malaise hield aan als gevolg van tekorten op de koloniale begroting, aanhoudende werkloosheid (tot 1934) en loonsverlagingen. De sociale wetgeving stond in de kinderschoenen. Werklozen waren aangewezen op de armenkas en openbare werken, maar die werden om reden van bezuiniging ‘tot het uiterst noodzakelijke ingekrompen’ (260). In 1932 werd de goudwinning, die sinds 1909 verboden was, vrijgegeven zonder dat dit enig effect sorteerde (261). De landbouw en visserij wonnen aan belang. De neerslag in 1930, 1932 en 1933 was ‘een zegen voor de landbouwende bevolking’, maar in 1931 en 1935 leidde droogte tot hongersnood. De visserij veerde op en van 1933 tot 1936 exporteerde Aruba weer vis naar Curaçao (262).

---

256 ANA, Correspondentie van de gezaghebber aan Lago 5-1-1931; R.M. Croes (1987, p. 23). De invoerwaarde van olie en olieproducten daalde van fl. 131 miljoen in 1930 tot 50,5 miljoen in 1932. In deze omstandigheid verkocht Standard Oil of Indiana in 1932 de Lago aan Standard Oil New Jersey. In Venezuela waaide een nieuwe wind. Exportmaatregelen deden vrezen dat Venezuela zelf olie zelf zou gaan bewerken. Al in 1924 bedreigde de voorgenomen bouw van een overslaghaven op het schiereiland Paraguaná de positie van de Benedenwindse bedrijven. Ook schadelijk voor de bevoordeelde positie van buitenlandse bedrijven was de dood van president Gomez in 1935 (Van Soest, 1978, p. 232; R.M. Croes, 1987, pp. 22-23, 43, 46; Blink, 1989, pp. 79-82).

257 De uitvoer daalde van fl. 86,9 miljoen in 1932 tot 76,1 miljoen in 1944. De werkgelegenheid steeg van 2643 in 1934 tot 5473 in 1938.

258 De werkgelegenheid steeg tot 470 in 1935. Het aantal arbeiders uit de kolonie bedroeg 268; het aantal buitenlanders 180. ANA, Manuscript 1933, 1934; KV 1939; R.M. Croes, 1987, pp. 28-29, 46-47.

259 ANA, RvP Petitie 22-1-1931; CHA, OD-25-22 Brief van gezaghebber aan gouverneur 2-2-1933.

260 ANA, Manuscript 1931, 1932, 1933; zie ook Römer, 1979, p. 81.

261 ANA, Brief van de gezaghebber aan de gouverneur 23-9; 7-10-1932; KV 1935. In 1933 verleende de overheid een concessie voor de goudwinning aan het Curaçaose bedrijf S.M.L. Maduro, dat ondanks veelbelovende onderzoekingen de onderneming al snel staakte (Van Alphen, 1980, p. 71).

262 ANA, Manuscript 1930, 1932, 1933, 1935.

Om de gevolgen van de recessie op te vangen spoorde de overheid de Lago aan tot het aannemen – of zo min mogelijk ontslaan – van Arubaanse, Antilliaanse en Nederlandse werknemers. De Lago kwam aan dit verzoek tegemoet en verzorgde vanaf 1930 een opleiding die lokale jongeren voorbereidde op het werk in de raffinaderij (263). In 1931 verloren 500 werknemers hun baan, maar Arubanen en andere Nederlanders bleven gespaard. In 1934-5 plaatste Lago ruim 200 Arubanen over naar geschoolde posities. Het aantal Arubaanse werknemers steeg in de jaren 1931-1936 van 517 tot 1204 (264).

Een aangepast personeelsbeleid ging gepaard met loonsverlagingen. In november 1934 kondigde Lago de vierde loonsverlaging in drie jaar aan (265). Alle niet-uitgezonden werknemers moesten 25% inleveren, wat tot uitgebreid protest leidde. Op een vergadering in Oranjestad besloten 500 werknemers tot de oprichting van een katholieke arbeidersbond, de Liga Catolico di Obreros. De bond nam zich voor 'het stoffelijk, maatschappelijk en zedelijk welzijn der leden te bevorderen'. Ofschoon de pastoors propaganda maakten voor de bond, optraden als geestelijk adviseur en de bond in 1934 werd erkend, is nadien niets meer van deze eerste Arubaanse vakbond vernomen (266).

De korte levensduur van deze arbeidersbond was wellicht mede het gevolg van het feit dat ook koopman-politicus Henny Eman en een groep vooraanstaande burgers medio 1935 een arbeidersbond oprichtten (Alofs, 1991a). De statuten van de Arubaanse Arbeidersbond werden nog vóór die van de katholieke bond goedgekeurd. Deze niet-confessionele bond was opgezet voor Arubaanse en migrantarbeiders binnen en buiten Lago, maar hij kon – evenmin als de katholieke bond – als zuivere vakbond worden aangemerkt. In het bestuur zaten overwegend gegoede burgers, waaronder voorzitter Eman. De leden betaalden geen contributie. De doelstellingen betroffen onder meer 'het bevorderen van de (...) saamhorigheid met het moederland' en 'het kweken van plichts- en sociale gevoelens onder de arbeiders' (Werkgevers, 1970, p. 38). De bond kreeg steun van het weekblad *El Observador* (1935-8) van A.C. Schotborg, een van de oprichters van de bond.

De problematische verhouding tussen de Arubaanse werknemers en de Lago bereikte een dieptepunt tijdens de Atwood-affaire, eind 1935. In een uitgelekt stuk schreef personeelsmanager Atwood dat Arubaanse arbeiders onbetrouwbaar waren door hun absenteïsme en gebrek aan scholing. Het stuk veroorzaakte grote commotie. De *Despertador* publiceerde gedeelten van het artikel en voorzag het van commentaar. Een groep burgers eiste de uitzetting van Atwood (267).

Uit vrees voor het ontstaan van autonome vakbonden richtte de Lago in juni 1936 de Employées Advisory Committee op. De EAC had tot taak 'to consult and

---

263 Waarschijnlijk ontstond uit dit initiatief de Lago Vocational School, de beroepsopleiding voor Lago-employees (*Beurs* 25-8-1951; Hartog, 1980, p. 317).

264 In 1936 werkten er 938 niet-Arubanen, waarvan 46 Curaçaoënaars, 53 Bonaireanen, 224 Nederlandse Bovenwinders, 34 Surinamers, 27 Europese Nederlanders en 545 vreemdelingen (R.M. Croes, 1987, pp. 44-45).

265 *Despertador* 17-11-1934. Eerder vond een loonsverlaging plaats van 10%; de devaluatie van de dollar resulteerde in 1933 in een inkomstendaling voor de uitgezonden werknemers (KV 1934).

266 CHA, Koloniaal Archief, Openbare Orde inv. nr. 2. De katholieke geestelijkheid volgde het Curaçaose voorbeeld. Vanaf 1919 begaf de R.K. Volksbond zich op het terrein der arbeidsverhoudingen.

267 ANA, Lago archief. Correspondentie van de gezaghebber met de Lago; *Despertador* zonder datum.

advise the management on all matters pertaining to wages, hours and working conditions (...)'. Tevens organiseerde het comité sociale activiteiten. De EAC vertegenwoordigde aanvankelijk alle werknemers, maar vanaf 1947 alleen het lagere personeel. De AEC maakte in 1949 plaats voor de Lago Employée Council (268).

Over het personeels- en loonbeleid van de Arend is weinig bekend, maar ook hier kwam de ondergeschikte positie van de Arubaanse werknemers ter sprake. Toen in 1934 bekend werd dat de Arend zou gaan uitbreiden, gaf de *Despertador* als commentaar:

> *Wij hopen dat dit nieuws een hulp zal blijken voor de handel in het algemeen en ook onze Arubaanse arbeiders, die momenteel in een kritieke situatie verkeren, zonder werk en met vele noden. Onze situatie kan verbeteren en wij hopen dat er een einde komt aan het tewerkstellen van buitenlandse arbeiders, die een grote concurrentie vormen voor onze eigen landgenoten* (*Despertador* 2-6-1934, vertaling L.A.)

7.3.2.2 Handel in mineur

Opschorting van uitbreidingen in de olie-industrie, loonsverlagingen en de devaluatie van de dollar in 1933 verdiepten de handelscrisis. De koopkracht daalde en de waarde van de voorraden verminderde. Arubaanse zakenlieden ondervonden aanhoudend hinder van buitenlandse straatventers en de bedrijfswinkels van Lago en Arend. De handel in kleding en sieraden ging over in buitenlandse handen (KV 1935).

Tijdens de recessiejaren trad de Kamer van Koophandel op als spreekbuis van de Arubaanse zakenlieden. De kamer richtte zich – soms samen met landraad Eman – tot de Koloniale Raad, na 1936 de Koloniale Staten. De Kamer pleitte voor verbetering van de infrastructuur, vooral de haven van Oranjestad. Die was weliswaar verdiept, maar bleef onvoldoende op haar taak berekend. Er kwam een vaste scheepvaartverbinding met Curaçao, maar er ontbrak een verbinding met het buitenland. Ook spoorde men de overheid aan tot verbeteringen in het bankwezen, de telefonie en de posterijen (269).

De handel eiste maatregelen tegen de vreemde handelaren en de commissariaten (270). In 1936/7 werd na aandringen van de Kamers van Koophandel op Curaçao en Aruba een vestigingsverordening voor buitenlandse handelaren van kracht. Het conflict rond de bedrijfswinkels kwam niet tot een oplossing. Arend en Lago verdedigden hun beleid met het argument dat het assortiment van de lokale handel onvoldoende was en de prijzen te hoog (KvK, Jaarverslagen 1931-1934; R.M. Croes, 1987, pp. 83-87; Alofs, 1991b).

7.3.3 De bloei-jaren: 1936-1948

De economische en sociale malaise ebde weg rond 1936. In het kielzog van de olie-industrie, stabiliseerde de handel in 1935, en na 1936 herstelde de groei (271). Het herstel leidde tot de definitieve ondergang van de commerciële landbouw en visserij. Pogingen om de landbouw nieuw leven in te blazen tussen 1939 en 1944 wierpen

---

268 *Esso News* 11-11-1949; *Beurs* 25-8-1951; ook Green, 1973, p. 102; Hartog, 1980, pp. 316-318.

269 KvK, Jaarverslagen 1931-1934; Alofs, 1991b.

270 *Aruba Grafico* 27-11-1932; KV 1935.

271 ANA, Manuscript 1935; KvK, Jaarverslag 1934. R.M. Croes' stelling dat de malaise geen handelscrisis veroorzaakte, is onjuist. De invoerwaarde consumptiegoederen daalde van fl. 9,5 miljoen in 1930 tot minder dan 4,7 miljoen in 1935. In 1937 werd het oude peil weer bereikt (R.M. Croes, 1987, pp. 79, 84).

geen vruchten af. De groei van de welvaart werd onderbroken aan het begin van de Tweede Wereldoorlog. De opbloei ging gepaard met aanhoudende concurrentie tussen autochtone en allochtone arbeiders en zakenlieden.

7.3.3.1 Olie en oorlog

Aan het eind van de jaren dertig versomberden de economische perspectieven. Standard Oil investeerde in Venezuela; uitbreiding op Aruba bleef achterwege. Venezuela dreigde met belastingmaatregelen tegen buitenlandse raffinage (272). Door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog ging de Engelse afzetmarkt verloren en de duikbootoorlog in de Caraïbische zee bemoeilijkte de aanvoer van ruwe olie (273). In 1940 daalde de uitvoer met drie achtste en het aantal werknemers met 1110. De betrokkenheid van de VS in de oorlog in 1942 en een akkoord tussen Standard en Venezuela over belasting- en royaltyheffingen in 1943 resulteerden echter in een nieuwe uitbreidingsgolf. De Lago werd ingezet om de geallieerde strijdkrachten van brandstof te voorzien. Na de oorlog vormde de wederopbouw in Europa een goede afzetmarkt. De waarde van de uitgevoerde olieproducten steeg van fl. 123,6 miljoen in 1940 naar fl. 411,7 miljoen in 1946 (Van Soest, 1978, pp. 285-289; R.M. Croes, 1987, pp. 25-30; Ridderstaat, 2007, pp. 53-76, 260).

Met de uitbreidingen steeg het aantal werknemers bij de Lago. De groei van het aantal Arubanen stagneerde omdat het arbeidsaanbod uitgeput raakte. Wel maakte een onbekend aantal Arubanen in 1938 promotie na het volgen van een supervisorcursus (R.M. Croes, 1987, pp. 45-46). Het gebrek aan arbeid nam toe door de schuttersplicht voor Nederlandse onderdanen tussen 1942 en 1946. Daarom trok Lago opnieuw buitenlandse arbeiders aan, veelal op contractbasis. In 1936 vormden Arubanen 30% van het Lago-personeel; in 1944 was dat percentage 32. Daarna daalde het aandeel van de Arubaanse arbeid tot 26% in 1948. Het percentage ‘Inglés’ was 40 (274).

De Arend verminderde de productie in 1938 en staakte die in 1942 omdat het bedrijf geen vliegtuigbenzine kon produceren. Het personeel vond elders emplooi, voornamelijk bij de Lago. Lago en Shell-Curaçao gebruikten de opslagfaciliteiten. Tussen 1945 en 1950 hervatte de Arend de productie. Cijfers van de werkgelegenheid zijn onvolledig. In 1938 waren 272 van de 359 arbeiders afkomstig uit de kolonie Curaçao. Tussen 1947 en 1951 telde het bedrijf circa 425 werknemers. In 1948 hadden van de 435 werknemers er 303 de Nederlandse, 82 de Engelse, 25 de Colombiaanse en 17 de Venezolaanse nationaliteit. De resterende 8 werknemers waren van elders afkomstig (R.M. Croes 1987: 46-7, Zwan en Merryweather 1948).

7.3.3.2 Handel en handelaren

Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog veroorzaakte aanvankelijk een terugval in de handel. Dit was het gevolg van prijsverhogingen in de VS, een verhoging van transportkosten en lange levertijden. De komst van Amerikaanse soldaten voor de verdediging van Aruba, uitbreidingen van Lago en een dollartekort leidden tot goederenschaarste, gedwongen import uit Zuid-Amerika en inflatie (275). In 1942

---

272 ANA, Journaal 6-11-1939, 7-11-1939, 18-1-1940, 29-2-1940.

273 De duikbootoorlog in de Caraïbische regio brak uit op Aruba. Op 16 februari 1942 trachtte een Duitse onderzeeër beide Arubaanse raffinaderijen op te blazen. Er vielen tientallen doden, maar de schade bleef beperkt tot het zinken van enkele tankers in de havens van San Nicolas en Druifbaai.

274 BNA, Commissie Aruba-Curaçao, 1948b, p. 5; R.M. Croes, 1987, pp. 44-45.

275 *Curaçao* 19-8-44; Van Soest, 1978, pp. 314-320; R.M. Croes, 1987, pp. 79-81.

voerde de VS het Program License System in. Door exportregulatie wilde dat land ontwrichting van de binnenlandse markt voorkomen. Tot 1944 verliep de handel tussen de Antillen en de VS daarom via de Netherlands Purchasing Commission. Deze had een inkoopcentrale op Curaçao en een (sub-)commissie op Aruba, die in december 1942 zelfstandig werd (KV 1943, 1944, 1945; R.M. Croes, 1987, p. 80). De lokale overheid nam maatregelen om de goederen- en deviezenschaarste te reguleren. Vanaf 1941 zag een deviezencommissie toe op de invoer uit dollarlanden. Voor een aantal levensmiddelen werd een distributiesysteem ingevoerd. Dankzij de oorlogsmaatregelen en de uitbreidingen bij de Lago herstelde de handel. In 1945 vond normalisering van het goederentransport plaats, maar de laatste oorlogsmaatregelen vervielen pas in 1948 (276).

De Arubaanse handelselite moest terrein prijsgeven aan de commissariaten, buitenlandse maatschappijen en nieuw gearriveerde handelaren. Buitenlandse straatventers verkochten hun waar huis-aan-huis voor prijzen waartegen lokale handelaren niet konden concurreren. Veelal deden zij dat zonder vergunning. Grotere buitenlandse bedrijven richtten zich op de luchtvaart en het bankwezen. Van de drie grote bankinstellingen was er een in Arubaanse handen (Nordlohne, 1951, p. 65; Van Soest, 1978, pp. 276-277; R.M. Croes, 1987, pp. 94-95, 98). Buitenlandse handelaren richtten zich op de lokale handel en de import en export. Aanvankelijk vestigden zij zich in San Nicolas, maar in toenemende mate moesten Arubaanse zakenlieden ook in Oranjestad nieuwe handelaren naast zich dulden. In de jaren dertig startten Chinezen detail- en groothandels in levensmiddelen. Libanese en Joodse migranten richtten importbedrijven op (R.M. Croes, 1987, pp. 86-99; Kalm, 1975, pp. 104, 119). Een bijzondere bron van inkomsten was de smokkelhandel. In de jaren veertig smokkelden Arubaanse, joodse en Libanese handelaren met enorme winsten grote voorraden sterke drank, kleding en sigaretten via Colombia naar Venezuela. In 1947 constateerde de Commissie Kropman (1947, p. 25): ‘De handel is in hoofdzaak in handen van Joden, (...), en van Arabieren en Chinezen.’ Volgens R.M. Croes (1987, p. 100) liep het ‘aantal Arubaanse zakenlieden en hun aandeel in de activiteiten sterk achter bij dat van de buitenlandse ondernemers’.

De Kamer van Koophandel was na 1935 weinig actief (Alofs, 1991b). Het conflict rond de buitenlandse straatventers verminderde na de invoering van nieuwe regelgeving in 1937. Alle handelaren moesten zichzelf voortaan inschrijven in het handelsregister (277). Tijdens de laatste oorlogsjaren blies de overheid de Kamer nieuw leven in. De Kamer kreeg een functie als handelsregister en adviesorgaan voor de overheid in verband met de oorlogsmaatregelen (278). Voortaan namen ook Libanese en Joodse handelaren zitting in het bestuur. Omdat het lidmaatschap slechts voorbehouden was aan Nederlandse onderdanen, werd in 1945-1946 de Vereniging van de Handel opgericht, de latere Vereniging voor Handel en Industrie, inmiddels

---

276 De invoer van consumptiegoederen daalde tot fl. 14,8 miljoen in 1941 en steeg daarna tot fl. 62,3 miljoen in 1948 (KV 1943). Zie ook *Curaçao* 19-8-1944; Van Soest, 1978, p. 317; R.M. Croes, 1987, pp. 80-83.

277 In 1936-1939 werd de haven uitgebaggerd en werden nieuwe pieren aangelegd, maar nog altijd had de Paardenbaai onvoldoende aanlegruimte en diepgang De haven bleef de aandacht vragen. Politicus Henny Eman leidde incidentele acties voor de verbetering van de haven (Van Soest, 1978, p. 239).

278 ANA, Journaal 22-12-1943; KV 1943, 1944, 1945. Tijdens de importcrisis voerde de gezaghebber regelmatig overleg met de Kamer. Geschillen rond de oorlogsmaatregelen en de bedrijfswinkels bemoeilijkten de samenwerking (ANA, Journaal 4-5-1945, 8-11-1946). R.M. Croes, 1987, p. 80.

bekend als Aruba Trade and Industry Association (ATIA). In deze vereniging bundelden handelaren van uiteenlopende herkomst hun belangen. In 1949 telde de vereniging 77 leden, ongeveer de helft van de geregistreerde handelaren. Chinezen en Indiase winkeliers traden niet of nauwelijks toe. Net als de arbeidersstand kende ook de handelsstand etnische scheidslijnen en ontbrak het geregeld aan organisatie en daadkracht (279).

7.3.4 Economie na de bloei, 1948-1954: olie en oorlog

7.3.4.1 Olie en onrust

Op 5 september 1942 gaf de Lago-directie in het weekblad *Curaçao* te kennen dat het bedrijf 'nog minstens een menschenleeftijd' op Aruba zou blijven, maar na de Tweede Wereldoorlog verslechterden de perspectieven. Korte tijd vormde het wederopbouwende Europa de voornaamste afzetmarkt en garandeerden achterstallige onderhoudswerkzaamheden het behoud van de werkgelegenheid. Europese landen remden echter de invoer van olieproducten af ten gunste van de eigen industrie. Venezuela stimuleerde binnenlandse investeringen. De omzet van Lago groeide, maar de winstmarges daalden. De overstap naar de Noord-Amerikaanse markt en nieuwe besparingen op de arbeidskosten waren onvermijdelijk (R.M. Croes, 1987, p. 30; Ridderstaat, 2007, pp. 77-98).

In 1948 bereikte de werkgelegenheid bij Lago het hoogtepunt. Het bedrijf had 8262 werknemers in dienst. Tussen 1948 en 1951 daalde dit aantal tot 7169. In 1950 verlieten maar liefst 1500 buitenlandse arbeiders het eiland. In de jaren 1951-1953 vertraagden de oorlog in Korea en de crisis in Iran de neergang van de olie-industrie. Nieuwe bouwwerkzaamheden stelden het verlies van werkgelegenheid uit. In 1954 werd de 'lake fleet' uit de vaart genomen. Het transport van ruwe olie van Maracaibo tot de kust geschiedde via een pijplijn en grote oceaantankers namen de rest van het transport over. Er gingen 800 arbeidsplaatsen verloren (280). In 1955 was de zeedrempel zodanig uitgediept dat alle olievervoer per oceaantanker mogelijk was. De wereldmarkt kende een overproductie van 20 procent en verdere personele inkrimping volgde (281). De eerste ontslagen vielen onder buitenlandse werknemers die tijdens de oorlog op contractbasis naar Aruba waren gekomen, daarna volgden de andere niet-Nederlandse arbeiders en vervolgens Antillianen, Surinamers en Europese Nederlanders. Arubanen verloren in principe als laatste hun werk. Het personeelsaantal viel terug tot 6411 personen in 1955. Ondanks de ontslagen, steeg het aantal Arubanen tussen 1950 en 1955 van 2739 tot 3079 (Kwartsz, 1955, p. 133). Wel beperkten de afslankingen hun promotiekansen. Hartog beschrijft de herkomst van de Lago-arbeiders met een jaarinkomen tot fl. 10.000,– in 1951.

---

279 *Amigoe* 28-9-1951.

280 BNA, Verslag Aruba 1954; *Arubaanse Courant* 3-5-1954. National en non-nationals die langer dan tien jaar aan de Lago waren verbonden, kregen overplaatsing aangeboden.

281 BNA, Verslag Nederlandse Antillen 1950; Van Soest, 1978, p. 290; *Arubaanse Courant* 19-8-1954.

Tabel 6 Herkomst Lago-arbeiders met inkomen tot fl. 10.000,–

Nederlandse nationaliteit		Overige	
Aruba	2465	Brits W.I	2252
Curaçao	147	Frans W.I.	171
Bonaire	79	VS	34
St. Maarten	443	Zuid-Amerika	30
Saba	71	Midden-Amerika	111
St. Eustatius	57	Europa	5
Suriname	386	Portugal/Madeira	41
Nederland	15	Overig	8
totaal: 6315			

Bronnen: Hartog, 1980, p. 321; Alofs en Merkies, 2001; p. 56.

De Lago paste haar sociale beleid gaandeweg aan. In 1939 richtte Lago de Lago Home Building Foundation op die, verspreid over San Nicolas en omgeving, personeelswijken bouwde. In 1939 ging het spaarfonds de Lago Thrift Foundation van start en kregen de werknemers een spaarsysteem aangeboden. In 1941 voerde de Lago loonindexering in en ondersteunde welzijnsprojecten met giften en donaties (282). In San Nicolas verrees het Lago Sport Park en in de Colony een ziekenhuis.

Inkrimpingen intensiveerden de onrust op het eiland. De spanningen op de arbeidsmarkt kwamen tot uitbarsting tijdens, maar ook na de stakingsdagen van augustus 1951. In 1949 riep de Lago de Lago Employee Council (LEC) in het leven. In tegenstelling tot de EAC, werden voor de LEC vier nationals (omschreven als citizens of Aruba and of other Netherlands possessions) en vier non-nationals gekozen (283). Ook Emans Arbeidersbond had incidenteel contact met de Lago-directie (284). Volgens Nordlohne (1951, p. 41) verklaarden Lago’s sociale voorzieningen de arbeidsrust op het eiland. Hij voorzag niet dat een wilde staking in 1951 aan die rust een abrupt einde zou maken.

Op 10 augustus liepen de onderhandelingen over een nieuwe arbeidsovereenkomst stuk en brak er een wilde staking uit. Aanleiding vormde een onderzoek van de onafhankelijke deskundige De Trude. Die toonde een loonachterstand aan en onder de werknemers rees de veronderstelling dat zij recht hadden op een loonsverhoging van maar liefst 52 procent (285). Toen Lago een voorstel van de LEC voor een verhoging van 30% van de hand wees, legden 6000 Arubaanse en buitenlandse arbeiders het werk neer.

De coalitie-regering Da Costa Gomez-Eman greep in en bracht mariniers vanuit Curaçao over naar Aruba (286). De regering sloot cafés en verbood

282 *Beurs* 25-8-1951; zie ook Green, 1973, p. 102; Hartog, 1980, pp. 316-318.

283 Mogelijk hield deze scheiding verband met de verschillende rechtsposities van de werknemersgroepen. Zie *Esso News* 25-11-1949, 9-12-1949.

284 Over het vakbondsleven op Aruba aan het einde van de jaren veertig, zie Fuykschot (1949-50, p. 80). Fuykschot stelde dat op Aruba geen vakverenigingen bestonden… ‘of het zou moeten zijn de zeeliedenorganisatie onder leiding van H.J.A. Eman, lid der Staten, met ongeveer 1000 leden waarvan de meesten geen contributie betalen. Er is enig contact met de Lago-directie’.

285 *Amigoe* 6-8-1951, 8-8-1951, 10-8-1951, 17-8-1951.

286 Emans tweede man, Irausquin hekelde Emans poging de kwestie via de landsregering op te lossen en de Eilandsraad buitenspel te zetten. De Eilandsraad benoemde een commissie met alle partijen die Plantz zou bijstaan (BNA, Eilandsraad not. 12-8-1951; BNA, Verslag Aruba 1951; *Amigoe* 13-8-1951).

samenscholingen. Men riep de stakers op tot werkhervatting en haalde de politieke partijen over zich met dezelfde oproep tot de stakers te richten. Minister Plantz trad op als bijzonder bemiddelaar en hij hervatte de onderhandelingen tussen Lago en de werknemers, die los van de LEC een eigen commissie hadden gevormd. Toch kwam het tot ongeregeldheden. De landsregering zette politie en met bajonetten gewapende mariniers in om werkwillige arbeiders te beschermen en relletjes de kop in te drukken. Op 16 augustus liep de staking af en op 29 augustus kon Plantz zijn bemiddeling afronden. De uitkomst was een beperkte loonsverhoging en verbetering van de medische voorzieningen en een vakantieregeling (287).

De staking had verstrekkende gevolgen. De productie verminderde met een derde en er ontstond – vooral in regeringskringen – grote bezorgdheid over het voortbestaan van de olie-industrie. De tegengestelde belangen van coalitiegenoot en vakbondsleider Eman traden aan het licht. De Arbeidersbond had geen vat op het conflict en de stakers verweten Eman het inzetten van de bajonetten, waarvoor zijn AVP-minister W.F.M. Lampe verantwoordelijk was. Eman en de pers schreven de staking toe aan de buitenlandse arbeiders. Elf niet-Arubaanse stakingsleiders werden van het eiland verwijderd, onder wie de latere premier van Grenada, Eric Gairey (288). Emans populariteit onder de niet-Arubaanse arbeiders holde verder achteruit toen hij plannen lanceerde om het kiesrecht voor allochtone stemmers te beperken (zie hoofdstuk 9). De Arbeidersbond ging ter ziele. De Lago trachtte de vorming van onafhankelijke vakbonden tegen te gaan en nam tegenover de Arubaanse werknemers een verzoenende houding aan. De Lago wees op het belang van stabiliteit en arbeidsrust voor het voortbestaan van de olie-industrie (289). Toch kwam er een onafhankelijke bond tot stand. In 1956 werd Petrol Workers Federation Aruba (PWFA) opgericht, die overigens pas in 1963 door Lago werd erkend (Verton, 1977, pp. 54-55).

Nadat de Arend in 1945 de productie hervatte, staakte het bedrijf de raffinage in 1950 en de overslagactiviteiten in 1953. In 1951 verkocht de Arend het servicestation op het vliegveld aan de Lago. Nadien functioneerde de Arend nog slechts als lokale verkoopmaatschappij van de Shell. Veel werkgelegenheid bood deze afgeslankte bedrijfsvoering niet. Eind 1951 telde het bedrijf 391 werknemers waarvan er 278 de Nederlandse nationaliteit bezaten. In 1954 waren dat er nog slechts 85, van wie 67 Arubanen (BNA, Verslag Aruba, 1951; Zwan en Merryweather, 1948, p. 447; Kwartsz, 1955, p. 137; R.M. Croes, 1987, pp. 28-29).

Tabel 7 Werkgelegenheid bij Arend naar herkomst en jaar

	1951	1952	1953	1954	1955
Totaal	391	369	95	85	101
Nederlandse onderdanen	278	262	-	-	92
Arubanen	-	-	-	67	76

Bronnen: BNA, Verslagen over het Eilandgebied Aruba, 1951-1955.

287 *Esso News* 24-8-1951, *Amigoe* 30-8-1951. Ridderstaat, 2007, pp. 87-89.
288 *Amigoe* 13-8-1951, 16-8-1951.
289 *Amigoe* 23-8-1951; *Beurs* 25-8-1951; *LEC News* 22-6-1956.

7.3.4.2 Werkloosheid en welvaartsplannen
Al tijdens de oorlog groeide het besef dat na de oorlog aan de oliewelvaart een einde kon komen. In oktober 1945 sprak scheidend gezaghebber Wagemaker zijn vrees uit dat de gefortuneerde buitenlandse handelaren met het keren van het tij Aruba zouden verlaten. Ook vreesde hij dat de winsten van buitenlandse verzekerings-maatschappijen zouden wegvloeien. Kant-en-klare alternatieven waren er niet. De Raad van Politie reageerde geschokt toen Engeland dreigde de afname van aloë te staken vanwege de slechte kwaliteit. Tussen 1946 en 1948 onderzocht de Canadese Aruba Gold Mines Operating Company de mogelijkheden de goudwinning te hervatten, maar er dienden zich geen lonende perspectieven aan (290).

Reddingsplannen moesten oplossingen aandragen voor de structurele veranderingen in de Benedenwindse economieën. Het rapport van de Nederlandse professoren Dresden en Goudriaan (1947) bevatte een aanzet. Zij riepen op tot economische diversificatie door het aantrekken van internationale handel, toerisme en nieuwe industrieën. Op de Antillen en in Nederland kwamen welvaartsbureaus die economische initiatieven moesten stimuleren. Concrete resultaten bleven uit. Van Soest schreef dit toe aan de neokoloniale aanpak en het gebrek aan steun van lokale investeerders. De bureaus werden in 1951 en 1953 opgeheven. De Antilliaanse regering zette in 1953 de Technisch-Economische Raad voor de Nederlandse Antillen (TERNA) op. Omdat dezelfde overheid de suggesties van TERNA nauwelijks overnam, leverde ook dit initiatief weinig op (Nordlohne, 1951, pp. 101-115; Van Soest, 1978, p. 294; 1979).

De handel leidde onder de dalende koopkracht, de matiging van de consumptie van de bevolking en de emigratie (291). De smokkel op het vasteland ging rond 1953 verloren toen Venezuela actief ging patrouilleren. Er kwamen nieuwe initiatieven tot stand. Het uitgeven van een concessie voor de goud- en fosfaatwinning bleef zonder resultaat. Het bedrijf Aruba Aloë Products (1953) kon aanvankelijk geen concurrerend product leveren (292). Investeringen in een landbouwstation en de oprichting van de Arubaanse Landbouwvereniging bewerkstelligden geen heropleving (293). Traditionele inkomsten boden geen fundament voor toekomstige welvaart.

Een nieuw initiatief betrof het toerisme. Nadat daarover in de Raad van Politie al in de oorlogsjaren was gesproken, ontstond in augustus 1947 een toeristencommissie. Deze lanceerde tevergeefs plannen voor de bouw van een hotel aan de Palm Beach. In 1951 werd een nieuwe toerismecommissie in het leven geroepen, die de plannen voor een hotel op Palm Beach uit de kast haalde. Toen er na een jaar geen resultaten waren geboekt, ging de commissie uiteen (294). In 1953 kwam de Commissie Ontwikkelingsmogelijkheden Volkswelvaart Aruba (COVA) tot stand. Net als haar voorgangers spoorde de commissie aan het verblijfs- en cruisetoerisme en de doorvoerhandel te ontwikkelen. Ook zag men mogelijkheden

290 ANA, RvP not.21-2-1946. De gegevens van Hartog (1980, pp. 380-381) en Van Alphen (1990) stemmen niet overeen. We volgen het werk van Van Alphen.

291 BNA, Verslag Aruba 1951. In 1952 voerde het Departement van Economische Zaken vanuit Curaçao een onderzoek uit naar de stagnatie in de handel. Het Departement bevestigde de genoemde oorzaken van de handelsterugval en verklaarde dat de uitbreiding van een groot aantal winkelbedrijven op een ongelegen moment plaatsvond (BNA, Verslag Aruba 1952, 1953).

292 BNA, Verslag Aruba 1954. Dit was het gevolg van de opkomst van synthetische vervangingsproducten en de heffing van invoerrechten van 33,3% in Engeland.

293 BNA, Verslag Aruba 1954.

294 BNA, Verslag Aruba 1951, 1953, 1953.

voor de cement- en zeepfabricage, en de aloë- en goudindustrie (295). De Eilandraad richtte in 1953 het toeristenbureau op dat plannen ontwierp voor de bouw van de latere Basiruti-badgelegenheid. Toch startte een Libanese zakenman de bouw van het Basiruti-hotel, zonder steun van het Bestuurscollege (AVP/UNA). Basiruti opende in 1957. Een bungalow-hotelplan van de Vereniging van Handelaren ging niet door. Wél opende een Joodse handelaar Aruba's eerste luxe hotel, het Strand Hotel (later: Talk of the Town). Ten behoeve van toerisme en industrie kwam in 1953 de Landsverordening Industrievestiging en Hotelwezen tot stand. Bedrijven kwamen in aanmerking voor een belastingvrijstelling van vijf tot elf jaar (296). In 1954 vond de eerste internationale toerismeconferentie op het eiland plaats (297).

Na vijftien jaar van volledige werkgelegenheid, keerde de werkloosheid in 1950 terug als vast gegeven in de teruglopende economie. Om deze in goede banen te leiden, richtte de Eilandraad in 1951 het Bureau voor Arbeidsregistratie en -bemiddeling op. De werkloosheidscommissie telde 700 werklozen, maar na een controle waren er eind van het jaar nog 419 personen werkloos, van wie 271 Arubanen. December 1954 waren dat er 571, van wie 417 Arubanen. Een jaar later waren er dan nog 504 (BNA, Verslag Aruba 1952, 1954, 1955).

De oververtegenwoordiging van Arubaanse werklozen had structurele oorzaken. In 1951 dienden 125 personen een verzoek in voor toelating of overplaatsing van buitenlands huispersoneel. De verzoeken werden gehonoreerd, 'aangezien bleek, dat er onvoldoende plaatselijke krachten voor dit werk verkrijgbaar waren'. Ook voor ander ongeschoold werk trokken migranten naar Aruba. Voor beroepen als ijsverkoper en barbediende werden vreemdelingen toegelaten, omdat lokale werkelozen deze werkzaamheden niet wensten te verrichten of omdat werkgevers hen niet wilden aannemen (BNA, Verslag Aruba, 1951, p. 91). Er ontstond een nieuwe vorm van arbeidsmarktconcurrentie. In 1954 vermeldde het eilandverslag 517 werklozen onder wie 96 vrouwen. 417 Arubanen waren werkloos tegenover 137 (andere) Antillianen en 17 andere Nederlanders (BNA, Verslag Aruba, 1954, p. 101). Dat de Arubanen in het nadeel waren, blijkt uit de verslagen van het arbeidsbureau. Dat streefde ernaar om zo veel mogelijk Arubanen aan werk te helpen, maar vacatures werden vaak vroegtijdig door vreemde arbeidskrachten ingevuld (298).

In 1954 verrichtte de Commissie J.H. Beaujon nader onderzoek. Het aantal en de scholingsgraad van de Arubaanse handarbeiders onderscheidde zich in negatieve zin van andere groepen doordat het structureel lager lag. De commissie toonde aan dat de concurrentieverhouding tussen Arubaanse en migrantarbeiders door de afslankingen in de olie-industrie niet verdween, maar een nieuw gezicht kreeg.

> *De redenen waarom niet meer Arubanen als geschoolde arbeidskrachten werkzaam zijn, zijn natuurlijk toe te schrijven aan de conjunctuur. Toch kan redelijkerwijs wel worden aangenomen, dat het niet-industriële verleden van Aruba, gevoegd bij het feit, dat voor enkele zeer recente jaren, een officiële*

---

295 BNA, Verslag Aruba 1953.

296 Pb. 1953 no. 194; Encyclopedie, 1985, p. 239.

297 *Arubaanse Courant* 3-5-1954, 8-5-1954.

298 BNA, Verslag Aruba 1952. Ofschoon ongeschoolde arbeid veel gevraagd was, nam het arbeidsaanbod door de lokale bevolking niet toe en bleef immigratie van bijvoorbeeld Portugese ijsverkopers en tuinlieden en van inwonende dienstboden uit de regio noodzakelijk (BNA, Verslag Aruba 1951, 1955).

> *poging om te voorzien in ambachtsschoolonderwijs uitbleef, hier grotendeels verantwoordelijk voor is* (*Curaçao*, 20-2-1954).

De intrede van het toerisme en de (traag verlopende) overdracht van overheidsdiensten droegen bij aan de stabilisering van de werkgelegenheid. Na de inwerkingtreding van het Statuut droeg ook de ontwikkelingshulp bij aan de diversificatie van de economie en de uitbouw van de infrastructuur, zoals de aanleg van de weg langs de aanstaande hotelstrip te Palm Beach in 1956. Maar de olie-industrie bleef de kurk waarop het eiland dreef.

7.4 Financieel-economische verhoudingen en Separacion

Economische ontplooiing leidde tot nieuwe financiële verhoudingen tussen moederland en kolonie en tussen de eilanden binnen de kolonie. Daarbij deed de vraag zich voor of de inkomsten en uitgaven op een voor een ieder acceptabele wijze werden verdeeld en – mogelijk meer nog – hoe de herverdeling van de welvaart tot stand kwam. Op Aruba leefde en leeft de gedachte dat ‘Curaçao’ zich meester maakte van de Arubaanse belastingsinkomsten, deze naar eigen goeddunken herverdeelde en Aruba daarbij sterk onderbedeelde. Aruba als melkkoe van de kolonie. *Taxation without representation*.

De economie van het gebiedsdeel kwam uit een diep economisch dal. Tussen 1896 en 1924 was het afhankelijk van Nederlandse subsidies. Dankzij de bijdragen van Shell noteerde Curaçao in 1924, 1925 en 1927 batige saldi, maar als gevolg van de malaise was de kolonie tussen 1928 en 1931 opnieuw aangewezen op kasvoorschotten van het moederland. In 1932 kwam de begroting weer in balans. In 1937 waren de opgelopen schulden terugbetaald en daarna steeg het begrotingsoverschot (299).

Tijdens de Tweede Wereldoorlog kende de kolonie een begrotingsoverschot ondanks hulp aan de regering in Londen en kosten voor de eigen verdediging en die van Nederlands-Indië. De kolonie won dankzij de begrotingsoverschotten en het daaraan ontleende budgetrecht aan zelfstandigheid. De Koloniale Staten en de gouverneur kwamen in conflict over de besteding van belastingopbrengsten en dit intensiveerde de machtsstrijd tussen de Raad en de vertegenwoordiger van de Kroon. Tijdens de Tweede Wereldoorlog won de autonomiegedachte verder aan populariteit. Nadat de afslankingen in de olie-industrie aanvingen daalden de overschotten.

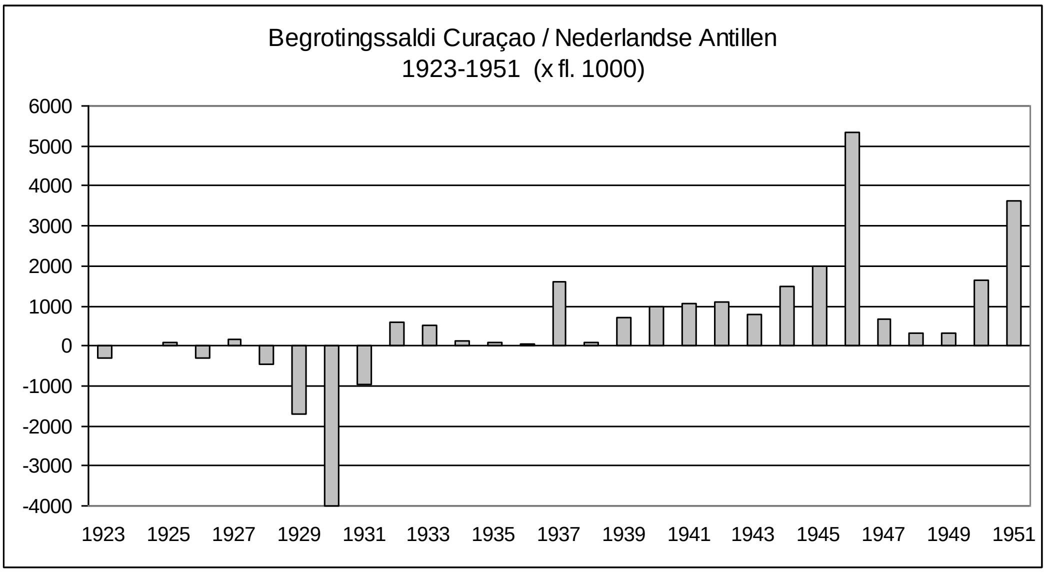
Na de komst van de olie-industrie raakten ook de inkomsten van, en de uitgaven voor Aruba in de pas met die voor Curaçao. De bijdrage van Aruba steeg met de jaren. Volgens Goslinga (1990, pp. 610-611) waren de belastinginkomsten van Aruba in 1901 ruim fl. 33.000. In 1932 en 1933 stegen die van fl. 2.170.758 tot fl. 2.228.431. De uitgaven liepen op tot fl. 2.075.910 en fl. 2.309.357. Na vragen in de Raad van Politie op Aruba, legde het bestuur verantwoording af over de uitgaven. Kosten voor het bestuur werden uiteraard overwegend op Curaçao gemaakt. Voor de eilanden hanteerde het bestuur een verdeelsleutel op basis van bevolkingsaantallen. Voor kosten die Curaçao en Aruba betroffen, werd de verhouding 8:3 aangehouden. Aruba en Curaçao ontvingen in 1934 respectievelijk fl. 1.920.372,35 en fl. 5.419.249,73 (300).

---

299 GSNA, KR not.1938-1939 nr 1. MvT 3.

300 GSNA, KR not. 1935-1936 MvT 2: 2.

Figuur 8 Begrotingssaldi Curaçao/Nederlandse Antillen, 1923-1951 (x fl. 1000)

Bronnen: Rapport De la Try Ellis, 1946, p. 51; BNA, Commissie Aruba-Curaçao, 1948e, p. 1; Van Soest, 1977, p. 664; Goslinga, 1990, pp. 537, 538, 573.

De Commissie Aruba - Curaçao (1948, pp. 8-10) onder leiding van professor Van Poelje vermeldde de geraamde inkomsten en uitgaven naar eiland over 1946 en 1949. Aruba en Curaçao ondersteunden de kleine eilanden, ook Aruba kwam er in 1949 goed af: de uitgaven overtroffen de inkomsten. De Commissie wees erop dat afscheiding ertoe zou leiden dat Aruba een eigen bestuursapparaat moest bekostigen en dat Aruba ook in de toekomst moest bijdragen aan het onderhoud van de noodleidende eilanden.

Tabel 8 Inkomsten en uitgaven Curaçao, Aruba en overige eilanden 1946 en 1949

	1946	1949
Curaçao		
Uitgaven	21.139.626	29.368.105
Inkomsten	23.543.246	31.887.580
Aruba		
Uitgaven	10.111.874	15.147.924
Inkomsten	11.871.736	15.110.765
Overige eilanden		
Uitgaven	1.739.107	2.720.760
Inkomsten	206.767	199.140

Bron: BNA, Commissie Aruba-Curaçao 1948, pp. 8-10; 1948e, pp. 5-6.

Na de invoering van de *Eilandenregeling van de Nederlandse Antillen* (1951) en de verkiezing van de eerste Arubaanse Eilandraad kwam een dubbele bestuurslaag en een gelaagd belastingstelsel tot stand. Voor het eerst kreeg het eilandgebied greep op een deel van de eigen inkosten en uitgaven. Het land Nederlandse Antillen inde vooral in-, uit- en doorvoerrechten, terwijl de eilandgebieden zelfstandige belastinggebieden werden en eigen belastingheffingen kenden op bijvoorbeeld erfpacht, inkomsten- en winstbelasting. Daarmee moesten de eilandgebieden de uitgaven op de eigen departementen en diensten dekken.

De eerste eilandbegroting van Aruba ging over het jaar 1953 en deze bedroeg ruim 12 miljoen gulden. Inkomsten en uitgaven hielden elkaar in evenwicht (Hartog, 1980, p. 431). Aanvankelijk ging het nieuwe belastingstelsel uit van het principe dat Curaçao en Aruba de tekorten op de landsbegroting zouden aanvullen.

Na de aanvang van de afslankingen in de olie-industrie kende alleen het eilandgebied Aruba een begrotingsoverschot, namelijk van 1,3 miljoen. De centrale overheid kwam enkele tonnen tekort (301). In 1954 vertoonde de begroting van de centrale regering een tekort van 4 miljoen gulden. De eilandgebieden Aruba en Curaçao moesten dit aanvullen. Curaçao droeg fl. 2,5 miljoen bij, Aruba fl. 1,5 miljoen (*Curaçao* 17-7-1954). Hulp van Nederland was niet meer nodig.

Mede tegen de achtergrond van het Arubaanse afscheidingsstreven werd op 6 september 1954 een werkgroep in het leven geroepen die moest onderzoeken of de Eilandenregeling aan de verwachtingen voldeed. In de commissie waren het land en de eilanden Aruba en Curaçao vertegenwoordigd. Voor Aruba nam onder meer de Arubaanse gezaghebber L.C. Kwartsz deel, maar geen politieke voormannen van de afscheidingsbeweging. Op advies van de commissie veranderde het belastingstelsel per 1956. Het bestaande bijdragestelsel was van de baan. Alle belastingen werden voortaan volgens een vaste verhouding over het land, Curaçao en Aruba verdeeld. Voor Aruba bracht dat met zich mee dat het een deel van de inkomsten- en winstbelastingen aan het land ging afstaan, maar daarvoor in de plaats meedeelde in de in-, uit- en doorvoerrechten. Ook zou de landsregering voortaan de tekorten van Bonaire en de Bovenwinden aanvullen door een deel van de landsbelastingen, die op de betreffende eilanden waren geïnd, over te brengen naar de eilanden waar deze waren geïnd. Curaçao en Aruba hoefden aldus niet meer rechtstreeks bij te springen in de tekorten van de armere eilanden. Bij de overgang van het belastingstelsel droegen Curaçao en Aruba nog eens een bedrag van achtereenvolgens fl. 657.000 en 293.000 bij aan de armlastige eilanden (302).

In verhouding tot Curaçao was Aruba niet aantoonbaar de melkkoe van de landsregering, zoals veelvuldig werd beweerd. Belangrijker is de vaststelling dat er sprake was van belastingheffing en begrotingspolitiek zonder inbreng van de Arubaanse bestuursorganen: *Taxation without representation.* Pas na de invoering van de Interimregeling (de introductie van het algemeen stemrecht) in 1949 en vooral de invoering van de Eilandenregeling in 1951 kwam een bestuurlijk systeem tot stand waarin Aruba de politieke zeggenschap verkreeg en mede bepaalde hoe de oliewelvaart werd herverdeeld over de eilanden van de Nederlandse Antillen.

301 BNA, Verslag Aruba 1953.

302 BNA, Verslag Aruba, 1953, pp. 21-23; BNA, Verslag Nederlandse Antillen, 1954, 1955; Van Soest, 1976, pp. 281-282; Encyclopedie, 1985, p. 153.

Hoofdstuk 8 Opkomst van de Separacionbeweging, 1922/4-1949

In 1921 keerde de politieke wind in de kolonie. Gouverneur Helfrich stapte op na een conflict met de minister over zijn welvaartsbeleid. Een laar later bevestigde de Grondwetswijziging de ondeelbaarheid van het gebiedsdeel. De oude machtsstrijd tussen de Koloniale Raad en de nieuwe gouverneur Brandjes werd in alle hevigheid hervat.

Ofschoon voor de komst van de olie-industrie in 1924 de onvrede met bestuur en bestuursinrichting incidenteel tot uiting kwam, was van een eilandelijk-nationalistische beweging geen sprake. Wel vertoonde het Regeringsreglement van 1865 de nodige barsten. Deze waren vooral zichtbaar in de decentralisatiebeweging op Curaçao en de afscheidingsbeweging op Sint Maarten. Ook op Aruba werden de knellende bestuurlijke banden voelbaar. De verwijdering tussen gezaghebber Zeppenfeldt en landraad Cornelis Eman was het gevolg van de economische onderhorigheid van Aruba zoals vastgelegd in het *Reglement van Administratie en Bestuur* van 1824 en de achtereenvolgende koloniale regeringsreglementen. De protesten tegen het bestuurlijke centralisme van landraad Kwarts waren een reactie op de Grondwetswijziging van 1901. Kwarts keerde zich tegen de geringe bevoegdheden van de Raad van Politie en de gebrekkige vertegenwoordiging in de Koloniale Raad, maar van een politieke beweging was geen sprake.

De komst van de oliewelvaart in 1924 bracht hierin verandering. Economische groei leidde tot de wens van een hogere mate van onafhankelijkheid van het centrale gezag te Curaçao. Landraden als Henny J.A. Eman, dr. J.R. ‘Coco’ Arends en dr. Adriaan F. Dussenbroek drongen aan op vergroting van de bestuurlijke zelfstandigheid.

Na de inwerkingtreding van de Staatsregeling in 1936 leek het erop dat Aruba een gemeentelijke status kon verkrijgen door het uitbreiden van de bevoegdheden van de Raad van Politie. Het vernieuwingsgeluid klonk nog zacht omdat gematigde hervormers in de eilandpolitiek domineerden. Nadat in 1941 en vooral 1945 de groep Eman de verkiezingen won en op Curaçao de autonomiebeweging doorbrak, ontstond op Aruba een gelijkheidsbeweging. Deze streefde niet alleen naar bestuurlijke decentralisatie, maar ook naar gelijkwaardigheid ten opzichte van Curaçao binnen het gebiedsdeel. In 1947 verliet de groep Eman het pad van de decentralisatie na een afwijzing door Curaçaose groeperingen. In de plaats van decentralisatie en gelijkwaardigheid werd het streven nu afscheiding van het gebiedsdeel: Separacion!

8.1 Welvaart, bezuiniging en vernieuwingsdrang: 1922-1936

8.1.1 Oude loopgraven: de Koloniale Raad versus de gouverneur

De Grondwetswijziging en het vertrek van gouverneur Helfrich in 1921 waren de doodsteek voor de decentralisatiebeweging van 1919-1921. De *Staatsregeling van Nederlands-Indië* die in 1925 werd afgekondigd, kreeg voorrang, maar ook daarna moesten de eilanden nog elf jaar geduld hebben voor de sterk tekortschietende Staatsregeling van 1936 werd afgekondigd. Van ethische bemoeienis met de eilanden leek maar weinig over en op Curaçao keerden de nieuwe gouverneur Brantjes (1921-1928) en de Koloniale Raad terug in de loopgraafoorlog van vóór het tijdvak Helfrich. De gemeenschappelijke weg van decentralisatie en bestuurlijke vernieuwing werd verlaten, maar de roep om autonomie voor de Koloniale Raad verstomde niet. De koloniale inkomsten stegen na 1921 dankzij de inkomsten uit de olie-industrie. Brandjes wachtte crisis na crisis met de Koloniale Raad. Twistpunten waren de reorganisatie van de politie, de gelijkstelling van het onderwijs en de voordurende bezuinigingen op de koloniale begroting ten koste van zo ongeveer alle eerder

opgestelde welvaartsmaatregelen, zoals de subsidie voor land- en veeteelt en zelfs de armenbedeling (303). De Nederlandse regering gooide daar nog een schepje bovenop door additionele bezuinigingen af te dwingen.

Reorganisatie, bezuiniging en beëindiging van de welvaartspolitiek waren inzet van een aanhoudende machtsstrijd tussen Den Haag, de gouverneur en de Koloniale Raad. In 1922 weigerde de Koloniale Raad de begroting van dat jaar te behandelen nadat deze te laat was ingediend om binnen de voorschreven termijn goed of af te keuren. Daarom en omdat de begroting bovendien niet sluitend was, werd die in Nederland vastgesteld.

De Raad zag de hoop op effectuering van het budgetrecht vervliegen. Men vond het onterecht dat de kosten van de door Nederland opgedrongen en kostbare onderwijsgelijkstelling werden opgevoerd op de koloniale begroting. De besluitvorming rond de reorganisatie van de politie bracht de bestuurlijke onmacht van de Raad opnieuw aan het licht. Tijdens de bootwerkersstaking op Curaçao (1922), bleek dat het Curaçaose politieapparaat aan hervorming toe was. Hoewel de KR zich sterk maakte voor een burgerpolitie, wilden gouverneur en minister militaire politie invoeren. Er ontstond een conflict dat werd uitgevochten tot in de Tweede Kamer, in de Nederlandse pers en in verzoekschriften aan de vorstin. De Nederlandse regering gaf te kennen dat zij niet verwachtte dat Curaçao op korte termijn over een sluitende begroting zou beschikken, dat subsidiering daarom nog langere tijd nodig zou zijn en dat dus de Koloniale Raad het budgetrecht voorlopig niet zou verwerven (De Gaay Fortman, 1947, pp. 25-26) (304).

Ondertussen steeg op Curaçao de publieke belangstelling voor het bestuur. De Curaçaose Vrijheidsbond drong aan op hervorming: concretisering van de Grondwetswijziging van 1922 moest de kolonie meer autonomie verlenen. Het belastingsstelsel moest worden hervormd. De bond wilde – in navolging van de decentralisatiecommissie – onderdelen van de bestuurskosten op de Koninkrijksbegroting plaatsen opdat begrotingsevenwicht binnen de kolonie zou ontstaan en het papieren budgetrecht eindelijk betekenis kon krijgen.

Toen vanaf 1924 begrotingsoverschotten bestonden, verzocht de Koloniale Raad dringend om toekenning van het budgetrecht. In 1928 drong de Koloniale Raad er bij de regering op aan om vaart te zetten achter de uitwerking van de Grondwetswijziging van 1922 en de aanbevelingen van de Commissie Staal. Al sinds 1901 moest de wetgevende macht in de kolonie worden uitgebreid, maar in de praktijk gebeurde het tegenovergestelde, want zelfs nadat Brandjes een sluitende begroting voor het dienstjaar 1929 indiende, behield het Nederlandse parlement zich het recht voor de Curaçaose begroting te behandelen en eventueel te wijzigen. De minister stemde daarmee in met als gevolg dat Eerste Kamerlid (oud-minister van Koloniën) Fock bij de vaststelling van de begroting van 1932 in aanvaring kwam met de Koloniale Raad. De Raad schreef Fock dat de regeling rond het budgetrecht geen Curaçaose, maar een Nederlandse uitvinding was en dat de Raad al lange tijd streefde naar het dekken van de eigen uitgaven uit de eigen inkomsten.

De Gaay Fortman (1947, p. 27) stelde de Raad in het gelijk: ‘Het kan niet ontkend worden, dat de politieke ontwikkeling eerder achteruit dan vooruit scheen te

---

303 De Koloniale Raad kwam niet op voor lastenverlichting voor de bevolking, maar voor afschaffing van de indirecte belastingen, die de hogere inkomensklassen zouden bezwaren. Zie Goslinga 1990: 532-4.

304 Het politieconflict kreeg een vervolg toen in 1929 Venezolaanse opstandelingen vrijwel de gehele Curaçaose wapenvoorraad veroverden. Brandjes werd ontvoerd en in gijzeling genomen.

gaan. Wat de Koloniale Raad al vele jaren gezegd had, dat Curaçao van Plein en Binnenhof uit werd geregeerd, werd nu openlijk van bestuurswege toegegeven, als dreigement gebruikt zelfs. Niemand deed moeite om ook maar de schijn te redden' (305). Brandjes werd opgevolgd door een militair, Th. van Slobbe (1930-1936).

8.1.2 De Raad van Politie, 1924-1929: geen belangstelling

Het Regeringsreglement van 1865 bood de zes eilanden een gecentraliseerde, autocratische bestuursvorm. De gouverneur vormde de spil in het koloniale bestuur. De Koloniale Raad had – ook met louter benoemde burgerleden – niet veel meer dan een adviserende functie. Vertegenwoordiging van de onderhorige eilanden in dit orgaan ontbrak. Sporadisch werden op Curaçao woonachtige Arubanen in de Koloniale Raad benoemd. Centralisatie leidde tot een sterke afhankelijkheid van Curaçao. Op de eilanden buiten Curaçao was de gezaghebber niet meer dan een adviserende en uitvoerende ambtenaar. De correspondentie tussen gezaghebber en gouverneur laat zien dat hun verhouding er een was van zuivere onderhorigheid.

De gezaghebber werd nog altijd terzijde gestaan door de Raad van Politie, maar dit was niet veel meer dan een gekozen adviesorgaan. Gezaghebber en Raad konden geen uitgaven boven de fl. 100,– doen (in 1945 werd dit verhoogd tot fl. 300,–) en lokale bestuursverordeningen, de zogenaamde politiekeuren, moesten op Curaçao worden bekrachtigd. De landraden waren tevens belast met uitvoerende taken als ambtenaar van de burgerlijke stand of schoolopziener. Het geringe belang van de Raad bleek uit het aantal vergaderingen van vijf à zes per jaar.

De belangstelling voor de Raad van Politie bleef tot in de jaren twintig gering. Zelden brachten meer dan 25 personen hun stem uit. Het aantal kiesgerechtigden stagneerde en er heerste onduidelijkheid over de censuseisen van het stemrecht. De kiesrechtverordening uit 1869 gaf geen uitsluitsel over het stemrecht van personen die gronden niet in eigendom, maar in concessie hadden. Gezaghebber Quast stelde in januari 1924 voor om concessiehouders met een huis van 500 gulden of meer bij het opstellen van de kiezerslijsten te beschouwen als eigenaren en ze op grond daarvan stemrecht te verlenen. Concessies golden in de Arubaanse praktijk immers als eigendom. De landraden, oudgediende L.C. Kwarts en de nog maar net verkozen Henny Eman, gingen akkoord en ook gouverneur en Koloniale Raad steunden het voorstel in de hoop dat het aantal kiezers zou toenemen (306). Het aantal stemgerechtigden steeg tussen 1915 en 1929 van 124 naar 253, maar de politieke belangstelling op het eiland fluctueerde.

Nadat in de eerste twee decennia van de twintigste eeuw Cornelis Eman en Lindoro C. Kwarts de economische (Eman) en bestuurlijke (Kwarts) ondergeschiktheid van Aruba ter discussie stelden, hekelde J.H.A. (Henny) Eman, zoon van oud-landraad Cornelis Eman, het elitaire karakter van de eilandspolitiek.

---

305 Ook Goslinga (1990, pp. 533-534) nam een afkeurend standpunt in over Helfrichs opvolger en de Nederlandse houding ten aanzien van de kolonie. Met instemming citeerde hij in 1990 uit een lokale krant: 'If it had been the intention of the home government to alienate as fast and radically possible the population from Dutch rule, it would have been impossible to do it differently from what the home government did in Curaçao the past several years'. Goslinga typeerde Brandjes als een gewillig instrument van Den Haag en de Nederlandse belangen.

306 CHA, OD 1-21 Verordening tot regeling van de regten op onroerende goederen, die bij wijze van concessie of vergunning op Aruba zijn uitgegeven, 1924. Deze bevat de volledige correspondentie. De aangepaste verordening werd eind 1924 van kracht en die stelde dat stemgerechtigden 30 jaar in bezit van de concessie moeten zijn.

Eman trad in 1923 toe tot de Raad, op de dag dat landraad Kwarts zijn pleidooi hield voor afvaardiging van alle eilanden in de Koloniale Raad. Meer nog dan Kwarts gebruikte Eman de Raad van Politie als platform om zijn afkeer van de bestuurlijke en economische verwaarlozing van zijn eiland te laten blijken. Al bij zijn intrede in de Raad van Politie hekelde Eman het feit dat de Arubaanse belastingopbrengsten niet voldoende aan Aruba ten goede kwamen (307). Mede door de polarisering die volgde, ging de Raad in plaats van beter, juist slechter functioneren. Het aantal vergaderingen nam af en de Raad was veelvuldig en gedurende lange periodes inactief. De belangstelling voor de Raad was miniem. In 1925 werd landraad J.B. Arends gekozen met niet meer dan vijf stemmen. (Hij bedankte de stemmers met naam en toenaam in een ingezonden brief in de *Amigoe.*) In zijn eerste raadsvergadering zette hij de toon voort die landraad Lindoro Kwarts een decennium eerder had ingezet.

> *Mijnheer de Voorzitter. De tijd die nu aangebroken is na den Wereldoorlog, blijkt er een te zijn, waarin het volk zich beijvert te bezitten het recht iets te kunnen zeggen in bestuurswegen en dat doet het dan ook overal in de wereld door middel van zijn vertegenwoordigers* (308).

Arends riep het gouvernement op om een meer gewillig oor te lenen aan de adviezen van de schoolcommissie en de Raad van Politie. Anders kon men die maar beter opheffen. Al snel trad Eman uit de Raad. Hij voerde als reden aan dat de families Statius-Van Eps (Curaçao) en Arends (Aruba) te veel politieke macht hadden, maar hij deed een maand later wel mee aan de verkiezingen voor de opengevallen plaats. Eman (19 stemmen) verloor van F. J.U. Oduber (38 stemmen), die zijn landraadschap echter niet aannam. Daardoor werd Eman in november alsnog verkozen, maar nu stapte Arends uit de Raad. Ondanks persoonlijk aandringen van de gouverneur weigerde hij met Eman samen te werken wegens diens voortdurende provocaties. Arends' opvolger Nicolaas van Meeteren had in januari 1925 slechts 1 stem nodig om landraad te worden. S.N. Ecury kreeg in maart 1926 3 stemmen, maar hij bedankte voor het landraadschap (309). Gezaghebber Quast zag er weinig heil in om de Raad bij elkaar te roepen. Eman verscheen slechts ter vergadering indien hem dat behaagde.

Slechts eenmaal in deze periode nam een andere landraad zijn verkiezing aan, maar tot een herstel van de activiteiten van de Raad kwam het niet. In juni 1926 werd Adriaan Wever verkozen met niet meer dan twaalf stemmen. Eman en Wever trokken samen op en richtten hun peilen op Quast. Hij zou een prikkelbaar mens zijn en besluiten nemen zonder zijn landraden vooraf te horen. Zij eisten dat de gouverneur ingreep. Quast hekelde het feit dat Wever geen Nederlands sprak en noemde hem 'een stropop van Eman'. Wevers politieke carrière bleef van korte duur, want al in mei 1927 trad hij uit de Raad. De gouverneur informeerde de Nederlandse minister Koningsberger (1926-1929) dat Eman weinig steun had en voerde de geringe stembusopkomst aan als bewijs. Volgens de gouverneur waren er geen kandidaten die met Eman in de Raad wilden werken (310). Tot juni 1929 bleef de Raad onvoltallig

---

307 CHA, OD 4-30 RvP not. 6-12-1923.

308 Kasteel, 1956, pp. 30-31; CHA, OD 4-30 RvP not. 8-7-1924.

309 Eman lag overhoop met procureur-generaal Statius-Van Eps op Curaçao. Die was verwant aan Arends. CHA, OD 4-30 Correspondentie van de gezaghebber aan Gouverneur 18-9-1925, 17-10-1925, 29-10-1925, 13-11-1925, 14-11-1925, 1-12-1925, 14-1-1925, 8-3-1926.

310 CHA, OD 4-30 Corr. gezaghebber aan Gouverneur 26-6-1926; CHA, OD 4-30 Correspondentie van de Gouverneur aan MvK 28-12-1926.

(311). Daarna trad dr. J.R. ‘Coco’ Arends toe. Hij was de toekomstige lijsttrekker van de Katholieke Partij en een van Emans voornaamste politieke tegenspelers.

8.1.3 De Raad van Politie 1929-1937: bezuiniging en onvrede

Tijdens de handelscrisis van 1929 en de malaise in de jaren dertig steeg de bestuursonvrede. Gedwongen bezuinigingen leidden ertoe dat in de Raad van Politie, de lokale pers en de Kamer van Koophandel verzet rees tegen de bestuurlijke centralisatie. De aankondiging van de Staatsregeling van 1936 zette aan tot explicitering van de wens tot grotere autonomie en leidde tot het beroemd geworden 1933-verzoek.

In januari 1929 gaf de ontwerpbegroting nog geen reden tot discussie in de Raad van Politie, maar enkele maanden later resulteerden bezuinigingen op de ‘fatsoenering van de wegen’ in een opleving van de politieke belangstelling. Het publiek kwam ‘in groten getale’ naar de Raadsvergadering. Men wilde protesteren bij de minister van Koloniën (312). De rust keerde weer na bezoeken van een aantal leden van Koloniale Raad en van de nieuwe gouverneur Van Slobbe in 1930, die in het vooruitzicht stelde dat de begroting voor 1931 wel zou worden goedgekeurd (313). Begin 1931, toen de Wall-Streetcrisis de eilanden had bereikt, bezuinigde de overheid alsnog en nog wel op de voor velen letterlijk broodnodige werkverschaffing. De politieke belangstelling veerde op. Eman verwoordde de Arubaanse teleurstelling in de Raad van Politie:

> *De kleinste man op Aruba weet immers dat sinds op zijn geboorteplaats een gemeenschap is georganiseerd, deze gemeenschap zich ruimschoots bedropen had, doch dat het surplus bestemd werd tot opheffing van het Zustereiland Curaçao. Aruba heeft aldus het overtuigend bewijs geleverd, nooit nijdig geweest te zijn op Curaçao, die wel contact had met [de] buitenwereld, terwijl Aruba niet, en gunde gaarne al hetgeen zij overhield, na noodzakelijke uitgaven voor een somber onderhoud, aan Curaçao toe als bijdrage in hare sociale voorzieningen. (...) aan dit nieuwe leven dient Aruba zich aanpassend te maken en heeft daarvoor dringend noodig wat haar overblijft, reden waarom zij meent Curaçao te moeten verzoeken, haar te willen verschonen van verdere offers ten bate van Curaçao en zulks voortaan te laten behouden voor eigen gebiedende behoeften* (314).

Eman concludeerde dat de houding van de Koloniale Raad bijdroeg ‘aan de wens van Aruba los van Curaçao’. De nieuwe landraad dr. J.R. Arends voegde toe dat ‘de indruk van achterstelling reeds van jaren her’ was.

Het stemrecht werd in 1931 een publieke aangelegenheid. Dat jaar boog de Raad zich over de aanpassing van de censuseisen van het kiesrecht voor de Raad van Politie. De voorzichtige Arends wilde de inkomensdrempel verhogen van fl. 500,– tot fl. 1.000,– om het aantal analfabeetkiezers terug te dringen. Eman wilde de deelname van de

---

311 Eman verscheen enige tijd niet ter vergadering omdat de landraden niet waren gehoord bij de advisering aan de gouverneur. In deze jaren sprak Eman zich incidenteel uit tegen de machteloosheid van het lokale bestuur. De politieke emancipatie van de arme bevolking kreeg weinig aandacht. Emans relatie met het bestuur en de handelsklasse bevond zich op een dieptepunt. Zie CHA, OD-4-32 RvP-Aruba not. 16-1-1928, rede Eman n.a.v. ontwerpbegroting 1929.

312 ANA, RvP not. 6-2-1929, 11-6-1929, 27-6-1929; Kasteel, 1956, pp. 31-32. Het protest tegen de bezuinigingen werd samen met de notulen naar de gouverneur gestuurd.

313 ANA, RvP not. 10-2-1930, 17-4-1930, 3-12-1930.

314 ANA, RvP not. 2-2-1931, 24-2-1931.

bevolking versterken en de inkomensgrens verlagen tot fl. 100,– (315). Voor de Raad een definitief standpunt bepaalde vonden nieuwe verkiezingen plaats. De plaats van Eman kwam vrij. Voor het eerst werd op Aruba uitgebreid campagne gevoerd. De kandidaten dr. A.F. Dussenbroek en Eman organiseerden parades. Eman wierp zich op als leider van de eenvoudige man en vrouw, deelde voedsel uit in het door honger geteisterde Noord en kon rekenen op de steun van 300 'propagandisten', grotendeels niet-stemgerechtigde districtsbewoners. Dussenbroek zocht en kreeg steun onder de stemgerechtigden. Nadat Dussenbroek de verkiezingen won, organiseerde Eman een demonstratie: 1300 'menschen, mannen en vrouwen, lui van buiten de stad' riepen Dussenbroek op zijn zetel op te geven. Hij was slechts verkozen door de 'Heeren uit de stad' die zichzelf kunnen vertegenwoordigen. Dussenbroek, zo vervolgde Eman, 'verloor uit het oog, dat wij [Eman] van het volk zijn, dat nergens invloed heeft; zonder roer om ons te sturen, zoals wij dat nu voelen, gelijk aan een schip, dat zonder kompas aan boord in een storm dobbert' (316).

De geregisseerde actie had geen resultaat en met Dussenbroek in de Raad kreeg het denken over decentralisatie en democratisering een gematigd vooruitstrevende wending. De Grondwetswijziging van 1922 was nog altijd niet uitgewerkt en de aanbevelingen van de Commissie Staal wachtten op uitwerking en besluitvorming.

Bij zijn entree in de Raad betoogde Dussenbroek dat Aruba vanwege de economische kracht recht had op een soort gemeentebestuur. Hij hekelde de geringe decentralisatie en het ontbreken van een taakomschrijving voor de landraden. Bezuinigingen en het ontbreken van budgetrecht versterkten de onmacht van de Raad. Het gemeentelijk denken van de Commissie Staal klonk door in Dussenbroeks oproep voor bestuurlijke vernieuwing. Gezaghebber Wagemaker wierp tegen dat er in tijden van recessie geen plaats was voor kritiek op de bestuursindeling van het gebiedsdeel of op de Groot-Nederlandse Gedachte van centralisatie en saamhorigheid (317). Ook het stemrecht kwam ter sprake: Wagemaker wilde de inkomenseis ongewijzigd laten om zo het electoraat geleidelijk te laten groeien. De Raad nam het voorstel over en legde het voor aan de gouverneur (318).

Op 30 mei 1932 liet gouverneur Van Slobbe aan Wagemaker weten dat hij een wijzigingsvoorstel van het Regeringsreglement met de landraden kon bespreken (319). Hoewel gematigde hervormingsstrevers de Raad van Politie domineerden, kwam een geagiteerde politieke discussie op gang. Dussenbroek kwam met een voorstel om de taken van de Raad van Politie in het Regeringsreglement vast te leggen. Arends en Dussenbroek wilden dat de Raad het recht kreeg zich tot alle Koninkrijksorganen te wenden. De kwestie dreef de landraden en de gezaghebber uiteen. Op 14 februari en 2 mei mislukten pogingen van Dussenbroek en Arends om

---

315 ANA, RvP not. 2-7-1931.

316 Volgens gezaghebber Wagemaker had Eman een processie overgehaald een ommetje te maken en een door hem geschreven toespraak voor te lezen. Overigens ging Wagemaker in de fout toen hij de demonstranten toesprak en hen in het vooruitzicht stelde dat de naderende wijziging van de Staatsregeling 'waarschijnlijk een betere vertegenwoordiging van het volk' zou brengen. Van Slobbe keurde deze zinsnede nadrukkelijk af. ANA, Correspondentie van de gezaghebber aan de gouvnerneur 27-7-1931.

317 ANA, RvP not. 3-11-1931, 9-11-1931.

318 ANA, RvP not. 9-11-1931, 18-12-1931. Zij verwezen naar de koloniale schuld en het feit dat op Curaçao kosten gemaakt werden t.b.v. van het bestuur van de gehele kolonie.

319 ANA, Correspondentie gouverneur aan de gezaghebber 30-5-1932.

zich tot de Kroon te wenden als gevolg van tegenwerking door Wagemaker (320). Desondanks forceerde Dussenbroek de verzending van een rekest aan koningin, Staten-Generaal, gouverneur en Koloniale Raad. In dit beroemd geworden rekest van 3 juli 1933 (vaak ten onrechte toegeschreven aan Eman, die op dat moment niet in de Raad zat) vroeg de Raad om ‘eener meerdere mate van een het hoofd-eiland Curaçao onafhankelijke bevoegdheid’, naar voorbeeld van het gemeentemodel en vastgelegd in het Regeringsreglement (321). De Raad gaf onder meer te kennen:

> *dat hij (de Raad van Politie. L.A.) overwegende het praktische belang eener meerdere mate van van een van het hoofd-eiland Curaçao onafhankelijke bevoegdheid, in het nieuwe regeeringsreglement zulks wenscht opgenomen te zien;*

De landraden gingen, net als het rapport van de Commissie Staal uit van de rechten en bevoegdheden van Burgemeesters en Wethouders in Nederland en verzekerden dat dat zou leiden tot ‘dieper gevoelde gelijkvormige eenheid met Nederland’ en ‘dat de eilanden op die wijze geen bloode onderhoorigheden blijken te zijn van het hoofd-eiland Curaçao.’ Gezaghebber Wagemaker wees het voorstel af, maar kon verzending niet tegenhouden. De reactie van Koloniale Raad en gouverneur komen hieronder aan bod. Koningin en Staten-Generaal reageerden nimmer (Hartog, 1955, p. 233).

In december 1933 nam Eman opnieuw plaats in de Raad van Politie. Zijn politieke stijl bleek ongewijzigd: Eman wierp zich als gebruikelijk op als de uitverkoren spreekbuis van het volk en de stem van God; als Vox Populi, Vox Dei. Hij hekelde de dominantie van de gegoede (stemgerechtigde) klasse, maar werkte incidenteel met hen samen als het de Arubaanse handels- en havenbelangen betrof. Verder keerde hij zich tegen de Hollandse en Curaçaose bestuurders op het eiland, waarbij hij het vooral op gezaghebber Wagemaker had gemunt. Ondanks een groeiende reeks gedeelde klachten, zoals die rond het politiecorps, de belastingheffing voor Arubanen bij Lago, kortingen op de begroting en de uitblijvende taakstelling van de Raad van Politie, bleef samenwerking tussen de landraden uit (322). De tegenstelling tussen de gematigde hervormingsdenker Dussenbroek en de meer radicale Eman bleef te groot.

Wel nam dankzij de opkomst van lokale kranten en belangengroepen tijdens de crisisjaren de publieke belangstelling voor het bestuurlijke wel en wee op het eiland toe. Zo hekelde de *Despertador* (26-5-1934; 2-6-1934) de bestuursconstellatie. Redacteur G.A. Kuiperi stelde dat Aruba ondanks een bevolkingsaantal van 17 000 geen vertegenwoordiger in de Koloniale Raad had; dat Aruba onderbedeeld werd en dat Europese Nederlanders de beste banen kregen ten koste van de Arubanen. Bezuinigingen op de infrastructuur brachten de Kamer van Koophandel er in 1934 toe haar ongenoegen uit te spreken: ‘de opbrengsten van dit eiland voor een groot deel kunnen besteed worden aan diverse werken van dit eiland’ (323).

Het driehonderdjarig Nederlands bewind op de eilanden bracht aanvankelijk twijfels op Curaçao over de onvrede op Aruba met de bestaande bestuursinrichting. De Koloniale Raad besprak op 5 mei het feit dat op Aruba geen feestcommissie gevormd was om festiviteiten te organiseren tussen 25 en 28 juli. De Nederlandse minister Colijn had hiertoe het initiatief genomen en instellingen als het Algemeen

---

320 ANA, RvP not. 26-1-1933, 14-2-1933, 2-5-1933. Beide vergaderingen vonden plaats achter gesloten deuren.

321 ANA, RvP not. 3-7-1933.

322 ANA, RvP not. 25-10-1934, 27-4-1934, 28-8-1934.

323 KvK, Jaarverslag 1934.

Nederlands Verbond en de Vereniging Oost en West steunden hem. Het bleek mee te vallen, want er kwam alsnog een commissie van de grond. Die organiseerde kinderspelen op de scholen, een herdenkingsavond in het theater, een vlaggenparade van de mariniers, volkspelen onder leiding van de Arubaanse afdeling van de Koninklijke Nederlandse Padvindersvereniging, een optocht door de straten van Oranjestad en een huldebijeenkomst voor de koningin, vertegenwoordigd door de gezaghebber. In de commissie zaten fraters en ambtenaren, zakenlieden, de landraden Dussenbroek en Eman en bankier John G. Eman. Frits J.Q. Kwartsz was voorzitter en die verklaarde samen met de beide landraden van de Raad van Politie:

> *dat er geen sprake van is, dat het Arubaansche volk zich onderdrukt voelt; eveneens verklaarden die personen, dat er geen quaestie van was, dat het volk van Aruba niet tevreden zou zijn met het bestuur van Curaçao. Voor zover echter op Aruba ontevredenheid zou voorkomen, bestaat volgens genoemd college slechts onder een zeer klein percentage der bevolking. Bovendien spruit deze ontevredenheid niet voort uit een grief tegen een bepaald iets of tegen een bepaalden toestand, maar heeft elk der ontevredenen eigen grieven, waaraan veelal persoonlijk belang niet vreemd is* (324).

De Koloniale Raad nam deze vaststelling voor waar en ging over tot de orde van de dag, maar de werkelijkheid was gecompliceerder. Het vertrek van Dussenbroek uit de Raad in mei 1935 ten gunste van L.J.M. Henriquez versterkte het protest binnen de Raad van Politie. Eman en Henriquez kwamen met Wagemaker in conflict over de taakstelling van de landraden. Er kwam een onderzoek ‘naar de bezwaren van de Landraden tegen de voorzitter van de Raad van Politie’. De gouvernementssecretaris bezocht Aruba en had een onderhoud met de landraden, wier klachten niet werden gehonoreerd (325). Eman weigerde daarna de vergaderingen bij te wonen. Henriquez verliet uit protest de Raad.

De activiteiten van de Raad vielen stil. Op 21 maart 1936 verschenen er geen kiezers bij de stembus en in juli versloeg Eman (177 stemmen) – die aan de beurt van aftreden was – Dussenbroek (29 stemmen) en twee andere kandidaten. Even later keerde ook voormalige landraad J.C. Arends terug in de Raad (326). Een nieuwe aanvaring tussen landraden en gezaghebber deed zich voor naar aanleiding van het aanstaande huwelijk van koningin Juliana en prins Bernhard. Eman en Arends klaagden dat zij niet waren opgenomen in de feestcommissie en dat de districtsbevolking ontevreden was over de geplande activiteiten. De landraden richtten een eigen commissie op en eisten de helft van de feestelijke begrotingspost van fl. 7.000,– op. Wagemaker wees erop dat niemand van deelneming in de commissie was uitgesloten en dat de feestcommissie wel degelijk activiteiten in de districten had gepland. Wagemaker verloor de stemming over het verzoek tot splitsing van de begroting over de twee feestcommissies met twee stemmen voor en één tegen. De landraden hadden hun best gedaan, maar gouverneur Van Slobbe legde, zoals kon worden verwacht, het raadsvoorstel naast zich neer (327). Eman en Arends voerden de druk op Wagemaker op en eisten dat de gouverneur Wagemaker een berisping gaf

---

324 GSNA, KS not. 7-8-1934.

325 ANA, RvP not. 23-12-1935, 29-8-1936; ANA, Journaal 16-1-1936; CHA, stukken betr. Raad van Politie 1923-1938 Radiogram 29-1-1936.

326 CHA, stukken betr. Raad van Politie Aruba 1923-1938 correspondentie 21-3-1936, 23-7-1936.

327 ANA, RvP not. 25-9-1936.

en hem verplichtte om de landraden meer bij het bestuur te betrekken. Van Slobbe weigerde (328).

In december 1936 kwam de haven- en wegenkwestie ter sprake. Eman stelde dat Curaçao havenverbeteringen zou traineren ‘omdat men (...) bevreesd is dat de haven van Aruba daardoor een ernstige concurrent (...) zou kunnen worden’ (329). Hoewel Eman in de havenkwestie nadrukkelijk ook voor de gegoede klasse sprak en hij zowel de elite als de gewone Arubaan leek te vertegenwoordigen, verloor hij de raadsverkiezingen van juli 1937 van handelaar S.N. Ecury. Die verkreeg van vier van de slechts zeven uitgebrachte stemmen. Hij werd voor de tweede maal verkozen met minder dan een handvol stemmen en weer weigerde hij het landraadschap aan te nemen. Opnieuw diende J.C. Arends zich in oktober aan als gekozen landraad. Ook verloor Eman de Statenverkiezingen van 1937 (330). Diep teleurgesteld verliet hij de Raad van Politie. De radicale stem binnen dit orgaan verstomde.

8.1.4 De Koloniale Raad en Aruba, 1929-1936

Onder het bestuur van de nieuwe gouverneur Van Slobbe veranderde er weinig in de antagonistische verhouding tussen gouverneur en Koloniale Raad. Het voornaamste geschil in de loopgravenstrijd bleef het budgetrecht. Sinds 1924 waren de tekorten op de koloniale begroting verdwenen, maar gouverneur en Den Haag weigerden het budgetrecht toe te kennen. De emancipatie van de Koloniale Raad stagneerde zolang de Grondwetswijziging van 1922 niet was uitgewerkt.

De militair Van Slobbe was aangetrokken om het defensieapparaat in de kolonie te verbeteren. De ontvoering van zijn voorganger door Venezolaanse rebellen had de zwakte daarvan aangetoond. Nederland leed gezichtsverlies. Defensiekosten drukten echter zwaar op de koloniale begroting. Hoewel de Koloniale Raad daaraan geen medewerking had verleend, ving Van Slobbe aan met de bouw van woningen voor het militaire personeel. Het kwam hem op een correctie van de Nederlandse minister te staan. De Koloniale Raad mocht niet zomaar worden gepasseerd (De Gaay Fortman, 1947, p. 34).

De eilanden raakten verstrikt in de economische malaise van de jaren dertig. Overheids-inkomsten namen af, terwijl extra uitgaven aan de infrastructuur en sociale voorzieningen nodig waren. Van Slobbe en de Koloniale Raad schatten de ernst en duur van de crisis verschillend in. Waar mogelijk drukte de gouverneur zijn plannen door, desnoods zonder instemming van de Koloniale Raad. De Raad wilde bezuinigen om het budgetrecht te verkrijgen en schrapte in de uitgaven van Van Slobbes conceptbegroting voor 1933. De gouverneur ging in beroep bij de Kroon en haalde zijn gelijk. De Koloniale Raad zag autonomie opnieuw in rook opgaan en klaagde over het hiërarchische gouverneursbestuur. Toen in het Nederlandse weekblad *Rijkseenheid*, een tijdschrift in de traditie van het ANV, een artikel verscheen dat pleitte tegen kiesrecht voor Curaçao, reageerde zelfs de doorgaans behoudende auteur W.R. Menkman. Hij hekelde het autocratische gouverneursbestuur en het ontbreken van een onafhankelijk wetgevend en controlerend orgaan. Geluiden voor invoering van het stemrecht keerden terug in de politieke arena en in de pers (De Gaay Fortman,

---

328 CHA, stukken betr. Raad van Politie Aruba 1923-1938 correspondentie landraden aan Gouverneur 16-10-1936, correspondentie H. Eman aan gezaghebber 22-4-1937, 11-5-1937.

329 ANA, RvP not. 29-12-1936. Het conflict kreeg een vervolg toen 7-9-1938 de leden van de Kamer van Koophandel ter vergadering verschenen met het verzoek druk uit te oefenen om het havenproject te bespoedigen.

330 Het staat niet vast of Ecury zijn benoeming aannam. CHA, Stukken betr. Raad van Politie Aruba 1923-1938 20-7-1937, 2-8-1937. In oktober werd J.C. Arends herkozen.

1947, pp. 34-35). Stemrecht in de kolonie wilde nog altijd zeggen stemrecht voor de gegoede, blanke klasse van het eiland Curaçao.

De Koloniale Raad liet zich aan de Arubaanse kwestie weinig gelegen liggen. Men nam het rekest van de Raad van Politie uit 1933 over de bestuursproblematiek slechts ter kennisgeving aan. Gouverneur Van Slobbe erkende in een brief aan de minister van Koloniën dat de Arubaanse onvrede mede een gevolg was van de toegenomen welvaart en het ontbreken van bestuurlijke zelfstandigheid en deelname in de Koloniale Raad. Een jaar later noemde Van Slobbe de ontevredenen een minderheidsgroep, verwijzend naar de groep rond Arends en Dussenbroek. Hij plaatste het verzoek op één lijn met het feit dat bijvoorbeeld de Arubaanse afdeling van het Algemeen Nederlands Verbond en ook de kerkenraad van de protestantse gemeente zo min mogelijk met de Curaçaose zusterorganisaties te maken wilden hebben. Om dezelfde reden was op Aruba geen Rode Kruis-afdeling opgericht: ‘Op Aruba is men altijd bevreesd voor een te grooten invloed van het eiland Curaçao op Arubaanse aangelegenheden’, besloot Van Slobbe (331). De gouverneur was niet blind voor de problematiek van de eilandelijke vertegenwoordiging in de gecentraliseerde kolonie, maar gaf er weinig prioriteit aan.

In 1934 kwam de financiële autonomie van de kolonie in de Koloniale Raad ter sprake. Leden van de Eerste en Tweede Kamer in Den Haag wilden ook in het komende Regeringsreglement (de Staatsregeling van 1936, L.A.) toezicht houden op de koloniale begroting ofschoon na jarenlange strijd het budgetrecht eindelijk was gerealiseerd. Bichon van IJsselmonde protesteerde tegen de ondergraving van de ‘financiële onafhankelijkheid van het gebiedsdeel’. Hij beriep zich op het beginsel dat definitieve vaststelling van de begroting aan de Koloniale Raad moest worden overgelaten, ‘behoudens goedkeuring door de Kroon’. ‘De voorstanders van deze opvatting meenen, dat eerst dan de autonomie der koloniën, die in het stelsel van het regeeringsreglement slechts schijn is, werkelijkheid kan worden.’ Op zijn advies besloot een unanieme Koloniale Raad een brief aan de koningin te richten waarin men verzocht om het begrotingsrecht ook in de toekomst te respecteren (332).

Individuele raadsleden brachten incidenteel Arubaanse verlangens over naar de Koloniale Raad (333). De haven van Oranjestad bleef de meest besproken aangelegenheid. In 1934 pleitte Statenlid Sprockel voor havenuitbreiding (334) en een groep Arubaanse handelaren ‘vereenigd met den gekozen volksvertegenwoordiger J.H. Eman’ verzocht de Raad de kwestie spoedig te behandelen. Toen de havenwerken in 1937 ter sprake kwamen, gaven de directeur der Openbare Werken en de directeur van Financiën op Curaçao tot ergernis van de Arubanen en enkele Curaçaose raadsleden te kennen dat uitbreidingen niet nodig waren (335). De bijdrage aan de landskas steeg, maar de zorg voor de ontplooiing van het eiland bleef achter. De Arubaanse gevoelens van tenachterstelling namen toe, maar er ontbrak een geschikt platform om de onvrede te uiten. Het Regeringsreglement van 1865 blokkeerde de vertegenwoordiging van de eilanden buiten Curaçao in de Koloniale Staten en de gewijzigde samenstelling van de Koloniale Raad in 1901 bracht daarin geen verandering.

---

331 GSNA, KR not. 21-8-1933; CHA, Stukken betr. Raad van Politie Aruba 1923-1938 geheim schrijven gouverneur aan MvK 15-8-1933; GSNA, KR not. 12-7-1934.
332 GSNA, KR not. 21-8-1934.
333 GSNA, KR not. 5-5-1934, 13-9-1937.
334 GSNA, KR not. 12-2-1934.
335 GSNA, KR not. 13-11-1934.

8.1.5 Da Costa Gomez: het wetgevend orgaan van Curaçao
De spanningen tussen de gouverneur en de in parlementair opzicht verlamde Koloniale Raad leefden op na het vertrek van gouverneur Helfrich en het stilvallen van de decentralisatiebeweging. In Nederland maakten regering en parlement weinig haast met de uitwerking van de Grondwetswijziging van 1922 voor de Caraïbische koloniën. De *Staatsregeling van Nederlands-Indië* ging voor en passeerde al in 1925. Suriname en Curaçao moesten tot 1937 wachten op de toegezegde bestuurlijke hervorming.

In Nederland ontspon zich een academisch debat over de consequenties van de Grondwetswijziging en de aanbevelingen van de Commissie Staal. Enerzijds erkende de Grondwet het bestaan van vier rechtsgemeenschappen, anderzijds werd de ongelijke (koloniale) bestuursverhouding gecontinueerd. Artikel 1 en de artikelen 60-62 stonden in dit verband op gespannen voet met elkaar. De voormalige koloniën waren niet langer domein of bezit van het moederland, maar eigenstandige staatsrechtelijke gemeenschappen. Geleerden verschilden van mening over de vraag of hierdoor sprake was van zelfstandige staatsdelen onder leiderschap van het rijk in Europa of van gelijkwaardigheid zonder onderlinge suprematie (336).

In de wetswijziging was ook het beginsel van het opperbestuur door de koning opnieuw opgenomen. Dit principe was in 1840 afgeschaft en in 1848 uit de Grondwet geschrapt. Stond het nieuwe opperbestuur gelijk aan (passief of controlerend) oppertoezicht of kreeg de koning weer actieve uitvoerende verantwoordelijkheid zoals Willem I, los van het parlement (337)?

Da Costa Gomez besprak in 1935 in zijn proefschrift *'Het wetgevend orgaan van Curaçao'*, 'het inwendige bestuur van de kolonie en de mogelijke en te maken keuzes bij het opstellen van nieuwe regeringsreglementen voor Suriname en Curaçao'. Da Costa Gomez meende dat de Caraïbische bestuursreglementen op andere beginselen moesten berusten dan de (nog altijd sterk koloniale) nieuwe Staatsregeling van Nederlands-Indië. Daar vormden de 'inheemschen' de grootste bevolkingsgroep en de Europese erfenis was er gering. Indië was een exploitatie, geen vestigings-kolonie. In de West lag dat anders. Da Costa Gomez (1935, p. 14) plaatste de Caraïbische koloniën op één lijn met de oude Engelse koloniën: als volksplantingen met een Europees-christelijke oriëntatie. De Staatsregelingen voor de West verdienden daarom volgens Da Costa Gomez meer autonomie dan de nieuwe Staatsregeling voor Nederlandse Indië (1925) bood.

Da Costa Gomez vergeleek de koloniale hervorming in de Franse eilanden en de Britse koloniën in Noord-Amerika en de Caraïben (p. 3-5, 14). Hij schreef het assimilatiebeleid in het Franse koloniale bestuur toe aan de verwerping van de traditionele overheersingpolitiek ten gunste van het vrijheidsprincipe van de Franse revolutie: overheersing leidt tot verzet. Deze opvatting, stelde Da Costa Gomez, werd in de koloniën uitgewerkt door assimilatie van de koloniën binnen een hiërarchische structuur. 'In de Fransche koloniën is de centraliserende binnenstaatsche werking gevolg van de gelijkheidsgedachte, toegepast op de bevolking dezer koloniën. Het

---

336 Buiskool (1937, p. 38) vond dat artikel 1 hierover geen politieke of staatrechtelijke uitspraak deed. Het liet naar de letter gelezen iedere interpretatie toe: 'van volkomen ongeschiktheid af aan tot aan den dominion status'. Buiskool vond dat er sprake moest zijn van gelijksoortige, maar (nog) ongelijke zelfstandige rechtsgemeenschappen of staatsdelen.

337 Buiskool (1937, p. 60) kon de intentie van dit artikel niet afleiden uit de formulering of de Kamerverslagen en meende dat de wetgever in 1922 niet de gelijkwaardigheid van de staatsdelen voor ogen had, maar slechts de 'geleidelijke uitbreiding van het zelfstandig overzeesch bestuur'.

staatsrechtelijke beeld dier koloniën vertoont een hiërarchisch-architectonische structuur' (p. 5).

Met de hiërarchische structuur doelde Da Costa Gomez niet op de Caraïbische koloniën, maar op Algerije, dat ongevraagd 'binnenstaats' aan Frankrijk was toegevoegd. Assimilatie, met andere woorden, kon zowel staan voor staatkundige emancipatie als voor nauwelijks verholen koloniale inpalming. Achter de vrijheidsgedachte kwam zo een nieuw kolonialisme tevoorschijn. Da Costa Gomez prefereerde daarom het Britse beleid van autonomie en gemenebest. 'Zoodra de koloniën eenigermate in hare politieken behoefte konden voorzien, werden haar politieke rechten toegekend en werd de staatkundige ordening zoo geregeld, als voor ieder kolonie passend voorkwam' (p. 5). Da Costa Gomez doelde op de wijze waarop de koloniën in Noord-Amerika in de achttiende eeuw autonomie kregen en het oude representatieve systeem dat in de Caraïben inmiddels was afgezworen (338).

Da Costa Gomez stelde de Koninkrijksgedachte niet ter discussie. Hij bepleitte omvorming van de koloniale staat met behoud van Koninkrijksbanden. Assimilatie en onafhankelijkheid waren geen optie. Het juridische raadsel rond de betekenis van het hernieuwde koninklijk opperbestuur was voor Da Costa Gomez van ondergeschikt belang. Curaçao verdiende meer deelname in het eigen bestuur. Dit was de kolonie in tegenstelling tot Suriname in de negentiende eeuw onthouden. 'De oorzaak daarvan moet aanvankelijk worden gezocht in de tenachterstelling tot Suriname: de (Nederlandse) regering heeft Suriname vanouds beschouwd als een Nederlandsche volksplanting en Curaçao niet' (p. v, pp. 17, 77-9). Curaçao verdiende een werkelijk parlementaire relatie tussen het wetgevende orgaan en het uitvoerende bestuur. De wetgevende en controlerende bevoegdheden van de Koloniale Raad verdienden drastische uitbreiding. Da Costa Gomez twijfelde niet aan de uitvoerende verantwoordelijkheden van de gouverneur. De invoering van ministeriële verantwoordelijkheid was ook voor hem nog een brug te ver.

Da Costa Gomez (1935, pp. 140-154) wees beperkt stemrecht van de hand. Benoeming van een deel van de raadsleden door de koning leidde tot een contradictie. Beperkt stemrecht sloot de lagere klassen uit en de koning moest daarom aanvullende leden benoemen als tegenhanger van de gekozen raadsleden. Het principe van representatie ging daarmee verloren voor de hogere klassen, terwijl de lagere klassen niet in de gelegenheid kwamen om politieke ervaring op te doen. Politieke belangstelling en politieke organisaties zouden zodoende niet tot ontwikkeling komen. Argumenten dat de bevolking onvoldoende ontwikkeling had om kiesrecht te krijgen, wees hij van de hand. Het wetgevende orgaan van Curaçao moest door algemene verkiezingen op alle eilanden plaatsvinden. Algemeen kiesrecht dus, zoals dat sinds 1917 in Nederland bestond.

Ook over de samenstelling van de koloniale staat liet de Antilliaan Da Costa Gomez geen misverstand bestaan. Het opdelen van de kolonie in zes aparte bestuursgebieden wees hij van de hand. Het gaf geen vereenvoudiging van het bestuur en was kostbaar. Een dergelijk voorstel diende slechts de financiële belangen van het eiland Curaçao. Afscheiding van de Bovenwinden was anno 1865 nog verdedigbaar, maar in de nieuwe tijd hadden het gestegen levenspeil en de moderne scheepsverbindingen alle praktische bezwaren achterhaald. Het argument dat

338 Da Costa Gomez betrok de gewelddadige onafhankelijkheidsoorlog van de Verenigde Staten van Noord-Amerika en de invoering van de toen al impopulaire Caraïbische kroonkolonie niet in zijn betoog.

geschikte afgevaardigden van Aruba, Bonaire en de Bovenwinden onvindbaar waren, was onjuist. Bereidwillige politici waren op die eilanden wel degelijk te vinden. Dat lukte ook op de Britse eilandengroep de Bahama's, redeneerde Da Costa Gomez (1935, pp. 140-154; zie ook: Buiskool, 1937, p. 91; De Gaay Fortman 1947, p. 37; Kasteel, 1956, p. 39; Van Aller, 1994, pp. 181-184).

Da Costa Gomez was de belangrijkste vernieuwer van het politieke denken in de kolonie. Hij wees de weg der geleidelijkheid van de hand en koos voor versnelde emancipatie van de staatsdelen in het Koninkrijk. Hij weerlegde (in navolging van Bordewijk, 1911, 1914) de argumenten van het Nederlandse parlement bij de totstandkoming van het Regeringsreglement van 1865 en ontleedde de toen nog recente besprekingen van gouverneur Helfrich en de Koloniale Raad in 1921. Da Costa Gomez verweet de Nederlandse wetgever dat het ontwerp-Regeringsreglement dat in 1934 aan de Tweede Kamer was aangeboden onduidelijk, slordig en op onderdelen onbegrijpelijk was. Bovendien ontbrak een toelichting. Hij hekelde de ondemocratische opstelling van de Curaçaose Koloniale Raad (1935, pp. 104, 112).

Da Costa Gomez was een intellectueel en een relatieve buitenstaander, zowel in Nederland als op Curaçao; zowel onder bestuurders als onder academici. Hij beriep zich op de essentie van de Grondwetswijziging van 1922: de bevolkingen van de overzeese staatsdelen dienden een zo groot mogelijk aandeel in de wetgevende organen en het bestuur van het staatsdeel te verkrijgen. De gehele bevolking, man en vrouw, Bovenwinders zowel als Benedenwinders, verlangde en verdiende stemrecht. Da Costa Gomez was de eerste Antilliaan wiens visie op de koloniale hervorming een nationaal en democratisch karakter had; wiens streven geen insulaire belangen nastreefde, maar een nationaal Antilliaanse doelstelling had. Het was afwachten of 'Doktoor' zich in de actieve politiek zou begeven en of hij zijn nationale programma zou kunnen realiseren met een brede steun op alle zes eilanden.

8.2 Mislukte Staatsregeling, geduldig nationalisme: 1937-1940

Op 1 januari 1937 werd de *Curaçaose Staatsregeling* van kracht (339). Da Costa Gomez' pleidooi was tevergeefs geweest. De Staatsregeling bood de structuur van de moderne staat, maar bevestigde ook de ondergeschiktheid van de kroonkolonie. De Staatsregeling was een ongelukkig document. Het was grotendeels tot stand gekomen zonder overleg met de bevolking of de politieke leiders. Besprekingen van het voorontwerp van de Staatsregeling in de Koloniale Raad in 1934 bleven voor het publiek geheim (De Gaay Fortman, 1947, p. 34). Vaststelling en invoering vonden plaats zonder wat koningin Wilhelmina in december 1942 zou noemen 'de gelegenheid te scheppen om gezamenlijk te overleggen over een voor de veranderde omstandigheden passende bouw van het Koninkrijk en zijn delen'.

De Staatsregeling kwam tot stand terwijl de ernstigste effecten van de economische crisis van de jaren dertig wegebden. De druk op de koloniale begroting

---

339 Meel (1999, p. 26) noemde de Staatsregeling van 1936 voor Suriname een achteruitgang: 'de Staatsregeling van 1936 bepaalde dat de Koloniale Staten, voortaan Staten van Suriname geheten, uit vijftien leden bestonden. Tien leden werden rechtstreeks gekozen, vijf leden door de Gouverneur benoemd. De invloed van het moederland op de samenstelling van het vertegenwoordigende lichaam werd daarmee hersteld. Wel stond daar een beperkte uitbreiding van het kiesrecht tegenover, doordat het censuskiesrecht werd verruimd en capaciteitenkiesrecht werd geïntroduceerd. De herinvoering van het benoemingsrecht van de gouverneur had ten doel Hindoestanen en Javanen in de Staten een adequate vertegenwoordiging te geven. Door hun lage sociale posities waren de meesten van hen niet in het bezit van het kiesrecht.'

werd enigszins verlicht en de noodzaak tot het voeren van een welvaartspolitiek nam af. De uitbreidingen van het kiesrecht in 1936 en daarna in 1938 droegen bij aan de dynamiek van het politieke leven van de kolonie, maar het lot van de Staatsregeling werd bezegeld door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog en de bezetting van Nederland. Op de eilanden en in Suriname bloeide de (oorlogs)economie op en dankzij het gedwongen zelfbestuur nam het politieke zelfvertrouwen toe. Economische groei en de theoretische mogelijkheid tot vergroting van het zelfbestuur via artikelen 117 en 118 van de Staatsregeling voedden de Arubaanse kwestie. Door de politieke afzijdigheid van Eman tussen 1937 en 1941 domineerde een gematigd hervormingsstreven.

8.2.1 De mislukte Staatsregeling van 1936

De *Curaçaose Staatsregeling* kwam tot stand zonder veel overleg met de koloniën. Het begrip 'kolonie' verviel ten gunste van het meer neutrale 'gebiedsdeel' (340). Welke onderwerpen behoorden tot het inwendig bestuur en welke Koninkrijksaangelegenheden waren, stond niet vast. Het gouverneursbestuur kwam niet ten einde. Er was geen Regeringsraad en het koloniaal beleid kwam onverminderd tot stand achter de bureaus van de gouverneur en zijn ambtenaren. De voornaamste wijziging in de Staatsregeling was het feit dat beperkt mannelijk stemrecht werd geïntroduceerd op alle eilanden, maar dat benoemde leden in de volksvertegenwoordiging weer terugkeerden. De Koloniale Raad heette voortaan Koloniale Staten. De bevolking koos tien Statenleden, maar de gouverneur wees, net als voor 1901 weer vijf leden aan, zogezegd om de stem te laten klinken van die groepen die niet over het stemrecht beschikten. De mogelijkheid om de kolonie per Koninklijk Besluit vanuit Nederland te besturen verviel. Wel kon Nederland via een Algemene Maatregel van Bestuur ingrijpen. De persvrijheid was van kracht en ook het recht van vereniging en vergadering.

Het staatsdeel bleef een gecentraliseerde eenheidsstaat. Van afscheiding van de Bovenwinden was geen sprake. In 1936, tijdens de behandeling van de Staatsregeling besprak het Nederlandse parlement de decentralisatiebeweging en naamgeving van de kolonie Curaçao. De vraag rees of Curaçao de juiste benaming voor de eilandengroep was. De suggestie om een administratieve scheiding tussen de Boven- en de Benedenwindse eilanden tot stand te brengen en de kolonie een andere naam te geven werd van de hand gewezen. In de Memorie van Toelichting stelde minister Colijn zonder merkbaar spoor van twijfel: 'de zeer geringe uitgestrektheid van de gezamenlijke Bovenwindse eilanden, met hunne schaarsche bevolking zou een dergelijke maatregel met al de daaruit voortvloeiende geldelijke en personele bezwaren niet rechtvaardigen' (Van Helsdingen, 1956, p. 40). Wel boden de artikelen 117 en 118 de mogelijkheid tot het instellen van zelfstandige bestuursressorten in de trant van de Nederlandse Gemeentewet.

De landvoogd stond onverminderd aan het hoofd van het bestuur. De uitvoerende macht stond nog altijd boven de wetgevende macht. De wetgevende bevoegdheden van de Koloniale Staten waren voorwaardelijk en ingeperkt door beroeps- en conflictenregelingen. Bij conflicten of indien dringende omstandigheden dit vereisten, kon de gouverneur verordeningen vaststellen. Tijdens de Tweede

340 Voor de Curaçaose reacties op de Staatsregeling, zie Kasteel, 1956, pp. 36 e.v. ; Oostindie en Klinkers, 2001a, pp. 57-62. Tevens Van Balen, 1938, pp. 27-35 voor een optimistische, Nederlandse blik op de verondersteld vooruitgang die de Staatsregeling had gebracht.

Wereldoorlog maakten de gouverneurs Wouters (1936-1942) en Kasteel (1942-1948) veelvuldig gebruik van deze mogelijkheid. De Staatsregeling verscherpte zodoende de machtsstrijd tussen gouverneur en Koloniale Staten, waarbij voor het eerst ook de eilanden buiten Curaçao hun stem konden laten horen.

Van belang voor de eilanden was de eigenaardige omissie dat de Staatsregeling geen Raden van Politie kende en deze organen feitelijk buitenspel zette. De Raden behoorden tot de bestuurlijke inrichting van het Regeringsreglement van 1865, maar dat feit bleef lange tijd onopgemerkt. De Raden werkten aanvankelijk door, zich niet bewust van het gebrek aan legitimiteit. De geschiedenis van de Raad van Politie eindigde in 1952 zoals ze begon: vol onduidelijkheden over de bevoegdheden, de verkiezingswijze en de samenstelling.

De Staatsregeling introduceerde nieuwe regels in het politieke leven in de kolonie en nieuwe spelers betraden het politieke veld. Gouverneur Van Slobbe keerde terug naar Nederland. Gielliam J. J. Wouters volgde hem op. Er ontstonden politieke partijen. De Katholieke Partij op Curaçao wilde het monopolie van de protestantse politieke elite doorbreken. Die op zijn beurt verenigde zich in de Curaçaose Protestantse Partij en het tijdschrift *Curaçao* dat zich sinds enkele jaren fel keerde tegen uitbreiding van het kiesrecht. Ook ontstonden er op de eilanden persoonsgebonden lijsten. De politiek bloeide op dankzij de uitbreiding van het stemrecht.

8.2.2 De Statenverkiezingen van 1937

Kiezers kozen 10 van de 15 leden. Verkiezing vond plaats door beperkt census- en capaciteitenkiesrecht en voor het eerst gebeurde dat op alle eilanden. Slechts een klein deel van de mannelijke bevolking kreeg kiesrecht. Het Kiesreglement van 1937 bepaalde dat er 6 op Curaçao, 2 op Aruba en 1 op zowel Bonaire als op de gezamenlijke Bovenwindse Eilanden werden bepaald. Stemgerechtigd waren mannen ouder van 25 jaar, die minimaal 7 jaar ULO-onderwijs hadden gevolgd. Voor de Benedenwinden gold een inkomensgrens van fl. 1200,–. Vrouwen kregen alleen actief kiesrecht (Kasteel, 1956, pp. 35, 46). Op Bonaire voldeden niet meer dan 31 van de 2619 mannen aan de stemrechteisen, ofwel 1,2 procent. Op Aruba en Curaçao was dat percentage 5,0 en 7,2 procent. Het geringe aantal stemgerechtigden in 1937 was al aanleiding om het stemrecht te verruimen. In 1938 vond de uitbreiding plaats.

Tijdens de eerste Statenverkiezing telde Aruba niet meer 553 stemgerechtigden waarvan 18 bekwaamheids- en 535 belastingkiezers (341). Zij kozen op 20 december 1937 2 Statenleden door het uitbrengen van een eerste en tweede voorkeurstem. Evenals op de andere eilanden geschiedde lijstvorming ten dele volgens confessionele lijnen, van duurzame partijen was op Aruba geen sprake. Landraad Eman maakte een slechte tijd door. Hij lag voordurend overhoop met gezaghebber Wagemaker. De landraadsverkiezingen van augustus en oktober waren door Ecury en L.C. Arends gewonnen en die waren hem niet welgezind.

De *Despertador* en de katholieke *Amigoe* volgden de aanloop naar de verkiezingen. De *Despertador* maakte zich zorgen omdat half november nog geen lijsten waren ingeleverd en weet het gebrek aan politieke belangstelling aan de havenkwestie. Deze stond september 1937 op de agenda, maar ambtenaren van de Diensten Openbare Werken en Financiën raadden uitdieping af en kregen hun gelijk (342). De *Amigoe* vreesde dat politieke desinteresse niet goed was voor ‘de katholieke

---

341 KV 1937; Rapport De la Try Ellis, 1946, p. 63; Kasteel, 1956, p. 47.
342 GSNA, KS not. 13-9-1937; *Amigoe di Aruba* 1-12-1938.

zaak'. Het was duidelijk dat de katholieken veel te winnen hadden bij uitbreiding van het stemrecht (343).

De kiesgerechtigden kregen de keus uit vier lijsten, waaronder die van de recent opgerichte (Arubaanse) Katholieke Partij, die steun had van de katholieke geestelijkheid en de lijst van Henny Eman, die een eigen partijblad introduceerde. De *Regulador* verscheen als tegenhanger van de hem op dat moment niet welgezinde *Despertador* (Hartog, 1980, p. 489). De *Amigoe* nam het stemadvies van de Rooms-Katholieke Partij van Curaçao over dat aangaf hoe de kiezers de stembiljetten het best konden invullen en spoorde de Europees Nederlandse lezers aan om de katholieke partijen van Aruba en Curaçao te steunen. De kiezers brachten zowel een eerste als een tweede voorkeursstem uit, een systeem dat na één verkiezing verlaten werd (344).

De verkiezing werd een succes voor de katholieken, een debacle voor Eman. 381 personen op Aruba brachten geldige stemmen uit. Dr. J.R. Arends en J.M. de Cuba van de Rooms-Katholieke Partij waren de grote overwinnaars. Ondanks het voorzitterschap van de Arbeidersbond, zijn vele bemoeienissen met het volk en zijn recente inzet voor de havenkwestie, werd Eman niet gekozen. Een groot deel van zijn aanhang zal met het geldende kiesreglement geen stemrecht gehad. Eman moest zelfs de lijst van J.H. Beaujon laten voorgaan. Het katholieke dagblad *Amigoe* liet alle neutraliteit varen in een triomfantelijke bespreking van de verkiezingsuitslag.

> *Voor wat betreft (...) de Koloniale Staten achten we het verblijdend dat deze laatste (separatist Brouwer van de Bovenwinden, L.A.) er niet zijn intrede in doet, even min als de 'de vertegenwoordiger van het volk Aruba', zoals zich zelf steeds betitelde, de heer Henny Eman* (345).

Tabel 9 Uitslag Statenverkiezing 20-12-1937

Lijst/partij	1e stem	2e stem
RKP: J.R. Arends J.M. de Cuba	 197 17	 19 169
Lijst: A.T. de Boer	14	16
Lijst: J.H. Beaujon	119	27
Lijst: J.H.A. Eman	34	52

Bron: *Amigoe* 22-12-1937; ook *Amigoe* 18-11-1941 en KV 1937.

Uit teleurstelling kondigde Eman nog dezelfde week zijn vertrek uit de Raad van Politie aan. Eman, zelf een vrijmetselaar, hekelde het feit dat de verkiezingen tot een

---

343 *Amigoe* 10-11-1937, 31-12-1937; KV 1938. De katholieke partijen van Curaçao en Aruba hadden een samenwerkingsverband met de Roomsch-Katholieke Staatspartij uit Nederland.

344 *Amigoe* 24-11-1937, 18-12-1937.

345 *Amigoe* 22-12-1937. De op Sint Maarten woonachtige Sabaan Anthony Brouwer belichaamde de bestuurlijke onvrede op de Bovenwinden. Tussen 1934 en zijn onverwachte en onverklaarde dood in 1939 stelde hij de corruptie in het centrale bestuur in Willemstad ter discussie en hij verzocht koningin Wilhelmina om afscheiding. Hij beschuldigde Willemstad in 1937 van gerommel met de kieslijsten, waarvoor hij werd gearresteerd. Het is niet bekend hoe groot de steun was voor Brouwers acties (Dalhuis e.a. red., 2009, p. 155).

'godsdienstige strijd' waren geworden, waardoor om godsdienstige redenen 'de eenvoudigste cunucu- of visscherman mij niet vertrouwt met zijn stem, omdat mijne gevoelens hoofdzakelijk trekken naar den mindere man, naar de proletarische klasse (...)' (346).

In totaal namen 6 rooms-katholieken, 3 protestanten en 1 jood plaats in de Koloniale Staten. Op Bonaire vond geen stemming plaats omdat zich slechts 1 kandidaat voor de luttele 31 stemmers aanmeldde. De gouverneur benoemde vervolgens 2 katholieken, 2 protestanten en 1 jood, allen afkomstig van Curaçao als Statenlid (347). De Koloniale Staten gingen van start zonder radicale Arubaanse hervormingsdenkers. Het aantal stemmers viel tegen en gouverneur Wouters erkende het democratisch deficit van de Staatsregeling. Kort na de verkiezingen zegde hij toe het stemrecht te zullen uitbreiden. In 1938 kwam een nieuwe Kieswet tot stand die het aantal stemgerechtigden op Curaçao en vooral Aruba flink deed stijgen.

Tabel 10 Aantal volwassen mannen en stemgerechtigden 20-12-1937 en 26-10-1938

	1937		1938	
	Totaal aantal mannen	Stem-gerechtigden	aantal mannen ouder dan 25	Stem-Gerechtigden
Aruba	11 097	553	7635	1410
Bonaire	2619	31	-	-
Bovenwinden	2039	140	-	-
Curaçao	28 064	2030	17 710	2260

Bron: Kasteel, 1956, p. 47.

NB. De terugval van het aantal mannelijke inwoners ouder dan 25 jaar op Aruba en Curaçao tussen 1936 en 1937 is het gevolg van verschillend brongebruik.

8.2.3 Koloniale Staten en Raad van Politie, 1937-1940

De Staatsregeling van 1936 was een mislukking. De wetgevende onmacht van de Koloniale Staten bleef onveranderd; deelname van de eilanden had weinig effect. Veel vruchten wierp de Arubaanse participatie in de Koloniale Staten niet af. De Statenverkiezingen van 1937 waren een niet erg geslaagde stap in de richting van versterkte representatie van de bevolking in de Koloniale Raad. Het vernieuwde kiesrecht stelde teleur voor wat betreft het aantal kiesgerechtigden. Naar aanleiding van het tegenvallende aantal kiesgerechtigden kondigde gouverneur Wouters al bij de opening van de Staten een wijziging aan van het kiesreglement van 1937 (348). Op Curaçao barstte een strijd los tussen katholieke voorstanders onder leiding van Da Costa Gomez en niet-katholieke tegenstanders, die vreesden dat 'de onrijpe zwarte bevolking' de Staten zou gaan domineren. Het tijdschrift *Curaçao* wierp zich op als spreekbuis van de tegenstanders (349). De Koloniale Staten bespraken de haperende bestuurlijke hervorming. Da Costa Gomez leidde het protest. De belofte van de Grondwetswijziging van 1922 was onvoldoende nagekomen. Da Costa Gomez

---

346 ANA, RvP not. 27-12-1937.

347 KV 1937, 1938; Arends in *Amigoe* 12-11-1941. Ook Kasteel, 1956, p. 48; Verton, 1977, pp. 44, 47; Klomp, 1983, pp. 98-99.

348 Kasteel, 1956, pp. 46-47, 51; Paula, 1989, p. 14; Goslinga, 1990, p. 536; Oostindie en Klinkers, 2001a, pp. 58, 206, noot 100.

349 *Curaçao* 5-12-1938; 16-11-1945; Kasteel, 1956, pp. 50-52, 64; Paula, 1989, pp. 13-15; Oostindie en Klinkers, 2003, pp. pp. 58-59.

'verwierp elke gedachte en elke herinnering aan een verhouding waarin (de kolonie) Curaçao, niet als een onverbrekelijk, gelijkgerechtigd en gelijkstandig deel van den grooten Nederlandsche Staat wordt beschouwd'. De term gebiedsdeel was onacceptabel en moest vervangen worden door Staatsdeel. De bevolking verdiende dezelfde rechten – stemrecht, Nederlanderschap – als Europese Nederlanders en daartoe diende de Wet op het Nederlandse onderdaanschap uit 1892 gewijzigd te worden. Ondanks bezwaren van bestuurszijde, nam de Koloniale Raad Gomez' voorstellen tot wijziging van de Wet op het onderdaanschap met unanieme stemmen aan (350).

Ook het stemrecht kwam ter sprake. In de uitgebreide spreekbeurten herhaalde Da Costa Gomez de argumenten uit zijn eerder aangehaalde proefschrift. Da Costa Gomez liet de geschiedenis van het koloniaal protest tegen het beperkte stemrecht de revue passeren. Over de onbeperkte trouw van de bevolking aan Nederland bestond geen twijfel, beperkt stemrecht was een paradox voor representatieve vertegenwoordiging en het argument van de vermeende onrijpheid van de bevolking was inmiddels komen te vervallen. Gelijk Nederlanderschap wilde zeggen gelijk stemrecht. De wetgevende macht diende in handen van de kiezers te worden gesteld. Namens de Arubaanse katholieken meldde dr. J.R. Arends aan het standpunt van geestverwant Da Costa Gomez niets toe te voegen te hebben. Het nieuwe kiesreglement werd in 1938 met acht (katholieke) stemmen voor en zeven (niet-katholieke) stemmen tegen gewijzigd. Er kwam algemeen mannen- en vrouwenkiesrecht (351).

Statenlid dr. J.R. Arends hamerde op het belang van havenverbetering en andere infrastructurele werken. Arends was ontevreden met de stiefmoederlijke behandeling van Aruba en stelde dat de infrastructurele werken, de woningbouw en het onderwijs achterbleven. Hij constateerde met zeker cynisme dat Aruba 'per correspondentie bestuurd' werd. Correspondentie tussen gouverneur Wouters en gezaghebber Wagemaker wel te verstaan (352). Ook op Curaçao kwam Wouters onder druk te staan toen hij op grond van de Staatsregeling zijn bevoegdheden uitbreidde omdat de (volgens de gouverneur dringende) omstandigheden dat vereisten (Oostindie en Klinkers, 2001a, p. 57).

Het aantal stemgerechtigden voor de Raad van Politie steeg van 977 in 1937 tot 1041 in 1940 en 1077 in 1945 (353), maar voorlopig taande de belangstelling voor de politiek. Na het vertrek van Eman, werden de landraadsverkiezingen van 1938 tot tweemaal toe wegens gebrek aan kandidaten opgeschort. December 1938 keerde oudgediende Dussenbroek terug (354). Hoe gering de politieke belangstelling was, bleek uit de verkiezingsuitslag. Van de ruim 1000 stemgerechtigden verschenen er slechts 34 ter stembus. Zij stemden allen op Dussenbroek. Opnieuw zette hij in op de bestuurskwestie. Op zijn aandringen verzocht de Raad in november 1939 aan de gouverneur om het aantal landraden en de bevoegdheden van de Raad van Politie op basis van de nieuwe Staatsregeling (artikel 117 en 118) uit te breiden. De toenemende eisen aan het lokale bestuur en het bevolkingsaantal maakten dit streven ook voor gezaghebber Wagemaker acceptabel (355). De Commissie Wetgeving op Curaçao

350 GSNA, KR not. 3-6-1938.
351 GSNA, KS not. 20-12-1938. Zie ook Van Soest, 1981, p. 140.
352 GSNA, KS not. 3-6-1938, 22-5-1939.
353 ANA, RvP not. 3-9-1937, 8-4-1940, 25-1-1945.
354 ANA, Journaal 12-12-1938.
355 ANA, RvP not. 20-11-1939.

reageerde afwijzend op het Arubaanse verzoek. Waarschijnlijk vanwege het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog werd niets meer van de plannen vernomen (Kasteel, 1956, pp. 53-54).

8.3 Nationalisten naar de meerderheid: 1941-1947

Oorlog in Europa wilde zeggen gedwongen zelfstandigheid voor de gebiedsdelen en – dankzij raffinaderijen – ongekende welvaart op Curaçao en Aruba. Op Curaçao liepen de spanningen op tussen de Koloniale Staten en de autocratische gouverneurs Wouters en Kasteel. De groep Eman profiteerde van de uitbreiding van het stemrecht in 1938. Het gematigde, confessionele kamp verzwakte. De Raad van Politie kende vanaf 1945 een nationalistische meerderheid. De bestuursfrustratie hield aan. De aanzet tot verdergaande dekolonisatie en de autonomiebeweging op Curaçao resulteerden in de opkomst van een gelijkheidsbeweging op Aruba. Deze streefde tot 1947 naar zelfbestuur via decentralisatie en naar gelijkwaardigheid van Aruba en Curaçao in het gebiedsdeel.

8.3.1 Oorlog en autonomie

De invloed van de Tweede Wereldoorlog op de koloniale verhoudingen was groot. De Benedenwinden hadden een belangrijke functie voor de geallieerde oorlogsvoering. Op 11 mei 1940, een dag na de Duitse invasie van Nederland, landden Franse en Britse troepen op Aruba en Curaçao om de raffinaderijen te beschermen en de rust op de eilanden te garanderen. In 1941 namen de VS de verdediging van de eilanden over. Nederland paste de koloniale politieke ambitie noodgedwongen aan de oorlogssituatie aan. Het opkomende nationalisme in het bezette Indonesië dwong tot toezeggingen om na de oorlog nieuwe verhoudingen met de overzeese gebiedsdelen aan te gaan.

De afhankelijkheid van de Britse en Amerikaanse troepen verzwakte de Nederlandse positie in de West. De eilanden werden bedreigd door de aanwezigheid van Duitse of Petain-gezinde Franse troepen in het Caraïbisch gebied, een angst die in 1942 op Aruba werd bewaarheid met de eerste duikbootaanval in de Caraïbische wateren: die op Aruba’s Lago-raffinaderij.

De VS protesteerde – op basis van de Monroe-leer en het Atlantic Charter – tegen kolonisatie op ‘haar halfrond’ en drong aan op verandering in de koloniale verhoudingen. De West kreeg van de uitgeweken regering in Londen weinig aandacht, maar Nederland moest constateren dat ook in de West het tij keerde (Oostindie en Klinkers, 2001a, pp. 41 e.v.). Vanuit Suriname en de Nederlandse Antillen kwamen impulsen tot herstructurering van het koloniale rijk. In Suriname tuimelden de Staten en gouverneur Kielstra al vanaf diens aantreden in 1933 van het ene conflict in het andere. Tijdens de oorlog trok de impopulaire gouverneur, gebruikmakend van het argument van dringende omstandigheden, nog meer bevoegdheden naar zich toe (356).

In de oorlogsjaren populariseerde ook op Curaçao de autonomiegedachte die een meer gelijkwaardige relatie tussen gebiedsdelen en moederland voorstond. Het gebiedsdeel werd tijdens de oorlogsjaren gedwongen tot een meer zelfstandig bestuur.

356 De spanningen tussen gouverneur Kielstra en de Staten bereikten een hoogtepunt toen Kielstra het nationalistische Statenlid Bos Verschuur in 1943 interneerde. Uit protest weigerden de Staten tussen oktober 1943 en januari 1944 te vergaderen. Kielstra trok aan het korte einde en kreeg nog in 1944 eervol ontslag. Zijn vertrek maakte geen einde aan het opkomend streven naar zelfbestuur in Suriname. De conflicten tussen Kielstra en de Surinaamse Staten zijn beschreven door onder meer Dew, 1996, pp. 40-47; Meel, 1999, pp. 25-31; Oostindie en Klinkers, 2001a, pp. 70-74; Marshall, 2003, pp. 48-55.

Ondanks bijdragen aan de oorlogsinspanning bleef het uit de rode cijfers. Afnemende bemoeienis van de moederlandse regering en een aanhoudend begrotingsoverschot toonden de haalbaarheid aan van de autonomie.

Ook werd met het verstrijken der jaren de ondergeschikte rol van de Staten in de Staatsregeling van 1936 steeds meer manifest. De invloed van de gekozen leden in de Staten van Suriname (het begrip Koloniale Staten verviel) bleef beperkt door aanwezigheid van de vijf benoemde leden. De conflictenregeling gaf de gouverneur in geval van ‘dringende omstandigheden’ recht tot eigenmachtig optreden, waar Wouters vanaf 1939 veelvuldig gebruik van maakte. De relatie tussen Wouters en de gekozen Statenleden verslechterde en de autonomiegedachte won vooral op Curaçao aan kracht. Op dat eiland trachtte de Democratische Partij (1944) de katholieke dominantie te doorbreken met pleidooien voor meer autonomie en betere sociale voorzieningen.

Aangezet door de opkomst van de nationalistische beweging in Indië en onder druk van het Amerikaanse en Britse beleid voor de toekomst van het Caraïbisch gebied, stelde het kabinet Gerbrandy II dat de naoorlogse verhoudingen zouden worden vastgesteld op basis van ‘gezamenlijk overleg’ en ‘volledig deelgenootschap’. In een reeks van radioredes vanuit Londen kondigde koningin Wilhelmina plannen aan voor het organiseren van een Rijksconferentie over de toekomstige Koninkrijksverhoudingen. Deze vonden hun sluitstuk in de radiorede van 6 december 1942 (Oostindie en Klinkers, 2001a, pp. 31-37, 44-51). Al in juni 1941 verklaarde gouverneur Wouters aan de Staten dat na de oorlog de verhoudingen in het Koninkrijk herzien zouden worden en in 1942 wezen de Staten afgevaardigden aan die na de oorlog aan een toekomstconferentie zouden deelnemen. Ook resulteerde een en ander in het besluit om in de te Londen ingestelde Buitengewone Raad van Advies een Antilliaanse vertegenwoordiger op te nemen. De keuze viel op Da Costa Gomez, die van februari 1942 tot september 1944 in Londen verbleef (Da Costa Gomez, 1956, pp. 68-69; Kasteel, 1956, pp. 56-63; Boeldak, 1984, p. 8; Eyk 1987, Oostindie en Klinkers, 2001a, p. 58).

8.3.2 Aruba en de Imperiale Raad

Naar aanleiding van de radioredes van koningin Wilhelmina peilde het katholieke dagblad *Amigoe* medio 1941 de mening van prominente inwoners van de kolonie over de oprichting van een Imperiale Raad. Hierin zouden naast het moederland de gebiedsdelen zitting hebben. De taakstelling van de Imperiale Raad was niet aangegeven. Op Aruba spraken twaalf politici, journalisten, priesters en een rechter zich hierover uit. Hun antwoorden tonen het Arubaanse denken over staatkundige en bestuurlijke aangelegenheden Vanzelfsprekend waren hun reacties niet toonaangevend voor het Antilliaanse denken. Aruba had immers een eigen koloniaal vraagstuk: de relatie tot (het bestuur op) Curaçao (357).

Het afscheidingsvuur stond medio 1941 nog op een laag pitje en dat was zichtbaar in de reacties van de twaalf op Aruba woonachtige deelnemers aan het

---

357 *Amigoe* 25-8-1941, 29-8-1941; 1-9-1941, 2-9-1941, 3-9-1941; 8-9-1941, 9-9-1941, 11-10-1941, 14-10-1941 en 13-11-1941. Zie ook Alofs, 2005c. Al in 1920 stelde Kamerlid Henri van Kol tevergeefs voor om een soort (adviserende) raad in Nederland te vormen bestaande uit deskundigen die bekend waren met de Antilliaanse situatie (Hartog, 1968, p. 406). In Nederlands-Indië kwam eerder een dergelijke discussie op ambtelijk niveau op gang om het politieke en bestuurlijke vacuüm te vullen dat ontstond als gevolg van de bezetting van Nederland (Drooglever, 1982, 2009, p. 132). Ook Oostindie en Klinkers, 2001c, pp. 401-402.

Amigoe-debat. Dr. Jacobo Arends en dr. Adriaan Dussenbroek waren beiden arts en politicus, de eerste als Statenlid, de tweede als landraad. Ook Jean de Cuba was Statenlid voor de Katholieke Partij. Henny Eman was politicus in ruste. Vier Arubaanse journalisten stuurden hun reactie in: Aristides Wever (*Despertador*), Hernandez (*Voz di Aruba*), S. Vieyra (*Aruba Post*) en G.A. Kuiperi (*La Berdad*). De religieuzen waren allen uit Nederland afkomstig: Dominee Alers, pastoor Bartels (Oranjestad) en frère Alfons. De Nederlandse rechter Henri Gijsen maakte het twaalftal compleet.

De journalisten reageerden verdeeld. Vieyra en Kuiperi verwachtten weinig van de Raad vanwege het lage niveau van het politieke leven in het gebiedsdeel. Kuiperi wilde niettemin, net als collega Hernandez snel overgaan tot de instelling van de Imperiale Raad. Journalist en parttime politicus Aristides Wever noemde het plan ‘democratisch en sociaal verkeerd (...) daar het de scheiding der klassen zal doen voortduren’. Om die te doorbreken was algemeen en dwingend stemrecht vereist.

Rechter Gijsen meende dat het juridisch onmogelijk was staatkundige hervormingen in te voeren zolang het Nederlandse volk zijn mening niet kon uitspreken. Toch was hij voorstander van een raad met een adviserend en tijdelijk karakter. Dominee Alers toonde ‘volle sympathie’ voor het voorstel. Pastoor Baars van Oranjestad en frère Alfons waren voor de Raad, maar waarschuwden voor slecht geïnformeerde vertegenwoordigers die de plaatselijke toestanden in elkaars gebieden niet kennen, ‘zoals de ervaring met Curaçaose ambtenaren had geleerd (...)’ (*Amigoe* 26-8-1941).

De reacties van de politici J.R. Arends en De Cuba sloten aan bij het standpunt van dominee Alers. Arends voegde toe dat niet enkel met inwonersaantallen maar ook met economische kracht rekening moest worden gehouden bij het samenstellen van de Raad. Bovendien meende hij dat de Raad bindende adviezen moest kunnen geven. De Raad moest reële zeggenschap krijgen. Dussenbroek, buitenbeen en intellectueel in katholieke kringen, pleitte voor de Imperiale Raad mits deze ‘naast de bestaande toestand kwam’ en de adviezen van de Raad vrijblijvend waren. Deze moesten betrekking hebben op begroting, koloniën en defensie. In uitvoerend opzicht moest de Raad zich richten op de samenwerking tussen de gebiedsdelen, het openstellen van de gebiedsdelen voor elkaars onderdanen en de uitbreiding en bevordering van de Nederlandse taal in het Koninkrijk. Per 5 miljoen inwoners moest een gedelegeerde worden opgenomen met een minimum van 1 lid per kolonie, ofwel 13 voor Nederlands-Indië en 1 voor Suriname en eveneens 1 voor de Antillen. De 2 stemmen uit de West zouden in een Imperiale Raad daarom niet erg luid klinken. De Cuba verwoordde de algemene visie van de deelnemers aan het debat op en buiten Aruba wellicht het best door erop te wijzen dat men niet te veel moest verwachten van de invloed van de Imperiale Raad. Hij meende dat het versterken van de band tussen Nederland en de gebiedsdelen de voornaamste reden zou zijn om een Imperiale Raad in het leven te roepen.

De mening van vooraanstaande katholieken varieerde waar het de bevoegdheden en samenstelling van de Raad betrof. Opvallend genoeg keerde alleen pastoor Bartels zich tegen de bestuurlijke verhouding tussen Aruba en Curaçao. Het wachten was op de reactie van Eman. Hoezeer Eman ook verknocht was aan het Koninkrijk en meer nog aan het koningshuis, voor het debat over het Koninkrijk toonde hij weinig interesse. De reden was gezaghebber Wagemaker. Eman hekelde ‘de heersende, prikkelende handelingen van het plaatselijk bestuur’ en pleitte voor een ‘inheems’ gezaghebber en de invoering van een meer uitgebreide Raad van Politie of

een gemeenteraad (*Amigoe* 2-9-1941) (358). In totaal spraken 8 van de 12 Arubaanse deelnemers zich uit voor een Imperiale Raad, maar geen van hen was voor vertegenwoordiging van Aruba los van het gebiedsdeel. Ook de kwestie van het beperkte stemrecht leefde niet erg sterk onder de deelnemers. Het Arubaanse afscheidingvuur was niet meer dan een waakvlammetje. Toch zou tijdens de oorlogsjaren de doorbraak van het meer radicale nationalisme plaatsvinden.

Da Costa Gomez bepleitte een voorlopige Raad die, zodra de oorlog ten einde was, een permanent karakter zou kunnen verkrijgen. Door het onderstrepen van het voorlopige karakter van de Raad overbrugde hij de kloof tussen de voornaamste meningsgeschillen onder de totaal zestig inzenders over de juridische basis van de Raad. Enerzijds achtte een aantal deelnemers het instellen van de Raad onjuist omdat het Nederlandse volk wegens de bezetting zijn goed- of afkeuring niet aan het plan kon geven. Aan de andere kant bepleitte een groot aantal inzendingen de directe instelling van de Raad. Da Costa Gomez meende aan het ‘staatsnoodrecht’ een rechtsgrond te kunnen ontlenen om tot de voorbereiding van de Imperiale Raad over te gaan. Het feit dat Eerste en Tweede Kamer, Raad van State en de Rekenkamer door de bezetting buitenspel stonden liet ‘daden en wetgeving toe, die niet op de Grondwet berustten’.

Ook over de bevoegdheden van de Raad bestonden twee standpunten, waarbij het eerste inhield dat de Raad louter vrijblijvende adviezen aan de Koninkrijksregering kon geven. Het andere, met dr. Arends als voorstander, was gebaseerd op bindende adviezen. Da Costa Gomez was de eerste mening toegedaan. Ook de aangelegenheden die de Raad zou mogen behandelen kwamen ter sprake. Er gingen stemmen op dat er aparte raden voor de gebiedsdelen moesten komen. Indische leden konden immers moeilijk oordelen over Antilliaanse kwesties. Pastoor Bartels oordeelde onomwonden dat wel gebleken was dat Curaçaose ambtenaren doorgaans niet in staat waren Arubaanse aangelegenheden te beoordelen. Tot slot rezen vragen hoe de raadsleden moesten worden aangewezen, door benoeming of verkiezing en ook hoeveel vertegenwordigers ieder gebiedsdeel zou moeten verkrijgen. Over de eerste vraag bestond redelijke overeenstemming: de koloniale parlementen moesten hun eigen afgevaardigden aanwijzen. Over de tweede vraag bestond minder eenduidigheid. Immers, de omvang van de landen en hun bevolking en de wisselende economische kracht maakten evenredige vertegenwoordiging problematisch, terwijl het toekennen van slechts één zetel aan de Antillen weinig politiek effect zou hebben.

Ook de Amigoe-redactie had op deze vragen geen antwoord. Wel concludeerde de redactie dat ‘de ondergrond van alle antwoorden telkens weer lijkt te zijn het onverbiddelijk vasthouden aan de Rijkseenheid, de eerbied voor het Koninklijk Huis en de verknochtheid aan de Groot-Nederlandse Gedachte’. Arubaan De Cuba verwoordde de publieke opinie wellicht het best: niet de te verwachten invloed van de Raad, maar de hoop op het versterken van de band tussen Nederland en de gebiedsdelen was de voornaamste reden een Imperiale Raad in het leven te roepen. Het Amigoe-debat raakte in het vergeetboek. De gedachte om een Koninkrijksparlement in het leven te roepen keerde nog wel incidenteel terug (359).

---

358 In februari 1994 wilde gezaghebber Wagemaker politietoezicht invoeren bij openbare vergaderingen van Eman en Wever ‘ten aanzien waarop zij zich uiten’. ANA, Journaal 4-2-1941.

359 In 1950 stelde de Nederlandse minister Van Schaik in een Schets voor een Statuut, regelende de status van Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen in het Koninkrijk, voor om de Nederlandse Tweede Kamer uit te breiden met vijf vertegenwoordigers voor

8.3.3 De Statenverkiezingen van 1941

Ondanks de oorlogssituatie vonden in 1941 Statenverkiezingen plaats (Kasteel, 1956, pp. 63-64). Het nieuwe kiesstelsel bepaalde dat alle belastingbetalers kiesrecht kregen (de facto een belastinggrens van fl. 900.–) en dat mannen ouder dan 25 mochten stemmen. Vrouwen stonden andermaal buitenspel. Aruba en Curaçao kregen evenredige vertegenwoordiging en de kiesgerechtigden kozen samen 8 Statenleden. Bonaire en de Bovenwinden kozen ieder 1 lid.

Op Curaçao deed wegens een (strategische) boycot van de overige partijen alleen de Katholieke Partij mee. Op Bonaire en de Bovenwinden was slechts één lijst ingeleverd waardoor stemming onnodig was. Dankzij het vernieuwde en uitgebreide kiesrecht telde Aruba 1323 stemgerechtigden, een ruime verdubbeling dus ten opzichte van de 553 stemmers in 1937. Het aantal katholieken bedroeg ongeveer 900; de samenstelling van het electoraat naar herkomst is onbekend (*Amigoe* 18-11-1941) (360). Opnieuw werden 4 lijsten ingeleverd, die van de groep Vrije Nederlanders, de eenmanslijst van Aristides Wever, de Roomsch-Katholieke Partij (RKP ook wel: Arubaanse Katholieke Partij) onder leiding van J.R. ‘Coco’ Arends, die een Nederlandse reputatie had en de lijst van Eman en notaris Frits J.Q. Kwartsz, ook wel de Protestantse Partij genoemd. Na een ‘geanimeerde’ verkiezingsstrijd (*Amigoe* 14-11-1941) brachten 1167 personen een geldige stem uit.

Tabel 11 Uitslag Statenverkiezingen 17-11-1941

Groep Vrije Nederlanders	26
Groep Wever	208
Groep Eman	689
RKP	244
Totaal	1167

Bron: *Amigoe* 18-11-1941.

Ofschoon Aruba dankzij het evenredigheidsstelsel de mogelijkheid had 3 van de 8 samen met Curaçao te kiezen Statenleden te bepalen, leidde versnippering ertoe dat er 2 Arubanen werden gekozen. Aruba had 44% van de kiezers, maar veroverde slechts een kwart van de 8 zetels (*Curaçao* 6-12-1941). Ondanks een electoraal overwicht en de steun van priesters en het dagblad *Amigoe* voor de RKP kon de katholieke kerk haar overwicht op het politieke veld niet consolideren. Eman won de verkiezingen. Eman zelf en Frits Kwartsz gingen naar de Staten.

De nieuwe kiezers stemden kennelijk niet op confessionele grondslag. Arends keerde wel terug in de Koloniale Staten maar als benoemd lid. Het verlies van zijn Katholieke Partij betekende de doorbraak van de groep Eman in de Staten. De Arubaanse strijd verschoof van de Raad van Politie naar dit orgaan.

---

zowel Suriname als de Nederlandse Antillen. De Surinaamse vertegenwoordiger Pos wilde daarnaast ook drie leden per gebiedsdeel in de Eerste Kamer opnemen (Oostindie en Klinkers, 2001a, pp. 120-121; Alofs, 2005b).

360 Na de aanpassing van het kiesstemrecht in 1938 werden nieuwe kieslijsten opgesteld. Op Aruba voldeden op dat moment 1410 personen aan de vereisten. Onder hen waren 1001 Antillianen, 134 Nederlanders, 256 Surinamers en 19 buitenlanders (Kasteel, 1956, p. 47).

Ondertussen moest gouverneur Wouters in 1942 het veld ruimen na een reeks van politieke en strategische missers. De samenwerking met de Koloniale Staten bleef stroef en die met de alomtegenwoordige Shell verslechterde door zijn sociaal beleid. De samenwerking met de geallieerde bevelhebbers op de eilanden veriep moeizaam en Wouters' bloedig ingrijpen bij een werkweigering van Chinese zeelieden kostte vijftien mensenlevens (Van Soest, 1977, pp. 468-469 (361). Wouters' opvolger was Piet Kasteel (1942-1948). Ook onder zijn bewind verslechterde de verhouding tussen Staten en bestuur en intensiveerde de autonomiebeweging (Goslinga, 1990, pp. 541-544; Oostindie en Klinkers, 2001a, pp. 59-60).

8.3.4 De Staten, de Commissie Oppenheim en de decemberrede

> *Ik weet dat geen politieke eenheid en verbondenheid op den duur kunnen blijven bestaan, die niet gedragen worden door de vrijwillige aanvaarding en de overgrote meerderheid der burgerij.*
> Radiorede koningin Wilhelmina, 6 december 1942, Radio Oranje
> (geciteerd in Rapport De la Try Ellis, 1946, pp. 120-122; Oostindie en Klinkers, 2001a, p. 36).

De vorstin en haar regering in ballingschap spanden zich in om de Nederlandse imperiale ambitie over de oorlog heen te tillen, de Koloniale Staten spande zich in opdat 'het plaatselijk (eilandelijke) element meer invloed krijgt op het bestuur' en met gekozen nationalisten uit de groep Eman zowel in de Raad van Politie als in de Staten drong de Arubaanse kwestie zich naar voren op de politieke agenda. De Arubaanse en Curaçaose economie floreerden en de tijd leek rijp voor bestuurlijke hervorming, maar de verhouding tussen de steeds mondiger volksvertegenwoordiging en de gouverneur werd stroever. Tijdens de eerste oorlogsjaren ging in de Staten betrekkelijk weinig aandacht uit naar de staatkundige positie van het gebiedsdeel. Volgens Da Costa Gomez (1956, p. 66) wilden de Staten voorkomen dat Nederland voor de internationale gemeenschap in verlegenheid werd gebracht. Wel richtten de Staten zich op het binnenlandse bestuur. Het curieuze feit deed zich voor dat met de invoering van de Staatsregeling van 1936 het Regeringsreglement van 1865 was komen te vervallen en daarmee ook de rechtmatigheid van de Raden van Politie op de 'onderhorige eilanden'. Met de komst van de groep Eman in de Staten verhevigde de Arubaanse strijd. In felle bewoording hamerden Eman en in mindere mate Frits Kwartsz op de Arubaanse problemen. J.R. Arends distantieerde zich doorgaans van Emans betoogstijl, maar onderschreef in gematigder termen diens visie op de bestuurlijke verwaarlozing van Aruba.

In juni 1942 bezochten negen Curaçaose en drie Arubaanse Statenleden Aruba om er de bestuurssituatie te bestuderen. Zij presenteerden na afloop een voorstel om de Raad van Politie tot zeven leden uit te breiden en de taken van de landraden te verzwaren, opdat 'het plaatselijk element meer invloed krijgt op het bestuur op het eiland, wat absoluut geboden is' (Staten van Curaçao, 1942, p. 1). Tijdens de begrotingsbesprekingen dezelfde maand stelde Da Costa Gomez dat argumenten van de onrechtmatigheid van de Raden van Politie en de oorlogssituatie geen reden mochten zijn om decentralisatie ten gunste van Aruba tegen te houden. Eman en Frits Kwartsz keerden zich af van 'het verwaande en aanmatigende optreden van bepaalde macamba's (Europese Nederlanders, L.A.), zowel in gouvernementsdienst als bij

361 Een groep Chinese zeelieden weigerde wegens het acute oorlogsgevaar de vaart op en neer naar de olievelden uit te voeren. Gouverneur Wouters greep hardhandig in.

particuliere instellingen'. Eman bekritiseerde de Nederlandse ambtenaren die in 1937 en 1938 de havenuitbreiding hadden geblokkeerd en de (Nederlandse) gezaghebber omdat deze niet met de landraden samenwerkte. Ook Eman eiste uitbreiding van de Raad van Politie (362). Eman bracht bij voortduring zijn klachten over het Arubaanse bestuur naar voren: de overheersende positie van de Nederlandse diensthoofden, de geringe bereidheid van de gezaghebber om met de landraden samen te werken en het achterwege blijven van infrastructurele werken. Wagemaker bleef mikpunt van Emans klachten: 'Hij is al veertien jaar daar. Tot nu werkt hij niet samen met de Arubanen, den Raad van Politie. Wanneer hem dat al niet in al dien tijd is gelukt, is het niet te verwachten, dat hij dat nog zal doen' (363).

De Staten stuurden het aan op de instelling van een werkgroep die de mogelijkheid tot decentralisatie moest bestuderen. Op 5 december 1942, een dag voor de decemberrede van koningin Wilhelmina, besloten de Staten om een commissie in het leven te roepen die de mogelijkheden tot inwendige bestuurlijke hervorming in de richting van het gemeentemodel moest onderzoeken. De Commissie Staal (1923) had op de mogelijkheid gewezen en de artikelen 117 en 118 uit de Staatsregeling van 1936 maakten dat inderdaad mogelijk. Ondanks het aandringen door de Arubaanse landraden in het rekest van de Raad van Politie in 1933, waren gemeentelijke bestuursvarianten nimmer serieus onderzocht. Een Koninkrijkscommissie onder leiding van professor A. Oppenheim toog per 21 december aan het werk. Die nam notie van het streven van landraden en gezaghebber tot uitbreiding van het ledental en de bevoegdheden van de lokale Raad (364).

Op 6 december 1942 sprak koningin Wilhelmina in Londen haar beroemd geworden decemberrede uit. Het voorlopige eindpunt van een reeks van politieke redes die reeds aanleiding hadden gevormd tot de Amigoe-discussie over de Imperiale Raad. Hoewel de decemberrede feitelijk weinig nieuws bood, reageerden gouverneur en Staten enthousiast en zij stuurden een danktelegram. Emans Oranjevereniging, organiseerde huldebetuigingen en Eman voerde het woord in de Koloniale Staten.

> *De liefde der bevolking van Aruba voor hare koningin en hare aanhankelijkheid aan het Huis van Oranje blijven niet alleen bij een innerlijk gevoel, maar zij zijn ook op daadwerkelijken wijze naar buiten gedragen, waarvan getuigenis afleggen talrijke keeren, dat de bevolking huldebetoogingen heeft gehouden onder mijn leiding als voorzitter van het Oranje Comitée, bijgestaan door den landraad (Albert) Eman, als secretaris van dit Comité* (365).

Eman voerde, net als tijdens het Amigoe-debat over de Imperiale Raad, actie tegen gezaghebber Wagemaker (366). Eman stelde dat de onvrede op zijn eiland niet zozeer het gevolg was van de oorlogsomstandigheden, de oorlogsmaatregelen die het handelsverkeer moesten reguleren of wat dies meer zij.

---

362 GSNA, KR not. 24-6-1942. Zie ook Da Costa Gomez, 1946, p. 36.
363 GSNA, KR not. 18-11-1942.
364 Commissie Oppenheim, 1944, pp. 3, 7-8; Kasteel, 1956, pp. 67, 69; Paula, 1989, pp. 17-18.
365 GSNA, KS not. 2-12-1942, 3-12-1942, 29-12-1942; Kasteel, 1956, pp. 67-69.
366 Zie ook GSNA, KR not. 29-4-1943, 12-8-1943, 15-9-1943. Vooruitlopend op de decentralisatie wilde Eman in 1943 een woning voor de gouverneur op kosten van Aruba laten bouwen, zodat die zich optimaal op de hoogte kon stellen van de ontwikkelingen op het eiland.

> *de uiteindelijke ontevredenheid vloeit voort uit reeds voor dezen (oorlogs-)tijd bestaanden en tot nu toe gecontinueerde wantoestanden. (...) Daarom acht ik mij nogmaals gedwongen om te zeggen dat wat ik in eerdere vergaderingen reeds beweerd heb, dat de ontevredenheid op Aruba in een slag weg te werken is en wel door de vervanging van de gezaghebber*.

Gouverneur Kasteel verweet Eman dat zijn ‘excessieve uitingen’ de regels van ‘oorbaarheid’ overschreden, maar aan de klachten van Eman kwam geen einde (367).

Juni 1943 beloofde Kasteel dat hij het manco van de rechtsgrond van de Raad van Politie zou verhelpen door aanpassing van enkele artikelen (117 en 118) van de Staatsregeling. Hoewel de zaak de aandacht van het bestuur had, kwam er geen oplossing en in 1943 en 1944 vonden daarom geen landraadsverkiezingen plaats. De zittende landraden – op Aruba waren dat Albert Eman en Adriaan Dussenbroek – bleven in functie.

Februari 1944 presenteerde de Commissie Oppenheim haar bevindingen in de vorm van een conceptlandsverordening. Onder verwijzing naar het rapport van de Commissie Staal stelde men voor de eilanden buiten Curaçao een Eilandraad te geven met een college bestaande uit de gezaghebber, gedeputeerden en in het geval van Aruba elf Eilandraadsleden. Deze laatsten zouden worden gekozen via beperkt census- en capaciteitenkiesrecht.

Het ontwerp viel in de Staten in goede aarde, maar gouverneur Kasteel traineerde de behandeling. Volgens Oostindie en Klinkers (2001a, p. 62) ging het voorstel de Nederlandse regering in ballingschap te ver en men drong er bij Kasteel op aan om het rapport niet aan de Staten voor te leggen. Volgens Van der Kuyp en Fingal (1975) legde de gouverneur het voorstel pas in 1946 in gewijzigde en weinig actuele vorm aan de Staten voor. Die lieten het een jaar liggen en achtten toen een reactie niet meer zinvol. Gouverneur Peters (1948-1951) trok het ontwerp in 1948 definitief in (368).

8.3.5 Raad van Politie 1941-1945: stagnerende decentralisatie

Kort na de overwinning bij de Statenverkiezing van 1941 keerde de groep Eman terug in de Raad. In december 1941 maakte landraad J.C. Arends plaats voor Albert Eman, een zoon van Henny. Wegens de oorlogsomstandigheden en de prioriteit van de verdedigingswerken, kwam de Raad tussen april en oktober 1942 niet bijeen. Bij de begrotingsbehandeling in december liet Albert Eman verstek gaan. Dussenbroek hamerde bij die gelegenheid nogmaals op het belang van uitbreiding van het ledenaantal van de Raad van Politie, ‘zodat de stem van het Arubaanse volk gehoord zal kunnen worden’ (369). In april 1943 klaagde Dussenbroek dat departementen op Aruba niet onder het gezag van de gezaghebber leken te vallen, maar dat de ambtenaren onder hun directeur te Curaçao stonden. Dit schaadde de onafhankelijkheid van Aruba. Wagemaker en Dussenbroek spraken de hoop uit dat de Commissie Oppenheim een oplossing zou brengen (370). De jonge Eman stond regelmatig tegenover de meer gematigde Dussenbroek en gezaghebber Wagemaker,

---

367 GSNA, KS not. 10-6-1943, 23-6-1943.

368 Kasteel, 1956, pp. 145-146; Van der Kuyp en Fingal, 1975, p. 15; Paula, 1989, pp. 17-18. De gedachte achter de Ontwerp-landsverordening van de commissie Oppenheim keerde terug in de Eilandenregeling van de Nederlandse Antillen uit 1951.

369 ANA, RvP not. 29-12-1942.

370 ANA, RvP not. 19-4-1943.

maar wel kreeg hij steun van Henny Eman en Aristides Wever die regelmatig de openbare vergaderingen bijwoonden. De verhouding tussen Henny Eman en de gezaghebber was rancuneus.

Onder Wagemaker en Dussenbroek leefde de Raad van Politie op en talloze sociale en economische onderwerpen kwamen ter sprake. De activiteiten vielen echter stil toen de gouverneur in juni 1943 toezegde om – los van de Commissie Oppenheim – de artikelen 117 en 118 van de Staatsregeling uit te werken (Pb. 1943 no. 21). Een maand later deelde hij mee dat er in afwachting daarvan geen landraadsverkiezingen zouden plaatsvinden en de zittende landraden voorlopig in functie zouden blijven (371).

De Raad hervatte de activiteiten, zij het met een lagere frequentie. In december 1943 bezocht Da Costa Gomez Aruba. In de (openbare) vergadering van de Raad van Politie gaf hij zijn visie op de staatkundige situatie. De aanwezigen waren met hem van mening dat de naderende hervormingen de grieven onder de Arubaanse bevolking moesten wegnemen (372). In 1944 kwam de Raad slechts drie maal samen. In de laatste daarvan nam Dussenbroek afscheid. De vertrekkende landraad vestigde zijn hoop op de hervormingen zoals voorgesteld in het Rapport Oppenheim (373). Na het vertrek van Dussenbroek stelde Albert Eman voor om de Raadsvergaderingen te staken. De gezaghebber en de landraad waren het erover eens dat de Raad van Politie geen rol van betekenis speelde, maar Wagemaker was verplicht het orgaan in leven te houden. Navraag bij de gouverneur wees uit dat er verkiezingen moesten komen om een opvolger van Dussenbroek aan te wijzen (374).

De Raad van Politie werd een laatste maal nieuw leven ingeblazen met de entree van Aristides Wever in maart 1945. Hoewel Wever in 1941 met een eigen lijst aan de verkiezingen deelnam, schaarde hij zich nu achter vader en zoon Eman. Albert Eman roemde Wever en herriep zijn voorstel om de raadsvergaderingen te staken. Eman wilde vanuit de Raad druk uitoefenen op Curaçao om snel te komen met een eilandenregeling. Hij herhaalde het verzoek om Wagemaker na zijn naderende pensionering te laten vervangen door een geboren Arubaan. Wever stelde voor om voortaan maandelijks openbare bijeenkomsten te beleggen waar het publieke wensen en grieven kon uiten. Het voorstel werd aangenomen. Eman en Wever wilden de taken van de Raad uitbreiden, en brachten soms tientallen onderwerpen ter sprake in de rondvraag. Zij zetten haast achter de benoeming van een Arubaanse gezaghebber en wilden zich hiertoe buiten de gouverneur om rechtstreeks tot de vorstin wenden. Op 31 mei 1945 ging Wagemaker met pensioen en net als Dussenbroek een half jaar eerder hekelde hij bij zijn vertrek het uitblijven van een nieuwe eilandenregeling. Zijn opvolger L.C. Kwartsz en de landraden Eman en Wever onderschreven dat (375).

Wagemakers plaats werd zoals reeds lang bepleit, ingenomen door een geboren Arubaan, mr. Lindoro Cristoforo Kwartsz (1945-1957), zoon van voormalig landraad L.C. Kwarts (zonder z). De nieuwe gezaghebber kon aan de slag. Eman en Wever wilden dat de gouverneur in alle relevante bestuurszaken advies zou inwinnen bij de landraden en vroegen bij herhaling om een overzicht van de onderwerpen die ‘onder de jurisdictie’ van de landraden vielen. Ze verzochten om inzage in het

---

371 ANA, Correspondentie van de Gouverneur aan de gezaghebber 27-7-1943; ANA, Archief Raad van Politie 27-7-1943.

372 ANA, Journaal 14-12-1943; Kasteel, 1956, p. 71. Van de bespreking zijn geen notulen aangetroffen.

373 ANA, RvP not. 14-12-1944.

374 ANA, RvP not. 25-1-1945, 12-2-1945.

375 ANA, RvP not. 8-3-1945, 29-3-1945, 19-4-1945, 11-5-1945, 31-5-1945.

ontwerp en de datum van de decentralisatie. Toen dat te lang duurde, wilden zij zich in een rekest tot koningin Wilhelmina richten. Gezaghebber Kwartsz haalde de landraden over om niet de vorstin, maar de minister van Overzeese gebiedsdelen te benaderen en om dit niet per telegram, maar per brief te doen. Of het rekest er is gekomen, staat niet vast (376). Kasteels vertragende aanpak van de decentralisatie en de uitwerking van het Rapport Oppenheim gooide olie op het vuur dat in de Raad van Politie was ontstoken. De verkiezingswinst van de groep Eman bij de Statenverkiezingen van november 1945 wakkerde dat vuur nog verder aan.

8.3.6 De Statenverkiezingen van 1945

November 1945 vonden nieuwe Statenverkiezingen plaats. Er vond een verdere afbraak plaats van de confessionele partijen. Op Curaçao trachtte de Democratische Partij (DP) de kiezers aan zich te binden buiten de confessionele scheidslijnen om, teneinde de intern verdeelde Katholieke Partij te breken. De DP richtte zich op Europese Nederlanders, Nederlandse Bovenwinders en de Surinamers, maar had niettemin een sterk anti-Nederlandse en anti-katholieke ondertoon. Men fulmineerde tegen de Nederlandse ambtenaren op Curaçao en dreigde om dekolonisatie niet door overleg met Nederland, maar door tussenkomst van de Organisatie van Caraïbische Staten af te dwingen (Kasteel, 1956, p. 87). De sociale wetgeving en de autonomiegedachte waren de voornaamste verkiezingonderwerpen.

Henny Eman had in 1942 officieus de Arubaanse Volkspartij (AVP) opgericht, hoewel hij niet onder die naam aan de verkiezingen deelnam (377). Frits Kwarts en nieuweling Juancho Irausquin – bankdirecteur en net als Eman vrijmetselaar – bezetten de tweede en derde plek op de lijst Eman. De katholieken verenigden zich dit maal onder de noemer Katholieke Unie met als lijsttrekker dr. J.R. Arends (Kasteel, 1956, pp. 77-100). Deze ging een lijstverbinding aan met de Katholieke Partij op Curaçao en had, net als de RKP in 1941, een pro-Nederlandse reputatie (Hartog, 1980, pp. 413-414). De Curaçaose Protestantse Partij (CPP) was een Curaçaose partij, die gold als Hollands en die op Aruba enkele migranten op de lijst plaatste. De niet-confessionele AVP en DP sloten een verbond om samen de katholieke dominantie te doorbreken. Staatkundig uitgangspunt van dit verbond vormde de decentralisatie. Eman distantieerde zich van de door hem bewonderde Da Costa Gomez (378). Diens katholieke partij was nog altijd gelieerd aan de Arubaanse Katholieke Unie. Het aantal stemgerechtigden op Aruba bedroeg 1906. Over de etnische en confessionele samenstelling van het Arubaanse electoraat naar herkomst en godsdienstige gezindte zijn geen gegevens beschikbaar. 1728 personen maakten gebruik van hun stemrecht.

Het DP-AVP-verbond werd een succes. De AVP veroverde 1167 stemmen, waarvan de overweldigende meerderheid van 1141 stemmen naar Eman ging. De Katholieke Unie verwierf 519 stemmen, de CPP slechts 42. Op Curaçao werden de katholieken met 2122 tegen 1208 stemmen verslagen. Da Costa Gomez bleef wel de grootste stemmentrekker en nadien groeide de afstand tussen politiek leider en de steeds behoudender katholieke partijtop. Drie jaar later, in 1948 richtte Da Costa Gomez de Nationale Volkspartij op (Boeldak, 1984, p. 21).

Op Aruba versloeg Eman opnieuw de katholieken en samen met Frits Kwartsz werd hij als Statenlid herkozen. Dankzij reststemmen van de KP op Curaçao ging de

---

376 ANA, RvP not. 14-6-1945, 19-7-1945, 13-9-1947, 27-9-1945.

377 Volgens Irausquin had de partij in 1949 nog geen rechtspersoonlijkheid (*Amigoe* 9-11-1949).

378 CHA, *Democraat* 23-8-1946.

verslagen katholieke lijsttrekker Arends alsnog naar de Staten. De CPP had geen Arubanen op de lijst staan en verkreeg geen steun van betekenis. Ofschoon de Raad van Politie de gouverneur verzocht twee Arubanen als Statenlid te benoemen, werd er slechts een benoemd: V.E. Henriquez.

Tabel 12 Uitslag Statenverkiezing 1945

Partij Eman		**Curaçaose Protestantse Partij**		**Katholieke Unie**	
Eman	1141	Tiesma	12	Arends	478
Kwartsz	8	Visser	1	Laclé	15
Irausquin	18	Goslinga	3	Julioa	2
		Vreugdehil	-	De Cuba	8
		Colijn	-	Maduro	10
		Rijsdijk	-	Wever	6
		Pauw	19		
		Fink	7		
Totaal	1167	Totaal	42	Totaal	519

Bron: BNA, Collectie Hartog, krantenknipsel zonder naam 6-11-1945.

Het succes van Eman leek het gevolg van zijn groeiende netwerk. Sinds 1941 pleitte hij in de Staten voor havenuitbreidingen en door zakenman, lid van de Kamer van Koophandel en mede-vrijmetselaar J.E. Irausquin op de lijst te plaatsten, bond Eman de elite aan zijn politieke beweging. Via de Arbeidersbond benaderde hij Arubaanse en buitenlandse arbeiders. In 1951 verklaarde 'Kaiser' Vlaun, een Bovenwinds lid van de bond:

> *In het jaar 1945 heb ik zelf campagne gevoerd voor de AVP. Toen heeft de AVP bijna alle stemmen van de Bovenwinders gekregen door de propaganda van de Arbeidersbond* (379).

Ook na 1945 zette Eman zich in voor handelaren én arbeiders. De havenkwestie bleef de gemoederen bezighouden en Eman presenteerde zich bij behandeling van het minimumloon als voorzitter van de Arbeidersbond (380). Maar meer dan enig ander onderwerp beheerste de autonomie voor gebiedsdeel en voor Aruba de politieke agenda.

De dominantie van de groep Eman was in de Raad van Politie in 1945 versterkt toen Aristides Wever in maart tot landraad werd verkozen. Met een eilandelijk-nationalistische meerderheid in Raad en Staten polariseerde de Arubaanse

---

379 GSNA, KS not. 23-7-1951.

380 GSNA, KS not. 18-4-1946, 27-12-1946. In 1945 speelde de ook politiekwestie. Tijdens de oorlog was een tekort aan personeel ontstaan en waren agenten uit Curaçao op Aruba gestationeerd. In hun plaats wilde de groep Eman Nederlandse agenten aantrekken. Zie Kasteel, 1956, p. 158 noot 13; ANA, Correspondentie Raad van Politie aan Koloniale Staten 27-11-1945.

kwestie. Conflicten rond de bevoegdheden van de landraden, de juridische grondslag van de Raad van Politie en de decentralisatie hielden aan (381). De relatie tussen landraden en Wagemaker verslechterde. De verhouding tussen landraden en de nieuwe Arubaanse gezaghebber Kwartsz bekoelde al snel. Dezelfde conflicten die ook de relatie met Wagemaker hadden vergiftigd, zoals de haven- en de luchthavenkwestie en de problematiek rond de buitenlandse handelaren op Aruba, gaven de doorslag (382). De eerste Arubaanse gezaghebber profileerde zich niet als Arubaan en bracht zijn vrije tijd door in kringen van Europese Nederlanders en Lago-werknemers. Kwartsz was niet populair (W.F.M. Lampe, 1971, pp. 41-42). De Raad van Politie was in de laatste jaren van haar bestaan een belangrijke uitvalsbasis van de nationalistische beweging op Aruba.

8.3.7 In het kielzog van de autonomiebeweging

Tegen het einde van de oorlog was nog maar weinig gedaan aan de voorbereiding van de door koningin Wilhelmina toegezegde Rijksconferentie waarin de toekomstige structuren van het Koninkrijk zouden worden besproken (383). Kort voor de verkiezingen in oktober 1945 werd daarom de Rijkscommissie De La Try Ellis (1945-1946) in het leven groepen. Deze moest de staatkundige wensen in het gebiedsdeel bestuderen. Naast zeven Curaçaoënaars waren gezaghebber Kwartsz en de op Curaçao woonachtige Arubaan Van der Veen Zeppenfeldt in de commissie opgenomen. De Raad van Politie begroette de commissie met terughoudendheid. De landraden wilden een gelijke Arubaanse vertegenwoordiging in de commissie. Gouverneur Kasteel repliceerde dat er van vertegenwoordiging per eiland geen sprake was (384).

Concrete voorbereidingen van een conferentie ter voorbereiding op de werkelijke Rijksconferentie lieten op zich wachten. De Staten drongen daar wel op aan, maar Nederland had de handen vol aan de relatie met Indië en sloot de gebiedsdelen in de West uit van de besprekingen over de postkoloniale verhoudingen met de Oost (Oostindie en Klinkers, 2001a, pp. 77-79, 82, 87). Om de Nederlandse regering toch onder druk te zetten, wilden de Staten een commissie naar Nederland sturen om de autonomie te bepleiten. Kern van het pleidooi van de Statencommissie – de Autonomiecommissie – vormde het streven naar autonomie en gelijkwaardigheid tussen de delen van het Koninkrijk. Daartoe moest de macht van de gouverneur worden ingeperkt en verdiende het gebiedsdeel vertegenwoordiging in de Koninkrijksorganen (Kasteel, 1956, pp. 101-104).

De groep Eman koos de Raad van Politie als platform voor het uitdragen van het eigen oordeel op de missie van de Autonomiecommissie. Op 21 februari 1946 gaf Albert Eman zijn visie. Zijn voorkeur ging uit naar een Arubaans-Curaçaose eenheid, maar stelde deze wel afhankelijk van de nieuwe bestuursverhoudingen:

> *Aruba kan zijn zelfrespect niet te kort doen. Zonder nu in detail te gaan treden over de wijze waarop dit eiland sinds onheuglijke tijden vanuit Curaçao werd*

---

381 ANA, RvP not. 16-4-1945; 9-7-1945, correspondentie Aristides Wever aan gezaghebber 9-7-1945; ANA, RvP not. 13-9-1945, 27-9-1945; ANA, RvP Correspondentie Raad van Politie aan gouverneur 26-9-1945.

382 ANA, RvP not. 28-6-1945, 6-6-1947, 11-10-1945, 7-11-1946.

383 Voor de gebiedsdelen bestond al in 1945 een plan om die door samenvoeging tot één Gewest Nederlands West-Indië te maken dat zou komen te bestaan uit twee provincies: Suriname en de Antillen, die verder werd verdeeld in bestuursgemeenschappen (Commissie Van Helsdingen, 1946, pp. 62, 71-72). Dit plan was zonder enig van overleg tot stand gekomen.

384 ANA, RvP not. 26-11-1945, 13-12-1945.

> *en nog wordt bestuurd, wensch ik hier hedenavond van uit deze plaats te zeggen, dat Aruba NIMMER genoegen zal nemen met een aan het eiland Curaçao ondergeschikte plaats in haar nieuwe staatsrechtelijke structuur. Wij wensen als broer en zus met en naast het eiland Curaçao samen te werken, tot heil van het geheel gebiedsdeel, doch wij zullen met klem protesteren als eventueel de oude toestand zal zijn gehandhaafd. Iedereen hier is reikhalzend naar een goede verstandhouding tusschen Aruba en Curaçao. (...) Curaçao en Aruba moeten in de toekomst EEN zijn en blijven. En slechts door EENHEID kunnen wij verwachten dat de economische bronnen onzer eilanden tot hun recht komen.*

Van een afscheidingseis was nog geen sprake. Antilliaanse eenheid was aanvaardbaar, maar afhankelijk van de aard van het inwendige bestuur. De Raad van Politie stuurde een telegram met dergelijke strekking naar de minister van Overzeese Gebiedsdelen. Gezaghebber Kwartsz stemde tegen verzending, Eman en Wever uiteraard vóór (385).

In hetzelfde voorjaar van 1946 maakte Da Costa Gomez, gangmaker van de Autonomiecommissie, in een viertal lezingen en in zijn Proeve van een Grondwet van de Nederlandse Antillen zijn ideeën over de toekomstige verhoudingen binnen het Koninkrijk en tussen de zes eilanden wereldkundig (386). Gomez vond dat het zelfbeschikkingsrecht de ongelijke verhoudingen binnen het Koninkrijk moest opheffen. Volgens Gomez kwam het decentralisatieontwerp Oppenheim te laat. De eilanden moesten weliswaar één gezamenlijke vertegenwoordiger van de Kroon behouden, maar Gomez benadrukte dat het bestuurlijke zwaartepunt ook kon liggen op de eilanden als afzonderlijke rechtsgebieden. Het overkoepelende bestuur zou in dat geval beperkte, overwegend coördinerende bevoegdheden krijgen. Afbraak van de gecentraliseerde bestuursvorm was vooral ten behoeve van Aruba nodig. Gomez beriep zich daarbij op ‘den verklaarden wil van de twee grote partijen in Curaçao en van de Arubaansche Volkspartij’ en hij liep zodoende vooruit op de federatieve gedachten van de Commissie Aruba-Curaçao onder leiding van Van Poelje uit 1948 (Da Costa Gomez, 1946, p. 115; Kasteel, 1956, pp. 116-121). Kennelijk was de politieke relatie met Eman hersteld.

In haar nieuwe samenstelling, zetten de Staten vaart achter de autonomiekwestie. Een delegatie met daarin AVP-statenlid Frits Kwartsz vertrok naar Suriname om te kijken of beide gebiedsdelen tot samenwerking konden komen (Kasteel, 1956, p. 121). Toen dit het geval bleek, formuleerde de Staten een opdracht voor de Commissie die daarmee naar Den Haag vertrok. De opdracht was geïnspireerd op de Proeve van Da Costa Gomez. Die haalde Eman over de Autonomiecommissie te steunen. Voor de Staten nieuwe stijl stelde hij een zetelverdeling van 8-8-2-1-1-1 voor. Eman kreeg bovendien de toezegging dat hij twee personen in de commissie kon afvaardigen en in Nederland de Arubaanse kwestie naar voren mocht brengen (387).

---

385 ANA, RvP not. 21-2-1946; ANA, RvP Radiogram RvP aan Ministerie Overzeese Gebiedsdelen 26-6-1946.

386 Da Costa Gomez, 1946; Kasteel, 1956, pp. 114-121.

387 Dat wil zeggen dat Curaçao en Aruba ieder acht Statenzetels zouden krijgen, Bonaire twee en de Bovenwindse eilanden ieder een. Statenlid Frits Kwartsz en landraad Albert Eman namen zitting in de delegatie. Deze verkreeg het recht tot bespreking van de Staatsregeling. Eman en Arends hadden hier bezwaar tegen, zie De Gaay Fortman, 1947, p. 64; Kasteel, 1956, pp. 122-133; Van der Kuyp en Fingal, 1975, p. 18.

De Autonomiecommissie ondervond weerstand op Curaçao. De Shell en de Joodse bevolking waren niet in de Commissie vertegenwoordigd en een aantal (benoemde) Statenleden had bezwaren tegen de missie. De Raad van Bestuur, waarin de Arubanen J.E.M. Arends en Van der Veen Zeppenfeldt zitting hadden, zond een schrijven naar de Kroon, waarin men argumenten tegen de autonomieopdracht naar voren bracht (388). De Autonomiecommissie verdiepte de kloof tussen Da Costa Gomez en de KVP-top (Kasteel, 1956, pp. 124-130; Boeldak. 1984, pp. 12-13).

De werkzaamheden van de Commissie De La Try Ellis en de Autonomiecommissie hadden belangrijke overeenkomsten. Beide commissies bogen zich over de toekomstige relaties in het Koninkrijk en zij dienden rekening te houden met de Arubaanse onvrede. In mei 1946 presenteerde de commissie Ellis haar rapport: In het gebiedsdeel overheerste de wens tot inwendig zelfbestuur en 'zeggenschap in de gemeenschappelijke belangen'. Het gekozen deel van de Staten had te weinig bevoegdheden en als gevolg van de benoeming van vijf leden te weinig politieke invloed. Aangaande Aruba stelde de commissie dat de bestuurlijke afhankelijkheid van Curaçao sterker knelde dan de banden met Nederland. De kwestie werd aangemerkt als interne aangelegenheid van het gebiedsdeel, waarvoor men een oplossing zag in financiële zelfstandigheid. Een zelfstandige positie 'naast en los van Curaçao' achtte de commissie onmogelijk en onwenselijk (Commissie De la Try Ellis, 1946, pp. 79, 90). De commissie oordeelde dat de Rijksconferentie snel moest plaatsvinden om de naoorlogse verhoudingen vorm te geven.

Het rapport leek een gematigde rechtvaardiging van de Autonomiecommissie en ook Henny Eman zag er 'werkelijk redelijke dingen' in. Hij beschouwde het als basis voor Aruba's autonomie: 'De tijd is gekomen dat ook tussen Aruba en Curaçao boedelscheiding moet komen', concludeerde Eman (389). Naar aanleiding van een mogelijke verhoging van de loonbelasting door middel van opcenten, vervolgde Eman zijn betoog voor Arubaanse autonomie:

> *Dat de Arubanen wel weten te zeggen wat zij wenschen, wil ik bewijzen door het voorlezen van het volgende citaat uit de 'kerkgeschiedenis' van de hand van pater Brada: 'In het jaar 1627 waren de Hollanders langs Aruba gevaren en de Indianen hebben toen staan kijken naar die vreemde schepen. In hetzelfde jaar had Dirk Simmons een landing op het programma, doch toen hij eenige menschen te paard zag durfde hij zijn voorgenomen landing op Aruba toch maar niet uit te voeren.' Zij waren dus bang voor Arubanen, Mijnheer de Voorzitter, omdat zij wisten dat de Arubanen sterke kerels zijn. Verder: 'Aruba had geen goede naam. De Engelsman Middelton was in het jaar 1601 op Aruba geland, doch werd overvallen door de Indianen die hem zonder genade doodden. Dit lijkt mij niet erg christelijk.' U ziet dus Mijnheer de Voorzitter, omdat zij zeggen: wij willen op ons eiland zelfstandig staan en wij willen geen*

---

388 De Raad van Bestuur stelde onder meer dat de vertegenwoordiging van Aruba niet representatief was. Zie Da Costa Gomez, z.j., pp. 49-91.

389 GSNA, KS not. 31-5-1946, 18-7-1946. In partijblad *Democraat* toonde de Curaçaose DP begrip voor het Arubaanse afscheidingsstreven, maar wel miste Aruba nog een georganiseerd partijleven. De liefde voor het eiland was er helaas 'gemaakt tot afkeer van een ander eiland'. Bij de dekolonisatie wilde de DP Aruba niet tegenwerken in het autonomiestreven en in een 'gelijkgerechtigde bestuursdecentralisatie' zag de DP een mogelijkheid tot het bundelen van de politieke krachten van beide eilanden. Een jaar later wees de DP Henny Eman aan als de motor achter de anti-Curaçaose hetze op Aruba (CHA, *Democraat* 23-8-1946, 8-8-1947).

> *inmenging. Zo ook, wanneer ik op dit ogenblik zeg dat die Arubanen graag [geen] opcenten opgebracht willen hebben, is dat een sterke wil van de Arubanen, en ik hoop dat de Staten daarmee werkelijk rekening zullen houden, omdat die gelden nodig zijn voor de noodzakelijke werken op Aruba als havenuitbreiding, vliegstation en andere productieve werken, die wij hard nodig hebben.*

De Autonomiecommissie werd gesterkt door de bevindingen van de Commissie De la Try Ellis, maar de Arubaanse politicus en zijn achterban maakten duidelijk dat eilandelijke autonomie wat hen betreft voorging. In juni 1946 vonden Antilliaanse en Surinaamse commissies in Den Haag een luisterend oor. De Nederlandse regering wilde het autonomievoorstel uitwerken in ontwerpen ter wijziging van de Staatsregelingen van Suriname en Curaçao voor zover de Grondwet dat toeliet. Voor de andere onderdelen zou men op de Rijksconferentie oplossingen zoeken (De Gaay Fortman, 1947, pp. 64-65; Kasteel, 1956, pp. 133-134; Oostindie en Klinkers, 2001a, p. 79).

Het Nederlandse parlement stuurde in januari 1947 de parlementaire Commissie Kropman naar de Antillen om er de bestuurssituatie te bestuderen. De commissie stond sympathiek tegenover de plannen de koloniale structuren te vervangen door structuren waarin gelijkwaardigheid en zelfbestuur mogelijk werden (Commissie Kropman, 1947; Oostindie en Klinkers, 2001a, pp. 88-93, 306-307, noot 36). Ook in het verslag van deze commissie stond het vraagstuk van het inwendig bestuur in het teken van de Arubaanse kwestie. Mede naar aanleiding van gesprekken met Emans Arbeidersbond, de Kamer van Koophandel en de Arubaansche handelsvereniging stelde de commissie – geheel in de trant van het Rapport De la Try Ellis – voor om Aruba een status te geven ‘waardoor het eiland zijn eigen zaken in eigen sfeer binnen het verband van het gebiedsdeel zal kunnen regelen’. Voor het eerst wierp zich een duidelijk oppositionele groepering op. Een groep Hollanders en Arubanen onder aanvoering van slager Van Aggelen toonde zich sceptisch over de autonomiewens en gaf aan de voorkeur te hebben voor een status als Nederlandse gemeente (Commissie Kropman, 1947, pp. 24-25; Van Helsdingen, 1955, p. 116).

Een eerste resultaat van de Autonomiecommissie was dat de Nederlandse regering toezegde om de macht van de Staten en gouverneur te zullen herverdelen op basis van (uitvoerend) medebestuur. De Staten werkten vervolgens mee aan de invoering van een College van Medebestuur dat een aantal uitvoerende taken met de gouverneur zou delen. De emancipatie van de volksvertegenwoordiging stagneerde. Het zogenoemde College van Gecommitteerden kwam er niet omdat Staten en gouverneur het niet eens werden over de samenstelling en taken van dit orgaan (Kasteel, 1956, pp. 142-145).

Een tweede resultaat van de Autonomiecommissie was dat de eilanden en Suriname vaste vertegenwoordigers in Den Haag kregen, maar ook hier stagneerde de vooruitgang. Opnieuw kwamen gouverneur en Staten in conflict en pas in november 1947 reisde Da Costa Gomez af naar Den Haag. Tot de invoering van de Staatsregeling van 1948 trad hij op als de voorloper van de gevolmachtigde minister van het gebiedsdeel (Kasteel, 1956, pp. 146-151; Boeldak, 1984, p. 9; Oostindie en Klinkers, 2001a, pp. 93, 184-186).

Met Da Costa Gomez in Den Haag leek ook de derde toezegging van Nederland, namelijk die tot het opstellen van een nieuwe Staatsregeling voor het gebiedsdeel, te zijn verzilverd. Deze zou binnen de Grondwet het inwendig bestuur

van de kolonie herzien. De deelname van de groep Eman was overigens gebaseerd op de Curaçaose (lees: Gomez') toezegging dat Curaçao en Aruba gelijke vertegenwoordiging in de nieuwe landsorganen zouden krijgen.

8.4 Separacion!, 1947-1949

De relatie tussen gouverneur Kasteel en de Staten bereikte een dieptepunt toen dezen er niet in slaagden een College van Medebestuur van de grond te krijgen. De ogenschijnlijke successen van de Autonomiecommissie liepen op het thuisfront vast bij de steeds behoudender gouverneur. Nu de hervormingen stagneerden, was het wachten op Nederlandse voorstellen rond de wijziging van de Staatsregeling. Dit ontwerp zou de Curaçaos-Arubaanse eenheid splijten en leiden tot de geboorte van de Separacionbeweging.

8.4.1. Ontwerp tot wijziging van de Staatsregeling

Het Nederlandse ontwerp tot wijziging van de Staatsregeling werd 24 juni 1947 aan de Staten ter advies aangeboden. De hoop op snelle hervormingen werd de bodem ingeslagen en de ogenschijnlijk eensgezinde Benedenwindse autonomiebeweging spatte uiteen. Het ontwerp voorzag in de vorming van een College van Gecommitteerden, maar dit bleef een medebesturend orgaan dat door de gouverneur werd samengesteld en indien gewenst ontslagen. Nederland ging akkoord met uitbreiding van het kiesrecht, maar volgde het voorstel van de Autonomiecommissie voor de zetelverdeling in de Staten niet op. Niet de 8-8-2-1-1-1, maar een zetelverdeling van Curaçao 11, Aruba 7, Bonaire 2 en de Bovenwinden 1 werd voorgelegd. De mogelijkheid tot het benoemen van Statenleden bleef aanvankelijk gehandhaafd, maar Nederland trok dit onderdeel korte tijd later in.

De meerderheid van de Staten was teleurgesteld. Men had gehoopt dat meer van de gevraagde hervormingen binnen de Grondwet realiseerbaar zouden zijn. De DP noemde het ontwerp halfslachtig en koloniaal. Enige dagen voor de verzending van het ontwerp had Nederland aan Indonesië grotere toezeggingen gedaan dan nu aan de West. De speelruimte binnen de bestaande Grondwet was in de Oost kennelijk groter dan in de West (Oostindie en Klinkers, 2001a, 95, 228, noot 53). Een meerderheid van de Staten sprak zich uit voor handhaving van de verdeling 8-8-2-1-1-1.

De reactie van de KP deed het Arubaanse afscheidingsvuur ontbranden. De KP kwam met een minderheidsnota tegen de gelijke zetelverdeling. Da Costa Gomez was in Nederland betrokken bij de formulering van het ontwerp en hij reisde af naar Curaçao vóór de formele behandeling van het ontwerp. Hij was 'verre van voldaan', maar verdedigde het plan en de nota van (nog altijd) zijn Katholieke Partij (Boeldak, 1984, p. 9). Gomez had onvoldoende vernieuwing in het ontwerp kunnen onderhandelen om de Antilliaanse partijpolitieke en eilandelijke verschillen te overbruggen. De reis van de Autonomiecommissie had hogere verwachtingen gewekt dan het ontwerp waarmaakte.

De KP-nota vormde het struikelblok voor de Arubanen. De minderheidsnota van Gomez' KP maakte ook een einde aan de fragiele samenwerking met de groep Eman. Voor Aruba speelde de gelijke zetelverdeling een cruciale rol. Voor het eerst klonk de wens tot afscheiding van het gebiedsdeel. Eman stelde dat in de Raad van Politie op Aruba was gestemd voor gelijkstelling (390) en hij gaf aan een referendum

---

390 Arends stelde dat hij niets van deze vergadering af wist (Kasteel, 1956, p. 160). Notulen zijn niet aangetroffen in het archief van de Raad. Van een formele Raadsvergadering

te willen organiseren, want ‘misschien wilde Aruba geheel afgescheiden van Curaçao zijn’. Het argument dat Curaçao tweemaal zo veel inwoners en belastingopbrengsten had wees hij van de hand. Ook Arends en Henriquez hielden vast aan gelijke vertegenwoordiging, waarmee zij zich distantieerden van de Curaçaose katholieken (Kasteel, 1956, p. 159-160).

In de twee naoorlogse jaren had de Arubaanse decentralisatiebeweging zich – overgehaald door Gomez – begeven in het kielzog van de autonomiebeweging, maar van verdere Arubaanse deelname in de autonomiebeweging viel weinig meer te verwachten. De oplossing van de Arubaanse kwestie zou niet uit Curaçao komen. Het werd wachten op een nieuwe zet van Nederland. Dit werd het aankondigen van een voorconferentie (voorafgaande aan de beloofde Rijksconferentie) voor Nederland, Suriname en de zes eilanden. Die zou in september 1947 plaatsvinden, maar startte uiteindelijk in januari 1948. De Arubaanse separatisten maakten van de tussentijd gebruik om de kracht van de afscheidingswens voor eenieder zichtbaar te maken.

8.4.2 De roep om afscheiding

Het verzet tegen de Ontwerpverordening van de Curaçaose KP-nota werd gevoerd vanuit de Raad van Politie. Een groep van 95 burgers richtte zich op 30 juli 1947 via de Raad van Politie tot de Staten, met een rekest ‘waarin wordt verzocht de staatsrechtelijke verhouding tusschen Curaçao en Aruba te wijzigen en Aruba een zelfstandige structuur te geven rechtstreeks onder de Kroon’ (391). Daarmee lag de afscheidingswens op tafel. Twee weken later lichtte Aristides Wever de koerswijziging toe in een tumultueuze vergadering van de Raad van Politie. Hij verweet Curaçao op te komen voor de eigen autonomie, maar niet voor die van Aruba en was blij dat Curaçao eindelijk zijn ware gezicht liet zien: ‘Wij zien dat elke vereniging met Curaçao funest en dodelijk is voor ons eiland.’

Wever betoogde dat de Arubaanse belastingbetaler in 1946 gemiddeld fl. 240,– afdroeg en die van Curaçao slechts circa fl. 170,– en dat Aruba in vijf jaar 47 miljoen aan de koloniale kas bijdroeg en dat daarvan slechts 20 miljoen terugkwam. Wever weersprak de bewering van gezaghebber Kwartsz dat de separatisten geen steun onder de bevolking hadden. Maar liefst 98 procent van de bevolking zou voor afscheiding zijn. Indien de kwetsbaarheid van de Arubaanse economie een reden vormde om bij Curaçao te blijven, was de even grote kwetsbaarheid van de Curaçaose economie juist reden voor afscheiding. Wever eindigde:

> *U weet dat de Egyptenaren de Israëlieten wreed behandelden; zij werden uitgebuit en vernederd. Toen de Israëlieten Egypte uittrokken moesten zij door de woestijn en door de Roode Zee; zij namen geen water, levensmiddelen of kleren mede en toch bereikten zij hun bestemming zonder van honger of dorst te sterven want het manna viel van de hemel en uit de rotsen vloeide kristalhelder water voor hen. Mijnheer de Voorzitter, niemand forceert de scheiding van Curaçao. Het is een billijk gevoel dat sedert een kwart eeuw in de harten van alle Arubanen is ingeworteld. Curaçao heeft zelf de gelegenheid geboden en heeft ons naar scheiding gedwongen. Deze scheiding van Curaçao is het werk van de Almachtige God en wij zijn met Hem.*

Henny Eman bezocht de raadsvergadering en ook hij stelde dat Aruba bij een zetelverdeling van 11-7 van Curaçao afhankelijk bleef. Aruba kon de zelfstandigheid

---

was dan ook geen sprake.
391 ANA, RvP not. 30-7-1947.

betalen en zelfs de Curaçaoënaars op Aruba steunden het streven. Gezaghebber Kwartsz riep op om de decentralisatie en de definitieve zetelverdeling af te wachten De meerderheid van de Staten steunde immers de 8-8. Toch stuurde de Raad van Politie een brief aan koningin Wilhelmina waarin om afscheiding werd verzocht. Aruba zag in decentralisatie geen heil en wenste overleg over een bestuursvorm waarbij Aruba rechtstreeks onder Nederland zou vallen (392).

In tegenstelling tot het verzoek van 1933, reageerde de koningin dit maal wel, zij het op diplomatieke wijze. Op 2 augustus informeerde haar kabinet de Raad van Politie per telegram dat het de petitie had ontvangen en het ter advisering in handen van de regering had gesteld (*Amigoe* 11-9-1947). Gouverneur Kasteel trachtte de zaak te sussen. Hij stelde financiële afscheiding en zelfs 'afschaffing van de Staten voor wat betreft Aruba' in het vooruitzicht. Ook zou Aruba drie personen naar de komende Rijksconferentie mogen afvaardigen, maar de groep Eman drong aan op een geheel eigen afvaardiging en riep een eigen afscheidingscommissie in het leven. Naast gezaghebber Kwartsz, vader en zoon Eman en Aristides Wever namen daarin vier zakenlieden zitting (393). Deze commissie pleitte eind augustus voor staatsrechtelijke afscheiding, directe plaatsing onder de Kroon, de benoeming van een gouverneur-generaal, die belast werd met de uitvoerende macht en het instellen van een eilandelijk wetgevende volksraad. Ook nam de commissie een voorschot op een discussie die het politieke leven in 1952 in grote mate zou bepalen, namelijk de beperking van het kiesrecht voor allochtone stemmers. Aangaande het kiesrecht stelde men voor stemrecht te verlenen aan 'op Aruba geboren Nederlanders en andere Nederlanders die tenminste tien achtereenvolgende jaren op Aruba woonachtig zijn' (394).

Radicalisering leidde tot een scheiding van gematigde en radicale hervormingsdenkers. Een groep Hollanders en Arubanen onder leiding van de lokaal bekende slager Van Aggelen – hij had zich in 1945 al tot de commissie De la Try Ellis gewend – pleitte met enkele Arubaanse medestanders bij de gouverneur tegen afscheiding (395). De Lago gaf eveneens te kennen tegen afscheiding te zijn (Donners, 1988, p. 95). In de Staten distantieerden J.R. Arends, V. Henriquez en AVP'er Frits Kwartsz zich van de separatisten. Frits Kwartsz en Henriquez stelden hun zetel ter beschikking (396). Gezaghebber Kwartsz trad uit de afscheidingscommissie en berichtte de Staten dat hij tegen de 'separacion' was (397). Eman reageerde laconiek op het vertrek van de Statenleden en hij stelde in de Koloniale Staten dat de gezaghebber 'op politiek gebied geen milligram' woog (398).

392 ANA, RvP not. 11-8-1947; Kasteel, 1956, p. 161.

393 ANA, RvP not. 15-8-1947; ANA, RvP Correspondentie van de gezaghebber aan de afscheidingscommissie 24-9-1947. De beoogde zakenlieden waren Gerard de Veer, Godfried Croes, Mario Arends en Siegfried Eman.

394 Kasteel, 1956, pp. 162-166. De gouverneur wees erop dat men staats- en gemeenterecht verwarde.

395 ANA, RvP not. 19-9-1947, 29-9-1947; *Amigoe* 20-9-1947, Kasteel, 1956, p. 166. Volgens Wever was de petitie vervalst.

396 GSNA, KS not. 2-10-1947, ingekomen stukken 25, 32; *Curaçao* 13-9-1947; Kasteel, 1956, p. 161.

397 ANA, RvP Correspondentie van de gezaghebber aan de afscheidingscommissie 24-9-1947. V.E. Henriquez' vervanger werd de op Curaçao woonachtige Nederlander en ANV-voorzitter Floris Visser (CPP) (*Amigoe* 17-9-1947). Aruba verloor aldus een zetel.

398 GSNA, KS not. 2-10-1947; ANA, RvP Correspondentie RvP aan gouverneur 31-8-1947; ANA, RvP brief gezaghebber aan afscheidingscommissie 24-9-1947.

Statenlid Frits Kwartsz werd door partijleider Eman vervangen door bankier Juancho Irausquin. Deze hekelde bij zijn entree in de Staten de departementale inmenging vanuit Curaçao en de ondergeschiktheid van de Arubaanse gezaghebber aan de gouverneur. Het welvarende Aruba was de kinderschoenen ontgroeid. Hij eiste decentralisatie en gelijkwaardigheid. In dat geval zouden de driehonderd jaar oude banden tussen beide eilanden intact kunnen blijven, een formulering die de DP op Curaçao wel aanstond, maar ongetwijfeld Eman lang niet ver genoeg ging (399).

Het was de vraag was hoe groot Emans achterban was. Uit de samenstelling van de groep van 95 ondertekenaars van het afscheidingsverzoek en de samenstelling van de afscheidingscommissie bleek dat de separatisten sommige Arubaanse en Libanese zakenlieden achter zich hadden staan. Irausquin en andere leden van Kamer van Koophandel en de belangrijkste Arubaanse en Joodse handelselite tekenden echter niet (400). De latere AVP-minister notaris W.F.M. Lampe (Emans zwager) weigerde zitting te nemen in de afscheidingscommissie en keerde zich tegen de separacion ‘nu Curaçao ons als gelijke beschouwt’. Lampe achtte de bestuurskracht van Aruba onvoldoende en de afhankelijkheid van het buitenland te groot. Wel steunde hij de decentralisatie en de statennota tegen het ontwerp (401).

De groep Eman zocht steun buiten de politieke arena en mobiliseerde de achterban. Men organiseerde demonstraties en een handtekeningenactie ter ondersteuning van het werk van de separacioncommissie. Men organiseerde vergaderingen in de districten en riep de bevolking op zich achter de afscheidingscommissie te scharen. Op 7 september 1947 kwamen de acties tot een voorlopig hoogtepunt met de grootste demonstratie die Aruba tot dat moment had gekend. 2500 Arubanen gingen de straat op om te demonstreren (402). De demonstratie was zorgvuldig voorbereid. Eman beloofde muziek, gratis transport en voorzag de demonstranten van spandoeken. Opschriften moesten de wens van de separatisten duidelijk maken:

ARUBA ZELFSTANDIGE STATUS
LOS VAN CURAÇAO DOOR TOTALE AFSCHEIDING,
ARUBA ÉÉN MET NEDERLAND,
LEVE KONINGIN, LEVE REGENTES.

Afscheiding van Curaçao; behoud van de banden met Nederland en zeker ook het koningshuis stonden centraal. Emans optreden in de Raad van Politie van 30 juni was een succes. De demonstratie van 7 september was dat eveneens, erkende het doorgaans niet erg separacion-gezinde katholieke dagblad *Amigoe* (12-9-1947). De krant onderkende de Arubaanse afscheidingswens en erkende Emans op dat moment onomstreden leiderschap. Toch bleek ook waar Emans achterban zat en waar niet. De groep Eman had wel de Arubaanse bevolking van de districten benaderd, maar niet de migrantbevolking in San Nicolas en Oranjestad (403).

---

399 GSNA, KS not. 30-10-1947.
400 BNA, *Regulador* 22-9-1947; Alofs en Rutgers, 1996.
401 ANA, RvP Brief W.F.M. Lampe aan Raad van Politie 29-8-1947.
402 CHA, Journaal 7-9-1947. Volgens Eman waren 10 000 tot 12 000 mensen verschenen (Kasteel, 1956, p. 165).
403 In een telegram dat in verschillende kranten werd afgedrukt, berichtte Eman op de maandag na de demonstratie: ‘Bij grootse Arubaanse volksdemonstraties gisteren, waarbij practisch geheel Arubaans Aruba aanwezig was, een historisch feit zonder weerga, werd uit

Aansluitend drongen de landraden in de Raad van Politie aan op het houden van volksraadplegingen en het afvaardigen van een eigen delegatie naar de in het vooruitzicht gestelde Rijksconferentie. Gezaghebber Kwartsz weigerde aan de oproep gehoor te geven omdat de Raad hiertoe niet bevoegd was, maar dat weerhield de autonomiecommissie er niet van om de handtekeningenactie door te zetten (404). Tussen 28 september en 11 januari 1948 organiseerde men 42 bijeenkomsten verspreid over het eiland. Enkele dagen tevoren maakten rondrijdende geluidswagens bekend waar de volgende bijeenkomst zou plaatsvinden. De landraden Shon A. Eman en Aristides Wever en Statenlid Henny Eman waren vaste sprekers. Henny Eman las de petitie waar het allemaal om te doen was voor.

> *De hier aanwezige Arubanen, meerderjarig en van Nederlandse nationaliteit, gezamenlijk en in vereniging doch ieder voor zich, wensen door middel van deze akte eerbiediglijk Hare Majesteit Koningin Wilhelmina der Nederlanden;*
> *a. dat zij voor Aruba geen systeem van decentralisatie willen noch wensen, onder welke vorm dan ook;*
> *b. dat het hun uitdrukkelijke en plechtige wens is financieel, economisch, administratief en gouvernementeel te worden gescheiden van het eiland Curaçao en welke scheiding Aruba moet kunnen garanderen:*
> *1. volledige fiscale autonomie*
> *2. volledige administratieve onafhankelijkheid*
> *3. zelfbestuur geheel gescheiden van en onafhankelijk van het eiland Curaçao, doch direct onder controle van de Hoge Regering in Den Haag;*
> *c. dat zij afkeuren en ontkennen elke voorstelling van zaken die enige andere vertegenwoordiger of vertegenwoordiging van personen of groepen van personen zoude kunnen doen of vermenen te moeten doen, waar, wanneer en in welke vorm dan ook, in verband met de bevolking van Aruba en welke gevolgen zou kunnen hebben strijdig met de afscheidingsgedachte en haar principe, in overeenstemming met hun wensen, formeel en plechtig in deze akte neergelegd.*

De opkomst bij de tekenavonden varieerde van soms enkele tientallen, meestal een groep van ongeveer vijftig, tot een enkele keer meer dan honderd. Uiteindelijk plaatsten, uit een totale bevolking van omstreeks 50 000 personen, 2147 Arubaanse mannen hun handtekening. Opnieuw zocht Eman steun onder autochtone Arubaanse mannen. Vrouwen en migranten kwamen niet op de petitie voor (Alofs en Rutgers, 1996).

8.4.3 De Ronde Tafel Conferentie van 1948

De Rijksconferentie die voor september 1947 was gepland werd uitgesteld in verband met de Nederlandse problemen met Indonesië. Zonder de deelname van dat (voormalige) gebiedsdeel werd een Ronde Tafel Conferentie belegd, die januari 1948 zou aanvangen. De conferentie kwam op een ongelukkig moment. Op Curaçao spatte

---

deze duizenden harten uitgejubeld verknochtheid en aanhankelijkheid aan Hare Majesteit de Koningin en het Oranjehuis.’

404 ANA, RvP not. 19-9-1947, 29-9-1947; correspondentie van de gezaghebber aan de landraden 19-9-1947, 27-10-1947; landraad Aristides Wever aan de gezaghebber 31-10-1947, 8-11-1947, 27-12-1947. Wever wilde een achtkoppige delegatie voor Aruba.

de autonomiebeweging uiteen (405). De DP nam een steeds nadrukkelijker anti-Nederlandse en antikolonialistische houding aan. De groep Eman distantieerde zich van Da Costa Gomez en diens Katholieke Partij en trok zich terug in het eigen bolwerk: de Raad van Politie.

Da Costa Gomez had grote moeite om de Staten mee te krijgen naar de RTC en moest belangrijke toezeggingen doen. Aan de DP kwam hij tegemoet door de eis tot onmiddellijke gelijkstelling van de delen van het Koninkrijk in de delegatieopdracht op te nemen. Da Costa Gomez haalde Eman over aan de RTC deel te nemen door het recht op afscheiding van Aruba op te nemen in de statenopdracht en door Irausquin en Albert Eman in de delegatie voor Aruba af te vaardigen. Bovendien kon Albert Eman de afscheidingspetitie aan de koningin aanbieden (Van Helsdingen, 1955, p. 119; Kasteel, 1956, pp. 168-171; Boeldak, 1984, pp. 18-19). De delegatie vertrok 14 januari 1948 naar Nederland. In de groep Eman heerste optimisme. De Raad van Politie en de afscheidingscommissie vroegen de gouverneur of er bezwaar bestond feestelijkheden te organiseren nadat op Aruba het bericht was aangekomen (406). Opnieuw kwam de groep Van Aggelen met tegenacties. Men wees op de teruggang in de olie-industrie die afscheiding onwenselijk maakte, beschuldigde Eman van het kopen van steun en hield vast aan decentralisatie in de trant van het rapport van de Commissie Oppenheim (407).

Een volledige bespreking van het verloop van de Rijksconferentie valt buiten het bestek van deze studie, maar dat het optimisme op Aruba voorbarig was, bleek al spoedig. Hoewel er allerwegen begrip bestond voor het Arubaanse streven, hoedde eenieder zich ervoor om aan te sturen op afscheiding (408). Op 16 februari eisten de DP en de AVP inwilliging van de beide Stateneisen op. Toen deze uitbleef keerden DP-voormannen, Jonckheer en Van der Meer en ook Irausquin terug naar huis. Eman bleef in Nederland en stelde dat hij een en ander nog ‘in beraad had’. Vervolgens dwong Da Costa Gomez tegemoetkoming aan de Stateneisen af. Er kwam een toezegging dat er een verantwoordelijk bestuur zou komen, waarmee aan de DP-eis werd voldaan. Voor de Arubaanse kwestie zou er een commissie van deskundigen komen. De AVP was ondubbelzinnig en telegrafeerde de deelnemers van de RTC.

> *verklarende dat [Aruba] geen belangstelling had voor de wijziging der Curaçaose Staatsregeling (...) doch alleen belang heeft bij een afscheiding van de Nederlandse Antillen als afzonderlijk staatsdeel onder een gemeenschappelijke vertegenwoordiger van de Kroon; aangedrongen wordt op spoedige instelling van een commissie tot onderzoek naar de wijze van spoedige instelling van een afzonderlijk staatsdeel Aruba* (409).

---

405 De DP wilde de autonomie via de Pan Amerikaanse Conferentie in Bogota afdwingen.

406 ANA, RvP not. 21-1-1948.

407 *Amigoe* 20-1-1948, ANA RvP not. 21-1-1948, Kasteel, 1956, pp. 175-176.

408 BNA, Conferentie Nederland-Suriname-Curaçao. Bijvoorbeeld: 1e openbare vergadering 16-2-1948: 23 (Gerhards, Bonaire); 2e openbare vergadering 17-2-1948: 43 (De la Try Ellis). Ook keerde Lago zich andermaal tegen de Arubaanse afscheiding (Oostindie en Klinkers, 2001a, p. 308, noot 40).

409 BNA, Conferentie NL-Sur-Cur 3e openbare vergadering, not. 18-3-1948: 1. Ook 2e openbare vergadering not. 17-2-1948: 1.

Nadat hij met Da Costa Gomez een compromis had voorbereid, keerde Albert Eman aan het slot van de conferentie terug aan de vergadertafel (410). De conferentie eindigde op 18 maart met een slotverklaring die de grondslag werd van het Koninkrijk nieuwe stijl. Er zou een Rijksgrondwet komen waarin ruimte was voor drie landen: Nederland, de Nederlandse Antillen en Suriname. Eman verklaarde vergeefs dat decentralisatie achterhaald was en diende, gesteund door de hier veelvuldig genoemde Da Costa Gomez en Buiskool en de Nederlandse parlementariër A.M. Joekes, een motie in die bepaalde dat een commissie in het leven zou worden geroepen die de mogelijkheden van een afzonderlijke status voor Aruba zou nagaan:

> *De Conferentie Nederland-Suriname-Curaçao (411)*
>
> *kennis genomen hebbende van de wens, door de ter conferentie aanwezige afgevaardigde van de bevolking van Aruba naar voren gebracht, om aan dat eiland bij de instelling van een nieuwe rechtsorde voor het Koninkrijk een afzonderlijke status te verlenen, teneinde op staatkundig, economische en cultureel gebied aan de bevolking van het eiland bevrediging te schenken;*
>
> *van oordeel, dat in beginsel een dergelijke wens geëerbiedigd dient te worden, doch dat de conferentie niet beschikt over voldoende gegevens van staatkundige, economische en sociale aard om zich uit te spreken over de mate waarin en de wijze waarop deze wens verwezenlijkt kan worden;*
>
> *acht het gewenst, dat zodanige gegevens door een daartoe in te stellen commissie, bestaande uit inwoners van Aruba enerzijds en inwoners van de andere eilanden van het staatsdeel Curaçao anderzijds, zomede uit een of meerdere Nederlanders uit Nederland, op korte termijn worden verzameld en in een rapport verwerkt;*
>
> *geeft de Nederlandse Regering in overweging, tot benoeming van zodanige commissie over te gaan, aan welke commissie ware op te dragen ter zake een rapport aan de Regering uit te brengen en dit rapport ter kennis te brengen van de conferentie of van haare organen.'*
>
> *Ingediend door: C.A. Eman, vertegenwoordiger van de Arubaanse bevolking,*
>
> *gesteund door: Dr. M.F. da Costa Gomez, Mr. J.A.E. Buiskool, Mr. A.M. Kasteel.*

Met de aanvaarding van de motie kwam de conferentie tegemoet aan twee van de drie in het AVP-telegram genoemde elementen: er kwam een onderzoekscommissie en een gemeenschappelijke vertegenwoordiger van de Kroon (de Arubaanse autonomiecommissie noemde deze gouverneur-generaal) lag in de lijn der verwachting. Aan de afscheidingswens werd niet voldaan. De slotverklaring bepaalde dat afscheiding onmogelijk was: er was ruimte voor drie landen in het Koninkrijk (412).

Ofschoon afscheiding was geblokkeerd, zag de groep Eman de aanvaarding van de motie Eman als erkenning voor het Separacion-streven. Op 18 maart vond op

---

410 Bij secessie lag het volgens Eman niet in de bedoeling zich te onttrekken aan verplichtingen als het verlichten van de tekorten van de kleine eilanden: 'De gemeenschappelijke belangen van Curaçao en Aruba kunnen gemeenschappelijk doch, op voet van gelijkheid worden geregeld'. BNA, Conferentie. NL-Sur-Cur 3e openbare vergadering, not. 18-3-1948: 63.

411 Conferentie (1948) Resoluties en Moties: 14: motie 1.

412 Conferentie (1948) Resoluties en Moties: resolutie VI, VII, XI, XVII.

Aruba een manifestatie plaats waarbij politici en enkele koninkrijksdeskundigen aanwezig waren. De Raad van Politie nam een nieuwe motie over de afscheiding aan (413).

Na de RTC ging de groep Eman door met het expliciteren van de afscheidingswens. Gelijke zetelverdeling of participatie in de regering was niet voldoende. Eman gaf aan wel degelijk staatsrechtelijke afscheiding voor te staan. ‘Algehele afscheiding van Aruba in dien zin, dat Aruba ten opzichte van de vijf andere eilanden zou komen te staan in dezelfde verhouding als bijvoorbeeld Suriname.’ Da Costa Gomez reageerde met een poging Eman aan zich te binden met het opnemen van het voornemen van het bevorderen van Aruba’s zelfstandige status in het actieplan van zijn nieuwe Nationale Volkspartij. In andere punten ging hij uit van de Antilliaanse ondeelbaarheid (414).

8.4.4 De Commissie Aruba-Curaçao

De Commissie Aruba-Curaçao werd op 14 juni 1948 in het leven geroepen. Deze stond onder leiding van professor Van Poelje en bestond uit acht Arubanen waaronder de afscheidingsleiders, acht vertegenwoordigers van de andere eilanden, waaronder Da Costa Gomez en Jonckheer en verder enkele Nederlandse deskundigen. De commissie moest, rekening houdend met de staatkundige, financiële, economische en sociale omstandigheden, onderzoeken ‘in welke mate en op welke wijze aan de binnen de bevolking van Aruba levende wensen kan worden tegemoet gekomen’ (415). Uitgangspunten waren de verbondenheid met Nederland en de zelfstandigheid van, en samenwerking tussen de eilanden, het besef dat decentralisatie een gepasseerd station was, dat de tendens naar schaalvergroting een mondiaal proces was en dat de Arubaanse economie kwetsbaar was wegens de eenzijdige afhankelijkheid van de olie-industrie (416). De commissie hield openbare zittingen op Curaçao en Aruba om de bevolking in de gelegenheid te stellen te reageren op de problematiek. De Katholieke Partij gaf te kennen dat ze afscheiding zou betreuren. De COP berichtte dat zij tegen opdeling van de eilandengroep was, maar ook tegen de herziening van de 8-8-1-1 (417).

Op Aruba legden vertegenwoordigers van parochianen te Noord, Sta Cruz, Savaneta en San Nicolas een verklaring af waarin zij zich schaarden achter de afscheidingsleiders en stelden voor volledige en radicale afscheiding van het gebiedsdeel te zijn (418). Op vragen van Van Poelje waarom totale afscheiding de enige mogelijkheid was om de bestuurlijke problemen van de eilandengroep op te lossen en na een interventie van Aristides Wever, antwoordde Eman dat het een gevoelskwestie betrof. Zoon Eman nodigde de commissieleden uit om een volksmanifestatie voor het Raadhuis te aanschouwen. Van Poelje wees dat verzoek resoluut van de hand.

Ook verscheen slager Van Aggelen. Wederom hekelde hij de propagandamachine van Eman en wees hij op de kwetsbaarheid van de Arubaanse

---

413 Wehry, 1988: 143. Archiefmateriaal over deze vergadering en de manifestatie is niet aangetroffen.

414 Eman in ingezonden brief in *Amigoe* 21-4-1948; Da Costa Gomez’ reactie in *Amigoe* 29-4-1948.

415 BNA, Commissie Aruba-Curaçao, 1948; 1948a: not. 24-6-1948.

416 BNA, Commissie Aruba-Curaçao, 1948; A.G. Croes (1984).

417 BNA, Commissie Aruba-Curaçao, 1948b not. 9-7-1948. BNA, collectie Hartog: krantenknipsel zonder datum: Brief COP aan commissie Aruba-Curaçao 7-7-1948.

418 De betogen waren eenvormig en ongetwijfeld door de groep-Eman opgesteld.

economie. Van Aggelen was (nog altijd) vóór decentralisatie en hij stelde dat de migrantbevolking de separacion-wens niet onderschreef en een oordeel zou uitspreken bij de komende verkiezingen. Toen Aristides Wever informeerde naar de omvang van zijn achterban antwoordde Van Aggelen dat hij samen met de heren Luydens en Maduro (de medeondertekenaars van zijn petities) slechts een redactiecommissie vormde.

Namens de R.K. Vereniging voor Onderwijzend Personeel Sint Thomas verschenen de latere politici Gerrit Kok en Felipe B. Tromp, van 1986 tot 1992 de eerste gouverneur van Aruba. Zij stelden dat de bevolking van de Nederlandse Antillen 'ten nauwste verbonden wenste te blijven met Nederland. Aan deze verbondenheid zal ongetwijfeld ten grondsslag moeten liggen: de westerse cultuur, het rijkste wat Nederland andere gebieden te brengen heeft.' Het onderwijs kwam huns inziens niet in aanmerking voor afscheiding of zelfs maar decentralisatie. De Arubaanse afdeling van de Curaçaosche Ambtenarenbond stelde de rechtspositie van de 516 op Aruba werkzame ambtenaren bij een eventuele afscheiding ter sprake.

Medeoprichter en lid van Club Bonaire, de arts T.M. Marchena, stelde dat ook de Bonaireaanse gemeenschap de mening was toegedaan dat decentralisatie onvoldoende was en dat totale afscheiding de enige oplossing voor de kwestie Aruba was (419).

In de commissievergaderingen pleitten vader en zoon Eman en Aristides Wever aanvankelijk voor volledige afscheiding: Separacion. De overige leden dachten aan de uitwerking van de federatie van de Verenigde Nederlandse Antillen, wederom in de trant van Da Costa Gomez' Proeve uit 1946 (420). Dankzij het overwicht van Nederlandse commissieleden en de invloed van Da Costa Gomez op Eman werd de afscheidingswens vertaald in een voorstel voor een federatieve opbouw van het gebiedsdeel. De commissie rondde de werkzaamheden af met de presentatie van het Ontwerp van een Landsgrondwet voor de Verenigde Nederlandse Antillen. Deze ging uit van de zelfstandigheid van de zes eilanden ten aanzien van de verzorging van de eigen belangen (art. 2) en een gezamenlijke gouverneur (art. 4).

De bevindingen van de Commissie Aruba-Curaçao onder leiding van professor Van Poelje moesten uitgewerkt worden in een nadere regeling voor de verhouding tussen de eilanden en uitmonden in een wijziging van de Curaçaose Staatsregeling. Ofschoon Henny en Albert Eman en ook Wever de federatie als concessie zagen, waren zij tevreden (421). De gelijkwaardigheid met Curaçao en de zelfstandigheid waren voldoende verzekerd doordat de bevoegdheden van de federatieve organen door de eilanden gedelegeerd werden. De acceptatie van de RTC betekende echter ook dat Aruba de Grondwetswijziging van 1948 accepteerde. Deze moest vrij baan maken 'voor vestiging van de nieuwe rechtsorde eventueel in afwijking van bepalingen van de Grondwet', maar ze maakte tevens de afscheiding van Aruba onmogelijk (Van Helsdingen, 1956, p. 14).

8.4.5 Landelijk medebestuur en het einde van de Raad van Politie

Op 8 juni 1948 werd de wijziging van de *Curaçaose Staatsregeling* van kracht. Dit was een nieuwe stap in de beëindiging van het autocratische gouverneursbestuur door invoering van een medebesturend College van Algemeen Bestuur (CAB), uitbreiding

---

419 BNA, Commissie Aruba-Curaçao, 1948c, passim.

420 BNA, Commissie Aruba-Curaçao, 1948b, not. 9-7-1948.

421 BNA, Commissie Aruba-Curaçao 1948a, not. 19-7-1948: 7; Van der Kuyp en Fingal, 1977.

van de bevoegdheden van de volksvertegenwoordiging door toekenning van het lang begeerde budgetrecht en afschaffing van de bijna even lang verafschuwde conflictenregeling, de invoering van algemeen kiesrecht en de afschaffing van de benoemde leden. Ook kwam er een permanente vertegenwoordiging van het staatsdeel in Nederland. Van volledige autonomie was geen sprake. De gouverneur bleef ‘bekleed met de uitvoerende macht en draagt de uitoefening daarvan als regel op aan de leden van het College van Algemeen Bestuur, (...)’. Hij benoemde en ontsloeg het CAB. Ze bestond uit ten hoogste zes leden en zij kozen uit hun midden een voorzitter. De leden van het College traden formeel op als bestuursgemachtigden van de gouverneur. De Staten deelden wetgevende bevoegdheden met de gouverneur (422).

Ondertussen naderde het aftreden van de inmiddels omstreden gouverneur Kasteel. Hij had zich de laatste jaren steeds behoudender getoond waar het ging om bestuurlijke vernieuwing, zo stellen ook Oostindie en Klinkers (2001a, p. 182), al blijft onduidelijk in hoeverre dit het gevolg was van instructies uit Den Haag. Opvolger Peters (1948-1951) kreeg als eerste taak het aanwijzen van een formateur voor het CAB. Dit werd de DP’er Jonckheer. Eman toonde zich niet erg verheugd met de nieuwe regeringsvorm en vroeg zich af of niet alleen Curaçao daarvan zou profiteren (Kasteel, 1956, pp. 184-185).

In 1947 vergaderde de Raad van Politie nog negen maal, in 1948 nog slechts twee keer (423). Op 13 augustus 1948 kwam de Raad voor de laatste maal samen. ‘De hoofdleider en 49 andere Leiders der Arubaanse Volkspartij’ spraken zich uit tegen de vorming van een nieuw CAB en indien het daar toch van zou komen, tegen deelname van Arubanen daarin. De landraden deelden deze mening (424). Hiermee eindigde de geschiedenis van de Raad. Tot de invoering van de Eilandraad in 1951 voerde de gezaghebber het bestuur zonder hulp van de landraden. De Raad van Politie eindigde zoals ze begon; vol onduidelijkheden, verstoken van een juridische basis en een intern reglement.

Jonckheers formatiepoging mislukte wegens meningsverschillen met gouverneur Peters. Die benoemde daarop in augustus 1948 een behoudend CAB (1948-1949) onder voorzitterschap van A.G. Statius Muller en waarin de Arubanen J.R. Arends en R.J. Beaujon zitting hadden. De voornaamste taak van dit eerste CAB was het opstellen van een nieuw kiesreglement. De AVP (en ook de DP) gaf geen steun aan het College. Eman legde uit dat alleen de AVP het Arubaanse volk kon vertegenwoordigen: de Arubaanse RKP was immers niet meer actief en Arends was slechts met reststemmen van de Curaçaose katholieken verkozen (425). Da Costa Gomez gaf het CAB het voordeel van de twijfel en daarmee de gelegenheid om de verkiezingen voor te bereiden. De Kieswet die op 14 oktober werd aangenomen bepaalde dat in 1949 algemene verkiezingen zouden plaatsvinden (Kasteel, 1956, pp. 186-189).

Met de verkiezingen in aantocht keerde het politieke tij. Nadat de Grondwetsherziening en de wijziging van de *Curaçaose Staatsregeling* de afscheiding onmogelijk maakten, liep de uitwerking (op basis van de in 1948 gewijzigde Grondwet en het plan Van Poelje) van de ontwerp-Rijksgrondwet vertraging op. Toen het Koninkrijk nieuwe stijl na de breuk tussen Nederland en Indonesië niet langer

---

422 Kasteel, 1956, pp. 182-184, noot 78; Da Costa Gomez, 1956, pp. 123-124; Van Aller, 1994, pp. 238-241. De gewijzigde Staatsregeling werd op 31 mei 1948 afgekondigd (Van Helsdingen, 1956, p. 8).
423 BNA, Verslag NA 1947, idem 1948.
424 ANA, RvP not. 13-8-1948; BNA, Verslag NA, 1949.
425 Kasteel, 1956, p. 201; GSNA, KS not. 24-8-1949.

realistisch was en in Nederland het kabinet Beel I ten einde kwam, werd op 7 maart 1949 een ontwerp-Interimregeling aan de Staten voorgelegd. Daarin was voor Aruba geen aparte status ingeruimd. De daarin vervatte Landsregeling verving bovendien de federatieve gedachte door die van decentralisatie en ook ging de gelijke zetelverdeling tussen Aruba en Curaçao definitief verloren. In electoraal opzicht ging het eveneens bergafwaarts met de separatisten. Dat bleek tijdens de eerste algemene verkiezingen op 17 maart 1949.

Hoofdstuk 9 Neergang van de Separacion-beweging, 1949-1954/5

Dit hoofdstuk beschrijft de nadagen van de separacion-beweging tot de twee verkiezingen van 1954 en 1955. Al in juni 1947 vertoonde de Arubaanse eenheid barsten. Een aantal belangrijke publieke figuren weigerde de afscheidingspetitie te ondertekenen en negeerde de daarop volgende handtekeningenactie. Migranten ontbraken en vrouwen waren politiek monddood. De neergang van de beweging viel samen met het afbrokkelen voor de steun voor de groep Eman. Dit had drie oorzaken.

In de eerste plaats kwam rond 1949 een einde aan de economische bloei die in 1936 was ingezet na het herstel van de Wall Street Crash. Onder een teruglopend economisch gesternte nam de economische onzekerheid toe en groeide de vrees dat het onderhouden van een volledig bestuursapparaat Aruba’s financiële en bestuurlijke kracht wellicht te boven zou gaan.

In de tweede plaats resulteerde de invoering van algemeen stemrecht in de vorming van nieuwe politieke achterbannen. Die werden gevormd door het appelleren aan regionale en etnische loyaliteiten. De AVP ondervond in toenemende mate electorale concurrentie van de meer gematigde Union Nacional Arubano (UNA, 1948) en de Partido Patriotico Arubano (PPA, 1949). De nieuwe partijen hadden succes onder de allochtone kiezers, terwijl de handelselite Eman de rug gaandeweg toekeerde. In Emans partij ontwikkelde zich een etnisch nationalisme, zoals bleek uit pogingen om het kiesrecht voor allochtone stemmers te beperken. Buiten de eilandgrenzen verbrokkelden de bestaande coalities. De separatisten belandden in de oppositiebanken.

In de derde plaats keerde het tij aan de onderhandelingstafel. In Nederland vond een koerswijziging plaats ten opzichte van het dekolonisatievraagstuk in de West. Na de onafhankelijkheid van Indonesië (1949) nam het Nederlandse kabinet Drees-Van Schaik (1948-1951) een hardere onderhandelingspositie. Het schoof de ontwerp-Rijksgrondwet terzijde en stelde de voorgenomen Rondetafel Conferentie uit (Oostindie en Klinkers, 2001a, pp. 104-107, 236-237; A.G. Croes, 2005, 2006, p. 15 e.v.).

De invoering van de *Interimregeling* en de *Eilandenregeling Nederlandse Antillen* bracht decentralisatie maar geen federatie in de trant van de Commissie Van Poelje. De afscheiding raakte uit zicht. Bovendien ging de gelijke zetelverdeling in de volksvertegenwoordiging tussen Aruba en Curaçao verloren. Met de acceptatie van het Statuut in 1954 werd de strijd om de afscheiding voorlopig gestaakt. Het lot van de separacion-beweging werd bezegeld tijdens de verkiezingen van 1954 en 1955 toen de PPA het afscheidingskamp voorbijstreefde.

9.1 Acht-acht: kiesrecht en Interimregeling, 1949-1950

9.1.1 Algemene verkiezingen: de Statenverkiezingen van 1949

Het nieuwe kiesreglement bepaalde dat de Staten voortaan zouden bestaan uit door algemeen kiesrecht gekozen leden. Nederland wees het gewraakte KVP-zetelvoorstel van 11-8 van de hand. Aruba en Curaçao kozen ieder 8 volksvertegenwoordigers, Bonaire 2 en elk der Bovenwinden 1. Tijdens de verkiezingen van 17 maart 1949 moest Eman zijn werkelijke steun onder de bevolking aantonen. In 1945 was het aantal stemgerechtigden aantal nog 1906. Het nieuwe kiesreglement verleende stemrecht aan 12 819 personen op Aruba, ofwel 26,7% van de bevolking (BNA, Verslag Aruba, 1950, p. 9, zie bijlage 9.1). Een nog groter aantal migranten bleef van stemrecht uitgesloten omdat zij de Nederlandse nationaliteit niet bezaten. Arubanen,

Nederlanders, Surinamers en Antillianen en een groep elders geborenen maakten samen de politieke dienst uit.

Tabel 13 Samenstelling electoraat 1 december 1948

Herkomst	Aantal stemgerechtigden
Aruba	7511
Curaçao	776
Bonaire	612
Sint Maarten	929
Saba	315
Sint Eustatius	267
Nederland / Indonesië	.532
Suriname	954
Overig	887

Bron: *Amigoe* 1-12-48.

Op Aruba verschenen drie lijsten. Naast de Arubaanse Volkspartij waren dat de lijsten van het afgetreden Statenlid Frits J.Q. Kwartsz en van de Union Nacional Arubano (UNA). De UNA werd opgericht op 17 oktober 1948 en bood een alternatief voor de groep Eman. De UNA was de politieke erfgenaam van katholieke partijen uit 1941 en 1945, maar presenteerde zich nadrukkelijk als gemengde katholieke én protestantse partij. De UNA was ook etnisch gemengd. Onder de oprichters bevonden zich Arubanen, waaronder lijsttrekker Felipe Tromp, de Nederlanders Adriaan Dussenbroek (r.-k.) en de (protestantse) onderwijzer Gerrit Amelink, de Surinamers E. Finck en dr. R. Robles en de Bovenwinders W. Nisbet en G. Schouten (426). De UNA kreeg steun van de kerken en van het katholieke dagblad *Amigoe di Curaçao* en hoewel de Arubaanse kwestie de partijen uit elkaar dreef, onderhield de UNA intensieve banden met de KVP op Curaçao.

Ook Eman richtte zich op de migranten. In 1948 verdedigde hij – als erevoorzitter van de Bovenwindse vereniging Netherlands Windward Island Workers Assocation (NWIWA, ook wel de Sint Maartenclub) – de belangen van de Bovenwinden in de Staten (427). Niettemin verscheen de AVP met een zuiver Arubaanse lijst. Mogelijk waren pogingen migranten aan te trekken mislukt, mogelijk dacht Eman zelf de migrantstemmen te verwerven. Naast Eman stonden onder andere Irausquin, nieuweling Porfirio 'Fichi' Croes en oudgediende Aristides Wever op de lijst.

Tijdens een felle campagne werden vergaderingen verstoord en vonden regelmatig vechtpartijen plaats. Beide partijen hadden hun partijorganen: de AVP de *Regulador*, die de rol van de Nederlanders in UNA aanviel (428). Het UNA-blad

426 *Amigoe* 23-10-1948; 25-11-1948.
427 GSNA, KS not. 28-10-1948.
428 *Amigoe* 10-11-1948; zie ook Kasteel, 1956, p. 212.

waarschuwde voor de dictatuur van de familie Eman, terwijl Gerrit Schoutens (UNA) tijdschrift *Torpedo* de AVP aanviel (429). De katholieke *Amigoe* steunde de UNA en hekelde het toenemende rassendenken bij de AVP. De krant beschuldigde de AVP van het appelleren aan etnische sentimenten van de traditionele Arubaanse bevolking: ‘Op Aruba zijn er vlaggen voor de separacion te koop voor tien gulden. Weet U wat erop staat? Een indianenkop. Dat is weer zoiets als rassentegenstellingen uitspelen in de politiek’ (430).

Ondanks de snelle opkomst van de UNA won Eman de verkiezingen, zij het met een bescheiden marge. De AVP verwierf 6257 stemmen en 5 zetels. De UNA kreeg 4799 stemmen en kwam er 124 tekort voor een vierde zetel. De AVP heerste in de districten, maar in Oranjestad en San Nicolas domineerde de UNA, vooral dankzij de steun voor de buitenlandse kandidaten. Zij verkregen gezamenlijk 1879 stemmen. De lijst Kwartsz bleef steken op 51 stemmen.

9.1.2 Tweede en derde College van Algemeen Bestuur

Doordat op Curaçao de NVP een overwinning behaalde kreeg Da Costa Gomez de opdracht het tweede College van Algemeen Bestuur te vormen. Dit werd een NVP-AVP-college (1949) dat steun kreeg van Marchena (Bonaire) en de drie Bovenwindse Statenleden. Voor de AVP nam Albert Eman zitting in het College. De op Curaçao woonachtige Arubaan R.J. Beaujon werd als partijloos kandidaat opgenomen.

De DP en de UNA steunden het College niet en ook AVP’er Irausquin wees het af. Hij hekelde Emans eis om zoon Albert Eman daarin op te nemen en stelde dat de coalitie niet trouw was aan het separacion-ideaal. Eman repliceerde dat Irausquin het aanstuurde op een College met diens zwager Jonckheer, de leider van de Democratische Partij (431). Met steun van de oppositie werd Irausquin onverwachts tot Statenvoorzitter gekozen. In het AVP-kamp bleek een tweede lid, waarschijnlijk Fichi Croes afvallig, waardoor de basis van het College uitkwam op elf Statenleden. De verwijdering tussen Eman en het duo Irausquin/Croes tekende zich af en wat volgde was een zorgvuldig door Irausquin en Croes geregiseerde breuk met Eman en zijn AVP.

Een lang leven was het kabinet niet beschoren. Om onbekende redenen trad Beaujon al snel uit het College. Door het voortdurend ontbreken van quorum in de Staten ontstond een onwerkbare situatie. Gomez’ formatie had geen werkbaar resultaat opgeleverd. Het tweede College van Algemeen Bestuur werd na zes weken ontbonden (432).

Diverse herformateurs trachten een nieuw College in elkaar te zetten. Een poging van dr. Dussenbroek (UNA) zette kwaad bloed in katholieke kringen. Hij was geen landskind en hij zou niet boven de partijen staan. De katholieke *Amigoe* vreesde dat Dussenbroek het zou aansturen op een coalitie met de niet-confessionele AVP en NVP (433). Uiteindelijk formeerde de Nederlandse arts en literator Chris Engels een College waarin naast de NVP enkele onafhankelijke leden waren opgenomen, zoals de Aruba’s gezaghebber Kwartsz. Het derde College (1949-1950) kreeg (gedoog)steun van de NVP, DP, KVP (Curaçao), de UNA en de inmiddels zelfstandige AVP-leden Irausquin en Croes (Aruba), de UNI (Bonaire) en de

---

429 *Amigoe* 13-1-1949; ANA, *Torpedo* 20-11-1948.
430 *Amigoe* 12-10-1949
431 GSNA, KS not. 3-5-1949.
432 *Amigoe* 6, 10 en 25-5-1949; Kasteel, 1956, pp. 205-213.
433 *Amigoe* 28-6-1949.

Bovenwinden. De groep Eman van de AVP onthield steun omdat de partij niet in het College was opgenomen (Kasteel, 1956, pp. 215-217).

9.1.3 De Interimregeling en de breuk in de Arubaanse Volkspartij

De Grondwetswijziging van september 1948 maakte het mogelijk om hervormingen in het Rijk door te voeren op basis van overleg, in overeenstemming met de beloften van december 1942 en de veranderende internationale opvattingen over dekolonisatie. De mogelijkheid om eenzijdig staatsregelingen, assimilatiebesluiten of onafhankelijksverklaringen per post op te sturen verviel, maar de dekolonisatie liep vertraging op. Omdat de Indonesische kwestie de Nederlandse aandacht meer en meer opeiste, kwam de Nederlandse regering met voorstellen voor een *Interimregeling*. Die was bedoeld als tijdelijke vervanging van de in 1948 gewijzigde Staatsregeling en had als hoofddoel het verlenen van autonomie aan de gebiedsdelen in de West. De gemeenschappelijke Koninkrijksaangelegenheden waren nog niet scherp omschreven. Dat zou gebeuren in een definitief Statuut. De concept-Interimregeling en de daarin opgenomen *Landsregeling van de Nederlandse Antillen* bepaalden dat de eilanden één gezamenlijke gouverneur en ieder een gezaghebber zouden krijgen. Het uitvoerende bestuur viel toe aan de gouverneur en een Regeringsraad (was: CAB), terwijl de Staten de wetgevende verantwoordelijkheid kregen (Van Helsdingen, 1956, pp. 14-15; Van Aller, 1994, pp. 249-252; Oostindie en Klinkers, 2001a, pp. 109-118). Aan het autocratische gouverneursbestuur kwam een eind en de eilandengroep kreeg de naam Nederlandse Antillen.

Voor de Arubanen was het de vraag hoe de verhouding tussen de eilanden zou zijn. De zetelverdeling van 8-8-2-1-1-1 en daarmee de gelijkwaardigheid tussen Aruba en Curaçao was aanvankelijk ongewijzigd. De zelfstandigheid van de eilanden zou nader worden uitgewerkt in een eilandenreglement. Dit moest bij voorkeur gelijktijdig met de Interimregeling worden ingevoerd. Van een federatief verband tussen de eilanden zoals voorgesteld in het plan Van Poelje was in de Landsregeling geen sprake. De Interimregeling was daarom al snel omstreden.

De UNA toonde zich aanvankelijk verheugd omdat het de weg vrijmaakte voor de nieuwe interne opbouw van de Antillen, maar later keerde de partij zich tegen de Interimregeling (434). Irausquin achtte de regeling niet in overeenstemming met het plan Van Poelje en vreesde dat het federatieve model terzijde geschoven zou worden. Eman ontving echter een telegram van dezelfde Van Poelje waarin hij verklaarde dat de regeling een juiste voorbereiding was op zijn plan (Kasteel, 1956, p. 218). Irausquin en Croes kozen de Interimregeling als als breekijzer voor hun uittreding uit de AVP. In juni 1949 traden zij met Eman in debat tijdens een druk bezochte partijvergadering over de Interimregeling en de zetelkwestie. De eveneens aanwezige Da Costa Gomez koos de zijde van Eman en beloofde de 8-8 te verdedigen. Nadat de vergadering uit de hand liep en de politie moest ingrijpen, verlieten Irausquin en Croes met hun aanhang de zaal. Maar nog niet de partij (Kasteel, 1956, p. 218).

Irausquin en Croes leken zich korte tijd aan te zullen sluiten bij de UNA, maar gaven te kennen op eigen kracht verder te gaan en richtten het politieke (scheld)blad *Voz di Aruba* op (435). In juli royeerde de AVP het opstandige duo en spoorde hen

434 *Amigoe* 4-12-1948. De volledige tekst van de Interimregeling was nog niet officieel bekend.

435 *Amigoe* 25-5-1949; Kasteel, 1956, p. 210.

aan om hun Statenlidmaatschap op te zeggen (436). Toen Irausquin en Croes hieraan geen gevolg gaven, loodste Eman een motie van wantrouwen tegen voorzitter Irausquin door de Staten, maar ook dit appel legde Irausquin naast zich neer (437).

Ook op Curaçao rees kritiek op de ontwerp-Interimregeling, maar vanuit een eigen optiek. Daar riep vooral de zetelverdeling weerstand op. De KVP, COP en DP verklaarden dat deze onrechtvaardig was vanwege de grootte en het inwonertal van Curaçao en omdat de Bovenwinden te veel macht kregen. Ook vreesden zij dat de Interimregeling de invoering van een definitieve rechtsorde zou vertragen. Gomez' NVP was van mening dat de Interimregeling de autonomie voldoende garandeerde en steunde het voorstel (438).

Nadat het derde College van Algemeen Bestuur was geïnstalleerd, stelden de Staten in een tumultueuze vergadering op 13 oktober 1949 het advies op de ontwerp-Interimregeling op. De vergadering leverde één meerderheids- en diverse minderheidsadviezen op. Het meerderheidsadvies had als voornaamste aanmerkingen dat het grote gewicht van de Koninkrijksorganen een beknotting van de gelijkwaardigheid en de autonomie vormde en dat de zelfstandigheid van de eilanden te vaag was omschreven. Op de zetelkwestie ging het advies niet expliciet in (Kasteel, 1956, pp. 221-222).

De Arubaanse partijen waren onderling en intern verdeeld. Tijdens de Statenvergadering van 13 oktober 1949 bekogelden aanhangers van het koppel Irausquin/Croes de AVP'ers Eman en Geerman met eieren. Eman en Geerman vonden dat de Interimregeling voldoende garantie bood voor effectuering van het plan Van Poelje en steunden het meerderheidsadvies. Irausquin en Croes daarentegen verklaarden dat de regeling noch de (federatieve) zelfstandigheid van de eilanden, noch het behoud van bestaande zetelverdeling garandeerde en verzochten in een minderheidsadvies de Nederlandse regering het concept in te trekken en een nieuwe regeling te ontwerpen op grond van het plan Van Poelje. Zij stelden dat iedereen die het meerderheidsadvies onderschreef mede schuldig zou zijn aan de wijziging van de zetelverdeling (439).

Ook de UNA reageerde verdeeld. Tegen de zin van Tromp en Amelink steunde Dussenbroek het KVP-advies dat stelde dat 8-8 onredelijk voor Curaçao was en dat afscheiding een beter alternatief vormde. Tromp was van mening dat de regeling de autonomie ten opzichte van Nederland bevredigend regelde, maar dat de verhouding tussen de eilanden beter moest worden vastgelegd (440). Het meningsverschil onthulde een groeiende verwijdering tussen de katholieke groep rond Dussenbroek en de onafhankelijke groep rond Amelink en Tromp. Dussenbroek trad af als partijvoorzitter, maar bleef nog wel lid (441).

---

436 *Amigoe* 10 en 21-6-1949; *Beurs* 23-10-1969; GSNA, KS not. 21-7-1949, ingekomen stukken #42: Verslag door notaris W.F.M. Lampe. Irausquin en Croes vochten het verslag aan en beweerden zich van Eman te hebben gedistantieerd omdat hij zich door Gomez liet gebruiken om een CAB met vier NVP-ministers te formeren. Bovendien waren er niet, zoals beweerd, 3000 maar slechts 700 personen aanwezig.

437 GSNA, KS not. 26-8-1949.

438 *Amigoe* 26-2-1949, 21-4-1949, 21-5-1949, 14-6-1951; Boeldak, 1984, p. 118.

439 GSNA, KS not. 13-10-1949; *Amigoe* 14-10-1949, 15-10-1949; Kasteel, 1956, p. 222; Van der Kuyp en Fingal, 1975, pp. 29-33; Paula, 1989, pp. 32-33; Oostindie en Klinkers, 2001a, p. 112.

440 *Amigoe* 14-10-1949; *UNA* 5-8-1950; Kasteel, 1956, p. 222.

441 *Amigoe* 21-1-1950.

Irausquin en Croes grepen de steun van de AVP'ers Eman en Geerman voor het meerderheidsadvies aan voor de definitieve breuk met Eman en de AVP. Op 23 oktober 1949 richtten zij samen met ruim vijftig getrouwen, merendeels autochtone AVP-leden, de Partido Patriotico Arubano (PPA) op (442). De partij nam de initialen van de Papiamentse vertaling van AVP en zette daar een nieuwe naam bij: Partido di Pueblo Arubano werd Partido Patriotico Arubano (PPA). De nationalistische oriëntatie van de nieuwe partij kwam tot uiting in het predicaat Patriotico. Als partijkleur koos men het oranje – de kleur van het door Eman aanbeden koningshuis – en als partijembleem het opkomende eilandelijke symbool: een indianenhoofd (443). De Partido Patriotico Arubano stelde zich ten doel 'het zelfbeschikkingsrecht voor Aruba te verkrijgen op de grondslag van het rapport Van Poelje en binnen het Koninkrijksverband' (Kasteel, 1956, p. 227).

9.1.4 Het vierde College en de breuk in de UNA

In de hoop een College van Algemeen Bestuur met een bredere parlementaire basis te kunnen vormen, diende Da Costa Gomez in maart 1950 tamelijk onverwacht het ontslag van zijn College in. De herformatie leverde niet het gewenste resultaat op omdat de Curaçaose DP weigerde om met de AVP in zee te gaan. Even later slaagde de Arubaanse gezaghebber Kwartsz wel in een formatiepoging. Hij werd voorzitter van een versterkt NVP-AVP-UNA-college (1950-1951). Dat de oprichting van de PPA nieuwe politieke verhoudingen teweegbracht, bleek uit de deelname van dr. Arends van de UNA en van Emans zwager notaris W.F.M. Lampe, als minister van Justitie namens de AVP.

Nadat de AVP uiteen was gevallen, volgde een breuk in de UNA. De katholieke groep rond Dussenbroek was tegen de samenwerking met de NVP omdat Gomez met de KVP had gebroken. De groep Tromp-Amelink had daartegen geen bezwaar en er barstte een strijd los waarin vooral Dussenbroek het moest ontgelden. Er kwamen lastercampagnes op gang om zijn steun in de districten te verzwakken. Na een strijd om de achterban en de naam van partij ontstonden er twee UNA's: de UNA I ook wel UNA-stad genoemd onder leiding van Tromp, en de UNA II, ofwel UNA-Campo met Adriaan Dussenbroek en lijsttrekker Apolonio 'Poy' Werleman, die een meer katholieke signatuur had en vooral in Santa Cruz steun genoot (444).

9.1.5 De zetelkwestie: twaalf-acht

Naar aanleiding van de Statenreacties, het slechte functioneren van de Staten en de kortstondige Colleges van Algemeen Bestuur en verzet vanuit Curaçao, stelde de Nederlandse minister Schaik wijzigingen in de Interimregeling voor (445). Een daarvan betrof, zoals door velen verwacht, de zetelverdeling. Nederland wilde deze veranderen in 12-8-1-1. Curaçao won 4 zetels, Bonaire verloor er 1, de Bovenwinden

---

442 *Beurs* 23-10-1969.

443 De indiaan in het PPA-logo is een beeltenis van een Noord-Amerikaanse indiaan en allerminst van een Arubaanse Caquetio. Over de opkomst van de indiaan in het Arubaanse zelfbeeld, zie Alofs en Merkies, 2001.

444 *UNA* 18-7-1951, 5-8-1951; *Amigoe* 31-7-1951, 8-8-1951; Hartog, 1980, p. 420.

445 Kasteel, 1956, pp. 222-225; Boeldak, 1984, p. 127; Donner, 1987, p. 150; Oostindie en Klinkers, 2001a, pp. 113, 249-251, noot 112 t/m 116. Een eerste wijziging was het voorstel tot invoering van een tweekamerstelsel, waarbij één kamer door directe evenredige verkiezingen en één door vertegenwoordiging van de eilanden zou worden samengesteld. Van Helsdingen (1955, p. 125; 1956, pp. 130-185) stelt dat Nederland bezweek voor de druk vanuit Curaçao (d.w.z. DP, KVP en COP).

vielen terug van ieder 1, naar samen 1. Aruba werd van ‘gelijk aan’ opnieuw tot ‘onderhorig aan’ Curaçao, zo vreesde velen op Aruba. De herziening moest samen met de *Eilandenregeling van de Nederlandse Antillen* de bezwaren rond de eilandelijke autonomie en de Curaçaose onvrede met de 8-8 wegnemen (446). Niet Eman, maar Tromp en Amelink wierpen zich aanvankelijk op als meest actieve voorvechters van de 8-8. Zij constateerden dat de 12-8 de separacion-wens versterkte. Dankzij steun van de Bovenwinden (die ieder hun eigen zetel verspeelden), 1 Bonaireaanse en 1 Curaçaose stem en de eensgezinde Arubaanse Statenleden pleitte een Statenmeerderheid in december 1949 voor het behoud van de 8-8 (Kasteel, 1956, pp. 226-227; Oostindie en Klinkers, 2001a, pp. 113-115).

Nederland hield vast aan de 12-8-1-1 en legde deze in januari 1950 aan de Staten voor. Aruba, Bonaire en Saba steunden een motie van Amelink (UNA I) waarin deze stelde dat de Staten het 12-8-voorstel slechts ter kennisgeving aannamen en dus naast zich neerlegden (447). Da Costa Gomez wist de motie Amelink te laten vervangen door een die voorstelde om Interimregeling en Eilandenregeling gelijktijdig af te kondigen en de zetelverdeling daarna per Algemene Maatregel van Bestuur vast te leggen.

Kort daarop verzochten de Staten aan Nederland om overleg over het zetelvraagstuk. Toen de Staten desgevraagd niet met een alternatief kwamen, legde de Nederlandse regering de Interimregeling met de 12-8-1-1-verdeling voor aan het Nederlandse parlement (448). Nadat de Staten opnieuw hun bezwaren aan de Tweede Kamer overbriefden, stuurde men een delegatie naar Nederland, maar dit voorkwam niet dat de Interimregeling op 11 juli 1950 de Tweede Kamer passeerde. De delegatie leek gevoelig voor het argument dat vasthouden aan de 8-8 flinke vertraging van de autonomie met zich mee zou brengen (449).

Na de Tweede Kamer was het woord aan de Eerste Kamer. Opnieuw trachtten voor- en tegenstanders de besluitvorming te beïnvloeden. Er volgde een lawine aan protesten vanuit Aruba door AVP en UNA, door Emans Arbeidersbond en de Kamer van Koophandel, waarmee Irausquin sterke banden onderhield. Allen trachtten de senaat te overtuigen van het belang van de 8-8 (450). Hierop lanceerde de Eerste Kamer een voorstel voor 10-8-1-1, maar dit leidde tot verzet vanuit Curaçao. De Nederlandse regering weigerde het voorstel te wijzigen. Nog voor de Interimregeling de Eerste Kamer passeerde dreigde Eman de Verenigde Staten in te schakelen en hij verzocht Venezuela om te bemiddelen. Amelink kwam met eenzelfde dreigement. Venezuela weigerde zich met interne Nederlandse aangelegenheden in te laten (451).

---

446 *Amigoe* 1-2-1950.

447 *Amigoe* 6-3-1950.

448 Ook kwam Nederland ‘tot de conclusie dat de totstandkoming van een goede eilandenregeling de moeilijke zijde dier verdeling vermag weg te nemen’. Een beroepsregeling was niet in de IR opgenomen omdat hiertegen protest was gerezen. In het Plan van Poelje was deze wel opgenomen. De regeling moet ‘over-ruling’ van de eilandgebieden door de centrale overheid voorkomen door een beroep op de Kroon (Van Helsdingen, 1955, pp. 124-125; Boeldak, 1984, p. 128).

449 Kasteel, 1956, pp. 231-232; Boeldak, 1984, p. 131; Paula, 1989, pp. 35-38, 45. Tromp (UNA I) verklaarde later dat hij akkoord ging met de Interimregeling met uitzondering van de zetelkwestie en dat hij had voorgesteld eerst de Eilandenregeling vast te stellen en daarna de zetelverdeling te bespreken (*UNA* 5-8-1950).

450 *Amigoe* 16-8-1950; Kasteel, 1956, p. 231; Paula, 1989, p. 46.

451 *Amigoe* 26-9-1951; 30-9-1950; 3-10-1951; Kasteel, 1956, p. 233.

De Eerste Kamer ging op 27 september 1950 akkoord met de Interimregeling, en dus ook met de twaalf-acht.

Na het fiat van de Eerste Kamer verhevigde het protest. De tegenstanders van de 12-8-verdeling wensten de kwestie op de Ronde Tafel Conferentie te bespreken en de regeling tot die tijd niet in te voeren. Amelink en Eman traden uit de commissie ter voorbereiding van de Eilandenregeling (452). In de protestgolf onderscheidde een telegram van de verenigde AVP en UNA-statenleden aan de koningin zich door een verbitterde toon:

> *Uwe majesteit duide het de bevolking van Aruba niet euvel, wanneer zij alle middelen aanwendt, die er toe kunnen leiden op korte termijn het Curaçaose juk van zich af te schudden* (453).

Verwijzend naar de gewijzigde zetelverdeling schreef Eman dat 'de gevolgen van de "illoyale" regeringsdaad, die Aruba 'als meest Nederlands voelend eiland (...) voor de toekomst aan Curaçao verknecht' voor rekening van de regering kwamen. Alle protesten ten spijt werd de Interimregeling op 7 februari 1951 van kracht. Eman en Irausquin verklaarden ieder in eigen woorden dat de regeling de gelijkheid tussen Aruba en Curaçao teniet deed (Paula, 1989, p. 46). De invoering maakte nieuwe Statenverkiezingen noodzakelijk. Deze vonden plaats op 21 december 1950. Voor het zover was passeerde de Eilandenregeling ook de Staten.

9.2 Verdeeldheid heerst, 1950-1953

In de komende jaren bepaalden de separacion en de strijd om de allochtone stemmen het lot van de separacion-beweging. Terwijl het eerste punt de Arubaanse partijen in principe verenigde, leverde het tweede diepe kloven op. De afkalving van de macht van de AVP en de neergaande economie leidden tot een koerswijziging onder de separatisten. Het separatisme ontwikkelde zich tot een insulair, etnisch nationalisme.

9.2.1 De Eilandenregeling van de Nederlandse Antillen

De Antillen en Nederland streefden naar een gelijktijdige invoering van de Interimregeling en de *Eilandenregeling van de Nederlandse Antillen* (ERNA). Deze laatste legde de onderlinge verhouding en de eigen aangelegenheden van de zes eilanden vast. Het Plan van Poelje stond voor een federatieve verhouding tussen de eilanden, maar de Eilandenregeling bracht een andere realiteit (454). De eilandengroep kwam te bestaan uit vier eilandgebieden: Aruba, Bonaire, Curaçao en de Bovenwinden. Het bestuur zou gevormd worden door een door de Kroon benoemde gezaghebber, een Eilandraad (met op Aruba 21 leden) en een Bestuurscollege (bestaande uit de gezaghebber en de gedeputeerden). Er was sprake van een gedecentraliseerde, maar hiërarchische eenheidsstaat. Een belangrijk verschil met het ontwerp Van Poelje betrof de verdeling van bevoegdheden over de beide bestuurslagen. In het federatieve Plan van Poelje vielen bevoegdheden en bestuurstaken zo veel mogelijk toe aan de eilandsbesturen; de ERNA legde het bestuurlijk overwicht bij de landsorganen. Alleen taken en bevoegdheden die niet aan

---

452 Paula, 1989, pp. 35-38, 45. Dit in tegenstelling tot Irausquin (*Amigoe* 4-10-1950).

453 Telegram 29-9-1950 geciteerd in Kasteel, 1950, p. 232.

454 Een belangrijk rapport voor de formulering van de ERNA was dat van de Commissie Plantz (1949). Deze commissie verzamelde gegevens die moesten bijdragen aan de formulering van de ERNA, de verdeling van de belastinggebieden en de werkwijze bij het overhevelen van lands- naar eilandsbevoegdheden (Kasteel, 1956, pp. 228, 241; Luiten, 1981).

het Koninkrijk of aan de landsregering waren toebedeeld, vielen toe aan de eilandgebieden. De overdracht van een aantal overheidsdiensten van lands- naar eilandsniveau was het voornaamste middel voor de vergroting van het zelfbestuur van de eilandgebieden. Het land en de eilandgebieden zouden gescheiden van elkaar belasting heffen. Indien de landsregering tekorten had, zouden Aruba en Curaçao bijdragen; bij tekorten op Bonaire of de Bovenwinden zou de landsregering bijspringen. De verhouding van de bijdragen van Aruba en Curaçao aan de landskas bedroeg circa 1:2 (455).

De Staten bespraken de ontwerp-Eilandenregeling op 20 oktober 1950. De Arubaanse partijen waren eerder intern en onderling verdeeld over de Interimregeling, maar na het verlies van de 8-8 groeide de eensgezindheid. In tegenstelling tot de Interim-kwestie splitsten de inmiddels gebruikelijke kampen van NVP/AVP en DP/PPA zich en werd er eilandelijk gestemd. Opvallend was de steun van de NVP voor de ERNA. Gomez oordeelde dat deze ‘de scherpe kantjes’ van de Interimregeling afhaalde en de eilandelijke autonomie veiligstelde. Met hem had een Statenmeerderheid wel bezwaar bij onduidelijkheden in het ontwerp. De waarborg voor zelfbestuur voor interne zaken was te gering en het bestuurlijke zwaartepunt lag nog te zeer op Curaçao (Kasteel, 1956, pp. 231-232; Paula, 1989, pp. 47-49).

De Arubanen zagen de Eilandenregeling als verlengstuk van de Interimregeling en herkenden te weinig van het Plan van Poelje. Geerman (AVP) noemde de ERNA een ‘doodgeboren kind’. De ERNA werd aanvaard met steun van 11 van de 21 Statenleden. De 7 aanwezige Arubaanse leden stemden tegen (456). De ERNA trad op 14 maart 1951 in werking en maakte de eerste (algemene) verkiezingen voor de eilandsraden mogelijk. Deze vonden plaats op 4 juni 1951.

9.2.2 De Statenverkiezing van 1950 en kabinetsformatie

Interimregeling en Eilandenregeling maakten twee nieuwe verkiezingen nodig. Op 21 december 1950 koos de bevolking nieuwe Statenleden in de omstreden samenstelling van 12-8-1-1. Zes maanden later toog Aruba ter stembus om een Eilandraad kiezen. Er vond een krachtmeting plaats in een politiek krachtenveld waarvan de verhoudingen sinds 1949 sterk waren gewijzigd. Er presenteerden zich vijf partijen: de AVP, de PPA en – omdat een verzoeningspoging was mislukt – de beide UNA’s. De Aruba Eenheidspartij (AEP) completeerde het kiesformulier. Dit was een overwegend Bovenwindse migrantenpartij onder leiding van Sint Maartenaar en Doktoor-aanhanger ‘Kaizer’ Vlaun.

De politieke partijen waren, behoudens de staatkundige aangelegenheden, opgegaan in het proces van blokvorming over de eilanden heen. De AVP was nog altijd aan de NVP gelieerd; de PPA aan de DP. De AEP moest migrantstemmers overhalen van het PPA-kamp naar dat van Gomez en Eman. De beide UNA’s vormden met de Curaçaose Katholieke Volkspartij (KVP) en de Curaçaose Protestantse Partij (CPP) een confessioneel, maar verdeeld politiek blok. De UNA II, waarvan leider Dussenbroek door een procedurefout niet op de lijst stond, was sterk aan de KVP gelieerd; de UNA I voer een meer onafhankelijke koers.

Na en naast de partijleiders domineerden niet de economische of intellectuele elite, maar vertegenwoordigers van de districten en migrantengroepen op de lijsten.

---

455 Zie Helsdingen, 1954. De regeling werd in 1956 licht gewijzigd (BNA, Verslag Aruba, 1956, p. 1).

456 Bonaireaan Marchena onthield zich van stemming. *Amigoe* 20-10-1950, 21-10-1950; Kasteel, 1956, p. 233.

Van de stemgerechtigden waren er 7877 Arubaan en 6373 migrant (457). De meeste partijen hadden een of twee migranten op de lijst; de AEP selecteerde louter migranten. De Surinaamse groep viel in het oog. Ofschoon Surinamers in 1949 in groten getale op de UNA hadden gestemd, stonden in 1950 Surinamers op alle lijsten, met uitzondering van UNA II.

Tabel 14 Kiesgerechtigden per eiland in 1945 en 1949 en in 1949 geldig uitgebrachte stemmen

	1945	1949	Geldig uitgebrachte stemmen in 1949
Curaçao	4095	37 688	30 700
Aruba	1906	12 819	11 107
Bonaire	102	2224	1752
Sint Maarten	60	578	Geen stemmen uitgebracht. Slechts 1 kandidaat.
Sint Eustatius	45	347	266
Saba	43	451	385

Bron: BNA, Verslag Nederlandse Antillen 1949: 9-10.

De AVP en de PPA stonden recht tegenover elkaar. De UNA’s hoopten als lachende derde uit de stembus te komen. De zetelkwestie en de Interimregeling, maar ook de positie van de migranten op het eiland waren de voornaamste verkiezings-onderwerpen. De PPA beschuldigde de AVP en de UNA van steun voor de Interimregeling en medeplichtigheid aan het verlies van de 8-8. De UNA I keerde zich tegen coalitiegenoot AVP en trachtte de inzet voor het behoud van de 8-8 te verzilveren. Men kleineerde de rol van Eman in deze kwestie en bestempelde de AEP als filiaal van de NVP. Dussenbroeks steun voor de KVP-motie tegen de 8-8 was voer voor een lastercampagne ten koste van de UNA II (458). De UNA I schilderde Irausquin en Croes af als pionnen van de DP. Verwijzend naar de autochtone lijst die Eman en Irausquin in 1949 samen hadden gepresenteerd stelde UNA I: ‘Stemt niet op partijen die Uw stem nodig hebben en eigenlijk U bedreigen van het eiland af te zetten’ (459).

De campagnes waren ongewoon fel en herhaaldelijk riep gezaghebber Kwartsz de politieke leiders op om de vele politieke beledigingen te stoppen. Kwartsz dreigde de partijleiders dat hij openbare verkiezingsvergaderingen zou verbieden om de openbare orde op het eiland te waarborgen. Hij verbood een openbaar debat tussen UNA en PPA wegens ‘de geprikkelde stemming in de politieke wereld de laatste weken, welke zich onder andere gemanifesteerd heeft in beledigingen over en weer, bedreigingen en gewelddadigheden, (...)’ (460).

Evenals in 1949 viel de zetelverdeling geflatteerd uit voor Eman. De AVP verloor de absolute stemmenmeerderheid en viel terug van 6257 naar 4474 maar behield dankzij reststemmen 4 zetels. De AVP kreeg met een dubbel stemmenaantal een viervoud aan zetels in vergelijking met de UNA I, constateerde het tijdschrift *Curaçao* (461). Ook de AEP (1406 stemmen) veroverde een zetel. De PPA verkreeg 3063 stemmen, waardoor Irausquin en Croes terugkeerden in de Staten. Door de scheuring werd

457 Zie bijlage IV.1.
458 *UNA* 5-8-1950.
459 *UNA* 22-11-1950.
460 ANA, Verkiezingsarchief correspondentie van de gezaghebber 1-12-1950, 6-12-1950.
461 *Curaçao* 13-1-1950. Zie ook bijlagen IV.2 en IV.3.

slechts Felipe Tromp dankzij de 2070 stemmen voor de UNA I in de Staten gekozen. Dussenbroeks UNA II was de grote verliezer met slechts 978 stemmen, onvoldoende voor 1 zetel.

Tabel 15 Uitslag Statenverkiezing 1951 naar stemmen- en zetelaantal

	Aantal stemmen	Statenzetels
AVP	4474	4
UNA I	2070	1
UNA II	978	-
AEP	1406	1
PPA	3063	2

Bron: Bureau Burgerlijke Stand en Bevolkingsregister Aruba, Verkiezingsarchief.

De uitslag toonde dat kiezersbinding in toenemende mate plaatsvond langs etnische en regionale en niet langs confessionele lijnen. De regionale en etnische basis van de AVP versmalde. Eman werd afhankelijk van de steun van de AEP. In de districten – zelfs in Santa Cruz waar PPA-lijsttrekker Croes én UNA II-lijsttrekker Werleman woonden – bleef Eman het meest populair. De UNA 1 van Felipe Tromp won in Oranjestad. Migrantenpolitici kregen samen 2635 stemmen, maar anders dan in 1949 genoten niet de UNA's de meeste allochtone aanhang. De PPA won mede dankzij de 668 stemmen voor Surinamer Finck, die dr. De la Fuente (AVP, 128 stemmen) en Simoons (AEP, 214) ruimschoots versloeg. De Bovenwindse stemmen gingen merendeels naar de AEP. Van de Europese Nederlanders versloeg Amelink (UNA I, 167 stemmen) zijn opponenten J. Pauw (AVP, 71) en Spit (AEP, 29).

Het NVP-AVP-AEP blok kwam met 10 zetels verzwakt uit de strijd. De NVP behaalde op Curaçao 5 zetels, maar de Da Costa Gomez-aanhangers op Bonaire en de Bovenwinden verkregen geen enkele zetel. De Bonaireaanse schrijver-arts N. 'Cola' Debrot formeerde een Regeringsraad (voorheen CAB) van NVP/AVP met de steun van het Curaçaose confessionele blok van COP en KVP, de AEP van Vlaun en het Bovenwindse Statenlid Voges (462). De DP en de PPA gingen in de oppositie. Ofschoon daarover tevoren twijfel bestond, wees ook Tromps UNA I de coalitie van de hand (463). Hoewel Da Costa Gomez veelvuldig tot reconstructie van de Regeringsraad werd gedwongen, hield de coalitie tot 1954 stand. De belangrijkste wijzigingen waren de breuken van Eman met 'zijn' minister Lampe en met de AEP en de toetreding van J.R. Arends namens de (herenigde) UNA tot de coalitie in juni 1953.

9.2.3 Eilandraad en Bestuurscollege, 1951

De terugval van de AVP zette door tijdens de Eilandraadsverkiezingen van 1951. De stembusstrijd richtte zich opnieuw op het veroveren van steun volgens regionale en etnische lijnen en niet door confessionele of ideologische identiteiten. Opnieuw dongen op alle lijsten Arubanen en migranten om de gunst van 14 558 stemgerechtigden, van wie er 6486 elders waren geboren.

---

462 *Amigoe* 22 en 23-12-1950; *Curaçao* 13-1-1951. Voges sympathiseerde met de AEP.
463 GSNA, KS not. 17-4-1951.

Tabel 16 Verdeling van kiezers Aruba naar geslacht en plaats van herkomst 1951

Herkomst	Mannen	Vrouwen	Totaal
Aruba	3847	4225	8072
Curaçao	459	365	824
Bonaire	403	249	652
Sint Maarten	510	472	982
Saba	166	194	360
Sint Eustatius	143	137	280
Nederland	546	360	906
Suriname	750	459	1209
Indonesië	22	18	40
Buitenland	392	841	1233

Bron: BNA, Verslag Aruba 1951.

Belangrijk voor Eman was het verlies van steun van een deel van de AEP en de tanende invloed van zijn Arbeidersbond. De breuk tussen Eman en Vlaun kondigde Emans verwijdering van arbeiders en migranten aan. Voor de verkiezingen werd de AEP ontbonden en sloot een deel van de achterban zich aan bij de AVP (464). Een grotere groep rond Vlaun wilde niet langer satellietpartij zijn die de allochtone stemmer naar het nationalistische kamp van Eman moest leiden. Vlaun en zijn aanhang vormden de Aruba Onafhankelijkheidspartij, OAP. De naam verwees overigens naar de partijpolitieke eigenstandigheid en niet naar een wens tot staatkundige onafhankelijkheid. Kort na de verkiezingen verklaarde Vlaun dat Eman had voorgesteld dat niet-Arubanen bij Lago het eerst moesten worden ontslagen en dat hij hiermee campagne voerde:

> *In het jaar 1949 heb ik weer geprobeerd een samenwerking te krijgen met de AVP en heb ik weer campagne voor de AVP gevoerd, maar na de verkiezingen hoorden wij weer, dat de negers van de Bovenwinden, de negers van Suriname en de negers van Curaçao uitgezet moeten worden. (...) Maar hoe kan de heer Eman verwachten, dat verschillende rassen of een bepaald ras hem zal steunen als hij zulke woorden in openbare vergaderingen gebruikt?* (465).

Vlaun hekelde de verwaarlozing van San Nicolas en de discriminatie van Bovenwinders bij het verlenen van taxivergunningen. Hij wierp zich in de Staten op als politiek verwant van Da Costa Gomez en vertegenwoordiger van de Bovenwinden, die zo een extra zetel verwierven ten koste van Aruba. Vlaun tolereerde de regering Gomez-Eman tot mei 1954, toen hij naar aanleiding van discriminatie van de Bovenwinders op Aruba zijn steun opzegde (466).

De AVP en beide UNA's plaatsten vertegenwoordigers voor alle migrantengroepen op de lijst. De PPA ging het verst en plaatste vertegenwoordigers van kleinere etnische groepen op verkiesbare plaatsen. Migranten die door voorkeurstemmen verkiesbaar waren, kregen een lagere positie. Op deze wijze

---

464 De Wit (1951, p. 69) besprak de scheuring binnen de AEP: 'De AEP is inmiddels in de AVP opgegaan, na een geschil binnen de AEP of de gekozen Bovenwinder al dan niet het recht had om zijn zetel te behouden. Er zou namelijk een afspraak zijn geweest, dat hij zijn zetel ter beschikking zou stellen.'

465 GSNA, KS not. 23-7-1951. De afvloeiingsregel was overigens in overleg tussen gouverneur en Lago vastgesteld.

466 WIG jg. 32: 127; *Arubaanse Courant* 11-5-1954; Kasteel, 1956, p. 256.

trachtte de aanvankelijk sterk autochtone partij de etnische basis te verbreden. De PPA had geen Nederlanders op de lijst. De UNA I plaatste de Nederlanders Kok, Schuit en Amelink, Sabaan J.C. Every en Surinamer E.E. Goedhoop op de lijst. UNA II deed een beroep op Dussenbroek en Nederlander Van Dinter. Voor de Curaçaose stemmers plaatste men J. Nieuw, terwijl journalist Gerrit Schouten wellicht Bovenwindse steun zou verkrijgen.

De PPA beschuldigde de AVP van het opkopen van stemmen en het voeren van een verdeel-en-heerspolitiek. Men verweet Eman dat hij tegen Nederlanders zou zijn en ridiculiseerde zijn rol in de Campo Alegre-kwestie, waarover direct meer (467).

Tabel 17 Verkiezingsuitslag Aruba juni 1951 (468)

Partij	Aantal stemmen	Aantal zetels
AVP	4510	8
UNA I	1866	3
UNA II	1430	2
PPA	4445	8
AEP	519	-

Bron: Bureau Burgerlijke Stand en Bevolkingsregister Aruba, Verkiezingsarchief.

De verkiezingen toonden een neergang voor de AVP ten opzichte van 1949. Lijsttrekker Albert ‘Shon A.’ Eman verwierf 3038 stemmen. De allochtone politici van de AVP verwierven niet meer dan 240 stemmen maar Emans machtsbasis bleef behouden in de districten. De Nederlandse AVP-kandidaat Van Hoorn moest het afleggen tegen de kandidaten van de UNA’s. Wel werden een Surinamer (dr. Nassy, 152 stemmen) en een Bovenwinder (W. Nisbett, 25 stemmen, in 1949 nog kandidaat op de AEP-lijst) voor de AVP verkozen. UNA I scoorde goed in de stad en kreeg 3 zetels, waarvan er 1 werd ingenomen door de Nederlandse onderwijzer Gerrit Kok. Toch was de steun van de allochtone UNA I politici gering: Kok, Schuit en Amelink behaalden samen een schamele 138 stemmen, Surinamer Goedhoop slechts 45. Bij de UNA II was Curaçaoënaar Nieuw redelijk succesvol met 153 stemmen. Dr. Adriaan Dussenbroek was nog altijd goed voor 163 stemmers. Oudgediende en voormalig separacion-kopstuk Aristides Wever behaalde op de voorlaatste plaats van de AVP-lijst 63 stemmen. Zijn politieke rol was uitgespeeld.

De PPA won opnieuw aan populariteit. Een groot deel van de handelaren uit Oranjestad steunde Irausquin. Zijn partij veroverde 8 zetels waarvan er naast Irausquin en Croes 6 door migranten werden bezet. 4 van hen verkregen hun zetel door voorkeurstemmen. Surinaamse en Bovenwindse kandidaten versloegen hun concurrenten uit de andere partijen met grote overmacht. Ernesto Petronia verenigde met 336 stemmen voor het eerst de Curaçaose groep op Aruba. De OAP verkreeg slechts 519 stemmen. De strijd om de allochtone kiezers bracht de OAP geen succes, maar via de andere partijen traden liefst 9 migranten toe tot de Eilandraad. De alliantie van Gomez-Eman verloor aan kracht. Op Curaçao behaalde de DP 8 en de NVP 9 zetels.

Hoezeer confessie als bindmiddel in kracht had afgenomen toont de Campo Alegre-affaire (Alofs, 1993). Kort voor de verkiezingen brak een schandaal uit rond de oprichting van een bordeel te San Nicolas. In een poging de prostitutie in deze

467 Eman in *Arubaanse Courant* 12-6-1951.
468 Voor de exacte uitslag zie bijlagen IV.2 en IV.3.

havenstad onder controle te krijgen, lanceerde het kabinet Da Costa Gomez-Eman voorstellen voor een overheidsbordeel naar het Curaçaose voorbeeld Campo Alegre. Ofschoon men openbaarmaking van het voornemen tot na de verkiezingen wilde uitstellen, lekte het uit. Tegenstanders stonden een algeheel verbod op prostitutie voor en weigerden maatregelen te treffen die prostitutie zou reguleren. Priesters en kerkelijke instellingen organiseerden een demonstratie in Oranjestad waaraan 2800 vrouwen deelnamen. Op 1 juni ageerde Felipe Tromp, gesteund door KVP en COP in de Staten tegen de plannen. De niet-confessionele regeringspartijen NVP en AVP, waarvan minister Lampe verantwoordelijk was voor justitie, trokken uit electorale overwegingen het bordeelbesluit in en richtten een onderzoekscommissie op, die – ver na de verkiezingen – de Regeringsraad aanbevelingen zou doen. De affaire mobiliseerde grote groepen van de bevolking, maar motiveerde hen kennelijk niet tot confessioneel stemgedrag. Ondanks Tromps optreden in de Staten verloor zijn UNA I 200 stemmen.

De Eilandraad kwam voor het eerst samen op 2 juli 1951. Er moest een coalitie worden gevormd waarbij de UNA I met drie zetels de doorslag zou geven. Nadat besprekingen over een coalitie van PPA en de beide UNA's mislukten, ging de UNA I een coalitie aan met de AVP. Beide partijen leverden één gedeputeerde. Namens de UNA I werd dit Felipe Tromp; de AVP wees Daniël Oduber aan, maar hij maakte al spoedig plaats voor José Geerman (469). Ook daarna vonden diverse wijzigingen in het College plaats. De coalitie stond onder zware druk. Het steunde op een minimale meerderheid en de Campo Alegre-kwestie verdeelde de coalitie.

9.2.4 Het kiesrecht in opspraak

In juni 1951, kort na de twee teleurstellende verkiezingsuitslagen en de breuk met Vlaun, presenteerde Eman plannen om het stemrecht voor migranten te beperken. In een vergadering van een Statencommissie medio juni kondigde hij aan dat Da Costa Gomez aan Nederland zou verzoeken om het kiesrecht voor vreemdelingen af te schaffen. Aanvankelijk stond vooral het kiesrecht van Surinaamse en Antilliaanse migranten ter discussie (470). De Arubanen vochten hun geschil in de Staten uit. Eman blikte terug op de verkiezingsuitslag en zijn breuk met Vlaun en concludeerde dat 'wij in plaats van autonomie een nieuwe bron van twist, verdeeldheid en haat van de bevolking onderling hebben gekregen' (471). De *Amigoe* versloeg Emans rede voor haar katholieke achterban:

> *Hieraan hebben wij het te danken dat de echte Indianen van Aruba niets meer te vertellen hebben. (...) Er moet eenheid van ras komen, zonder die eenheid blijft het een eiland van twist en haat. Spreker wendt zich tot de heren Voges en Vlaun en zegt, dat een afgevaardigde van de eilanden Bovenwinden, Bonaire enz. toch genoeg is, ze kunnen de hele avond kletsen, maar nu hebben we zes van die kerels in de Eilandraad. (...) Alleen Arubanen moesten stemmen, vond Spreker. Wel was hij bereid een concessie te doen door elke*

---

469 *Arubaanse Courant* 12-6-1951; *Amigoe* 13-6-1951, 3-7-1951, 6-7-1951. De UNA I wees een breed coalitievoorstel van de PPA af waarin PPA, UNA I, UNA II ieder een gedeputeerde zouden leveren en een vierde onafhankelijke zou worden benoemd. Felipe B. Tromp trad uit de Staten voor Gerrit Amelink.

470 *Amigoe* 13-6-1951. Beperking was al eerder voorgesteld in het rapport van de Afscheidingscommissie uit 1947. Tussen 1951 en 1953 was afwisselend sprake van beperking van het aantal zetels voor migranten of van beperking van het actief kiesrecht voor hen die korter dan tien (soms dertig) jaar op het eiland woonden.

471 GSNA, KS not. 23-7-1951.

> *bevolkingsgroep een afgevaardigde in de volksvertegenwoordiging te garanderen. De Arubanen worden nu echt veracht, voegde Henny Eman er met veel pathos bij* (472).

Vlaun beschuldigde Eman van verraad. Nog voor de kwestie een vervolg kreeg, veroorzaakte de staking bij de Lago nieuwe verdeeldheid in Emans achterban en ontstonden nieuwe argumenten om het kiesrecht te wijzigen. Het verloop van de staking en de ondergang van de Arbeidersbond kwamen ter sprake in hoofdstuk 8. De staking bracht Eman in een benarde positie. Hij was voorzitter van de Arbeidersbond, maar had geen vat op de staking. Hij was coalitiegenoot en verantwoordelijk het inzetten van politie en de met bajonetten bewapende mariniers.

De staking versterkte de politieke en sociale onrust op het eiland. Op 15 maart 1952 presenteerde Albert Eman een motie over het kiesrecht in de Eilandraad. Hij bepleitte hantering van het afstammingsbeginsel bij de wijziging van het kiesstelsel:

> (...) *dat de Eilandraad zich verklare voor een kiesstelsel, waarbij op Aruba geborenen en hun kinderen, waar ook geboren, mits Nederlanders, in de volksvertegenwoordiging een meerderheid hebben,* (...).

Eman overtuigde de UNA’s (behoudens Nederlander Gerrit Kok) en ook een deel van de PPA. De motie werd met 15 stemmen voor en 5 tegen aangenomen (473). Het voorstel leidde tot verdeeldheid en protest. In tegenstelling tot een jaar eerder stond vooral de positie van Nederlandse politici ter discussie. Binnen de AVP was dat Remco van Hoorn. Hij wees Emans voorstel in de pers van de hand en stelde dat er voldoende Nederlanders op Aruba woonden om een eigen zetel te verwerven. Van Hoorn wees Emans eis af dat niet op Aruba geboren Nederlanders pas na twintig jaar stemrecht zouden verkrijgen, maar hij kon zich eventueel neerleggen bij een verblijfseis van achttien maanden. Binnen de UNA’s stond het voorstel op gespannen voet met het partijbeginsel van gelijke rechten en plichten en het principe dat de partij geen onderscheid van ras, afkomst of geloof toeliet. Uit protest traden Statenlid Amelink en Eilandraadslid Kok uit de UNA I, terwijl Dussenbroek met de UNA II brak. De exodus van Nederlandse leden resulteerde in de etnische versmalling, maar ook in de verzoening van UNA’s. Opvallend, maar van voorbijgaande aard, was de verdeeldheid binnen de PPA (474).

9.2.5 De Ronde Tafel Conferentie: de eilanden, stemrecht en beroepsrecht

De kiesrechtkwestie kreeg een vervolg tijdens de Ronde Tafel Conferentie van april-mei 1952. Op basis van een ontwerp-Statuut uit 1950 en het zogenaamde Werkstuk van 11 februari 1952 hoopten de aanstaande landen afspraken te maken over de definitieve rechtsorde in het Koninkrijk. Uitgangspunt was dat de overkoepelende Koninkrijksorganen zo veel mogelijk werden ingepast in de bestaande organen, maar dat de bevoegdheden van deze organen beperkt zouden blijven. De Nederlandse regering, aangevuld met gevolmachtigde ministers van de gebiedsdelen, zou de rol van Koninkrijksregering opnemen. Een Koninkrijksparlement was niet langer

---

472 GSNA, KS not. 23-7-1951, 24-7-1951. Eman duidde op de allochtone raadsleden van de PPA.

473 BNA, ER not. 15-3-1952.

474 *Beurs* 21-3-1951, 9-4-1952, 17-7-1952. De opvolging van de opgestapte politici verliep moeizaam als gevolg van de verdeeldheid in de partij. De Surinamer E.E. Goedhoop nam Koks plaats in de eilandraad over. Amelinks plaats in de Staten werd uiteindelijk overgenomen door H.P.E. (Betty) Ecury.

voorzien en de gelijkwaardigheid tussen de eilanden zou vooral gelden waar de gemeenschappelijke belangen in het geding waren. Het koningshuis bleef een verbindende schakel in de betrekkingen tussen de drie landen. Nederland beraadde zich hoe het kon voorkomen dat Suriname een pleidooi voor een federatief vormgegeven Koninkrijk en het vasthouden aan het recht tot afscheiding van het Koninkrijk in de besprekingen zou inbrengen. De Antillen verschenen slecht voorbereid ter conferentie. Van samenwerking tussen coalitie en oppositie was geen sprake; eensgezindheid tussen en binnen de eilanden ontbrak (Kasteel, 1956, pp. 261 e.v.; Van Helsdingen, 1957, p. 120; Oostindie en Klinkers, 2001a, pp. 119-124; Hillebrink, 2007, p. 147).

De inzet van de Arubanen bij de RTC was drieledig. Men wilde de verhouding tussen de eilanden opnieuw op de agenda plaatsen. Daarnaast zocht de groep Eman steun inzake de kiesrechtkwestie en de beroepsregeling. Op 25 september 1951 had een eensgezinde Eilandraad op grond van de 15 januari-motie koningin Wilhelmina verzocht de verhouding tussen de eilanden op de agenda van de RTC te plaatsen, maar van een instructie voor de Arubaanse afgevaardigden door de Eilandraad voor volledige afscheiding was geen sprake (475). Nederland kwam Aruba niet tegemoet, maar vroeg de Eilandraad haar wensen ‘duidelijk geformuleerd’ aan te geven. Een Eilandraadscommissie boog zich over deze taak en presenteerde na twee maanden een voorstel dat sterk geïnspireerd was door dat van de Commissie van Poelje. Zo moesten er gouverneurs voor alle eilandgebieden komen en mocht het hoger toezicht geen zaak van de federale organen worden. De Eilandraad accepteerde het rapport zonder stemming (476).

Waarschijnlijk in reactie op het Arubaanse standpunt gaf Nederland de Antilliaanse delegatie te kennen dat men geen reden zag de ERNA opnieuw ter discussie te stellen. Toen de Arubanen, en mogelijk enkele Curaçaose politici, op 31 maart in de Antilliaanse delegatie te kennen gaven aandacht te willen besteden aan de bestuursinrichting van de Antillen, richtte de Nederlandse delegatie een adviescommissie op, onder voorzitterschap van de Nederlandse jurist professor Van der Grinten (477). De commissie rapporteerde eind mei over de zetelkwestie en de ERNA. Men gesuggereerde een procedure vast te stellen waardoor wijziging van de zetelverdeling en een aantal andere, nog vast te stellen onderdelen van de eilandenregeling slechts met toestemming van de Koninkrijksregering konden plaatsvinden. Door de verdaging van de conferentie per 29 mei bleef het voorstel tot 1954 onbesproken (478).

De trage overdracht van de overheidsdiensten naar de eilandgebieden en een conflict rond het beroepsrecht wakkerden het separacion-vuur opnieuw aan. Aangezet door de trage decentralisatie drongen Arubaanse partijen in de Staten en bij de Nederlandse regering aan op uitwerking van artikel 100 van de Landsregeling. Dit artikel bepaalde dat de belangen van de eilandgebieden niet door landsbesluiten mochten worden geschaad, maar hiervoor was geen beroepsinstantie vastgesteld (Van

---

475 BNA, ER not. 25-9-1951

476 BNA, ER not. 15-3-1952; Van Helsdingen, 1955, pp. 126-127.

477 Beknopt Verslag, 1952, p. 46. De leden waren J.H.A. Eman, C.A. Eman, F.B. Tromp en J.E. Irausquin voor Aruba, Mr. I.C. Debrot, E. Jonckheer en Ph.C. Henriquez voor Curaçao, Gerharts voor Bonaire, en Ch.E.W. Voges voor de Bovenwinden. De heren Eman verkregen samen één stem. De gezaghebbers van Curaçao en Aruba traden op als adviseur.

478 NA, Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen Dir. Sur Ned Antillen 1946-1959. inv. nr. 40. Notulen Kleine Commissie: 23-1-1954. Dit onderdeel is later in de beroepsregeling verwerkt (Van Helsdingen, 1956, p. 250).

Helsdingen, 1956, p. 250) (479). De Arubanen stuitten op tegenstand. Februari 1951 wezen de Staten een AVP/UNA-motie af die Nederland verzocht om de regeling rond het beroepsrecht uit te werken. Da Costa Gomez was van mening dat dit de autonomie juist zou beperken indien Nederland wellicht als beroepsinstantie zou optreden (Kasteel, 1956, p. 247). Hierop verzocht een aantal Arubaanse Statenleden Nederland telegrafisch om de Kroon als beroepsinstantie aan te wijzen en een tweederde meerderheid van de Eilandraad beroepsrecht te verlenen. Toen Nederland een ontwerp aan de landsregering stuurde, nam Da Costa Gomez het niet in behandeling, naar eigen zegen omdat het probleem niet actueel was. Herhaalde Arubaanse verzoeken om behandeling van het ontwerp leverden geen resultaat op, maar de Arubanen lieten het er niet bij zitten. De AVP bood de Nederlandse minister Peters (1951-1952) in december 1951 een memorandum aan waarin het verzoek werd herhaald. Op 27 december 1951 nam de Eilandraad unaniem een motie aan waarin men Nederland verzocht artikel 100 desnoods buiten de Staten om uit te werken (480). Ook dit punt kwam tijdens de RTC ter sprake en ook deze Arubaanse klacht werd doorgeleid naar de Commissie Van der Grinten. Een doorbraak bleef uit omdat de RTC werd verdaagd. Pas in 1955 gingen de laatste diensten over naar de eilandsbesturen.

Ten slotte kwam ook het kiesrecht op de RTC ter sprake. Vader Henny en zoon Albert ‘Shon A’ Eman dienden een voorstel in voor de splitsing van het electoraat in etnische kiezerscorpsen waarbij de Arubanen 16 en de overige kiezersgroepen ieder 1 zetel met een maximum van 7 zouden kiezen. Zij beriepen zich op het zelfbeschikkingsrecht van de Arubaanse bevolking, dat door migratie in het nauw was gekomen. De zaak werd doorverwezen naar de Commissie Van der Grinten, waar een aparte subcommissie voor het kiesstelsel voor de Eilandraad van Aruba in het leven werd geroepen. Onder leiding van de gezaghebber moesten de Arubaanse politieke leiders onderling maar tot overeenstemming komen (481).

Een meerderheid van de Eilandraadsleden viel de beide Emans bij. Op voorstel van de beide UNA’s en met steun van de AVP (inclusief de migranten Van der Hoorn en Nassy) ging een telegram naar Da Costa Gomez, voorzitter van de Regeringsraad, met het voorstel om voortaan 14 door Arubanen gekozen Eilandraadsleden en 7 door migranten verkozen politici in de Eilandraad op te nemen. UNA-politicus en mede initiatiefnemer Milo Croes lichtte het verzoek uitgebreid toe in een ingezonden bericht in de *Amigoe*. Hij wees erop dat de splitsing van het kiezerscorps alleen het actief kiesrecht zou betreffen. Arubanen mochten weldegelijk op migranten stemmen en hun aantal kon in de Eilandraad dus meer dan 7 bedragen. De *Beurs- en Nieuwsberichten* citeerde Da Costa Gomez’ reactie: ‘Geen commentaar, Wij hebben belangrijker zaken te doen’ (482). Toen subcommissie Kwartsz geen overeenstemming bereikte, liep ook dit initiatief om het kiesrecht te wijzigen stuk (483).

De Ronde Tafel Conferentie werd op 29 mei 1952 voortijdig verdaagd omdat Nederland en Suriname het niet eens werden over de gelijkwaardigheid van de landen

---

479 Van Helsdingen, 1955, p. 125. Nederland lanceerde bij de wijziging van de Interimregeling een voorstel voor een beroepsregeling, maar stuitte daarbij op verzet.

480 BNA, ER not. 27-12-1951.

481 *Beurs* 8 en 9-5-1952.

482 Onder de ondertekenaars bevonden zich de Surinaamse arts Nassy en de Nederlandse ambtenaar Van Hoorn van de AVP. De PPA ondertekende niet. *Amigoe* 13-5-1952; *Beurs* 13-5-1952.

483 Zie *Beurs* 8-5-1952 voor een uitgebreide bespreking van het mislukte overleg.

in het Koninkrijk en de rol van het zelfbeschikkingsrecht. Terwijl Suriname volledige pariteit voorstond, was Nederland de mening toegedaan dat de gelijkwaardigheid ophield bij de Koninkrijksorganen die een Europese signatuur moesten behouden. Aangaande het zelfbeschikkingsrecht vreesde Nederland dat een rechtsorde die gebaseerd was op het zelfbeschikking (secessie) niet stabiel zou zijn. Suriname wilde het rechts op secessie wel als uitgangspunt nemen. Pas toen men het erover eens werd dat alle Koninkrijkspartners akkoord moesten gaan met secessie van een van hen, kon de Conferentie worden hervat. Toen het zover was, vormde het kiesstelsel voor de Eilandraad niet langer onderwerp van gesprek.

Ook om andere redenen liep de staatkundige hervorming vertraging op. In 1946 hadden de Verenigde Naties een lijst van niet-zelfbesturende gebieden opgemaakt. Koloniale mogendheden moesten voortaan jaarlijks over de ontwikkelingen in deze gebieden aan de VN rapporteren. Nederland was van mening dat Suriname en de Antillen met de invoering van de Interimregeling zelfbesturend waren en staakte, met instemming van Paramaribo en Willemstad, de rapportages in 1951. Binnen de VN rees daartegen bezwaar. Vooral landen uit de regio en de VS waren van mening dat Suriname en de Antillen niet onafhankelijk waren, bijvoorbeeld omdat Nederland onverminderd het buitenlands beleid voerde. De VN ging aanvankelijk – in het licht van de naderende RTC van 1952 – akkoord met het opschorten van de kwestie, maar kwam daar al snel van terug. De VN oordeelde dat de discussie rond het zelfbeschikkingsrecht tijdens de RTC aantoonde dat er geen sprake was van ‘self-government’ van de gebiedsdelen. Nederland, Suriname en de Antillen vonden – zij het met enige moeite – een compromis. Het Protocol van New York maakte voortzetting van de rapportageplicht afhankelijk van de uitkomsten van de voortzetting van de RTC. Nederland werd tot die tijd ontslagen van de rapportageplicht. De rapportagekwestie kwam definitief tot een eind na de afkondiging van het Statuut en Staatsregeling (484).

9.2.6 Het uitgebreide Bestuurscollege

Nadat de RTC-poging om het kiesrecht te wijzigen en ook de RTC mislukten, volgde juli 1952 een initiatief van de Eilandraadsleden van de UNA’s om eenzelfde doel te bereiken. In een motie verzochten zij het Bestuurscollege om op grond van de nota Eman van 15 maart het kiesrecht zodanig aan te passen dat een meerderheid der stemmers Arubaan zou zijn. Deze maatregel moest de behartiging van interne aangelegenheden door de autochtone bevolking veiligstellen. De UNA’s waren van mening dat het eilandgebied het kiesrecht kon wijzigen met gebruikmaking van artikel 8 van de Eilandenregeling en dat men dus niet afhankelijk was van RTC of landsregering. Meer dan voorheen traden tijdens de behandeling de partijpolitieke motieven aan het licht. Bij stemming bleken AVP en de UNA’s op één lijn te staan en de PPA tegen te zijn. Die partij zag de motie als een poging haar opmars met ‘discriminerende en ondemocratische maatregelen’ te stuiten. Het voorstel passeerde met 12 stemmen vóór (AVP, UNA) en 8 tegen (PPA) (485). Omdat wijziging van het kiesrecht wel degelijk bij landsbesluit diende te geschieden kwam het niet tot uitvoering.

---

484 Ministerie 1952-1956; Kasteel, 1956, pp. 267-271; Van Helsdingen, 1956, p. 32; Spits, 1959; Boon, 1988, pp. 42-65; Van Aller, 1994, pp. 271-278; Meel, 1999, pp. 45-48, 84-91; Oostindie en Klinkers, 2001, pp. 129-137, 132 e.v.; Hillebrink, 2007, pp. 199-207.

485 BNA, ER not. 15-7-1952; *Amigoe* 14-7-1952; *Beurs* 16-7-1952. Het Surinaamse AVP-lid was afwezig. Irausquins voorstel om de kwestie in de afdelingen te bespreken haalde het niet.

De kiesrechtkwestie bracht de beide UNA's tot elkaar. Er werd afgesproken dat de UNA II tot het Bestuurscollege zou toetreden en een gedeputeerde zou leveren. N.E. 'Neppie' Henriquez (UNA II) en Frans de Paula Wever (onafhankelijk vakgedeputeerde) werden op 30 september aan het Bestuurscollege toegevoegd (486). De verzoening van de UNA's en de samenwerking met de AVP mondde in juni 1953 uit in de deelname van dr. J.R. Arends in de landsregering (487) en de vorming van een gemeenschappelijke UNA-lijst in 1954. Hiermee werd het verbond voltooid tussen het kamp van AVP en UNA, dat tegenover de PPA stond.

Nadat het UNA-initiatief het kiesrecht te wijzigen stukliep, kwam de kiesrechtkwestie op 8 oktober 1953 opnieuw in de Staten aan de orde. Eman verklaarde onomwonden dat beperking van het kiesrecht moest voorkomen dat de oppositie aan de macht kwam. Op Curaçao kwamen nationalisten en confessionelen niet tot overeenstemming. Gomez' NVP, die maar weinig allochtone steun kreeg, was voor het plan. KVP en COP waren daartegen en presenteerden een motie tégen uitholling van het kiesrecht. De motie werd met steun van DP, PPA, Vlaun (Aruba, onafhankelijk) en Abraham (Bonaire) aangenomen. De NVP stemde tegen; de AVP verliet de zaal. De oppositie won de slag om het behoud van het migrantenkiesrecht. Om de val van het kabinet te voorkomen liet de regering de zaak rusten (Kasteel, 1956, pp. 252-254).

9.3 Voorlopig einde van een ideaal

Na de invoering van IR en ERNA en de verloren kiesrechtkwestie, bloeide de separacion-gedachte een voorlopig laatste maal op, nog altijd tevergeefs. Ofschoon Aruba gebukt ging onder de afslankingen in de olie-industrie, had het als enige eilandgebied een begrotingsoverschot. In het zicht van de hervatting van de in 1952 verdaagde RTC kreeg de separacion-wens nieuwe impulsen door de Curaçaose houding ten opzichtte van het Arubaanse streven bij de overdracht van overheidsdiensten en de irritaties rond de uitwerking van het beroepsrecht. De weigering van Nederland om de separacion opnieuw in onderhandeling te nemen en het compromis in de Kleine Commissie, de Commissie Debrot en de adviezen van professor Kranenburg maakten een einde aan de separacion-strijd. Tijdens de RTC in 1954 gaven de separatisten zich onder protest gewonnen. Toen in de aanloop naar de verkiezingen van 1954 ook nog het kabinet Gomez-Eman ten val kwam, verloor Eman zijn dominantie in de Arubaanse politiek.

9.3.1 Naar de hervatting van de RTC

9.3.1.1 De Kleine Commissie

Voor de Ronde Tafel Conferentie kon worden hervat, dienden de in 1952 gerezen knelpunten tussen de aanstaande landen van het Koninkrijk uit de weg te zijn geruimd. Voor wat betreft het zelfbeschikkingsrecht vonden de drie Koninkrijkspartners een compromis door wél dit recht, maar niet het éénzijdig recht van de landen tot secessie in het Statuut op te nemen. De voormalige koloniën op wie het zelfbeschikkingsrecht van toepassing zou zijn, kregen dus recht van uittreding uit het Koninkrijk, mits voormalige kolonisator (Nederland) daarmee akkoord zou gaan.

---

486 BNA, ER not. 30-9-1952.

487 *Curaçao* 6-6-1953, 12-12-1953. Elders is sprake van 8-12-1953 (Encyclopedie, 1985, p. 42).

Hierna kon de Kleine Commissie, in het leven geroepen bij het verdagen van de RTC in 1952, de hervatting van de conferentie voorbereiden. Kasteel (1956, p. 271) stelt dat vanuit Arubaans-Antilliaans oogpunt de voornaamste problemen rond het concept lagen in de positie van Aruba, die van gouverneur en procureur-generaal, en de rol van het Koninkrijk bij de defensie- en de luchtvaartpolitiek (488).

Op Aruba beheerste de afscheiding opnieuw de politieke agenda. De invoering van het beroepsrecht en de overdracht van de overheidsdiensten haperden. Pas in september 1953 zond de landsregering een ontwerp voor het beroepsrecht naar de Eilandraad en de zaak kwam in de Staten. Kort voor de voorbereidende vergaderingen voor de RTC van 1954 aanvingen, gaf een verbolgen Eman te kennen dat het beroepsrecht de pijn rond de zetelverdeling kon verzachten, maar niet wegnemen:

> *Het beroepsrecht zal wel zalf op deze wond zijn. Echter de wens tot het opheffen van verplichte gemeenschappelijk belangen tussen Aruba en Curaçao prevaleert* (489).

Indien ‘Curaçao’ de regeling afwees, suggereerde Eman als alternatief de ‘algehele afscheiding voor Aruba’ (490). De afscheidingsgedachte was springlevend, zij het wellicht meer als dreigement dan als voornemen. De regering en de Curaçaose afgevaardigden herhaalden dat de regeling een bedreiging vormde voor de Antilliaanse eenheid, bestuurbaarheid en autonomie. Bovendien had Aruba nooit aangetoond te zijn benadeeld door landsmaatregelen (Van Helsdingen, 1955; Kasteel, 1956, pp. 246, 251). Eman gaf in de Kleine Commissie te kennen dat Aruba slechts aan de conferentie zou meedoen indien aan het verzoek om een afzonderlijke status werd tegemoetgekomen. De nieuwe Nederlandse minister Kernkamp (1953-1956) stelde – gesteund door Suriname – dat het Koninkrijk uit slechts drie landen bestond en suggereerde om de Commissie Van der Grinten (paragraaf 9.2.5) opnieuw tot leven te wekken om de Arubaanse kwestie buiten de Kleine Commissie te houden (491). Eman ging – in tegenstelling tot Irausquin – niet akkoord en onderbrak zijn deelname aan de commissie. Op zijn initiatief nam op 15 januari de Arubaanse Eilandraad unaniem een motie aan waarin men Nederland liet weten onverkort aan de afscheiding vast te houden (492).

De Kleine Commissie zocht een oplossing door terug te grijpen op de aanbeveling van de Commissie Van der Grinten uit 1952 en de ERNA open te gooien. Ofschoon Eman aan het recht op een afzonderlijke status vasthield en Kernkamp dit

---

488 In de Kleine Commissie en op de Ronde Tafel Conferentie toonde Irausquin zich ontevreden over de afspraak dat de landingsrechten op de eilanden door het Koninkrijk werden verleend. Aruba moest het toerisme ontwikkelen en mocht niet afhankelijk zijn van derden. In de Kleine Commissie namen andere Antilliaanse vertegenwoordigers zijn standpunt gedeeltelijk over. De bevoegdheid tot het verlenen van landingsrechten moest niet aan de eilanden, maar aan de landsregering worden toegekend, was het Antilliaanse standpunt (Beknopt Verslag 1954; BNA, RTC not. 3-6-1954).

489 Telegram Eman aan minister in *Arubaanse Courant* 17-11-1953.

490 Eman in *Arubaanse Courant* 25-11-1953; Kasteel, 1956, pp. 247-251; Van Helsdingen, 1957, pp. 509-516. December 1953 informeerde ook Irausquin waarom art. 100 nog niet was uitgewerkt. Hij vond het beroepsrecht ‘een onontbeerlijk hulpmiddel’ zolang de Arubaanse ‘zelfstandigheid’ niet volledig was gegarandeerd (Verslag Eilandraad 14-12-1953 in *Arubaanse Courant* 15-12-1954).

491 NA, Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen Dir. Sur Ned Antillen 1946-1959 inv. nr. 41 not. Kleine Commissie 12-1-1954.

492 Ofschoon de PPA aanmerkingen maakte over de formulering stemde de partij in (ER not. 15-1-1954). Zie Kasteel, 1956, pp. 272-273 voor een uitgebreid verslag.

krachtig tegensprak, ging Eman akkoord met het toevoegen van de aanbeveling van de commissie Van der Grinten tot uitwerken van een beroepsregeling (493) en het 'verder uitwerken' van de Eilandenregeling. De afzonderlijke status voor Aruba verdween verder uit zicht, maar de uitwerking van het beroepsrecht en een wijziging van de Eilandenregeling waren weer mogelijk. Scheidsrechter Nederland verzekerde in geval van nood de Arubaanse zelfstandigheid, zo was de verwachting. De Kleine Commissie verplaatste de zittingen naar Paramaribo (Eman bleef zoals gebruikelijk thuis) waar het de laatste obstakels uit de weg ruimde. De Ronde Tafel Conferentie kon worden hervat (Kasteel, 1956, pp. 271-273; Van Helsdingen, 1957, pp. 135-136; Boon, 1988, p. 69; Oostindie en Klinkers, 2001a, p. 135).

9.3.1.2 Commissie Debrot en professor Kranenburg

Eman leek zich neer te leggen bij de onmogelijkheid tot staatsrechtelijke afscheiding en deed een tussenvoorstel, waardoor 'Aruba absolute zelfstandigheid verkrijgt binnen het Antilliaans verband' (494). Hoewel daarover in de Kleine Commissie van gedachten was gewisseld, werd de Commissie Van der Grinten niet heropgericht. Wel benoemde de landsregering op 27 februari 1954 een Separacion-commissie onder voorzitterschap van N. 'Cola' Debrot (495). Tijdens besprekingen met Debrot gaf de AVP te kennen de grondwettelijke problemen van de separacion in te zien, maar de partij stelde ook dat men het Antilliaanse verband als overgangsvorm zag. De UNA en de PPA deelden dit standpunt (496). De Commissie Debrot inventariseerde de wensen van Aruba en produceerde een rapport – feitelijk een verklaring van niet meer dan 26 regels – waarin men opnieuw vaststelde dat bij iedere vorm van afscheiding er talloze zaken zouden bestaan die gemeenschappelijk behartigd konden worden. Tevens wierp men op dat de Arubaanse wensen binnen het Antilliaanse verband gerealiseerd waren (497). De Arubanen verzochten de werkzaamheden van de commissie op te schorten opdat men eerst professor Kranenburg, een Nederlands staatsrechtdeskundige, kon raadplegen.

Gelijktijdig met het gereedkomen van het rapport reageerde de Nederlandse regering op de afscheidingsmotie van 15 januari. Nederland herhaalde dat losmaking uit de Nederlandse Antillen onmogelijk was en daarom niet toestond. De Grondwet was immers gewijzigd met goedkeuring van de Staten en met inachtneming van het Plan van Poelje. Nederland wilde uitsluitend meewerken aan de realisatie van de Arubaanse wensen binnen de grenzen van Staatsregeling en Eilandenregeling (498).

---

493 De toevoeging aan het concept werd overgenomen van de Commissie Van der Grinten en luidde: 'De verdeling van de zetels van het vertegenwoordigend lichaam van de N.A. over de verschillende eilandgebieden, alsmede de regeling van de eilandgebieden in de landsregeling kan niet worden gewijzigd dan in overeenstemming met de Regering van het Koninkrijk' (NA, Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen Dir. Sur Ned Antillen 1946-1959. inv. nr. 41 not. Kleine Commissie 12-1-1954).

494 Eman in *Arubaanse Courant* 10-2-1954; Van Helsdingen, 1955, p. 128.

495 Voorzitter: N. Debrot. Voor Aruba hadden zitting gezaghebber Kwartsz (q.q.), H. Eman (AVP), F. Tromp (UNA-I), N.E. Henriquez (UNA-II) en Irausquin (PPA).

496 *Arubaanse Courant* 16-2-1954. Aristides Wever kon zich niet verenigen met de overgangsgedachte en vreesde dat van uitstel afstel zou komen. Wever stelde later dat Aruba ook los van Nederland wilde (*Arubaanse Courant* 23-3-1954).

497 *Arubaanse Courant* 9-4-1954.

498 *Arubaanse Courant* 1-4-1954, 5-4-1954, tekst van brief in Bijlagen bij de notulen van de ER 1954 #6: Brief Gouverneur 25-3-1954. Zie ook BNA, Verslag Aruba, 1954, p. 2.

Begin mei bezocht professor Kranenburg Aruba. Hij hield besprekingen met de politieke leiders over de afscheidingswens en vatte de Arubaanse problematiek samen. Kranenburg toonde begrip voor de historische en maatschappelijke achtergronden van de kwestie, maar wees op de kwetsbaarheid van de Arubaanse economie en op de kleinschaligheid van de samenleving, die volledige afscheiding praktisch onmogelijk maakten. In dat geval moest Aruba immers alle in de ERNA genoemde gemeenschappelijke aangelegenheden zelf verzorgen. Aangaande de eilandelijke zelfstandigheid spoorde het Rapport Kranenburg (1954) aan tot verdergaande decentralisatie en de uitwerking van het beroepsrecht (499).

Kennelijk overtuigde Kranenburg de Arubaanse politici ervan dat de separacion althans op dat moment onhaalbaar was. Eman en Irausquin staakten hun pogingen om tot afscheiding te komen en de Arubaanse conferentiegangers vertrokken naar Nederland. Tegenover de Nederlandse pers verklaarde Irausquin niet langer voorstander van de afscheiding te zijn. Hij streefde naar een optimale zelfstandigheid met behoud van samenwerking en gelijkwaardigheid tussen de eilanden. Binnen de AVP heerste enige onduidelijkheid. Terwijl Eman senior zich op Aruba neerlegde bij de aanbevelingen van Kranenburg, nam de AVP-vertegenwoordiging onder leiding van Albert Eman de afscheidingsmotie van 15 januari echter nog wel als uitgangspunt (500).

9.3.2 De Ronde Tafelconferentie, 1954

De in 1952 verdaagde Ronde Tafel Conferentie kreeg een vervolg op 20 mei 1954. Uitgangspunt van de besprekingen vormde het concept-Statuut. De voornaamste verschillen tussen de Interimregeling en het (concept-)Statuut betroffen de verruiming van de bevoegdheden van de individuele landen, terwijl gemeenschappelijke aangelegenheden niet meer door Nederland, maar door de Koninkrijksregering zouden worden behartigd. Deze kwam te bestaan uit de voltallige Nederlandse ministerraad en gevolmachtigd ministers van de Antillen en Suriname. De voornaamste gemeenschappelijke aangelegenheden waren defensie, buitenlandse politiek, het waarborgen van deugdelijk bestuur en de mensenrechten. De wetgevende instrumenten van de Koninkrijksregering werden de Rijkswetten en de Algemene Maatregel van Rijksbestuur. De Koninkrijksregering zou Suriname en de Antillen meer dan voorheen betrekken bij het ontwerpen van Rijkswetten en het aangaan van internationale verdragen. Wijziging van het Statuut kon slechts geschieden met goedkeuring van alle drie parlementen. Eenzijdige uittreding door een van de landen was hierdoor onmogelijk. Ook stelde het concept dat een nieuwe *Staatsregeling van de Nederlandse Antillen* de bestaande Landsregeling zoals opgenomen in de *Interimregeling* zou vervangen (501).

Omdat over de Arubaanse kwestie in de Kleine Commissie al een compromis was bereikt, vormde het aan de Ronde Tafel nauwelijks onderwerp van gesprek. Tijdens

---

499 BNA, Bijlagen bij de Notulen van de eilandraad van Aruba 12-5-1954 bijlage Verslag professor Kranenburg.

500 *Arubaanse Courant* 21-5-1954. Gezaghebber Kwartsz juichte de werkzaamheden van Kranenburg toe en wees op de eenzijdige economische ontwikkeling van het eiland en het handelsverval dat was ingetreden. Wel erkende hij dat het geldende belastingstelsel ongunstig uitwerkte en herziening verdiende. Ook Oostindie en Klinkers, 2001a, p. 288, noot 179-180.

501 Van Helsdingen, 1956, pp. 33-38; Borman, 2005, pp. 67 e.v. De voornaamste gemeenschappelijke aangelegenheden betroffen (en betreffen nu nog) defensie, buitenlandse politiek, de waarborg van deugdelijk bestuur en de mensenrechten.

interne besprekingen van de Antilliaanse delegatie lieten de Arubanen weten een wijziging in het concept-Statuut voor te staan. Op grond van de 15 januari-motie brachten zij het verzoek in om een aparte plaats voor Aruba in het Koninkrijk in te ruimen. De overige Antilliaanse delegatieleden constateerden dat een daarvoor een Grondwetswijziging nodig was en dat die niet op de agenda stond (502). Wel bracht Da Costa Gomez namens de Arubanen een voorstel ter tafel waardoor in het concept-Statuut overal waar 'Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen' stond, daaraan 'en Aruba' werd toegevoegd. Dit verzoek werd evenmin gehonoreerd (503).

Ook kwamen de autonomie van de eilanden en het beroepsrecht ter sprake. Aruba was bevreesd voor wijzigingen in de autonomie zonder dat daarvoor een Arubaans akkoord vereist was. De overige Antillianen wezen erop dat de Koninkrijksregering een scheidsrechtersfunctie had bij de wijziging van de zetelverdeling en de Eilandenregeling. Daaropvolgende gesprekken met minister Kernkamp resulteerden slechts in een hernieuwde toezegging dat Nederland zou meewerken aan realisering van de Arubaanse verlangens binnen de voorgestelde staatkundige structuren. Geen gehoor dus voor de roep om afscheiding (504).

Met de afsluiting van de Ronde Tafel Conferentie op 3 juni 1954 en de acceptatie van het Statuut erkenden de Arubaanse politici het bestaan van drie landen in het Koninkrijk. Tijdens en na de afsluiting van de RTC pleitten zij voor de federatieve opbouw van de Antillen en herziening van de ERNA. Albert Eman gaf, mede namens Geerman en Tromp, te kennen ernstige bezwaren te hebben bij het Statuut wegens het negeren van de Arubaanse afscheidingswens en de aanbevelingen van de Commissie van Poelje. Albert Eman stelde:

> *Het streven van Aruba is dikwijls verkeerd begrepen. In werkelijkheid komt dit streven neer op volwaardige erkenning van de zelfstandigheid van de Arubaanse bevolking. De Arubaanse bevolking is van mening dat deze erkenning niet kan worden bereikt zonder dat de band met de Antillen geslaakt wordt. Ons is evenwel tegengeworpen, dat de Grondwet zich hiertegen verzet. Nu dit zo is gesteld van Nederlandse zijde, zie ik als enige oplossing op dit moment de federatieve opbouw van de Nederlandse Antillen als overgangsperiode, waarin Aruba een zelfstandige positie krijgen kan. Ik spreek de verwachting uit, dat het Statuut niet de mogelijkheid uitsluit tot een federatieve opbouw van de Nederlandse Antillen buiten het huidige verband*

---

502 BNA, Bijlagen bij de Notulen van de eilandraad van Aruba over 1954 #15; Verslag van gezaghebber mr. L.C. Kwartsz, adviseur van de Nederlands Antilliaanse delegatie bij de Ronde Tafel Conferentie in Den Haag, mei-juni 1954.

503 Van Helsdingen 1955: 130

504 BNA, Bijlagen bij de Notulen van de eilandraad van Aruba over 1954 #15; Verslag van gezaghebber mr. L.C. Kwartsz, adviseur van de Nederlands Antilliaanse delegatie bij de Ronde Tafel Conferentie in Den Haag, mei-juni 1954 (zie ook Beknopt Verslag, 1954, pp. 11-12). Kwartsz en N.E. Henriquez adviseerden de eilandraadvertegenwoordiging. Kwartsz raadde het Bestuurscollege aan om contact te zoeken met het Bestuurscollege van Curaçao, dat eveneens grotere autonomie nastreefde 'aangezien realisering van onze verlangens buiten Antilliaans verband vooralsnog niet mogelijk gebleken is en door een samenwerking tussen deze twee eilanden directe vruchtbare resultaten verkregen zullen kunnen worden'. Toen de Surinaamse delegatievoorzitter Pos bij Da Costa Gomez informeerde naar minderheids-opvattingen, stelde Gomez 'dat het hier kleine en zeer kleine groepen [betrof]' (*Arubaanse Courant* 26-5-1954).

> *overeenkomstig de verlangens van de Arubaanse bevolking. In afwachting hiervan wensen wij ons niet verder uit te spreken* (505).

Eman was van mening dat de separacion-commissie zijn werkzaamheden moest hervatten omdat de conferentie geen bevredigende oplossing had gebracht (506). Ook Irausquin toonde zich ontevreden over de positie van Aruba binnen de nieuwe rechtsorde. Nu de aparte status niet was gerealiseerd, was Aruba ‘hoogst ontevreden met de Eilandenregeling’. Hij wilde deze aanpassen om de Arubaanse zelfstandigheid te vergroten:

> *Ik wil uitdrukkelijk verklaren, dat het bij ons niet primair gaat om een status buiten de Nederlandse Antillen, maar hoofdzakelijk om de grootst mogelijke zelfstandigheid om zo veel mogelijk baas in eigen huis te zijn* (507).

Voor het beschermen van de democratie vormden het Statuut en ook het Koningshuis ‘de beste waarborg voor recht en vrijheid’. Enkele dagen later verklaarde hij het Statuut niet als eeuwig edict op te vatten en dat afscheiding op een later tijdstip nog mogelijk was. Irausquin eindigde met een beschuldiging aan het adres van de Antilliaanse regering. De Arubaanse Eilandraad had hem en Fichi Croes geschorst en de regering had de schorsing niet ongedaan gemaakt (508).

De Arubaanse politieke leiders gaven zich gewonnen. Ondanks de Arubaanse bedenkingen aanvaardden de Staten het Statuut op 26 augustus 1954 met algemene, en dus ook Arubaanse stemmen. Tijdens de behandeling van het Statuut op Aruba machtigde de Eilandraad het Bestuurscollege om alternatieve wegen te zoeken die zouden leiden tot de financiële en economische separacion (509). Het Statuut werd door koningin Juliana afgekondigd op 15 december 1954 en trad op 29 december in werking. De Staatsregeling werd 29 maart 1955 van kracht. Het bracht geen noemenswaardige wijzigingen in de Landsregeling, waardoor de omstreden zetelverdeling en de ERNA gehandhaafd bleven.

9.3.3 Einde van het verbond Da Costa Gomez-Eman, 1951-1954

Tussen de aanvaarding en de inwerkingtreding van Statuut en Staatsregeling ontbond het Antilliaanse kabinet de Staten, en nieuwe verkiezingen maakten een einde aan het tijdperk Da Costa Gomez-Eman. De Regeringsraad Da Costa Gomez-Eman had vier turbulente jaren overleefd. De staatkundige en politieke verhoudingen waren ingrijpend herzien en de parlementaire machine haperde. DP en PPA boycotten Statenvergaderingen die zodoende wegens gebrek aan quorum vaak niet doorgingen.

---

505 Beknopt Verslag, 1954, pp. 27-28.

506 *Arubaanse Courant* 11-6-1954. Daarbij moest men de federatie uitwerken. Eman rekende op hulp van Nederland en de NVP. Gedeputeerde Geerman (AVP) sprak bij terugkeer op Aruba de hoop uit dat bij inwerkingtreding van het Statuut de landsregeling en de ERNA gewijzigd konden worden opdat Aruba tenminste grotere financiële zelfstandigheid zou verkrijgen (*Arubaanse Courant* 5-6-1954).

507 Ook herhaalde hij dat het recht tot het verlenen van landingsrechten door het Koninkrijk de economische ontplooiing van Aruba belemmerde (Beknopt Verslag 1954: 302; *Arubaanse Courant* 4-6-1965).

508 *Arubaanse Courant* 7-6-1954. De *Arubaanse Courant* stelde dat Aruba vanwege de economische crisis vrijheid nodig had om de economie zelfstandig te kunnen ontplooien. Het dagblad vreesde dat de voordelen van het Statuut bovenal aan het economische herstel van Curaçao ten goede zouden komen.

509 Verslag vergadering ER 2-9-1954 in *Arubaanse Courant* 3-9-1954.

AVP en NVP lieten verstek gaan bij afdelingsvergaderingen. Begrotingen werden niet behandeld en zelfs aan een verzoek van de regering om een motie van wantrouwen in september 1954 werd niet voldaan.

De Regeringsraad kende weinig stabiliteit. Een eerste klap was de breuk tussen Eman en Vlaun in 1950. Vlaun gedoogde de regering, maar hij schuwde het niet om Eman veelvuldig te opponeren. In 1951 verliet AVP-minister Pauw het kabinet. Zijn post Openbare Werken werd niet opgevuld. Een volgende slag was de ontslagname van AVP-minister Lampe in juli 1952. Aanleiding was een conflict met Eman die zich steeds radicaler opstelde en zijn politieke opponenten met alle mogelijke electorale en verbale middelen bestreed. Eman was zelfs wegens belediging van Irausquin veroordeeld tot een gevangenisstraf. Toen Eman bovendien politieke druk op Lampe uitoefende om hem gratie te verlenen, stapte Lampe op. Emans zoon Fedy trad toe tot de regering als minister zonder portefeuille (510).

Aan de reconstructies van het kabinet kwam geen einde. De Curaçaose COP trad er in mei 1953 uit toen de partij na het vertrek van minister van Sociale Zaken Van Romondt geen geschikte kandidaat kon inbrengen. De COP sloot zich niet aan bij de oppositie. De kiesrechtkwestie resulteerde in de toetreding van de UNA tot de regering. Dokter J.R. Arends werd minister van Volksgezondheid. In 1953 keerde AVP’er Pauw na twee jaar afwezigheid terug als minister van Openbare Werken, nu aangevuld met de post Vervoer. In maart stapte de KVP uit de coalitie. De coalitiebasis slonk tot elf zetels, waardoor Da Costa Gomez afhankelijk was van de steun van Voges (Bovenwinden), Abraham (Bonaire) en Vlaun en die laatste zegde in juli 1954 het vertrouwen in de coalitie op (511). Abraham volgde zijn voorbeeld op 25 augustus, één dag voordat de Staten het Statuut aanvaardden. In september herriepen COP en KVP hun gedoogsteun (512). Toen desgevraagd een motie van wantrouwen tegen het kabinet uitbleef, verzocht de regering de gouverneur om de Staten te ontbinden. De regering wachtte in demissionaire toestand op aflossing (Kasteel, 1956, pp. 256, 294-298; Dip, 1975, pp. 16-19; Reinders, 1993, pp. 19-20).

9.4 Twee laatste verkiezingen: Nationalisten in de minderheid

De separacion was vooralsnog een verloren race en de afscheidingspartij AVP stond er slecht voor. De ooit zo populaire partij zag het maatschappelijke draagvlak afbrokkelen. De UNA toonde al bij de verkiezingen van 1949 aan dat de steun voor de groep Eman tanende was. In 1949 spleet de AVP door de uittreding van Irausquin en Croes. De daaropvolgende deelname in de regeringen met Da Costa Gomez bracht de partij geen electoraal voordeel, maar een reeks van politieke crises, zoals de Lago-staking en de Campo Alegre-affaire. Eman verloor steun onder arbeiders, migranten, confessionelen en handelaren. De Arbeidersbond verdween buiten beeld. Zijn erevoorzitterschap van de Bovenwindse vereniging raakte in de vergetelheid. Kleine migrantenpartijen als de AEP wezen Eman af; Irausquin hervormde zijn aanvankelijk autochtone en patriottische partij om tot een brede etnische alliantie. Emans (wanhoops)offensief om het stemrecht voor migranten in te perken keerde zich tegen de partij. Shon Henny verliet de politiek. Zoon ‘Shon A’ nam over.

---

510 Zie W.F.M. Lampe, 1968, pp. 75-76; tevens: Kasteel, 1956, p. 293.

511 In september trad Vlaun om gezondheidsredenen uit de Staten. Zijn opvolger Simoons was afkomstig van Sint Maarten en op Aruba verkozen, maar hij woonde inmiddels op Curaçao.

512 *Amigoe* 16 en 18-9-1954.

9.4.1 De Statenverkiezing van 1954

Politiek en bestuurlijk was het demissionaire kabinet Da Costa Gomez-Eman vleugellam en de vele politieke misslagen van de laatste jaren sudderden nog na, maar tijd voor politieke rust was er niet. Terwijl het kabinet op aflossing wachtte, dienden zich drie nieuwe politieke affaires aan in de eilandpolitiek: de schorsingskwestie, de commotie rond de verordening Openbaar Vervoer en een nieuwe ronde van loononderhandelingen bij de Lago. Het Bestuurscollege van AVP en UNA stond onder druk.

Tijdens de Eilandraadsvergadering 15 december 1953 stelde de Eilandraad een onderzoek in naar drukkerij Tipografie Excelsior die werk had aangenomen voor de Raad. De drukkerij stond op naam van Irausquins op Curaçao woonachtige broer, maar Irausquin zou de feitelijke eigenaar zijn, terwijl Fichi Croes bedrijfsleider en gemachtigde van Irausquins broer was. De coalitie riep een commissie in het leven die moest uitzoeken of er sprake was van overtreding van art. 13 uit de Eilandenregeling, die bepaalde dat raadsleden geen werk van het eilandgebied mochten aannemen. Kort voor de beslissende RTC van 1954, op 16 maart 1954 presenteerde de commissie een vernietigend rapport. Irausquin en Croes werden geschorst, zonder dat zij gelegenheid kregen tot verweer. Zij waren hierdoor bovendien niet kiesbaar bij de verkiezingen van 1955 (513).

De pers reageerde verontwaardigd op ‘de politieke stunt’ (*Arubaanse Courant* 27-7-1954; Kasteel, 1956, p. 276), gezaghebber Kwartsz liet zijn afkeer blijken en de gouverneur overwoog het schorsingsbesluit te vernietigen (514). Irausquin en Croes verzochten de landsregering het besluit nietig te verklaren. De NVP-AVP-regering maakte geen haast met de zaak, wellicht om de coalitie niet in gevaar te brengen. Irausquin kondigde bij zijn vertrek naar de RTC aan pas terug te keren wanneer de schorsing teniet was gedaan en dreigde dat de DP en PPA niet aan de behandeling van het Statuut zouden meewerken (515).

Waarschijnlijk na bemiddeling door Da Costa Gomez stemde de AVP in met de opheffing van het besluit. Irausquin verscheen op 26 augustus ‘als een Ceasar’ in de Staten en met de steun van Irausquin en Croes werd het resultaat van de RTC behandeld. Op 3 september 1954 keerden Irausquin en Croes ook terug in de Eilandraad (516). De AVP had met de schorsing van de PPA-leiders hoog politiek spel gespeeld, maar Irausquin kwam als winnaar uit de bus.

Het Bestuurscollege van AVP en UNA trachtte niet alleen de politieke oppositie (lees: PPA) te dwarsbomen, ook de achterban van deze partij werd – naar eigen zeggen – benadeeld. Gelijktijdig met de schorsingskwestie speelde de affaire rond de verordening Openbaar Personenvervoer. In de voorbereidende vergaderingen van de Eilandraad waren coalitie en oppositie het eens over een verordening op het openbaar personenvervoer. Op grond van die verordening zouden ongeveer 30 buitenlandse chauffeurs hun werk moeten opgeven en het eiland verlaten. Een aantal van hen woonde reeds 25 jaar op Aruba en was met Arubaanse of Antilliaanse vrouwen getrouwd. De verordening was omstreden. De Arubaanse Chauffeursbond en de Britse en Portugese

513 Op dezelfde gronden dreigde ook de politieke voorman van de Curaçaose kiezersgroep, Ernesto Petronia te worden geschorst. Zijn bouwbedrijf had verzuimd dispensatie aan te vragen voor het aannemen van een order van het eilandgebied. Mogelijk omdat de schorsing van Irausquin en Croes de regeringspartijen al in verlegenheid bracht, verleende de Raad Petronia alsnog dispensatie (zie *Arubaanse Courant* 27-7-1954).

514 *Arubaanse Courant* 17-3-1954

515 *Arubaanse Courant* 5-8-1954. De *Arubaanse Courant* keerde zich tegen de koppeling.

516 *Arubaanse Courant* 13-8-1954, 16-8-1954, 17-8-1954, 3-9-1954; Kasteel, 1956, p. 277.

consulaten protesteerden bij de Eilandraad en verzochten de discriminatoire verordening te wijzigen (517). Aanvankelijk hielden alle partijen vast aan het concept, maar toen de kwestie de Venezolaanse pers haalde en zelfs de Britse ambassade in Den Haag verzocht de verordening te herzien (518) keerde de PPA zich tegen de verordening (519). Het laat zich raden dat politieke motieven aan de plotselinge koerswijziging ten grondslag lagen.

De Eilandraad besprak de affaire na de terugkeer van Irausquin en Croes. De PPA beweerde dat de coalitiepartijen de achterban wilden treffen en dat de partij altijd tegen de verordening was geweest. De UNA en ook gezaghebber Kwartsz weerlegden dat. De UNA wilde uitzonderingsbepalingen ten behoeve van de chauffeurs vaststellen, maar de AVP hield voet bij stuk. Nadat de PPA-fractie en ook het Surinaamse AVP-eilandraadslid Nassy de zaal verlieten, namen de resterende Eilandraadsleden de verordening aan. Vijfentwintig à dertig chauffeurs verloren hierdoor hun werk (520).

Loononderhandelingen bij de Lago vormden een derde struikelblok voor een succesvolle campagne van de coalitiepartijen. Sombere economische vooruitzichten wierpen hun schaduw vooruit. In 1953 had de Arend de meeste taken afgestoten, terwijl bij de Lago de ontslaggolf aanhield. Volgens de *Arubaanse Courant* (22-9-54) nam de werkloosheid wekelijks toe. Loononderhandelingen bij de Lago in 1954 werden politiek uitgespeeld. Eman wees op het belang van het voortbestaan van de olie-industrie en riep op tot matiging van de looneisen. Tegenstanders zagen dit (of speelden dit uit) als nieuwe afvalligheid aan de arbeidersklasse. De PPA verwees naar het stakingsdebacle van 1951. In november werd besloten de loononderhandelingen pas na de verkiezingen te vervolgen, maar niettemin werd Emans houding onderwerp van aanhoudende klachten over discriminatie van buitenlandse arbeiders (521).

Ook de handelselite was niet tevreden met bestuur en beleid van het BC. De Kamer van Koophandel, op dat moment een spreekbuis van de overwegend Arubaanse handelsklasse waaronder bestuurslid Irausquin, klaagde dat het BC de adviezen van de Kamer negeerde. De Kamer verweet het BC en de landsregering een tekort aan initiatieven om het toerisme als bestaansbron aan te boren. In het jaarverslag over 1953 klaagde de Kamer dat zij niet werd geconsulteerd en niet was vertegenwoordigd in de COWA. De verstandhouding tussen de Kamer (en dus de handelselite) en het eilandbestuur liet veel te wensen over (522).

---

517 BNA, ER bijlagen 25-8-1853, 27-11-1953, 28-11-1953. Ook de PPA-leden van de commissie legden de oproepen naast zich neer.

518 BNA, ER bijlagen, geheim schrijven gouverneur aan ER 22-6-1954,: Schrijven gezaghebber aan ER 1-7-1954. Zie ook: *Arubaanse Courant* 1-7-1954.

519 Bevreesd voor ingrijpen van hogerhand, waarschuwde Eman de landsregering zich niet met de affaire te bemoeien: ‘AVP wenst dat haar ministers wijzen op verheven doel verordening voorkomende uitbarstingsmogelijkheid Cain Abel bij Arubaans Indiaanse huisvaders en andere Antillianen die brood ontnomen wordt om vreemden te geven met mogelijk gevolgen internationale oligarchische politiek uit den boze’ (*Arubaanse Courant* 24-8-1954).

520. Daarmee was de zaak niet afgedaan. Op advies van het Britse consulaat, vertrokken de werkloze chauffeurs niet van het eiland. Toen onder de nieuwe DP-PPA-regering Engeland daarnaar vroeg was de verordening nog niet ingetrokken (BNA, Bijlage bij de Notulen van de ER van Aruba over 1955 no. 31 Brieven Brits consulaat 17-8-1955; 17-11-1955). De verordening werd later door de landsregering vernietigd. De gedupeerde chauffeurs kregen een schadevergoeding.

521 *Arubaanse Courant* 4-11-54, 11-11-54.

522 KvK, Jaarverslag 1953.

Tabel 18 Kiezers naar geboorteplaats, verkiezingen 1954 en 1955

Geboorteplaats	1954	1955
Aruba	8977	9289
Curaçao	997	1047
Bonaire	711	648
Sint Maarten N.G.	1024	989
Saba	391	365
Sint Eustatius	301	293
Nederland	1160	1136
Suriname	1228	1135
Elders	1559	1577

Bron: BNA, Verslag van het eilandgebied Aruba over 1954 en 1955.

Een belangrijke trend zette zich door. Partijen speelden in op de etnische samenstelling van het electoraat (tabel 18). De AVP en de PPA plaatsten Surinaamse, Benedenwindse en Bovenwindse kandidaten op hun lijst. Politieke tegenstellingen werden tot in de etnische clubs uitgespeeld. Via de rechter trachtte PPA-man Ernesto Finck om voorzitter van de Club Suriname te worden, ten koste van AVP'er dr. Willy de la Fuente. Finck verloor het proces en De la Fuente werd herkozen, althans als voorzitter van de etnische club (*Arubaanse Courant* 8-11-54). Later die maand gaf de verkiezingsuitslag een tegengesteld resultaat. Partijen appelleerden aan verwantschappelijke, regionale of etnische banden. Godsdienst en de katholieke geestelijkheid verloren hun politieke gewicht. De AVP plaatste 6 migranten en 7 Arubanen op de lijst. Bij de PPA was die verhouding 5:8.

Bekende Nederlandse gezichten als die van Gerrit Kok en Gerrit Amelink stonden na de stemrechtkwestie van 1952 niet meer op de UNA-lijst. De Surinaamse vertegenwoordiger E.E. Goedhoop die in 1951 slechts 45 stemmen had behaald keerde de UNA de rug toe. De UNA gokte (met oudgediende Dussenbroek weer op de lijst) op de Arubaanse en de Nederlandse kiezer.

Met alle politieke dynamiek op het eiland, zou men bijna vergeten dat het een landelijke Statenverkiezing betrof. De politieke kampen op het landsniveau bleven ongewijzigd. De DP en de PPA kropen verder naar elkaar toe. De NVP en AVP bleven hun verbond trouw, meer uit lijfsbehoud dan uit programmatische overwegingen. Maar de politieke blokken vertoonden scheuren. Arubaanse politici klaagden aanhoudend over de 12-8-zetelverdeling. Op Curaçao werd daarentegen geklaagd dat het eiland met een dubbel stemmenaantal slechts de helft meer zetels koos (Kasteel, 1956, p. 298) (523). De kritiek op de regeringspartijen betrof een gebrek aan daadkracht en competentie. De kiesrechtkwestie en het aanhoudend insularisme kondigden zich aan als de breukvlakken in de kwetsbare Antilliaanse eenheid (Reinders, 1993, p. 23).

Onder een onzeker economisch en politiek gesternte vond een felle en rumoerige campagne plaats. Partijen trachtten door een hoge graad van mobilisatie en persoonlijke kiezersbinding hun achterban te vergroten. De vijandigheid tussen de kampen liep hoog op. Partijen organiseerden massabijeenkomsten en gingen rond met geluidswagens. Op 12 november trokken meer dan 450 auto's door Santa Cruz, waarbij ruim 3000 mensen op de been waren. Aanhangers van de partijen vernielden

---

523 Voor het verloop van de verkiezingsstrijd op de andere eilanden, zie Kasteel, 1956, pp. 292-308; Reinders, 1993, pp. 23-37; Klomp, 1983, p. 112.

elkaars verkiezingsmateriaal en politici maakten daarvan omstandig gewag in de media (524). De kiesrechtkwestie lag nog vers in het geheugen. De Surinaamse Politieke Kring Aruba van de PPA hekelde de Surinaamse AVP'ers De la Fuente, Nassy en H.D. Rodriguez. Zij deden zich voor als intellectuelen, terwijl de Surinamers op Aruba merendeels arbeider waren. Zij deden een beroep gedaan op de Surinaamse achterban, maar hun partijen pleitten vervolgens voor stemrechtbeperking. De campagne was niettemin de meest rustige sinds de invoering van het algemeen stemrecht. Eén politicus werd betrapt op het dragen van een wapen, tot gewelddadigheden kwam het niet.

De verkiezing bracht een electorale omslag, al was dat geen verrassing. Op Curaçao evenaarde de Democratische Partij de NVP van Da Costa Gomez. Beide partijen behaalden 5 zetels. De DP had een achterstand van nog slechts 2000 stemmen. Da Costa Gomez verloor niet de Curaçaose verkiezing, maar wel zijn Arubaanse bondgenoot. De PPA overtroefde de overige partijen met overmacht. De Patriotten behaalden een ruime meerderheid van 60 procent van 8412 stemmen. Hoewel het aantal kiezers was gestegen, gingen AVP en UNA in stemmenaantal achteruit. De UNA behaalde met 1749 slechts één achtste van de uitgebrachte stemmen. De AVP trok nauwelijks meer dan een kwart ofwel 2733 van de 8412 stemmen.

Juancho Irausquin won de prestigeslag met Henny Eman met overmacht. Hij verkreeg 4941 stemmen tegen een teleurstellende 2666 voor Eman. Migrantkandidaten van de PPA versloegen hun concurrenten van de AVP en de UNA. Migranten als Carl Anslijn en Diderick Matthew van de PPA, maar ook Dussenbroek (UNA) verkregen opnieuw grote aanhang in eigen etnische kring. Surinamer Ernesto Finck behaalde 73 procent van de Surinaamse stemmen (525). Emans Bovenwindse steun was na het wegvallen van AEP en AOP gering en binnen de AVP dienden zich geen nieuwe succesvolle migranten aan. Van de migrantenpolitici trok overigens alleen PPA'er Carl Anslijn naar de Staten.

---

524 *Arubaanse Courant* 12-11-1954, 13-11-54.

525 CHA, *SPKA* 6-11-1954. De *Surinaamse Politieke Kring Aruba* was het tijdschrift van de gelijknamige afdeling van de PPA onder leiding van Ernesto Finck.

Tabel 19 Uitslag Statenverkiezing 1954 naar partij en kandidaat

AVP		**UNA**		**PPA**	
Zetels	2	Zetels	1	zetels	5
Eman, J.H.A	2666	Werleman, A.	722	Irausquin, J.E.	4941
Geerman, J.	360	Figaro, T.J.	208	Croes, P.	497
De Cuba, M.E.	62	Dussenbroek, A.F. (Nederland)	458	Erasmus, J.	458
Laclé, L.	26	Luydens, T.D.	24	Beaujon, J.R. Lope	41
Flanegin, A.J.	13	Tromp, F.B.	216	Maduro, J.	126
Bruin, S.D. (Nederland)	80	Croes, J.G.	22	Anslijn, W.C. (Saba)	1050
Fuente, W. de la (Suriname)	261	Henriquez, L.	20	Finck, E.R. (Suriname)	698
Lejeuz, J.E. (Sint Maarten)	120	Schwengle, C.P.	14	Croes, O.	23
Booi, M. (Bonaire)	69	Schuit, N.	43	Kelly, J.	148
Nieuw J.A.C. (Curaçao)	14	Maduro, C.J.	5	Matthew, D. (Sint Maarten)	248
Lejeuz, J.E. (Sint Maarten)	90	Gomez, B.J.M.	17	Serphos, I. (Nederland)	65
Brokke, E.	26			Petronia, E.O. (Curaçao)	155
Eman, C.A.	35			Angela, C.	62
Totaal	**3822**		**1749**		**8412**

Bron: *Arubaanse Courant* 21-9-1954.

Ook de Arubaanse kandidaten van de AVP deden het slecht. José Geerman uit San Nicolas kon rekenen op een (Arubaanse) achterban van enige betekenis, maar hij kon de achteruitgang van de AVP niet voorkomen. De PPA versloeg beide tegenstrevers in alle districten (tabel 20). Vooral in het welgestelde Oranjestad-west (Irausquin), Santa Cruz (Fichi Croes) en uiteraard San Nicolas (Anslijn en Matthew) vestigde de PPA haar heerschappij. De AVP gokte op de migranten, maar verloor migranten en Arubanen.

Tabel 20 Uitslag Statenverkiezing 1954 naar partij en regio

	AVP 54	AVP 55	UNA 54	UNA 55	PPA 54	PPA 55
Noord	301	172	230	319	316	405
Tanki Leendert	290	201	139	207	457	511
Oranjestad	1163	698	586	726	2005	2436
Paradera	286	183	40	73	581	634
Santa Cruz	387	285	333	441	1193	1250
Savaneta	616	524	137	193	1037	1016
San Nicolas	779	443	281	295	2913	-
totaal	**3822**	**2533**	**1749**	**2254**	**8412**	**9627**

Bron: *Arubaansche Courant* 16-11-1954.

Hoezeer de (opgeschorte) loononderhandeling, de staking van de 1951 en de stemrechtkwestie de verkiezingsuitslag beïnvloedden, bleek uit de reacties van Eman

in de pers. In de *Beurs- en Nieuwsberichten* schreef hij zijn nederlaag toe aan het uitspelen van zijn opstelling tijdens de Lago-staking van 1952 en de recente salarisonderhandelingen bij het oliebedrijf. Daar had de LEC een salarisverhoging voorgesteld die door AVP-minister Eman was afgeraden (526).

Ook de media wezen de kiesrechtkwestie aan als oorzaak van Emans verlies. Het tijdschrift *Curaçao*, zelf rond 1936 fel tegenstander van de uitbreiding van het kiesrecht, noemde Emans nederlaag het gevolg van ‘de pogingen om de niet Arubanen te elimineren; de Bovenwinders en Surinamers hebben zich niet aan de wolf overgegeven, ondanks het schaapsvel, waar het zich tegen de verkiezingen in had gehuld’ (*Curaçao* 20-11-1954 in: Kasteel, 1956, p. 302).

Door de verschuivingen op Aruba viel op landsniveau het NVP-AVP-kamp terug van 9 naar 7 zetels. Het (confessionele) midden verwierf 3 zetels: de Curaçaose KVP en de COP en de Arubaanse UNA waren ieder goed voor 1 zetel. DP en PPA stegen samen van 6 naar 10 zetels. De steun van de Bovenwinden hielp het DP-PPA-kamp aan de meerderheid. Opmerkelijk en van groot belang was de Bovenwindse verkiezingswinst van Arubaan W.F.M. Lampe, zwager van AVP-leider Eman, voormalig Bovenwinds gezaghebber, voormalig notaris van de afscheidingspetitie van 1947-8 en AVP-minister tijdens de Lago-staking en de Campo Alegre-affaire. Lampe had Jonckheer zich kandidaat laten stellen voor de Democratische Partij op de Bovenwinden. Samen met Irausquin voerde hij campagne en hij versloeg zijn opponent met kleine marge. Lampe hielp het DP-PPA-blok aan de cruciale meerderheidszetel, nummer 11 van de 21 (Kasteel, 1956, p. 303; W. F.M. Lampe, 1968, pp. 77-85).

Irausquin werd formateur van de Regeringsraad die na de inwerkingtreding van het Statuut zou doorgaan als eerste kabinet van de Nederlandse Antillen. Tegen de verwachting in lukte het formateur Irausquin om ook de steun van de Curaçaose COP en de Bonaireaanse UNI te winnen. DP’er Efraim Jonckheer werd voorzitter. Irausquin trad aanvankelijk niet toe tot het kabinet, maar koos voor het Statenvoorzitterschap.

De voornaamste politieke handeling van de Regeringsraad was het ondertekenen van het Statuut op 15 december. Jonckheer plaatste de Antilliaanse handtekening onder het levenswerk van opponent dr. Da Costa Gomez. Het kabinet Jonckheer-Irausquin ging van start. Enkele mutaties vonden plaats. De Arubaanse Bovenwinder Lampe werd minister van Justitie, maar hij verhuisde per 1 maart 1956 als gevolmachtigd minister naar Den Haag. Irausquin nam zijn plaats in het kabinet in als minister van Financiën en later Welvaartszorg. Het kabinet bereidde de invoering van de nieuwe Staatsregeling van 1955 voor. Deze werd op 29 maart 1955 door Koningin Juliana ondertekend. Da Costa Gomez’ NVP en Emans AVP verloren hun dominantie in de landspolitiek, maar bleven, zij het nog maar kort, in de eilandpolitiek aan de macht.

---

526 *De mensen zijn ingespoten met het idee, dat ik hun bajonetten en geweren op de borst heb gezet, dat ik de belasting heb verhoogd en dat ik de loonverhogingseisen die laatst bij Lago zijn ingediend heb willen torpederen.’ Dit was volgens de heer Eman allemaal valse propaganda. Hij zeide voorts, dat er tegen hem opgeworpen was dat hij tegen de arbeiders was, maar ook dit is niet waar, aldus de heer Eman. ‘Alleen heb ik tegen verhoging gestemd, omdat anders de Lago hier niet meer zou kunnen werken en die verantwoordelijkheid heb ik niet willen nemen. Ik heb mij opgeofferd voor Aruba. De mensen willen een regering die geen belasting heft* (in *Beurs* 17-11-1954).

9.4.2 De Eilandraadsverkiezing van 1955

Na de ommezwaai van de Arubaanse en Antilliaanse politiek in 1954 was het afwachten of de Eilandraadsverkiezingen van 1955 de nieuwe verhoudingen zouden bestendigen of terugdraaien. Na de landelijke electorale toetssteen moesten de eilandelijke verkiezingen uitwijzen of de etnische alliantie van de PPA het zou winnen van het insulaire nationalisme van de AVP en het gematigde optreden van de UNA. De campagnes verliepen nog rustiger dan een jaar eerder.

De PPA profileerde zich andermaal als de brede etnische alliantie. Deze perfectioneerde de strategie die de UNA in 1949 had geïntroduceerd. Boven aan de lijst stonden de partijleiders Juancho Irausquin en P. ‘Fichi’ Croes, gevolgd door vertegenwoordigers van districten en etnische groepen. Onder aan de lijst, voorbij de zekere marge van circa 9 zetels, stonden migrantpolitici als Finck, Petronia en Matthew. Zij maakten kans om door het verkrijgen van voorkeurstemmen hun eigen zetel in de Raad te veroveren.

Voor de AVP ving een nieuw tijdperk aan. Henny Eman stond na 30 jaar actieve politiek niet meer op de lijst. Zoon ‘Shon A’ was zijn logische opvolger. In de vorige verkiezingen had hij slechts 35 stemmen verzameld, maar ditmaal hoopte hij de 2666 volgelingen van zijn vader achter zich te krijgen. Niet alleen de partijleider nam afscheid. Ook dr. W. de La Fuente en H.M. Nassy, de Surinaamse gezichten van de AVP, traden terug. Bonaireaan Booi en Curaçaoënaar Nieuw – beiden in 1954 niet succesvol – keerden niet terug. Er verschenen meer nieuwe personen die de AVP door de jaren vijftig en zestig zouden loodsen, zoals Dominico Guzman Croes die na de dood van Shon A, in 1967 partijleider werd. De AVP profileerde zich met louter Arubaanse kandidaten sterker als exclusief Arubaanse partij.

Ook in de UNA zette de verjonging en Arubanisering voort. Jonge Arubanen als Th. Figaroa en Frans Wernet mengden zich onder de bekende gezichten van A. ‘Poy’ Werleman en Felipe Tromp. Ditmaal deed Dussenbroek niet meer mee. In zijn plaats werd Nederlander Schuit naar voren geschoven. Een Surinaamse vertegenwoordiger ontbrak. Daarmee werd ook de UNA steeds meer een autochtone partij.

De verkiezingen verliepen voor de AVP opnieuw desastreus. De partij ging 1289 stemmen achteruit. Halvering van het stemmenaantal in districten was geen uitzondering en zelfs het bolwerk Oranjestad-oost ging verloren. Opvallend was het herstel van de UNA die 505 stemmen vooruitging, verspreid over vrijwel het hele eiland. De UNA streefde de AVP voorbij in Noord, Tanki Leendert en Santa Cruz. De AVP bleef de UNA nog wel voor in Oranjestad, Paradera en San Nicolas. De UNA evenaarde de AVP in zetelaantal; de PPA was oppermachtig.

Hoewel partijleider Irausquin persoonlijk flink verloor, versloeg hij nog altijd de nieuwe AVP-lijsttrekker Albert Eman met 3668 tegenover 1576 stemmen. De PPA-aanhang steeg met 1215 stemmen en de PPA kon 15 van de 21 Eilandraadsleden afvaardigen. Overwinningen in alle districten en San Nicolas bevestigden de heerschappij van de PPA. Dankzij hoge noteringen op de PPA-lijst konden naast Irausquin en Fichi Croes 4 Arubanen naar de Eilandraad, onder hen jongeling Oscar Henriquez. Ditmaal werden er geen 9, maar 6 migranten in de Eilandraad ingezworen. De meesten kwamen zoals verwacht met voorkeursstemmen: Sabaan Anslijn, Curaçaoënaar Petronia, Sint Maartenaar Diderick Matthew en ten slotte Joseph Lake vertegenwoordiger van Sint Maarten en Sint Eustatius. Doordat Surinamers niet stemden op Wijngaarde, die met een negende positie al haast zeker was van een zetel, maar op Ernesto Finck, traden 2 Surinamers toe tot de Raad. Migrantenraadsleden van

de UNA en de AVP waren niet herkiesbaar of niet succesvol. Nederlander Schuit (UNA) lukte het niet om de stemmen van Dussenbroek over te nemen.

In de districten trok de AVP opnieuw aan het kortste eind. Albert Eman verloor ten opzichte van zijn vader in de meeste districten en van de overige kandidaten was slechts Dominico Guzman Croes uit Noord met 386 stemmen enigszins succesvol.

De nieuwe Eilandraad kwam bijeen op 1 juli 1955. Gezaghebber Kwartsz drong aan op eensgezindheid. ‘Ons eiland maakt op economisch gebied een niet al te rooskleurige tijd mee. Het schreeuwt om eendracht en samenwerking op elk denkbaar gebied.’ Er werden 3 gedeputeerden aangewezen. Met de gezaghebber vormden zij het nieuwe Bestuurscollege. Nadat gedeputeerde J. Maduro afstand deed van zijn zetel, bestond het BC uit gezaghebber Kwartsz, oudgediende Porfirio Croes, nieuwkomer Oscar Henriquez en de voorman van de Curaçaose stemmers, Ernesto Petronia (527).

De afscheidingsbeweging was niet succesvol geweest. De AVP was in 1949 uiteengevallen en hoewel de UNA – na een scheuring en een hereniging – opschoof naar het nationalistische kamp, had de beweging aan kracht ingeboet. Door de coalities met Da Costa Gomez’ NVP was de autonomie van het staatsdeel wel vergroot, maar Aruba had geen directe band met Nederland verworven. Het was een eilandgebied van de Nederlandse Antillen. De 12-8 was verloren gegaan en het beroepsrecht had de pijn om de verloren afscheiding niet verzacht. Migranten hadden hun stemrecht behouden en mede dankzij hen vormde de PPA met de DP de landregering en domineerde het nu ook in de Eilandraad.

527. BNA, Verslag Aruba 1955. De samenstelling van het BC was als volgt: gezaghebber L.C. Kwartsz, voorzitter, P. ‘Fichi’ Croes: Sociale en Arbeidszaken, tevens waarnemend gezaghebber, Oscar Henriquez: Economische Zaken, Ernesto O. Petronia: Culturele Zaken en Volksontwikkeling.

Tabel 21 Uitslag Eilandraadsverkiezingen 1955 naar partij en kandidaat

AVP		UNA		PPA	
Eman, C.A.	1576	Werleman, A.	1113	Irausquin, J.E.	3668
Croes, D.G.	386	Tromp, F.B.	362	Croes, P.	574
Croes, J.A.	40	Figaroa, Th.J.	201	Maduro, J.	170
Geerman, S.	80	Wernet, F.	72	Kelly, F.S.	264
Luidens, J.F.	15	Croes, M.J.	112	Beaujon, J.R. Lope	75
Laclé, C.M.	36	Croes, J.G.	72	Croes, O.	30
Lampe, J. Ch.	33	Luydens, Th.D.	7	Henriquez, O.S.	28
Flemming, D.	83	Beukeboom, C.R. (Curaçao)	17	Laclé, F.V.	244
Dirksz, S.	30	Schuit, N. (Nederland)	120	Wijngaarde, A.I.W. (Suriname)	37
Kock, E.	66	Palm, T.P.	68	Anslijn, W.C. (Saba)	486
Flanegin, A.J.	14	Fingal, E.	16	Faneyte, I.E.	63
Laclé, L.	13	Wever, R.A.	45	Leonardo, J.M. (Bonaire)	301
Cuba, E.O.J. de	32	Oduber, R.C.	9	Dongen, E. van	53
Lange, E. de	21	Maduro, I.P.	1	Angela, C.	306
Raven, A.H.	15	Maduro, C.J.	3	Dirksz, L.	26
Luidens, J.	10	Leest, T.	8	Erasmus, J.	280
Tromp, J.B.	12	Henriquez, L.	16	Finck, E.R. (Suriname)	698
Geerman, L.	17	Gomez, B.J.M.	8	Britten, L.V.	151
Arends, M.	10	Vries, M.	11	Petronia, E.O. (Curaçao)	417
Winterdaal, G.	19	Erasmus, J. Th.	5	Bermudez, V.	43
Gomes, R.	25	Schwengle, C.P.	41	Matthew, D. (Sint Maarten)	577
				Engelbrecht, R.A.M. (Suriname / Guyana)	184
				Lake, J.H. (Sint Eustatius / Sint Maarten)	561
				Theysen, A.	17
				De Cuba, M.	374
totaal	**2533**		**2254**		**9627**

9.5 Kroon en kolonie IV: oktober 1955

Het separacion-tijdperk was voorbij, maar het Statuut moest worden gevierd. Koningin Juliana en prins Bernhard bezochten in oktober en november 1955 de Nederlandse Antillen en Suriname. Om de waarde van het Statuut kracht bij te zetten werd het koninklijk bezoek groots opgezet, internationale allure binnen de grenzen van het Koninkrijk. De koninklijke calèche ging mee op reis, eerst naar Willemstad, daarna naar Paramaribo. Koningin en prins bezochten op Curaçao eerst de polici en notabelen in Fort Amsterdam en daarna het volk in de districten. Vorstin en prins

staken over naar Bonaire en Sint Maarten. Op Sint Eustatius ging het echtpaar aan land, statig gezeten in woest golvende marinesloepen. Op Saba viel de regen uit de hemel. 'Aruba heeft voor wat betreft het Koninklijk bezoek niet onder willen doen voor Curaçao', vermeldde het dagblad *Amigoe*. Die versloeg het bezoek van minuut tot minuut, met de plechtige toon van het Nederlandse Polygoonjournaal (528).

Op 21 oktober 1955 landde het koninklijk paar op Aruba. In het Wilhelmina-sportpark vond in de avond een manifestatie plaats met een gymnastiekpresentatie en muziekoptredens van onder meer de Arubaanse Jeugdharmonie, het jongenskoor de Trupialen uit Oranjestad en, om ook het geluid uit San Nicolas te laten klinken, de Excelsior Brass Band. De Marinierskapel sloot af met een taptoe. Er was een galabal en tijdens een persbijeenkomst sprak gedeputeerde Oscar Henriquez in aanwezigheid van de prins over de economische perspectieven van Aruba.

De *Amigoe* typeerde een autorit over Aruba als 'een triomfale ronde over het eiland'. Terwijl de vorstin het Lago-hospitaal bezocht, kreeg de prins een vliegshow aangeboden op het Vuist-vliegveld te San Nicolas. De tocht voerde langs Santa Cruz, Paradera en Noord, waar men scholen en een kindertehuis bezocht. De koningin opende de Arubaanse Technische School. Het echtpaar ging ter kerke bij de Arubaanse Protestantse Gemeente. Hoogtepunt van het bezoek was de onthulling van het koningin Wilhelmina-monument door dochter Juliana in aanwezigheid van honderden genodigden, schoolkinderen en de geüniformeerde jeugd.

> *Na de ochtendaubade zette de Koninklijke stoet zich van het bestuurskantoor in beweging en maakte een korte rijtoer door de stad. Langs de wegen en straten hadden zich velen opgesteld om Hare majesteit toe te juichen. Tegen kwart over negen arriveerde het Koninklijk Paar in het Wilhelmina park ter onthulling van het standbeeld van H.K.H. Prinses Wilhelmina.*

Na voorgesteld te zijn aan de commissie van ontvangst – de padvinders zorgden voor een passende en decoratieve omlijsting – hield de gezaghebber een redevoering. 'Hare Majesteit kweet zich volgaarne van haar taak en onthulde hierna het standbeeld, waarna de talrijke toeschouwers die deze sobere plechtigheid bijwoonden luid applaudisseerden.'

Even later doopte prins Bernhard het vliegveld Dakota om tot het Prinses Beatrix-vliegveld. Het koninklijke bezoek was een zegetocht van Oranjegezindheid, die nauwelijks afweek van de koninklijke bezoeken aan Nederlandse dorpen, steden en provincies of van officiële buitenlandse staatsbezoeken. Op krantenfoto's drommen mensenmassa's langs de koninklijke routes. De gang van vorstin en prins werd voortdurend omzoomd door padvinders en schoolkinderen, terwijl dochters van notabelen huilend van de zenuwen de Majesteit bloemen aanboden, waarna 'Hare Majesteit hen moederlijk troostte'.

Het bezoek van het koninklijk paar bevestigde dat een nieuwe periode in de geschiedenis van het Koninkrijk was begonnen. Van dekolonisatie zoals de meeste Britse eilanden of integratie als de Franse koloniën was geen sprake. Het Nederlandse model ging uit van drie autonome landen in een Koninkrijk. De Groot-Nederlandse Gedachte en de verbindende rol van het koningshuis hadden dekolonisatie en de afscheidingsstrijd doorstaan.

---

528 Zie Alofs, 2006c. Ook Meel, 1999, pp. 91-95; Oostindie, 2006, pp. 108-110; Jones, 2007, pp. 191-192.

Balans: Separacion, 1924-1954/5

In de twintigste eeuw maakten koloniale imperia plaats voor natie-staten. Koloniale staten werden veelal geheel of gedeeltelijk gedekoloniseerde landen. In het Caraïbische gebied vielen veel koloniale staten tijdens de dekolonisatie uiteen, vooral als het opgelegde samengestelde verbanden betrof. In de inleiding van dit tweede deel definieerden we gedekoloniseerde staten als:

> *Soevereine landen die in overeenstemming met de richtlijnen van de Verenigde Naties op basis van zelfbeschikking hebben geopteerd voor staatsrechtelijke onafhankelijkheid of vrijwillige associatie met een ander land. Net als de burgerlijke en de koloniale staat is de gedekoloniseerde staat in een voortdurend proces van vorming en verandering. Voormalige koloniën die integreerden in andere landen zijn niet soeverein en dus geen gedekoloniseerde staat. Indien integratie niet geschiedde in overeenstemming met de wensen van de gekoloniseerde bevolking en de procedures van de VN is het zelfbeschikkingsrecht niet uitgeoefend.*

Het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Nederland waren de laatste traditionele koloniale mogendheden in de Caraïbische regio. Britse koloniën staakten in 1962 hun poging om als West-Indische Federatie tot een gezamenlijke dekolonisatie te komen. Grotere eilanden verkozen de onafhankelijkheid. Kleinere eilanden hergroepeerden, sommige als onafhankelijke eilandengroepen, andere eindigden als Dependent (of later Overseas) Territory. De Franse dekolonisatie in de regio verliep rigoureuzer. In 1946 integreerde Parijs de koloniën als Departements d’Outre Mer in Frankrijk. Zij waren voortaan een integraal deel van de Republiek.

Met de Monroeleer als rechtvaardiging, eigenden de Verenigde Staten zichzelf een metropoolfunctie toe waar het ging om de restanten van het Spaanse koloniale rijk en Haïti. Tot 1959 wist het Cuba als informele satellietstaat aan zich te binden. Er waren ook formele staatkundige verbanden. Puerto Rico werd een Estado Libre Associado en de voormalige Deense Virgin Islands kregen een status als niet-geïncorporeerd gebiedsdeel. Waar de VS dat nodig oordeelt, intervenieert het sindsdien met militaire middelen, zoals in Grenada (1983-1984) en Panama (1989).

Nederland wenste het koloniale rijk al bij aanvang van de twintigste eeuw te hervormen. De Grondwetswijziging van 1922 schreef voor dat de (wetgevende) verantwoordelijkheid over het bestuur van de metropool naar de koloniën moest worden overgeheveld, maar in de kolonie Curaçao bereikte ze het tegenovergestelde effect. De decentralisatiebeweging viel stil. De vooruitstrevende gouverneur Oscar Helfrich nam ontslag na een conflict met de minister van Koloniën. Op Aruba verdween de gematigde hervormer, landraad L.C. Kwarts in 1924 uit de Raad van Politie. Daar eindigde deel 1 van deze studie.

In de Arubaanse geschiedenis is 1924 een breukjaar. Als gevolg van de vestiging van de olie-industrie veranderde het eiland van een marginale koloniale agrarisch-ambachtelijke in een kosmopolitische, geïndustrialiseerde samenleving. Na een eerste bloeiperiode (1924-1929) volgde een terugval in de jaren dertig (ca. 1929-1936), een herstelperiode (1936-1942) en een ongekende opleving tijdens en direct na de Tweede Wereldoorlog (1942-1948). Daarna bedreigden automatisering bij de Lago en de sluiting van de Arendraffinaderij de werkgelegenheid (1948-1955). Er ontstonden spanningen op de arbeidsmarkt toen migranten Arubanen in inkomen en aanzien passeerden in de olie-industrie en de handel. Deze spanningen kwamen tot uiting in de

Atwood-affaire (1935), tijdens de Lago-staking in 1952 en bij pogingen om Arubaanse werklozen aan werk te helpen. Geografische en culturele verschillen versterkten de multiculturele spanningen in de samenleving. Na de invoering van algemeen stemrecht in 1949 vormden regionale en etnische loyaliteiten het belangrijkste bindmiddel in de jonge democratie en dus ook de voornaamste scheidslijnen.

Nadat de Staatsregeling van 1936 te weinig modernisering had bewerkstelligd, kwam er tijdens de Tweede Wereldoorlog beweging in de verhouding tussen de Rijksdelen. Er ontstonden nieuwe opvattingen over dekolonisatie met behoud van de Koninkrijksbanden. Na de Tweede Wereldoorlog kwam wereldwijd de dekolonisatie op gang en de Verenigde Naties (1945) hield een wakend oog op het verloop. De VN erkent (sinds 1960) drie varianten van dekolonisatie: onafhankelijkheid, associatie met een ander land of integratie in een ander land. Voor die tijd – en ook daarna – ontstonden nog andere vormen van dekolonisatie.

Nederland wilde dekoloniseren, maar wenste binnen het Koninkrijk nieuwe stijl 'eerste onder gelijken' te blijven. Het werd een Koninkrijk voor Nederland en de West, want Indië deed na 1949 niet meer mee. Onderhandelingen mondden uit in de afkondiging van het *Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden* in 1954 en de *Staatsregeling van de Nederlandse Antillen* in 1955. Aruba werd eilandgebied binnen de Nederlandse Antillen. De inzet van de Arubaanse nationalisten bij de hervorming van de koloniale staat was een andere, namelijk *Separacion!* Dat wilde zeggen afscheiding van Curacao met behoud van de koninkrijksbanden. De eilanden van de voormalige kolonie Curaçao behoren nog altijd tot de niet-onafhankelijke Caraïben. Suriname trad in 1975 uit het Koninkrijk.

In dit onderzoek stonden de lokale Arubaanse bestuursorganen tussen 1816 en 1955 centraal. In het tweede deel waren dat de Raad van Politie (tot 1948) en de Eilandraad van 1951 tot 1955. We resumeren de uitkomst van de dekolonisatie van de koloniale staat Curaçao en onderhorigheden en de vorming van het autonome land de Nederlandse Antillen en het eilandgebied Aruba anno 1955 aan de hand van de vijf vragen die dit onderzoek richting gaven (p. 7).

1 en 2. De koloniën: hun betrekking tot Nederland en bestuursinrichting

Herzieningen van de betrekking van de kolonie Curaçao met Nederland en van de bestuurlijke inrichting van de kolonie verliepen hand in hand, want terwijl grondwetswijzigingen herzieningen in de rechtsorde van het Koninkrijk voorschreven, moesten Staatsregelingen die vervolgens gestalte geven. Om die reden laten vragen naar beide aspecten van hervorming en dekolonisatie zich het best in samenhang beantwoorden.

Hervorming van de koloniale staat wil onder meer zeggen dat de grondwettelijke relatie tussen metropool en kolonie verandert van een bezitsverhouding in een rechtsverhouding. Ook de bestuursinrichting wordt grondig herzien. Voor (kroon)koloniën komt een einde aan het machtsmonopolie van de gouverneur in het inwendig bestuur. Burgers hebben burgerrecht en stemrecht. In gedekoloniseerde staten is het parlement wetgever en beschikt de regering over de uitvoerende macht. Indien dekolonisatie vorm kreeg middels associatie met een ander land, staat een gouverneur er slechts constitutioneel aan het hoofd van de regering, bijvoorbeeld als vertegenwoordiger van de Koning. Wel speelt op de achtergrond de (soms zwaarwegende) wetgevende en politieke macht van het partnerland. De rechterlijke macht in hervormde koloniale staten is onafhankelijk.

De Grondwetswijziging van 1922 schreef voor dat het Koninkrijk geen koloniën of bezittingen zou hebben, maar Rijksgebiedsdelen met een Staatsregeling en een wetgevende volksvertegenwoordiging. Pas in 1936 passeerde de *Curaçaose Staatsregeling* het Nederlandse parlement. De koloniën heetten voortaan gebiedsdeel: autonome rechtsgemeenschappen die als partners in het Nederlandse Rijk erkend waren. De *Staatsregeling* introduceerde beperkt, louter mannelijk stemrecht voor de Koloniale Staten. Voor het eerst waren alle eilanden daarin vertegenwoordigd, maar de gouverneur wees ook vijf leden aan. In 1937 bleek dat slechts een paar procent van de bevolking stemrecht kreeg. De census- en capaciteiteneisen werden omlaag bijgesteld en het aantal stemgerechtigden steeg, op Aruba van 553 in 1937 tot 1323 in 1941. Dat was overigens ook een gevolg van toenemende welvaart op het olie-eiland.

De *Curaçaose Staatsregeling* werd op 1 april 1937 van kracht en net als in Suriname laaiden de conflicten op tussen Koloniale Staten en gouverneur. In gewone zaken was het proto-parlement een adviesorgaan, bij omstreden onderwerpen functioneerde het ofwel als stempelparlement, ofwel als lastpost. In dat laatste geval bood de conflictenregeling de gouverneur de mogelijkheid om de Staten te passeren, althans indien hij aannemelijk kon maken dat ‘dringende omstandigheden’ dat vereisten. De oorlogsomstandigheden verschaften gouverneurs Wouters en Kasteel een argument om hun gezag te vergroten. Ook de Haagse weg lag nog altijd open. Indien gouverneur en/of minister dat wensten, kon Nederland ingrijpen per Algemene Maatregel van Bestuur. Uitvoerende macht stond onverminderd boven de wetgevende macht. Het gebiedsdeel bleef een kroonkolonie, maar de gedwongen zelfstandigheid, de stijgende welvaart en de aanhoudende begrotingsoverschotten stimuleerden de Koloniale Raad om het gouverneursbestuur niet langer te steunen.

Koningin Wilhelmian’s *decemberrede van 1942* kondigde nieuwe naoorlogse verhoudingen aan. Aangespoord door de aanhoudende ondergeschiktheid aan de gouverneur en aangemoedigd door de koninklijke belofte, kwam op Curaçao een autonomiebeweging op gang. Deze streefde naar meer autonomie en erkenning van het zelfbeschikkingsrecht. Da Costa Gomez stelde Arubaanse politieke leiders in het vooruitzicht dat de Antillen een gedecentraliseerde eenheidsstaat konden worden. De oprichting van de *Commissie Oppenheim* in 1942 was het eerste wapenfeit van de autonomiebeweging. Die commissie zag ruimte voor autonomie en decentralisatie. De eenheid van het gebiedsdeel en het Koninkrijk was boven iedere twijfel verheven. Een eventueel Koninkrijksparlement in de vorm van een Imperiale Raad had op de eilanden weinig prioriteit, zo bleek uit een peiling door het dagblad *Amigoe*.

Na de oorlog kwamen de Verenigde Naties tot stand en die plaatsten de dekolonisatie op de internationale politieke agenda. Nederland was bereid te dekoloniseren, maar zette hoog in. Het trachtte Oost en West voor het Koninkrijk te behouden. Suriname en Curaçao zouden mogelijk zelfs na 100 jaar weer worden herenigd in een eenheidskolonie: het gewest Nederlands West-Indië (Commissie Van Helsdingen, 1946). De *Commissie De la Try Ellis* (1945-1946) en de *Parlementaire Commissie Kropman* (1947) kwamen tot de conclusie dat zelfbestuur voor inwendige aangelegenheden en ook decentralisatie ten gunste van de eilanden buiten Curaçao noodzakelijk waren. De autonomiebeweging viel in 1947 uit elkaar toen Nederland een ontwerp tot wijziging van de Staatsregeling voorlegde. De Arubaanse kwestie vormde het struikelblok. De *Rijksconferentie* van 1948 bracht de contouren van een nieuwe rechtsorde in beeld. De slotverklaring stelde dat het Koninkrijk kwam te bestaan uit Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen. De Arubaanse delegatie had een andere toekomst voor ogen. Die wilde afscheiding van het gebiedsdeel binnen het Koninkrijk.

De wijziging van de *Curaçaose Staatsregeling* maakte in juli 1948 een einde aan het autocratische gouverneursbestuur en introduceerde medebestuur voor zover de Grondwet dat toeliet. Voortaan werden alle Statenleden gekozen via algemeen stemrecht. De bevoegdheden van de Staten namen toe en de conflictenregeling werd afgezwakt. Een Nederlandse gouverneur en een Antilliaans College van Algemeen Bestuur (CAB) deelden de uitvoerende macht.

De *Grondwetswijziging* van september 1948 maakte het mogelijk om hervormingen in het Rijk door te voeren op basis van overleg, maar de dekolonisatie liep vertraging op wegens de verwikkelingen met Indonesië. Nederland ontwierp daarom in 1949 een *Interimregeling* die in 1950 van kracht werd. Deze maakte een einde aan het medebestuur en introduceerde ministeriële verantwoordelijkheid. Het uitvoerend bestuur viel toe aan een Regeringsraad die verantwoording schuldig was aan de Staten. Daarmee kwam een einde aan het koloniaal gouverneursbestuur dat bij de restauratie in 1816 was ingesteld. De Interimregeling ging langer mee dan gepland. De Ronde Tafelconferentie van 1952 liep vertraging op toen Suriname het recht op secessie opeiste en de VN het Nederlandse dekolonisatiebeleid onder de loep nam.

Het werkstuk dat aan de basis van de *Ronde Tafel Conferentie* van 1952 lag, stelde dat de Nederlandse bestuursorganen, eventueel uitgebreid met Surinaamse en Antilliaanse vertegenwoordigers, zo veel mogelijk als Koninkrijksaangelegenheden zouden fungeren. Vertegenwoordiging van de Rijksdelen in de Nederlandse Staten-Generaal was niet zinvol vanwege de geringe hoeveelheid te verwachten Koninkrijkswetgeving. Suriname legde de tegenspraak in het dekolonisatiebeleid bloot. Tijdens de conferentie eiste Suriname gelijkwaardigheid (pariteit) en zelfbeschikkingsrecht in de vorm van het recht uittreding (secessie) op. De onderbreking van de RTC riep vragen op. Genoten de Nederlandse niet-zelfbesturende gebieden zelfbeschikkingsrecht of niet? Toen Nederland de verplichte rapportages aan de VN opschortte, kwam de VN in actie. Nederland kon de dekolonisatiecommissie er met moeite (en dankzij medewerking van Suriname en de Antillen) van overtuigen dat beide landen dankzij de Interimregeling zichzelf bestuurden. Nederland kreeg een voorwaardelijk fiat voor het staken van de rapportages. Het vervolg van de RTC moest uitsluitsel geven.

Nederlandse, Surinaamse en Antilliaanse delegaties hervatten hun besprekingen. Een *Kleine Commissie* bereikte in 1954 een compromis. In de preambule van het Statuut zou komen te staan dat de landen van het Koninkrijk gelijkwaardig zijn en op basis van vrijwilligheid aan het Koninkrijk zouden deelnemen. Suriname en de Antillen hadden zelfbeschikkingsrecht, maar zouden (en konden) niet eenzijdig uit het Koninkrijk treden. De gemeenschappelijke aangelegenheden stonden definitief vast. Het *Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden* voltooide de ontwikkeling die begon als een bezitsverhouding en eindigde met Statutaire gelijkwaardigheid. In juridische zin zijn de landen sindsdien gelijkwaardig, in tal van andere opzichten – demografisch, geografisch, economisch, wetenschappelijk en militair – niet.

De Staatsregeling van de Nederlandse Antillen van 1955 ten slotte legde het inwendig bestuur van de Nederlandse Antillen vast: de eilandengroep was een autonoom land met eigen gescheiden wetgevende en uitvoerende machten en een autonome rechtspraak. Koninkrijksorganen werden belast met een aantal gemeenschappelijke verantwoordelijkheden en hoewel het nieuwe Koninkrijk een democratische deficit vertoont – waarover later meer – vormden de Nederlandse Antillen niet langer een koloniale staat.

3. Eenheid en onderhorigheid
Reconstructie van het koloniale stelsel leidde niet direct tot beëindiging van de onderhorigheid van de eilanden buiten Curaçao. De Arubaanse inzet van de dekolonisatie is bekend. Gematigde en nationalistische hervormingsstrevers waren het erover eens dat het eiland meer bestuurlijke en financiële zelfstandigheid en vertegenwoordiging in de Koloniale Raad verdiende, maar zij verschilden van mening over de gewenste eindsituatie en de gang daarheen. Nationalistische hervormers wilden vanaf 1947 afscheiding van de kolonie Curaçao en een aparte status binnen het koninkrijk. Separacion! was de leuze bij dit streven. Gematigde hervormers kozen de weg der geleidelijkheid; nationalisten-separatisten hadden haast vanwege de dreigende dekolonisatie in Antilliaans verband.

De machteloosheid van de Raad van Politie onder het Regeringsreglement van 1865 stond anno 1922 voor iedereen vast: de opkomst bij raadsverkiezingen was bedroevend. Eenmaal verkozen hadden landraden slechts een ondersteunende en adviserende functie. Hun wetgevende invloed was te verwaarlozen. In de aanloop naar de Staatsregeling van 1936 nam de onvrede toe. Aruba ontwikkelde zich tot een welvarend eiland. Landraden spraken hun afkeuring uit over onder meer bezuinigingen op het welvaartsbeleid, het uitblijven van havenwerken en de geringe invloed van de Raden van Politie. Op initiatief van landraad Dussenbroek stuurde de Raad van Politie in 1933 een verzoek tot het verkrijgen van een vorm van gemeentelijke autonomie voor Aruba en de andere onderhorige eilanden naar alle hogere bestuursorganen: Koloniale Raad, gouverneur, de Nederlandse regering en de vorstin. Hoewel het paste binnen de voorstellen van de Commissie Staal, negeerde Nederland het verzoek.

De *Curaçaose Staatsregeling van 1936* bood voor het eerst alle eilanden de mogelijkheid leden voor de Koloniale Staten te kiezen. Curaçao en Aruba verkozen in 1937 samen 8 van de 10 Statenleden en in 1941 respectievelijk 6 en 2 leden. Gematigde hervormers van de Katholieke Partij wonnen de verkiezingen. Ook zij brachten de bestuurlijke verwaarlozing van het eiland ter sprake in de Staten. Dat de Raden van Politie hun juridische basis verloren, viel aanvankelijk niemand op. De onvrede met de onderhorigheid leefde voort. Dat bleek uit de Arubaanse bijdragen aan het Amigoe-debat over de wenselijkheid van een Imperiale Raad in 1941. Arubanen en op Aruba woonachtige Nederlandse geestelijken en bestuurders hekelden de gespannen verhouding met Curaçao. Henny Eman klaagde over de Hollandse gezaghebber Wagemaker.

Gedurende de Tweede Wereldoorlog kregen de nationalisten onder leiding van Eman de overhand. Zij wonnen zowel de verkiezingen voor de Staten in 1941 als die voor de Raad van Politie in 1945. Vertraging van slepende onderwerpen als de havenwerken gooide olie op het vuur van de nationalisten, maar tot een separatisme kwam het niet. Eman sloot zich aan bij Da Costa Gomez’ autonomiecommissie. De Commissies Oppenheim (1942-1944) en De la Try Ellis (1945-1946) benadrukten het belang van decentralisatie en Eman nam daar vooralsnog genoegen mee.

Het *Ontwerp tot wijziging van de Curaçaose Staatsregeling* uit 1947 bracht een omslag. Toen de Curaçaose katholieken een minderheidsnota indienden tegen het Nederlandse voorstel om Aruba en Curaçao een gelijk aantal van acht zetels in de volksvertegenwoordiging van de eenheidskolonie te geven, keerde de politieke wind. De groep Eman wilde afscheiding van het gebiedsdeel: Separacion! De Arubaanse delegatie bij de *Ronde Tafel Conferentie* van 1948 kreeg als opdracht mee om de afscheiding van Aruba op de agenda te plaatsen. Albert Eman overhandigde de petitie persoonlijk aan de koningin. Op 18 maart 1948 besloot de Conferentie met een

dubbelbesluit. Het Koninkrijk zou komen te bestaan uit drie landen en de Commissie Aruba-Curaçao zou een oplossing vinden voor de Arubaanse kwestie. Deze commissie adviseerde tot het vormen van een federatief verband, niet tot afscheiding. Met het perspectief dat aan de onderhorige positie van Aruba binnen afzienbare tijd een einde zou komen staakte de inmiddels ruim tachtigjarige Raad van Politie in augustus 1948 de activiteiten.

De gewijzigde Curaçaose Staatsregeling werd in juli 1948 van kracht en in 1949/50 volgde de *Interimregeling.* Een gelijke zetelverdeling tussen Curaçao en Aruba compenseerde de dreigende nadelen van een centralistische opbouw van de Nederlandse Antillen. De zelfstandigheid van de eilanden zou worden uitgewerkt in een eilandenreglement. Het federatieve compromis ging verloren. De befaamde acht-acht-zetelverdeling maakte na druk vanuit Curaçao plaats voor de op Aruba verfoeide twaalf-acht.

De *Interimregeling* en de daarin opgenomen *Landsregeling van de Nederlandse Antillen* bepaalden dat eilanden één gezamenlijke gouverneur en ieder een gezaghebber kregen. De *Eilandenregeling Nederlandse Antillen* (ERNA) van 1950 bevestigde dat het er slecht uitzag voor de separatisten. De ERNA bepaalde welke onderwerpen toevielen aan de eilandgebieden en welke aan het nieuwe land. Hoewel de eilandsraad van Aruba meer politieke speelruimte had dan enig eerder lokaal college, vreesden Arubanen dat de almacht van de gouverneur slechts plaats maakte voor de almacht van de landsregering. Dit bracht de Arubaanse partijen ertoe om naar snelle invoering van de beroepsregeling te streven. Buiten Aruba zagen maar weinigen het belang van een dergelijke regeling in.

De afscheiding nam op de *Ronde Tafel Conferentie van 1952* een ondergeschikte plaats in. Arubaanse bezwaren rond de decentralisatie, de beroepsregeling en ook het kiesrecht voor migranten werden doorverwezen naar de Commissie Van der Grinten en de subcommissie Kwartsz. De Arubaanse leiders moesten er samen uitkomen en dat lukte niet. Dat zij geen behoefte hadden aan het recht op zelfbeschikking werd duidelijk toen zij zich in dit Surinaams-Nederlandse conflict daarover afzijdig hielden. Met het verdagen van de RTC werden de Arubaanse knelpunten op de lange baan geschoven.

In de aanloop naar de hervatting van de RTC kwam een *Kleine Commissie* in actie die de in 1952 gerezen obstakels (de Surinaamse eis tot zelfbeschikkingsrecht) uit de weg moest ruimen. Het Arubaanse afscheidingsvuur stond inmiddels op een laag pitje. De Bonaireaanse (NVP-)politicus, arts en literator N. ‘Cola’ Debrot en de Nederlandse professor Kranenburg overtuigden de Arubanen ervan dat zelfstandigheid de lokale bestuurskracht te boven ging. De Separacion vormde daarom in 1954 bij de hervatte RTC een achterhoedegevecht. Albert Eman deed de laatste pogingen om iets van de afscheiding te redden, maar de Nederlandse minister Kernkamp wilde slechts met de Arubanen in gesprek gaan voor zover de voorgestelde staatkundige structuren dat toelieten. Na afloop van de Ronde Tafel Conferentie van 1954 gaf Albert Eman te kennen dat het streven van Aruba dikwijls verkeerd was begrepen. Men streefde naar erkenning van de zelfstandigheid als Arubaanse bevolking en was van mening dat dat slechts mogelijk via losmaking van de Antillen.

Tot een federatieve opbouw van de Antillen is het nooit gekomen en de decentralisatie stagneerde. Overdracht van de landsdiensten verliep tergend langzaam. Ze was in 1955 in grote lijnen voltooid, maar nog in 1981 rekende het land een aantal eilandbevoegdheden tot haar taken. De landsverordening op de Kamers van Koophandel was een voorbeeld (Luiten, 1981). Latere pogingen tot decentralisatie

(1979-1983) haalden weinig uit (Van Peet, 1984). Aruba trad in 1986 alsnog uit de Nederlandse Antillen. *Separacion* werd *Status Aparte*.

4 en 5. Imperiale ideologie en de roep om hervorming
Al eerder hebben wij (o.a. Alofs en Merkies, 1990, 2001; Alofs, 1990, 1999, 2001, 2005a) betoogd dat het Arubaanse separatisme tevens een etnisch nationalisme was. Het separatisme leunde deels op de imperiale ideologie die op Aruba had post gevat na de opkomst van de ethische politiek en de Groot-Nederlandse Gedachte, maar ook op een steeds exclusiever etnisch nationalisme. Het Arubaanse separatisme keerde zich niet alleen tegen de ondergeschikte positie van het eiland in het Antilliaanse verband, maar ook tegen de aanwezigheid van migranten op de arbeidsmarkt en – na de invoering van algemeen stemrecht in 1949 – het politieke speelveld. We sluiten af met het beantwoorden van vragen naar de ontwikkeling van het imperiale denken en de achtergronden van de roep om politieke hervorming tussen 1924 en 1955.

Zonder oliewelvaart protesteerde Aruba slechts incidenteel tegen de onderhorige positie binnen de kolonie. Landraad Cornelis Eman hekelde de economische verwaarlozing; landraad L.C. Kwarts wees op de bestuurlijke onderhorigheid. Na de ondergang van de decentralisatiebeweging en de publicatie van het Rapport Staal, leefde het besef van achterstelling op de eilanden buiten Curaçao voort zonder dat het tot verzet kwam. Landraad J.B. Arends zette zich in 1924, in de traditie van landraad Kwarts, af tegen het ontbreken van stemrecht en plaatste dat gegeven in de nieuwe tijd (par. 8.1.2).

> *De tijd (...) na den* (Eerste L.A.) *Wereldoorlog, blijkt er een te zijn, waarin het volk zich beijvert te bezitten het recht iets te kunnen zeggen in bestuurswegen en dat doet het dan ook overal in de wereld door middel van zijn vertegenwoordigers.*

Economische ontwikkeling door de olie-industrie was een voorwaarde voor het ontstaan van een autonomiebeweging. Welvaart werd niet vertaald in politieke zeggenschap. Bezuinigingen in 1931 waren aanleiding voor een van Henny Emans eerste pleidooien voor ‘los van Curaçao’. Aruba had genoeg bijgedragen aan de koloniale kas. Hij hanteerde een retoriek van de kleine man en diens geboorteplaats, van solidaire zustereilanden en wees op de grenzen van Aruba’s offervaardigheid (par. 8.1.3).

> *(...) reden waarom zij meent Curaçao te moeten verzoeken, haar te willen verschonen van verdere offers ten bate van Curaçao en zulks voortaan te laten behouden voor eigen gebiedende behoeften.*

Gematigde hervormers als A. Dussenbroek en J.R. Arends domineerden in de Raad van Politie. Zij pasten hun politieke streven in in het Nederlandse draaiboek van bestuurlijke vernieuwing. Ondanks tegenwerking van gezaghebber Wagemaker deden de landraden in 1933 een rekest uitgaan naar vorstin, gouverneur en Koloniale Raad. De Raad van Politie hoopte dat het nieuwe Regeringsreglement ‘(...) zal strekken tot dieper gevoelde gelijkvormige eenheid met Nederland’, maar ‘dat de eilanden op die wijze geen bloode onderhoorigheden blijken te zijn van het hoofdeiland Curaçao.’ De hervormers kregen nul op het rekest. De Curaçaose Staatsregeling van 1936 bood onvoldoende soelaas. Wel beperkt mannenstemrecht. Partijvorming kwam aarzelend op gang. Het waren het meest individuele personen die lijsten inleverden met daarop meestal een handvol kandidaten. De katholieken presenteerden lijsten met wisselende partijnamen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog groeide de aanhang van de groep Eman dankzij de uitbreiding van het stemrecht. De groep Eman trad toe tot de Koloniale Staten. Aruba begaf zich in het kielzog van de vooral Curaçaose autonomiebeweging. In de Raad van Politie stond landraad Albert Eman alleen tegenover gezaghebber Wagemaker en landraad Dussenbroek. Albert Eman eiste gelijkwaardigheid en het recht op eilandelijke ontplooiing. Opnieuw gebeurde dat via de metafoor van onderhorigheid en zusterliefde (par. 8.3.7).

> *Wij wensen als broer en zus met en naast het eiland Curaçao samen te werken, tot heil van het geheel gebiedsdeel, doch wij zullen met klem protesteren als eventueel de oude toestand zal zijn gehandhaafd.*

De werkzaamheden van de Raad van Politie werden opgeschort toen bleek dat de Staatsregeling dit bestuursorgaan niet langer erkende. De rol van de Raad leek uitgespeeld, maar kreeg een laatste impuls toen oudgediende Aristides Wever in 1945 als landraad aantrad. Het nationalisme nam een separatistische wending toen een (Curaçaose, katholieke) statenminderheid zich uitsprak tegen voorstellen voor een gelijkwaardige verhouding tussen Curaçao en Aruba. Landraad Wever verwoordde op 11 augustus 1947 de afscheidingswens met een nieuwe metafoor: die van de uittocht van de joden uit Egypte. Egypte stond daarbij niet voor Nederland, maar voor Curaçao**.** Dat was te lezen op de spandoeken die Eman had laten vervaardigen. Aruba’s separatisme ging hand in hand met de imperiale Koninkrijksgedachte.

In de aanloop naar de Koninkrijksconferentie van 1948 mobiliseerden de separatisten hun achterban. In de Raad van Politie van juli 1947 tekenden 95 vooraanstaande Arubanen een petitie voor afscheiding. Ook ging men het eiland op. In totaal verzamelde men 2147 handtekeningen. Niet iedereen tekende: een aantal vooraanstaande Arubanen, vrouwen en migranten ontbraken op de tekenlijsten. In de Staten distantieerden zich J.R. Arends (Katholieke Unie), V. Henriquez (benoemd lid) en ook Frits Kwartsz (Groep Eman) zich van de separatisten. De Lago-directie sprak zich uit tegen afscheiding. Een groep Arubanen rond Nederlander Van Aggelen keerde zich tegen de nationalisten.

De Commissie Aruba-Curaçao onder leiding van professor Van Poelje introduceerde een alternatief voor afscheiding: een Antilliaanse federatie. Politieke leiders namen daarmee voor het moment genoegen. De eerste algemene verkiezingen van 1949 waren een krachtmeting tussen de nationalistische Arubaanse Volkspartij en de gematigde hervormers van de UNA, een interconfessionele partij, met banden met de katholieke kerk en veel Nederlandse en Surinaamse leden. Eman won de verkiezingen, maar met een geringere marge dan verwacht.

Etnische en raciale verhoudingen speelden een belangrijke bindende (en verdelende) rol, maar ook de terugval in de olie-industrie speelde op de achtergrond. Op de Lago vonden ontslagen plaats. Eman speelde in partijbijeenkomsten in op de angst voor Arubaanse ontslagen en beloofde dat hij ervoor zou zorgen dat migranten eerst hun banen verloren. Nationalistische gevoelens werden etnische gevoelens; confessionele banden verloren aan kracht. De (katholieke) *Amigoe* hekelde de raciale, indiaanse symboliek van Eman. Zijn voormalige Bovenwindse volgeling Vlaun betichtte Eman van discriminatie en kiezersbedrog. Volgens Vlaun dreigde Eman om ‘de negers van de Bovenwinden, de negers van Suriname en de negers van Curaçao’ uit te zetten (par. 9.2.3).

Acceptatie van de Interimregeling resulteerde binnen de breuk van de AVP en de oprichting van de PPA. Deze partij droeg het nationalistische gedachtegoed van de AVP uit in woord en daad, maar vooral in symboliek: het koos de kleur van het

Nederlandse koningshuis als partijkleur en een beeltenis van de indiaan als logo. De UNA viel uiteen toen een deel van de partij (UNA I) zich openstelde voor samenwerking met Da Costa Gomez' NVP. Het meer behoudende, katholieke deel (UNA II) was daartegen.

Arubaanse partijen gingen op in blokvorming over de grenzen die de eilanden stelden. De AVP had een kwetsbaar verbond met Gomez' NVP. Eman had weliswaar grote bewondering voor Da Costa Gomez' kennis en kunde, maar diens nationale (Antilliaanse) eenheidspolitiek stond haaks op Emans afscheidingswens. De UNA's voerden, net als de confessionele partijen van Curaçao, een middenkoers. De PPA stond in steeds nauwer contact met de Democratische Partij op Curaçao. De beide partijleiders Irausquin en Jonckheer waren aan elkaar verwant en zij hadden veel aanhang in de stedelijke gebieden en onder migranten.

Bevreesd voor de discriminatoire wending die Emans nationalisme nam, zochten migranten een nieuw politiek onderkomen. Stemgerechtigden uit Suriname, de overige Antillen en Nederland keerden zich tijdens de verkiezingen van 1950 en 1951 af van de separatisten en sloten zich aan bij de UNA I en in toenemende mate bij de PPA, die kandidaten van stemgerechtigde migrantengroepen op de lijst plaatsten. Eman reageerde met een etnisch-raciaal politiek vertoog en deed voorstellen voor herziening van het kiesstelsel (par. 9.2.4).

> *Hieraan hebben wij het te danken dat de echte Indianen van Aruba niets meer te vertellen hebben. (...) Alleen Arubanen moesten stemmen, vond Spreker. Wel was hij bereid een concessie te doen door elke bevolkingsgroep een afgevaardigde in de volksvertegenwoordiging te garanderen.*

Tijdens de RTC van 1952 kreeg de AVP steun van de beide UNA's in het streven naar inperking van het stemrecht van migranten. Het kwam tot een hereniging van de verdeelde partij. AVP en UNA vormden samen een brede eilandcoalitie en de UNA trad toe tot de landelijke Regeringsraad. Prominente migranten traden uit protest uit de partij.

Tijdens de RTC van 1954 en in de aanloop naar de Statenverkiezingen van 1954 en de Eilandraadsverkiezingen van 1955 kende de Arubaanse politiek een etnisch verdeeld electoraat en twee vijandige partijpolitieke kampen: een nationalistisch kamp van de AVP-UNA en een etnisch breed opgezette PPA. Henny Eman had in 1951 plaats gemaakt voor zoon Albert. Eilandelijke aangelegenheden speelden een zeker zo grote rol als de afscheidingsstrijd. Het inzetten van bajonetten bij de Lago-staking van 1952 door de landsregering kostte de AVP populariteit onder de oliearbeiders en bij de recente loononderhandelingen had Eman zich niet voldoende achter de Arubaanse en allochtone arbeiders geschaard. Ook dreigde de uitzetting van niet-Arubaanse taxichauffeurs in 1954. Pogingen om het kiesstelsel te wijzingen keerden zich tegen de nationalisten. De verkiezingen van 1954 en 1955 draaiden uit op een fiasco voor die partijen. De PPA verwierf een absolute meerderheid van stemmen. Op Curaçao overleefde Da Costa Gomez de Statenverkiezingen (1954), maar de PPA en de DP versloegen het inmiddels bloedeloze verbond van NVP en AVP. In 1955 veroverde de PPA 15 van de 21 zetels in de Eilandraad, een verkiezingswinst die nimmer is geëvenaard. De PPA kreeg steun van zowel de handelsklasse en de districtsbevolking als van de migrantengroepen. Etnische polarisatie had de separatistische beweging uiteen doen splijten. Het afscheidingsideaal raakte buiten bereik.

Besluit

Het imperiale gedachtegoed overleefde de Antilliaanse en Arubaanse politieke turbulentie van de dekolonisatiejaren met vlag en wimpel: de vlag van het Koninkrijk, de wimpel van het huis van Oranje. In de kolonie en zeker op Aruba bestond een sterke identificatie met beide. Deze verbondenheid vond zijn oorsprong in de ethische politiek van de Groot-Nederlandse Gedachte aan het begin van de twintigste eeuw, maar dat stond de wens naar hervorming van het koloniale stelsel niet in de weg. *De roep om hervorming* klonk steeds luider als gevolg van de economische vooruitgang sinds de komst van de olie-industrie, de teleurgestelde verwachtingen rond de Staatsregeling van 1936 en de gedwongen zelfstandigheid tijdens de bezetting van Nederland. Na de oorlog gaf Nederland gehoor aan het Antilliaanse en Surinaamse nationalisme, maar de relatie met Indonesië kreeg voorrang.

De Arubaanse onderhorigheid stond ter discussie in de Raad van Politie en de Eilandraad. Vanuit deze podia opereerden de separatisten, maar die organen hadden onvoldoende bevoegdheden om de afscheidingswens veel kracht bij te zetten. De Nederlandse en vanaf 1948 Arubaanse gezaghebbers hadden voldoende overwicht om een eerste matiging van het separatisme te bewerkstelligen. Buiten Aruba kregen de separatisten weinig steun. De samenwerking met de Nationale Volkspartij was een verstandshuwelijk. Da Costa Gomez laveerde voortdurend tussen zijn eigen Antilliaanse eenheidsstreven en het Arubaanse separatisme. Voor de Nederlandse regering was de Arubaanse kwestie van ondergeschikt belang. Arubaanse rekesten naar de koningin in 1933 en 1948 hadden geen effect.

In de Oost verloor Nederland de regie over de hervorming van het koloniale rijk, maar in de West slaagde het om het (met name Surinaamse) nationalisme te kanaliseren. Er kwam een nieuwe *bestuursinrichting.* De (eenzijdig door Nederland vastgestelde) Interimregeling en het Statuut (dat na gezamenlijk overleg tot stand was gekomen) braken met de almacht van de gouverneur en brachten uitvoerend medebestuur en parlementaire verantwoordelijkheid, waarvan de Koninkrijksaangelegenheden waren uitgezonderd. Er ontstond institutioneel evenwicht tussen wetgevende, uitvoerende en justitiële macht, maar de verhouding tussen de eilanden bleef problematisch. De federatieve gedachte van de Commissie van Poelje bleef een onuitgewerkt compromis. De Eilandenregeling Nederlandse Antillen en de Staatsregeling bevestigden de onderschikking van de eilandgebieden aan de landsregering van de Nederlandse Antillen. Aruba gedoogde de ondergeschiktheid omdat nieuwe balansen het machtsevenwicht tussen Aruba en Curaçao bewaarden.

Maar de preambule van het Statuut bevatte een paradox. De gelijkwaardigheid in de nieuwe rechtsorde was een (voorlopig) eindpunt van de ontwikkeling *van koloniale bezitsverhouding tot postkoloniale rechtsverhouding* tussen de landen van het Koninkrijk. Deze gelijkwaardigheid is in 1948 vastgesteld als ‘een passende medezeggenschap in alle gemeenschappelijke aangelegenheden op de grondslag van nevenschikking’ (Borman, 2005, p. 21). Statutaire gelijkwaardigheid stond en staat echter haaks op het verschil in economisch en demografisch potentieel. De tegenstrijdigheid van het Statuut betreft de bereidheid om ‘op voet van gelijkwaardigheid de gemeenschappelijke belangen [te] behartigen’ versus de verschillen in schaal tussen de landen van het Koninkrijk. De tegenstelling in de preambule wordt overbrugd door het feit dat zij geen rechtsgeldigheid heeft. De rest van het Statuut wel. Gelijkwaardigheid is geen gelijkheid. Nederlandse partijen gaan nog wel eens voorbij aan het eerste beginsel, terwijl Antillianen en Arubanen soms weinig oog hebben voor het tweede.

Epiloog: Onderhorigheid en afscheiding, Arubaans nationalisme en het Koninkrijk der Nederlanden

Negentiende-eeuws kolonialisme begon als bezitsverhouding en eindigde als rechtsverhouding. Op de nalatenschap van de West-Indische Compagnie en soortgelijke semi-statelijke handelsbedrijven kwamen koloniale staten tot stand die kenmerken van Europese natiestaten hadden, maar waarin koloniale ondergeschiktheid vooropstond. In 1892 verwierven de ingezetenen van de kolonie Curaçao, net als die van Suriname staatsburgerschap. Dat was een belangrijke stap naar de vorming van een verbeelde imperiale gemeenschap. Tien jaar later brak de Groot-Nederlandse Gedachte door en daarmee de ethische politiek; de Nederlandse variant van het koloniaal humanisme. Net als het Franse koloniaal humanisme, was het zowel humanistisch als koloniaal. Enerzijds werden de (universeel veronderstelde) burgerlijke beginselen uit West-Europa geacht van toepassing te zijn op delen van koloniale bevolkingen; anderzijds leefde de hardnekkige veronderstelling dat gekoloniseerde bevolkingen niet rijp waren voor de verworvenheden van de democratische natiestaat. Eenzelfde soort redenering was eerder gehanteerd bij de voorbereiding van de slaven op de emancipatie en het rechtvaardigen van het ontnemen, beperken of uitstellen van stemrecht voor de wetgevende organen van de koloniale staat.

In 1954 kwamen nieuwe Koninkrijksverhoudingen tot stand; wel in de West waar de Groot-Nederlandse Gedachte stevig had postgevat, niet in de Oost, waar nationalisten iedere koloniale hervorming van de hand hadden gewezen en de onafhankelijkheid hadden bereikt. Weer ruim een halve eeuw later, op 10 oktober 2010, werden de banden tussen de voormalige kolonie Curaçao en onderhorigheden en Nederland nogmaals herzien. Van kolonialisme en onderhorigheid is geen sprake meer, hoewel er beslist restanten van koloniale ongelijkheid zichtbaar zijn. Het Koninkrijk vertoont nog immer een democratisch deficit, waarover direct meer.

De Groot-Nederlandse Gedachte was een koloniaal project dat, in de nadagen van de Age of Empire, een verbeelde gemeenschap moest vormen ondanks enorme geografische, culturele, economische en politieke ongelijkheden. De wijzigingen van het Statuut per 10 oktober 2010 roepen opnieuw de vraag op of het gemoderniseerde Koninkrijk een verbeelde gemeenschap van Koninkrijksburgers is. In hoeverre is identificatie met het Koninkrijk mogelijk. Is het Koninkrijk der Nederlanden een post-imperiale natiestaat in een globaliserende wereld? In deze epiloog verbinden we de resultaten van deel 1 en deel 2 met elkaar en we trekken die door naar de decennia nadien om te kijken naar de toekomstperspectief van het Koninkrijk.

1. Koloniaal humanisme versus de koloniale staat, recapitulatie

In de negentiende eeuw vond de restauratie van het koloniale gezag in de Nederlands West-Indische bezittingen plaats. Particuliere handelsondernemingen verloren hun rol in het bestuur in de Caraïbische regio. De opbouw van koloniale imperia ving in de Caraïbische regio deels aan nog voordat Europese landen hun heerschappij hadden uitgebreid over Afrika en Azië. Er kwamen koloniale staten tot stand die zich in asymmetrische verhouding tot de metropool bevonden. In de koloniale staat waren de bestuurlijke beginselen van de zich ontwikkelende Europese burgerlijke staat aangepast aan de koloniale context. Koloniën werden aanvankelijk gezien als bezit dat

de metropool naar eigen inzicht bestuurlijk kon inrichten (529). Gekoloniseerde volken verkregen beperkt staatsburgerschap en de wetgevende macht bleef ondergeschikt aan de uitvoerende macht. De koloniale staat bezat wel de structuur, maar niet de autonomie en democratie van de Europese natiestaat. De Caraïbische regio maakte een proces door van *bestuurlijke hervorming zonder democratisering* (Knight, 1990).

Er ontstonden er twee eindmodellen van zuiver koloniaal bestuur: de Britse kroonkolonie en de Franse assimilatie. Groot-Brittannië introduceerde de kroonkolonie in 1899 op Trinidad en Tobago. Het oude representatieve systeem werd, met enkele uitzonderingen, geleidelijk afgeschaft. London kreeg vrijwel volledige zeggenschap over het bestuur in de koloniën en benoemde gouverneurs die het beleid van Londen onverkort uitvoerden. Lokale representatie en wetgevende bevoegdheden waren gering. De Republiek verleende de Franse koloniale onderdanen in de Caraïben weliswaar vertegenwoordiging in Parijs, maar daarmee verschoof ook het centrum van de macht naar de metropool. Autonomie was beperkt tot lokale aangelegenheden en gebonden aan budgettair evenwicht. Hoewel (vanuit de gegoede burgerij) een roep klonk om meer zelfbestuur, kwamen Londen en Parijs daaraan niet tegemoet.

De Nederlandse aanpak leek meer op het Britse kroonkoloniemodel dan op de Franse assimilatievariant. De ‘vestigingskolonie’ Suriname verloor na de restauratie burgervertegenwoordiging in de Koloniale Raad en kreeg deze maar zeer geleidelijk terug. De Koloniale *Staten* van Suriname kwamen pas vanaf 1901 tot stand door (beperkt) stemrecht. Ten aanzien van de kolonie Curaçao was Nederland nog terughoudender. Vanaf 1901 bestond de Koloniale *Raad* geheel uit burgerleden, die allen benoemd en geballoteerd waren. De uitvoerende macht overstemde de beperkte bevoegdheid van het wetgevende orgaan.

Op de onderhorige eilanden kwam – om praktische redenen – al eerder een vorm van burgerlijk medebestuur tot stand. Als eerste op Aruba, waar al in 1824 twee burgers als magistraat deelnamen in het Vredegerecht, een orgaan dat rechtsprekende, uitvoerende en wetgevende functies vervulde. De wetgevende, uitvoerende en justitiële taken van het gerecht werden institutioneel van elkaar gescheiden. In 1848 kwam de (wetgevende en uitvoerende) Adviserende Commissie tot stand; in 1869 nam het kantongerecht de rechtsprekende taken van het Vredegerecht over. Op de eilanden buiten Curaçao kwamen na 1865 de wetgevende en vooral uitvoerende Raden van Politie tot stand, waarin twee door beperkt stemrecht gekozen landraden zitting hadden. De bevoegdheden van de Raden waren gering en als volksvertegenwoordiging schoten de Raden tekort. Het gegeven dat de gezaghebber/commandeur leiding gaf aan deze organen, hen voorzat en/of kandidaten voorstelde, deed institutionele scheiding der machten ongedaan. Zijn lokale almacht (Bordewijk, 1911) was tevens een volstrekte onmacht ten opzichte van de gouverneur. Deelname van Aruba – of de andere onderhorige eilanden – in de Koloniale Raad ontbrak, dat orgaan was daarom vooral een spreekbuis van de handelselite van Curaçao.

Aan the Age of Empire (circa 1870-1920) kwam een einde. In Europa ontstonden imperiale ideologieën die kolonisator en gekoloniseerde samenbracht in verbeelde imperiale gemeenschappen. Cooper (2005) sprak van empire-states, Wilder

---

529 Kolonisatoren hanteerden een onderscheid tussen vestigingskoloniën of volksplantingen, bewoond door een kernbevolking die behoorde tot de Nederlandse stam (Zuid-Afrika, Suriname) en exploitatiekoloniën waar de inheemse bevolkingen domineerden (Indië). Da Costa Gomez (1935) maakte zich boos dat Nederland de kolonie Curaçao niet tot de tweede groep rekende.

(2005) hanteerde het begrip imperial nation-state. De nieuwe visie op het imperiale rijk werd gesteund door een nieuw imperiaal denken: het koloniaal humanisme. Het Franse republikeinse gedachtegoed was van toepassing op het hele koloniale imperium: *La plus grande France*. Koloniaal humanisme erkende de eenheid van de menselijke soort over de grenzen van de koloniale vooroordelen, voorbij het gedachtegoed van het koloniaal racisme, maar het bleef gevangen in eurocentrische opvattingen over culturele identiteit, sociale vooruitgang en politieke hervorming. Die ambivalentie verlamde bestuurlijke vernieuwing.

De koloniale staat en het koloniaal humanisme waren beide nevenproduct van staatsvormingsprocessen in Europa. De koloniale staat betrof (afgeslankte) toepassingen van de uitgangspunten van de Europese natiestaat zoals burgerschap en machtenscheiding in koloniaal verband. Koloniaal humanisme creëerde – naar voorbeeld van de verbeelde Europese natie – vervolgens een verbeelde imperiale gemeenschap over de grenzen van de koloniale suprematie en onderworpenheid. Humanisten en ethici pasten Europese opvattingen over burgerschap en staatsvorming, over cultuur en sociale vooruitgang toe op de koloniën. En dat was een tegenspraak. Terwijl de koloniale staat was gebaseerd op een gedifferentieerde en ondergeschikte inrichting van koloniaal bestuur, spiegelde koloniaal humanisme een universalistische en inclusieve opvatting voor de koloniën voor.

In het koloniaal humanistisch denken en handelen schoven personen, partijen en regeringen voortdurend van positie in een continuüm van incorporatie en differentiatie, insluiting en uitsluiting, van universalisme en particularisme, van hervormingsgezindheid tot behoudzucht. Ontwikkelingen in de koloniën beïnvloedden de positionering van de Europese beleidsmakers en vice versa (Cooper, 2005, p. 154). Daniel (2009: 63) verwijst naar de contradictie van de (Franse) koloniale republiek. Koloniale hervormers waren daarom niet goed in staat om de nieuwe opvattingen gestalte te geven in concrete bestuurlijke hervorming. Humanisten en ethici waren geen cultuurrelativisten. Koloniserende mogendheden zagen een beschavingsmissie voor zichzelf weggelegd. Gekoloniseerde volkeren verdienden – zeker als zij behoorden tot de Nederlandse, Franse dan wel Britse stam – begeleiding op de weg naar modernisering en vooruitgang. Men ging uit van de stelling dat de metropool de richting en het tempo van de hervorming bepaalde. Het nieuwe imperiale denken gaf een impuls aan nationalisme en de roep om autonomie in de koloniën, maar kwam de belofte van koloniale hervorming niet, nauwelijks of te traag na, zowel in de Caraïben (Lewis, 1968, 1983, 1985; Knight, 1990; Oostindie en Klinkers, 2003) als bijvoorbeeld in (Frans) Afrika: ‘French citizenship was antithetical to African culture’ (Wilder, 2005, p. 129). De Britse Law of Development and Welfare in the Colonies uit 1939 wierp geen vruchten af; de Tweede Wereldoorlog gooide roet in het eten en met de dekolonisatiegolf daarna verloor ze aan actualiteit.

De ethische politiek en de begeleidende Groot-Nederlandse Gedachte waren de Nederlandse variant van het koloniaal humanisme. Veel auteurs voeren de ethische politiek in Nederland terug tot Multatuli’s *Max Havelaar* en/of de antirevolutionaire politiek van Abraham Kuyper. Het imperiale denken in Nederland bewoog zich over het gehele continuüm van universalistisch tot differentiërend, van inclusief tot onderschikkend denken. Furnivall (1976, pp. 242 e.v.) wees al in 1938 op het samengaan van inheems nationalisme en de ethische politiek in Indië. Auteurs als Van den Doel (1996, pp. 200 e.v., 2011) en Locher-Scholten (2000) benadrukten de tweeslachtigheid in de ethische politiek: Eurocentrische veronderstellingen stonden

vanwege hun paternalistische karakter politiek-bestuurlijke hervorming in de weg. In *Het koloniale beschavingsoffensief* (Bloembergen en Raben, 2009) werken meerdere auteurs de ambivalentie van het koloniale beschavingsoffensief uit aan de hand van thema's als moderniteit, burgerschap en beschaving. Oostindie (2006, pp. 43-44) beschreef de ambivalente positie van koningin Wilhelmina ten aanzien van de ethische politiek. Zij voelde zich ermee verwant, maar verzette zich tegen iedere concessie aan het Indische nationalisme. In haar imperiale opvatting was 'blank en westers in alle opzichten de norm'.

De invloed van de ethische politiek in de kolonie Curaçao en Suriname is tot heden niet diepgaand bestudeerd. De ethische wind blies wel degelijk stevig in de zeilen van hervormingsgezinde krachten in de West. De Grondwetswijziging van 1901 resulteerde in een nieuwe dynamiek en in verschuivende, of beter gezegd, schurende verhoudingen tussen koloniaal gezag en een groeiend lokaal politiek bewustzijn. Politieke conflicten hadden betrekking op de tegenstrijdigheden die gedurende een eeuw waren ingebouwd in de koloniale staat Curaçao (en onderhorigheden): de asymmetrische relatie tot het moederland (Buiskool, 1937), de opgelegde samenstelling van de kolonie (afscheiding Sint Maarten, financiële decentralisatie Boven- en Benedenwinden), de ondemocratische (want benoemde) samenstelling en geringe bevoegdheden van de Koloniale Raad en de ondergeschikte positie van de Raad ten opzichte van de gouverneur (Kort Woord, 1906; Da Costa Gomez, 1935). En uiteraard ook de spek en bonen-democratie in de Raden van Politie op de eilanden buiten Curaçao. De ethische welvaartspolitiek bereikte de Nederlands Caraïbische bevolkingen nauwelijks (Willemsen, 1980; Dekker, 1982; Pietersz, 1985; Allen, 2007).

De leden van de na 1901 louter uit benoemde burgers bestaande Koloniale Raad op Curaçao zetten een emancipatiestrijd in, niet alleen omdat autonomie – in de vorm van budgetrecht – eindelijk in zicht kwam, maar ook omdat de ethische politiek toenemende bevoogding en bemoeienis met zich meebracht. Hollandse ambtenaren en bestuurders gaven zich onvoldoende rekenschap van lokale opvattingen over economische vooruitgang, sociale opheffing en bestuurlijke hervorming. Op de eilanden buiten Curaçao kwam een discussie over samenstelling en bevoegdheden van de Raden van Politie op gang. Landraden als Lindoro Kwarts (Aruba) en Charles Waymouth (Sint Maarten) bepleitten beëindiging van de onderhorigheid. Dat hun roep niet meer weerklank vond, hield verband met het feit dat de eilanden financieel en bestuurlijk niet op eigen benen konden staan.

Gouverneur Helfrich (1919-1921) verenigde de hervormingsgezinde krachten in de kolonie. De zogenaamde decentralisatiebeweging kwam ten einde met zijn ontslagname en de Grondwetswijziging van 1922. De Commissie Staal (1923) stelde koloniale hervormers in het gelijk en beloofde hervorming, maar het verlamde de decentralisatiebeweging op de eilanden. In Nederland verliep de ethische beweging. Pas in 1936 was er een nieuwe, sterk tekortschietende Staatsregeling voor de kolonie. Die ging geheel voorbij aan het gegeven dat Aruba en Curaçao zich inmiddels hadden ontplooid als welvarende olie-eilanden.

De geringe uitbreiding van het kiesrecht was – vooral achteraf bezien – een teken dat Nederland de rond de eeuwwisseling ingezette beschavingsmissie niet voldoende geslaagd vond. Nederland vertrouwde de volksklasse geen stemrecht toe en wantrouwde de tien via beperkt stemrecht gekozen leden van de Koloniale (sic) *Staten*. Nederland benoemde daarom zelf vijf Statenleden. De wetgevende macht van de Koloniale Staten bleef bovendien ondergeschikt aan de uitvoerende macht van de gouverneur. De kolonie heette voortaan Rijksdeel, maar het had alle kenmerken van

de koloniale staat. Over de einddatum van de ethische politiek is in de literatuur nog geen overeenstemming bereikt. 1936 zou voor wat betreft de Antillen een geschikt jaar zijn.

2. Zelfbeschikking: separatisme en etniciteit

Koloniale hervorming verliep vertraging op. Tijdens de Tweede Wereldoorlog verloor Nederland daarover de regie. Indonesië wees een toekomst in het Koninkrijk van de hand. Na de oorlog kregen koloniën, inmiddels 'niet-zelfbesturende gebieden' zelfbeschikkingsrecht. Onder het toeziend oog van de dekolonisatiecommissie van de Verenigde Naties dekoloniseerden grote delen van Afrika en Azië in hoog tempo. In de Caraïbische regio verliep dit proces langzamer. De eilandenproblematiek bemoeilijkte dekolonisatie. Het non-disruption principle (1960) confronteerde gekoloniseerde minderheidsgroepen met de een paradox van de koloniale staat: meerdere volken waren in het koloniale verleden ongevraagd samengevoegd in de koloniale staten en de vraag rees of de koloniale staat zelfbeschikkingsrecht kon uitoefenen of dat het zelfbeschikkingsrecht toeviel aan bevolkingsgroepen die zichzelf als een volk beschouwden. De territoriale eenheid van de koloniale staat was het vertrekpunt van de dekolonisatie en door het non-disruption principle konden vanuit historisch en/of etnisch perspectief onlogische koloniale verbanden na de dekolonisatie geconinueerd worden (Kapteyn, 1982; Hillebrink, 2007).

Caraïbische dekolonisatiestudies stellen in de regel de grotere landen en eilanden en (de vorming en het uiteenvallen van de) de West-Indische Federatie centraal. Onderzoek naar separatistische bewegingen loopt daarbij achter (530). Om een simplificerende dichotomie tussen nationale eenheidshervormers en insulaire separatisten te vermijden, hanteert Luke (2007, pp. 15-17), vergelijkbaar met Cooper, een autonomiecontinuüm. Aan de ene zijde bevinden zich standpunten gericht op (imperiale, nationale, koloniale) integratie; aan de andere zijde staan (etnische, insulaire, regionale) separatistische opvattingen die streven naar afscheiding van eerder opgelegde koloniale verbanden. Ergens halverwege bevinden zich de gematigde hervormingsdenkers die koloniale staten willen hervormen via de weg der geleidelijkheid, waarbij de (voormalige) kolonisator het tempo en de ruimte voor hervorming bepaalt.

Aruba's politieke geschiedenis laat zich beschrijven langs coördinaten van zelfbeschikking, separatisme en nationalisme. Eilandelijke emancipatie begon als politiek-bestuurlijk nationalisme. Het eiland was onderhorig aan het centrale bestuur op Curaçao. Hoewel Aruba met de fosfaatwinsten bijdroeg aan de koloniale begroting, verzette het zich niet tegen dit 'internal colonialism' (Smith, 1983) of de eenheid van het Nederlandse Rijk.

Na de komst van de olie-industrie in 1924 en de mislukte koloniale hervorming van 1936 namen welvaart en bevolkingsomvang toe en ook de onvrede met het tempo van de bestuurlijke hervorming. Hervormingsgezinden rechtvaardigden hun wensen onder meer op economische gronden. Aruba droeg flink bij aan de koloniale kas, maar had geen invloed op de bestedingen. In de jaren 1930 waren

530 Smith (1983), Meel (1999) en Marshall (2003) onderscheiden twee soorten nationalisme. Territoriaal nationalisme richt zich op het verdrijven van buitenlandse overheersers en het vestigen van een eigen staat en uitgaan van bestaande koloniale staatsverbanden. Etnisch nationalisme streeft naar politieke afscheiding van een homogene bevolkingsgroep van een groter heterogeen staatsverband. Gezien het samengestelde karakter van veel inter-eilandelijke koloniën, moet daar nog een derde vorm bij worden geplaatst: die van insulair nationalisme ofwel separatisme.

bezuiniging op de welvaartspolitiek een doorn in het Arubaanse oog. Politici en handelaren zetten zich in voor havenuitbreidingen en andere infrastructurele werken. Arubanen oordeelden dat hun eiland de melkkoe van de kolonie was. Het eiland zou meer belastingen afdragen dan ontvangen, zo was de – overigens onbewezen – vooronderstelling.

Studies naar nationalistische bewegingen in het Caraïbische gebied maken ook een onderscheid tussen politieke, economische en cultureel gemotiveerde nationalismen (bijv. G.K. Lewis, 1983, p. 239; Boedhoe, 1983; Marshall, 2003, p. 241). Het Arubaanse separatisme was aanvankelijk politiek én economisch gemotiveerd.

Culturele diversiteit en kleinschaligheid speelden een beslissende rol in de nadagen van de separacion-jaren. In politieke partijen die rond 1949 ontstonden verwierven politici achterbannen door het appelleren aan gedeelde regionale of etnische herkomst. Confessionele kiezersbinding boette al snel aan kracht in. Arubaanse (autochtone) achterbannen kwamen tot stand binnen districten; migrantpolitici bouwden netwerken op in migrantengroepen, incidenteel via etnische organisaties als Club Suriname. Massabijeenkomsten, zoals autoparades en persoonlijke contacten verhoogden de mobilisatiegraad onder de achterbannen. Omdat de decentralisatie van overheidsdiensten maar langzaam op gang kwam, bleef de rol van patronage, zoals het toezeggen van banen en beurzen in ruil voor electorale steun, aanvankelijk beperkt.

Het politieke debat speelde in op de economische onzekerheid in verband met de afslankingen in de olie-industrie en de toenemende concurrentie op de arbeidsmarkt. In bijeenkomsten met zijn Arubaanse achterban verkondigde Eman dat hij migranten het stemrecht zou ontnemen en hij waarschuwde voor de dominantie van de migranten op de PPA-lijst. *Aruba voor de Arubanen,* werd het devies. De indiaan werd een politiek symbool van eilandelijke en etnische identiteit en retorische vergelijkingen met uittocht der joden stonden voor de Arubaanse bevrijding van het Curaçaose politieke juk. Dat was een negatie van de demografische realiteit. Separatisten verloren de slag om de allochtone kiezer. Tijdens de verkiezingen van 1954 en 1955 werd separatisme vereenzelvigd met een exclusief etnisch nationalisme. De stategie van de separacionleiders was niet opgewassen tegen de meer inclusieve regionale en etnische kiezersbinding van de PPA. De ondergang van de separacion-beweging was mede hierdoor onvermijdelijk. De gedachte leefde echter voort en deed in de jaren zeventig weer krachtig van zich spreken (531).

De separatisten van de AVP bevonden zich aan beide zijden van Luke’s (of Coopers) continuüm. Enerzijds was men aanhanger van de imperiale eenheid van het Koninkrijk, anderzijds betrof het steeds meer een insulair en etnisch separatisme, een naar binnen gericht nationalisme dat zich opsloot in de eigen etnische gelederen. Met de opkomst van de confessionele UNA (1949) boette de AVP aan invloed in als gevolg van de sterke parochiale mobilisatie van de UNA. Door de ondergang van de Arubaanse arbeidersbond (1951) verzwakten de banden met de arbeidende klasse, zeker waar het migrantarbeiders betrof. De samenwerking met Curaçaose

---

531 Dew (1996, pp. 119-129) en Meel (1999, pp. 406-407) wezen op de verbroederingspolitiek van de creoolse PPS en de Hindoestaanse VHP tussen 1958 en 1961 in Suriname. Zij wezen deze aan als een integratie-nationalisme. Dankzij de verbroedering kwamen er symbolen van nationale eenheid zoals de Dag der Vrijheden. Na 1961 verloor het streven aan kracht en ontwikkelde zich een praktijk van politieke co-existentie in het gesegmenteerde Suriname. De Arubaanse separatisten lukte het niet om verbroedering te bewerkstelligen.

partnerpartijen ging verloren, banden met Nederlandse partijen van gelijke politieke signatuur ontbraken. In de Caraïbische regio stonden de separatisten alleen. Het Arubaanse nationalisme was niet alleen separatistisch, het was tijdens de nadagen van de politieke carrière van Henny Eman in toenemende mate ook isolationistisch (532).

3. Dekolonisatie en fragmentatie na 1955: tussen rekolonisatie en globalisering

Koloniale staten waren doorgaans opgelegde eenheden die tijdens of na de dekolonisatie – ondanks het non-disruption principle – vaak niet standhielden. De British Windward Island Federation, de Leeward Island Federation en later de British West Indian Federation vielen uiteen. Jamaica liet bij de keuze voor onafhankelijkheid de onderhorige Turks- en Caicos-eilanden en de Cayman islands achter in de Britse schoot. Deze kleine eilanden, maar ook Anguilla of het Franse St. Martin en St. Barthélemy vielen uit de bestuurlijke eenheidsboot en behoren sindsdien tot de niet-onafhankelijke Caraïben.

Fragmentatie van voormalige koloniale staten vergrootte de problematiek van deugdelijk bestuur in kleinschalige samenlevingen. Zowel in de onafhankelijke Caraïbische microstaten als in de niet-onafhankelijke gebieden knaagt de kleinschaligheid aan de poten van de tijdens de dekolonisatie gerealiseerde trias politica. De vervlechting van personele en institutionele relaties bedreigt de transparantie en kwaliteit van bestuur. Afhankelijkheidsrelaties tussen kiezers en gekozenen doorkruist de vrije stembusgang, zeker indien een laag scholingsniveau en geringe sociale zekerheid die afhankelijkheid in stand houden. Onderwijl resulteert de noodzaak van particuliere fondsenwerving voor verkiezingscampagnes in (de mogelijkheid tot) ongewenste inmenging in het bestuur. Een tekort aan hooggeschoold personeel verzwakt voorts zowel het bestuursapparaat als de controlerende functies van parlement, pers en pressiegroepen. Checks and balances op het democratisch functioneren schieten aldus tekort. Gefragmenteerde dekolonisatie leidde tot kwetsbaar bestuur en in geval van de niet volledig gedekoloniseerde gebieden veelal tot verlies van autonomie (533). Van dekolonisatie naar rekolonisatie, zo men wil.

Als antwoord op de mislukking op de Federatie en de fragmentatie van het voormalige imperiale rijk bood Engeland via de West Indies Act in 1967 de niet-onafhankelijke eilanden de semi-autonome status van Associated State aan. Zij

---

532 Het Arubaanse separatisme week bovendien af van nationalistische bewegingen in de regio (Haraksingh, 1999; Marshall, 2003, pp. 219 e.v., 239). Cipriani's politieke strijd in Trinidad was nauw verbonden aan de sociaal-culturele emancipatie van de arbeidende klasse. Emans Arbeidersbond (1935) was een paternalistische organisatie door gegoede heren, voor de arbeiders op Aruba. In tegenstelling tot het opkomend nationalisme op de Britse eilanden waren de Arubaanse separatisten niet internationaal georiënteerd. Tot samenwerking met Curaçaose of Nederlandse politieke partijen kwam het niet en banden met buitenlandse vakbonden ontbraken. Van pleidooien voor stemrecht voor vrouwen, zoals in Nederlands-Indië, waar al in 1941 beperkt vrouwenkiesrecht tot stand kwam, was geen sprake (Locher-Scholten, 2000, pp. 151-186).

533 Over kleinschaligheid en deugdelijkheid van bestuur binnen en buiten de Nederlandse Caraïben is een reeks van publicaties beschikbaar. Nauta (2007, p. 137) neemt de volgende constatering voor zijn rekening: 'Uit dit onderzoek blijkt dat de Britten en de Fransen ten behoeve van het waarborgen van de deugdelijkheid van bestuur in hun overzeese gebieden de volkssoevereiniteit drastisch hebben ingeperkt: de volksvertegenwoordigingen en hun wetgevende bevoegdheden staan onder voortdurend toezicht. Op Aruba en de Nederlandse Antillen is men nimmer bereid geweest die hoge prijs voor goed bestuur te betalen'. Zie ook Denters, Donner, Popma en Van Spijk (2006, p. 37).

verkregen binnenlandse autonomie; Londen stond garant voor het buitenlands beleid en defensie. Aan het einde van de jaren zestig telde Groot-Brittannië zeven Associated States en zes Dependent Territories. Grenada, St. Lucia, Dominica, St. Vincent and the Grenadines, Belize, Antigua and Barbuda en St. Kitts and Nevis verkozen tussen 1974 en 1983 de onafhankelijkheid (534).

De mogelijkheid van Associated State verviel. Anguilla, the British Virgin Islands, the Cayman Islands, Montserat, the Turks and Caicos Islands en Bermuda, legden zich neer bij hun status als Dependent Territory. Lokale organen behielden zelfstandigheid, maar via de gouverneur kan Londen zijn macht nog altijd doen gelden – en doet dat ook veelvuldig. Kleinschaligheid leidde tot hernieuwde afhankelijkheid van Londen, maar dat blijkt op Anguila, zo stelt Nauta (2007, p. 117) geen garantie voor verbetering van de kwaliteit van bestuur. De Britse regering heeft de laatste jaren dan ook weinig ruimte geboden voor vergroting van het zelfbestuur van de zogenoemde Caribbean Overseas Territories (Clegg 2009: 21).

Het Franse departementale stelsel werd in de loop van de tijd aangepast. Onder president Mitterand kwam in de jaren tachtig een decentralisatiebeleid tot stand, zowel binnen als buiten Europa. De eilanden ging mee in de eenwording van Europa (bijv. Jos, 1995). Vanaf 2000 beschikken de overzeese departementen over meer mogelijkheden om regionale samenwerkingsverbanden aan te gaan. In 2004 veranderden de Departements d’outre-mer (DOM) in Départements *et Regions* d’outre-mer. Het in Europees Frankrijk bestaande onderscheid van departementen en regio’s als afzonderlijke bestuurslagen verviel. Een DOM is sindsdien departement èn regio (Constant, 2001; Miles, 2001; Hillebrink, 2007, pp. 123-124; Nauta, 2007; Daniel 2009) (535).

Tevens ontstond de mogelijkheid tot het vormen van een *Collectivité d’Outre-Mer* (COM). Frans St. Martin en St. Barthélemy, beide voorheen een ‘commune’ van Guadeloupe, kozen in 2003 voor de loslating van Guadeloupe per 2007. Terwijl in de DOM de assimilatie centraal staat, biedt de COM-status meer ruimte voor differentiatie. Franse wetgeving is in de DOM automatisch van kracht, hoewel aanpassingen mogelijk zijn. Franse wetten zijn in de COM niet categorisch van toepassing. De COMs kiezen een eigen bestuursraad, maar hebben geen eigen vertegenwoordiging in het Franse parlement. St. Martin en St. Barthélemy doen nog altijd mee met de verkiezing van de vertegenwoordiger van Guadeloupe (Nauta, 2007, pp. 119-132; Benoit, 2008).

Puerto Rico is sinds 1952 een vrije geassocieerde staat, het heeft een Commonwealth-relatie met de VS. Puerto Ricanen stemmen niet mee voor de

---

534 Ook de Brits-Caraïbische dekolonisatie ging gepaard met fragmentatie. In 1967 vonden op Anguilla onlusten plaats naar aanleiding van het geforceerde samengaan met St. Kitts and Nevis (Commission of Inquiry 1970). In 1980 mislukte op Barbuda een poging een zelfstandige toekomst af te dwingen. Een jaar later kwam de Associated State Antigua en Barbuda (dat ook Redonda omvat) tot stand. Het aan Trinidad onderhorige district Tobago verwierf ondanks tegenwerking in Port of Spain in 1980 zelfbestuur binnen de eenheidsstaat (Luke, 2007).

296 In 2009 vormden onlusten op Guadeloupe en Martinique rond de stijgende kosten van het levensonderhoud aanleiding tot het organiseren van een referendum. De bevolking sprak zich begin 2010 uit tegen het losser maken van de banden met Parijs. De media schreven de uitslag toe aan de vrees voor het verlies van financiële steun uit Parijs. Smeehuizer en Ziekenoppasser (2005, pp. 132-133) vermelden dat inwoners van de Franse DOMs per capita zes-en-een-half maal zo veel steun ontvangen vanuit Frankrijk en Europa als de Nederlandse Antillen.

volksvertegenwoordiging en de president van de VS. In de dekolonisatiecommissie van de Verenigde Staten staat de vraag ter discussie of het eiland een koloniale status heeft en feitelijk beschikt over zelfbeschikkingsrecht. Diverse volksraadplegingen in Puerto Rico hebben de discussie over de huidige Vrije Associatie, een mogelijk volledige Statehood (de facto integratie als nieuwe staat in de Verenigde Staten) en de weinig polulaire onafhankelijkheid niet beëindigd (Knight, 1990, pp. 257-275; Ramos en Rivera, 2001, 2009; Alegría Ortega, 2001; Oostindie en Klinkers, 2003, pp. 48-53; Hillebrink, 2007, pp. 105-121). Duany (2002, p. 15) noemde Puerto Rico een stateless nation: een natie zonder staat. Millette (2004, p. 198) typeerde de Estado Libre Associado als het glazen plafond dat de politieke aspiraties van de Puerto Ricaanse bevolking steeds weer beperkt.

De eilandgebieden van de Nederlandse Antillen (van Vijf) hielden het langer samen vol dan de West-Indische Federatie of samengestelde Franse Departementen als Guadeloupe. De gangbare verklaring voor dit relatieve succes was het tot stand komen van nieuwe machtsbalansen onder het regime van het Statuut (bijv. Gastman, 1968; Lijphart, 1977; Verton, 1977; Klomp, 1983; Paula, 1989; Alofs en Merkies, 1990, 2001). Samenwerking van de meerderheidspartijen van Aruba en Curaçao in de landsregering beteugelde de centrifugale krachten. Tussen 1954 en 1969 vormden de DP en PPA de as van coalitieregeringen waaraan verder wisselende partijen van de overige eilanden deelnamen.

Na de rebellie van 30 mei 1969 op Curaçao kwam de coalitiepolitiek van DP en PPA ten einde. Nieuwe emancipatorische partijen stonden op: de Frente ofwel FOL (voluit: Frente Obrero i Liberashon di 30 di mei 1969) en MAN (Movimiento Antia Nobo) op Curaçao kregen steun van de Afro-Curaçaose bevolking. Op Aruba zette de Arubaanse Movimiento Electoral di Pueblo onder leiding van Gilbert Francois ‘Betico’ Croes (1935-1986) zich in voor de emancipatie van de traditionele Arubaanse bevolking en de afscheiding van de Nederlandse Antillen. Tot een nieuwe periode van coalitiepolitiek kwam het niet. In 1973 dwong de MEP de erkenning van het zelfbeschikkingsrecht voor Aruba af in de Staten van de Nederlandse Antillen. Sindsdien zijn de eilanden van de Nederlandse Antillen het wel met elkaar eens dat dit recht aan ieder van de eilanden toevalt, hoewel Nederland dit recht pas veel later erkende (Benthem van den Berg, Braun, Milhorst en Van der Laar, 1978; Hillebrink 2007: 247 e.v.). Ondanks weerstand op de andere eilanden en in Nederland maakte Aruba zich per 1986 los van de Nederlandse Antillen. Aruba accepteerde – op papier – de voorwaarde dat het in 1996 de onafhankelijkheid aannam.

Sint Maarten speelde voortaan de tweede viool in het Antilliaanse kwintet. De Antillen van Vijf kenden in de 25 jaar van hun bestaan nimmer stabiliteit. Politieke leiders op Sint Maarten en Curaçao gaven al snel te kennen te willen afzien van de moeizame coalitiepolitiek, de last van een dubbele bestuurslaag en de zorg over de kleine eilanden (Koot, Tempel-Schoorl en Marcha, 1989). Nederland verlegde de staatkundige koers. Minister Hirsch Ballin legde in 1990 een schets van een toekomstig Koninkrijk voor waarin de Status Aparte van Aruba geen tussenfase naar onafhankelijkheid was maar een eindfase binnen het Koninkrijk, waarin Curaçao en Bonaire samen een Benedenwinds land vormden en Sint Maarten, Saba en Sint Eustatius een Bovenwinds land. In 1993 liep een toekomstconferentie met deze constellatie als onderwerp van discussie op niets uit. Het schrappen van de (door vrijwel niemand gewenste) onafhankelijkheid voor Aruba was bespreekbaar en de overige eilanden kregen de kans over nieuwe verhoudingen na te denken (Van Aller, 1994, pp. 510-516; Oostindie en Klinkers, 2001c, pp. 229-234).

Als tegenprestatie stelde Nederland de eis dat de eilanden de kwaliteit van het bestuur flink zouden opschroeven. Sint Maarten was in 1992 al eens onder hoger toezicht geplaatst door een Algemene Maatregel van Rijksbestuur. Aruba kreeg de duimschroeven aangedraaid door het Protocol van Den Haag (1993) waarin minister-president Nelson Oduber en oppositieleider Henny Eman samen moesten beloven het politieke en bestuurlijke klimaat op hun eiland te verbeteren (536). De initiatieven leverden geen blijvende verbetering op van de bestuurskracht op de eilanden. De Commissie Evaluatie Hoger Toezicht Sint Maarten (1994) toont een ambivalent beeld van de vruchten van de ingreep. De Commissie Aarts-Muyale volgde de uitvoering van het Protocol van Den Haag, waar het Arubaanse lid Muyale na enige tijd afviel en de commissie haar gemengde karakter verloor. De les van de Algemene Maatregel en het Protocol was dat het Nederland aan adequate statutaire middelen ontbrak om in te grijpen in het bestuur van de autonome landen overzee. Andersom was het niet anders (Alofs, 2005c; Borman, 2005, pp. 75-78, 177-194).

Het uiteenvallen van de Antillen kwam steeds meer in zicht, maar gelijktijdig trad het vraagstuk van de verhouding tussen Nederland, Europa en de West op de voorgrond. Nederland integreert in Europa met behoud van Koninkrijksbanden en Koninkrijksverplichtingen. Nederland moet in Brussel verantwoording afleggen over de bestuurlijke situatie op de eilanden, over de mensenrechtensituaties in de gevangenis op Curaçao, over illegaliteit op Aruba en Sint Maarten en over het nakomen van internationale verdragen door de andere landen van het Koninkrijk. Nederland, lees de Koninkrijksregering, beschikte echter niet over adequate middelen om deugdelijkheid van bestuur overzee te garanderen (Römer, 2003, pp. 28-34; Werkgroep Jesurun, 2004; Commissie Van Beuge, 2004; Jansen van Galen 2004; L. de Jong, 2005; A.G. Croes, 2005, 2006, Hirsch Ballin 2011).

Sinds Hirsch Ballins schets (1990) en het schrappen van de Arubaanse onafhankelijkheid in 1995 is uitgebreid gesproken over verdere integratie of desintegratie van het Koninkrijk. Het debat strekte zich uit over het hele continuüm van integratie tot ontbinding van de koloniale banden. De deelnemers aan het debat trokken zich weinig aan van traditionele sociaaleconomische links-rechtstegenstellingen. In Nederland wisselden links en rechts van positie. De PvdA was in de jaren zeventig voor actieve dekolonisatie (Suriname, 1975), maar al in de jaren tachtig werd juist de rechts-liberale VVD pleitbezorger van versnelde dekolonisatie (Hoefte en Oostindie, 1991). Sinds Frits Bolkestijns aantreden als partijleider van de VVD is die verschuiving versterkt. Beweringen dat de Antillen roversnesten zouden zijn, brachten een verwijdering tussen de eilanden en de Nederlandse liberalen teweeg. De Nederlandse PVV heeft de lijn van Bolkestijn radicaal doorgetrokken. Partijleider Wilders wil de eilanden desnoods via marktplaats.nl van de hand doen, partijgenoot Hero Brinkman beschuldigt de eilanden ononderbroken van corruptie. Populistisch Nederland is ‘anti-liaans’ en op de eilanden zijn pers en publiek bevreesd voor de gevolgen daarvan voor de verhoudingen binnen het Koninkrijk.

Het christendemocratische CDA is in meerderheid voor voortzetting van de Koninkrijksbanden en verkende de mogelijkheden tot integratie van de resterende

536 Ook op de eilanden bestaat veel protest tegen de heersende politieke cultuur. Op Curaçao zet de aan de Universiteit van de Nederlandse Antillen gelieerde Sentro mr. dr. Moises Frumensio da Costa Gomez (ook wel het Sentro di Doktor) zich in voor de politieke bewustwording op Curaçao. Zie verder bijvoorbeeld Klomp, 1983; Castillo, 1986; Schrils, 1990, 2003; Koninkrijkssymposiumcommissie, 1995; Werkgroep Deugdelijkheid van Bestuur, 1997; Hessels, 1998; Comision di Berdad, 2002.

Antillen als provincie of gemeente in Nederland (Broek (red.), 2005; ook CDA, 2007). De sociaaldemocratische PvdA en Groen Links tonen meer belangstelling voor voortzetting van de Koninkrijksbanden. De Socialistische Partij heeft de onafhankelijkheid nog wel als eindsituatie van de dekolonisatie voor ogen.

Op Curaçao helden linkse partijen juist over in de richting van autonomie en onafhankelijkheid, terwijl rechts voor verlenging van de status quo was. De inzet van Minguel Pourier bij het referendum van 1993 was het bij elkaar houden van de Antillen van Vijf. Na een succesvolle campagne zette zijn (christelijk) liberale Partido Antiá Restrukturá (PAR) deze lijn voort, maar die moest gaandeweg accepteren dat de eilanden toch uiteenvielen. In de tweespalt die op Curaçao ontstond tijdens de onderhandelingen over de staatkundige hervorming raakte het Curaçaose electoraat verdeeld over de gematigde hervormingsstrevers van PAR, de christendemocratische PNP (Partido Nashonal di Pueblo, voorheen Da Costa Gomez' NVP) en de linkse Afro-Curaçaose emancipatiepartijen die na 30 mei opkwamen: Frente Obrero, de MAN en de (sociaaldemocratische vakbondspartij) PLKP (Partido Laboral Krusada Popular, Partij van de Arbeid en de Volksstrijd). Deze Afro-Curaçaose emancipatiepartijen namen een steeds kritischer houding aan over het verlies aan autonomie in de toekomstige staatkundige verhoudingen. Van de in 2010 succesvolle progressieve partijen MFK (Movementu Futuro Korsou, een afsplitsing van de MAN) en de links-nationalistische Pueblo Soberano (Soeverein Volk) speculeert de laatste openlijk over de soevereiniteit. Of daarmee de volledige effectuering van het zelfbeschikkingsrecht in de zin van onafhankelijkheid wordt bedoeld, moet blijken.

Sint Maartenaar Lasana Sekou (bijv. Sekou, 1994) bepleitte hereniging van Frans en Nederlands Sint Maarten, maar hij vond weinig gehoor bij het electoraat. Dat opteerde voor de status van zelfstandig land binnen het Koninkrijk, maar de vraag rees of het eiland beschikte over voldoende bestuurskracht en sociale cohesie om een krachtig proces van natievorming in gang te zetten (Alofs en Merkies, 2001, p. 236; Sluis, 2004, pp. 91-128, 163-197; 2010: 199-214; Brison, 2005; Guadeloupe, 2005).

Op Aruba is de onafhankelijkheid niet populair. De AVP bepleitte voortzetting van de Koninkrijksbanden (bijv. A.G. Croes en R.R. Croes, 1989). Begin jaren negentig deed Rudy Croes, broer en politiek erfopvolger van Betico Croes, een gooi naar het partijleiderschap van de MEP, waarbij hij de onafhankelijkheid propageerde. Croes verloor de strijd van partijleider Nelson Oduber. Ook bevrijdingstheoloog Armando 'Rudy' Lampe stond aanvankelijk onafhankelijkheid voor ogen en sprak van een onderbroken dekolonisatie. Sinds de onafhankelijkheid van de baan was, rekoloniseerde Nederland Aruba, zo stelde hij (A. Lampe, 1984, 1992, 1994, 2001b).

Sinds het schrappen van de onafhankelijkheidsdatum in 1995 ontstond een nieuw krachtenveld. De sociaaldemocratische MEP richtte zich op het behoud van Status Aparte en autonomie. Armando Lampe richtte de RED Democratico op om de Koninkrijksbanden te behouden teneinde de corruptie te bestrijden. De christendemocratische AVP, zusterpartij van het Nederlandse CDA, koos voor hernieuwde samenwerking binnen het Koninkrijk en verkenning van de mogelijkheden tot verdere toenadering tot Europa. AVP-coryfee A.G. 'Mito' Croes (2005, 2006) bepleitte 're-invention' van het Koninkrijk en intensivering van de banden met Brussel en Europa. De herontdekking van de mogelijkheden van het Koninkrijk zou moeten leiden tot nieuw strategisch partnerschap van Aruba met het Koninkijk en ook met Europa, zo oordeelt ook de huidige Arubaanse regering (Eman, 2011; A.G. Croes 2011). Een breed maatschappelijk debat bleef tot op heden uit,

zowel op Aruba als elders in het Koninkrijk (537). Gebrek aan congruentie tussen de traditionele sociaaleconomische links-rechts-as en (Coopers) continuüm van integratie en fragmentatie bemoeilijkten het debat en de onderhandelingen over de toekomst van dat Koninkrijk.

De achtereenvolgende Nederlandse regeringen hielden – vrijwel ongeacht de politieke signatuur van de Antillen-minister of staatssecretaris – een vaste koers: die van behoud van Koninkrijksbanden in ruil voor beter bestuur en meer toezicht (538). Nederland hield de regie van de staatkundige hervorming in handen en bood uiteindelijk aan om een fiks deel van de torenhoge schuldenlast van de Antillen over te nemen: bestuurlijke hervorming in ruil voor meer toezicht. Nederland maakte uiteindelijk 1.7 miljard Euro over. Verlaging van de verplichte schuldaflossing schiep financiële ruimte voor de (toekomstige) toekomstige landen.

Curaçao en Sint Maarten ondervonden bij de onderhandelingen over de nieuwe verhoudingen, de Nederlandse eis tot meer bestuursinvloed aan den lijve. Het Slotakkoord uit 2006 bepaalde dat het Koninkrijk toezicht kreeg op financiën en justitie van de nieuw te vormen landen. Op Curaçao rees verzet en er volgde een afwijzing van het slotakkoord in november van hetzelfde jaar. Er ontstond een scherpe tweedeling in samenleving en politiek op Curaçao, waarbij gematigde hervormingsstrevers van de PAR lange tijd een politieke neuslengte voorbleven op de kritische linkervleugel van MAN, MFK en Pueblo Soberano. Tijdens de Ronde Tafel Conferentie van 15 december 2008 kregen de gematigde hervormers alsnog hun zin en herleefde het slotakkoord. Een jaar later kwam het Nederlandse middenkabinet Balkenende IV (CDA, PvdA, Christen Unie) ten val, terwijl verkiezingen op Curaçao het gematigde hervormingskamp onder leiding van De Jongh-Elhage' PAR naar oppositiebanken verwees. De opheffing van de Nederlandse Antillen was toen reeds beklonken.

De prijs die de nieuwe landen Curaçao en Sint Maarten betalen voor behoud van de Koninkrijksbanden en de schuldenlastverlichting was verscherpt toezicht op financiën en justitie en dat bleek al snel. Bij de behandeling van het wetsvoorstel ter ontbinding van Nederlandse Antillen op 7 september 2010 beloofde de Nederlandse staatssecretaris Bijleveld op de valreep van haar bestuurstermijn aan de Tweede Kamer dat zij het besluit van de kersverse (voorheen merendeels oppositionele) Eilandraad van Curaçao om zichzelf binnen week na aantreden een ruimhartige

537 Landen en Gebieden Overzee (LGO) zijn momenteel Aruba, Curaçao en Sint Maarten. Het Franse Mayote, Nieuw Caledonië, Frans Polynesië, St. Pierre en Miquelon, Franse Zuidelijke en Zuidpoolgebieden, Wallis en Futuna. De Britse LGO's zijn Anguilla, Caymaneilanden, Falklandeilanden, Zuid-Georgië en de Zuidelijke Sandwicheilanden, Montserrat, de Pitacairneilanden, St. Helena, Ascension Island, Tristan da Cunha, Brits Antarctica, Brits Territorium in de Indische Oceaan, de Turks- en Caïcoseilanden, de Britse Virgin Islands en het Deense Groenland (Dabian-Erasmus, 2005, p. 1).Voor de Antilliaanse eilanden vormt Europa een dilemma. De keuze is die tussen de bestaande regeling voor Landen en Gebieden Overzee, die echter in 2013 komt te vervallen (of wordt herzien) en integratie in Europa als Ultraperifeer Gebied (UPG). Overigens zijn Arubanen en Antillianen al wel Europeaan. Zij mogen stemmen voor het Europees parlement en gebruikmaken van de consulaire voorzieningen van alle Europese landen. Zie Commissie Van Beuge, 2004; Van Grieken, 2005; Dabian-Erasmus, 2005; A.G. Croes, 2006, pp. 201-220.

538 Staatssecretaris Gijs de Vries (VVD, 1998-2002), minister Thom de Graaf (D66, 2003-2005), minister Alexander Pechtold (D66, 2005-2006), staatssecretaris Atzo Nicolaï (VVD, 2006-2007), staatssecretaris Ank Bijleveld-Schouten (CDA, 2007-2010).

pensioenregeling te verschaffen desnoods te zullen vernietigen. Gouverneur Frits Goedgedrag weigerde naderhand het raadsbesluit te bekrachtigen (*Amigoe* 22-9-2010). De eerste aanvaring tussen scheidsrechter Nederland en het nog zelfstandig te worden land Curaçao was een feit.

De BES-eilanden Bonaire en Saba opteerden in referenda voor 'directe banden met Nederland' en Sint Eustatius voor behoud van de Antillen van Vijf. De directe band staat – zo bleek tijdens het daarop volgende onderhandelingsproces – voor integratie en niet voor associatie. Dit stelt bijvoorbeeld de Sabaan Dave Levinstone (in Sluis 2010: 191). Op Bonaire vond een gepland referendum over associatie of integratie (na politieke druk vanuit Nederland) geen doorgang (Sluis 2010: 135). De drie eilanden bevinden zich sinds 10-10-10 daarom niet zozeer in de positie van de Britse Dependent Territories, maar in die van de geïntegreerde Franse Communités, zoals St. Martin. Spanningen tussen de lokale bevolking en het groeiend aantal Europese Nederlanders namen toe als gevolg van de toenemende Nederlandse ambtelijke bemoeienis op het eiland. Op Bonaire stijgen de huizenprijzen als gevolg van de komst van Europese medelanders. Bonaire is verplicht om rond 2012 abortus te legaliseren, terwijl het onderwerp nog in de maatschappelijke taboesfeer ligt (*Amigoe* 25-9-2010) (539).

Desintegratie van grotere staatsverbanden en de daaruit voortvloeiende kleinschaligheid resulteerden erin dat de bestuurskracht op de Britse Dependent Territories steeds geringer werd en dat de invloed van Londen toenam (Connell, 2001, p. 133; Oostindie en Klinkers, 2003; Nauta, 2007). Luke (2007, p. 276) merkte hetzelfde op voor het sinds 1980 zelfstandige Tobago en Benoit (2008) stelt vast dat de status als COM de Parijse bemoeienis met het bestuur op St. Martin heeft geïntensiveerd. Spanningen tussen de lokale bevolking en *les metropolitaines* nemen toe. Deze ontwikkeling is ook gaande op de BES-eilanden. Sommigen betitelden de versterkte bemoeienis vanuit Den Haag met de nieuwe landen Curaçao en Sint Maarten en ook met de BES-eilanden als rekolonisatie; anderen interpreteren het als bewijs of gevolg van globalisering en toenemende mondiale interdependentie (540).

4. Identificatie met het Koninkrijk, voorbij 10-10-10

Het Koninkrijk is geografisch versnipperd, ongelijk in oppervlakte, bevolkingsaantal en economische kracht en in cultureel opzicht zeer divers. Globalisering en individualisering hebben in alle delen van het Koninkrijk hun werking, maar de

---

539 Een referendum of die koerswijziging op Bonaire draagvlak heeft, vond plaats op 17 december 2010 (info@referendumbonaire2010.org). Een meerderheid van 87 procent van de opgekomen stemmers sprak zich uit tegen de per 10 oktober 2010 gerealiseerde status als bijzondere gemeente van Nederland. 1 procent leverde een blanco stem in en 12 procent sprak een duidelijk 'ja' uit. Belangrijker nog is dat ruim 65 procent van de 9700 stemrechtigden niet deelnam aan het referendum en de uitslag ongeldig is verkaard (*NRC.nl* 18-12-2010).

540 Commentatoren (bijv. Oostindie *NRC* 16-12-08) werpen op dat de niet-onafhankelijke Caraïben er in economisch en bestuurlijk opzicht vaak beter voorstaan dan de onafhankelijk landen, maar het is de vraag of die observatie de afkeer van de toenemende bestuurlijke onderhorigheid aan Nederland verlicht. Desalniettemin kwamen het onafhankelijke Barbados en de Bahama's uit de bus als best bestuurde landen in de regio (Nauta, 2007, p. 8). Aruba eindigde op de zesde plaats; de Nederlandse Antillen stonden nummer 10 op de lijst van 24 Caraïbische landen en gebieden overzee. Vergelijk Stone (1985: 50): '... the level of civil liberties and political freedom is relatively high among the nonindendent states, where liberal democracy remains the exclusive basis on which political authority has been established.'

gevolgen verschillen per land, eiland, regio en dorp. Gemeenschappelijk is de problematiek van de multiculturele samenleving en het integratievraagstuk, maar er bestaan grote verschillen tussen het cultureel-religieus verdeelde Nederland en de etnische diversiteit op de eilanden. De bestuurskracht verschilt tussen de landen; de steun voor het Koninkrijk varieert per land- of eiland, per bevolkingsgroep en per generatie. Bestuurlijke ingrepen kunnen de gevolgen daarvan wellicht verlichten, maar niet de oorzaken wegnemen.

In al deze verscheidenheid en ongelijkheid raakt verbondenheid op de achtergrond. Een bindende ideologie zoals de Groot-Nederlandse Gedachte honderd jaar geleden of een naoorlogse Antilliaanse trouw aan het Koninkrijk ontbreekt, al vervult het Huis van Oranje nog altijd een bindende functie, vooral in de West. Terugvallen op historische banden resulteert al snel in het oprakelen van de erfenis van slavernij en kolonialisme en de (door iedereen anders benoemde) gevolgen daarvan. Europese Nederlanders voelen zich doorgaans niet verantwoordelijk voor de (wan)daden van hun voorouders en ontberen betrokkenheid met de Caraïbische zijde van het Koninkrijk.

Het verwijzen naar gedeelde sociaal-politieke Koninkrijkswaarden is ontoereikend. Waarden als democratie, mensenrechten en de scheiding van de machten en die van kerk en staat zijn *conditiones sine quibus non* voor een stabiel Koninkrijk, maar zij hebben een te algemene strekking om verbindend te werken. Culturele diversiteit en verschillen in opvattingen over burgerschap en politieke cultuur in het Koninkrijk zijn significant. Oproepen tot wederzijds respect reduceert het Koninkrijksdebat tot een moreel vraagstuk, terwijl het een politiek en maatschappelijk dilemma is (541). Een gedeelde Koninkrijksopvatting ontbreekt en een bindende identiteit is bovendien niet eenvoudig te formuleren vanwege de wetenschappelijke haken en ogen die aan dat begrip vastkleven. *De* identiteit bestaat niet.

Het Koninkrijk is een pluriforme waardengemeenschap waarin verschillend gedacht wordt over politieke cultuur en deugdelijkheid van bestuur, over culturele diversiteit en burgerschap et cetera. Verschillen die overigens tussen landen niet noodzakelijk groter zijn dan verschillen binnen landen. Het is daarom niet zinvol om een identiteitsdebat over het Koninkrijk te voeren. Wel is het – in navolging van de Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid (2007) – mogelijk na te denken over de kansen voor burgers en bestuurders om zich aan beide zijden van de oceaan te identificeren met het Koninkrijk. De Wetenschappelijke Raad onderscheidt functionele, normatieve en emotionele identificatie.

Onder functionele identificatie verstaat de Raad de mogelijkheid om zich in het dagelijks leven in te werken in een gemeenschap waardoor identificatie mogelijk wordt. *Functionele identificatie komt tot stand op het moment dat mensen niet primair als lid van een etnische groep worden gezien, maar als individu met uiteenlopende functionele verbindingen* (p. 14). Functionele identificatie vindt plaats op de werkvloer van het alledaagse leven, onder meer door de verbindende werking van het maatschappelijke middenveld en via de media. In een land werkt dat anders dan in een Koninkrijk. Het Koninkrijk is geen omgeving waarop burgers elkaar dagelijks tegenkomen op de voetbalvereniging, het schoolplein, de arbeidsmarkt en – eenmaal thuis – op het ene mediabestel. Het Koninkrijk heeft niet één, maar zeven maatschappelijke middenvelden.

---

541 Bijv. Commisie De Ruyter (1996), Alkema (2009); Oostindie, 2010a, pp. 127-141, 259-260.

Het Statuut is een functioneel document. Artikel 3 legt de functionaliteit van het Koninkrijk vast: de gedeelde verantwoordelijkheid voor mensenrechten, defensie, goed bestuur en buitenlandbeleid. Artikel 38 bepaalt welke onderwerpen op basis van consensus worden aangepakt. De band met Nederland biedt Antillianen en Arubanen (nu nog) de mogelijkheid tot het volgen van betaalbare vervolgstudies en Nederland heeft een ventielfunctie voor de arbeidsmarkt. Werklozen en kansarmen hebben de mogelijkheid om zich tijdelijk of blijvend in Nederland te vestigen. Gezien de expansionistische retoriek van het staatshoofd van het Nederlandse buurland Venezuela is het voor veel Caraïbische Nederlanders een geruststelling dat het Koninkrijk de territoriale integriteit van de Benedenwinden garandeert (542).

Koninkrijksbanden hebben voor Antillianen en Arubanen meer functionaliteit dan voor Europese Nederlanders (543). Gezien het verschil in schaal en welvaart mag dat niet verbazen en het is de vraag of het Statuut voor Europese Nederlanders meer functionaliteit kán hebben. Veneman (in Alofs en Veneman, 2010) stelt in dit verband dat het zinvol is om de banden tussen de maatschappelijke middenvelden in de verschillende landen aan te trekken. Uitwisseling van kennis en ervaring tussen niet-gouvernementele organisaties (NGO's) in de zorg, het welzijnswerk, jongerenwerk, milieuorganisaties, woningbouwcorporaties en schoolbesturen kan nieuwe samenwerkingsrelaties tot stand brengen en de Koninkrijksbanden actueel en functioneel maken aan beide zijden van de oceaan. Dit kan leiden tot een gezamenlijke niet-gouvernementele Koninkrijksagenda over gedeelde thema's als armoedebestrijding, volkshuisvesting, ouderenzorg, schooluitval of jeugdzwangerschap (544).

Normatieve identificatie heeft betrekking op de mogelijkheden die er zijn om de eigen normen en opvattingen te kunnen volgen en in te brengen in het publieke en politieke domein (p. 15). Om zich te identificeren met een land of Koninkrijk moet de burger zich herkennen in de normen van dat land en inbreng hebben in het maatschappelijke debat. Vooral in ethische kwesties zoals het homohuwelijk, abortus en het gedogen van drugshandel en prostitutie is het Koninkrijk sterk verdeeld. Vooral op de BES-eilanden vreest men voor de culturele en sociale gevolgen van de nieuwe status. Ook hierover is in het Nederlandse parlement veelvuldig gesproken. Het gegeven dat deze eiland-gemeenten niet over een eigen stem in het Nederlandse parlement of

542 Oostindie en Verton (1998, p. 8) concludeerden: 'De motieven van Antillianen en Arubanen om in het Koninkrijk te willen blijven, zijn overwegend van pragmatische aard: paspoort, vrije migratie, economische ondersteuning, bescherming van territoir, democratie en rechtstaat.'

543 Sinds de restauratie wordt het bezit van de Caraïbische eilanden gezien als een kans voor Nederlandse handelsexpansie in Zuid- en Midden-Amerika. Koning Willem I en gezaghebber Van Raders deelden die veronderstelling in de negentiende eeuw; deskundigen als Dresden en Goudriaan (1947), Nordlohne (1952), Aanzet (1979), Benthem van den Berg e.a. (1977) en Hoetink (1980) in de twintigste eeuw. De economische functionaliteit van het Koninkrijk is echter zelden van lange duur gebleken.

544 Op de niet-gouvernementele werkvloer van het Koninkrijk is er reeds een behoorlijke activiteit. Er vinden uitwisselingen plaats tussen NGO's in Nederland en de eilanden en tussen de eilanden onderling. Voor wat betreft Aruba betreft het organisaties als de *Kindertelefoon*, het jongerenhulpverleningsproject *Cu Futuro* (Met Toekomst), ouderenorganisaties als *Cas Mari*, de oudervereniging van kinderen met een verstandelijke beperking *Sonrisa*, de dienstverlener aan mensen met een visuele beperking *FAVI*, kindertehuis *Imeldahof*, het *Wit-Gele Kruis*, diverse milieuorganisaties en het financierings- en ontwikkelfonds voor NGO's *CEDE-Aruba*.

mediabestel beschikken, doet vrezen dat de BES-eilanders zich in de toekomst niet altijd zullen herkennen in overleg en besluitvorming ten koste van de identificatie met het voor hen nieuwe Nederland.

Als het Koninkrijk als pluriforme waardengemeenschap een voor alle partners herkenbare alliantie van landen en eilanden wil zijn, waarin een ieder in de gelegenheid is om de eigen waarden en normen *in te brengen in het publieke en politieke domein,* dan rechtvaardigt dat de vraag naar het democratische gehalte van het Koninkrijk. De Koninkrijksregering is nog altijd de aangevulde Nederlandse ministerraad en een democratisch gekozen Koninkrijksparlement ontbreekt. In de totstandkoming van Koninkrijkswetgeving domineert Nederland ten koste de Caraïbische landen. Bovendien ontbreekt deugdelijke informering van de Koninkrijksburgers (Commissie Democratisch Deficiet 2009) (545). Na 10-10-10 is de vaststelling van de Rijkswet Personenverkeer wellicht het meest ingrijpende en gevoelige onderwerp op de politieke agenda. Deze door het Koninkrijk vast te stellen wet bepaalt in welke mate vrij personenverkeer tussen de landen is toegestaan. De Caraïbische eilanden – land dan wel openbaar lichaam – vrezen een enorme toeloop van Europese Nederlanders (en om verdragsredenen ook Noord-Amerikanen) op de kleinschalige gemeenschappen. Nederland daarentegen redeneert dat Nederlanders zich vrij op de eilanden moeten kunnen vestigen, zoals Antillianen ongelimiteerd naar Nederland trekken. Een soort Schengenverdrag voor het Koninkrijk dus. Omdat het een Rijkswet betreft is Nederland zowel partij als scheidsrechter. Normatieve identificatie staat daardoor onder druk (546).

Los van de politieke en bestuurlijke consequenties, lijken de eerder vermelde opkomst en de uitslag van het Bonaireaanse referendum van december 2010 over de BES-constructie aan te geven dat de normatieve identificatie met Nederland en met het Koninkrijk nog problematisch is. Het feit dat het Nederlandse *NRC Handelsblad* (*NRC.nl* 18-12-2010) daarover berichtte op de buitenlandpagina, laat zien dat de gewenningsproblemen wederzijds zijn.

Het Koninkrijk kan aan vitaliteit winnen door ethische en sociaal-culturele kwesties tot onderwerp van brede publieke discussie te maken. Cultuurthema’s als de status van het Papiaments in het Koninkrijk, de multiculturele samenleving, duurzaamheid en milieu, onderwijs en deugdelijkheid van (Koninkrijks)bestuur verdienen het om op het Koninkrijkspodium besproken te worden. Een conditie is opnieuw dat het maatschappelijke middenveld prominent aan het woord komt: jongeren-, vrouwen-, migranten- en wijkorganisaties, homoverenigingen, milieugroeperingen, studentenorganisaties, mediaorganisaties et cetera (547).

---

545 Oostindie en Klinkers, 2001c, pp. 395-404; Hirsch Ballin, 2005a, 2005b; Martina, 2005; Van Rijn, 2005; Hillebrink, 2007, Stellingen behorend bij het proefschrift #4: ‘Een Constitutioneel Hof voor het Koninkrijk zou mogelijk niet veel te doen hebben, maar kan wel de nodige duidelijkheid geven over de interpretatie van Statuutsbepalingen en kan voorkomen dat geschillen tussen de landen zich onnodig lang voortslepen.’

546 Oostindie en Verton (1998) besteedden aan normatieve kwesties weinig aandacht. Antillanen en Arubanen wisselden van mening over de vraag of Nederlandse bestuurders en politici voldoende kennis hadden van de Antilliaanse/Arubaanse cultuur (p. 34-35). Zij accepteren volgens Oostindie en Verton Nederlandse bemoeienis mede vanwege het wantrouwen in lokale politieke en bestuurlijke cultuur.

547 Het Pink Akkoord is een stap in die richting. Niet-gouvernementele organisaties (NGO’s) uit alle landen van het Koninkrijk en de BES-eilanden, waaronder het Nederlandse Overlegorgaan voor Caraïbische Nederlanders (OCAN) en de Organization for Alternative Life-style Aruba (OALA) spannen zich gezamenlijk in voor homo-emancipatie (*Amigoe* 5-11-

Terugdringing van het democratische deficit is een voorwaarde, maar meer nog is het nodig dat burgers en NGO’s op de eilanden en in Nederland investeren in een nieuwe debatcultuur waarin partijpolitieke belangen wijken voor burgerbelangen en waarin vooroordelen plaatsmaken voor nieuwsgierigheid en mogelijk herkenning. Het doel van een dergelijke dialoog is niet het vinden, laat staan afdwingen van consensus, maar het onthullen en bespreken van diversiteit. *Een levend Koninkrijk* [WRR: levende democratie] *is niet alleen gebaat bij meerstemmigheid, maar ook bij een breed palet aan middelen voor de omgang met normatieve conflicten* (p. 163) (548).

Emotionele verbondenheid gaat over gevoelens van verbondenheid met anderen en in meer abstracte zin met het Koninkrijk, over een ‘sense of belonging’ (p. 16). De vraag rees of het mogelijk is om – net als de destijds Turks-Nederlandse kandidaat-staatssecretarissen Nebahat Albayrak en de Marokkaans-Nederlandse Ahmed Aboutaleb – meerdere loyaliteiten te onderhouden. Weinigen leven in de veronderstelling dat dat Bonaireanen, Sabanen of Statianen sinds 10 oktober 2010 op dezelfde wijze Nederlander zijn als Hagenaars, Friezen of Marokkaanse Nederlanders. Eilandbewoners zijn op de eerste plaats eilandbewoners, daarna mogelijk nog wat anders: Caraïbier, Afrikaan, indiaan, Jood of wereldburger. Een obstakel hoeft dat niet te vormen. De geschiedenis van kolonisatie, gedwongen en vrijwillige migratie maakt dat de Caraïbische mens in de regel meer loyaliteiten onderhoudt dan de meer honkvaste Europeaan (Premdas, 1998, 1999, 2000). De Groot-Nederlandse Gedachte, een eeuw geleden op de eilanden geplant, is in de Caraïben geworteld. Antillianen en Arubanen hechtten in de jaren 80 en 90 veel waarde aan het Koninkrijk (Verton, 1986; Oostindie en Verton, 1998, pp. 37-38). Op Aruba bloeide in juni 2009 korte tijd zelfs het Europa-gevoel toen meer dan 18 000 kiezers hun stem uitbrachten op twee (toegegeven: Arubaanse) kandidaten voor het Europees parlement. Een week voor de opheffing van de Nederlandse Antillen, toonde een enquete onder 700 Antillianen door de Wereldomroep aan dat zij de Koninkrijksbanden ook na 10 oktober 2010 uitermate belangrijk vinden (549).

In Nederland daarentegen brokkelt de maatschappelijke steun voor het Koninkrijk af. Er is een zeker gevoel van Nederland, maar geen gevoel van Koninkrijk. Bij gebrek aan concrete identificatiemogelijkheden wordt het Koninkrijk kwetsbaar voor negatieve beeldvorming. Beeldvorming gaat een eigen leven leiden. Zo straalt de reputatie van Curaçaose probleemjongeren af op de Koninkrijksbetrekkingen. Dat het succesvolle Nederlandse honkbal-team grotendeels uit Antillianen bestaat, treedt minder aan het licht. De door Frits Bolkestein (VVD) in 1996 ingezette traditie om de Nederlands-Caraïbische eilanden af te doen als roversnesten heeft navolging gevonden in beschuldigingen over Caraïbische corruptie en criminaliteit door PVV’ers Geert Wilders en Hero Brinkman. Bewijsvoering en justitiële aangifte blijven achterwege, resteren laster en ondermijning (550). Nederlandse integratiepessimisten (zie Lucassen en Lucassen 2011) en

---

2010, 9-11-10).

548 Zie ook Emerencia, 2009, p. 5. ‘Er is verschil, er is diversiteit en het gemeenschappelijk streven kan (en hoeft) niet te zijn het bereiken van “gelijkvormigheid”. Het gemeenschappelijk doel van het Koninkrijk kan niet zijn “het aan elkaar identiek worden”, bijoorbeeld in termen van taal of andere sociaal-culturele manifestaties.’

549 *Radio Nederland Wereldomroep* 8-10-2010: *Banden blijven ook na 10-10-10 belangrijk*.

550 *Groene Amsterdammer* 4-12-1996;*Volkskrant* 7-8-2008 Brinkman voor *Radio Nederland Wereldomroep* 8-6-2009.

Antillensceptici brengen het Koninkrijk zo wellicht meer schade toe dan de Curaçaose jongeren of de vermeende drugscriminelen waarop zij hun pijlen richten.

In 1954 viel de keuze op een gezamenlijk staatsburgerschap (niet: één ongedeeld Nederlanderschap), maar dat staatsburgerschap bleef zonder veel uitwerking. De landen van het Koninkrijk zijn communicerende vaten als het gaat om de beweging van transnationale gemeenschappen, maar het Koninkrijk zelf werd te veel het domein van politici en bestuurders, van juristen en sociale wetenschappers. Identificatie met een koninkrijk blijkt voor de burger lastiger dan identificatie met een land. In het gepolariseerde Nederland is dat de laatste jaren al een opgave van betekenis en de afwijzing van verdere Europese eenwording door de Nederlandse burger in het referendum van 2005 bevestigde hoe lastig het is om supra-nationale banden betekenisvol te laten zijn voor die burger. Identificatie met het Koninkrijk verdient een kans door het herijken van regels rond besluitvorming van Koninkrijkszaken en het toezichthouderschap daarop om zo het democratisch deficit in het Koninkrijk tenminste gedeeltelijk op te heffen. Wellicht nog vruchtbaarder is het om staatsburgers op elkaar te betrekken door uitwisseling op het maatschappelijke middenveld, door een publiek debat in en over het Koninkrijk en door verantwoordelijk gedrag op te eisen van politiek en pers als het aankomt op beeldvorming over en weer. Voorwaarde voor een levend Koninkrijk is immers niet het realiseren van elkaar uitsluitende identiteiten, maar het delen van meervoudige loyaliteiten.

Samenvatting

Dit boek beschrijft de geschiedenis van het koloniaal bestuur en de lokale politiek op Aruba tussen 1618 en 1955. Het eiland Aruba verkreeg een onderhorige positie in de kolonie Curaçao, maar in de twintigste eeuw stak het streven naar afscheiding van (de kolonie) Curaçao de kop op: *Separacion!* was de leuze voor dit streven.

Na de opheffing van Europese semi-statelijke compagnieën zoals de West-Indische Compagnie ontstonden, naar voorbeeld van de Europese burgelijke natiestaat: ‘koloniale staten’. Onder de koloniale staat versta ik het koloniaal bestuur zoals zich dat ontwikkelde nadat Europese landen het bestuur van de overzeese bezittingen hadden overgenomen van de compagnieën tot de formele dekolonisatie na de Tweede Wereldoorlog. Koloniale staten zijn bestuurlijke eenheden die, zonder instemming van de betrokken bevolking, deel uitmaken van Europese imperiale rijken – empire-states, imperial nation-states – die daarin een ondergeschikte en afhankelijke plaats innemen en waarbij de kolonisator een doorslaggevende stem heeft in het bestuur ten koste van de lokale (gekoloniseerde) bevolking. Pacificatie en unificatie van het gekoloniseerde territorium zijn voorwaarden voor het ontstaan van koloniale staten. Zij hebben de structuur van de Europese natiestaten, maar zijn niet soeverein en ontberen een democratische bestuurspraktijk. Koloniale staten kunnen onder verschillende namen door het leven gaan, zoals dominions, bezittingen, (win)gewesten, overzeese gebiedsdelen of overzeese rijksdelen.

Deel 1 doet verslag van de Arubaanse ervaring met koloniaal bestuur vanaf de restauratie in Nederland en het herstel van het Nederlandse gezag op de eilanden in 1816 tot 1922. Op Aruba ontwikkelde zich in die eeuw een bescheiden kolonistensamenleving met een bevolkingsomvang van ongeveer 9.000 inwoners in 1922. De rol van de slavernij was er in vergelijking met andere Caraïbische samenlevingen gering. In 1863 verkregen 496 Arubanen de vrijheid; minder dan 20 procent van de bevolking. Zij pastten zich snel in in de vrije samenleving.

De kolonie was bezit of wingewest van de Nedelandse staat en Aruba was onderhorig aan het bestuur op Curaçao, alwaar de gouverneur de spil in het bestuur vormde, alhoewel ook hij sterk gebonden was aan het beleid en de instructies uit Nederland. De medewetgevende Koloniale Raad had weinig bevoegdheden en die bestond uit benoemde burgerleden en (tot 1901) de ambtelijke leden van de Raad van Advies. De eilanden buiten Curaçao waren niet in de Koloniale Raad vertegenwoordigd. De Raad was een proto-parlement zonder veel zeggenschap.

Op de eilanden buiten Curaçao voerde een commandeur, na 1848 gezaghebber, namens de Gouverneur het bestuur. Er ontstonden bestuurlijke colleges zoals het Vredegerecht, de Adviserende Commissie, het kantongerecht en de Raad van Politie. De wetgevende en ook de rechtsprekende bevoegdheden van deze colleges waren gering. Leden van de gegoede burgerij hadden bij wijze van erefunctie daarin zitting, maar door de geringe bestuurskracht hadden zij weinig politieke invloed. Steeds heerste de uitvoerende macht over de wetgevende macht en vrijwel steeds stond de gezaghebber aan het hoofd van de bestuurlijke instellingen. Functionele of institutionele scheiding van de machten werd zodoende op het personele vlak ongedaan gemaakt. De invoering van stemrecht voor de Raad van Politie in 1869 bracht daarin weinig verandering. Na aanvang van de twintigste eeuw drongen landraden als L.C. Kwarts en C. Eman aan op bestuurlijke hervorming en op investeringen ten behoeve van de economische ontplooiing van het eiland.

Op Sint Maarten en Curaçao gingen geluiden op voor reconstructie van de koloniale staat, bijvoorbeeld door afscheiding van Sint Maarten van de kolonie (Saba en Sint Eustatius hielden zich afzijdig) en directe plaatsing onder Nederland of door adminstratieve opdeling van de kolonie in een Boven- en een Benedenwinds deel. De Grondwetswijziging van 1901 en 1922 schreven voor dat wetgevende activiteiten voor het lokale bestuur meer dan voorheen moesten plaatsvinden in de overzeese Rijksdelen in plaats van in Den Haag en erkenden de voormalige koloniën als zelfstandige rechtsgemeenschappen. Zij bevatten een belofte van koloniale hervorming, maar die bleef uit. De koloniale banden knelden, maar de hervorming liep vertraging op door gebrek aan politieke urgentie in Nederland.

Het tweede deel beschrijft de opkomst en de ondergang van de Separacionbeweging tussen 1922 en 1955. In 1924 vestigde de olie-industrie zich op Aruba. Duizenden migranten van alle werelddelen trokken naar de eilanden om er een beter bestaan te vinden. Aruba en Curaçao – waar al in 1915 een raffinaderij verrees – behoren sindsdien tot de meest welvarende eilanden van de Carabische regio. Dat gegeven maakte op Aruba een einde aan de vanzelfsprekendheid van de onderhorigheid aan Curaçao in het toekomstig bestuur. Wereldwijd kwam het kolonialisme een eind. Na de Tweede Wereldoorlog formuleerde de Verenigde Naties het zelfbeschikkingsrecht. Dit recht behelsde dat volkeren (feitelijk: koloniën) recht hadden op zelfbeschikking en daarbij konden opteren voor volledige onafhankelijkheid, associatie met een ander land en integratie in een ander land.

De hervorming van het Nederlandse Caraïbische koloniale stelsel nam ruim drie decennia in beslag. Vanaf 1947 streefden de Arubaanse nationalisten naar afscheiding van de kolonie Curaçao en een direct band met Nederland: *Separacion!* In 1948 was er begrip voor het Arubaanse streven De commissie Aruba-Curaçao onder leiding van professor Van Poelje stelde een federatief verband tussen de eilanden voor; een directe band van Aruba met Nederland kwam er niet.

De Arubaanse separatisten trokken aan het kortste eind. Nederland en Curaçao wezen de Arubaanse afscheidingswens van de hand en op Aruba verloor de Separacionbeweging aan steun, met name onder allochtone stemmers, maar ook in de districten. In 1954 en 1955 verloor de Arubaanse Volkspartij de verkiezingen; partijleider Henny Eman zei de politiek vaarwel. In 1954 kwam het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden tot stand en een jaar later de Staatsregeling van de Nederlandse Antillen. Daarmee kwam een einde aan de separacionbeweging; de separacionwens keerde terug op het politieke speelveld van de jaren 1970.

In de epiloog komen de ontwikkelingen op Aruba en de voormalige Nederlandse Antillen sinds 1955 aanbod. Verstoring van precaire machtsbalansen maakten dat het separatisme zich na 1969 opnieuw manifesteerde. Op 1 januari 1986, inmiddels 25 jaar geleden, verwierf Aruba alsnog waar het in 1947 om vroeg: een afzonderlijke positie in het koninkrijk en een directe band met Nederland, dat wil zeggen het Koninkrijk: *Separacion* ofwel *Status Aparte*. Na de uittreding van Aruba vielen ook de resterende Antillen uitelkaar. Sinds 10 oktober 2010 (10-10-10) hebben Curaçao en Sint Maarten een aparte status en behoren Bonaire, Sint Eustatius en Saba als bijzonder openbaar lichaam tot Nederland.

Het idee van een gedeeld Koninkrijk is kwetsbaar als gevolg van de schaalverschillen tussen de samenstellende landen, de maatschappelijke positionering van koninkrijksmigranten in elkaars landen en negatieve beeldvorming door politici en de media. Een post-imperiale koninkrijksgedachte ontbreekt. Dit proefschrift

eindigt daarom met een verkenning van de mogelijkheden van blijvende verbondenheid en gedeelde identificatie in alle landen en eilanden met het Koninkrijk. Indien dat al gewenst is – en dat wisselt per land, politieke partij en bevolkingsgroep – , kunnen mogelijkheden tot functionele, maar ook normatieve en emotionele vormen van identificatie met het Koninkrijk zowel onder bestuurders als burgers in alle koninkrijkdelen worden versterkt.

Summary in English
Translation: Annemiek van Vliet

This book describes the history of colonial government and local politics in Aruba between 1618 and 1955. The island territory of Aruba gained a subordinate position in the colony Curaçao. In the twentieth century the aspiration for separation from (the colony) Curaçao raised its head: *Separacion!*, was the cry of this aspiration.

After the dissolution of European trade companies such as the West Indies Company there came, after the example of the European civil nation state, 'colonial states'. Under the colonial state, I understand colonial government as it developed after European countries took over the government of overseas territories from former trade companies until the formal decolonization after the Second World War. Colonial states are governmental unities that, without approval of the population involved, form part of European imperial empires – empire states, imperial nation states – that have a subordinate and dependent place therein en where the colonizer has a decisive vote in the government at the cost of the local (colonized) population. Pacification and unification of the colonized territory are conditions for the existence of colonial states. They have the structure of European nation states, but are not sovereign and lack a democratic administration. Colonial states can have several names, such as dominions, territories, conquered countries, overseas provinces or overseas territories.

Part 1 relates the Aruban experience with colonial government as of the start of the Kingdom of The Netherlands and the reinstatement of Dutch power on the islands in 1816 until 1922. Aruba developed into a modest colonist society with a population of approximately 9,000 people in 1922. The role of slavery in comparison to other Caribbean societies was slight. In 1863, 496 Arubans were set free; less than 20 percent of the population. They integrated quickly in the free society. The colony was a territory or conquered country of the Dutch State and Aruba was subordinate to the government in Curaçao, where the Lieutenant Governor was the center of government, even though he also was strongly bound to the policy and instructions from Holland. The legislative Colonial Council had few competencies and consisted of appointed citizens and (till 1901) civil servants of the Advisory Board. The islands outside of Curaçao were not represented in the Colonial Council. The Council was a colonial proto-parliament without much say.

On the islands outside of Curaçao a commander, after 1848 a district commissioner, governed on behalf of the Lieutenant Governor. There existed several governmental bodies such as the Peace Court, the Advisory Council, the district court and the Police Council. The legislative and judicial authorities of these bodies were small. The administrative power always dominated the legislative power and the district commissioner was practically always the head of the government institutions. Functional or institutional separation of powers was as such undone on the personal level. Members of the bourgeoisie by way of an honorary function had a seat therein, but due to their little governmental power they hardly had any political influence. The introduction of the right to vote for the Police Council in 1869 hardly brought on any change. After the beginning of the twentieth century, district-courts men such as L.C. Kwarts and C. Eman pushed for reform of the administrative subordination and for more investments for the benefit of the economic development of the island.

In Saint Martin and Curaçao voices were heard to reconstruct the colonial state, for example by separation of Saint Martin from the colony (Saba and Saint Eustatius stood aside) and direct placement under The Netherlands or by the

administrative division of the colony in a Leeward and a Windward part. The amendments of the Constitution of 1901 and 1922, laid down that legislative activities for local government more than ever before had to take place in the overseas Territories instead of in The Hague and acknowledged the former colonies as independent judicial communities. They contained the promise of colonial reform, but this didn't materialize due to a lack of political interest in The Netherlands. The colonial bonds pressed, but the reform was delayed.

The second part describes the rise and (temporary) downfall of the Separatist movement between 1922 and 1955. In 1924, the oil industry established itself in Aruba. Thousands of immigrants from all parts of the world came to the islands in search of a better livelihood. Aruba and Curaçao – where a refinery was established in 1915 – have since then been among the most thriving islands in the Caribbean. On Aruba, this fact put an end to the matter of course of the subordination to Curaçao in future government. Worldwide colonialism came to an end. After the Second World War the United Nations formulated the right of self-determination. This right meant that nations (actually: colonies) had the right to self-determination and could opt for full independence, association with another country or integration in another country.

The reform of the colonial system took three decades. As of 1947, the Aruban nationalists strived for separation from the colony Curaçao and a direct bond with The Netherlands: *Separacion!* In 1948, there was some sympathy for the Aruban aspiration. The Aruba-Curaçao committee under the leadership of professor Van Poelje suggested a federate bond between the islands, but a direct bond with The Netherlands wasn't realized.

The Aruban separatists came off the loser. The Netherlands and Curaçao rejected the Aruban wish for separation and in Aruba the Separatist movement lost support, namely among the local voters, but also in the districts. In 1954 and 1955, the separation leaders of the Aruban People's Party lost the elections; party leader Henny Eman left politics. In 1954, the Constitution of The Kingdom of the Netherlands was instituted and one year later the Constitution of the Netherlands Antilles. Therewith the separacion movement came to an end; the wish for separacion returned in the political arena of the seventies.

In the epilogue the development in Aruba and the former Netherlands Antilles since 1955 are discussed. Disturbance of precarious power scales made that separatism manifested itself again after 1969. On January 1, 1986, now 25 years ago, Aruba acquired what it had requested in 1947: a separate position in the kingdom and a direct bond with The Netherlands, that is to say the Kingdom: *Separacion* or: *Status Aparte*. After the withdrawal of Aruba the remaining Antilles of Five also fell apart. As of October 10, 2010 (10-10-10) Curaçao and Saint Martin also have a separate status and Bonaire, Saba and Saint Eustatius integrated in The Netherlands.

The idea of a shared Kingdom is vulnarable and disputed as a consequence of scale differences between the component countries, the social positions of kingdom migrants in each other's countries and negative visualization by politics and media. A post-imperial vision on the Kingdom is still lacking. This dissertation therefore concludes with a reconnaissance of the possibilities of lasting bonds and shared identification with the Kingdom in al the member countries and islands of the Kingdom. If it is so desired, and that varies per country, political party and nation, possibilities for functional, normative and emotional forms of identification with the Kingdom could be enforced among both governors and citizens in all parts of the Kingdom.

Resumen na papiamento
Traducion G.F. 'Ito' Tromp

E buki aki ta describi historia di e gobierno colonial y e politica local na Aruba entre añanan 1618 y 1955. Isla Aruba a haya un posicion dependiente den colonia Curaçao, pero den siglo binti bosnan a lanta pa aspira y logra un separacion for di (colonia) Curaçao. Grito di e lema tabata *Separacion!*

Despues di abolicion di e companianan comercial Europeo, entre otro 'West Indische Compagnie', a bini, a base di ehempel di e estado nacional civil Europeo, 'estadonan colonial'. Bou di estado colonial mi ta compronde e gobierno colonial manera cu esaki a desaroya despues cu paisnan Europeo a tuma gobierno di posesionnan di ultramar for di e companianan comercial anterior te na e decolonisacion formal despues di e di dos Guera Mundial. Estadonan colonial ta unidadnan gubernamental cu, sin aprobacion di e poblacion concerni, ta forma parti di nacionnan imperial Europeo – 'empire-states', 'imperial nation-states' – cu eyden tin un luga subordina y dependiente y unda e colonisador tin un posicion, un bos decisivo den e gobierno, a costo di e poblacion (colonisa) local. Pacificacion y unificacion di e teritorio colonisa ta condicionnan pa creacion di estadonan colonial. Nan tin e structura di estadonan di paisnan di Europa, pero nan no ta soberano y ta carece di un practica gubernamental democratico. Estadonan colonial por existi bou di diferente nomber, entre otro dominio, posesion, teritorio conkista, teritorio di ultramar of teritorio ultramar di reino.

Parti 1 ta relata e experiencia Arubiano cu gobierno colonial for di comienso di Reino Hulandes y restablecemento di autoridad Hulandes riba e islanan na 1816 te na 1922. Den e siglo ey a desaroya na Aruba un comunidad colonial humilde cu un poblacion di mas o menos 9000 habitante na 1922. Den comparacion cu otro poblacionnan den Caribe, e rol di slavitud tabata limita. 496 Arubiano a haya nan libertad na 1863; menos cu 20% di e poblacion. Ademas nan a adapta nan mes hopi lihe na e comunidad liber.

E colonia tabata posesion of teritorio conkista di estado Hulandes y Aruba tabata subordina na e gobierno na Curaçao, unda e gobernador tabata e puntro central den gobierno, maske cu e tabata fuertemente vincula cu e maneho y instruccionnan for di Hulanda. E 'Koloniale Raad' cu tambe tabatin poder legislativo tabatin masha poco autorisacion y tabata consisti di ciudadanonan famoso y (te na 1901) di miembronan gubernamental di Conseho Consultativo (Raad van Advies). E islanan pafo di Curaçao no tabata representa den 'Koloniale Raad'. E Conseho tabata un proto-parlamento colonial sin mucho derecho di decision.

Riba e islanan pafo di Curaçao un commandeur, despues di 1848 un gezaghebber na nomber di Gobernador, tabata dirigi e gobierno. Varios colegio administrativo a lanta, entre esakinan: Tribunal di Paz, Comision Consultativo, Tribunal di Distrito y 'Raad van Politie'. E autoridadnan legislativo y huridco di e colegionan aki tabata limita. Constantemente e poder legislativo tabata domina e poder huridico y practicamente semper gezaghebber tabata na cabes di e institucionnan gubernamental. Asina a desbarata e separacion funcional of institucional di podernan riba tereno personal. Miembronan di e comunidad bon prepara tabata forma parti di esaki y tabatin, na moda di papia, un funcion di honor, pero pa motibo di poder gubernamental limita nan tabatin masha poco influencia politico. Introduccion di e derecho di voto pa Raad van Politie na 1869 a trece masha poco cambio den dje. Despues di cuminsamento di siglo 20, 'landraadnan' manera

L.C. Kwarts y C. Eman a insisti pa reformacion di e subordinacion gubernamental y pa mas inversion na fabor di desaroyo economico riba e isla.

Na Sint Maarten y Curaçao a scucha bosnan pa reconstruccion di e nacion coloial, por ehempel pa separacion di Sint Maarten for di e colonia (Saba y Sint Eustatius a keda keto) y colocacion directo bou di Hulanda of pa motibo di comparticion di e colonia den un parti Barlovento y un parti Sotavento. Cambionan di Constitucion na 1901 y 1922 a prescribi cu actividadnan legislativo pa e gobierno local, mas cu antes, mester a tuma luga den teritorionan ultramar di Reino na luga di na Den Haag y reconocinan di colonianan antiguo como comunidadnan legal independiente. Nan tabata contene promesa di reformacion colonial, pero esaki a tarda pa falta di interes politico na Hulanda. E lasonan colonial tabata primi, pero e reformacion a haya tardansa.

E di dos parti ta describi aparicion y desaparicion temporal di e movemento di separacion entre 1922 y 1955. Na 1924 industria petrolero a stablece na Aruba. Varios mil migrante di tur continente a bay stablece riba e islanan pa por haya un miho biba. Aruba y Curaçao – unda un refineria a lanta na 1915 – ta pertenece for di e tempo ey na e islanan mas prospero di henter cuenca di Caribe. E echo aki a trece un fin na e evidencia di subordinadonan di Curaçao den e futuro gobierno. Rond mundo a bini un fin na colonialismo. Despues di e di dos Guera Mundial, Organisacion di Nacionnan Uni a formula e derecho di autodeterminacion. E derecho aki tabata encera cu pueblonan (realmente: colonianan) tabatin derecho riba autodeterminacion y cu nan por a presenta pa un independencia completo, asociacion na un otro pais y integracion den un otro pais.

Reformacion di e regimen colonial a tuma como tres decada di tempo. For di 1947 nacionalistanan Arubiano a esforsa pa un separacion for di colonia Curaçao y cu un laso directo cu Hulanda: *Separacion!* Na 1948 tabatin algo di comprension pa e aspiracion Arubiano. E comision Aruba-Curaçao, bou direccion di profesor Van Poelje, a propone un laso federativo entre e islanan, pero un laso directo cu Hulanda no a keda concretisa. E separatistanan Arubiano finalmente a keda mal para. Hulanda y Curaçao a desaproba e deseo di separacion di Aruba y na Aruba e movemento pa separacion a perde sosten, specialmente di parti di votadornan aloctono, pero tambe den e distritonan. Na 1954 y 1955 e lider di separacion di Arubaanse Volkspartij a perde eleccion; lider di partido Henny Eman a bisa ayo na politica. Na 1954 Statuut pa Reino Hulandes a mira luz y un aña despues Constitucion di Antiya Hulandes a keda realisa. Despues a bini un fin na e movemento di separacion; e deseo pa separacion a bolbe drenta arena politico den añanan 70.

Den e epilogo ta trata e desaroyonan na Aruba y e Antiya Hulandes for di 1955. Strobacion di balansanan precario di poder a haci cu separatismo a bolbe lanta cabes na 1969. Dia 1 di januari 1986, entretanto 25 aña pasa, Aruba logra di tur forma, loke na 1947 el a pidi: un posicion separa den Reino cu lasonan directo cu Hulanda, esey kiermen: *Separacion* of tambe *Status Aparte.* Despues cu Aruba a sali for di e constelacion, e otro islanan cu a sobra di Antiya di Cinco tambe a bay for di otro. For di luna di october 2010 (10-10-10) Curaçao y Sint Maarten tin un status aparte y Bonaire, Sint Eustatius y Saba ta pertenece como entidadnan publico particular na Hulanda.

E idea di un Reino comun ta vulnerabel y ta worde discuti a consecuencia di e diferencianan di escala entre e paisnan componente, e posicionamento comunitario di migrantenan di Reino den pais di cada uno y e formacion negativo di imagen di parti

di polis y di medionan di comunicacion. Ainda falta un pensamento post-imperial di Reino. P'esey e tesis aki ta caba cu un reconocemento di e posibilidadnan di aliansa permanente y identificacion comparti den pais- y islanan di Reino Hulandes. Den caso cu esey tabata e deseo caba – y esaki ta varia di pais pa pais, partido politico y grupo di comunidad – anto lo por fortalece posibilidadnan pa formanan funcional, normativo y emocional di identicacion cu Reino Hulandes, tanto di parti di dirigentenan como tambe di parti di ciudadanonan den tur parti di Reino.

BIJLAGEN
Het eerste cijfer van de bijlage verwijst naar het bijbehorende hoofdstuk.

Bijlage 1.1 Opgave van de belastbare inkomens naar aantal aanslagen 1920-1924

	1920/1	1921/2	1922/3	1923/4
900 - 1.000	22	39	40	34
1.000 - 1.500	33	47	38	47
1.500 - 2.000	14	13	17	14
2.000 - 2.500	.4	.8	15	.9
2.500 - 3.000	.1	.2	.8	.4
3.000 - 3.500	.3	.2	.2	.4
3.500 - 4.000	.2	.3	.2	.5
4.000 - 4.500	.0	.0	.1	.1
4.500 - 5.000	.0	.1	.3	.0
5.000 - 5.500	.3	.1	.0	.0
5.500 - 6.000	.0	.3	.1	.1
6.000 - 6.500	.1	.-	.3	.-
6.500 en meer	.2	.2	.2	.3
Totaal	85	121	132	118

Bronnen: KV 1922 Bijlage T; KV 1923.
Toelichting: dit zijn alleen de opgaven onder A, ‘In de kolonie wonende personen’, B, ‘In de kolonie gevestigde lichamen’ en C ‘Buiten de kolonie wonende personen en buiten de kolonie gevestigde lichamen’ ontbreken op Aruba en komen maar sporadisch voor op de eilanden buiten Curaçao.

Bijlage 4.1 Subsidies aan de kolonie Curaçao in guldens, 1876-1882

Jaar	Subsidie	Jaar	Subsidie
1867	160.326,93	1876	151.562,52
1868	200.545,12	1877	200.396,52
1869	148.799,28	1878	245.297,09
1870	63.750,30	1879	236.288,45
1871	50.591,67	1880	153.345,14
1873	22.154,73	1881	175.883,44
1874	75.458,39	1882	34.542,68
1875	106.894,38		

Bron: Plante Feburé, 1918, pp. 145-146.

Bijlage 6.1 Subsidies aan de kolonie Curaçao in guldens, 1895-1924

Jaar	Subsidie	jaar	Subsidie	Jaar	Subsidie
1895	80.388,50	1905	246.237,56	1915	581.955,02
1896	199.609,39	1906	288.580,27	1916	546.962,70
1897	119.056,31	1907	220.459,15	1917	725.611,53
1898	172.224,17	1908	381.203,78	1918	875.336,-
1899	196.056,31	1909	353.431,72	1919	1.169.925,-
1900	168.202.20	1910	350.848,06	1920	1.268.840,-
1901	168.181,86	1911	354.843,29	1921	1.053.077,-
1902	189.219,26	1912	424.812,18	1922	1.493.787,-
1903	180.099,71	1913	401.669,02	1923	734.784,-
1904	238.446,91	1914	522.822,47	1924	718.430,-

Bron: Plante Feburé, 1918, pp. 145-146; De Gaay Fortman, 1922-1924, p. 568. De jaren 1895 en 1896 zijn voorschotten. De opgaven voor 1922-1924 betreffen ramingen.

Bijlage 6.2 Uitgaven en inkomsten naar eiland in guldens, 1921-1923

	Uitgaven	inkomsten	Uitgaven	inkomsten	Uitgaven	inkomsten
	1921	1921	1922	1922	1923*	1923*
Curaçao	1.118.788	1.397.327	1.016.432	1.102.849	993.455	1.226.800
Aruba	213.811	39.571	113.646	42.925	112.209	41.100
Bonaire	102.215	47.766	76.253	35.375	81.105	36.075
St. Maarten	114.002	38.704	84.055	23.657	86.497	43.850
St. Eustatius	58.793	32.605	68.453	21.755	53.615	22.075
Saba	57.877	12.660	41.440	8.350	45.735	9.450
totaal tekort	69.663		67.600		29.300	

Bron: De Gaay Fortman, 1922-1924, pp. 550-551.* 'voor 1923 is geen rekening gehouden met eene bij Nota van wijzigingen aan de Tweede Kamer voorgestelde verlaging der uitgaven met ruim f. 100.000,– en verhooging der middelen met f. 300.000, –'.

Bijlage 6.3 Inkomsten en uitgaven op Sint Maarten, Sint Eustatius en Saba in guldens, 1910, 1921

	Inkomsten 1910	Uitgaven 1910	Tekort	Inkomsten 1921	Uitgaven 1921	Tekort
Sint Maarten	20.000	40.000	20.000	38.700	114.000	75.300
Sint Eustatius	9.000	32.100	22.000	32.600	58.800	26.200
Saba	6.000	26.200	20.200	12.700	57.900	45.200

Bron: Goslinga, 1990, p. 622, op basis van KV's.

Bijlage 7.1 Bevolkingsaantallen, geboortesaldi en migratiesaldi, 1920-1954

jaar	totaal	Geboortesaldo	migratiesaldo
1920	...265	3	– 672
1921	..8888	– 49	+ 672
1922	..8829	274	– 333
1923	..8785	254	– 298
1924	..9021	178	+ 58
1925	..9435	275	+ 139
1926	.9 206	154	+ 201
1927	10 508	205	+.1097
1928	12 224	339	+.1377
1929	13 450	366	+. 860
1930	15 687	398	+.1830
1931	15 689	366	– 364
1932	16 757	626	+ 442
1933	17 614	619	+ 238
1934	18 975	651	+ 710
1935	20 414	671	+ 768
1936	21 658	721	+ 503
1937	23 719	696	+.1385
1938	28 155	816	+.3620
1939	30 461	978	+.1328
1940	30 614	940	– 787
1941	31 522	983	– 75
1942	33 853	799	+.1532
1943	37 337	1046	+.2438
1945	42 764	1313	+.2133
1946	45 907	1307	+.1836
1947	47 932	1387	+. 638
1948	51 110	1437	+.1741
1949	53 574	1625	+ 830
1950	53 209	1806	– 2127
1951	54 631	1780	– 358
1952	56 206	1709	– 134
1953	57 303	1830	– 733
1954	55 912	1810	– 3201

Bronnen: Pietersz, 1985, p. 125; R.M. Croes, 1987, p. 55; Stat. Med. dec 1956 4(6), p. 5; BNA, Verslag Aruba 1951-1954.
N.B. De daling van 1931 is mede het gevolg van herijking na de volkstelling van 1930 (*Amigoe di Curaçao* 16-4-1932).

Bijlage 7.2 Bevolkingsspreiding naar herkomst en district, 1930

	Totaal	Aruba	Kolonie	Elders West Indië	Nederland	Europa buiten NL	Andere oorden
Oranjestad (stadsdistrict)	2858	1854	280	260	58	50	356
1e district: Oranjestad	1795	1083	290	280	29	90	23
2e district: Noord	2621	2392	110	95	3	15	6
3e district: Santa Cruz	2548	2063	250	151	6	20	58
4e district: Savaneta / San Nicolas	5205	2733	720	725	40	281	706
Totaal ultimo 1930	15 027	10 125	1650	1511	136	456	1149

Bron: CHA archief bevolkingsstatistiek, pp. 15-17, Staat aantoonende de verdeling van ingezetenen op het eind van 1930, naar hunne geboorteplaatsen en de kerkgenootschappen waartoe zij behoren, 25-2-1931.

Bijlage 7.3 Werknemersaantallen Lago 1934-1955

Year	for.staff	staff/regular	Total
1934	779	1864	2643
1935	799	1935	2734
1936	619	2224	2843
1937	613	3312	3925
1938	905	4568	5473
1939	997	4661	5658
1940	793	3755	4548
1941	706	4367	5037
1942	715	5427	6142
1943	647	5641	6288
1944	608	5747	6355
1945	652	6806	7458
1946	719	7083	7802
1947	736	7121	7857
1948	807	7455	8262
1949	815	7002	7817
1950	767	6414	7181
1951	733	6435	7169
1952	728	6616	7433
1953	710	6509	7219
1954	680	5920	6600
1955	604	5693	6297

Bron: Lago employée statistics, maart 1983.

Bijlage 9.1 Samenstelling electoraat 1949, 1950, 1951, 1954

Herkomst	1949*	1950	1951	1954
Aruba	7511	7877	8072	8977
Curaçao	776	786	824	977
Bonaire	612	657	652	711
Sint Maarten	929	969	982	1024
Saba	315	386	360	391
Sint Eustatius	267	290	280	301
Nederland / Indonesië	532	862	906	1160
Suriname	954	1249	1209	1228
Overig	887	1174	1273	1228

Bronnen: *Amigoe* 1-12-48; *Beurs* 1-2-49; *Amigoe* april 1950; BNA, Verslag Aruba 1949, 1950, 1951, 1954. * De opgave van 1949 betreft de situatie per 1-12-48.

Bijlage 9.2 Uitslagen verkiezingen 1949, 1950, 1951, 1954

	1949	1950	1951	1954
AVP	6257	4474	4510	3822
UNA (I en II)	4799	3048	3296	1749
PPA	-	3062	4445	8412
AEP/OAP	-	1409	519	-

Bron: Bureau Burgerlijke Stand en Bevolkingsregister Aruba, Verkiezingsregister 1948; *Arubaanse Courant* 16-11-1954.

Bijlage 9.2a Uitslagen AVP naar regio 1950, 1951, 1954

Jaar	Noord	Oranjestad	Sta Cruz	Savaneta	San Nicolas
1950	814	1213	1156	647	644
1951	790	1273	1068	681	689
1954	591	1449	387	616	799

Bijlage 9.2b Uitslagen UNA naar regio 1950, 1951, 1954

Jaar	Noord	Oranjestad	Sta Cruz	Savaneta	San Nicolas
1950	578	1081	656	198	535
1951	611	1091	728	220	655
1954	369	629	333	137	281

Bijlage 9.2c Uitslagen PPA naar regio 1950, 1951, 1954

Jaar	Noord	Oranjestad	Sta Cruz	Savaneta	San Nicolas
1950	113	795	655	307	3063
1951	179	1007	778	437	4445
1954	773	2586	1193	947	8412

Bijlage 9.2d Uitslagen AEP/OAP naar regio 1950, 1951

Jaar	Noord	Oranjestad	Sta. Cruz	Savaneta	San Nicolas
1950	11	146	33	136	1087
1951	15	58	22	36	376

Bron: Bureau Burgerlijke Stand en Bevolkingsregister Aruba, Verkiezingsregister 1948; *Arubaanse Courant* 16-11-1954.

Lijst en afkortingen van geraadpleegde archieven

Aruba

AIC Archief parochie *Imaculado Concepcion* (Santa Cruz, Aruba)
Buki di Splicacion (inmiddels waarschijnlijk vernietigd)

ANA *Archivo Nacional Aruba* / *Nationaal Historisch Archief (Oranjestad, Aruba)* (551)
Archief van de Gezaghebber
Beschikkingen van de gezaghebber
Beschikkingen van de gouverneur
Brievenboeken (brieven van de commandeur / gezaghebber)
Brieven van de gouverneur
Correspondentie van de gezaghebber (aan derden)
Geheime correspondentie gezaghebber aan Gouverneur
Jacob Thielen: *geheim archief gezaghebber Jacob Thielen ca. 1900-1906.*
Journaal: *Journaal van de gezaghebber*
Lago-archief
Rekwesten: *Rekwesten aan de commandeur / gezaghebber* (door derden)
RvP: *Archief van de Raad van Politie*
RvP not.: *Notulenboek van de Raad van Politie*
Verkiezingsarchief Aruba 1949-1955

APG Archief *Arubaanse Protestantse Gemeente* (Oranjestad, Aruba)
Brievenboeken

ASF Archief *parochie Sint Franciscus* (Oranjestad, Aruba) (inmiddels aanwezig in ANA)
Diverse losse overheidsdocumenten

BNA *Biblioteca Nacional Aruba*, afdeling Arubiana / Caribeana
Collectie Hartog
Commissie Aruba-Curaçao (1948) *Rapport Commissie Aruba-Curaçao.*
Commissie Aruba-Curaçao (1948a) *Geschriften A; Notulen van de Algemene Vergaderingen.*
Commissie Aruba-Curaçao (1948b) *Geschriften B; Notulen subcommissies met bijlagen.*
Commissie Aruba-Curaçao (1948c) *Geschriften C; Verslagen van de gehouden zittingen tot het verzamelen van inlichtingen.*
Commissie Aruba-Curaçao (1948d) *Geschriften D; Sociale en Economische toestand van het staatsdeel Curaçao.*
Commissie Aruba-Curaçao (1948e) *Nota inzake Overheidsfinanciën.*
ER not.: *Notulen van de Eilandsraad van Aruba*
Kostbare Collectie
Verslag Aruba: *Verslagen van de toestand van het eilandgebied Aruba* (tevens gedeeltelijk aanwezig in ANA en CHA)

---

551 Sinds het onderzoek is de collectie van het ANA verder ontsloten en deels gerestaureerd. Tevens zijn de indeling en catalogus gedeeltelijk gewijzigd. Ik hanteer de destijds geldende verwijzingen.

Verslag NA: *Verslagen van de toestand van de Nederlandse Antillen* (tevens gedeeltelijk aanwezig in ANA en CHA)
Ronde Tafel Conferentie 1948. Notulen van de openbare vergaderingen
Ronde Tafel Conferentie 1952. Notulen van de openbare vergaderingen
Ronde Tafel Conferentie 1954. Notulen van de openbare vergaderingen

BBSB *Bureau Burgerlijke Stand en Bevolkingsregister Aruba*
Verkiezingsarchief

KvK Archief *Kamer van Koophandel (Oranjestad, Aruba)*
Jaarverslagen

Curaçao
CHA *Centraal Historisch Archief* (Willemstad, Curaçao)
Jaarlijks Verslag*: Jaarlijksche Verslagen 1817, 1821-1850* (manuscripten Koloniaal Verslag)
Koloniaal Archief: *archief Boskaljon* ofwel *Archief van het gouvernementssecretarie 1718-1939*
OD: *Objectendossiers*

GSNA *Griffie van de Staten van de Nederlandse Antillen*
KR not: *Notulen van de Koloniale Raad, 1865-1936*
KS not: *Notulen van de Koloniale Staten, 1937-1949*

Den Haag
NA *Nationaal Archief* (Den Haag, Nederland)
Directie Ad Interim/Raad van Koloniën
KV: *Koloniaal Verslag* (tevens gedeeltelijk aanwezig in ANA, BNA en CHA)
MvK: *Minister(ie) van Koloniën*
OAC1: *Oud Archief van Curaçao, Bonaire en Aruba tot 1828*
OAC2: *Oud Archief van Curaçao, Bonaire en Aruba 1828-1845 (tevens aanwezig CHA, Curaçao)*
Archief Gouverneur-Generaal te Paramaribo
Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen Dir. Sur Ned Antillen 1946-1959
WIC: Archief *West-Indische Compagnie*

Secundaire literatuur

Aanzet (1979) *Aanzet tot een integraal beleidskader voor de Nederlandse Antillen in de jaren tachtig*. Den Haag, Staatsuitgeverij.

Alkema, E.A. (2009) Een staatkundige toekomst voor het Koninkrijk?; Lezing in symposium *Een toekomst voor het Koninkrijk.* Den Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Almanak (1859) *Almanak voor de Nederlandsche West Indische bezittingen en de kust van Guinea voor het jaar 1859*. ’s-Gravenhage, De gebroeders Van Cleef.

Allen, R.M. (2001) *Ta Cuba mi ke bai; Testimonio di trahadónan ku a emigrá for di Kòrsou bai Cuba na kuminsamentu di Siglo XX*. Curaçao, Uitgeverij ICS Nederland.

(2007) *Di Ki Manera; A Social History of Afro-Curaçaoans 1863-1917*. Amsterdam, SWP Publishers.

Aller, H,B. van (1994) *Van kolonie tot koninkrijksdeel; De staatkundige geschiedenis van de Nederlandse Antillen en Aruba (van 1634 tot 1994).* Groningen, Wolters-Noordhoff [dissertatieserie Vakgroeps Staatsrecht Groningen 1]

(1997) De fosfaatwinning op Aruba. In L. Alofs, W. Rutgers en H.E. Coomans (red.) *Arubaans Akkoord* (pp. 147-158). Bloemendaal, Stichting Libri Antiyani/Den Haag, Kabinet van de Gevolmachtigde Minister van Aruba.

(1999) Un florin pa un sombre / Een gulden voor een hoed. In H. Coomans, M. Coomans-Eustatia en J. van ’t Leven (red.) *Veranderend Curaçao* (pp. 197-218). Bloemendaal, Stichting Libri Antiyani.

Alegría Ortega, I.E. (2001) Culture and Politics and Self-Determination in Puerto Rico. La dimensión cultural del debate de las relaciones entre Puerto Rico y Estados Unidos, 1989-1993. In A. G. Ramos and A. I. Rivera (eds.) *Islands at the Crossroads; Politics in the Non-Independent Caribbean* (pp. 28-44). Kingston, Ian Randle Publishers.

Alofs, L. (1990) Van Separacion tot Status Aparte. In *De Gids* jg. 153: 518-26.

(1991a) Het nulde hoofdstuk van de Arubaanse vakbondsgeschiedenis. In *Ñapa,* 27-4-1991, 18-5-1991.

(1991b) Het ontstaan van de Kamer van Koophandel op Aruba In *Ñapa,* 5-10-1991, 12-10-1991.

(1993) Publieke dames in een publiek debat; De geschiedenis van Campo Alegre op Aruba, 1950-1957. In G. Bossers, A. Ringeling en M. Tratnik (red.) *Cinco Ana na Caminda; Opstellen aangeboden ter gelegenheid van het eerste lustrum van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit van Aruba* (pp. 21-32). Oranjestad, Universiteit van Aruba.

(1995a) 198 jaar fort Zoutman op Aruba. In *Ñapa*, 30-9-1995.

(1995b) De rode rand van de slavernij; Indiaanse slavernij op Aruba en Curaçao, 1827-1914. In *Ñapa,* 11-2-1995.

(1996a) Aruba’s Indiaanse indianenopstanden. In *Ñapa,* 24-2-196, 9-3-1996, 23-3-1996.

(1996b) Aruba’s oudste volkstelling, 1767. In *Ñapa*, 6-1-1996.

(1997a) De natturellen der eilants Aruba; Indianen en de West-Indische Compagnie, 1636-1642. In *Amigoe*, 18-3-1997.

(1997b) Een vlek of dorp die men nergens anders aantreft; Savaneta en de dorpsvorming op het negentiende eeuwse Aruba. In L. Alofs, W. Rutgers en H.E. Coomans (red.) *Arubaans Akkoord* (185-194). Bloemendaal, Stichting Libri Antiyani/Den Haag, Kabinet van de Gevolmachtigde Minister van Aruba.

(1999) Revolte en afscheiding; Dertig mei en Aruba. In G. Oostindie (red.) *Dromen en littekens; 30 jaar na de Curaçaose revolte, 30 mei 1969* (pp. 163-176). Amsterdam University Press.

(2001) Van Separacion tot Status Aparte; Beknopte sociologie van de Arubaanse afscheiding. In L. Alofs (red.) *Aruba y su Status Aparte; Logro di pasado, reto pa futuro / Aruba en de Status Aparte; Mijlpaal en uitdaging, 1986-2001* (pp. 13-21). Aruba, Ministerie Algemene Zaken.

(2003) *Slaven zonder plantage; Slavernij en emancipatie op Aruba, 1750-1963.* Aruba, Edicion Educativo no. 2.

(2004) *The Aruba Heritage Guide; Aruba*'s *Intangible Cultural Heritage, an Inventory*. Aruba, UNESCO, National Commission of Aruba.

(2005a) Schoolstrijd, godsdiensttwist en de volkstaal. In *Aruba en Papiamento*. Bloemendaal, Stichting Libri Antilliani/Curaçao, Fundashon Planifikashon di Idioma.

(2005b) Separacion; Aruba en de totstandkoming van het Statuut. In A. van Romondt, A. van Vliet, L. Gomez, F.R. Sint Jago, J. de Haan en L. Milliard (red.) *Wij Juliana; gedenkboek 50 jaar Statuut, een koninkrijksbundel* (pp. 43-54). Aruba, Gobik Foundation / Zutphen, De Walburg Pers.

(2005c) Aruba en de Imperiale Raad; De Amigoe en de toekomst van het Koninkrijk, 1942. In A. van Romondt, A. van Vliet, L. Gomez, F.R. Sint Jago, J. de Haan en L. Milliard (red.) *Wij Juliana; gedenkboek 50 jaar Statuut, een koninkrijksbundel* (pp. 33-42). Aruba, Gobik Foundation / Zutphen, Walburg Pers.

(2006a) *Gescheiden machten; De geschiedenis van de rechterlijke macht op Aruba.* Aruba, Gelegenheidsuitgave Gerecht in Eerste Aanleg.

(2006b) Achter de koloniale coulissen; Bestuurlijk Aruba en het Regeringsreglement van 1848. In A. van Romondt (red.) *Pa mr. Olindo Koolman, Gouverneur van Aruba, 1992-2004* (pp. 60-67). Aruba, Editorial Charuba/Gobik Foundation.

(2006c) Stad van Oranje. In R. Heronimo, W. Rutgers, L. Alofs en V. Heronimo (red.) *Nos Potret; Beelden van Aruba in verleden, heden en toekomst* (pp. 12-21). Oranjestad, Commissie Koninklijk Bezoek 2006.

(2009) Daar komt den oorlog, die verbreekt alles; Brieven over Engelse oorlogen en Nederlandse handel op de Antillen. In E. van der Doe, P. Moree en D. J. Tang (red.) *De smeekbede van een oude slavin en andere verhalen uit de West.* Zuthpen, De Walburg Pers / Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.

(2010) Kind van de rekening; Kinderen en slavernij op Aruba. In A. Bijnaar (red.) *Kinderen en slavernij*, Amsterdam NINSEE / Koninklijk Instituut voor de Tropen.

Alofs, L. en L. Merkies (1990) *Ken ta Arubiano?; Sociale integratie en natievorming op Aruba, 1924-1985.* Leiden, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, Caraïbische Afdeling.

(2001) *Ken ta Arubiano?; Sociale integratie en natievorming op Aruba, 1924-2001 (tweede uitgebreide druk).* Aruba, Van Dorp/De Wit Stores.

Alofs L. en W. Rutgers (1996) *Fundament van zelfstandigheid 18 Maart 1948 - 18 maart 1985 - 18 maart 1996*. Aruba, de Raad van Ministers van Aruba.

Alofs L. en J. Veneman (2010) Identificatie met het Koninkrijk. Lezing in symposium *Een toekomst voort het Koninkrijk.* Sessie: *Wederzijdse baten van het Koninkrijk voor Aruba en voor Nederland,* Aruba 29 juni 2010. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Alphen, W. van (1990) Goldmines on Aruba; A Concatenation of Failures. In *Building up the Future from the Past; Studies of the architecture historic monuments in the Dutch Caribbean* (pp. 64-72). Zutphen, De Walburg Pers.

Anderson, B. (1991) *Imagined Communities; Reflections on the Origin and Spread of Nationalism (revised edition).* Londen, Verso.

Algemeen Nederlands Verbond (1923) *Gedenkboek van het Algemeen Nederlandsch Verbond bij gelegenheid van zijn 25-jarig bestaan 1898 - 1923; Geschiedenis en invloed van den Nederlandschen Stam.* Dordrecht, Algemeen Nederlandsch Verbond.

Armitage, D. (2004) Introduction. In D. Armitage (ed.) *The Free Sea, Hugo Grotius*. Indianapolis, Liberty Fund.

Augier F.R. and S.C. Gordon (1962) *Sources of West Indian History*. Trinidad and Jamaica, Longman Caribbean.

Baal, J. van (1976) Tussen kolonie en nationale staat; De koloniale staat. In H. Claessen, J. Kaayk en R. Lambregts (red.) *Dekolonisatie en vrijheid; Een sociaal-wetenschappelijke discussie over emancipatieprocessen in de Derde Wereld.* Assen, Van Gorcum.

Balen, W.J. van (1938) *Ons Gebiedsdeel Curaçao.* Haarlem, Tjeenk Willink.

Barrow-Giles, C. (2002) *Introduction to Caribbean Politics.* Kingston, Ian Randle Press.

Beckles, H. and V. Shepherd (eds.) (1993) *Caribbean Freedom; Economy and Society from Emancipation to the Present*. Kingston, Ian Randle Press.

Beknopt Verslag (1952) *Beknopt verslag der deelneming van de Nederlandse Antillen aan de Conferentie Nederland - Suriname - Nederlandse Antillen.* Willemstad.

(1954) *Beknopt verslag der deelneming van de Nederlandse Antillen aan de Conferentie Nederland - Suriname -Nederlandse Antillen. Vervolg.* Willemstad.

Benn, D. (2002) Crown Colony Government and Imperial Trusteeship. In Barrow-Giles, C. *Introduction to Caribbean Politics* (pp.14-30). Kingston Ian Randle Press.

Benoit, C. (2008) Saint Martin's Change of Political Status; Inscribing Borders and Immigration Laws onto Geographical Space. In *New West Indian Guide* 83 (3 en 4), 211-236.

Benthem van den Berg, G., O. Braun, J. Milhorts en A. van der Laar (1978). *Aruba en onafhankelijkheid.* Den Haag, Institute of Social Studies.

Bibliografie (1975) *Bibliografie van de Nederlandse Antillen.* Amsterdam, Nederlandse Stichting voor Culturele Stichting met Suriname en de Nederlandse Antillen, STICUSA.

Blink, M. J.van den, (1989) *Olie op de golven; De betrekkingen tussen Nederland/Curaçao en Venezuela gedurende de eerste helft van de twintigste eeuw.* Amsterdam, De Bataafsche Leeuw.

Bloembergen M. en R. Raben (2009) *Het koloniale beschavingsoffensief; Wegen naar het nieuwe Indië, 1890-1950.* Leiden, KITLV Uitgeverij.

Boedhoe, N. (1983) Nationalisme en etniciteit in een gesegmenteerde samenleving. In G. Willemse (red.) *Suriname; De schele onafhankelijkheid* (pp. 133-52). Amsterdam, De Arbeiderspers.

Boeldak, R.D. (1984) *Mr. Dr. Moises F. Da Costa Gomez; Voorvechter voor de politieke emancipatie van de Nederlandse Antillen.* Groningen, Rijksuniveristeit [doctoraalscriptie].

Boeke, J. (1909-1917) *Rapport betreffende een voorlopig onderzoek naar den toestand van de visserij en de industrie van zeeproducten in de kolonie Curaçao.* 's-Gravenhage, Bellinfante.

Boon, P.J. (1988) *Koloniën of koninkrijkspartners?; Het Nederlandse beleid ten aanzien van Suriname en de Nederlandse Antillen in de periode 1949-1954.* Nijmegen, Katholieke Universiteit [doctoraalscriptie].

Bordewijk, W.H.C. (1911). *Ontstaan en ontwikkeling van het staatsrecht van Curaçao.* 's-Gravenhage, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlands-Indië.

(1914) *Handelingen over de reglementen op het beleid der regering in de koloniën Suriname en Curaçao.* 's-Gravenhage, Nijhoff.

Borman, C. (2005) *Het Statuut voor het Koninkrijk.* Deventer, Kluwer.

Bosch, G.B. (1985) *Reizen in West-Indië en door een gedeelte van Zuid- en Noord-Amerika.* Amsterdam, S. Emmering (oorspr. 1829-43).

Bossers, G. (1997a) De instelling van het Vredegerecht op het eiland Aruba. In T. Veen (red.) *Secundum Datur!; Negen studies en een laudatio aangeboden aan Hans Ankum* (pp. 1-18). Amsterdam, Cabeljouwpers.

(1997b) Om nu ook een woord van Aruba te spreken; De provisionele instructie voor de commandeur op het eiland Aruba van 22 mei 1806. In L. Alofs, W. Rutgers en H.E. Coomans (red.) *Arubaans Akkoord* (pp. 135-146). Bloemendaal, Stichting Libri Antiyani / Den Haag, Kabinet van de Gevolmachtigde Minister van Aruba.

(1998) Yui di Korsou o makamba?; Enige opmerkingen over het bewind van gouverneur-generaal Albert Kikkert, 1816-1819. Coomans-Eustatia, H.E. Coomans en T. van der Lee (red.) *Breekbare banden; Feiten en vizies over*

Aruba, Bonaire en Curaçao na de Vrede van Munster 1648-1998 (pp. 153-156). Bloemendaal, Stichting. Libri Antilliani.

Brada, W.M. (1946) *Kerkgeschiedenis van Aruba*. Curaçao, zonder uitgever.

(1951) *Pastoor Romero van Aruba, 1836-1849*. Willemstad, zonder uitgever.

Breman, J. (1993) Ten Geleide. In R. Aerts en Th. Duquenoy (red.) *Een Ereschuld; Hoofdstukken van onze koloniale geschiedenis* (pp. 7-24). Amsterdam, Meulenhoff.

Brison, D. (2005) The Kingdom Charter (Het Statuut); Fifty Years in the Wilderness. In De Jong L. and D. Boersema (eds.) *What Next; The Kingdom of the Netherlands in the Caribbean, 1954-2004* (pp. 35-43). Amsterdam, Rozenberg Publishers.

Broek, A.G. (red.) (2005) *Christen Democratische Verkenningen; Antillen/Aruba uit de gunst*. Amsterdam, Boom Uitgeverijen.

Brooshoofd, P. (1901) *De ethische koers in de koloniale politiek.* Amsterdam, J.H. De Bussy.

Bryan, P. (2004) Proletarian Movements. In B. Brereton (ed.) *General History of the Caribbean. Vol. 5 The Caribbean in the Twentieth Century* (pp. 141-172). Paris, UNESCO publishing / London, MacMillan Publishers ltd.

Buiskool, A.E. (1937) *Surinaams Staatsrecht.* Amsterdam, H.J. Paris.

Burton, D.E. and F. Réno (eds.) (1995) *French and West Indian; Martinique, Guadeloupe and French Guiana Today.* London, Warwick University Caribbean Studies.

Captain, E. en G. Jones (2010) *Oorlogserfgoed Overzee; De erfenis van de Tweede Wereldoorlog in Aruba, Curaçao, Indonesië en Suriname*. Amsterdam, Uitgeverij Bert Bakker.

Castillo, O. H. (1986) Ons politiek systeem: hervorming of dictatuur? In *Nos Futuro* (pp. 129-145). Willemstad, Universiteit van de Nederlandse Antillen.

CDA (2007) *Salsa op klompen; Over de toekomst van het Koninkrijk der Nederlanden*. Wetenschappelijk Instituut van het Christen Democratisch Appel.

Chumaceiro, A.M. (1879) *'Is Curaçao te Koop?* 's-Gravenhage, Gebroeders Belinfante.

(1998a) De natuurlijke hulpbronnen van de kolonie Curaçao. In H. Coomans en M. Coomans-Eustatia (red.) *A.M. Chumaceiro, onpartijdig pionier op Curaçao* (pp. 197-262). Bloemendaal, Stichting Libri Antiyani.

(1998b) De natuurlijke hulpbronnen van de kolonie Curaçao; Kritiek en anti-kritiek. In H. Coomans en M. Coomans-Eustatia (red.) *A.M. Chumaceiro, onpartijdig pionier op Curaçao.* Bloemendaal, Stichting Libri Antiyani.

(1998c) Is Curaçao te Koop? In H. Coomans en M. Coomans-Eustatia (red.) *A.M. Chumaceiro, onpartijdig pionier op Curaçao* (pp. 147-168). Bloemendaal, Stichting Libri Antiyani.

(1998d) Zal het kiesrecht Curaçao tot kannibalisme voeren? In H. Coomans en M. Coomans-Eustatia (red.) *A.M. Chumaceiro, onpartijdig pionier op Curaçao* (pp. 511-562). Bloemendaal, Stichting Libri Antiyani.

Clegg, P. (2009) Governing the UK Caribbean Overseas Territories: a two way perspective. In P. Clegg and E. Pantojas-García (2009) *Governance in the Non-Independent Caribbean; Challenges and Opportunities in the Twenty-first Century* (pp. 3-23). Kingston, Ian Randle Publishers.

Clegg, P and E. Pantojas-García (2009) *Governance in the Non-Independent Caribbean; Challenges and Opportunities in the Twenty-first Century*. Kingston, Ian Randle Publishers.

Commissie Van Beuge (2004) *Banden met Brussel; De betrekkingen van de Nederlandse Antillen en Aruba met de Europese Unie.* Rapport van de Commissie ter bestudering van mogelijke toekomstige relaties van de Nederlandse Antillen en Aruba met de Europese Unie. Zonder plaats, zonder uitgever.

Commissie Democratisch Deficiet (2009) *Kiezen voor het Koninkrijk; Democratische legitimiteit van besluitvorming op koninkrijksniveau.* Zonder plaats, zonder uitgever.

Commissie De la Try Ellis (1946) *Rapport van de Commissie, bij Gouvernementsbeschikking van 10 Oktober 1945, No. 7981, ingesteld tot onderzoek van de in het Staatsdeel Curaçao levende politieke opvattingen en wenschen ter voorbereiding van de Rijksconferentie.* Den Haag, Algemene Landsdrukkerij.

Commissie Evaluatie Hoger Toezicht Sint Maarten (1994) *Rapport van de Commissie Evaluatie Hoger Toezicht Sint Maarten.* Zonder plaats, zonder uitgaver.

Commissie Kropman (1947) *Verslag van de Parlementaire Commissie Suriname en de Nederlandsche Antillen nopens hare bevindingen.* Den Haag, Staatsdrukkerij-en uitgeversbedrijf.

Commissie Oppenheim (1944) *Ontwerp-Landsverordening tot Indeeling van Curaçao in Bestuursressorten en tot instelling van zelfstandig bestuur in die ressorten als gevorderd door de Curaçaose Staatsregeling (‘Eilandenreglement*’*), samengesteld door de Commissie ingesteld bij beschikking van 5 December 1942, No. 7530 (Pb 1942, No. 227) van Zijne Excellentie den Gouverneur van Curaçao, ter bestudering van Curaçao.* Curaçao, zonder uitgever.

Commisie De Ruyter (1996) *Met alle respect; Rapport van de commissie van onderzoek in het kader van de samenwerking tussen Aruba en Nederland op het gebied van criminaliteitsbestrijding*. Den Haag, Sdu.

Commissie Staal (1923) *Verslag van de Commissie van Advies omtrent de herziening van de West-Indische Regeringsreglementen en begrootingspolitiek.* ’s-Gravenhage, zonder uitgever.

Commissie Van Helsdingen (1946) *Verslag van de commissie van onderzoek naar de opvattingen in Nederland omtrent de plaats van de overzeese gebiedsdeelen in het Koninkrijk.* ’s-Gravenhage, Rijksuitgeverij.

Commissie Plantsz (1949) *Rapport van de commissie met opdracht de financiele consequenties van de zelfstandigmaking der eilanden aan een nauwgezette beschouwing te onderwerpen.* Zonder plaats, zonder uitgever.

Comision di Berdad (2002) *Een kwestie van mentaliteit; Bestuur en integriteit op Aruba.* Eindrapport van de Comision di Berdad. Aruba, Comision di Berdad.

Commission of Inquiry (1970) *Report of the Commission of Inquiry appointed by the Governments of the United Kingdom and St. Christopher - Nevis - Anguilla to examine the Anguilla problem.* London, Her Majesty's Stationary Office.

Conferentie Nederland-Suriname-Curaçao (1948) *Resoluties en Moties aangenomen tijdens de derde openbare vergadering op 18 maart 1948.* 's-Gravenhage, Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf.

Connell, J. (2001) Eternal Empire, Britain's Caribbean Colonies in the Global Arena. In A. G. Ramos and A. I. Rivera (eds.) *Islands at the Crossroads; Politics in the Non-Independent Caribbean* (pp. 115-135). Kingston, Ian Randle Publishers.

Constant, F. (2001) The French Antilles in the 1990s; Between European Unification and Political Territorialisation. In A. G. Ramos and A. I. Rivera (eds.) *Islands at the Crossroads; Politics in the Non-Independent Caribbean* (pp. 80-94). Kingston, Ian Randle Publishers.

Coomans-Eustatia, M., H.E. Coomans en T. van der Lee (red.) (1998) *Breekbare banden; Feiten en vizies over Aruba, Bonaire en Curaçao na de Vrede van Munster 1648-1998.* Bloemendaal, Stichting. Libri Antilliani.

Cooper, F. (2005) *Colonialism in Question; Theory, Knowledge, History.* Berkeley, University of California Press.

Corbin, C. (2001) Direct Participation of Non-Independent Caribbean Countries in the United Nations In A. G. Ramos and A. I. Rivera (eds.) *Islands at the Crossroads, Politics in the Non-Independent Caribbean* (pp. 136-159). Kingston, Ian Randle Publishers.

Corporaal, K.H. (1920) *De internationaalrechtelijke betrekkingen tusschen Nederland en Venezuela 1816-1920*. Universiteit van Leiden [proefschrift].

Costa Gomez, M.F. Da (1935) *Het wetgevend orgaan van Curaçao; samenstelling en bevoegdheid bezien in het kader van de Nederlandse koloniale politiek.* Amsterdam, H.J. Paris.

(1956) Boekbespreking A. Kasteel, De staatkundige ontwikkeling van de Nederlandse Antillen. In *Christoffel*, 2 (2): 65-73 en *Christoffel* 2 (3): 118-28.

(zonder jaar) *Curaçao, rijp voor de autonomie*. Curaçao, Curaçaosche Roomsch-Katholieke Partij.

Croes, A.G. (1984) Gezamenlijk voortbestaan? Hoe dan? In *Koperen Polyfonie* (pp. 246-266). Curaçao, Universiteit van de Nederlandse Antillen.

(2005) De 'reinvention' van het koninkrijk. In L. de Jonge en D. Boersema (eds.) *What Next?; The Kingdom Charter of the Netherlands in the Caribbean*: *1954-2004* (pp. 65-80). Amsterdam, Rozenberg Publishers.

(2006) *De herdefiniering van het Koninkrijk.* Nijmegen, Wolf Legal Publishers.

(2011) Aruba en de Europese Unie, nieuwe toekomstperspectieven. In Van der Wal (red.) *Juridisch geweten; 25 jaar Raad van Advies van Aruba* (pp.179-190). Curaçao, Carib Publishing.

Croes, A.G. y R.R. Croes (1989) *Doño di nos proprio destino; Aruba en haar recht op zelfbeschikking.* Aruba, zonder uitgever.

Croes, R.M. (1987) *Welvaart zonder ontwikkeling; De invloed van de olie-maatschappijen op de Arubaanse economie 1928-1948.* Leiden, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, Caraïbische Afdeling.

Dabian-Erasmus, Z.C. (2005) *Formele gelijkheid in het Koninkrijk; Een onderzoek naar de invloed van de Nederlandse LGO bij de herziening van het zesde LGO-besluit.* Groningen [doctoraalscriptie].

Daniel, J. (2009) Recent developments in the French Antilles; Reconciliation of Conflicting Experiences. In P. Clegg and E. Pantojas-García (2009) *Governance in the Non-Independent Caribbean; Challenges and Opportunities in the Twenty-first Century* (pp. 61-83). Kingston, Ian Randle Publishers.

Dekker, J. (1982) *Curaçao zonder / met Shell; Een bijdrage tot bestudering van demografische, economische en sociale processen in de periode 1900-1929.* Zutphen, De Walburg Pers.

Dalhuisen, L, R. Donk, R. Hoefte en F. Steegh (red.) (2009) *Geschiedenis van de Antillen.* Zutphen, De Walburg Pers.

Denters, E., J. Donner, M. Popma en J. van Spijk (2006) *De relatie tussen goed overheidsbestuur en sociaal-economische ontwikkeling in het Caribisch gebied.* Amsterdam, Amsterdam Institute for National Development.

Developments (1955) *Developments towards Self-Government in the Caribbean.* The Hague, W. van Hoeve Ltd.

Deventer, C. Th. van (1993) Een ereschuld. In R. Aerts en Th. Duquenoy (red.) *Een Ereschuld; Hoofdstukken van onze koloniale geschiedenis* (pp. 197-245). Amsterdam, Meulenhoff.

Deventer, S. van (1920) De handelsomzet van de kolonie Curaçao. In *West-Indische Gids* jg. 18: 205-214.

Dew, E. (1996) *The difficult Flowering of Surinam; Ethnicity and Politics in a Plural Society.* Paramaribo, Vaco uitgeversmaatschappij.

Dip, C. (1975) *De ontbinding van de Staten.* Willemstad, Hogeschool van de Nederlandse Antillen.

(1998) Abraham Chumaceiro en de strijd om de invoering van het kiesrecht voor de Koloniale Raad. In H. Coomans en M. Coomans-Eustatia (red.) *A.M. Chumaceiro, onpartijdig pionier op Curaçao* (115-130). Bloemendaal, Stichting Libri Antiyani

(1999) Demonstraties en protesten naar aanleiding van een belastingverordening. In. H. Coomans, M. Coomans-Eustatia en J. van 't Leven (red.) *Veranderend Curaçao* (pp. 753-766). Bloemendaal, Stichting Libri Antiyani Bloemendaal, Stichting Libri Antiyani.

Documented Paper (1957*) Documented Paper on the Netherlands Antilles for the Demographic Problems of the Areas served by the Caribbean Commission, Port of Spain Trinidad July/August 1957.* Curaçao, zonder uitgever.

Doel, H.W. van den (1996) *Het rijk van Insulinde; Opkomst en ondergang van een Nederlandse kolonie.* Amsterdam, uitgeverij Aeropagus.

(2011) *Zover de wereld strekt; De geschiedenis van Nederland overzee vanaf 1800.* Amsterdam, Uitgeverij Bert Bakker.

Donners, J. (1987) *Van onmondigheid tot autonomie; Een geschiedenis van het Nederlandse beleid ten aanzien van Suriname en de Nederlandse Antillen in de jaren 1945-1951.* Nijmegen, Katholieke Universiteit [ongepubliceerde doctoraalscriptie].

Dresden, D. en J. Goudriaan (1947) *Welvaartsplan Nederlandse Antillen; Rapport uitgebracht tijdens hun verblijf te Curaçao van 14 December 1946 tot 16 Januari 1947*. Zonder plaats, zonder uitgever.

Dresher, S. (1995) The Long Goodbye; Dutch Capitalism and Antislavery in Comparative Perspective. In Oostindie, G. (ed.) *Fifty Years Later; Antislavery, Capitalism and Modernity in the Dutch Orbit* (pp. 25-66). Leiden, KITLV Press.

Drooglever, P. (1982) Dekolonisatie van Oost- en West-Indië. In E. van den Boogert et.al. *Overzee; Nederlandse koloniale geschiedenis, 1590-1975* (pp. 229-258). Haarlem, Fibula-Van Dishoeck.

(2009) Van Mook, een terugblik vanaf berg Nebo. In Bloembergen M. en R. Raben (red.) *Het koloniale beschavingsoffensief; Wegen naar het nieuwe Indië, 1890-1950* (pp. 121-142). Leiden, KITLV Uitgeverij.

Duany, J. (2002) *Puerto Rican Nation on the Move; Identities on the Island and in the United States.* University of North Carolina Press.

Elliot, J.H. (2006) *Empires of the Atlantic World; Britain and Spain in America, 1492-1830.* New Haven, Yale University Press.

Eman, M.G. (2011) Het Koninkrijk als strategisch partnerschap. In Van der Wal (red.) *Juridisch geweten; 25 jaar Raad van Advies van Aruba* (pp.155-162). Curaçao, Carib Publishing.

Emerencia, L. (2009) Humanistisch, empathie, ontwikkelingsperspectief en open dialoog; Bouwstenen voor nieuwe vormen van gemeenschap in het Koninkrijk. Lezing in symposium *Een toekomst voor het Koninkrijk.* Sessie Den Haag 2009. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Encyclopaedie (1981) H. Benjamins en J. Snelleman (red.) *Encyclopaedie van Nederlands West-Indië.* Amsterdam, S. Emmering. (oospr. 1914-1917).

Encyclopedie (1969) H. Hoetink (red.) *Encyclopedie van de Nederlandse Antillen.* Amsterdam, Elzevier.

(1985) J. de Palm (red.) *Encyclopedie van de Nederlandse Antillen.* Zutphen, De Walburg Pers.

Evans, E.W. (1955) A Survey of the Present Constitutional Situation in the British West Indies. In *Developments towards self-government in the Caribbean* (pp. 23-31). The Hague, W. van Hoeve Ltd.

Eyk, P.J. van (1988) *Nederland en de West; De betekenis van de Tweede Wereldoorlog voor het Nederlandse koloniale beleid ten opzichte van Suriname en de Nederlandse Antillen.* Nijmegen, Katholieke Universiteit [ongepubliceerde doctoraalscriptie].

Fanning, L. (1947) *American Oil operations abroad.* New York, McGraw-Hill Book Company, Inc.

Fasseur, C. (1982) Nederland en Nederlands Indië 1795-1914. In E. van den Boogert et.al. *Overzee; Nederlandse koloniale geschiedenis 1590-1975* (pp. 166-193). Haarlem, Fibula-Van Dishoek.

Fauvel, L. (1955) Les Conséquences économique et sociales de l'assimilation administrative des Antilles françaises. In *Developments towards Self-Government in the Caribbean* (pp. 176-198). The Hague, W. van Hoeve Ltd.

Fliek, F.C. (1969) Het reglement op de inrichting en samensteling van de rechterlijke macht, geboorte en het bewogen leven van een honderdjarige. In *Honderd jaar Codificatie in de Nederlandse Antillen* (pp. 7-51). Arnhem, Gouda Quint.

Füllberg-Stolberg, C. (2004) The Caribbean and the Second World War. In B. Brereton (ed.) *General History of the Caribbean Vol 5 The Caribbean in the Twentieth Century* (pp. 82-140). Paris, UNESCO publishing and London, MacMillan Publishers ltd.

Furnival, J.S. (1976) *Netherlands India; A Study of Plural Economy.* Amsterdam, B.M. Israels (oorspr. 1934).

Fuykschot, F (1949) Suriname en Curaçao zoals een arbeidersleider die zag. In *West-Indische Gids* jg. 30: 65-81.

Gaay Fortman, B. de (1921a) De vooruitgang der Nederlandsche West-Indische eilanden. In *West-Indische Gids* jg. 3: 113-144.

(1921b) De voorstellen van den Gouverneur in het belang van de economische opheffing der kolonie Curaçao. In *West-Indische Gids* jg. 3: 241-264.

(1922-1924) Over de bestuursinrichting van Curaçao. In *West-Indische Gids*, jg.4: 289-304; jg.5: 535-560; jg. 6: 385-404.

(1927) Curaçao en onderhorige eilanden 1816-1828. In *West-Indische Gids* jg. 9: 1-16, 49-66, 97-110, 241-264, 363-378, 417-432, 497-518, 561-574.

(1929) De West-Indische Maatschappij. In *West-Indische Gids* jg. 11: 307-315.

(1931) Urbina-Miranda; Een bladzijde uit de geschiedenis van het eiland Aruba. In *West-Indische Gids*, Jan. 1931.

(1934) De bestuursinrichting van Curaçao. In *Gedenkboek Nederland-Curaçao 1634-1934; Uitgave ter gelegenheid der herdenking van de driehonderjarige vereeniging van Curaçao met Nederland*. Amsterdam, J.H. de Bussy.

(1945) De kolonie Curaçao en onderhorigheden onder Engelsch bestuur van 1807 tot 1816. In *West-Indische Gids* jg. 29: 229-246.

(1947) *Schets van de politieke geschiedenis van de Nederlandse Antillen in de twintigste eeuw.* 's-Gravenhage, Van Hoeve.

Gastman, A.L. (1968) *The Politics of Surinam and the Netherlands Antilles.* Rio Piedras, Institute of Caribbean Studies, University of Puerto Rico.

Gedenkboek (1934) *Gedenkboek Nederland-Curaçao 1634-1934; Uitgave ter gelegenheid der herdenking van de driehonderjarige vereeniging van Curaçao met Nederland*. Amsterdam, J.H. de Bussy.

Gellner, E. (1988) *Nations and Nationalism.* Oxford, Basil Blackwell.

Goslinga, C. Ch. (1975) *Curaçao and Guzman Blanco; A Case Study of Small Power Politics in the Caribbean.* ’s-Gravenhage, Martinus Nijhoff.

(1985) *The Dutch in the Caribbean and in the Guianas, 1680-1791.* Assen, Van Gorcum

(1990) *The Dutch in the Caribbean and in Surinam 1791-1942.* Assen, Van Gorcum

Green, V. (1974) *Migrants in Aruba.* Assen, Van Gorcum.

Grieken, N. van (2005) Wat de Europese Unie kan met de Azoren en Frans Guyana, kan het ook met de Nederlandse Antillen en Aruba. In A. van Romondt, A. van Vliet, L. Gomez, F.R. Sint Jago, J. de Haan en L. Milliard (red.) *Wij Juliana; Gedenkboek 50 jaar Statuut, een koninkrijksbundel* (pp. 125-8). Aruba, Editorial Charuba/Gobik Foundation.

Grol, G.J. van (1980) *De grondpolitiek in het West-Indische domein der generaliteit; Een historische studie.* Amsterdam, Emmering.

Grotius, Hugo (Hugo de Groot) (2004). *The Free Sea.* Indianapolis, Liberty Fund. (oorspr. 1609).

Grugel, J. (1995) *Politics and Development in the Caribbean Basin, Central America and the New World Order.* Bloomington, Indiana University Press.

Guadeloupe, F. (2005) The Politics of Autochthony and Economic Globalization: Seamy Side of the same Coin. In L. De Jong and D. Boersema (eds.) *What Next; The Kingdom of the Netherlands in the Caribbean, 1954-2004* (pp. 45-57). Amsterdam, Rozenberg Publishers.

Haan, E. (1998) *Antilliaanse instituties; De economische ontwikkeling van de Nederlandse Antillen en Aruba, 1969-1995.* Capelle aan der IJssel, Labyrinth Publication.

Hamelberg, J.H.J. (1979) *De Nederlanders op de West-Indische eilanden.* Amsterdam, Emmering. (oorspr. 1899).

Haraksingh, K. (1999) Labour Movements in Caribbean History. In B.W. Higman (ed.) *General History of the Caribbean Vol 6 Methodology and Historiography of the Caribbean* (pp. 283-307). London, UNESCO Publishing and London, MacMillan Education Ltd.

Hartog, J. (1955) Aruba en de Separacion, een aanvulling. In *West-Indische Gids* 35: 233-4.

(1968) *Curaçao; From colonial Dependence to Autonomy.* Aruba, De Wit Stores.

(1969) *Mogen de eilanden zich verheugen; Geschiedenis van het protestantisme op de Nederlandse Antillen.* Curaçao, Kerkeraad van de Verenigde Protestantse gemeente van Curaçao.

(1980) *Aruba, zoals het was, zoals het werd.* Aruba, De Wit.

Havelaar, J. (1901) *Rapport betreffende eene reis door de kolonie Curaçao.* ’s-Gravenhage, Algemene Landsrukkerij.

Heinze S. en L. Alofs (1997) Arubaanse cunucero’s en Caraïbische peasants. In L. Alofs, W. Rutgers en H.E. Coomans (red.) *Arubaans Akkoord* (pp. 177-184).

Bloemendaal, Stichting Libri Antiyani/Den Haag, Kabinet van de Gevolmachtigde Minister van Aruba.

Heijer, H. den (2002). *De geschiedenis van de WIC.* Zutphen, De Walburg Pers.

Helsdingen, W.H. van. (1955) Aruba en de Seperacion. In *West-Indische Gids* jg. 35: 113-34.

(1956) *De Staatsregeling van de Nederlandse Antillen van 1955, historische toelichting en praktijk.* 's-Gravenhage, Staatsdrukkerij.

(1957) *Het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden, wordingsgeschiedenis, commentaar en praktijk.* 's-Gravenhage, Staatsdrukkerij.

Hermans D. en D. Hooghiemstra (2008) Voor de troon wordt men niet ongestraft geboren; Ooggetuigen van de koningen van Nederland, 1813-1890. Amsterdam, *Bert Bakker.*

Hessels, A. (1998) *Goed bestuur en de politieke realiteit.* Aruba, INFUCA.

Hillebrink, S. (2006) Constitutional In-Betweenity, Reforming the Kingdom of the Netherlands in the Caribbean. In L. de Jonge and D. Boersema (eds.) *What Next?; The Kingdom Charter of the Netherlands in the Caribbean: 1954-2004* (pp. 101-112). Amsterdam, Rozenberg Publishers.

(2007) *Political Decolonization and Self-Determination;The Case of the Netherlands Antilles and Aruba.* Groningen, E.M. Meijers Instituut.

Hintjens, H. (1995) Constitutional and Political Change in the French Caribbean. In D.E. Burton and F. Réno (eds.) *French and West Indian; Martinique, Guadeloupe and French Guiana Today* (pp. 20-33). London, Warwick University Caribbean Studies.

Hirsch Ballin, E. (1990) *Schets van een gemenebestconstructie voor het Koninkrijk der Nederlanden.* Den Haag, Kabinet voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken.

(2005a) Constitionele dynamiek. In A. van Romondt, A. van Vliet, L. Gomez, F.R. Sint Jago, J. de Haan en L. Milliard (red.) *Wij Juliana; Gedenkboek 50 jaar Statuut, een koninkrijksbundel* (pp. 159-166). Aruba, Editorial Charuba/Gobik Foundation.

(2005b) Herzie de koninkrijksrelaties: zó past de wereld niet meer in het Statuut! In A.G. Broek (red.) *Christen Democratische Verkenningen; Antillen/Aruba uit de gunst* (pp. 95-101). Amsterdam, Boom uitgeverijen.

(2011) Kwaliteit van wetgeving en de implementatie van verdragen binnen het Koninkrijk. In Van der Wal (red.) *Juridisch geweten; 25 jaar Raad van Advies van Aruba* (pp. 93-98). Curaçao, Carib Publishing.

Hobsbawm, E.J. (1992) Introduction: Inventing Traditions. In E. Hobsbawm and T. Ranger (eds.) *The Invention of Tradition.* Cambridge, Cambridge University Press.

(1993) *Nations and Nationalism since 1780, Program, Myth, Reality (Revised edition).* Cambridge, Cambridge University Press.

Hoefte, R. and G. Oostindie (1991) The Dutch and the Caribbean: Dilemmas of Decolonization. In P. Sutton (ed.) *Europe and the Caribbean* (pp. 71-98). London, MacMillan.

Hoekstra, H. (2005) *Het hart van de natie; Morele verontwaardiging en politieke verandering in Nederland, 1870-1919.* Amsterdam, Wereldbibliotheek.

Hoetink, H. (1971) *El pueblo Dominicano 1850-1900; Apuntas para un sociología histórica*. Santiago, Universidad Madre y Maestre.

(1980) Schipperen tussen afhankelijkheden; De Nederlandse Antillen en hun plaats in de Caribische regio. In Meyer (red.) *Volkenrechtelijke aspecten, van de Antilliaanse onafhankelijkheid* (pp. 33-47). Alphen aan de Rijn, H.D. Tjeenk Willink.

Horst, L. Van der (2004) *Wereldoorlog in de West; Suriname, De Nederlandse Antillen en Aruba, 1940-1945.* Amsterdam, Verzetsmuseum.

Hullu, J. de (1922) Memorie van den Amerikaanschen Raad over de Hollandsche bezittingen in West-Indië in Juli 1806. In *West-Indische Gids* jg. 4: 387-398.

(1923) Aruba in 1816. In *West-Indische Gids* jg 5: 371-82.

Jacobs, J. (2009) *The Colony of New Netherlands; A Dutch settlement in Seventeenth-Century America.* 2009, Ithaca, Cornell University Press.

Jansen van Galen, J. (2004) *De toekomst van het koninkrijk; De dekolonisatie van de Nederlandse Antillen.* Amsterdam, Uitgeverij Contact.

Jones, G. (2007) *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders; Nederlandse politici over burgers uit Oost & West en Nederland, 1945-2005.* Amsterdam, Rozenberg Publishers.

Jong, L. de (2005) Repairing a not so United Kingdom, can it be done? In De Jong L. and D. Boersema (eds.) *What Next; the Kingdom of the Netherlands in the Caribbean, 1954-2004* (pp. 15-34). Amsterdam, Rozenberg Publishers.

Jong, T. de (1966) *De krimpende horizon van de Hollandse kooplieden; Hollands welvaren in het Caribische zeegebied, 1780-1830.* Assen, Van Gorcum.

Jordaan, H. (1997) De eerste slaven op Aruba; Het plantage-experiment van 1715. In L. Alofs, W. Rutgers en H.E. Coomans (red.) *Arubaans Akkoord* (pp. 117-126). Bloemendaal, Stichting Libri Antiyani/Den Haag, Kabinet van de Gevolmachtigde Minister van Aruba.

(1998) Curaçao, een aangewezen oord voor mislukkelingen?; Achtergronden van de Memorie van J.W.C. van Laar. In M. Coomans-Eustatia, H.E. Coomans en T. van der Lee (red.) *Breekbare banden; Feiten en vizies over Aruba, Bonaire en Curaçao na de Vrede van Munster 1648-1998.* Bloemendaal, Stichting. Libri Antilliani.

Jos, E. (1995) The Declaration of the Treaty of Maastricht on the ultra-peripheral Regions of the Community, an assessment. In Burton, R and F. Réno (eds.) *French and West Indian; Martinique, Guadeloupe and French Guiana Today* (pp. 86-97). London, Warwick University Caribbean Studies.

Kakebeeke, I. J.G. (1912) *De landbouw op Curaçao.* Den Haag, Staatsuitgeverij.

Kalm, F. (1975) *The Dispersive and Reintegrating Nature of Population Segments of a Third World Society, Aruba, Netherlands Antilles.* New York, City University of New York.

Kapteyn, P. (1982) *De Nederlandse Antillen en de uitoefening van het zelfbeschikkingsrecht.* Amsterdam, Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij.

Kasteel, A.M. (1956) *De staatkundige ontwikkeling der Nederlandse Antillen.* Den Haag, Van Hoeve.

Klomp, A. (1983) *Politiek op Bonaire. Utrecht, Instituut voor Culturele Antropologie.*

Knight, F. (1978) *The Caribbean; The Genesis of a fragmented Nationalism. New Y*ork, Oxford University Press.

(1990) *The Caribbean; The Genesis of a fragmented Nationalism. Second Edition.* New York, Oxford University Press.

(2004) The Caribbean in the 1930s. In B. Brereton (ed.) *General History of the Caribbean. Vol. 5 The Caribbean in the Twentieth Century* (pp. 42-81). Paris, UNESCO publishing / London, MacMillan Publishers ltd.

Koentze, K.H. (1998) Het eiland Curaçao en onderhorigheden. In M. Coomans-Eustatia, H.E. Coomans en T. van der Lee (red.) *Breekbare banden; Feiten en vizies over Aruba, Bonaire en Curaçao na de Vrede van Munster 1648-1998* (pp. 245-252) Bloemendaal, Stichting. Libri Antilliani. (oorspr. 1900).

Kol, H. van (1901) *Een noodleidende kolonie.* Amsterdam, Masereeuw en Bouten.

(1904) *Naar de Antillen en Venezuela*. Leiden, Sijthoff.

Kom, A. de (1975) *Wij Slaven van Suriname.* Amsterdam, Contact (oorspr. 1934).

Koninklijke Vereniging ‘Oost en West’ (1933) *Curaçao*. ’s-Gravenhage, Koninklijke Vereniging ‘Oost en West’.

Koninkrijkssymposiumcommissie (1995) *Deugdelijkheid van bestuur in kleine landen.* Aruba, Koninkrijkssymposiumcommissie.

Koopman, E. (2011) *[Venezuela] De oliekoopman; Hugo Chávez en de beloftes van zijn Latijns-Amerikaanse revolutie.* Amsterdam, Uitgeverij Podium.

Koot, W., C. Tempel-Schoorl and V. Marcha (1989) *Apart or together*. Utrecht, ISOR.

Kort Woord (1906) *Kort woord van protest tegen de voorstelling van officiële zijde gegeven van ons aftreden als leden van den Kolonialen Raad.* Curaçao, Tipografia Bethencourt.

Krogt, P. van der (2005) J.V.D. Werbate, een topograaf uit Oost-Indië karteert in West Indie; De eerste topografische kaarten van de Nederlandse Antillen. In *Caert Thresoor* (2005-1), 3-13

Kroonenberg, M. (1948) De economische ontwikkeling. In P.A. Kasteel (red.) *Oranje en de zes Caraïbische parelen* (pp. 433-471). Amsterdam, De Bussy.

Kunst, A.J.M. (1981) *Recht, commercie en kolonialisme in West-Indië vanaf de zestiende eeuw tot in de negentiende eeuw*. Zuthpen, De Walburg Pers.

Kuyp, J.H. van der en H.R. Fingal (1975) *Witboek over de Status Aparte*. Aruba, Departement Staatkundige Structuur Eilanden.

Kwartsz, L.C. (1955) Aruba, we zullen er heus wel komen. In *Christoffel,* oktober 1955: 133-140.

Laar, C. van (1998) Memorie van geheyme consideratien. In M. Coomans-Eustatia, H.E. Coomans en T. van der Lee (red.) *Breekbare banden; Feiten en vizies over Aruba, Bonaire en Curaçao na de Vrede van Munster 1648-1998* (pp. 53-99) Bloemendaal, Stichting. Libri Antilliani. [oorpr. 1747].

Lampe, A. (1984) Las Antillas Holandesas y su Independencia peculiar. In *El Caribe Contemporáneo* (8), 27-36.

*(1988) Yo te nombre Libertad; Iglesia y estado en la sociedad esclavista de Curazao (1816-1863). Nijmege*n, zonder uitgever.

(1991) De vestiging van een katholiek regime op Curaçao, 1824-1860. In A. Lampe (red.) *Kerk en maatschappij op Curaçao.* Curaçao, zonder uitgever.

(1992) *La descolonización interrumpida; El caso de las holandesas en el Caribe.* Oranjestad, Charuba.

(1994) Pro Autonomy; A Commentary on the Papers. In A. Lampe (ed.) The Future Status of Aruba and the Netherlands Antilles (pp. 78-82). Oranjestad, Fundacion pa Investigacion y Informacion (FUNDINI).

(2001a) Mission or Submission; Moravian and Catholic Missionaries in the Dutch Caribbean during the 19th Century. Göttingen, Vanderhoeck and Ruprecht.

(2001b) The Recolonization of Aruba. In A. G. Ramos and A. I. Rivera (eds.) *Islands at the Crossroads; Politics in the Non-Independent Caribbean* (pp. 106-114). Kingston, Ian Randle Publishers.

Lampe, A. (ed.) (1994) *The Future Status of Aruba and the Netherlands Antilles*. Oranjestad, Fundacion pa Investigacion y Informacion (FUNDINI).

Lampe, H.E. (1932) *Aruba; Voorheen en thans*. ’s-Gravenhage, Veltman.

Lampe, W.F.M. (1968) In *de schaduw van de gouverneurs.* Aruba, De Wit.

(1971) *Buiten de schaduw van de gouverneurs*. Aruba, De Wit.

Langemeyer, F.S. (1922) Ver van ’s werelds strijdgewoel, Sint Maarten 1918-1920. In *West-Indische Gids* jg. 20: 193-219.

Lassere G. and A. Mabileu (1993) The French Antilles and their Status as Overseas Departments. In H. Beckles and V. Shepherd (eds.) *Caribbean Freedom; Economy and Society from Emancipation to the Present* (pp. 444-454). Kingston, Ian Randle Press.

Lewis, A. (1993) The 1930s Social Revolution. In H. Beckles and V. Shepherd (eds.) *Caribbean Freedom; Economy and Society from Emancipation to the Present* (pp. 376-392). Kingston, Ian Randle Press.

Lewis, G.K. (1968) *The Growth of Modern West-Indies.* New York, Monthly Review Press.

(1983) *Main Currents in Caribbean Thoughts; the historical Evolution of the Caribbean Society in its Ideological Aspects, 1492-1900.* Baltimore, The John Hopkins University Press.

(1985) The Contemporary Caribbean; A general Overview. In S. Mintz and S. Price (eds.) *Caribbean Contours* (pp. 219-250). Baltimore, The John Hopkins University Press.

Lier, R. van (1971) *Frontier Society; A Social Analysis of the History of Surinam.* The Hague, Martinus Nijhoff (oorspr. 1949).

Locher-Scholten, E. (2000) *Women and the Colonial State; Essays on Gender, and Modernity in the Netherlands Indies, 1900-1942.* Amsterdam University Press.

Lucassen, L en J. Lucassen (2011) *Winnaars en verliezers, een nuchtere balans van 500 jaar immigratie.* Amsterdam, uitgeverij Bert Bakker.

Luke, L.B. (2007) *Identity and Secession in the Caribbean, Trinidad versus Tobago, 1899-1980*. Jamaica, University of West Indian Press.

Luiten, W.A. (1981) *Teleurgestelde verwachtingen; Enige kanttekeningen bij de methode van bevoegdhedenafbakening tussen land en eilandgebieden.* Willemstad, Universiteit van de Nederlandse Antillen.

Lijphart, A. (1977) *Democracy in Plural Societies; A Comparative Exploration*. New Haven, Yale University Press.

Maingot, A.P. (2004) Political Process in the Caribbean, 1970s to 2000. In B. Brereton (ed.) *General History of the Caribbean Vol 5 The Caribbean in the Twentieth Century* (pp. 312-450). Paris, UNESCO Publishing and London, MacMillan Publishers ltd.

Marshall, E. (2003) *Ontstaan en Ontwikkeling van het Surinaams Nationalisme; Natievorming als opgave.* Delft, Eburon.

Martina, D.F. (2005) Het democratisch deficiet in het Koninkrijk. In A. van Romondt (red.) *Pa mr. Olindo Koolman, Gouverneur van Aruba, 1992-2004* (pp. 77-80). Aruba, Editorial Charuba/Gobik Foundation.

Martínez-Fernández, T. (1994) *Torn between Empires; Economy, Society, and Patterns of Political Thought in the Hispanic Caribbean.* London, The University of Georgia Press.

Martínez-Vergne, L. (2005) *Nation and Citizens in the Dominican Republic, 1880-1916.* Chapell Hill, The University of North Carolina Press.

MacInnes, C. (1955a) Constitutional Development of the British West Indies. In *Developments towards Self-Government in the Caribbean* (pp. 3-19). The Hague, W. van Hoeve Ltd.

(1955b) British Caribbean Federation. In *Developments towards Self-Government in the Caribbean* (pp. 151-171). The Hague, W. van Hoeve Ltd.

Meel, P. (1999) *Tussen autonomie en onafhankelijkheid; Nederlands - Surinaamse betrekkingen* 1954-1961. Leiden, KITVL uitgeverij.

Miles, W. (2001) Fifty Years of Assimilation; Assessing France's Experience of Caribbean Decolonization through Administrative Reform. In A. G. Ramos and A. I. Rivera (eds.) *Islands at the Crossroads; Politics in the Non-Independent Caribbean* (pp. 45-60). Kingston, Ian Randle Publishers.

Millette, J. (1999) Nationalism and Imperialism in Caribbean History. In B.W. Higman (ed.) *General History of the Caribbean Vol 6 Methodology and*

Historiography of the Caribbean (pp. 162-199). London, UNESCO Publishing and London, MacMillan Education Ltd.

(2004) Decolonization, Populist Movements and the Formation of New Nations, 1945-1970. In B. Brereton (ed.) *General History of the Caribbean Vol 5 The Caribbean in the Twentieth Century* (pp. 312-450). Paris, UNESCO publishing and London, MacMillan Publishers ltd.

Ministerie van Buitenlandse Zaken (1952-1956) *Suriname en de Nederlandse Antillen in de Verenigde Naties I-III.* Den Haag, Staatsdrukkerij- en uitgavebedrijf.

Nauta, O., m.m.v. M. Goede (2007) *Checks-and-balances in Caribische bestuurssystemen; Een evaluatie van Aruba, de Nederlandse Antillen, Barbados, Anguilla en Saint Martin*. Amsterdam, Nauta en Van Gennip onderzoek – advies.

Neerlandia (1911) *Neerlandia; Orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond*, Aruba-nummer jg 15 (12), december 1911.

Nordlohne, E. (1951) *De economisch-geografische structuur van de Nederlandsche Benedenwindsche Eilanden*. Rotterdam, Van Hengel.

Octroy (1621) Octroy. Bij de Hooge Mogende Heeren Staten Generael, verleent aan de West-Indische Compagnie, in date den derde Juni 1621. In A.J.M. Kunst, *Recht, commercie en kolonialisme in West-Indië*. 1981, Zuthphen, de Walburg Pers (p. 323-336).

Oers, J.F. van (1997) Onderwijs op Aruba 1822-1840; Het moeizaam begin. In L. Alofs, W. Rutgers en H.E. Coomans (red.) *Arubaans Akkoord* (pp. 165-176). Bloemendaal, Stichting Libri Antiyani/Den Haag, Kabinet van de Gevolmachtigde Minister van Aruba.

Oostindie, G. (1997) *Het paradijs overzee; De 'Nederlandse' Caraiben en Nederland.* Amsterdam, Uitgeverij Bert Bakker.

(1998) Een dubbel fin du siecle. In M. Coomans-Eustatia, H.E. Coomans en T. van der Lee (red.) *Breekbare banden; Feiten en vizies over Aruba, Bonaire en Curaçao na de Vrede van Munster 1648-1998* (pp. 239-244). Bloemendaal, Stichting Libri Antilliani.

(2006) *De parels en de kroon; Het koningshuis en de koloniën.* Amsterdam, De Bezige Bij.

(2010a) *Postkoloniaal Nederland; Vijfenzestig jaar vergeten, herdenken, verdringen. Amsterdam*. Uitgeverij Bert Bakker.

(2010b) De gouverneurs van de Nederlandse Antillen; Taken, omgeving en profiel sinds 1815. In G. Oostindie (red.) *De gouverneurs van de Nederlandse Antillen sinds 1815* (pp. 11-24). Leiden, KITLV Uitgeverij.

Oostindie, G. en I. Klinkers (2001a) *Knellende koninkrijksbanden; Het Nederlandse dekolonisatiebeleid in de Caraïben, 1940-2000. Deel 2: 1940-1954.* Amsterdam University Press.

(2001b) *Knellende koninkrijksbanden; Het Nederlandse dekolonisatiebeleid in de Caraïben, 1940-2000. Deel 2: 1954-1954-1975.* Amsterdam University Press.

(2001c) *Knellende koninkrijksbanden;Het Nederlandse dekolonisatiebeleid in de Caraïben, 1940-2000. Deel 3: 1975-2000.* Amsterdam University Press.

(2003) *Decolonizing the Caribbean; Dutch Policies in a Comparative Perspective*. Amsterdam University Press.

Oostindie, G. en P. Verton (1998) *Ki sorto di Reino? / What kind of Kingdom?; Verwachtingen van Antillianen en Arubanen omtrent het Koninkrijk.* Den Haag, Sdu Uitgevers.

Paula, A. (1989) *Hoofdmomenten uit de staatkundige ontwikkeling van de Nederlandse Antillen*. Curaçao, Centraal Historisch Archief (Lantèrnu 9).

Peet, H van (1984) *De besluitvorming over de decentralisatie van landstaken op de Nederlandse Antillen.* Leiden, Universiteit van de Nederlandse Antillen, Caraïbische Afdeling, KITLV / Amsterdam, Stichting voor Culturele Samenwerking STICUSA.

Phalen, J.H. (1977) *Kinship, Color and Ethnicity; Integrative Ideologies in Aruba.* Netherlands Antilles. New York, State University of New York.

Pietersz, J.A. (1985) *De Arubaanse arbeidsmigratie 1890-1930; Drie studies over de trek van arbeiders in het Caraïbisch gebied voor de Tweede Wereldoorlog.* Leiden, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, Caraïbische Afdeling.

(1997) De trek van Arubaanse arbeiders, 1970-1930. In L. Alofs, W. Rutgers en H.E. Coomans (red.) *Arubaans Akkoord* (pp. 213-219). Bloemendaal, Stichting Libri Antiyani/Den Haag, Kabinet van de Gevolmachtigde Minister van Aruba.

Plante Feburé, J. (1918) *West-Indië in het Parlement, 1897-1917; Bijdrage tot de Nederlands koloniaal-politieke geschiedenis.* 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff.

Premdas, R. (1998) *Secession and Self-Determination in the Caribbean: Nevis and Tobago.* St. Augustin, School of Continuing Studies, University of West Indies.

(1999) Identity and Secession in Nevis. In J.M. Carion (ed.) *Identity, Secession and Culture in the Caribbean* (pp. 11-36). San Juan, Institute of Caribbean Studies.

(2000) Diversity and Liberation in the Caribbean: The Decentralist Policy Challenge in the New Millennium. In K. Hall and D. Benn (eds.) *Contending with Destiny; The Caribbean in the 21st Century* (pp. 161-178). Kingston, Ian *Randle Press.*

Prins, E.J. (1955) *Ontstaan en overzicht van de rechten op de gronden op Aruba*. (ongepubliceerde doctoraalscriptie).

Prins, P. (1997) Eindeloos getob?; De expeditie van Paulus Printz. In L. Alofs, W. Rutgers en H.E. Coomans (red.) *Arubaans Akkoord* (127-134). Bloemendaal, Stichting Libri Antiyani/Den Haag, Kabinet van de Gevolmachtigde Minister van Aruba.

Putte, F. van (1990) *Dede pikiña ku su bisiña; Papiamentu-Nederlands en de onverwerkt verleden tijd.* Zutphen, Walburg Pers.

(1997) De Nederlandse koloniale taalpolitiek op de Benedenwindse Antillen. In K. Groeneboer (red.) *Koloniale taalpolitiek in Oost en West; Nederlands-Indie, Suriname, Nederlandse Antillen, Aruba.* Amsterdam University Press.

Proudfoot, M.J. (1950) *Population Movements in the Caribbean*. Caribbean Commission, Central Secretariat / New York, Negroes University Press.

Quast, J.F. (1925) Lago Oil & Transport Company, Ltd op Aruba. In *West-Indische Gids* jg. 7: 265-270.

Ramos, A. (2001) Caribbean Territories at the Crossroads. In A. G. Ramos and A. I. Rivera (eds.) *Islands at the Crossroads; Politics in the Non-Independent Caribbean* (pp. xii-xxi). Kingston, Ian Randle Publishers.

Ramos, A.G and A. I. Rivera (2001) Puerto Rico; Regional Transformations and Political Change. In A. G. Ramos and A. I. Rivera (eds.) *Islands at the Crossroads; Politics in the Non-Independent Caribbean* (pp. 1-27). Kingston, Ian Randle Publishers.

Ramos, A. G. and A. I. Rivera (eds.) *Islands at the Crossroads; Politics in the Non-Independent Caribbean.* Kingston, Ian Randle Publishers.

Ramsoedh, H. (2007) Surinaamse sores versus Nederlandse mores; Politieke conflicten in de koloniale tijd. In P. Meel en H. Ramsoedh (red.) *Ik ben een haan met een kroon op mijn hoofd; Pacificatie en verzet in koloniaal en postkoloniaal Suriname* (pp. 169-190). Amsterdam, Bert Bakker.

Reinders, A. (1993) *De politieke geschiedenis van de Nederlandse Antillen en Aruba 1950-1993.* Zutphen, De Walburg Pers.

Renkema, W.E. (1976) Anno 1869, Curaçao los van Nederland?, dat nooit. In *Kristof* 3(1): 1-8.

(1981) *Het Curaçaose plantagebedrijf in de 19e eeuw.* Zutphen, De Walburg Pers.

(1983a) Een Curaçaos adres tegen het regeringsreglement van 1848. In *Lantèrnu* (vol. 1, afl. 2): 42-43.

(1983b) De samenstelling van de Raad van Politie en Koloniale Raad van Curaçao. In *Lantèrnu* (vol. 1, afl. 2): 12-19.

(2009) *Een leven in de West; Van Raders en zijn werkzaamheden op Curaçao.* Leiden, KITLV Uitgeverij.

Ridderstaat, J.R. (2007) *The Lago Story; The compelling Story of an Oil Company on the Island of Aruba.* Oranjestad, Editorial Charuba.

Rivera, A. I. (2009) US Non-Incorporated Territories in the Caribbean; Factors contributing to Stalemate and Potential Political Change in Puerto Rico and the US Virgin Islands. In P. Clegg and E. Pantojas-García (2009) *Governance in the Non-Independent Caribbean; Challenges and Opportunities in the Twenty-first Century* (pp. 45-60). Kingston, Ian Randle Publishers.

Rodney, W. (1981) *A History of the Guyanese Working People, 1881-1905.* Baltimore, The John Hopkins University Press.

Röling, B.V.A. (1980) Het recht op zelfbeschikking. In H. Meyers (red.) *Volkenrechtelijke aspecten van de Antilliaanse onafhankelijkheid* (pp. 131-156). Alphen aan de Rijn, H.D. Tjeenk Willink.

Römer, R.A. (1979) *Een volk op weg / Un pueblo na kaminda.* Zutphen, De Walburg Pers.

(2003) Beeldvorming en politiek; Een diachronische analyse. In R.M. Allen, C. Heijes en V. Marcha (red.) *Emancipatie en acceptatie, Curaçao en Curaçaoenaars; Beeldvorming en identiteit honderdveertig jaar na de slavenij* (pp. 18-13). Amsterdam, Uitgeverij SWP.

Römer-Kenepa, N. (1983) De betekenis van de Raad van Politie van Bonaire na 1865. In *Lantèrnu* 1(2), 20-27.

Rosheuvel, Ch. A. (1989) *Van West naar Oost; De rol van de Curaçaose Rode-Kruiscolonne in het voormalig Nederlands Oost-Indië.* Zutphen, De Walburg Pers.

Rouse-Jones, M. (1999) Historiography of the Leeward Islands and the Virgin Islands. In B.W. Higman (ed.) *General History of the Caribbean Vol 6 Methodology and Historiography of the Caribbean* (pp. 531-543). London, UNESCO publishing and London, MacMillan Education Ltd.

Rutgers, W. (1994) *Schrijven is zilver, spreken in goud; Oratuur, auratuur en literatuur van de Nederlandse Antillen en Aruba*. Utrecht, academisch proefschrift.

Ryan, S. (1972) *Race and Nationalism in Trinidad and Tobago.* Toronto, University of Toronto Press.

(1995) The Decline of Good Governance in the Anglophone Caribbean. In Koninkrijkssymposiumcommissie (red.) *Deugdelijkheid van bestuur in kleine landen.* Aruba, Koninkrijkssymposiumcommissie.

Rijn, A. van (2005) Toezicht en toetsing in koninkrijksverhoudingen. In A. van Romondt, A. van Vliet, L. Gomez, F.R. Sint Jago, J. de Haan en L. Milliard (red.) *Wij Juliana; Gedenkboek 50 jaar Statuut, een koninkrijksbundel* (pp. 303-310). Aruba, Editorial Charuba/Gobik Foundation.

San Minguel, P.L. (2005) *The Imagined Island; History, Identity and Utopia in Hispaniola.* Chapel Hill, The University of North Carolina.

Schalkwijk, M. (2004) Reflections on the Relationship between State, Economy, Civil Society and Democracy. In Jack Mencke (ed.) *Political Democracy and the Market in the Caribbean*. Paramaribo, Anton de Kom University of Suriname.

Schiltkamp, J. (1972) *Bestuur en rechtspraak in de Nederlandse Antillen ten tijde van de West-Indische Compagnie.* Curaçao, Rechtshogeschool van de Nederlandse Antillen.

Schiltkamp, J.A. en J. Th. de Smidt (red.) (1978a) *West Indisch Plakaatboek; Publicaties en andere wetten alsmede de oudste resoluties betrekking hebbende op Curaçao, Aruba, Bonaire I: 1638-1782.* Amsterdam, S. Emmering.

(1978b) *West Indisch Plakaatboek; Publicaties en andere wetten alsmede de oudste resoluties betrekking hebbende op Curaçao, Aruba, Bonaire II: 1782-1816.* Amsterdam, S. Emmering.

Schrils, J.M.R. (1990) *Een democratie in gevaar; Een verslag van de situatie op Curaçao tot 1987*. Assen, Van Gorcum.

(2003) Emancipatie en onze politieke cultuur. In R.M. Allen, C. Heijes en V. Marcha (red.) *Emancipatie en acceptatie, Curaçao en Curaçaoenaars;*

Beeldvorming en identiteit honderdveertig jaar na de slavenij (pp. 117-127). Amsterdam, Uitgeverij SWP.

Schutte, G.J. (1974) *De Nederlandse patriotten en de koloniën; Een onderzoek naar hun denkbeelden en optreden, 1770-1800.* Utrecht, academisch proefschrift / Groningen, H.D. Tjeenk Willink (Historische Studies 29).

Sekou, L. (1994) Stirring Gales at the Frontier; Charting a new Course from St. Martin's Day to National Unification. In A. Lampe (ed.) *The Future Status of Aruba and the Netherlands Antilles* (pp. 53-62). Oranjestad, Fundacion pa Investigacion y Informacion (FUNDINI).

Shnookal, D. (ed.) (2007) *José Martí reader, writings on the Americas.* Melbourne, Ocean Press.

Sjiem Fat, P.V. (1984) Toelating, verblijf, vestiging en uitzetting in de Nederlandse Antillen in de negentiende eeuw. In *Koperen Polyfonie* (pp. 316-336). Willemstad, Universiteit van de Nederlandse Antillen.

(1986) *Biba Willem Sassen; De procureur-generaal mr. W.K.C. Sassen Jz. (1870-1871); Curaçaos rechtsleven in de 19e eeuw.* Zutphen, De Walburg Pers.

Smeehuizer J. en H. Ziekenoppasser (2005) Nederland heeft geen financieel-economisch belang bij een grenzeloos koninkrijk. In A.G. Broek (red.) *Christen Democratische Verkenningen; Antillen/Aruba uit de gunst* (pp. 124-135). Amsterdam, Boom uitgeverijen.

Smeulders, T. (1987) *Papiamentu en onderwijs; Veranderingen in beeld en betekenis van de volkstaal op Curaçao.* Nijmegen, in eigen beheer.

Smith, A.D. (1981) *The Ethnic Revival in the Modern World.* Cambridge, Cambridge University Press.

Sluis, M. (2004) *De Antillen bestaan niet; De nadagen van een fictief land.* Amsterdam, Uitgeverij Bert Bakker.

(2010) *Een koloniale speeltuin.* Amsterdam, Prometheus / Rotterdam, NRC *Handelsblad.*

Soest, J. van (1977) *Olie als water; De Curaçaose economie in de eerste helft van de twintigste eeuw.* Zuthpen, De Walburg Pers.

(1978) *Trustee of the Netherlands Antilles.* Zutphen, De Walburg Pers.

(1979) Organizations for Economic Development in the Netherlands Antilles, 1937-1953. In *Caribbean Studies* 19 (3/4), 69-86.

(1980) *De betrekkingen tussen Curaçao en Venezuela; Een historische analyse.* Willemstad, Universiteit van de Nederlandse Antillen.

(1981) *De stem van Curaçao; Een inleiding tot de geschiedenis van de Curaçaose Eilandsraad.* Curaçao, Eilandgebied Curaçao.

Spits, A.I. (1959) De internationale erkenning van de nieuwe status van Suriname en de Nederlandse Antillen. In *De Gids* jg. 119: 137-145.

Spitz, G. (1955) La Martinique et ses institutions depuis 1948. In *Developments towards Self-Government in the Caribbean* (pp. 112-122). The Hague, W. van Hoeve Ltd.

Staatscommissie (1856) *Tweede rapport der Staatscommissie benoemd bij K.B. van 29 november 1853, no. 66, tot het voorstellen van maatregelen ten aanzien van de slaven in de Nederlandse koloniën.* ’s-Gravenhage, Van Cleef.

Staten van Curaçao (1942) *Rapport naar aanleiding van een studiereis van leden van de Staten van Curaçao naar het eiland Aruba.* Bijlage bij de notulen van de Staten van Curaçao van 26 Augustus 1942, No. 11.

Stienstra, P. (1988) The economic History of Gold and Phosphate Mining on Aruba, Netherlands West Indies, 1824-1920. In L. van der Steen (red.) *Studies in the honor of Dr. Pieter Wagemaker Hummelinck* (pp. 227-253). Amsterdam, Foundation for Scientific Research in Surinam and the Netherlands Antilles (vol 123).

Stone, C. (1985) A Political Profile of the Caribbean. In S. Mintz and S. Price (eds.) *Caribbean Contours* (pp. 13-54). Baltimore, The John Hopkins University Press.

Sutton, P. (1993) U.S. Intervention, Regional Security, and Militarization in the Caribbean. In A. Payne and P. Sutton (eds.) *Modern Caribbean Politics* (pp. 277-293). Kingston, Ian Randle Press.

Tang, D.J. (2010) Oskar Helfrich, 1919-1921. In G. Oostindie (red.) *De gouverneurs van de Nederlandse Antillen sinds 1815* (pp. 131-137). Leiden, KITLV Uitgeverij.

Try Ellis, W. de la. (1981) *Antilliana; Verzameld werk.* Zutphen, De Walburg Pers.

Velden, B.D. van der (2011) *Ik lach met Grotius en al die prullen; Een rechtseschiedenis van Curaçao.* Amsterdam, Carib Publishing / Uitgeverij SWP.

Verton, P. (1977) *Politieke dynamiek en dekolonisatie.* Alphen aan de Rijn, Samsom Uitgeverij.

(1986) Wat vindt U van een toekomstige band met Nederland? In *Nos Futuro* (pp. 181-195). Curaçao, Universiteit van de Nederlandse Antillen / Zutphen, De Walburg Pers.

Voges, E. (1982) Het Vredegeregt op Aruba. In R. Römer en J. Spruit (red.) *Een decennium later* (pp. 107-117). Willemstad, Universiteit van de Nederlandse Antillen.

Vuurde, R. van (1998) *Engeland, Nederland en de Monroeleer, 1895-1914, Europese belangenbehartiging in de Amerikaanse invloedssfeer.* Amsterdam, De Bataafsche Leeuw.

Waaldijk, B. en S. Legêne (2009) Ethische politiek in Nederland; Cultureel burgerschap tussen overheersing, opvoeding en afscheid. In M. Bloembergen en R. Raben (red.) *Het koloniale beschavingsoffensief; Wegen naar het nieuwe Indië, 1890-1950* (pp. 121-142). Leiden, KITLV Uitgeverij.

Wallace, E. (1993) The Break-Up of the British West Indies Federation. In H. Beckles and V. Shepherd (eds.) *Caribbean Freedom; Economy and Society from Emancipation to the Present* (pp. 455-466). Kingston, Ian Randle Press.

Waltmans, H. en G. Groothoff (1999) *Aruba, Curaçao en Bonaire aan het begin van de twintigste eeuw.* ’s-Gravenhage, Algemeen Nederlands verbond.

Wehry, G. (1988) *Nederland en het Caraïbisch bekken*. ’s-Gravenhage, Nederlands Instituut voor Internationele Betrekkingen Clingendael.

Wells, H. (1955a) Constitutional Development in Puerto Rico. In *Developments towards Self-Government in the Caribbean* (pp. 72-82). The Hague, W. van Hoeve Ltd.

(1955b) Outline of the Constitutional Development of the United States Virgin Islands. In *Developments towards Self-Government in the Caribbean* (pp. 86-92). The Hague, W. van Hoeve Ltd.

(1955c) The Nature of Puerto Rican Government and Politics. In *Developments towards Self-Government in the Caribbean* (pp. 134-142). The Hague, W. van Hoeve Ltd.

(1955d) Outline of the Nature of the United States Virgin Islands Politics. In *Developments towards Self-Government in the Caribbean* (pp. 145-148). The Hague, W. van Hoeve Ltd.

Went, F. (1902) *Rapport omtrent den toestand van land- en tuinbouw op de Nederlandse Antillen.* Overdruk uit Koloniaal Verslag 1902.

Werkgevers (1970) *Werkgevers- en werknemersorganisaties in de Nederlandse Antillen*. Curaçao, zonder uitgever.

Werkgroep Deugdelijkheid van Bestuur (1997) *Calidad / Kwaliteit; Rapport van de Arubaanse werkgroep ‘Deugdelijkheid van Bestuur’.* Aruba, zonder uitgever.

Werkgroep Jesurun (2004) *Nu kan het… nu moet het! / The time is now, let’s do it! / Awor por, ban p’e! Advies Werkgroep Bestuurlijke en Financiële Verhoudingen Nederlandse Antillen.* Zonder plaats, zonder uitgever.

Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid (2007) *Identificatie met Nederland.* Amsterdam, Amsterdam University Press

Wilder, G. (2005) *The French Imperial Nation-State; Negritude and Colonial Humanism between the Two World Wars.* Chicago, The University of Chicago Press.

Willemsen, G. (1980) *Koloniale politiek en transformatieprocessen in een plantage-economie, Suriname 1873-1940.* Rotterdam, Erasmusuniversiteit (ongepubliceerd proefschrift).

Williams, E. (1962) *History of the People of Trinidad and Tobago.* London, Andre Deutsch.

(1978) *From Columbus to Castro; The History of the Caribbean 1492-1969.* London, Andre Deutsch.

Wit, H. de (1951) *Suriname en de Nederlandse Antillen; Een overzicht van de twee rijksdelen in Amerika*. ‘s-Gravenhage, Uitgeverij W. van Hoeve.

Zwan, J. van der en S. Merryweather (1948) N.V. Arend Petroleum Maatschappij. In P. Kasteel (red.) *Oranje en de zes Caraïbische parelen* (pp. 445-8). Amsterdam, De Bussy.

Curriculum vitae

Lucas Johannes (Luc) Alofs is geboren op 4 juli 1960 in Kilder (gemeente ’s-Heerenberg, Gelderland). Hij was leerling van het Katholiek Gelders Lyceum te Arnhem en studeerde Culturele Antropologie aan de Katholieke Radboud Universiteit te Nijmegen, alwaar hij in 1988 zijn doctoraal diploma behaalde. Luc Alofs woont en werkt sinds 1990 op Aruba. Hij is docent aan het Instituto Pedagogico Aruba en curator van het Historisch Museum Aruba. Daarnaast publiceert hij over cultuur, geschiedenis en maastchappelijke ontwikkeling op Aruba. Van zijn hand verscheen onder meer ‘Ken ta Arubiano?; Sociale integratie en natievorming op Aruba’ (samen met Leontine Merkies, 1990, 2001), ‘Slaven zonder Plantage; Slavernij en emancipatie op Aruba, 1750-1963’ (1997, 2003) en ‘The Aruba Heritage Guide; Aruba’s Intangible Cultural Heritage, an Inventory’ (2004).